STOCKHOLMS UNIVERSITET
JURIDISKA BIBLIOTEKET

SKRIFTER UTGIVNA AV RÄTTSGENETISKA INSTITUTET
VID STOCKHOLMS HÖGSKOLA. 2:1

LAGSAGOR OCH DOMSAGOR I SVERIGE

MED SÄRSKILD HÄNSYN TILL
DEN JUDICIELLA INDELNINGEN

AV

JAN ERIC ALMQUIST

I

STOCKHOLM 1954
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER
462866

62/61

Arbetet är tryckt med bidrag från
Humanistiska fonden

Juridikbok.se

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

• Kopiera och vidaredistribuera materialet oavsett medium eller format

• Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

• Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.

• Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.

• Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att gör något som licensen tillåter.

Se även information på
https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv

http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:juridikbokse-f44e2

Förord.

Efterföljande undersökning utgör ett första försök att ur historisk synvinkel utreda omfattningen av rikets lagsagor och domsagor samt att i samband därmed något belysa den judiciella förvaltningen inom dessa olika områden. Det blir därvid närmast fråga om lagmans- och häradshövdingämbetena såsom sådana. Däremot ämnar jag i detta sammanhang icke ingå på frågan om deras relation till resp. nämnder. Det intressanta spörsmålet om huruvida det var domhavanden eller nämnden, som under olika epoker dikterade domstolens utslag, faller sålunda utom ramen för framställningen.

Särskilt då det gäller domsagorna, är det att märka, att deras omfattning i äldre tid bestämdes genom häradshövdingarnas fullmakter, varför denna icke kan fastställas utan noggrann kunskap om vilka personer, som under olika perioder representerat häradshövdingämbetet i vårt land. Fullmakterna kunna alltså sägas utgöra den primära källan i hithörande avseende. Då originalfullmakterna endast undantagsvis äro bevarade, har jag i de flesta fall fått nöja mig med de avskrifter, som finnas tillgängliga främst i olika registratur. En genomgång av dessa har emellertid uppenbarat, att häradshövdingefullmakter endast i mindre omfattning äro registrerade före 1680. Från medeltiden saknas de f. ö. fullständigt och måste följaktligen helt ersättas med dombrevsmaterial, såväl tryckt som otryckt. Under 1500-talet tillkomma dessutom kammararkivets landskapshandlingar, häradshövdingeregister, förläningsregister, beställningsregister och rusttjänstlängder samt spridda saköreslängder och tingsprotokoll. För tiden 1600—80 utökas källorna med kammararkivets kopieböcker, rikshuvudböcker, landsböcker och verifikationsböcker, ävensom med hovrätternas arkiv, vari ingå bl. a. häradsrätternas renoverade tingsprotokoll, vilka utgöra parallellserier till de nuvarande landsarkivens samlingar av originaldomböcker. Efter 1680 återfinnas häradshövdingefullmakterna allt oftare i riksregistraturet, resp. inrikes civilexpeditionens, kammarexpeditionens och justitiedepartementets expeditions registratur. Vid sidan härav hava huvudsakligen utnyttjats statskontorets memorialböcker (före 1719), Svea och Göta hovrätters skrivelser till Kungl. Maj:t (med förslag till häradshövdingar), domböckerna, de tryckta statskalendrarna (från 1761), Kungl. Maj:ts befallningshavandes tryckta femårsberättelser (från

1822), befolkningsstatistiken, avd. II (1860—1900), resp. folkräkningen avd. I (från 1910), justitiematriklarna (från 1887) samt Svensk Juristtidnings notisavdelning (från 1916). Härförutom hava allmänna uppslagsverk av genealogisk, biografisk och topografisk natur kommit till användning, utan att denna litteratur i regel ansetts behöva särskilt omnämnas. I den mån innehållet är lokalt begränsat, redovisas dock dylika arbeten nedan för varje län i en eller flera noter. Vad speciellt fullmaktsdata angår är att märka, att dessa i viss utsträckning (särskilt efter 1880) hämtats från litteraturen, varvid kontrollen inriktats på att med hjälp av statskalendrarna fastställa det rätta årtalet, vilket torde vara viktigast. F. ö. har icke någon skillnad gjorts mellan vanliga fullmakter och s. k. transportfullmakter.

I de i arbetet förekommande häradsbeskrivningarna omtalas ofta, att ett visst härad sedan medeltiden haft samma omfattning som nu eller består av samma antal socknar som för närvarande. Med uttrycket medeltiden åsyftas då blott dess senare del. Utgångspunkten har nämligen så gott som alltid varit C. G. Styffes arbete »Skandinavien under unionstiden» (3 uppl. 1911). När det åter talas om »nu» och »för närvarande» eller liknande beteckningar, menas tiden för nedskrivandet eller senare hälften av 1940-talet, varvid som källa begagnats »Årsbok för Sveriges kommuner», utg. av Statistiska Centralbyrån. Enär en stor del av arbetet sedan lång tid tillbaka varit uppsatt i korrektur, har vidare någon hänsyn icke kunnat tagas till den nya kommunindelning, som infördes i och med ingången av år 1952. — Med uttrycket Sverige, som förekommer bl. a. i bokens titel, åsyftas det nutida riket med dess moderna länsindelning. Härav följer, dels att förhållandena i Finland och Ingermanland nedan icke komma att redovisas, dels ock att de från Danmark-Norge erövrade provinserna ansetts höra hit, blott i den mån svensk rätt hunnit införas i berörda områden.

En mindre del av domsagornas historia, nämligen beträffande Stockholms och Uppsala län, har jag tidigare publicerat i »Skrifter utgivna av Personhistoriska samfundet» n:o 11 (1946). Avsikten härmed var ursprungligen att söka väcka intresse för ämnet genom att giva ett belägg för hur långt man kan komma med nutida hjälpmedel i fråga om domsagornas rekonstruktion.[1] På samma gång skulle den förut publicerade delen utgöra ett slags prov i miniatyr på hur jag

[1] Detta torde på nytt behöva understrykas, sedan en anmälare av arbetet i Historisk tidskrift 1947 trott sig finna, att min avsikt varit att åstadkomma grunden till ett »juridiskt herdaminne» och bedömt arbetet ur denna felaktiga synvinkel.

tänkte utföra uppgiften i dess helhet. Till följd härav försågs publikationen med ett tämligen vidlyftigt alfabetiskt register över samtliga i arbetet förekommande häradshövdingar och underhäradshövdingar. Min avsikt är nu att avsluta verket med ett motsvarande register för hela riket, där dessutom hänvisningar till såväl tryckta som otryckta källor komma att införas, i den utsträckning det lämpligen kan ske.[1] Däremot har jag uppgivit tanken på att fortsätta med det bildmaterial av häradssigill, som pryder den första publikationen. Anledningen är den, att det senare kommit till min kännedom, att från sakkunnigt håll förberedes utgivning av ett särskilt arbete över häradssigillen, med vilket jag finner det föga lämpligt att söka konkurrera. Om jag därefter övergår till att beröra själva texten, är det givet, att innehållet i mina båda publikationer, för såvitt angår Stockholms och Uppsala län, ej företer stora olikheter, ehuru visserligen åtskilliga smärre felaktigheter, vilka tyvärr i ett verk av hithörande slag äro ofrånkomliga, här blivit rättade. Dessutom har jag i det nu föreliggande arbetet tillämpat en annan, mera vetenskapligt inriktad disposition, varigenom tidigare förekommande upprepningar i någon mån undvikits. En nyhet däri är också, att ett tabellsystem införts, för vars principer närmare redogöres i den följande inledningen.

Vad slutligen lagsagorna beträffar, är källmaterialet i stort sett detsamma som beträffande domsagorna före 1850, dock med den skillnaden att lagsagor och lagmän finnas sedan gammalt förtecknade i två tryckta arbeten, nämligen A. A. VON STIERNMAN, Swea och Götha höfdingaminne I—II (1835—36; D. I utkom i en första upplaga redan 1745) samt A. TH. LÅSTBOM, Swea och Götha höfdingaminne sedan 1720, D. 2 (1843). Det förstnämnda arbetet har dock särskilt för äldre tid visat sig vara föga pålitligt, vilket är fullt naturligt, då källkritiken under Stiernmans tid ännu befann sig i sin linda, och då dessutom nutida hjälpmedel i stor utsträckning saknades. Å andra sidan innehåller arbetet åtskilliga notiser, som numera icke kunna bestyrkas, men som därför icke nödvändigtvis behöva vara felaktiga. I tveksamma fall hava dylika uppgifter medtagits nedan, varvid som regel ansetts behövligt att genom frågetecken eller på annat sätt uttrycka reservation för tillförlitligheten.

Föreliggande arbete är avsett att vara ett uppslagsverk, som bör innehålla alla viktigare data rörande lagsago- och domsagoutvecklingen i vårt land, men som å andra sidan fullt medvetet bl. a. av utrymmesskäl givits formen av allenast en stomme, på vilken den lokalhistoriska forskningen kan bygga vidare.

[1] Detta register kommer att utgivas i ett särskilt häfte.

Vid excerperingen av dels det medeltida otryckta materialet, dels vissa registratur m. m. har jag haft förmånen att som biträden begagna ett flertal s. k. arkivarbetare (danska och baltiska flyktingar), vilket härmed tacksamt erkännes. Även till andra, sakkunniga personer, ingen nämnd och ingen glömd, står jag i tacksamhetsskuld för upplysningar i olika avseenden.

Djursholm den 16 oktober 1954.

J. E. Almquist.

FÖRKORTNINGAR.

BERCH = C. R. Berch, Suecia augusta venerabilis et illustris (mskr. tillhörigt Vitterhetsakademien, f. n. deponerat i RA).
DD = Diplomatarium Dalekarlicum.
DS = Diplomatarium Svecanum.
GHKonst. = Göta hovrätts konstitutorial.
GHProm. = Göta hovrätts promotorial.
HH = Historiska handlingar till trycket befordrade af Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia.
HSH = Handlingar rörande Skandinaviens historia.
K. = Kungl.
KA = Kammararkivet, Stockholm.
K. H. Karlsson = K. H. Karlssons handskrivna register till Biografiska anteckningar för medeltiden (lappkatalog i RA).
Lib. caus. = Libri causarum i Svea hovrätts arkiv (RA).
PERINGSKIÖLD = J. Peringskiölds handskrivna anteckningar om rikets lagmän och häradshövdingar i Genealogica vol. 71 (RA).
PHT = Personhistorisk tidskrift.
RA = Riksarkivet, Stockholm.
SD = Svenskt diplomatarium från och med år 1401.
SHKonst. = Svea hovrätts konstitutorial.
SHProm. = Svea hovrätts promotorial.
SMR = Svenska medeltidsregester 1434—41.
SRP = Kullbergs förteckning över Svenska riksarkivets pergamentsbrev.
SRPerg. = Svenska riksarkivets otryckta pergamentsbrev, allmänna serien.
STYFFE = C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden (1911).
SvJT = Svensk Juristtidning.
UBPerg. = Uppsala universitetsbiblioteks pergamentsbrevsamling.
VFT = Västergötlands fornminnesförenings tidskrift.
VFÅ = Västmanlands fornminnesförenings årsskrift.
† efter årtal = död samma år.

Inledning.

När det gäller att klarlägga den mångfald av detaljer, som ingå i den mosaikartade bilden av den judiciella indelningen i lagsagor och domsagor, måste hänsyn tagas icke blott till den traditionella förekomsten av härad och tingslag utan även till administrativa förfoganden i form av furstendömen, livgeding, grevskap och friherreskap.[1] Med dylika förläningar följde nämligen som regel rätten att inom respektive områden förordna lagmän och häradshövdingar. I praktiken hava därvid uppkommande lokala problem lösts på olika sätt. Ibland hava de gamla lagmännen och häradshövdingarna tills vidare fått sitta kvar, och först efter deras frånfälle eller förflyttning har länsinnehavaren begagnat sitt prerogativ. Om ett furstendöme omfattat större delen av en lagsaga, kunde det hända, att även den mindre delen kom att lyda under den av fursten utsedde lagmannen. Detta ordnades då formellt på det sättet, att Kungl. Maj:t lät samme lagman uppbära lagmansräntan även i de delar av lagsagan, vilka lågo utanför furstendömet. I andra fall förenades dessa delar tills vidare med någon angränsande lagsaga. Innefattade åter furstendömet eller livgedinget blott något härad i viss lagsaga, har länsinnehavaren utsett häradshövding men Kungl. Maj:t lagman. Det har också förekommit, att en lagsaga genom tillkomsten av ett furstendöme eller ett livgeding uppdelats på tvenne. — Vad grev- och friherreskapen beträffar, låg saken där något annorlunda till. Verklig betydelse fingo dylika förläningar i hithörande avseende endast för den händelse grev- resp. friherreskapet omfattade ett eller flera hela härad eller tingslag. Gällde det t. ex. ett halvt härad, hörde det däremot till vanligheten, att den ordinarie lagläsaren fick sköta rättskipningen även inom den förlänade delen efter särskilt uppdrag av länsinnehavaren. Med hänsyn till bristen på källor är det emellertid numera svårt för att ej säga omöjligt att i alla detaljer följa grev- och friherreskapens inflytande på den judiciella indelningen.

Domsagor.

Bortse vi från nu nämnda sporadiska företeelser, som f. ö. förekomma blott under 1500- och 1600-talen, utgör tingslaget, oftast

[1] Ang. dessa se t. ex. J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523—1630, D. 1 (1917), s. 19 ff; R. Swedlund, Grev- och friherreskapen i Sverige och Finland (1936), s. 223.

identiskt med häradet, den fasta kärna, som bildar utgångspunkten för olika kombinationer. Från början har i de flesta fall häradet, såvitt man kan se, bildat egen domkrets. Och det är först vid nya tidens början, som en förändring i detta hänseende kommer till synes. En häradshövding förlänades då genom den kungliga fullmakten stundom två eller flera tingslag, som alltså tillsammans kommo att utgöra ett häradshövdingedöme ehuru vanligen av mera tillfällig beskaffenhet. Först efter 1680 antogo häradskombinationerna karaktär av tämligen stadigvarande domsagor i nutida mening.[1] Det har därför ansetts lämpligt att här nedan i tabellform från och med nämnda år lämna en översikt över häradenas resp. tingslagens förhållande till de olika domsagorna inom ett visst län,[2] varvid dock bortsetts från den omständigheten, att de flesta härad[3] i våra dagar uppgått i ett eller flera stora tingslag.[4] Detta betyder emellertid föga, så länge de nya tingslagen geografiskt sett kunna uppdelas i sina gamla beståndsdelar. Tabellerna innebära den fördelen, att man genast och i ett sammanhang liksom på ett slags karta kan utläsa domsagornas omfattning på marken alltifrån 1680 och fram till 1950, som tills vidare utgör undersökningens slutår. Varje judiciell enhet har nämligen på tabellerna inramats av linjer, som begränsa områden med samma siffror. Dessa siffror hänvisa till de i texten införda häradshövdingelängderna, som i marginalen åsatts motsvarande siffror efter bokstaven D (= domsaga). Genom att begagna dessa hänvisningar erhålles omedelbart kunskap om vilka häradshövdingar, som under ifrågavarande period förestått den judiciella förvaltningen inom respektive domsagor.

Lagsagor. Även lagsagorna voro alltifrån medeltiden i regel sammansatta av olika härad eller tingslag. Då sedermera dessa mer eller mindre tillfälligtvis förenades till häradshövdingedömen, kunde det hända, att dessa lågo å ömse sidor om lagsagans gräns, såsom t. ex. Nora och Lindes tingslag efter 1579, vilket i detta fall medförde, att Nora tingslag småningom (1617) överflyttades från Närkes till Västmanlands och Dala lagsaga. Ett annat exempel från senare tid utgör Simtuna,

[1] Det är symtomatiskt, att ordet *domsaga* ej synes hava varit använt före 1700-talets början.

[2] Undantagsvis hava två län kombinerats i tabellerna, såsom t. ex. Stockholms och Uppsala län, vilket i detta fall beror på att dessa län från början (1680—1714) utgjort ett enda.

[3] Att märka är, att till följd av en kunglig kungörelse den 18 oktober 1935, som trätt i kraft från och med 1936, själva benämningen härad försvunnit såsom judiciell beteckning och ersatts med uttrycket tingslag.

[4] Ej heller har någon hänsyn kunnat tagas till städernas fortgående utbredning på resp. härads bekostnad. Åtskilliga mindre städer, som tidigare bildat egna jurisdiktionsområden, hava å andra sidan i våra dagar lagts under landsrätt.

Torstuna, Våla samt Över- och Yttertjurbo härad, vilka under perioden 1680—1865 bildade en domsaga, trots att före 1832 de tre förstnämnda häradena hörde till Upplands och de två sistnämnda till Västmanlands och Dala lagsaga. Lagsagorna hava dock icke förändrat sin omfattning så ofta som domsagorna, och lagmansfullmakterna få därför i källavseende icke samma betydelse som häradshövdingefullmakterna. Som en följd härav har jag nedan beträffande lagsagorna lagt huvudvikten vid inträffade förändringar rörande omfattningen.

Det återstår nu att lämna en kortfattad, allmän översikt över lagmansämbetets och häradshövdingämbetets utveckling genom tiderna, varvid det av tekniska skäl är lämpligt att börja med den sistnämnda kategorien.

Häradshövdingämbetet.

Häradshövdingämbetet, som i diplomen endast undantagsvis kan följas längre tillbaka än till landslagens äldsta tid eller senare delen av 1300-talet, har under seklens lopp flera gånger förändrat karaktär. Enligt landslagen skulle konungen till häradshövding förordna en av de tre personer, som föreslagits av häradets representanter. Och det underströks därvid särskilt, att vederbörande skulle vara bosatt inom domsagan. I den följande framställningen har jag därför, i den mån det kunnat ske, sökt utreda, huruvida under medeltiden lagens bokstav i detta hänseende länt till efterrättelse.

Kort före nya tidens ingång förändrades emellertid situationen. Trots allmogens motstånd började riksföreståndaren Svante Nilsson att till häradshövdingar utse personer, som han av en eller annan anledning önskade belöna. Och han fäste därvid intet avseende vare sig vid häradets i lagen stadgade valrätt eller vid den omständigheten, om vederbörande var bosatt inom eller utom häradet.[1] Sten Sture d. y. jämte Vasakonungarna fortsatte på den inslagna vägen. Utvecklingen sammanhängde med att häradshövdingens underhåll från häradet eller den s. k. häradshövdingeräntan småningom av statsmaktens representant börjat betraktas som en inkomst, över vilken regeringen ägde förfoga. Utnyttjandet skedde under Vasatiden i olika former. Antingen fick fogden befallning att redovisa inkomsten i kronans räkenskaper, varvid den dock vanligen användes för något

[1] Beträffande dessa förhållanden se närmare J. E. Almquist, Landslagens stadgande om val av häradshövding (Svensk Juristtidning 1945), s. 275 ff. Tilläggas må, att en eller annan storman redan under 1300-talet på det ena eller andra sättet lyckats komma i besittning av ett flertal häradshövdingetjänster, vilka sköttes genom vikarier, allt tydligen i strid mot lagens både anda och mening. Jfr i detta hänseende C. G. Styffe, Bidrag till Skandinaviens historia, D. 1 (1859) s. LXXXVIII.

speciellt ändamål såsom till slottsbyggnad eller gruvdrift i grannskapet, eller också förlänades räntan till någon adelsman eller annan förtjänt person, som behövde underhåll eller lönetillägg. I förra fallet tillsattes genom fogdens förmedling en underhäradshövding, vanligen benämnd lagförare eller lagläsare,[1] som åtog sig att för en mindre ersättning sköta häradshövdingämbetet »å Kungl. Maj:ts vägnar». I senare fallet utfärdades häradshövdingefullmakt åt förläningstagaren, i vars fria skön det låg, om han själv ville uppehålla ämbetet eller överlämna tjänstgöringen åt en av honom utsedd vikarie. Var förläningstagaren kvinna[2] eller utlänning, vilket stundom förekom, ålades dock vederbörande i fullmakten att begagna det sistnämnda alternativet. Under 1500-talet hände det t. o. m., att vissa häradshövdingar blevo nödsakade att fullgöra rusttjänst som motprestation till häradshövdingeräntan.

Landslagen föreskrev vidare, att under häradshövdingens jurisdiktion ej fick lyda mer än ett härad, där å bestämd plats ting skulle hållas en gång varje vecka under de tre årliga laga tingsterminerna. Detta betydde m. a. o., att härad och domsaga enligt lagstiftaren skulle betraktas som synonyma begrepp. Tolkningen av stadgandet vållade dock vissa svårigheter ej minst i Uppland, där vid sidan av häradena funnos skeppslag, som ej sällan till följd av sin ringa omfattning ur judiciell synpunkt ansågos lämpligen böra sammanslås med något närbeläget härad eller skeppslag, ehuru de allt fortfarande bibehöllo sin ställning som särskilda judiciella områden eller s. k. tingslag. I praktiken förekom det också, att en häradshövding i strid mot lagens uttryckliga bestämmelse förlänades häradshövdingeräntan från ett flertal härad, vilka stundom ej ens bildade något sammanhängande område på marken, ja, t. o. m. kunde vara förlagda i olika lagsagor. Att under sådana omständigheter tala om en gemensam domsaga förefaller vågat, även om dylika härad måste sägas lyda

---

[1] Den yngre landslagen kallar häradshövdingens vikarie för domare, men denna benämning upphörde i praxis vid nya tidens början med undantag blott för Dalarne. Se härom närmare J. E. Almquist, Häradsdomaren (Svensk Juristtidning 1945), s. 696 ff. — Undantagsvis förekommer det dock under 1600-talets förra hälft, att vissa lagläsare i Götaland kallade sig själva häradsdomare. Jfr J. E. Almquist, Om de senare domarereglerna (Lychnos 1952), s. 8.

[2] Jfr J. E. Almquist, Drottning Kristina, den första kvinnliga domaren i Sverige (Svensk Juristtidning 1941), s. 818. Det är dock att märka, att då i Kammararkivets räkenskaper en kvinna uppgives som häradshövding ett visst år, betyder detta i regel blott att hon såsom änka efter den närmaste häradshövdingen erhållit rätt till nådår. Undantagsvis fingo emellertid under 1500-talets senare hälft kvinnor mottaga häradshövdingeräntor i form av självständiga förläningar. Ett exempel på sådana kvinnliga häradshövdingar är Malin Eriksdotter (Gyllenstierna), som under ett decennium innehade häradshövdingeräntan från Allbo härad i Småland (fullm. 5/2 1569).

under samma häradshövding. Under 1600-talet fick denna praxis en ökad utsträckning, vilket berodde på att åtskilliga häradshövdingeräntor tilldelades hovrätternas ämbets- och tjänstemän i form av lönetillägg. Därvidlag fästes av naturliga skäl avseende endast vid räntornas storlek, och en hovrättsassessor kunde därför utnämnas till häradshövding över ett flertal härad, som saknade varje geografiskt samband. I regel nöjde han sig med att uppbära räntan, men principiellt var det intet som hindrade, att han, i den mån hovrättstjänsten lämnade honom något tillfälle därtill, själv uppehöll häradshövdingämbetet. Det låter sig därför icke bestridas, att en hovrättstjänsteman, som förlänats dylik ränta, måste betraktas som häradshövding, och detta även om han aldrig fick tid att besöka sina domsagor. Fördelningen av häradshövdingeräntorna inom en hovrätt skedde genom ett eller flera kungliga brev,[1] och med stöd av dessa ansåg sig hovrätten sedermera hava fått befogenhet att vid avsked eller dödsfall utan särskilt tillstånd vidtaga lämpliga och nödiga förändringar. Det kungliga brevet var nämligen utställt icke på någon person utan på vissa befattningshavare inom hovrätten. Detta system har för den nutida forskaren stundom medfört vissa svårigheter att rekonstruera senare vidtagna förändringar i häradshövdingelängderna, och i vissa fall måste man därför nöja sig med uppgiften, att häradshövdingeräntan uppburits av en eller annan anonym hovrättstjänsteman.

Med hänsyn till den anförda utvecklingen är det tämligen naturligt, att vikariesystemet, som redan under 1500-talet antagit oroväckande proportioner, under följande århundrade skulle nå sin höjdpunkt. För att hålla oss blott till Stockholms och Uppsala län befinnes det, att rättskipningen därstädes under perioden 1600—80 praktiskt taget helt och hållet legat i händerna på lagläsare. Endast fyra häradshövdingar hava sålunda mot slutet av perioden under längre tid själva uppehållit sina ämbeten. Lagläsarnas antal under

[1] Dessa äro daterade den 29 april 1628, den 12 april 1629, den 13 augusti 1641, den 31 mars 1642 och den 29 april 1653. De tre förstnämnda resolutionerna röra endast Svea hovrätt, den fjärde Göta och Åbo hovrätter samt den femte samtliga hovrätter i Sverige och Finland. 1628 och 1629 års brev äro nära nog verbalt lika avfattade. Det förra är bevarat i form av avskrifter bland kungliga brev dels i Kammarens registratur (KA), dels i Svea hovrätts arkiv (RA). Det senare föreligger däremot i original i Svea hovrätts arkiv (RA). Av anteckningar därstädes från slutet av 1600-talet framgår, att det förra kommit att betraktas som ett slags förslag till det senare, som alltså skulle utgöra det slutgiltiga resultatet av Kungl. Maj:ts beslut i ärendet. Denna uppfattning har jag tidigare accepterat. En senare företagen undersökning i anslutning till upptäckten av 1628 års brev i Kammarens registratur har emellertid givit vid handen, att detta i verkligheten expedierats, men att påföljande år några smärre förändringar vidtagits, som lett till att brevet ansetts böra utfärdas på nytt. Detta torde också vara förklaringen till att 1628 års originalbrev ej bevarats åt eftervärlden. — 1628 års brev förekommer även i Riksregistraturet (RA). Jfr S. Petrén i Rättshistoriska studier (1951), s. 15.

samma period överstiger däremot siffran 50. Detta säregna förhållande är i någon mån ägnat att ställa hittillsvarande begrepp på huvudet. Man frågar sig onekligen, om icke tingsförrättaren under nämnda period är att anse som den verkliga häradshövdingen, medan den som till namnet var häradshövding hellre borde jämställas med en vanlig förläningshavare eller räntetagare. Huru som helst är det givet, att tingsförrättarna såsom bärare av den dåtida rättskipningen tilldraga sig ett helt annat intresse än de personer, som av en eller annan anledning fått rätt att uppbära de med ämbetet förknippade inkomsterna. Det är med anledning härav, som det ansetts lämpligt att i den följande utredningen särskilt förteckna tingsförrättarna under perioden 1600—80. Den metod, som därvid begagnats, har emellertid medfört den olägenheten, att rent tillfälliga vikarier, som inträtt vid förfall för den ordinarie lagläsaren, i allmänhet ej kunnat redovisas. Detsamma gäller beträffande de häradshövdingar, som blott en eller annan gång slagit sig ned i domarsätet. Om därför undantagsvis ett enstaka dombrev skulle visa sig vara underskrivet av annan person än den, som nedan angivits som dåvarande tingsförrättare, kan förhållandet bero på en av de nyss anförda omständigheterna.

I princip var det meningen, att häradshövdingen personligen skulle tillsätta lagläsaren och med honom överenskomma om ersättning för vikariatet. Då häradshövdingeräntorna år 1628 för första gången i relativt stor utsträckning tilldelades Svea hovrätt, fann denna lämpligt att generellt ordna även vikariefrågan, varvid hovrätten med stöd av en kunglig resolution den 10 december 1629[1] utsträckte sin befogenhet till att omfatta även sådana härad, vilkas räntor utgingo till personer utanför ämbetsverket.[2] Ett belysande exempel utgör hovrättens skrivelse den 28 april 1631, där det utan vidare bestämdes, att hela Uppland skulle fördelas mellan tre lagläsare, vilka utsetts och förordnats av hovrätten. Härigenom uppstod en ny form av domsagor vid sidan av de gamla, vilken kännetecknades av en för tiden ovanlig storlek. Lagläsaren reste omkring och höll med någon dags mellanrum ting i de olika häradena och skeppslagen, som tillsammans kunde överstiga ett tiotal tingslag. En karta över ett dylikt »domsområde» är publicerad av N. Edling i Uppländska domböcker, IV (1937), s. 188. Detta system tillämpades åtminstone i Uppland

[1] Jfr Handlingar rörande 1642 års lagkommission (ed. J. E. Almquist, 1937), s. 73.

[2] Formellt synes man dock hava givit dessa personer tillfälle att samtycka till åtgärden, eftersom det i konstitutorialet för dylikt fall alltid i förbigående omtalas, att vederbörande häradshövding »erkänt» lagläsaren för god.

under mer än 20 år, ehuru visserligen antalet lagläsare snart kom att ökas till fyra. Under 1650-talet återvände man emellertid till det gamla och lät sålunda varje häradshövding på nytt utse sin vikarie. Detta hade till följd, att antalet lagläsare ånyo gick i höjden. Vid slutet av 1670-talet fungerade sålunda inom Uppland bortåt ett dussin olika domhavande.

År 1680 inleder en ny epok i häradshövdingämbetets historia.[1] Regeringen beslöt då, att varje utnämnd häradshövding skulle vara bosatt inom domsagan, i regel å ett särskilt av kronan något senare tillhandahållet boställe, samt själv uppehålla ämbetet. Endast för den händelse han kunde styrka laga förfall, fick vikarie anlitas, vilken under sådana förhållanden skulle tillsättas av hovrätten eller vid längre avbrott av Kungl. Maj:t.[2] I samband härmed upphörde de gamla benämningarna lagförare och lagläsare. Vikarien erhöll istället titel av vice häradshövding och utsågs vanligen bland hovrätternas auskultanter. Reformen medförde bl. a., att en mängd häradshövdingar, som samtidigt voro ämbetsmän i huvudstaden, måste avgå och ersättas av särskilda ämbetsdomare.[3] Därtill kom, att häradshövdingämbetet icke längre betraktades som förläning. Detta manifesterades bl. a. därigenom, att häradshövdingeräntorna från och med 1681 förvaltades av Statskontoret. Under perioden 1719—78 sköttes samma förvaltning av de olika hovrätternas s. k. löningskontor, men sistnämnda år återvände man till det under enväldet praktiserade systemet.[4] I egenskap av särskild skatt upphörde häradshövdingeräntan först i början på 1840-talet.

Lagmansämbetet.

Vad åter lagmansämbetet angår, har det under den tid det existerat i stort sett genomlöpt ungefär samma utveckling, som häradshövdingämbetet. En skillnad består dock däri, att vikariesystemet i regel icke fick samma utsträckning som vid häradsrätterna, åtminstone ej förrän långt in på 1600-talet. Ej heller hava lagmansräntorna någonsin ingått i hovrätternas lönestater. Visserligen hade underhäradshövdingarna redan under medeltiden sin formella motsvarighet i underlagmännen, men dessa tjänstgjorde ofta blott som protokollsförare. Betecknande är, att underlagmännen stundom i källorna (under 1500-talet) uttryckligen kallas för lagmansskrivare. Vid förfall

[1] Jfr Kungl. res. på ridderskapets och adelns besvär vid 1680 års riksdag (Stiernman), p. 14, 17 och 18.

[2] Jfr Kungl. breven 1691 $^{6}/_{3}$ och 1694 $^{21}/_{11}$ (Schmedeman).

[3] Jfr Riksregistraturet (RA) 1680 $^{18}/_{12}$.

[4] Jfr E. Malmsten, Anteckningar om Svea hovrätts arkiv (i Meddelanden från svenska riksarkivet 1914), s. 130 ff.

däremot brukade lagmannen, särskilt om han tillhörde högadeln, ej sällan i sitt ställe med eller utan regeringens sanktion sätta en i rangavseende jämbördig person, om någon sådan stod till buds, vilken då av naturliga skäl ej ville heta underlagman och därför vanligtvis benämndes vice lagman. Denna praxis har förmodligen ett samband med den omständigheten, att ståndspersoner i äldre tid brukade anmodas att åtfölja lagmannen å hans tingsresor, och det ansågs under sådana förhållanden föga lämpligt, att centralfiguren företräddes av en lågättad person. Stundom kan det med ledning av 1600-talets domböcker vara svårt att avgöra, vem som hållit ett visst lagmansting, t. ex. då lagmannen eller vice lagmannen omtalas blott som närvarande, medan underlagmannen underskrivit och sigillerat protokollet. I detta fall borde den sistnämnde anses som tingsförrättare, men det har sedermera visat sig, att dombrev, utfärdade vid dylika ting, ofta varit undertecknade av lagmannen, resp. vice lagmannen, med underlagmannen som kontrasignant. Därmed är dock icke sagt, att underlagmannen aldrig fick beträda domarsätet. I själva verket finns det talrika exempel, som visa motsatsen. Och särskilt må framhållas, att praxis i detta stycke växlade högst väsentligt inom olika lagsagor. Tendensen att tillsätta särskild ställföreträdare gör sig sålunda särskilt märkbar inom Uppland och Södermanland, medan i Norrland och Värmland underlagmännen sedan gammalt intogo en undantagsställning, beroende på att lagmännen före 1680 under långa tidsperioder sällan eller aldrig besökte dessa landsändar. Dessutom funnos därstädes inga häradsrätter förrän omkring 1670, varför underlagmannen dessförinnan städse dömde i första instans. Vikariesystemet har dock icke — i motsats till vad som gällde beträffande domsagorna före 1680 — haft någon betydelse för den judiciella indelningen i lagsagor, och det har därför ansetts tillräckligt att i det följande meddela underrättelser i noter om de kända vice lagmännen, resp. underlagmännen före 1680.

Lagmansämbetets historia i vårt land kan i källorna som regel följas tillbaka åtminstone ett sekel längre än häradshövdingämbetets. Jag bortser då från Västergötlands äldsta, på inhemsk tradition grundade lagmanslängd, vars först omtalade lagman, hedningen Lum (Lumber), torde hava levat och verkat i början av 1000-talet på Olof Skötkonungs tid.[1] Landskapslagarna hava intet att förmäla om formerna för lagmansval.[2] I Västgötalagen heter det blott, att lagman

[1] Ang. denna lagmanslängd se närmare I. Lindquist, Västgötalagens litterära bilagor (1941), s. 14 ff.

[2] Härvid bortses från Hälsingelagen, vars »lagman» som nämnt var domhavande i första instans.

skall vara »bondeson» och väljas av lagsagans bönder.[1] Uttrycket bondeson torde betyda, att lagmannen ej fick vara någon »lösker karl» eller son av träl eller frigiven, utan måste tillhöra en jordägande bondeätt. Av Västergötlands nyssnämnda lagmanslängd framgår också, att ämbetet tidigare gått i arv inom vissa släkter. Ordet bonde betecknar dock i anförda sammanhang näppeligen något motsatsförhållande till herreman. Tvärtom visar det sig, att lagmännen redan under 1200-talet ofta räknats till rikets främsta stormän. Lagmannen Eskil Magnusson, som anses hava föranstaltat om Västgötalagens första nedtecknande i skrift, och som levde och verkade i Västergötland 1217—27, tillhörde f. ö. själv den förnämliga Folkungaätten.

De bestämmelser om lagmansval, som första gången meddelas i den äldre landslagen, bära tydliga spår av att hava tillkommit i kyrklig regi med förebilder i kanonisk rätt. Allmogen skulle sålunda enligt landslagen i närvaro av biskopen och två klerker utse en valnämnd av tolv personer, sex frälse och sex ofrälse, och denna nämnd skulle tillsammans med klerkerna uppsätta förslag på tre i lagsagan boende män. Bland dessa tre personer ägde konungen sedermera utnämna en till lagman, »den Gud giver honom i hågen och han anser vara nyttig för allmogen», såsom lagen troskyldigt tillägger. De anförda valbestämmelserna voro dock av sådan art, att de i verkligheten gjorde förslagsrätten tämligen illusorisk.[2] Och mot slutet av medeltiden hade förfaringssättet helt kommit ur bruk, vilket sammanhänger därmed, att regeringen börjat betrakta lagmansämbetet som en förläning av lagmansräntan, över vilken den ensidigt kunde förfoga.

Enligt den äldre landslagen var lagmannen pliktig att årligen hålla fyra landsting å lagsagans huvudort men dessutom även ett i praxis s. k. lagmansting i varje härad inom lagsagan. Den yngre landslagen talar däremot blott om lagmannens skyldighet att hålla lagmansting och reserverar termen landsting uteslutande för den kungliga domstol, där lagmannen skulle fungera som bisittare. I praktiken gick det ofta till på det sättet, att lagmannen samtidigt höll såväl lands- som lagmansting, varvid han ansågs hålla det förra tinget å konungens vägnar. Detta manifesterades då i protokollet genom att lagmannen på landstinget utfäste vite för brott mot såväl lagmans- som konungsdom.[3] Genom hovrättens inrättande 1614 upphörde landstinget i

[1] Jfr dock T. Wennström, Lagspråk och lagtexter (1946), s. 82 f. ang. tolkningen av VgL I, RB 3.

[2] Till lagmän utsågos under senare medeltiden ofta stormän, som hade sina säterier förlagda inom andra lagsagor, vilket tyder på att allmogens representanter vid valen ej haft stora möjligheter att göra sig gällande.

[3] Se t. ex. protokoll från Hogenskild Bielkes lagmansting 1578—79 (tr. i Uppländska domböcker II, ed. N. Edling, 1929).

nyssnämnda bemärkelse. Samtidigt bestämdes, att lagmansting skulle hållas blott vart tredje år i varje härad, vilket dock i praxis tillämpades på sådant sätt, att ett flertal härad tillfälligtvis förenades till en gemensam domkrets. År 1668 inskränktes tingshållningen till en gång vartannat år med hela lagsagan på en gång.

Under medeltiden hade praktiskt taget alla mål kunnat behandlas av lagmanstinget antingen omedelbart eller efter överklagande från häradsrätt. Någon verklig instansordning i nutida mening existerade nämligen icke förrän omkring 1600. Och kort därefter eller 1614 inskränktes lagmanstingets kompetensområde till att omfatta blott dit vädjade tvistemål. Brottmålen skulle däremot, om de överklagades, gå direkt till hovrätten, som eljest utgjorde överinstans i förhållande till lagmanstinget.

Under 1680-talet bestämde Carl XI, att lagmännen i likhet med häradshövdingarna skulle vara bosatta inom resp. domkretsar, och att de själva skulle hålla lagmansting en gång om året med hela lagsagan, såvida de ej hade laga förfall.[1] Härigenom upphörde det tidigare praktiserade förläningsväsendet, och lagmännen blevo verkliga ämbetsdomare. Titeln underlagman försvann samtidigt och ersattes definitivt med vice lagman, som redan tidigare understundom begagnats, då vikarien varit ståndsperson eller ansett sig vara med dylik likställd.[2]

Under stora lagkommissionens förhandlingar diskuterades vid upprepade tillfällen (1688, 1707 och 1712) lämpligheten av att upphäva lagmanstinget som särskild instans. Det är mot bakgrunden härav man har att betrakta Carl XII:s hastigt genomförda reform 1718, då han förordnade, att härads- och lagmansrätten skulle sammanslås till en enda kollegialt organiserad domstol. Lagmannen skulle däri vara ordförande, och som bisittare skulle fungera två häradshövdingar jämte vanlig nämnd. Samtidigt ökades antalet lagsagor högst väsentligt genom att de gamla områdena uppdelades i smärre sådana. Denna reform, som i somliga lagsagor aldrig hann fullständigt genomföras annat än på papperet, överlevde icke länge enväldet.[3] Redan påföljande år (1719) bestämdes nämligen, att den gamla ordningen skulle återställas. I 1734 års lag, RB 1: 2, karakteriseras lagmansrätten som den domstol, där lagmannen dömer »med tolv nämndemän ifrån hä-

[1] Som regel kommo dock några lagmansboställen i teknisk mening icke att inrättas. Undantag utgöra t. ex. de i Upplands och Södermanlands lagsagor.

[2] I föreliggande arbete har emellertid titeln vice lagman reserverats för en person, som före 1680 blivit satt i lagmans ställe vid sidan av en fungerande underlagman.

[3] I det följande hava de nya lagmännen från 1718 redovisats på respektive ställen men däremot ej bisittarna, som mera sällan hunno träda i funktion.

radsrätterna». Allt fortfarande skulle ett ting hållas årligen i lagsagan.

Vad tingsplatserna beträffar, kommo dessa i äldre tid, i den mån det var fråga om landsting, att förläggas till lagsagans huvudort. Men då lagmannen reste omkring i de olika häradena för att hålla lagmansting, borde det hava varit naturligt, att dessa ting sammanträdde å resp. härads ordinarie tingsplatser. Detta blev dock mera sällan fallet, i det att lagmannen istället valde den ort, som för honom var bekvämast med tanke på hans fortsatta resa. Först då lagmanstinget under senare hälften av 1600-talet fick karaktär av ett för hela lagsagan gemensamt ting, blev tingsplatsen någorlunda konstant, varvid rätten sammanträdde vanligen på något slott i lagsagans huvudort.

Lagsagornas antal har under tiden 1350—1850[1] varierat mellan 9 och 21.[2] Delvis beror detta på att riksområdet genom olika fredsslut med grannländerna undergått förändringar i den ena eller andra riktningen. Under 1800-talet uppstod därjämte en tendens att av ekonomiska skäl förminska lagsagornas antal genom sammanslagningar. Lagmansrätterna avskaffades definitivt genom en kunglig förordning den 18 april 1849, som trädde i kraft den 1 januari påföljande år. Lagsagobegreppet kan därefter påräkna endast ett historiskt intresse.

[1] Lagsagorna uppräknas till en början i Södermannalagens additament samt i den äldre landslagen.

[2] Jag bortser här från Carl XII:s domstolsreform 1718—19, då lagsagorna voro till antalet 55. Av dessa skulle 19 lyda under Svea, 23 under Göta och 13 under Åbo hovrätt.

UPPLAND.

I. Upplands lagsaga.

Uppland är den kollektiva benämningen på den lagsaga, som bildades mot slutet av 1200-talet genom förening av de tre folklanden Tiundaland[1], Attundaland[2] och Fjädrundaland[3]. Enligt den samtidigt (1296) av regeringen utfärdade Upplandslagen omfattade lagsagan landet mellan Sagån och Ödmården samt havet. Eftersom Ödmården var en skog på gränsen mellan Gästrikland och Hälsingland, framgår härav, att även Gästriklands hundare, som tidigare utgjort en del av Tiundaland, men som åtminstone vid 1300-talets början intog en relativt självständig ställning, ansågs tillhöra lagsagan. Till denna räknades också alla öarna i Mälaren öster om Björkfjärden[4] samt i Östersjön utanför Stockholm Värmdön med flera smärre öar.

Vad de fyra nuvarande landskapen Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten[5] angår, hade dessa under 1300-talet en gemensam lagbok i den s. k. Hälsingelagen, och den högsta judiciella myndigheten över dessa vidsträckta områden utövades av en konungens ombudsman. Men sedan den allmänna landslagen införts jämväl i dessa landskap, kommo de att relativt snart[6] inordnas under Upplands lagsaga, som härigenom fick sitt område mångdubbelt förstorat. De bibehöllo dock alltjämt en viss särställning, så till vida som särskilda underlagmän tillsattes av Upplands lagman för nu nämnda

[1] Några lagmän i Tiundaland äro kända, nämligen *Lars* (Laurentius) 1231, *Israel Andersson And* 1286—[89†] och *Birger Petersson* (Finsta-ätten) 1293—96.

[2] Som lagmän i Attundaland omtalas *Germund* 1231 och *Håkan* 1286—96.

[3] I diplomen saknas uppgifter om lagmän i Fjädrundaland. Detta förhållande har inom litteraturen ansetts kunna tyda på att nämnda folkland ej utgjort särskilt lagmansdöme. I den nämnd, som utarbetade Upplandslagen, deltogo också bl. a. lagmännen i Tiundaland och Attundaland, men från Fjädrundaland omtalas blott en eller flera »domare». Allt detta kan ju dock bero på tillfälligheter.

[4] Ekerön hörde dock under medeltiden till Södermanland.

[5] Strängt taget existerade denna benämning först efter 1440-talet, då det dåtida Norrbotten uppdelades mellan Väster- och Österbotten. Jfr J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen, D. 2 (1919), s. 320. Uttrycket Norrbotten förekommer dock i praxis ännu mot 1500-talets slut, varvid det betecknar än Österbotten, än Västerbotten.

[6] Första säkra belägget är ett fastebrev från 1402 (SD 230), i vilket underlagmannen i Hälsingland Lars Karlsson säger sig innehava ämbetet å lagmannen Karl Ulfssons vägnar. Jfr dock även SRP 1109 (1374); P. H. Widmark, Beskrifning öfver provinsen Helsingland, D. 1 (1860), s. 103; K. H. Karlsson i Fornvännen 1906, s. 97; N. Ahnlund i Historisk tidskrift 1920, s. 213, 217 och 223, ävensom i Jämtlands och Härjedalens historia, D. 1 (1948), s. 505.

norrländska landskap. Detta var f. ö. desto mer av behovet påkallat, som dessa tills vidare saknade såväl härad som häradshövdingar, varför underlagmännen, vilka reste omkring och höllo ting i de olika socknarna eller gällen,[1] i själva verket trots benämningen hade att fungera som första instans. I slutet av år 1563 fingo hithörande delar av Norrland en särskild lagman, i det att fogden *Anders Sigfridsson* (Rålamb) den 30 december s. å. erhöll livstidsförläning å lagmansräntorna från Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten. Detta hindrade dock icke konungen från att några år senare[2] indraga förläningen, som då åter tillföll Upplands lagman. Först den 19 januari 1611 utbrötos nämnda landskap jämte Gästrikland[3] definitivt från Upplands lagsaga för att bilda en särskild norrländsk lagsaga för sig.

Den kännbara minskning i inkomsterna, som den nyssnämnda utbrytningen givetvis måst medföra för Upplands lagman, torde hava föranlett honom att hos Kungl. Maj:t anhålla om något slags kompensation. I varje fall överfördes de sörmländska häradena Sotholm och Svartlösa från och med 1616 till Upplands lagsaga.[4] Denna vinst gick emellertid förlorad till följd av att nämnda härad i administrativt avseende den 10 mars 1689 kommit att förläggas under Nyköpings län. Kort därefter förenades nämligen Sotholm och Svartlösa med Öknebo härad för att bilda en gemensam domsaga under Södermanlands lagman.

Under stormaktstidevarvet undergick Upplands lagsaga en ytterligare, om ock mera tillfällig minskning i omfattningen, som i detta sammanhang bör nämnas. Genom upprättandet av Ortala grevskap 1648 undandrogs sålunda Upplandslagmannen lagmansräntan från Häverö, Väddö, Lyhundra, Frötuna och Länna samt Bro och Vätö fram till 1674.[5] Däremot betydde införlivandet av Färentuna härad

[1] Ang. tingslagen i Ångermanland under 1500-talet, se närmare J. Westin i Arkiv för norrländsk hembygdsforskning 1943—44, s. 21 ff.

[2] Detta skedde senast 1569, då Rålamb istället erhöll häradshövdingeräntan från Österbotten. Jfr olika förläningsregister (KA).

[3] Gästrikland hade under senare hälften av 1500-talet upphört att räknas till Uppland. Detta hade bl. a. haft till följd, att domhavanden i Gästrikland, som dittills benämnts häradshövding, istället erhållit titel av underlagman. Ännu 1545 talas om häradshövdingsgästningen i Gästrikland. Se Konung Gustaf den förstes registratur, bd 17, s. 146.

[4] Detta kunde f. ö. ske så mycket lättare, som dessa härad ej ingingo i hertig Carl Filips furstendöme, vilket Södermanland i övrigt vid nämnda tid tillhörde.

[5] Endast en lagman i Ortala grevskap är känd, nämligen *Christoffer Gyllengrip* 1648. Tjänsten sköttes f. ö. av underlagmän, bland vilka märkas Johan Larsson 1648—55, Henrik Persson 1659 och Peder Rigman 1662—64. Förmodligen hava grevarna Torstenson tidtals själva uppburit lagmansräntan från grevskapet.

under namn av Svartsjö län med änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding 1665—1718 såvitt synes ingen förändring i fråga om lagmansräntan, som alltjämt uppbars av Upplands lagman.[1]

Genom Carl XII:s domstolsreform 1718 uppdelades Upplands dåvarande lagsaga i tre lagmansdömen, nämligen Stockholms läns lagsaga, Uppsala läns lagsaga och Enköpings läns lagsaga.[2] Samtidigt överflyttades till Västerås läns lagsaga Simtuna, Torstuna och Våla härad, vilka judiciellt sett av ålder tillhört Uppland men i administrativt och kameralt hänseende sedan länge räknats till Västmanland. Då påföljande år den nya domstolsreformen upphävdes, återgick man likväl till den gamla ordningen. Upplands lagsaga kallades visserligen i fortsättningen stundom för Upplands och Stockholms läns lagsaga, men i verkligheten omfattade den samma härad som före 1718.[3] Först under 1800-talet väcktes allvarliga krav på införandet av »den ordning och reda uti indelningen i riket, som vinnes därigenom, att de tingslag och härad, som tillhöra ett och samma län, jämväl lyda under samma läns lagmansdöme». Med åberopande av denna princip begärde Kungl. Maj:t genom brev till Svea hovrätt den 18 april 1826 utredning angående förhållandena i Upplands och Stockholms läns lagsaga. I sitt svar tillstyrkte hovrätten, att Simtuna, Torstuna och Våla härad skulle överflyttas till Västmanlands och Kopparbergs läns lagsaga, men ansåg å andra sidan, att Södermanlands lagsaga efter ett eventuellt frånskiljande av Södertörn skulle bliva alltför litet för att kunna försörja sin lagman, varför denna lagsaga lämpligen borde förenas med Upplands och Stockholms läns lagsaga. Kungl. Maj:t följde likväl icke denna linje utan bestämde i brev till Svea hovrätt den 20 juni 1827, att hithörande lagsaga skulle uppdelas på det sättet, att Uppsala län i judiciellt avseende lades till Västmanlands och Kopparbergs läns lagsaga samt Stockholms län till Södermanlands och Gotlands lagsaga. Detta beslut kunde emellertid verkställas, först sedan den siste uppländske lagmannen 1832 avgått med döden.

---

[1] Som lagmansboställe har under tiden 1695—1832 begagnats säteriet *Ålbrunna*, ($1^3/_4$ mtl krono) i Låssa socken, Bro härad.

[2] Till lagmän i respektive lagsagor förordnades den 18 juli 1718 *Conrad Ribbing*, *Carl Gustaf Gyllencreutz* och *Johan Kloo*.

[3] Förmodligen till följd av den vilseledande benämningen har emellertid A. J. von Henel i sitt arbete »Det anno MDCCXXXV florerande Sverige» (1735) felaktigt fört Sotholms, Svartlösa och Öknebo härad under »det första lagmansdömet», som säges omfatta Stockholms och Uppsala läns landshövdingedömen. Mindre anmärkningsvärt är, att han samtidigt hänför Simtuna, Torstuna och Våla samt Över- och Yttertjurbo till »det tredje lagmansdömet» eller Västmanlands landshövdingedöme, ty åtminstone en del av denna domsaga, nämligen Över- och Yttertjurbo härad, hörde i själva verket dit. Det sistnämnda misstaget återfinnes även i de senare statskalendrarna.

Lagmän i Upplands lagsaga[1] hava varit:

Birger Petersson (Finsta-ätten)	1296—1316
Filip Ingevaldsson (Örnsparre)	1317—[1318]
Birger Petersson (Finsta-ätten) ånyo	1319—1327†
Israel Birgersson (Finsta-ätten)	1334—1351†
Magnus Gregersson (oäkta Folkungaätten)	1356—1358
Karl Ulfsson (Sparre af Tofta)	1359—1407†
Ture Bengtsson (Bielke)	1409—1414†
Nils Gustafsson (Båt av Rossvik)	1421—1432
Ture Stenssön (Bielke)	1438—1439†
Bengt Jönsson (Oxenstierna)	1440—1449†
Knut Stensson (Bielke)	1450—1451†
Gustaf Karlsson (Gumsehuvud)	1452—1486†
Greger Matsson (Lillie)[2]	1490—1494†
Knut Eskilsson (Banér)	1496—1516
Erik Trolle	1520—1522
Michel Nilsson (Halvhjort av Ärnäs)[3]	1523—1528
Axel Andersson (Lillie af Ökna)	1530—1544
Ture Pedersson (Bielke)	1552—1577†
Hogenskild Bielke, fullm. $^{18}/_{4}$ 1577[4]	1577—1589
Claes Fleming, fullm. $^{19}/_{8}$ 1590	1590—1597
Magnus Brahe	1599—1633†
Jakob De la Gardie, fullm. $^{17}/_{1}$ 1634[5]	1634—1652†
Johan Oxenstierna, fullm. $^{6}/_{8}$ 1653[6]	1653—1657†

[1] Som underlagmän i Uppland (i inskränkt mening) före 1683 hava tjänstgjort: Lars Jonsson 1356, Johan Haraldsson 1362, Björn Nilsson (åttauddig stjärna) 1371, Nils Petersson (Stensta-ätten) 1376—96, Olof Haraldsson (Lossa-ätten) 1398—1414, Nils Matsson (tre horn) 1406, Knut Karlsson 1409, Nils Matsson (tre horn) ånyo 1422—29, Sune Jonsson (Silfversparre) 1429—32, Klaus Slaweka d. y. 1440, Bengt Larsson (Björnlår) 1442—50, Tord Turesson djäkn (två sparrar) 1451—56, Olof Ingevaldsson (Måby-ätten) 1457—84, Lars Tomasson (Ulvstand av Årby) 1490, Knut Karlsson (sparre över blad) 1491—1508, Bengt Larsson 1548, Bengt Håkansson 1579—88, Joen Nilsson 1612, Hans Olofsson 1616—18, Henrik Mårtensson Teit (sedermera adlad Teet) 1620—22, Erik Eriksson Tranevardus (adlad Geete) 1624—31, Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling) 1634—68, Olof Stiernhöök 1669—75 och Carl Lundius 1675—83.

Underlagmännen i de olika norrländska landskapen under den tid dessa hörde till Upplands lagsaga redovisas lämpligen i samband med Norrland.

[2] Dennes lagmansdombok 1490—94, som är den äldsta bevarade från Uppland, trycktes av K. H. Karlsson 1907. Under år 1494 höllos två lagmansting av vice lagmannen Erik Trolle å Greger Matssons vägnar.

[3] I litteraturen har Michel Nilsson räknats än till släkten Svarte Skåning och än till ätten Krumme. Den senare uppgiften härstammar från Styffe men torde hava föga skäl för sig. Däremot är det riktigt, att lagmannen skrev sig till Ärnäs i Selebo härad (Söd.), och under sådana förhållanden är han tvivelsutan identisk med förutvarande häradshövdingen i Åkers och Selebo härad (Söd.) med samma namn.

[4] Dennes kombinerade landstings- och lagmansdomböcker 1578—86 äro tryckta i Uppländska domböcker II och VIII (1929 och 1950).

[5] Under dennes tid tjänstgjorde undantagsvis som vice lagmän 1636 underståthållaren i Stockholm Schering Rosenhane, 1638 riksrådet Johan De la Gardie och underståthållaren i Stockholm Lars Pedersson Grubbe (Stiernfelt), 1643 landshövdingen Johan Rosenhane, 1645 underståthållaren på Stockholms slott Gabriel Gyllenanckar, 1647 riksrådet Fredrik Stenbock och 1651 riksrådet Gustaf Bielke.

[6] Som vice lagman fungerade 1655 friherre Erik Sparre.

Carl Gustaf Wrangel, fullm. $^{15}/_{12}$ 1657[1]	1657—1676†
Jöran Gyllenstierna, fullm. $^{25}/_{7}$ 1676	1676—1686†
Nils Gripenhielm, fullm. $^{22}/_{10}$ 1686	1686—1692
Carl Gustaf Gyllencreutz, fullm. $^{16}/_{1}$ 1692	1692—1718
Johan Gyllencreutz, fullm. $^{5}/_{9}$ 1719	1719—1737†
Henrik Hammarberg, fullm. $^{24}/_{11}$ 1737	1737—1739
Erik Wellstadius (1743 adlad Rosenstam), fullm. $^{30}/_{4}$ 1740	1740—1754†
Johan Fredrik Flach, fullm. $^{4}/_{10}$ 1755	1755—1759†
Jakob Johan Gyllenborg, fullm. $^{19}/_{4}$ 1760	1760—1762
Carl Gustaf von Palmcrona, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1771†
Sven Liljencrantz, fullm. $^{31}/_{1}$ 1771	1771—1775
Johan Peter Gripenbjelke, fullm. $^{29}/_{3}$ 1775	1775—1787†
Christian af Stenhoff, fullm. $^{19}/_{2}$ 1788	1788—1832†

[1] Under dennes tid tjänstgjorde som vice lagmän 1658—67 landshövdingen Svante Banér och 1670 riksrådet Tord Bonde.

STOCKHOLMS UNIVERSITET
JURIDISKA BIBLIOTEKET

II. Domsagor i Stockholms och Uppsala län.

A. Tiden före 1680.[1]

1. Närdinghundra härad.

Tingsstället var åtminstone under nya tiden beläget i Knutby.[2]

Närdinghundra härad eller, som det tidigare hette, Nærdingia hundare hade i äldre tid ungefär samma omfattning som nu. Under 1500-talets senare hälft liksom under 1600-talet räknades dock en mindre del av Almunge socken till Rasbo härad. Från medeltiden återfinnes blott ett fåtal häradshövdingar i Närdinghundra. Den äldsta kände är väpnaren *Filip Karlsson* (oäkta Folkunga-ätten), som senare blev riddare och riksråd och som med säkerhet tjänstgjort åren 1370—91. Han synes dock ej hava varit bosatt inom häradet men väl i den på andra sidan om häradsgränsen liggande Edebo socken, där hans sätesgård Lundås var belägen. Som hans medhjälpare har fungerat »domaren» Lars i Valla (Edsbro sn). Enligt BERCH skall väpnaren *Isak Isaksson* (Banér) hava varit häradshövding i häradet 1424. Sannolikheten härav bekräftas av förhållandet, att denne vid sagda tidpunkt bott å sätesgården Röklinge i Faringe socken och alltså inom häradet.[3] Säkra belägg finnas däremot för väpnaren *Greger Nilsson* (Väsby-ätten), som enligt bevarade pergamentsbrevs vittnesbörd tjänstgjorde som häradshövding 1434—58 och var bosatt inom häradet å sätesgården Norrgarn vid östra stranden av sjön Ginningen. Och detsamma gäller om väpnaren *Knut Karlsson* (sparre över blad), som var häradshövding åtminstone 1489—90.[4] Denne bodde inom häradet å sin sätesgård Stora Väsby i Almunge socken (jfr PHT 1952, s. 86). Han innehade samtidigt motsvarande befattning i Häverö skeppslag, varom mera nedan. Åtminstone under åren 1512—17 var väpnaren *Bengt Larsson* (Björnlår) d. y.

---

[1] *Litteratur:* J. A. Almquist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. D. 1 Stockholms och Uppsala län (1931); J. E. Almquist, Domsagor och häradshövdingar i Stockholms och Uppsala län (1946); N. Edling, [Inledningarna till] Uppländska domböcker I och IV—VII (1925—46); K. G. Westman, Häradsnämnd och häradsrätt under 1600-talet och början av 1700-talet, en studie med särskild hänsyn till uppländska domböcker (1927).

[2] Ang. de uppländska tingsställena i allmänhet, se A. Emmelin i Rig 1944, s. 89 ff.

[3] Berchs källa har senare visat sig vara SRPerg. 19 jan. 1424. Påpekat av arkivarien J. Liedgren.

[4] I Upplands lagmansdombok (ed. K. H. Karlsson, 1907), s. 31, kallas han felaktigt *Bengt* Karlsson. Jfr SRPerg. febr. 1489 samt 12 mars och 26 maj 1490.

häradshövding i Närdinghundra. Denne var då bosatt på sätesgården Frötuna i Rasbo härad. Han anslöt sig emellertid till ärkebiskopen Gustaf Trolles parti och avrättades som överbevisad förrädare mot riksföreståndaren sistnämnda år.

Från och med 1539 blir häradshövdingelängden mera givande. Den 1 januari s. å. erhöll sedermera riksrådet *Gabriel Christiernsson* (Oxenstierna) häradshövdingeräntan från Närdinghundra, som han behöll åtminstone till 1579. Själv torde han aldrig uppehållit tjänsten, som sköttes av olika lagläsare, bland vilka märkas Joachim Olofsson (1564), Clemet Hansson (1570), konungens gardenär i Uppsala Hans Frese eller Frijs (1572) och Olof Andersson (1579). Under årens lopp erhöll Oxenstierna häradshövdingeräntor jämväl från andra härad, men dessa kommo icke därigenom att tillsammans med Närdinghundra bilda någon gemensam domsaga. Oxenstiernas närmaste efterföljare som häradshövdingar i Närdinghundra, nämligen kammartjänaren *Erik Jönsson* 1581—86, hovjunkaren *Jöns* (Knutsson) *Posse* 1587—96, välborne *Bengt Larsson* till Hammarsudd (Trögds hd) 1597—1607 och kamreraren i K. kammaren *Per Olofsson* 1610—18, voro däremot hänvisade till detta enda härad. De hava i stor utsträckning anlitat lagläsare, såsom t. ex. Christoffer Tönnesson (Skotte) 1583—87 och Måns Larsson (Hjortö-släkten) 1591—97. Om de följande se vidare nedan. Under åren 1609 och 1619—22 disponerade kronan över häradshövdingeräntan för andra ändamål. Även i fortsättningen utgjorde Närdinghundra en särskild domsaga, även om respektive häradshövdingar tidvis innehade häradshövdingeräntor även från andra härad. Närmast följande häradshövdingar voro underståthållaren på Stockholms slott *Nils Bengtsson* (Silfverbielke) 1622, som tidigare haft motsvarande befattning i Olands härad, f. d. hovmarskalken *Wolmar Yxkull* 1624—25, arklimästaren *Mats Pedersson*[1] 1626 (fullm. $^{18}/_{4}$) till 1646 samt kammarnotarien och hovrättsadvokaten *Christoffer Springer* 1646 (fullm. $^{6}/_{2}$) och till 1652.

Den 29 april 1653 erhöll dåvarande notarien, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Erik Nilsson Bring* (adlad *Gyldenbring*) häradshövdingeräntan från bl. a. Närdinghundra såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Denna ränta behöll han ända till sin död 1674,[2] då hans omyndige son *Erik Eriksson Gyldenbring* genom kungligt beslut den 19 december s. å. tilldelades densamma på det villkoret, att dennes svåger Johan Ehrenhielm i egenskap av t. f. häradshövding svarade för tjänsten.

[1] Denne erhöll genom kungl. konfirmation den 24 maj 1645 rätt att behålla häradshövdingeräntan från Närdinghundra under sin livstid.

[2] Genom kungl. brev den 4 maj 1664 hade han fått rätt att njuta räntan oberoende av lönen.

Detta egendomliga, ehuru ingalunda unika arrangemang ägde bestånd i sex år. Ehrenhielms befattning med tjänsten inskränkte sig till att han lät den gamle lagläsaren, som sedan 1663 uppehållit domarämbetet inom häradet, även i fortsättningen utöva detsamma.

Tingsförrättare i Närdinghundra härad under tiden 1600—80 hava varit:

Jöran Larsson	1603—1614
Hans Olofsson	1617—1618
Jöran Larsson, ånyo	1620—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1626
Jakob Birgersson Grabb	1629—1631
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1631—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1654
Per Hansson Zenius	1655—1659
Per Olofsson Carling	1660—1663
Andreas Milander	1663—1680

2. *Frösåkers härad.*

Tingsställena inom häradet hava varierat, beroende på att de flesta socknarna från början varit relativt självständiga skeppslag. Under 1600-talet höllos tingen vanligen vid Börstils sockens kyrka.

Frösåker utgjorde länge ett tämligen diffust begrepp. Från början (1344) kallades området skeppslag, men under unionstiden fick det namn av hundare och något senare härad. Det omfattade då blott Hargs socken samt östra delarna av Hökhuvuds och Ekeby socknar, av vilka den senare numera helt hör till Olands härad. Endast en häradshövding är med säkerhet känd från nämnda tid, nämligen riddaren och riksrådet *Nils Korke* (Kurck), som i denna egenskap anmodats att besegla ett jordabyte den 18 januari 1420. Han bodde då på gården Tånga i häradet, vilken han som pant erhållit av sin svärfar Filip Karlsson (två snedbjälkar). Från och med slutet av 1400-talet[1] började Börstil med Gräsön, Edebo och Valö jämte Forsmark, vilka socknar tidigare varit skeppslag, att i judiciellt avseende allt oftare förenas med Frösåker under gemensam häradshövding, ehuru de förra tills vidare kommo att bilda särskilda tingslag. Så var i varje fall förhållandet under förra hälften av 1490-talet, då enligt Upplands lagmansdombok[2] väpnaren *Hans Pedersson* (Stiernsköld) tjänstgjorde

[1] Från mitten av 1400-talet saknas säkra upplysningar om hithörande häradshövdingar. Enligt F. V. Radloff, Beskrifning öfver Roslagen (2 uppl. 1910), s. 333, skulle dock *Greger Matsson* (Lillie) hava utfärdat ett dombrev i Frösåkers härad 1471.

[2] Utg. 1907 av K. H. Karlsson. Jfr ibidem, s. 20—27 och 76—79.

som häradshövding därstädes.[1] Om en av hans efterföljare, fogden *Nils Hård*, vet man visserligen endast, att han den 27 januari 1529 utnämndes till häradshövding i Östhammars län, d. v. s. Frösåkers härad. Men *Olof Eriksson* (Tomta-släkten), som fick en motsvarande fullmakt den 6 oktober 1536, erhöll icke endast förutnämnda områden till domsaga utan även socknarna Lövsta, Hållnäs, Tegelsmora och Älvkarleby. Åtminstone de två sistnämnda hava dock förmodligen icke räknats till Frösåker. I någon mån framgår detta av 1537 års rusttjänstlängd,[2] där Olof Eriksson omförmäles hava samtidigt haft två häradsrätter i förläning.[3] År 1568 omtalas i ett häradshövdingeregister (KA), att f. d. fogden i Uppsala *Simon Nilsson* varit häradshövding i Frösåker med Norra Roden, d. v. s. Lövsta, Hållnäs och Valö.

Från tiden 1569—72 äro vissa domboksutdrag bevarade från Frösåkers härad, de äldsta i sitt slag.[4] Med tillhjälp av dessa kan den dåvarande domsagans omfång närmare studeras. Som domhavande har fungerat förutvarande fogden på Örbyhus Nils Ingelsson å riksrådet *Gabriel Christiernssons* (Oxenstierna) vägnar. Att Gabriel Christiernsson var häradshövding i Frösåker vid nämnda tid sammanhänger tydligen med att han då innehade hela häradet i förläning. I rubriken till 1569 års domboksutdrag omtalas endast Frösåkers härad och Börstils skeppslag. Men ting hava hållits ej endast därstädes utan även i Lövsta, Hållnäs och Valö, vilka stundom äro förenade till ett tingslag under namn av Norra Roden, samt i Edebo och Häverö. Under sedermera underamiralen *Johan* (Jakobsson) *Bagge*, som var häradshövding i Frösåker åtminstone under åren 1578—97, bibehöll domsagan samma omfattning. Som hans lagläsare tjänstgjorde Måns Larsson (Hjortö-släkten) 1583—97. Då översten *Henrik Liewe* 1599 erhöll häradshövdingeräntan av Frösåkers härad, utökades emellertid domsagan tillfälligtvis med skeppslagen Bro och Vätö samt Frötuna och Länna, vilka tillsammans med Frösåker bildade ett sammanhängande område. Det ansågs tydligen ej heller vara alltför stort för att kunna lämpligen skötas av en person. Borgmästaren i Uppsala Christoffer Tönnesson (Skotte), som fått Liewes uppdrag att förestå rättskipningen inom Frösåkers härad, hade tidigare varit lagläsare

---

[1] Dennes sätesgård Norrnäs var belägen inom Värmdö socken och låg alltså icke inom häradet.

[2] Tryckt i HH 3, s. 7.

[3] I Konung Gustaf den förstes registratur (Bd 22) omtalas under den 3 nov. 1551, att fogden *Erik Henriksson* erhöll häradshövdingefullmakt å »Börstils härad». Möjligen åsyftas härmed Frösåkers härad.

[4] Tryckta i Uppländska domböcker V (ed. N. E d l i n g, 1941).

i Frötuna och Länna samt Bro och Vätö och kom även efter 1599 att bibehålla samma tjänst. Jämväl efterträdaren Jöran Larsson fungerade som Liewes vikarie i hela den utvidgade domsagan under perioden 1603—05. Sedan Liewe sistnämnda år avlidit och som häradshövding efterträtts av riksrådet *Seved Ribbing*, begränsades domsagan ånyo så till vida, som de båda nyssnämnda skeppslagen då bortföllo. Tjänsten i Frösåker sköttes fortfarande av Jöran Larsson, som avgick först i samband med Ribbings frånfälle 1613.

Under den tid sekreteraren *Jonas Bure* var häradshövding i häradet (1614—53) synes domsagan tidvis hava minskats med Häverö skeppslag, som tillfälligtvis förenats med Lyhundra och Väddö. Av källornas delvis motstridande uppgifter ser det nästan ut, som om en långvarig dragkamp om Häverö ägt rum mellan häradshövdingarna i Frösåker och Lyhundra. I 1614 års dombok för förstnämnda härad, som förts av lagläsaren Hans Olofsson och som till yttermera visso den 20 februari 1615 ingivits till hovrätten av Bure själv, förekomma tingsprotokoll även för Häverö. Härav kan slutas, att skeppslaget från periodens början liksom tidigare hört till Frösåkers härad. Men enligt räkenskaperna i Kammararkivet har dåvarande häradshövdingen i Lyhundra Erik Elofsson uppburit häradshövdingeräntan från Häverö åtminstone 1617—18 och därefter dennes efterträdare hovmarskalken Svante (Gustafsson) Banér 1619—21. Sistnämnda år fick Bure i varje fall en ändring till stånd, och under 1621—24 hörde sålunda Häverö ånyo till Frösåker. Men 1627 finna vi likväl Banér på nytt upptagen i räkenskaperna som häradshövding i Häverö. Och i kungliga fullmakten den 24 juli 1628 för greve Joachim Brahe räknades Häverö fortfarande till Lyhundra och Väddö. Åtminstone från och med 1630 lyckades emellertid Bure hembära den slutliga segern. Trots växlingen av häradshövdingar hade Häverö ända till 1624 samma lagläsare som Frösåker, nämligen Hans Olofsson 1614—18 och Jöran Larsson 1619—24. Det är ej heller omöjligt, att efterträdaren i Frösåker Anders Pedersson Humble fungerat som lagläsare även i Häverö 1625—29, ehuru den bevarade domboken härutinnan icke ger någon säker ledning. Men från sistnämnda år erhöll skeppslaget i stället gemensam lagläsare med Väddö, vilket torde visa, att Häverö börjat intaga en särställning i förhållande till Frösåker. Detta blev ännu mera tydligt efter Bures avgång som häradshövding, då skeppslaget helt och hållet skildes från Frösåker för att även i judiciellt avseende uppgå i det 1647 tillkomna Ortala grevskap.

Frösåkers härad, till vilket ur rättskipningssynpunkt allt fort-

farande räknades Lövsta och Hållnäs socknar,[1] ingick från 1653 bland de härad, vilkas häradshövdingeräntor tilldelats Svea hovrätt såsom lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. På denna grund erhöll hovrättsassessorn *Olof Mårtensson Berling* den 29 april s. å. fullmakt på häradshövdingämbetet i bl. a. Frösåker, vilket han behöll till sin död 1679. Under tiden 1679—80 uppbars häradshövdingeräntan av mågen *Herman Edenberg*, som redan dessförinnan synes hava erhållit Kungl. Maj:ts löfte att få efterträda svärfadern.

Tingsförrättare i Frösåkers härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Christoffer Tönnesson (Skotte)	1599—1600
Jöran Larsson	1603—1613
Hans Olofsson	1613—1618
Jöran Larsson ånyo	1619—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1630—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1653
Anders Andersson Höök	1656—1680

3. *Häverö skeppslag.*

Tingsstället säges ligga i Häverö.

Häverö skeppslag hette från början (1409) Hæver eller Hæverbo skiplagh, motsvarande socknen med samma namn. Omfattningen har icke undergått någon större förändring under tidernas lopp, men socknen uppdelades under 1600-talet på tvenne, Häverö och Singö, vilka fortfarande äga bestånd.

Den första kände häradshövdingen i Häverö var *Knut Karlsson* (sparre över blad). Denne förekommer på flera ställen i Upplands lagmansdombok 1490 och var som tidigare nämnts häradshövding även i Närdinghundra härad. Det kan därför tänkas, att Häverö sedan gammalt i judiciellt avseende hört samman med detta härad. Om så varit förhållandet, blev denna kombination ej konstant under den följande tiden. År 1541 befinnes sålunda borgmästaren i Uppsala *Staffan Henriksson*[2] vara häradshövding i Häverö och Väddö. Och på 1560-talet förenades under häradshövdingen *Gabriel Christiernsson*

[1] Först år 1715 övergingo dessa socknar definitivt till Olands härad, till vilket de långt förut hänförts i administrativt hänseende. Dessförinnan hade Frösåkers härad undergått en mindre förändring, i det att en del av Hökhuvuds socken eller den s. k. Sandby åtting överflyttats till Olands härad.

[2] Denne hade kort förut (alltsedan 1526) innehaft Häverö socken som förläning.

(Oxenstierna)[1] Häverö med Frösåkers härad, som redan förut omtalats. Denna förening bibehölls med några smärre intervaller (jfr ovan) ända till 1653, då Häverö i judiciellt avseende införlivades med Ortala grevskap, som ägde bestånd till 1674. Grevarna Torstenson uppburo under nämnda tid häradshövdingeräntan och till- och avsatte domhavande inom grevskapet. Sedan detta reducerats under kronan, förordnade Kungl. Maj:t den 30 december 1674 kommissarien i reduktionskollegium *Carl Gustaf Gyllencreutz* till häradshövding i Häverö jämte övriga i det forna grevskapet ingående områden. Denne behöll ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Häverö skeppslag under tiden 1600—24 och möjligen till 1629 hava varit desamma som i Frösåkers härad. Jfr ovan under 2. Under åren 1629—80 tjänstgjorde i skeppslaget följande personer:

Nils Mårtensson Charselius	1629—1631
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1631—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Isak Sicrenius	1647—1657
Peder Rigman	1659—1660
Nils Bruun	—1663
Anders Andersson Wendler, fullm. $^{20}/_{12}$ 1663	1664—1674
Carl Gustaf Gyllencreutz, häradshövding i skeppslaget	1675—1679
Daniel Kolbeckius, fullm. $^{9}/_{10}$ 1679	1679—1680

4. Väddö skeppslag.

Tingsstället säges ligga i Väddö.

Som nyss omtalats bildade Väddö 1541 tillsammans med Häverö en domsaga under *Staffan Henriksson* som häradshövding. Men på 1560-talet förenades Väddö i stället med Lyhundra härad, vilka områden kommo att bilda en särskild domsaga ända till 1652. Den första kände häradshövdingen i denna domsaga var amiralen *Jakob Bagge* d. ä., som på 1560-talet innehade hela Väddö socken som förläning.[2] Han nämnes som häradshövding åtminstone från och med 1563 och uppehöll ämbetet till sin död 1577. Han efterträddes av sin son, kammartjänaren *Jakob Bagge* d. y., som var häradshövding 1578—96 eller möjligen till 1598. Som hans vikarie fungerade fogden Mats Olofsson åtminstone 1580—86. I senare tid uppehölls tjänsten av Mats Andersson 1596—97 och Christoffer Tönnesson (Skotte) 1598. Sedan häradshövdingeräntan några år varit kronan behållen, för-

[1] Denne erhöll Häverö socken som förläning 1562.
[2] Bagge innehade samtidigt Söderby socken inom Lyhundra härad i förläning.

länades denna i tur och ordning åt sekreteraren i K. kansliet *Erik Elofsson* 1605—18,[1] hovmarskalken *Svante* (Gustafsson) *Banér* 1619—28 och kaptenen greve *Joachim Brahe* 1628 (fullm. $^{24}/_{7}$) till 1629. Sistnämnda år gavs samma ränta åt assessorn i Svea hovrätt *Jonas Pedersson* i form av tillägg till hovrättslönen. Efter dennes död 1635 fingo hans arvingar under ett flertal år åtnjuta enahanda förmån. Den 30 oktober 1641 utfärdades häradshövdingefullmakt för sekreteraren i hovkansliet *Anders Gyldenklou*, som innehade ämbetet i elva år. Tillsammans med bl. a. Lyhundra och Häverö ingick Väddö efter 1652 i Ortala grevskap, och efter dess reducering (1674) kommo samtliga som tidigare nämnts att tillhöra *Carl Gustaf Gyllencreutz'* domsaga fram till 1680.

Tingsförrättare i Väddö skeppslag under tiden 1600—30 hava varit:

Måns Larsson (Hjortö-släkten)	1601
Jöran Larsson	1603—1619
Joen Nilsson	1620
Anders Pedersson Humble	1621—1624
Johan Olsson	1625—1626
Nils Mårtensson Charselius	1627—1631

Under åren 1631—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Häverö skeppslag. Jfr ovan under 3.

5. *Sjuhundra härad.*

Tingsstället var av ålder beläget i Rimbo.

Sjuhundra härad, ursprungligen (1291) Søhundari, d. v. s. Sjöhundare, hade i äldre tid ungefär samma omfattning som nu.[2] Från medeltiden är därstädes endast en häradshövding känd, nämligen väpnaren *Klaus Slaweka* d. ä. 1412—14, som bodde på sin sätesgård Mörby inom häradet.

Den 5 februari 1538 förordnades krigshövitsmannen, sedermera regementsrådet *Knut Andersson* (Lillie af Ökna) till häradshövding i Sjuhundra jämte skeppslagen Frötuna och Bro. Hans efterträdare blev riksrådet *Gabriel Christiernsson* (Oxenstierna), som erhöll kunglig fullmakt den 22 november 1546 å Sjuhundra men däremot icke å nyssnämnda skeppslag. Denne behöll ämbetet till sin död 1585, varefter hans sterbhus fick uppbära häradshövdingeräntan ett flertal

[1] Genom kungl. brevet den 20 maj 1619 erhöll Erik Elofssons änka rätt till ett nådår.

[2] Jfr dock nedan under Långhundra härad och Åkers skeppslag, där smärre gränsförskjutningar i förhållande till dessa områden redovisas.

år. Tjänsten uppehölls hela tiden av olika lagläsare, bland vilka märkas Frans Mårtensson 1559—75, Olof Andersson 1578—79 och Måns Larsson (Hjortö-släkten) 1590. Den 3 april 1592 förordnades kammarjunkaren, sedermera ståthållaren *Erik* (Olofsson) *Stake* till häradshövding i häradet. Denne uppbar räntan till sin död 1598, men lät tjänsten uppehållas av lagläsaren Mats Andersson. Från nämnda tid föreligga Sjuhundra härads äldsta bevarade tingsprotokoll (1594—97).[1] Under den därpå följande perioden 1599—1610 använde Kungl. Maj:t häradshövdingeräntan från Sjuhundra för annat ändamål, och någon häradshövding tillsattes därför icke. Rättskipningen uppehölls liksom förut av lagläsare.

Från och med 1611 förlänades häradshövdingeräntan från Sjuhundra företrädesvis åt ämbetsmän inom förvaltningen, såsom ståthållaren på Jönköpings slott *Sten Claesson* (Böllja) 1611—20, kammarskrivaren, sedermera bokhållaren i K. kammaren *Mårten Persson Blix* (1646 adlad Blixencron) 1621—23 och *Anders Svensson* (Rosenquist) 1624—25. Åren 1627—28 finna vi emellertid Blix ånyo som innehavare av räntan. Mot slutet av decenniet skedde endast den förändringen, att Sjuhundra kom att räknas till de härad, som i fortsättningen med sina häradshövdingeräntor skulle bidraga till lönefyllnad i hovrättsstaten. På grund härav förordnades den 29 april 1628 assessorn i Svea hovrätt *Olof Nilsson* till häradshövding i bl. a. Sjuhundra. Han efterträddes i nämnda härad den 31 mars 1642 av översten *Lars Pedersson Grubbe*, som tillhörde adliga ätten Stiernfelt, ehuru han icke själv begagnade detta namn. Sedan han avlidit samma år, utsågs den 9 januari 1643 överstelöjtnanten *Hans Månsson Oliveblad* till häradshövding i Sjuhundra. Denne uppbar räntan till sin död 1650, varefter hans sterbhus fick disponera densamma i ytterligare två år. Men därefter utnämndes den 29 april 1653 ånyo en medlem av Svea hovrätt, nämligen sekreteraren, sedermera assessorn därstädes *Nils Bureus* (adlad *Burensköld*), som emellertid anmärkningsvärt nog fick behålla räntan ännu sex år, sedan han 1658 lämnat hovrätten. Räntan förlänades därefter genom kunglig fullmakt den 11 maj 1665 åt assessorn i kommerskollegium *Erik Pedersson Rosenholm*. Efter dennes död 1672 förordnades den 2 maj s. å. till hans efterträdare förutvarande vice presidenten i Svea hovrätt *Gustaf Rosenhane*. Men redan två år därefter indrogs förläningen och gavs åt kommissarien i reduktionskollegium *Carl Gustaf Gyllencreutz*, vilken erhöll fullmakt som häradshövding den 30 december 1674. Denne innehade sedermera ämbetet ännu vid utgången av

[1] Tryckta i Uppländska domböcker V (ed. N. Edling, 1941).

år 1680. De tingslag, vilka såväl Gyllencreutz som hans närmaste företrädare tilldelats vid sidan av Sjuhundra, kunna näppeligen sägas tillsammans utgöra någon domsaga i vedertagen mening, eftersom de ej bildade ett sammanhängande område. Det har därför ansetts onödigt att i detta sammanhang namngiva de övriga tingslagen.

Tingsförrättare i Sjuhundra härad under tiden 1600—80 hava varit:

Christoffer Tönnesson (Skotte)	1600—1603
Joen Nilsson	1604—1622
Jöran Larsson	1623—1624
Johan Olsson	1625—1626
Nils Mårtensson Charselius	1627—1630
Per Larsson	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning)	1652—1653
Per Hansson Zenius	1654—1655
Håkan Bengtsson Höök	1656—1657
Sigge Persson	1657—1661
Magnus Warnhem	1662—1669†
Andreas Milander, SHKonst. $^{21}/_{7}$ 1669[1]	1669—1670
Nicolaus Careel	1671—1672
Jonas Planck, fullm. $^{11}/_{10}$ 1672	1672—1673
Benedictus Andorsson	1673—1680

6. *Lyhundra härad.*

Tingsstället låg av ålder i Söderby (nuv. Söderby-Karl), men flyttade vid 1600-talets början till Estuna. Ting höllos under nämnda sekel även i Husby och Lohärad.

Lyhundra härad, tidigare Ly- eller Lihundare, ägde under senare medeltiden ungefär samma omfattning som i våra dagar. Tre häradshövdingar äro med säkerhet kända från 1400-talet,[2] nämligen *Sven Törnesson* (tvågrenig växt) 1414—19, riksrådet *Karl* (Tordsson) *Bonde* 1437, som bodde på sin sätesgård Penningby i Länna socken och alltså utom häradet och måhända därför fann lämpligt att låta en »domare» vid namn Johan Kettilmundsson i Grävsta (Estuna sn) sköta tjänsten, samt slutligen väpnaren *Lars Jönsson* 1493, som var bosatt inom häradet på sätesgården Karlösa.

[1] Under förra hälften av år 1669 uppträda i tur och ordning lagläsarna Sigge Persson och Erik Andersson Kiällman som tillfälliga tingsförrättare i häradet. Den följande lagläsaren Milander angives i hovrättens konstitutorial vara vikarie för Kiällman. Jfr K. G. Westman, a. a., s. 39.

[2] Lars i Åby, vilken 1382 omtalas som domhavande i Lyhundra, var blott underhäradshövding. Åby låg inom häradet i Söderby-Karls socken.

Först på 1560-talet möta nya upplysningar. Häradet befinnes då vara förenat till en domsaga med Väddö skeppslag, med vilket det hade gemensamma häradshövdingar ända fram till 1680. Även tingsförrättarna i Lyhundra härad hava under nämnda period av naturliga skäl varit desamma som i skeppslaget. Jfr ovan under 4.

7. *Frötuna [och Länna] skeppslag.*

Ting hava hållits omväxlande i Frötuna och Länna socknar.

Benämningen Frötuna och Länna skeppslag synes hava uppkommit först i senare tid. Under medeltiden talades blott om Frötuna skeppslag, vilket emellertid redan då innefattade de båda socknarna Frötuna och Länna. Den sistnämnda socknen har sålunda aldrig utgjort något särskilt skeppslag för sig.[1] Från medeltiden äro tre häradshövdingar kända i Frötuna skeppslag, nämligen väpnaren *Nils Kettilsson* (Vasa) 1367, som sannolikt bott på Björnö inom skeppslaget, väpnaren *Erik Ingemarsson* (Ingemar djäkns ätt) under 1420-talet, vilken var bosatt på sin sätesgård Bottna (Bro skplg)[2], samt väpnaren *Olof Valram* 1512—14, som bodde på Ekeby i Sjuhundra härad.

År 1536 finna vi *Knut Andersson* (Lillie af Ökna) som häradshövding i Frötuna.[3] I en kunglig fullmakt den 5 februari 1538 omtalas dennes domsaga omfatta jämväl Sjuhundra härad och Bro skeppslag. Det låter sig därvid icke avgöra, om dessa två tingslag tilldelats Knut först vid sistnämnda tillfälle, eller om fullmakten även i detta avseende är att anse endast som en bekräftelse på ett tidigare förordnande. Huru som helst torde han hava behållit häradshövdingämbetet till sin död 1546. Sjuhundra föll då bort, men Bro skeppslag fortsatte att tillsammans med Frötuna bilda en domsaga under åtskilliga decennier framåt. Häradshövdingar i denna domsaga hava bland andra varit *Jöran Hansson* till Tånga 1549—57, *Bengt Arentsson* (Örnflycht) 1568, amiralen *Erik Nilsson* (Cruus) 1573—79, vars änka 1580 fick rätt till ett nådår, och sekreteraren i K. kansliet *Olof Sverkilsson* 1581—98.[4] Till vikarie hade Erik Nilsson förordnat lagläsaren Bengt Håkansson 1573—79 och hans änka i sin tur fogden Mats Olofsson 1580. Olof Sverkilsson återtog Bengt Håkansson

[1] Benämningen Länna skeppslag förekommer tidigast i UBPerg. 1573 $^{26}/_{1}$.

[2] År 1438 omtalas Karl djäkn (två stjärnor) som »domare» i Frötuna.

[3] Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift, Bd 2, h. 8—9 (1908), s. 146. I källan står felaktigt Knut Gudersson(!).

[4] Ang. en presumtiv häradshövding i skeppslaget 1561, se nedan s. 29, not 2. — I Lib. caus. 81: 2 nämnes Per Galle 1559 som tingsförrättare i Frötuna. Enligt andra källor tjänstgjorde han därstädes även 1564 och 1567.

1581—84 och använde senare Måns Larsson (Hjortö-släkten) som substitut.

Som förut omtalats kom Frötuna jämte Bro skeppslag att 1599—1605 under *Henrik Liewe* som häradshövding tillfälligtvis förenas med Frösåkers härad. Men sedan Liewe sistnämnda år avlidit, återfick domsagan ånyo sitt gamla utseende. Häradshövding blev då hovjunkaren, sedermera holmamiralen *Nils Claesson* (Bielkenstierna), som kom att uppbära häradshövdingeräntan från Frötuna och Bro skeppslag åtminstone till 1617. Efterträdaren riks- och hovrättsrådet *Nils* (Turesson) *Bielke* var häradshövding 1619 och behöll ämbetet till sin död 1639, då hans sterbhus disponerade över häradshövdingeräntan till 1641. Den 30 oktober s. å. förenades Frötuna och Bro skeppslag för en tid av tio år med Lyhundra härad och Väddö skeppslag under sekreteraren i hovkansliet *Anders Gyldenklou* som gemensam häradshövding. Efter 1652 införlivades samma tingslag jämte Häverö i judiciellt avseende med Ortala grevskap (jfr ovan). Och sedan detta reducerats 1674, utnämndes som förut omtalats *Carl Gustaf Gyllencreutz* till häradshövding över samtliga i det forna grevskapet ingående tingslagen.

Tingsförrättare i Frötuna och Länna skeppslag under tiden 1600—31 hava varit:

Christoffer Tönnesson (Skotte)	1600
Jöran Larsson	1603—1614
Hans Olofsson	1615—1618
Anders Pedersson Humble	1619—1624
Johan Olsson	1625—1626
Nils Mårtensson Charselius	1627—1631

Under åren 1631—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Häverö skeppslag. Jfr ovan under 3.

8. Bro [och Vätö] skeppslag.

Ting hava hållits omväxlande i Bro (nuv. Roslags-Bro) och Vätö socknar.

Skeppslaget benämndes under medeltiden Bro skeppslag, som omfattade både Bro och Vätö socknar. Omkring år 1600 kom Rådmansö, som låg inom Frötuna skeppslag, att i judiciellt avseende tillfälligtvis räknas till Vätö. Detta sammanhängde med att såväl Vätö som Rådmansö under perioden 1591—97 förlänats åt drottning Gunilla och därefter 1597—1608 åt hertig Johan av Östergötland.

Från medeltiden äro två häradshövdingar kända, nämligen *Guttorm Toresson* (delad sköld) 1365, vars gård hette Lunda och en-

ligt STYFFE låg i Bro socken, samt riddaren och riksrådet *Erik Ottesson* (tre björnramar) 1489, vilken sistnämnde bodde på sin sätesgård Smedby (Åkers skplg). År 1536 finna vi som häradshövding i Bro väpnaren *Tord Persson* till Eke (Bro skplg).[1] Den 5 februari 1538 förenades tillfälligtvis skeppslaget med Sjuhundra och Frötuna till en domsaga under häradshövdingen *Knut Andersson* (Lillie af Ökna), som förmodligen uppehöll ämbetet till sin död 1546. Efterträdaren *Jöran Hansson* till Tånga fick emellertid nöja sig med de båda skeppslagen, som därefter ända till 1598 tillsammans bildade en domsaga för sig.[2] Även i fortsättningen (1599—1680) genomgick Bro och Vätö skeppslag, som det nu började kallas, samma öden som Frötuna och Länna, och det är därför tillräckligt att här hänvisa till framställningen rörande sistnämnda skeppslag. Även tingsförrättarna hava under sådana förhållanden av naturliga skäl varit desamma i båda skeppslagen. Jfr ovan under 7.

9. *Långhundra härad.*

Tingsstället var åtminstone under 1500- och 1600-talen förlagt till Gottröra.

Långhundra härad, tidigare kallat Langhundare, har beträffande omfattningen alltsedan 1300-talet i stort sett icke undergått någon annan förändring, än att Garns socken (år 1838 förenad med Össeby till Össeby-Garn) från och med 1888 överflyttades till Vallentuna härad. Under 1500-talet hörde dessutom en mindre del av Åkers skeppslag och en del av Rö socken i Sjuhundra härad till Långhundra.

De äldsta med visshet kända häradshövdingarna i häradet voro *Greger Anundsson* 1383, *Magnus Israelsson* (halvt lejon) 1383—1407 och *Karl Eriksson* (Björnram från Uppland) 1410—36. Som vikarier för Magnus Israelsson uppträda vid tingen Nils i Åby 1383—89 och Anders i Åby 1392, vilken sistnämnde uttryckligen betecknas som »domare». Även Karl Eriksson har åtminstone vid ett tillfälle anlitat vikarie, nämligen Ragvald i Tarv 1422. Såväl Åby som Tarv ligga inom häradet. Om den följande häradshövdingen, väpnaren *Peder Jönsson* (Stiernsköld) 1443, vet man, att han ägt

[1] Under 1520- och 1530-talen hade Bro och Vätö socknar i deras helhet varit förlänta åt Tord Persson.

[2] Jfr ovan s. 27. — *Jöns Ulfsson* (Soop), som 1561 i Lib. caus. 30: 1 omtalas som häradshövding i Bro skplg, var därför förmodligen samtidigt domhavande även i Frötuna. Häremot synes visserligen den omständigheten strida, att ett nyupptäckt häradshövdingeregister från 1568 (KA) upptager Jöns Ulfssons änka under Bro skeppslag och en annan person under Frötuna. Men detta kan nödtorftigt förklaras ur den synvinkeln, att änkans nådårsränta tillåtits utgå endast från Bro.

sätesgården Målsta i Husby-Långhundra socken.[1] En av dennes efterträdare, väpnaren *Johan Eriksson* (ulvsax) 1480—81, som uppgives ha varit ärkebiskopen Jakob Ulfssons systerson, var likaledes bosatt inom Långhundra på sin sätesgård Hakunge. Väpnaren *Bengt Larsson* (Björnlår), som var häradshövding i häradet åtminstone 1509,[2] bodde då på sätesgården Länna i Närdinghundra härad, där han senare (1512—17) omtalas hava innehaft motsvarande befattning. Omöjligt är det icke, att Långhundra och Närdinghundra under nämnda tid varit förenade till en domsaga, men sannolikheten talar för att Bengt Larsson varit häradshövding först i det ena och sedan i det andra häradet.

Vid Vasatidens början var häradshövdingeräntan från Långhundra ett flertal år kronan behållen. Rättskipningen sköttes under denna tid av borgmästaren i Uppsala Staffan Henriksson 1525—33 å Kungl. Maj:ts vägnar. År 1541 finna vi ståthållaren *Gabriel Christiernsson* (Oxenstierna) som tillfällig innehavare av samma ränta, följd av fogden *Nils Birgersson* 1545—47. Under åren 1545—70 fördes Långhundra härads äldsta bevarade tingsprotokoll[3] av väpnaren *Måns Persson* (Silfversparre). Vid ett tillfälle under 1553 vikarierade svågern, fogden Kettil Nilsson (Bölja). Måns Persson var från början lagläsare men blev 1547 häradshövding i häradet, vilket ämbete han förmodligen innehade ännu 1570.[4] I fortsättningen besattes häradshövdingämbetet i Långhundra med personer, som saknade tid eller lust att bestiga domarsätet. Sådana personer voro ståthållaren *Jöran Eriksson* (Ulfsparre) 1571—73, kammarrådet *Gustaf Gabrielsson* (Oxenstierna) 1578—92, kammarjunkaren *Torsten Lennartsson* (Forstena-släkten) 1594—1600, *Bengt Nilsson* (Ruuth) 1604—08, *Peter livknekt* 1610, kammarjunkaren, sedermera kammarrådet *Per* (Gustafsson) *Banér* 1614—20 och ståthållaren *Stellan Mörner* 1621—45.

---

[1] Jfr H. Gillingstam, Hans Pedersson (Stiernsköld) till Norrnäs i Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsbok 1945—46, s. 18 ff.

[2] Namnets förekomst i SRPerg. 1515 $^{19}/_{2}$ sammanhänger med att Bengt Larsson där omtalas hava tidigare utfärdat ett dombrev. Jfr H. Gillingstam i PHT 1947, s. 44.

[3] Tryckt av N. Edling och O. Svenonius (1946). Protokollen för året 1563 saknas av okänd anledning i urkunden.

[4] I tidigare arbeten har jag nämnt Jakob Tordsson Bagge och Erik Tönnesson (Tott) som häradshövdingar i Långhundra 1560 resp. 1564. Detta misstag beror på att jag utgått ifrån, att den dombok, som sedermera tryckts av Edling-Svenonius under titeln Långhundra härads dombok, till sitt innehåll motsvarade nämnda titel. Men i själva verket är det här fråga om Måns Perssons privata dombok, vilket bevisas bl. a. därav, att häradshövdingen i urkunden infört även sådana protokoll, vilka tillkommit i samband med hans judiciella verksamhet inom andra jurisdiktionsområden såsom Seminghundra härad och Åkers skeppslag. Dessa förhållanden hava blivit tydliga först genom urkundens utgivande genom trycket.

Under tiden 1572—99 hava såsom vikarier i tur och ordning fungerat byggmästaren Frans Mårtensson 1571—73, borgmästaren Christoffer Tönnesson (Skotte) 1579—80, Måns Larsson (Hjortösläkten) 1583—93 och Mats Andersson 1594—97.[1] För åren 1600 och följande redovisas nedan.

Den 3 januari 1646 utnämndes till häradshövding i Långhundra sekreteraren *Daniel Behm* (adlad *Behmer*), som senare blev assessor i Svea hovrätt. Efterträdare blev den 29 april 1653 en annan assessor i samma hovrätt, nämligen juris doktorn *Carl Carlsson Rosenstielke*, som erhöll räntan som lönetillägg och samtidigt blev häradshövding även i Rasbo, Vaksala och Ärlinghundra. Den 26 mars 1659 förordnades revisionssekreteraren *Nicolaus Skunck* till häradshövding i samma härad med undantag av Rasbo, som redan 1656 i judiciellt avseende förenats med Oland. Han behöll denna domsaga till 1671, då han avstod densamma åt sin son *Carl Skunck* (fullm. $^{21}/_{2}$ s. å.). Denne åter efterträddes 1674 av *Johan Barclay*, som kvarstod ännu 1680.

Tingsförrättare i Långhundra härad under tiden 1600—80 hava varit:

Christoffer Tönnesson (Skotte) ..... ånyo	1600—1603
Joen Nilsson	1604—1622
Jöran Larsson	1623—1624
Johan Olsson	1625—1626
Nils Mårtensson Charselius	1627—1630
Per Larsson	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning)	1652—1653
Peder Nilsson Raam	1654—1658
Per Olofsson Carling	1659—1663
Andreas Milander, fullm. $^{1}/_{6}$ 1663	1663—1672
Johan Filipsson Drabitius, fullm. $^{2}/_{4}$ 1672	1672—1679
Johan Barclay, häradshövding i häradet	1680

10. *Seminghundra härad.*

Tingsstället hette av ålder Folklandsting och låg i Lunda socken. Det anses från början hava varit hela Attundalands gemensamma tingsplats. Mot periodens slut flyttades tingsplatsen till Lilla Söderby i samma socken.

Seminghundra härad, vilket tidigare förekommer under benämningen Sæmingia hundare, hade sedan medeltiden i stort sett

[1] Christoffer Tönnessons och Måns Larssons domböcker äro delvis bevarade och i förefintligt skick tryckta av Edling.

samma omfattning som i våra dagar. Den förste häradshövdingen, vars namn är känt, hette *Tideka Späkkin* 1383—85, och som hans medhjälpare på tinget nämnes sistnämnda år Tomas, »domare» i häradet. Nästa kända häradshövding var riksdrotsen *Kristiern Nilsson* (Vasa) 1401—34, vars sätesgård Björnö låg i Frötuna skeppslag. Denne häradshövding hade till vikarier Magnus Pedersson i Husby (Markims sn) 1411, som uttryckligen kallas »domare», och Esbjörn i Örby (Skepptuna sn) 1433. Efter sistnämnde häradshövdings död 1442 omtalas som domhavande Paul i Lena (Markims sn) 1455, vilken förmodligen var vikarie. Å vilkens vägnar han utövade tjänsten nämnes dock icke.[1] Under 1460-talet och fram till 1471 var riddaren *Greger Bengtsson* (två snedbjälkar) häradshövding i Seminghundra. Denne bodde till sin död (omkring 1475) på Stora Benhamra i Vallentuna härad och hade tidigare varit domhavande i Vaksala. Han efterföljdes i Seminghundra av *Olof Ingevaldsson* (Måbyätten) 1474—84, som ägde säteriet Måby i Ärlinghundra härad och under samma tid tjänstgjorde även som underlagman i Uppland.

Vid nya tidens början uppträda i tur och ordning följande häradshövdingar i Seminghundra, nämligen fogden *Nils skrivare*, fullmakt $^{22}/_{10}$ 1526, rådmannen, sedermera borgmästaren i Stockholm *Peder Andersson* 1541—43, fogden *Erik Hansson* 1545—47, fogden *Kettil Nilsson* (Bölja), fullmakt $^{24}/_{10}$ 1547, *Erik Tönnesson* (Tott) 1564—68,[2] *Ivar Månsson* 1568 samt hövitsmannen *Jesper Nilsson* (Cruus) 1572 och till sin död 1573. I huru stor utsträckning dessa personer själva uppehållit tjänsten låter sig numera icke avgöra, eftersom alla uppgifter om lagläsare från ifrågavarande tid saknas.

Åren 1578—87 finna vi riksrådet greve *Erik Brahe* som häradshövding i Seminghundra, vilket härad hans fader tidigare helt eller delvis innehaft i förläning och där f. ö. en av släktens huvudgårdar Lindholmen var belägen. Brahe har troligen hela tiden låtit tjänsten uppehållas av vikarier. Endast en sådan är dock känd, nämligen lagläsaren Rasmus Christiernsson, som fungerade under åren 1584—86. När Brahe på hösten 1587 medföljde konung Sigismund till Polen som dennes överste hovmästare, är det sannolikt, att hans häradshövdingämbete samtidigt övergick till annan person. Denne torde

---

[1] Enligt en delvis förvanskad brevkopia i Årsta-samlingen (RA) skulle riddaren och riksrådet *Magnus* (Stensson) *Gren* hava varit häradshövding i Seminghundra omkring år 1445.

[2] I april 1564 höll av obekant anledning dåvarande häradshövdingen i Långhundra härad Måns Persson (Silfversparre) ting å Erik Tönnessons vägnar. De fungerande nämndemännen voro hemmahörande i Seminghundra. Protokollet är tryckt av Edling-Svenonius i Långhundra härads dombok (1946), s. 134.

varit Johan III:s hovjunkare *Lindorm* (Pedersson) *Ribbing*, som i varje fall med säkerhet innehade ämbetet 1592—97 och till yttermera visso av konung Sigismund den 14 juli 1594 erhöll bekräftelse å förläningen. Han efterträddes förmodligen i slutet av år 1597 av hovrådet, sedermera riksrådet *Abraham Brahe*,[1] som behöll ämbetet till sin död 1630. Denne erhöll i början av 1598 häradshövdingeräntan jämväl från Vallentuna härad och Danderyds skeppslag, vilka områden därigenom tillsammans med Seminghundra kommo att bilda en gemensam domsaga. Vallentuna bortföll dock redan under 1600-talets första decennium. Men Danderyd fortsatte att hava gemensamma häradshövdingar med Seminghundra ända till 1680.

Brahe efterträddes som häradshövding av sedermera riksrådet *Erik* (Gustafsson) *Stenbock*[2] och denne i sin tur 1648 av brodern, presidenten i Göta hovrätt *Fredrik Stenbock*, som innehade ämbetet till sin död 1652. Den 29 april 1653 förlänades häradshövdingeräntan från bl. a. Seminghundra och Sjuhundra såsom lönetillägg åt den nyblivne sekreteraren, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Nils Bureus* (adlad *Burensköld*). Under åren 1653—74 hade Seminghundra samma häradshövdingar som Sjuhundra (jfr ovan, s. 25—26). Men medan *Gustaf Rosenhane* i det sistnämnda häradet 1674 efterträddes av Carl Gustaf Gyllencreutz, kom den förre att i Seminghundra behålla ämbetet ända till periodens slut.

Tingsförrättare i Seminghundra härad under tiden 1597—1630 hava varit:

Mats Andersson	1597—1600
Joen Nilsson	1601—1621
Erik Olofsson	1622—1625
Johan Olsson	1625
Johannes Hansson	1626—1630

Under åren 1631—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Sjuhundra härad. Jfr ovan under 5.

---

[1] Härpå tyder bl. a., att en avskrift av Seminghundra härads dombok med begynnelseåret 1598 efter allt att döma befunnit sig i hans ägo. Domboken ingår numera i Skoklostersamlingen. Visserligen förlorade Abraham Brahe liksom brodern Magnus samtliga sina förläningar i april 1597 på den grund, att de höllo sig borta från Arboga riksdag, men sedan de på hösten s. å. försonat sig med hertig Carl, återfingo de sina förläningar, varvid Magnus dessutom gjordes till häradshövding i Trögd. Det är därför icke omöjligt, att Abraham några månader senare blivit häradshövding i Seminghundra, ehuru säkra belägg härför ej föreligga förrän från år 1600.

[2] Härvid bortses ifrån, att Abraham Brahes son *Joachim Brahe* den 14 aug. 1630 erhöll konfirmation å faderns hithörande förläning, eftersom denne avled redan inom en månad därefter.

11. Vallentuna härad.

Tingsplatsen låg sedan gammalt i Vallentuna socken vid Vallentunasjöns östra strand, där en runsten ännu utvisar platsen. Senare höllos tingen invid sockenkyrkan.

Vallentuna härad eller, som det tidigare hette, Valenda hundare var i äldre tid något större än för närvarande, i det att det omfattade även mindre delar av vissa socknar, som numera i deras helhet räknas till Sollentuna och Seminghundra härad samt Danderyds skeppslag. Å andra sidan hörde ända till 1888 en del av nuvarande Össeby-Garns socken till Långhundra härad. Den förste häradshövding i Vallentuna, som med full visshet är känd,[1] var väpnaren *Lydeke van (dem) Bergen* 1431—32. Han hade tidigare (före 1424) varit bosatt på sätesgården Berga i Närdinghundra härad, men hans senare boningsort är obekant. Vid mitten av århundradet var riddaren och riksrådet *Jesper* (Kortsson) *Görtz* häradshövding i Vallentuna (1450—51). Han bodde inom häradet på sin sätesgård Benhammar (nuv. Stora Benhamra), som ligger vid Närtunaån. Hans närmaste efterföljare, riddaren och riksrådet *Johan Kristiernsson* (Vasa-ätten) 1462—70, var däremot bosatt inom nuvarande Danderyds skeppslag å sätesgården Rydboholm. Möjligen var denne häradshövding till sin död 1477. Han efterträddes i så fall av väpnaren *Olof Andersson* 1479—81, som bodde inom häradet på sätesgården Bällsta vid Vallentunasjön. Även väpnaren, sedermera riddaren och riksrådet *Erik Turesson* (Bielke), som var häradshövding i häradet 1492, bodde inom detta, närmare bestämt å nyssnämnda Stora Benhamra. Av dennes efterföljare var *Bengt Karlsson* 1499, som enligt STYFFE förde ett vapen liknande Forstenasläktens, bosatt på sätesgården Ulvsunda i Sollentuna härad och väpnaren *Johan Larsson* (flygande svärd) 1506 å sätesgården Mällösa i Vallentuna härad. Johan Larsson, som f. ö. tidigare varit häradshövding i Sollentuna, sålde sistnämnda år sin sätesgård till ärkebiskopsstolen, vilket möjligen betydde, att han då upphörde att vara häradshövding i Vallentuna. Den siste i raden av Vallentunas kända medeltida häradshövdingar, riddaren *Erik Nilsson* (Gyllenstierna) 1513, var icke bosatt ens inom lagsagan och utgör därför ett typiskt exempel på den nya praxis, som vid häradshövdingars tillsättande inaugurerats av riksföreståndaren Svante Nilsson

[1] Paul i Rävsta, vilken 1396 omtalas som domhavande i Vallentuna härad, var sålunda blott underhäradshövding eller s. k. domare. Rävsta, som tidigare skrevs Rifsta, är beläget inom häradet. — Tidigare förekommer i ett latinskt fastebrev från 1351 (DS 4685) en Jakob domare i Vallentuna.

i strid mot lagens både anda och mening. Tjänsten sköttes av fogden Hans Åkesson.

Den 19 oktober 1526 förlänade Gustaf Vasa häradshövdingeräntan åt en viss *Nils Eriksson*. Denne är möjligen identisk med fogden Nils skrivare, som samtidigt var häradshövding i Seminghundra. Redan den 30 september påföljande år gavs emellertid räntan åt fogden *Arvid Västgöte*, som dog 1530. Och den 28 maj s. å. erhöll fogden *Nils Hård* samma ränta, vilken förläning av obekant anledning ansågs böra förnyas den 26 augusti 1534. År 1537 finna vi f. d. fogden *Björn Pedersson* (Bååt) och åren 1541—43 rådmannen, sedermera borgmästaren i Stockholm *Peder Andersson* som häradshövding i Vallentuna. Den sistnämnde innehade motsvarande befattning i Seminghundra och uppehöll själv tjänsten i båda häradena. Denna domsaga blev dock endast av kort varaktighet, ty redan 1545 hade Peder Andersson fått lämna ifrån sig Seminghundra till annan person (jfr ovan), medan han själv fortfarande tjänstgjorde i Vallentuna bevisligen 1548 men förmodligen ytterligare några år framåt. Även efterträdaren, sekreteraren i K. kansliet *Olof Larsson*, omtalas 1559—68 som häradshövding endast i Vallentuna. Och sedermera riksrådet *Gustaf* (Axelsson) *Banér* erhöll den 12 oktober 1568 fullmakt som häradshövding i Vallentuna jämte Ryds och Danderyds skeppslag. Denne råkade i onåd hos konung Johan III 1590 och synes då hava gått förlustig ämbetet. Han torde aldrig hava uppehållit tjänsten. Som hans vikarier äro kända lagläsarna Christoffer Tönnesson (Skotte) 1574, Christoffer Larsson 1579—86 och Rasmus Christiernsson 1586—92. Ett protokoll från den sistnämndes tingstjänstgöring är bevarat och tryckt av EDLING. Räntan övergick 1591 till *Erik Falck* och den 1 april 1592 till holmamiralen i Stockholm *Johan Mårtensson* (Holländer de Finne), vilka båda sistnämnda voro häradshövdingar jämväl i Ryds och Danderyds skeppslag. Sedan hertig Carl kommit till makten, lyckades emellertid Banér hos honom utverka, att hans gamla häradshövdingeränta ånyo ställdes till hans disposition, vilket skedde i form av en kunglig fullmakt den 29 april 1593. Då Banér i mars 1598 lämnade landet för att ansluta sig till konung Sigismund, miste han för andra gången häradshövdingämbetet i Vallentuna med Ryds och Danderyds skeppslag. Som efterträdare fick han *Abraham Brahe*, vilken som redan omtalats efter allt att döma kort förut erhållit häradshövdingeräntan från Seminghundra härad. Dessa områden kommo dock ej länge att bilda en gemensam domsaga, ty räntan från Vallentuna indrogs omkring 1608 till kronan.

Under åren 1611—18 var den visserligen förlänad åt referendarien i K. kansliet *Hans Olofsson*,[1] men därefter indrogs den på nytt.

Den 29 april 1628 gavs häradshövdingeräntan från bl. a. Vallentuna åt assessorn i Svea hovrätt *Olof Nilsson* som lönetillägg i hovrättsstaten, vilken förmån han behöll till och med 1641. Den 31 mars 1642 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att bl. a. samma ränta skulle på liknande grunder anslås åt ämbets- och tjänstemännen i Åbo hovrätt. Till följd härav finna vi sekreteraren i samma hovrätt *Mårten Schilling* som innehavare av räntan under 1640-talet och fram till 1653, vilket år han avgick som sekreterare. Räntan överflyttades då åter till Svea hovrätts stat med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653. Häradshövding i Vallentuna jämte Färentuna härad blev då hovrättsnotarien *Henrik Assersson Fondelius* och vid dennes död 1660 förutvarande hovrättsassessorn *Nils Burensköld* (fullm. $^{22}/_{12}$ s. å.) i samma härad. Den senare hade under kriget varit justitiepresident i Trondhjems län och måste efter fredsslutet erhålla tillökning i sina inkomster på ett eller annat sätt. Härigenom kommo Sjuhundra och Seminghundra härad samt Åkers och Danderyds skeppslag, från vilka områden han tidigare erhållit häradshövdingeräntor, att judiciellt sett förenas med Vallentuna och Färentuna under Burensköld som gemensam häradshövding. Sedan han 1664 blivit burggreve i Norrköping, avstod han häradshövdingämbetet åt assessorn i kommerskollegium *Erik Pedersson Rosenholm*, som den 11 maj 1665 erhöll fullmakt å samma tingslag. Efter dennes död 1672 blev förutvarande vice presidenten i Svea hovrätt *Gustaf Rosenhane* häradshövding i Vallentuna jämte övriga nyssnämnda tingslag (fullm. $^{2}/_{5}$ s. å.), och han behöll sedermera ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Vallentuna härad under tiden 1598—1661 hava varit:

Mats Andersson	1598—1600
Joen Nilsson	1601—1621
Erik Olofsson	1622—1625
Johan Olsson	1625
Johannes Hansson	1626—1630
Per Larsson	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning)	1652—1653
Per Hansson Zenius	1654—1660

[1] Då Hans Olofsson den 29 maj 1612 på grund av tronskiftet erhöll konfirmation å förläningen, kallas denna i riksregistraturet felaktigt »Wändela häradsrätt».

Per Larsson 1660
Sigge Persson 1661

Under åren 1662—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Sjuhundra härad (jfr ovan, s. 26).

12. Ärlinghundra härad.

Tingsstället var av ålder beläget i Bromsta i Odensala socken. Under 1600-talet nämnes Odensala som tingsplats.

Ärlinghundra härad, tidigare Arlenningia hundare, har under seklernas lopp ändrat omfattning. På 1400-talet bestod det av sju socknar, men antalet nedgick vid slutet av 1500-talet till blott sex, nämligen Alsike, Knivsta, Husby, Norrsunda, Odensala och S:t Olof. År 1714 ökades emellertid området på nytt, i det att då Vassunda, Haga och S:t Pers socknar överflyttades från Håbo till Ärlinghundra. Den äldsta kände häradshövdingen var *Magnus Gregersson* (spets från sidan) 1365, som bodde på Lindholmen i Seminghundra härad. En av hans efterträdare blev *Kettilbjörn Ingvarsson* (två spetsar uppifrån) 1410, vars gård hette Egista och var belägen i Ärlinghundra. Något senare 1420—24 finna vi väpnaren *Knut Eskilsson* (oxpanna med horn) som häradshövding i häradet. Dennes sätesgård Ledinge låg likaledes inom domkretsen vid sjön Valloxen. Även en senare häradshövding i häradet, väpnaren *Bengt Larsson* (Björnlår) 1440, var bosatt inom detsamma å sätesgården Steninge vid Sigtunafjärden. Väpnaren *Erik Gregersson* (Örnflycht), vilken 1470 omtalas som häradshövding i häradet, hade däremot sin sätesgård Granhammar förlagd till Bro härad, och väpnaren *Erik Michelsson* (björnlår), som enligt BERCH var domhavande i Ärlinghundra 1499, bodde i Långhundra härad på sätesgården Kasby.

Dittills hade, såvitt man vet, Ärlinghundra ensamt utgjort jurisdiktionsområde, men vid nya tidens början utsåg Gustaf Vasa den 19 maj 1525 fogden *Nils Torstensson* till häradshövding i Ärlinghundra, Håbo och Bro (inkl. Färingön), vilka alltså tillsammans tillfälligtvis kommo att bilda en domsaga. Efterträdaren, väpnaren *Karl Bengtsson* (Månesköld), innehade emellertid att döma av fullmakten den 27 januari 1529 häradshövdingeräntan endast från Ärlinghundra. Dennes efterföljare, fogden *Jakob Vestgöte*, erhöll däremot genom olika fullmakter den 19 oktober 1529, den 7 februari 1531 och den 28 oktober 1532 häradshövdingeräntorna från resp. Håbo, Hagunda och Ärlinghundra härad, vilken domsaga han synes hava innehaft åtminstone ännu år 1537. Ståthållaren *Hans* (Claesson) *Kyle* 1564—83, fri-

herre *Nils* (Jöransson) *Gyllenstierna* 1583 och köksmästaren *Polykarpus Copp* 1587—88 fingo åter nöja sig med häradshövdingeräntan från Ärlinghundra, låt vara, att de båda förstnämnda tidvis begåvats med motsvarande räntor från andra härad av Stockholms län, vilka dock icke bildade något sammanhängande område med Ärlinghundra och därför här kunna lämnas ur räkningen. Nyssnämnda häradshövdingar hava såsom vikarier anlitat bl. a. Frans Mårtensson 1573—74, Mats Andersson 1586 och Christoffer Tönnesson (Skotte) 1588. När hertig Gustaf av Sachsen den 28 juni 1591 erhöll häradshövdingeräntan från såväl Ärlinghundra som Håbo och Lagunda, sammanhängde detta givetvis med att hans mor, hertiginnan Sofia (Gustaf I:s dotter), som förläning tidigare erhållit större delen av just dessa härad. Vem som uppehållit tjänsten i hans ställe är icke bekant. Sedan hertig Gustaf avlidit i november 1597, är det ävenledes ovisst vem som efter honom uppburit räntan, men sannolikt har denna i stället utgått till modern, vilken i så fall varit den, som förordnat Måns Larsson (Hjortö-släkten) att sköta rättskipningen inom häradet. Denne höll i alla händelser ting därstädes åtminstone under åren 1599—1602. År 1608 finna vi som häradshövding i Ärlinghundra underamiralen *Jakob Gottberg*, som dog 1614. Den 3 februari s. å. blev K. fiskalen *Peder Pedersson*, mera känd under namnet *Petrus Petrejus*, häradshövding i Ärlinghundra, vilket ämbete han behöll ännu 1621.[1] Genom kungliga brevet den 29 april 1628 anvisades häradshövdingeräntan från bl. a. Ärlinghundra som lönetillägg åt Svea hovrätts ordinarie notarie *Måns Olofsson*, vilken likväl redan från 1624 synes hava innehaft räntan som sådan. Efter hans avsked 1639 fick efterträdaren, notarien *Israel Petri Schutz*, uppbära samma ränta 1640. Den 31 mars 1642 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Ärlinghundra skulle på motsvarande sätt tillfalla Åbo hovrätt, och till följd härav blev assessorn därstädes *Magnus Rhalambius* (adlad *Rålambstierna*) innehavare av räntan och därmed häradshövding. Genom kungliga brevet den 29 april 1653 bestämdes emellertid, att räntan åter skulle disponeras av Svea hovrätt. Och från och med nämnda dag har Ärlinghundra haft samma häradshövdingar som bl. a. Långhundra härad ända fram till periodens slut (jfr ovan, s. 31).

Tingsförrättare i Ärlinghundra härad under tiden 1599—1658 hava varit:

Måns Larsson (Hjortö-släkten)	1599—1602
Joen Nilsson	1608—1614

[1] Under tiden 1623—24 var häradshövdingeräntan indragen till kronan.

Hans Olofsson	1615—1616
Joen Nilsson ånyo	1617—1620
Jakob Birgersson Grabb	1620—1628
Anders Pedersson Humble	1629—1630
Olof Olofsson Enæus	1631—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^1/_2$ 1653	1653—1658

Under åren 1659—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Långhundra härad. Jfr ovan, s. 31.

13. Åkers skeppslag.

Tingsstället låg under 1600-talet vid kyrkan i nuv. Öster-Åkers socken.

Åkers skeppslag har sin upprinnelse i två olika skeppslag, Åkerbo och Lo, av vilka det ena omfattade nuvarande Öster-Åkers och det andra Riala socken. Redan på 1420-talet omtalas de dock som förenade under det gemensamma namnet Åkerbo skeppslag. Under 1500-talet var Riala socken uppdelad mellan skeppslaget samt Långhundra och Sjuhundra härad med en tredjedel i vartdera, men 1599 bestämdes, att hela socknen ånyo skulle tillföras skeppslaget.[1] Annexförsamlingen Kulla utbröts som kameral enhet först på 1800-talet. En del av det område, som bildar den nuvarande Ljusterö socken, räknades sedan 1500-talet till Åker, men största delen hörde till Värmdö tingslag och överfördes till Åker först från och med 1889.

Från medeltiden äro endast två häradshövdingar i Åker kända, nämligen väpnaren *Jöns Fleming*, som den 14 april 1383 fungerade som sigillvittne, och *Holger Pedersson*, som omtalas i Upplands lagmansdombok 1492.

Under 1560-talet var Åker förenat med Värmdö skeppslag till en domsaga. Huruvida denna kombination ägt bestånd redan tidigare, kan icke numera avgöras till följd av bristen på källor, men den visade sig i fortsättningen ovanligt konstant så till vida, att den utan avbrott fortsatte under loppet av ej mindre än 90 år. Den äldsta kända häradshövdingen i denna domsaga var amiralen *Jakob Bagge* d. ä., som innehade densamma till sin död 1577.[2] Han efterträddes av

[1] Under 1600-talet och även senare kallas tingslaget därför oegentligt nog för Åkers och Riala skeppslag.

[2] Det äldsta belägget för att denne varit häradshövding i Åkers skeppslag har givits av häradshövdingen i Långhundra Måns Persson (Silfversparre), som vid ett tillfälle den 23 september 1560 hållit ting vid Åker å Jakob Bagges vägnar. Protokollet är tryckt av Edling-Svenonius i Långhundra härads dombok (1946), s. 124. I 1615 års renoverade dombok för Värmdö (RA) omtalas ett Jakob Bagges dombrev, daterat den 3 maj 1563. Ett motsvarande dombrev likaledes rörande Värmdö från 1575 omnämnes i Uppländska domböcker, del VIII (1950), s. 87. Och i förläningsregistren (KA) förekommer Bagge som innehavare av häradshövdingeräntan från båda skeppslagen. — En annan vikarie för Bagge var fogden Peder Galle 1562—68.

borgmästaren i Stockholm, sedermera sekreteraren i K. kansliet *Nils Hansson Brask*, som var häradshövding därstädes åtminstone ett decennium. Möjligen uppbar han häradshövdingeräntan ända till sin död, som inträffade 1590. Tidvis synes han själv hava uppehållit tjänsten. Brask efterträddes i sin tur av *Jöran Ulfsson* (Snakenborg-Bååt), som till en början lät stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt sköta tjänsten. Sedan denne 1598 rymt utomlands, förordnade Jöran Ulfsson i hans ställe myntskrivaren Mats Andersson, sedermera bekant som medlem av 1604 års lagkommission.

I november 1606 utnämnde Kungl. Maj:t fogden *Sven Månsson* (adlad *Eketrä*) till häradshövding i Åker och Värmdö, vilken befattning han synes hava behållit till sin död i januari 1626. Fullmakten förnyades den 11 juni 1613 i anledning av tronskiftet. Han tjänstgjorde samtidigt som ståthållare i olika län, senast i Finland och saknade därför i likhet med efterträdarna möjlighet att själv uppehålla häradshövdingämbetet. Närmast efter honom följde rikskammarrådet, sedermera landshövdingen i Södermanlands län *Peder Erlandsson Bååt* 1626—53.

Den 29 april 1653 upplöstes det tidigare sambandet mellan Åker och Värmdö, i det att det förstnämnda skeppslaget i stället förenades med Danderyds skeppslag. Häradshövdingeräntan från denna nyblivna domsaga gavs såsom lönetillägg åt sekreteraren, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Nils Bureus* (adlad *Burensköld*), som samtidigt förlänats motsvarande räntor från Sjuhundra och Seminghundra. Under perioden 1653—80 kom Åkers skeppslag att hava samma häradshövdingar som det sistnämnda häradet. (Jfr ovan, s. 33.)

Tingsförrättare i Åkers skeppslag under tiden 1599—1631 hava varit:

Mats Andersson	1599—1607
Joen Nilsson	1608—1612
Hans Olofsson	1614—1618
Erik Olofsson	1619—1624
Jakob Birgersson Grabb	1624—1626
Erik Olofsson ånyo	1627—1631

Under åren 1631—80 hava tingsförrättarne varit desamma som i Sjuhundra härad. Jfr ovan, s. 26.

14. Värmdö skeppslag.

Tingsplatsen låg av ålder vid Värmdö sockens kyrka.

Värmdö skeppslag omfattade ännu under 1800-talet blott en enda socken med samma namn, ursprungligen indelad i fjärdingar.

Av de senare tillhöra numera (sedan 1889) såväl norra som södra Ljusterö Åkers tingslag, under det att endast den förra sedan 1500-talet räknades dit. Värmdö har därför med tiden kommit att minska till omfattningen, och de fem övriga socknar, vilka numera räknas till Värmdön äro icke ägnade att jäva detta omdöme, eftersom de alla uppkommit efter 1889 genom utbrytningar från modersocknen.

Som redan tidigare nämnts bildade Värmdö tillsammans med Åkers skeppslag en gemensam domsaga åtminstone under perioden 1563—1653, varunder de alltså hade gemensamma häradshövdingar. Jfr ovan, s. 39. Men den 29 april sistnämnda år gavs häradshövdingeräntan från Värmdö åt assessorn i Svea hovrätt *Erik Rosenhielm* som lönetillägg i hovrättsstaten. Härigenom kom Värmdö att i stället förenas med Sotholm, Svartlösa och Öknebo. Rosenhielm fick uppbära samtliga häradshövdingeräntor under åtminstone elva år, sedan han 1660 lämnat hovrätten. Som efterträdare i samma domsaga nämnes 1673 vice presidenten i Svea hovrätt *Arvid Ivarsson* (Natt och Dag), som innehade ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Värmdö skeppslag under tiden 1599—1631 hava varit desamma som i Åkers skeppslag (jfr ovan, s. 40). Under åren 1631—80 fungerade som tingsförrättare i Värmdö:

Per Larsson	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning)	1652—1653
Erik Rosenhielm, häradshövding i skeppslaget[1]	1653—1671
Samuel Furubom	1672—1674
Abraham Månsson Knoop	1675—1676
Samuel Furubom ånyo	1677—1680

15. Danderyds skeppslag.

Tingsstället låg under nya tiden vid Danderyds kyrka.

Det nuvarande Danderyds skeppslag bestod under unionstiden och ännu på 1500-talet av två skeppslag, Danarö och Rydbo (senare kallade Danderyd och Ryd). Det sistnämnda bestod av Östra Ryd samt en mindre del av Täby socken. Det forna Danderyd omfattade socknen med samma namn jämte Solna[2] samt delar av Täby socken. Lidingö, som senare blev särskild socken, har uppkommit genom utbrytning av områden, som tidigare hörde till Danderyd och Solna.

[1] Under åren 1655—56 tjänstgjorde lagläsaren Johannes Lyding och 1657—58 Gabriel Chronander tidvis i häradshövdingens ställe.

[2] År 1384 omtalas Solna som särskilt skeppslag.

Danarö och Rydbo voro förmodligen redan under unionstiden förenade i judiciellt avseende. Ett belägg härför utgör förhållandet, att *Olof Jönsson*, som den 4 november 1444 i ett pergamentsbrev nämnes som häradshövding i Rydbo, som sådan visar sig hava kunnat utfärda fastebrev å jord inom Solna socken. Olof Jönsson bodde på sin sätesgård Stava i Åkers skeppslag. Bland hans efterträdare under medeltiden märkes sedermera riddaren och riksrådet *Erik Johansson* (Vasa) 1493—99, som bodde på sätesgården Rydboholm inom Ryds skeppslag och själv fungerat som tingsförrättare.

Danderyds och Ryds skeppslag bildade åtminstone vid nya tidens början en gemensam domsaga med Sollentuna härad. Häradshövdingar i denna domsaga hava varit fogden *Gudmund* (Pedersson) *skrivare*, fullmakt $^{22}/_{10}$ 1526,[1] väpnaren och riksrådet *Peder Erlandsson* (Bååt) d. ä., fullmakt $^{24}/_{9}$ 1530, fogden *Staffan Sasse* d. ä., fullmakt $^{24}/_{8}$ 1532[1], *Björn Pedersson* (Bååt), fullmakt $^{26}/_{8}$ 1534, och riksrådet *Axel Nilsson* (Banér) 1553. Källorna lämna oss i ovisshet om tiden, när det judiciella sambandet mellan Sollentuna och skeppslagen avklipptes. Sannolikt har dock domsagan ägt bestånd fram till år 1568, vilket indirekt framgår därav, att samme person kan påvisas hava fungerat som domhavande i såväl häradet som skeppslagen resp. 1562 och 1567, nämligen Peder Andersson. Denne, som kallar sig borgare i Stockholm, är säkerligen identisk med förutvarande borgmästaren därstädes.[2] Under åren 1568—1607 befinnes emellertid, att Danderyd och Ryd varit förenade med Vallentuna härad (jfr ovan, s. 35). Men den följande tiden ända fram till 1680 hade Danderyd, i vilket Ryds socken dåmera uppgått, i stället gemensamma häradshövdingar med Seminghundra härad (jfr ovan s. 33).

Tingsförrättarna i Danderyds skeppslag hava under hela tiden 1600—80 varit desamma som i Seminghundra härad (jfr ovan s. 33).

16. Sollentuna härad.

Tingsstället låg sedan gammalt i Granby, Spånga socken. År 1672 omtalas, att tingen brukade hållas å Barkare krog i samma socken.

Sollentuna härad eller, som det tidigare hette, Sollenda hundare hade under medeltiden i stort sett samma omfattning som

[1] I fullmakten nämnes blott Sollentuna härad, men troligen har däri inbegripits även Danderyds och Ryds skeppslag. Jfr Konung Gustaf den förstes registratur, bd 7, s. 174.

[2] Huruvida Peder Andersson varit häradshövding eller blott lagläsare i hithörande tingslag är en fråga, som numera efter upptäckten av ett häradshövdingeregister från 1568 i KA kan tillfredsställande besvaras. Han har nämligen enligt denna källa varit lagläsare å Kungl. Maj:ts vägnar i både häradet och skeppslagen.

i våra dagar. Under 1400-talets förra hälft fungerade två medlemmar av samma släkt, far och son, som häradshövdingar i häradet,[1] nämligen väpnarna *Birger Olofsson* (Lossa-ätten) 1418—19 och *Harald Birgersson* (Lossa-ätten) 1440—45. Enär den förre dog först på 1440-talet, är det intet som hindrar, att sonen omedelbart efterträtt fadern. Av senare medeltida häradshövdingar i Sollentuna äro kända blott tvenne, nämligen *Björn Jönsson* (Pukehorn) 1470—73, som bodde på sätesgården Ulvsunda inom häradet, och väpnaren *Johan Larsson* (flygande svärd) 1492, som senare blev häradshövding i Vallentuna härad.

Under åtminstone åren 1526—34 var Sollentuna förenat med Danderyds och Ryds skeppslag till en gemensam domsaga (jfr ovan, s. 42). Om det är riktigt, att denna domsaga i själva verket ägt bestånd ända till 1568, har den siste häradshövdingen därstädes i Sollentuna efterträtts av sekreteraren i K. kansliet *Olof Larsson*, som tidigare varit häradshövding i Vallentuna. Denne efterföljdes i sin tur av *Erik Jöransson* 1574 och fogden på Stockholms slott *Erik Björnsson* (Katt) 1576—88. Den sistnämnde lät tjänsten skötas av lagläsare, bland vilka märkas Mats Persson 1579—80 och Mats Andersson 1582 och följande år.

Den 25 januari 1593 utnämndes *Erland Johansson* (Bååt) till häradshövding i Sollentuna, men redan påföljande år finna vi i hans ställe sedermera ståthållaren på Uppsala slott *Christoffer Wernstedt*, som innehade häradshövdingeräntan från häradet ännu 1611. Under 1613—17 uppbars den av ryttmästaren *Henrik* (Claesson) *Fleming*, som sistnämnda år var svenskt ombud vid fredsslutet i Stolbova, men åtminstone 1619 disponerades den av kronan för annat ändamål. Åren 1620—27 omtalas kamreraren i kungliga kammaren *Jöran Hansson* som häradshövding i häradet, och den 7 juni 1628 inställde sig assessorn i Svea hovrätt *Isak Henriksson Silfverhielm* på tinget i Spånga sockenstuga och uppläste sin »fullmakt på häradshövdingedömet» i Sollentuna. Kungl. Maj:t hade nämligen den 29 april 1628 bestämt, att häradshövdingeräntan från Sollentuna jämte sex andra härad i Östergötland, Västergötland och Småland skulle tilldelas honom som lönetillägg i hovrättsstaten. En ny uppdelning av räntorna synes hava ägt rum före 1636, ty vid denna tid innehades åtminstone räntan från Sollentuna av hans kollega, hovrättsassessorn *Ivar Nilsson* (Natt och Dag), som behöll densamma till 1639, då han

[1] Kettilbjörn i Vällingby, vilken omtalas som domhavande i Sollentuna 1375, var blott underhäradshövding. Vällingby ligger i Spånga socken och alltså inom häradet.

lämnade hovrätten. Den hovrättsassessor, som efterträtt honom i häradshövdingeämbetet, kan icke med visshet namngivas.[1]

Den 31 mars 1642 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Sollentuna skulle ingå i Åbo hovrätts stat för att tillgodose dess ämbets- och tjänstemän. Och till följd härav tilldelades hithörande ränta till en början hovrättsassessorn därstädes *Hans Bengtsson Gyllenlood*, som uppbar densamma till sin död 1646. Hans efterträdare inom Åbo hovrätt såsom innehavare av samma ränta blev hovrättsassessorn *Sven Svensson Svart* 1647—52. Med stöd av Kungl. Maj:ts beslut den 29 april 1653 överfördes häradshövdingeräntan från bl. a. Sollentuna därefter ånyo till Svea hovrätts stat. Under åren 1653—80 kom Sollentuna härigenom att få gemensamma häradshövdingar med bl. a. Närdinghundra (jfr ovan s. 18—19).

Tingsförrättare i Sollentuna härad under tiden 1582—1680 hava varit:

Mats Andersson	1582—1603
Joen Nilsson	1605—1613
Hans Olofsson	1613—1618
Erik Olofsson	1619—1623
Jakob Birgersson Grabb	1624—1630
Olof Olofsson Enæus	1631
Per Larsson	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning), SHKonst. $^{7}/_{4}$ 1652	1652—1653
Per Hansson Zenius	1655—1659
Per Larsson ånyo	1660
Per Olofsson Carling	1660—1666
Andreas Milander, fullm. $^{15}/_{3}$ 1666	1666—1680

17. Färentuna härad.

Ting hava under nya tiden hållits i närheten av Färentuna sockens kyrka.

Under medeltiden bestod det nuvarande Färentuna härad av flera skeppslag, vilka småningom förenades. Från början hörde förutom det egentliga Svartsjölandet dit blott Munsö socken, medan Adelsö hörde till Trögds och Ekerö till Svartlösa härad. Vid mitten av 1500-talet hade emellertid Färingö tingslag, som det tidigare kal-

[1] 1643 års landsbok (KA) upptager hovrättsassessorn Erik Eriksson Geete som häradshövding i Sollentuna, men detta måste bero på ett förbiseende av 1642 års kungliga brev i ämnet. Geete hade f. ö. under mellantiden (1640) blivit vice president i Åbo hovrätt, och som sådan tilldelades han 1642 i lönetillägg motsvarande ränta från Hattula härad i Tavastehus' län.

lats, fått ungefär samma omfattning som Färentuna härad i våra dagar, och det fick då också sin nuvarande benämning.

I judiciellt avseende var Färingön sedan gammalt och fram mot mitten av 1530-talet förenad med Bro härad under gemensamma häradshövdingar. Som sådana uppträda under medeltiden väpnaren *Olof Jönsson* (Stensta-ätten) 1382—1404, som bodde på sin sätesgård Söderby på Munsö, *Harald Olofsson* (Lossa-ätten) 1410—38, som var bosatt på sätesgården Lossa i Bro härad, *Olof Ingevaldsson* (Måby-ätten) 1450—55, som bodde på sätesgården Måby i Ärlinghundra härad, samt *Klaus Staffansson* (två sparrar) 1489—95. Harald Olofsson hade åtminstone i slutet av sin ämbetstid funnit lämpligt att låta en underhäradshövding sköta tjänsten. År 1438 omtalas sålunda Torsten i Sundby som domare. Sundby är beläget på Svartsjölandet.

Bland de personer, som vid nya tidens början äro kända som häradshövdingar i Bro härad inklusive Färingön, märkes först och främst fogden *Nils Torstensson*, som utnämndes den 19 maj 1525. Fullmakten omfattade även Håbo och Ärlinghundra härad. Denna kombination blev dock ej långvarig, ty den närmaste efterträdaren, väpnaren och riksrådet *Claes Kyle*, hade 1532 endast Bro jämte Färingön i förläning.[1]

Genom den fullmakt, som den 6 oktober 1536 utfärdades för väpnaren och förutvarande riksrådet *Peder Erlandsson* (Bååt) d. ä., bröts tills vidare det gamla sambandet med Bro, ty förläningen omfattade vid detta tillfälle Svartlösa härad jämte Färingön. Även sonen, kammarrådet *Björn Pedersson* (Bååt), som vid faderns död 1540 övertog hans förläning, nämnes som häradshövding jämväl på Färingön. Hur länge sambandet med Svartlösa ägde bestånd kan ej exakt fixeras med hänsyn till källornas torftighet. Säkert är blott, att Färentuna härad framträder som särskild domsaga i och med fullmakten den 1 januari 1560 för f. d. fogden *Anders Sigfridsson* (Rålamb).[2] Denne efterträddes som häradshövding i Färentuna av sekreteraren i K. kansliet *Peder Eriksson*, fullmakt $^{3}/_{11}$ 1570, och denne i sin tur 1587 av kammarjunkaren och hovmarskalken *Olof* (Nilsson) *Ryning*. Hans änka *Karin* (Axelsdotter) *Bielke* fick mot van-

[1] Enligt SRPerg. 1532 $^{25}/_{5}$ har Klas Kyle nämnda dag utfärdat fastebrev å jord, liggande »på Färingön i Bro härad». Det är under sådana förhållanden sannolikt, att mågen *Arent Persson* (Örnflycht), som den 10 november 1534 utnämndes till häradshövding i Bro härad, haft även Färingön under sin domvärjo, ehuru det icke direkt omnämnes i fullmakten.

[2] Då f. d. borgmästaren i Stockholm Peder Andersson den 21 september 1558 utnämndes till häradshövding i Svartlösa, nämnes ej heller Färingön i fullmakten.

ligheten behålla häradshövdingeräntan under ej mindre än fem år med stöd av kungliga breven den 12 september 1589 och den 8 februari 1592. Som substitut använde hon stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt.

Även den följande tiden var Färentuna särskild domsaga under häradshövdingarna *Erland Johansson* (Bååt), fullmakt $^{31}/_{12}$ 1594, och underamiralen *Hans Claesson* (Bielkenstierna) 1599—1612. Från deras tid härstammar den äldsta bevarade domboken för Färentuna, som är förd av dåvarande lagläsaren Mats Andersson.[1] Den är delvis utgiven av EDLING.

Häradshövdingelängden 1613—18 lider i fråga om Färentuna av vissa bristfälligheter, som till följd av motstridiga källor ej utan vidare låta sig bemästras. Enligt samtida årliga register[2] skulle dåv. häradshövdingen i Svartlösa Erik Bengtsson Krabbe under åren 1613—14 hava innehaft även Färentuna, vilket härad emellertid 1615 ånyo skulle hava haft Bielkenstierna som häradshövding. Troligast är dock, att en förväxling ägt rum, och att den sistnämnde varit häradshövding hela tiden. Härpå tyder i någon mån den omständigheten, att 1613—14 års register icke upptager Krabbe som häradshövding i Svartlösa, vars häradshövdingeränta tvärtom förklaras vara oförlänt, ehuru det motsatta förhållandet tydligt framgår av Upplands handlingar (KA) 1613: 2 och 1614: 14. När Bielkenstiernas förläning upphörde kan i varje fall icke exakt bestämmas. Men 1619—20 finna vi i hans ställe hovrättsassessorn *Olof Nilsson*, som påföljande år efterträddes av sekreteraren i K. kammaren *Olof Eriksson*. Åren 1627—28 var slottssekreteraren *Mårten Jakobsson* häradshövding i häradet.

Den 29 april 1628 blev häradshövdingeräntan från bl. a. Färentuna tilldelad Svea hovrätt i form av lönetillägg åt den nyssnämnde hovrättsassessorn *Olof Nilsson*, som således för andra gången blev häradshövding därstädes. Sedan denne 1642 tagit avsked ur hovrätten, gavs ifrågavarande häradshövdingeränta den 11 mars 1643 åt sekreteraren i krigskollegium *Nils Pedersson* (adlad *Silfvergren*), som behöll densamma till sin död i januari 1653. Under den följande perioden 1653—80 hade Färentuna gemensamma häradshövdingar med Vallentuna härad, för vilka ovan s. 36 redovisats i annat sammanhang.

---

[1] Mats Andersson blev lagläsare i Färentuna i november 1596, då han efterträdde Rasmus Christiernsson, som tidigare (från början av år 1595) handhaft rättskipningen inom häradet.

[2] Jfr Sandbergska saml. (KA) Ä 7177, 7179, 7181 och 7183.

Tingsförrättare i Färentuna härad under tiden 1596—1661 hava varit:

Mats Andersson	1596—1603
Jöns Jakobsson	1610
Joen Nilsson	1612—1613
Hans Olofsson	1614—1616
Erik Olofsson	1621
Jakob Birgersson Grabb	1624—1626
Erik Olofsson ... ånyo	1627—1631
Per Larsson	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning)	1652—1653
Per Hansson Zenius	1654—1660
Per Larsson ... ånyo	1660
Sigge Persson	1661

Under åren 1662—80 hava tingsförrättarna i stort sett varit desamma som i Sjuhundra härad (jfr ovan, s. 26).[1]

18. Sotholms härad.

Tingsstället torde enligt Styffe[2] hava hetat Sotholm och legat vid Häringe, där Sotholms kvarn ännu finnes. Under 1600-talet höllos tingen i Västerhaninge sockenstuga.

Sotholms härad eller, som det länge kallades, Yttre Tör bestod ännu på 1600-talet blott av fyra socknar, nämligen Sorunda, Ösmo samt Väster- och Österhaninge. Övriga nuvarande socknar utgöra dock huvudsakligen endast utbrytningar ur de förstnämnda, och häradet har därför i stort sett icke förändrats beträffande omfattningen i dess helhet. Från medeltiden äro blott ett fåtal domhavande kända. Den äldste är en viss Kettilvast Kroker 1383—85, vilken sannolikt varit underhäradshövding. Hans sigill, som förekommer under ett fastebrev, visar en pil på en pilbåge inom cirkel.[3] En annan, som hette Erik i Fors (Ösmo sn), kallar sig 1428 uttryckligen »domare» i Yttre Tör.[4] Riddaren och riksrådet *Erengisle Nilsson* d. y. (Hammersta-ätten), som omtalas i ett fastebrev den 21 januari 1458, var däremot säkert häradshövding i häradet, inom vilket hans sätesgård Hammarstad också var belägen. Sagda dag uppehölls emellertid tjänsten av en vikarie, nämligen väpnaren Ingemund Arvidsson

[1] Enda skillnaden är, att borgmästaren i Södertälje Elias Olsson Enhörning 1664 fick förordnande att hålla ett tingssammanträde ($^{14}/_{6}$) i Färentuna, samt att Johannes Lyding 1665 tillfälligtvis vikarierade därstädes.

[2] Jfr även C. I. Ståhle i Namn och bygd 1945, s. 22 ff.

[3] Möjligen har denne varit vikarie åt *Karl Gädda*, som enligt G. Carlsson i PHT 1951, s. 7 varit häradshövding i häradet 1425 och 1427. Gädda hade motsvarande befattning i Svartlösa 1423—33.

[4] Till samma kategori kan hänföras den Nils domare, som 1397 utfärdat fastebrev å jord inom häradet. Jfr PHT 1934, s. 17.

(två vinkelhakar),[1] som tillsammans med Lars Andersson, »domare i förenämnda härad», utfärdade själva fastebrevet. Huruvida denne domare varit häradshövdingens ordinarie vikarie i enlighet med terminologien i den yngre landslagen eller blott ett språkrör för häradsnämnden såsom senare blev fallet[2] låter sig ej utan vidare avgöra. Det troligaste är dock, att Lars Andersson varit stadigvarande anställd som skrivare på tinget. Och då riksrådet var förhindrat att infinna sig, har han funnit lämpligt att hellre låta sig representeras av en frälseman, vilken intagit hans vanliga plats som ordförande å tinget. Riksrådet har i egenskap av häradshövding själv beseglat dombrevet.

Under Gustaf Vasas senare regeringstid var sedermera riksrådet *Johan Pedersson* (Bååt) åtminstone 1540—64 häradshövding i Sotholm, inom vilket härad han ägde flera sätesgårdar. Åren 1560—68 uppehölls tjänsten av f. d. borgmästaren i Stockholm Peder Andersson, som kort förut utnämnts till häradshövding i det närbelägna Svartlösa härad. Omkring 1570 innehades häradshövdingeräntan från såväl Sotholms som Svartlösa härad av underamiralen, sedermera ståthållaren på Stockholms slott *Hans* (Claesson) *Kyle*, vilken som substitut i båda häradena anlitade byggmästaren Frans Mårtensson. Kombinationen med Svartlösa blev dock ej långvarig, och Kyles närmaste efterträdare *Erik Ryning* 1578—83 och sekreteraren i K. kansliet *Nils Rask* 1585—94 fingo nöja sig med inkomsterna från Sotholm. Som lagläsare i häradet hava under deras tid fungerat bl. a. Hans Jönsson 1582 och stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt 1586—91.[3]

Sedan häradshövdingeräntan från Sotholm ett flertal år varit indragen till kronan,[4] finna vi 1607 som häradshövding därstädes underamiralen, sedermera riksrådet *Hans Claesson* (Bielkenstierna), som behöll ämbetet till sin död 1620. Under hans tid skedde det märkliga, att Sotholms härad, som tidigare alltid räknats till Södermanlands lagsaga, från och med år 1616 (till 1689) övergick till Upplands.[5] Hans Claesson efterträddes av underamiralen, friherre *Nils*

---

[1] Denne bodde på sätesgården Valsjö inom häradet, vilken gård han 1450 köpt av Erengisle Nilsson.

[2] Se härom närmare J. E. Almquist, Häradsdomaren (Svensk Juristtidning 1945), s. 695 ff.

[3] Sistnämnda år synes av Bilefelts dombrev ($^{14}/_{10}$) att döma riksrådet *Claes Bielke* tillfälligtvis fått uppbära häradshövdingeräntan från Sotholm. (Strödda dombrev och tingsbevis, RA.)

[4] Enligt en obestyrkt och bevisligen felaktig uppgift hos Elgenstierna (VI: 631) skulle ståthållaren Axel Nilsson Ryning hava varit häradshövding 1600 i både Sotholm och Svartlösa. Se härom pergamentsbrev 1595 $^{8}/_{5}$ i Nordiska museets arkiv och 1602 $^{12}/_{2}$ i Strängnäs stiftsbibliotek.

[5] Jfr Upplands handl. (KA) 1614: 14 och 1616: 18.

Gyllenstierna (af Lundholm), som dock avled redan 1622, men vars sterbhus fick uppbära räntan ännu ett år. Häradshövding blev därefter (1624) sekreteraren i K. kansliet *Johan Fegræus* (adlad *Strömfelt*), vilken ännu 1642 omtalas som innehavare av ämbetet. Förmodligen avgick han först 1643, då kommissarien, sedermera kammarrådet *Johan Eriksson Appelgren* (fullm. $^{23}/_{12}$) erhöll häradshövdingeräntan från Sotholm i förläning.

Alltifrån 1570-talet och fram till 1653 hade Sotholm utgjort ett särskilt häradshövdingedöme. Men i och med att Appelgrens efterträdare, assessorn i Svea hovrätt *Erik Rosenhielm*, den 29 april sistnämnda år erhöll häradshövdingeräntan som lönetillägg i hovrättsstaten, kom häradet att förenas med Värmdö, Svartlösa och Öknebo, vilka tillsammans bildade ett sammanhängande område och därmed också en gemensam domsaga. Denna ägde bestånd till 1680, och under nämnda tid hade Sotholm alltså samma häradshövdingar som bl. a. Värmdö skeppslag, för vilka ovan s. 41 redovisats.

Tingsförrättare i Sotholms härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Mats Andersson	1595—1603
Jöns Jakobsson	1605—1610
Joen Nilsson	1611—1612
Hans Olofsson	1613—1618
Erik Olofsson	1619—1624
Jakob Birgersson Grabb	1624—1626
Erik Olofsson ånyo	1627—1631
Per Larsson, SHProm. $^{14}/_{5}$ 1631	1631—1637
Johan Larsson Laurinus, SHProm, $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1640
Jakob Abrahamsson Ruuth, SHProm. $^{23}/_{11}$ 1640	1641—1651
Elias Olsson Enhorn (Enhörning)	1652—1653
Erik Rosenhielm, häradshövding i häradet[1]	1653—1671
Samuel Furubom	1672—1674
Abraham Månsson Knoop	1675—1676
Samuel Furubom ånyo	1677—1680

19. Svartlösa härad.

Tingsstället benämndes under medeltiden (1442) Svartalöt. Senare höllos ting vid Botkyrka och mot periodens slut å Fittja krog.

Svartlösa härad hette ursprungligen Övre Tör, men kallades senare efter tingsstället Svartalöts, Svartalödse och slutligen Svartlösa härad. Under medeltiden räknades till häradet Ekerö, som numera

[1] Under åren 1655—56 tjänstgjorde Johannes Lyding och 1657—58 Gabriel Chronander tidvis i häradshövdingens ställe.

ingår i Färentuna härad. Utom de nuvarande fem socknarna dithörde ännu på 1600-talet Öster-Tälje socken, som enligt anteckning i 1636 års jordebok då överflyttades till Öknebo härad. De äldsta kända häradshövdingarna i Svartlösa voro väpnarna *Karl* (Nilsson) *Gädda*[1] 1423—33 och *Erland* (Matsson) *Kagge* 1437—65.[2] Enligt PERINGSKIÖLD skulle sedermera riksrådet och lagmannen i Södermanland *Peder Ragvaldsson* (Fargalt) förmodligen under 1470-talet hava varit häradshövding i Svartlösa, vilket även förefaller sannolikt med hänsyn till att denne under nämnda tid var bosatt å sätesgården Erstavik inom häradet.[3] Säkrare belägg finnas för den sista kända medeltida häradshövdingen i Svartlösa, nämligen väpnaren och riksrådet *Johan Jönsson* (Gladö-ätten) 1507—14, som bodde på sin sätesgård Gladö inom häradet och själv fungerade som tingsförrättare.

Den 6 oktober 1536 utnämndes riksrådet *Peder Erlandsson* (Bååt) till häradshövding i Svartlösa jämte Färingön. Vid hans död 1540 efterträddes han av sonen, kammarrådet *Björn Pedersson* (Bååt). Hur länge denne innehade ämbetet är icke bekant, men den 21 september 1558 förlänades i varje fall häradshövdingeräntan i Svartlösa åt f. d. borgmästaren i Stockholm *Peder Andersson*. Han hade 1568 efterträtts av protonotarien i Höga nämnden *Peder Hansson*. Omkring 1570 var Svartlösa en kort tid förenat med Sotholm under *Hans Kyle* som gemensam häradshövding 1569—73. Denne lät tjänsten skötas av byggmästaren Frans Mårtensson. Även sonen Claes Kyle förekommer vid ett tillfälle 1578 såsom tingsförrättare i Svartlösa. Om detta skett å faderns vägnar må vara osagt. Sistnämnda år övergick i alla händelser häradshövdingeräntan till sekreteraren i K. kansliet *Per Rasmusson* 1578—94, som åtminstone under åren 1589—90 anlitade stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt som substitut. Sedan räntan några år varit indragen till kronan,[4] finna vi jägmästaren *Erik Bengtsson Krabbe* 1611—15 som häradshövding i häradet. Denne efterträddes 1616 av hovrättsassessorn *Hans Hansson Dober* samtidigt som Svartlösa i likhet med Sotholm[5] överflyttades

[1] För denne vikarierade den 29 maj 1423 Peter Finvidsson. Jfr f. ö. ovan under 18.

[2] För den sistnämnde tjänstgjorde 1443 »domaren» Olof i Glömsta (Huddinge sn).

[3] I Stockholms stads tänkeböcker 1483—92 (ed. G. Carlsson, 1921—44), s. 334 omtalas Lars i Lideby (Salems sn) som »domare» i Svartlösa 1489.

[4] Ang. uppgiften att Axel Nilsson Ryning år 1600 skulle varit häradshövding i häradet jfr ovan, s. 48 not 4. — Enligt ett dombrev 1608 $^{18}/_{1}$ (avskrift i Årsta-saml., RA) har tingsförrättaren i Svartlösa uppgivit, att han vikarierat å Hans Claessons (Bielkenstierna) vägnar. Detta kan emellertid vara en i dylikt fall ej ovanligt förekommande felskrivning av tingsförrättaren, beroende på att denne samtidigt tjänstgjorde i Sotholm, där Hans Claesson var häradshövding.

[5] Jfr ovan, s. 48. Öknebo härad, som även ligger i Södertörn, kom däremot fortfarande att räknas till Södermanlands lagsaga.

från Södermanlands till Upplands lagsaga. Till efterföljare fick Dober hovrättssekreteraren *Erik Eriksson Tranevardus* (adlad *Geete*) 1621—28, vilken icke själv uppehöll häradshövdingetjänsten men i stället fann med sin fördel förenligt att fungera som underlagman i Uppland.

Den 29 april 1628 tilldelades notarien i Svea hovrätt *Måns Olofsson* häradshövdingeräntan från bl. a. Svartlösa i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Sedan denne den 25 juni 1639 erhållit avsked från notarietjänsten på grund av ålderdomsskröplighet, inträdde påföljande år automatiskt hans efterträdare i hovrätten notarien *Israel Petri Schutz* som innehavare av samma ränta. Den 31 mars 1642 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att räntan skulle för framtiden disponeras av Åbo hovrätt såsom lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. Och med stöd av denna resolution blev assessorn därstädes *Johan Olofsson* (1649 adlad *Stiernhöök*) utnämnd till häradshövding i Svartlösa. I allmänhet hava Åbo hovrätts assessorer på grund av det långa avståndet ej haft någon möjlighet att träda i kontakt med sina domsagor på andra sidan Östersjön, och detta har väl ej heller varit meningen. Men Johan Olofsson, som samtidigt var juris professor vid Åbo akademi, hade under 1640-talet fått åtminstone partiell tjänstledighet från sina befattningar i Finland och vistades till följd härav mestadels i Stockholm, där han utförde skilda juridiska uppdrag på anmodan av riksdrotsen. Han besökte därunder Svartlösa upprepade gånger och höll t. o. m. ting därstädes vid några enstaka tillfällen (t. ex. $^{16}/_{2}$ och $^{23}/_{9}$ 1647). Anmärkningsvärt nog fick han behålla ämbetet flera år sedan han den 31 maj 1647 utnämnts till ordinarie revisionssekreterare i huvudstaden. Först 1652 efterträddes han som häradshövding i Svartlösa av assessorn i Åbo hovrätt juris doktorn *Per Ekenberg*. Denne fick dock ej länge innehava ämbetet, ty redan den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Svartlösa skulle ånyo ställas till Svea hovrätts disposition. Och till följd härav kom Svartlösa såsom tidigare redan omtalats att förenas med Värmdö, Sotholm och Öknebo till en domsaga under hovrättsassessorn *Erik Rosenhielm* som gemensam häradshövding. Denna kombination ägde bestånd till 1680, under vilken period Svartlösa alltså hade samma häradshövdingar, som ovan redovisats under Värmdö (jfr ovan, s. 41). Tingsförrättarna i Svartlösa härad hava under tiden 1595—1680 i stort sett varit desamma som i Sotholm (jfr ovan, s. 49).

20. Öknebo härad.

Tingsstället, som under medeltiden kallades Ynggiaasa eller Ingeåsa, låg troligen vid den nuvarande gården Tingstaden mellan sjöarna Yngen och Vällingen. Senare höllos tingen i Turinge sockenstuga och mot periodens slut i Södertälje rådstuga.

Till Öknebo härad, tidigare Öknabo hundare, hörde förutom det nuvarande området under medeltiden och ännu 1646 dels Taxinge, dels Över- och Ytterenhörna socknar, vilka numera räknas till Selebo härad. En del av Tälbo (Öster-Tälje) socken låg å andra sidan ännu 1636 inom Svartlösa härad. Den äldsta kände häradshövdingen i Öknebo var väpnaren *Staffan Stangenberg* 1369. Finvid Ragvaldsson 1371—1400 var förmodligen blott underhäradshövding, vilket delvis framgår därav, att han år 1400 tjänstgjorde i Öknebo alternativt med den dåvarande häradshövdingen, väpnaren *Knut Bengtsson* (Lejonörn) 1400—07, som bodde på sätesgården Sundby i Selebo härad. Efter allt att döma efterträddes denne av sedermera riddaren och riksrådet *Johan Karlsson* (Färla), som i varje fall under hela 1420-talet var häradshövding i häradet. År 1420 tjänstgjorde Michel i Al som hans vikarie. Al ligger inom Ytter-Enhörna socken, vilken som nämnts under medeltiden räknades till Öknebo härad. Bland Johan Karlssons närmaste efterträdare äro kända väpnaren *Mats* (Pedersson) *Körning* 1444—47, som åtminstone tidigare (1419) bott på sätesgården Stensta i Lyhundra härad, och väpnaren *Ragvald Jonsson* 1448—50, som senare (1455—63) uppträder som häradshövding i Jönåkers härad, där hans sätesgård Bene var belägen. Den sistnämnde anlitade som substitut Olof Pedersson 1449, som då kallas »domare» i Öknebo. Ragvald Jonsson efterföljdes förmodligen av *Nils Finkenow*, vilken 1456—66 omtalas som häradshövding i häradet. Samma ställning torde under åren 1482—97 *Filip Karlsson* (trana) hava innehaft, låt vara, att han vid ett tillfälle 1488 säger sig hålla ting å riksföreståndaren Sten Stures vägnar. Han bodde då på sin sätesgård Mälsåker i Selebo härad.

År 1540 befinnes riksrådet *Johan Pedersson* (Bååt) vara häradshövding i Öknebo. Hur länge han innehaft ämbetet är icke känt, men 1549 omtalas i Gustaf den förstes registratur, att fogden *Nils Birgersson* (Tune) nämnda år fått uppbära häradshövdingeräntan från Öknebo under motivering, att denne under samma tid uppehållit tjänsten. Samtidigt omtalas likväl, att *Olof Skogård*, i registraturet felaktigt kallad Olof Stågad, egentligen skulle hava haft denna förmån, eftersom han tidigare erhållit samma ränta i förläning. I ett häradshövdingeregister från 1568 (KA) förekommer under Öknebo

dels f. d. fogden *Sven Andersson*, vars namn likväl sedermera blivit överstruket, och dels sekreteraren i K. kansliet *Jakob Teit*, och de få alltså båda i tur och ordning anses hava varit häradshövdingar i häradet förmodligen under loppet av nämnda år. I samband med regimförändringen efter Erik XIV:s fall torde nämligen den sistnämnde hava blivit avsatt, enär han tillhört den förhatliga Höga nämnden, och det är därför föga troligt, att anteckningen beträffande honom åsyftar något senare år än 1568.[1]

I olikhet med övriga härad inom Södertörn kom Öknebo att jämlikt Gustaf Vasas testamente tilldelas hertig Carls furstendöme. Detta betydde, att hertigen efter tillträdet 1568 hade att utnämna bl. a. häradshövdingar i häradet. Några av dessa äro kända, nämligen hertigens kammarjunkare *Olof Larsson Hård* (af Segerstad) 1584—88 och hans stallmästare *Anders Nilsson* (häst) 1589—1602. Den sistnämnde avstod sedermera häradshövdingeräntan åt sin måg stallmästaren *Joen Andersson* 1605—19, som blev stamfader för adliga ätten Rossfelt. De båda stallmästarna läto i tur och ordning tjänsten skötas av lagläsaren Hans Jönsson, som avfattat Öknebo härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1596 och följande år. Joen Andersson efterträddes 1620 som häradshövding av kaptenen, sedermera översten *Mats* (Nilsson) *Kagg*, vilken kvarstannade i detta ämbete till sin död 1629. Åren 1633—34 befinnes häradshövdingeräntan i Öknebo vara förlänad åt slottssekreteraren i Stockholm *Mårten Jakobsson* och 1635—43 åt referendarien i kammarkollegium *Salomon Persson Blix* (fullm. $^{25}/_{11}$ 1635). Den sistnämnde efterträddes den 7 februari 1645 av slottsfogden och stadskaptenen *Anders Scheder*, som innehade samma ränta ännu 1652.

Den 29 april 1653 sammanslogos som redan nämnt Öknebo, Svartlösa, Sotholm och Värmdö till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes fram till 1680 har ovan s. 41 redovisats.

Av tingsförrättare i Öknebo härad under tiden 1596—1630 äro följande kända:

Hans Jönsson	1596—1609
Christoffer Persson	1613—1619
Lars Pedersson	1628

Under åren 1631—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Sotholms härad (jfr ovan, s. 49).

---

[1] Jfr Historisk tidskrift 1881, s. 322.

21. Bro härad.

Tingsstället låg sedan gammalt vid Bro sockens kyrka; under senare hälften av 1600-talet flyttades tingsplatsen till Stockholms-Näs.

Bro härad, tidigare hundare, var av ålder[1] i judiciellt avseende förenat med Färingön, med vilken det hade gemensamma häradshövdingar från äldsta tid (1382) och fram till 1536. Se härom ovan, s. 45. Den siste, som med säkerhet varit häradshövding i Bro med Färingön, var *Claes Kyle* 1532. Men av vissa skäl är det troligt, att även efterträdaren väpnaren *Arent Persson* (Örnflycht), som den 10 november 1534 utnämndes till häradshövding i Bro, fått Färingön under sin domvärjo, ehuru det icke ansetts behöva särskilt omtalas i fullmakten. Om detta är riktigt, fick han likväl redan inom två år därefter avstå Färingön åt häradshövdingen i Svartlösa Peder Erlandsson (Bååt), i vars fullmakt, daterad den 6 oktober 1536, Färingön medräknas. Arent Persson innehade sedermera Bro härad till sin död, som inträffade före 1547. Han var bosatt på sin sätesgård Granhammar, som låg inom häradet. Efterträdare blev fogden på Stockholms slott *Botvid Larsson* (Anckar) d. ä., som tidigare varit häradshövding i Lagunda härad. Sedan denne avlidit 1550, uppehölls tjänsten av fogden *Bengt Nilsson* (Schack), som småningom den 9 februari 1552 lyckades erhålla fullmakt å ämbetet. Åren 1561—68 finna vi f. d. borgmästaren i Stockholm *Peder Andersson* och omkring 1570 fogden *Måns Persson* som häradshövdingar i Bro. Efter den sistnämndes frånfälle 1573 nämnas som hans efterträdare ståthållaren *Anders Sigfridsson* (Rålamb) 1577—79, som tidigare varit häradshövding i Färentuna, samt kansliskrivaren *Claes Filipsson* 1581—94. Den senare lät tjänsten skötas av myntskrivaren Mats Andersson 1583—86. Häradshövdingelängden företer därefter en lucka till 1612, då holmamiralen *Nils Claesson* (Bielkenstierna) omtalas som häradshövding i Bro. Redan påföljande år efterträddes denne av hovmarskalken *Wolmar Yxkull*, som innehade ämbetet till sin död 1627.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Bro härad skulle disponeras av Svea hovrätt som lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. På grund härav gavs nämnda ränta till assessorn därstädes *Olof Nilsson*. Sedan denne 1642 tagit avsked från hovrätten, förordnade Kungl. Maj:t den 31 mars s. å., att bl. a. häradshövdingeräntan från Bro härad för framtiden skulle anslås till Åbo hovrätts ämbets- och tjänstemän. Med stöd av denna resolution förlänades hithörande ränta åt advokatfiskalen i

[1] Jfr E. Hjärne i Namn och Bygd 1947, s. 3.

Åbo hovrätt *Anders Israelsson Svart*, som behöll den till 1647 och som förmodligen sedermera efterträddes i tur och ordning av de närmast följande advokatfiskalerna därstädes *Petter Thesleſ* 1648—50 och *Johan Wassenius* (1688 adlad Lagermarck) 1650—52. Med stöd av Kungl. Maj:ts beslut den 29 april 1653 överfördes häradshövdingeräntan från bl. a. Bro därefter ånyo till Svea hovrätts stat. Under åren 1653—80 kom Bro härigenom att få gemensamma häradshövdingar med Närdinghundra och Sollentuna (jfr ovan s. 18 och 44).

Tingsförrättare i Bro härad under tiden 1600—30 och 1656—80 hava varit desamma som i Sollentuna härad (jfr ovan s. 44). Under mellantiden tjänstgjorde följande lagläsare i Bro, nämligen

Olof Olofsson Enæus ..... 1631—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^1/_2$ 1653 ..... 1653—1655

22. Håbo härad.

Tingsstället låg av ålder vid Håtuna. Mot periodens slut höllos tingen förutom vid Håtuna kyrka även i Övergran.

Håbo härad eller, som det tidigare hette, Habo hundare var under medeltiden och ända fram till 1714 betydligt större än i våra dagar. Sistnämnda år överflyttades nämligen Vassunda, Haga och S:t Pers socknar till Ärlinghundra härad. Den äldste kände häradshövdingen var väpnaren *Björn Nilsson* (åttauddig stjärna) 1358, som bodde på sin sätesgård Vängarn inom häradet. Möjligen efterträddes han av väpnaren *Finvid Ragvaldsson* (sjuuddig stjärna), som i varje fall under tiden 1379—1401 var häradshövding i Håbo. Vid ett tillfälle 1396 vikarierade i stället för honom en domare vid namn Harald. Närmast efter Finvid Ragvaldsson följde väpnaren *Nils Matsson* (tre horn) 1404—30, som bodde på sätesgården Nyborg inom häradet, samt dennes son väpnaren *Mats Nilsson* (tre horn) 1436—44. Den senare var bosatt på sätesgården Ådö i Bro härad och lät tjänsten åtminstone tidvis skötas av domaren Anders Ragvaldsson i Brunsta (Övergrans sn). Även en senare ägare av Ådö har varit häradshövding i Håbo, nämligen *Oloſ Pedersson* 1481—83. Av dennes närmaste efterträdare har väpnaren och riksrådet *Peder Eriksson* (Örnflycht) 1487—97 varit bosatt å sätesgården Granhammar i Bro härad och *Jöns Ingemundsson* (lansettformigt blad) 1501 å sätesgården Sättuna i Ärlinghundra härad.

Under medeltiden hade Håbo utgjort en domsaga för sig, men vid början av nya tiden sammanslogs häradet tillfälligtvis med

Ärlinghundra och Bro jämte Färingön under den gemensamma häradshövdingen fogden *Nils Torstensson* (fullm. $^{19}/_{5}$ 1525).[1] Denna kombination synes dock tämligen hastigt hava upplösts, ty redan 1529 omtalas annan person som häradshövding i Ärlinghundra, och den 19 oktober s. å. utnämndes fogden *Jakob Vestgöte* till häradshövding endast i Håbo. Under de närmast följande åren blev denne visserligen häradshövding även i Hagunda (1531) och Ärlinghundra (1532), men det är osäkert, om detta betydde, att nämnda härad därigenom kommo att bilda en domsaga. Sannolikheten talar dock härför, sedan det befunnits, att Jakob Vestgöte i ett otryckt förläningsregister från 1537 (KA) omtalas såsom på en gång innehavare av häradshövdingeräntan från samtliga tre härad. År 1550 var i varje fall sambandet brutet, och de närmast efterföljande häradshövdingarna i Håbo fingo nöja sig med detta enda härad. Sådana voro fogden *Nils Ottesson* (Hästhufvud) 1555, fogden *Peder Galle* 1559—62, fogden *Peder Larsson* till Hamra 1562—64, kansliförvanten i K. kansliet *Måns Persson* 1567—73 och sekreteraren därsammastädes *Hans Kranck* 1578—88. Från Galles tid är bevarat ett fragment av det äldsta kända tingsprotokollet för Håbo, daterat den 5 maj 1560. För Peder Larsson vikarierade fogden på Ekolsund Erik Trulsson 1562—64. Måns Persson lät tjänsten skötas av byggmästaren Frans Mårtensson 1571—72 och myntskrivaren Mats Andersson 1572. Hans Kranck anlitade för sin del fogden Melcher Jönsson. Även från den sistnämndes tid är bevarat ett kort utdrag ur domboken. Det är daterat den 13 oktober 1586 och finnes tryckt av EDLING. I början av 1591 tjänstgjorde stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt som lagläsare i häradet.

Den 28 juni 1591 erhöll hertig Gustaf av Sachsen häradshövdingeräntorna från Håbo, Ärlinghundra och Lagunda i förläning. Såsom utlänning fick han förbinda sig att begagna substitut, och tjänsten sköttes därför åtminstone i Håbo av Mats Andersson. Efter hertigens död 1597 har förmodligen hans moder, hertiginnan Sofia, under ett flertal år uppburit häradshövdingeräntorna från samma härad, vilka även i fortsättningen bildade ett slags domsaga med lagläsaren Måns Larsson (Hjortö-släkten) som gemensam tingsförrättare. Från och med 1603 utgjorde emellertid Håbo ånyo särskild domsaga. Den 30 januari s. å. utnämndes amiralen *Hans Nilsson* (adlad *Rosenbaner*) till häradshövding därstädes. Efter hans död 1612 förordnades till efterträdare ryttmästaren *Bengt* (Erlandsson) *Kafle*, som i sin tur den

[1] Under åren 1524—25 tjänstgjorde Mats skrivare som tingsförrättare i Håbo.

23 mars 1619 efterföljdes av kaptenen, sedermera landshövdingen *Hans Drake*. Denne innehade ämbetet ännu 1652.

Den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Håbo härad skulle disponeras av Svea hovrätt såsom lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. På grund härav gavs nämnda ränta åt assessorn därstädes *Johan* (Johansson) *Wattrang*, som samtidigt blev häradshövding i Trögds och Lagunda härad. Denne tog emellertid avsked från hovrätten redan 1655 men fick icke desto mindre behålla räntorna till sin död, som inträffade den 11 januari 1680. Tre dagar senare utnämndes kanslirådet *Frans Joel Örnestedt* till häradshövding i nämnda tre härad, men till följd av det kort därefter resta kravet på att häradshövdingarna i gemen skulle bo inom domsagan och själva uppehålla tjänsten, måste han samma år avstå från häradshövdingämbetet.

Tingsförrättare i Håbo härad under tiden 1600—80 hava varit:

Måns Larsson (Hjortö-släkten)	1600—1602
Christoffer Tönnesson (Skotte)	1602—1604
Joen Nilsson	1605—1622
Jakob Birgersson Grabb	1623—1631
Olof Olofsson Enæus	1631—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^1/_2$ 1653	1653—1656
Per Hansson Zenius	1656
Olof Olofsson Enæus ånyo	1657—1658
Bengt Jönsson Arhus	1659—1665
Johan Wattrang, häradshövding i häradet	1666—1679
Nils Knutsson Lind	1680

23. Trögds härad.

Tingsstället låg av ålder i Enhälja, Villberga socken. Under 1600-talet omväxla Villberga och Boglösa som tingsplatser.

Trögds härad eller, som det tidigare hette, Trögdbo hundare hade under medeltiden ungefär samma omfattning som nu. Det var sedan gammalt indelat i tredingar. Av dessa äro Hammars och mellersta tredingen bekanta genom den skogsordning, som blivit för desamma utfärdad av konung Magnus Eriksson och stadfäst av konungarna Albrekt och Gustaf Vasa. Huruvida tredingsindelningen ursprungligen haft judiciell betydelse kan ej med säkerhet fastställas, men sannolikheten talar härför.

Den äldsta kända häradshövdingen var riddaren och riksmarsken *Karl Ulfsson* (Sparre) 1354—92, som till en början bodde å säteriet Tofta på Alsnön men som från 1371 flyttade över till sin andra sätesgård Ekholmen i Veckholms socken. Båda gårdarna lågo inom hära-

det. Han var samtidigt lagman i Uppland (1359—1407) och har som häradshövding i Trögd låtit andra personer sköta tjänsten. Som hans vikarier uppträda Johan i Hällby (Litslena sn) 1359, Holger Tomasson (sparre) 1379—81, Johan i Krokaby (nuv. Kroby i Vallby sn) 1382—90 och Martin i Basta (Veckholms sn) 1392. Möjligen var Karl Ulfsson häradshövding till sin död 1407, ty först 1409 omtalas efterträdaren *Knut Gislason* (tre rosor), som likväl redan påföljande år ersattes av väpnaren *Greger Magnusson* (Eka-ätten) 1410—40. Denne bodde på sätesgården Eka inom häradet, men begagnade icke förty som regel substitut.[1] Som hans vikarier hava följande personer tjänstgjort, nämligen Olof i Ännesta (Hacksta sn) 1410, Ingemar i Sneby (Litslena sn) 1411—15, Björn Johansson i Sundby (Veckholms sn) 1419—31 och Eskil i Myrby (Husby-Sjutolfts sn) 1438. När Greger Magnusson avgick som häradshövding är icke bekant.[2] Åren 1446—56 finna vi i varje fall riksrådet *Kristiern Bengtsson* (Oxenstierna) som häradshövding i Trögd. Han bodde på sätesgården Salsta i Norunda härad och lät tjänsten skötas av Olof Persson i Hällby[3] (Litslena sn) 1453 och Anders Pedersson i Tibble (Litslena sn) 1456. Möjligt är, att Kristiern Bengtsson innehaft häradshövdingämbetet även efter 1456, ehuru belägg härför saknas. Härpå tyder i någon mån, att han 1465 köpte gården Grönsö, som ligger inom Trögds härad. Före sin död, som inträffade efter 1473, hade han i varje fall fått avstå ämbetet åt riddaren *Gustaf Karlsson* (Gumsehuvud) 1472—86, som samtidigt var lagman i Uppland och ägde sätesgården Ekholmen inom häradet. Tjänsten i Trögd uppehölls under hans tid av Olof Pedersson i Lundby (Litslena sn) 1475—81 och Peder Olofsson 1481—86. Efter Gustaf Karlssons död sistnämnda år uppträdde under perioden 1492—1513 som häradshövding i Trögd väpnaren och riksrådet *Erik* (Arvidsson) *Trolle*. Genom giftermål med företrädarens änka kom även denne i besittning av sätesgården Ekholmen.

Den förste häradshövding, som möter vid nya tidens början, är väpnaren och riksrådet *Johan Olofsson* (Gyllenhorn) 1524—53, som även var lagman i Västmanland och Dalarne. Tjänsten i Trögd sköttes tidvis av olika lagläsare, såsom borgmästaren i Enköping Jon Jonsson 1537 och Mats skrivare 1544, men anmärkningsvärt ofta har riksrådet givit sig tid att själv fungera som tingsförrättare. Detsamma gällde om efterträdaren, riksrådet *Gustaf Johansson* (Tre rosor)

---

[1] Han var riksråd åtminstone från 1434.

[2] Han omtalas vara död i slutet av år 1446.

[3] Huruvida denne är identisk med den Olof domare, som enligt SRPerg. 1444 $^{8}/_{6}$ då var tingsförrättare i Trögd, synes ovisst.

1554—60, men däremot icke om den bekante prokuratorn *Jöran Persson* (Tegel), som uppbar häradshövdingeräntan under större delen av Erik XIV:s regering. Denne synes hava föga bekymrat sig om ämbetet, och då efter hans fängslande 1567 konungen (i dec.) förordnade stadsskrivaren i Stockholm Blasius Olsson att hålla ting i häradet, framhölls det, att »där icke på några år någon häradshövding (d. v. s. tingsförrättare) lär hava funnits». Under åren 1569—70 var häradshövdingeräntan från Trögd förlänad åt sekreteraren i K. kansliet *Måns Jönsson* men indrogs till kronan påföljande år, då borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson fick uppehålla tjänsten å Kungl. Maj:ts vägnar. År 1572 finna vi riddaren och riksrådet *Åke Bengtsson* (Färla) som häradshövding i häradet, vilket ämbete han förmodligen innehade till sin död 1578, med byggmästaren Frans Mårtensson som substitut. Han efterträddes av *Arvid Gabrielsson* (Oxenstierna) 1579—80[1], åt vilken Anders Larsson (Cruus) skötte tjänsten. Även de närmast följande häradshövdingarna, nämligen kammarjunkaren, sedermera riksrådet *Erik Brahe* 1581—87, *Lindorm Stake* 1591, *Erik Brahe* ånyo $^{2}/_{5}$ 1594, hovmarskalken *Hans Åkesson* (Soop), fullmakt $^{27}/_{10}$ 1595, riksrådet *Magnus Brahe*, fullmakt $^{2}/_{9}$ 1597, och ståthållaren *Peder Ryning*, fullmakt $^{26}/_{7}$ 1599, hava efter allt att döma hela tiden anlitat vikarier, bland vilka märkas lagläsarna Olof Andersson 1582, Rasmus Christiernsson 1585—88, Bengt Håkansson 1591, Rasmus Christiernsson ånyo 1595—96, Michel Christiernsson 1596—97 samt Johan Ottesson (Klöfverblad) 1599 och följande år. Från den sistnämndes tid härstamma Trögds härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{7}/_{5}$—$^{25}/_{11}$ 1599), vilka äro tryckta av EDLING.

Den 24 september 1603 förlänades häradshövdingeräntan åt *Åke Oxenstierna*, som 1609 fick avstå den åt dåvarande riksrådet *Hans Åkesson* (Soop). Denne, som därigenom för andra gången blev häradshövding i Trögd, avled 1619, varpå hans sterbhus uppbar räntan under fyra år. Han efterträddes av *Nils Brahe* 1624—30, riksrådet *Nils Bielke* 1631—34 och sekreteraren i K. kansliet *Johan Månsson* (adlad *Silfverstierna*) 1634 (fullm. $^{4}/_{3}$) och till 1652. Den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Trögds härad skulle disponeras av Svea hovrätt som lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän, och på grund härav tilldelades samma ränta assessorn därstädes *Johan Wattrang*. Trögd kom härigenom att förenas med Håbo och Lagunda härad, med vilka det som redan nämnts fick gemensamma häradshövdingar fram till utgången av år 1680 (jfr ovan s. 57).

[1] Fullmakten är daterad den 23 januari 1579.

Tingsförrättare i Trögds härad under tiden 1599—1630 hava varit:

Johan Ottesson (Klöfverblad)	1599—1607
Måns Persson Ålänning	1609
Hans Hansson Dober	1611—1627†
Johannes Hansson	1627—1630

Under åren 1631—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Håbo härad (jfr ovan under 22).

24. Åsunda härad.

Tingsstället hette ursprungligen (1419) Tidhagen. Under 1600-talet höllos ting omväxlande i Tillinge och Vårfrukyrka socknar.

Åsunda härad, som tidigare hette Aashundare eller Asundha, förkortat till Asne 1513 (jfr häradssigillets åsna) hade under medeltiden i stort sett samma omfattning som i våra dagar. Den äldsta kända häradshövdingen var *Hans Gerekason* 1370, som tvivelsutan är identisk med förutvarande föreståndaren för Enköpings hospital. Som underhäradshövding fungerade samtidigt Tjälve i Valla, som bodde inom häradet. Under följande decennium omtalas riddaren och riksmarsken *Sten Bengtsson* (Bielke) som häradshövding i Åsunda 1384. Han hade samtidigt en motsvarande befattning i Simtuna (1379—85), varav följer, att dessa båda härad en kortare tid bildat en gemensam domsaga. Sten Bengtsson begagnade sig av substitut. Anmärkningsvärt nog har han tillsatt en vikarie i Åsunda och en annan i Simtuna. Tingsförrättaren i Åsunda hette Johan Karlsson i Vreta (Breds sn). År 1400 kallar sig *Olof Nilsson* häradshövding i häradet, då han den 27 juli s. å. utfärdade ett fastebrev.

Den följande häradshövdingen skiljer sig från mängden därigenom, att han själv uppehöll tjänsten i minst 40 år. Hans namn var *Olof Magnusson* (två vingar), och hans ämbetstid omfattade med säkerhet åren 1419—59. Om efterträdaren *Jöns Gas* känner man blott, att han vid ett tillfälle 1467 fungerade som tingsförrättare. Riksrådet *Ivar Axelsson* (Tott), vilken nämnes som häradshövding i Åsunda 1476, lät däremot en vikarie vid namn Nils Grebo sköta tjänsten. Ivar Axelsson efterträddes av riddaren och riksrådet *Nils Fadersson* (Sparre) 1478—92, som förmodligen behöll ämbetet till sin död 1495. Trots sin höga ställning höll han själv tingen, vilket underlättades av att han var bosatt inom häradet på sin sätesgård Hjulsta. Från medeltidens sista år äro ytterligare fyra häradshövdingar i Åsunda kända, nämligen *Erik Karlsson* (lejon eller vinthund)

1497—98, som bodde på sätesgården Brunnsholm inom häradet, fogden *Olof Joensson* 1508, som tillhörde adliga ätten Gyllenhorn och bodde på sätesgården Hacksta inom häradet, *Fader Nilsson* (Sparre) 1514, som var son till den förutvarande häradshövdingen Nils Fadersson och i likhet med denne bodde på Hjulsta samt slutligen väpnaren *Erik Pedersson* (tre rosor ställda i trekant) 1516—19, som bodde på sätesgården Lundby inom häradet. Möjligen hade den sistnämnde en underhäradshövding vid namn Mats Tilemansson, vilken i Åsunda härads renoverade dombok 1672 omtalas hava varit tingsförrättare i häradet år 1519.

I december 1524 utnämndes *Ivar Månsson* (Liljeörn) till häradshövding i Åsunda. Han efterträddes i tur och ordning av fogdarne *Nils Varg* (fullm. $^{17}/_{6}$ 1536) och *Gottorm Nilsson* 1543—44. Samtliga synas hava överlåtit tjänsten åt borgmästaren i Enköping Jon Jonsson, vilken omtalas som tingsförrättare i Åsunda 1532—44. Under 1550-talet äro två häradshövdingar kända, nämligen *Erik Larsson* (Lillie af Ökna) 1554, som skrev sig till Brunnsholm, och fogden *Håkan Värme* 1556. Den förstnämnde lät tjänsten skötas av Jöns Brunsson i Enköping. År 1568 innehade förutvarande stadsskrivaren i Stockholm *Blasius Olsson* (Rask) häradshövdingeräntan från häradet.

Under perioden 1573—95 hava följande varit häradshövdingar i Åsunda, nämligen sekreteraren och räntmästaren *Henrik Matsson* (Huggut) 1573—86, K. kamreraren *Peder Håkansson* 1587,[1] *Lars Andersson* (Rålamb) 1591—94 och *Erik Åkesson* (Soop) 1595. Samtliga torde hela tiden hava låtit sig företrädas av vikarier, bland vilka märkas byggmästaren Frans Mårtensson 1575—77, myntskrivaren Mats Andersson 1582—83, fogden Mats Månsson 1589, Olof Andersson 1591, borgmästaren i Uppsala Bengt Håkansson 1592—97 och Johan Ottesson (Klöfverblad) 1599—1607. Från den sistnämndes tid härstamma Åsunda härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{2}/_{5}$—$^{16}/_{9}$ 1599), vilka äro tryckta av EDLING.

Även under det följande halvseklet bildade Åsunda en särskild domsaga. Häradshövdingar under denna tid hava varit *Hans* (Claesson) *Mecks* 1599—1602, ryttmästaren, sedermera riksrådet *Herman Wrangel* 1611—43, assessorn i revisionskammaren *Peder Nilsson Gyllenax* (fullm. $^{1}/_{5}$ 1644) och kamreraren i första provinskontoret *Nils Johansson* (adlad *Rosenflycht*) 1645—53.

[1] I 1587 års häradshövdingeregister (Sandbergska saml., KA, sign. Ä 7115) upptages *Lars Olsson Schenck* som häradshövding i Åsunda. Peder Håkanssons namn återfinnes däremot i 1587 års beställningsregister i Rosenbladska saml. (KA), vilken källa här får tillmätas vitsord.

Den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Åsunda skulle för framtiden disponeras av Svea hovrätt som lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. På grund härav gavs nämnda ränta åt assessorn därstädes *Anders Solenblomma*, som tillika blev häradshövding i Ulleråker samt Simtuna och Torstuna härad. De båda sistnämnda lågo inom Västmanlands län men tillhörde icke förty Upplands lagsaga. Efter Solenblommas död 1666 förlänades häradshövdingeräntorna från samtliga nyssnämnda härad åt assessorn i Svea hovrätt *Magnus Schiller* (jfr nedan s. 69), och sedan även denne 1671 avlidit, åt assessorn i samma hovrätt *Olof Mårtensson Berling* (fullm. $^{8}/_{12}$ s. å.), som innehade dessa till sin död i januari 1679. Han efterträddes som häradshövding i Åsunda, Simtuna och Torstuna av assessorn i Göta hovrätt *Germund Palm* (1686 adlad Cederhielm), som den 23 januari 1679 erhöll fullmakt å ämbetet, men som redan 1680 måste avstå från detsamma.[1]

Tingsförrättare i Åsunda härad under tiden 1599—1630 hava varit desamma som i Trögd (jfr ovan s. 60). Under åren 1631—80 hava följande tjänstgjort:

Olof Olofsson Enæus	1631—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^{1}/_{2}$ 1653	1653—1655
Per Hansson Zenius	1656
Olof Olofsson Enæus ånyo	1657—1672
Adam Åkerblom	1673—1674
Jonas Planck	1676—1680

25. *Lagunda härad.*

Tingsstället låg i Giresta.

Lagunda härad, tidigare kallat Laghund, var under medeltiden något mindre än f. n. Sin nuvarande omfattning fick det först vid slutet av Gustaf Vasas regering, då Holms socken, som tidigare räknats till Hagunda härad, överflyttades till Lagunda. Häradshövdingelängden kan i detta fall ovanligt nog föras tillbaka till slutet av Upplandslagens tid, då häradet i judiciellt avseende förvaltades av två s. k. domare. I ett diplom från 1347 omtalas sålunda *Runvastus* i Alsta och *Erkillus* i Älvlösa såsom »judices» i Lagunda. Den sistnämndes namn förekommer ännu 1349. Alsta och Älvlösa ligga i respektive Nysätra och Fittja socknar inom häradet. Den äldsta kända häradshövdingen, som gått under denna benämning, var riddaren och riksrådet *Arvid Gustafsson* (Sparre) 1377—78, som bodde

[1] Jfr Riksregistraturet 1680 $^{16}/_{4}$ och $^{18}/_{12}$.

på sätesgården Vik i Hagunda härad och bl. a. därför fann det lämpligt att låta en vikarie vid namn Peter i Enberga sköta tjänsten. Enberga ligger i Fröslunda socken och alltså i Lagunda härad. Arvid Gustafsson var dessutom lagman i Finland och omtalas den 3 juni 1377 hava suttit som tingsförrättare i Hagunda härad. Som han i ett från detta ting bevarat dombrev (jfr SRP 1272) själv kallar sig häradshövding i Lagunda, är det möjligt, att han i Hagunda, där han ju var bosatt, blott vikarierat i den ordinarie häradshövdingens frånvaro. Å andra sidan är det tänkbart, att en felskrivning förekommit i dombrevet, och under sådant förhållande kunna Lagunda och Hagunda en kortare tid hava varit förenade till en domsaga. Närmast kände häradshövding, riddaren och riksrådet *Ture Bengtsson* (Bielke) 1390, innehade i varje fall så vitt man vet endast Lagunda, trots att även han bodde på Vik i Hagunda härad, vilken sätesgård han erhållit genom sitt giftermål med företrädarens dotter. Ture Bengtsson ägde f. ö. även sätesgården Örby i Vendels socken, som likaledes tillhört Arvid Gustafsson. Häradshövdingämbetet uppehölls 1390 av Ragne i Finsta i egenskap av Ture Bengtssons vikarie. Finsta låg i Fröslunda socken inom häradet. Ture Bengtsson blev sedermera (efter 1407) lagman i Uppland, men det är okänt, huruvida han samtidigt fått behålla häradshövdingämbetet i Lagunda. Först år 1441 innehålla källorna nya upplysningar i ämnet[1]. Häradshövding var då väpnaren *Lars Jönsson*, som i sitt vapen hade en delad sköld med snedbjälke i övre fältet, och som bodde på sin sätesgård Hamra inom häradet. Trots detta lät han åtminstone tidvis tjänsten skötas av en vikarie vid namn Bengt Eskilsson, som var bosatt i Tuna (Hjälsta sn). Enligt PERINGSKIÖLD skulle Lars Jönsson hava varit häradshövding i Lagunda även på 1460-talet. Och intet hindrar f. ö., att han varit det ännu längre, eftersom han bevisligen levde 1485. Det är därför ej omöjligt, att han omedelbart kan hava efterträtts av sonen *Ingemund Larsson*, om vars domargärning källorna dock ej hava något att förmäla förrän i början av 1490-talet. Denne var åtminstone 1482—95 bosatt på Skadevi i Håbo härad, men år 1500 har han tydligen tagit sin fädernegård Hamra i besittning. Samma år nämnes han i källorna för sista gången som domhavande i Lagunda.

Vid början av nya tiden voro följande häradshövdingar i häradet: borgmästaren *Staffan Henriksson* 1537—39, fogden *Lars Trögdbo* 1543 och fogden *Botvid Larsson* (Anckar) 1544, som samtidigt var lagman i Värmland. Den sistnämnde anlitade under året olika vikarier, såsom

[1] Jag bortser då ifrån, att Peder i Vifärna (Kulla sn) 1420 omtalas som underhäradshövding i Lagunda.

fogden Jakob Vestgöte, vilken bodde i Sjö (Holms sn), och borgmästaren i Enköping Jon Jonsson, som f. ö. tjänstgjorde ännu 1546.

I 1579 års lagmansdombok för Uppland, numera tryckt av EDLING, förekommer en notis, som är ägnad att giva vissa upplysningar om häradshövdingämbetets representant i Lagunda vid mitten av 1500-talet. Där står nämligen, att ett häradshövdingedombrev rörande detta härad ingivits vid lagmansrätten, vilket brev var daterat 1551 och utfärdat av välbördig man Hans Larsson till Valsta. Sannolikt föreligger här felskrivning, ty vid nämnda tid ägdes och beboddes Valsta, som ligger i Odensvi socken och Åkerbo härad, av knekthövitsmannen *Hans Persson* (Forstena-släkten). Denne får alltså på grund av anförda skäl anses hava varit häradshövding och tingsförrättare i Lagunda 1551.

År 1568 var *Gisle Nilsson* (Strutz) häradshövding i häradet,[1] följd av *Nils Larsson* (Cruus) 1572—83 och ryttmästaren *Casper von Tiesenhausen* 1585—89. Den sistnämnde tjänstgjorde aldrig själv utan lät lagläsaren Christoffer Tönnesson (Skotte) sköta rättskipningen.

Som tidigare redan omtalats förlänade Kungl. Maj:t 1591 häradshövdingeräntorna från såväl Lagunda som Ärlinghundra och Håbo åt hertig Gustaf av Sachsen, och efter dennes död 1597 synes efter allt att döma räntorna hava disponerats av modern, hertiginnan Sofia. I samtliga tre härad uppdrogs tjänsten åt Måns Larsson (Hjortösläkten), men häradshövdingeräntan från Lagunda användes till understöd åt hertigens av Sachsen hovmästare *Paul Jöransson*, som i anledning härav infann sig på tinget i Giresta 1600 och därvid titulerades häradshövding av tingsförrättaren.

Åren 1603—27 innehades häradshövdingeräntan från häradet av kammarjunkaren *Frans Henrik Wackerbart*. Genom kungliga brevet den 29 april 1628, förnyat påföljande år, bestämdes emellertid, att bl. a. nämnda ränta skulle för framtiden disponeras av Svea hovrätt som lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. På grund härav blev assessorn därstädes *Per Eriksson Sparre* förordnad till häradshövding i bl. a. Lagunda, Hagunda och Bälinge samt efter honom assessorerna *Ture Eriksson Sparre* 1632—33 och *Christer Axelsson Posse* 1634—37. Den 13 augusti 1641 resolverade emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Lagunda skulle anslås till lönetillägg åt tredje handlingsskrivaren i Svea hovrätt, vars namn är obekant. Härigenom bröts sambandet med Hagunda och Bälinge. Men den

[1] Han var samtidigt häradshövding i det närbelägna Hagunda härad.

29 april 1653 förenades Lagunda istället med Håbo och Trögd till en gemensam domsaga, i vilken hovrättsassessorn *Johan* (Johansson) *Wattrang* blev häradshövding. Som tidigare omnämnts, blev denna domsaga bestående till utgången av år 1680 (se härom närmare ovan s. 57 och 59).

Tingsförrättare i Lagunda härad under tiden 1599—1622 hava varit:

Måns Larsson (Hjortö-släkten)	1599—1602
Johan Ottesson (Klöfverblad)	1603—1607
Joen Nilsson	1608—1614
Hans Olofsson	1615—1618
Joen Nilsson ånyo	1618—1619

Under åren 1623—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Håbo härad (jfr ovan under 22).

26. Hagunda härad.

Tingsstället låg under nya tiden i Ramsta.

Hagunda härad, som tidigare kallades Haghund, var under medeltiden och fram till slutet av Gustaf I:s regering något större än för närvarande. Holms socken överfördes nämligen då, som ovan redan omtalats, till Lagunda, varigenom antalet socknar i vartdera häradet blev nio. Den äldsta kända häradshövdingen i Hagunda[1] var *Nils Pedersson* (flygande svärd) 1379—83. En av hans efterträdare var väpnaren *Nils Krok* 1446, som bodde på sin sätesgård Tuna inom häradet men icke desto mindre fann lämpligt anlita en vikarie vid namn Bengt Kettilvastesson. Kort därefter finna vi väpnaren *Erik Larsson* (kors) som häradshövding i häradet 1449—60. Han var bosatt på sätesgården Tibble inom häradet och skötte själv tjänsten. Den medeltida raden av hithörande häradshövdingar avslutas med *Mats Larsson* (Ulvstand av Årby) 1512.

Vid ingången till nya tiden omtalas som häradshövdingar i Hagunda *Harald Knutsson* (Soop) 1524, f. d. borgmästaren i Uppsala *Lars Olofsson* (fullm. $^{23}/_{5}$ 1526), riksrådet *Peder Hård* 1530 och fogden *Jakob Vestgöte* (fullm. $^{7}/_{2}$ 1531). Vid mitten av århundradet var häradshövdingeräntan kronan behållen, medan tjänsten å Kungl. Maj:ts vägnar uppehölls av skrivaren i Uppsala Mats Michelsson 1550—53. Dennes dombok från 1553 är den äldsta bevarade för

[1] Ang. riddaren Arvid Gustafsson som vikarierande (?) tingsförrättare i Hagunda 1377 jfr ovan, s. 62—63.

Hagunda härad och är tryckt av EDLING. Tjugo år senare[1] var samma ränta förlänt åt *Knut Ingelsson* (Roos af Hjelmsäter) 1573—74, vilken efterträddes i tur och ordning av riksrådet *Christiern Gabrielsson* (Oxenstierna) 1575—78, *Baltzar Kerber* 1581—83 och ståthållaren *Claes* (Nilsson) *Bielke* 1585—95. Förmodligen hava samtliga använt vikarier, av vilka dock blott följande äro kända, nämligen borgmästaren i Enköping Johan Hansson 1574—82 och borgmästaren i Uppsala Christoffer Tönnesson (Skotte) 1586—99.

Under de första decennierna av 1600-talet omtalas som häradshövdingar i Hagunda *Herman Stolz von Biuren* 1602—16 och *Johan Ottesson* (Klöfverblad) 1617—20. Sedan häradshövdingeräntan därefter varit indragen till kronan under några år, förlänades densamma åt slottsfogden i Uppsala *Engelbrekt Svensson* 1625—28, som tidigare varit häradshövding i Vaksala härad, och som blev stamfader för adliga ätten Mannerburg. Under perioden 1628—41 hade Hagunda med stöd av kungliga brevet den 29 april förstnämnda år gemensamma häradshövdingar med bl. a. Lagunda och Bälinge härad, vilka häradshövdingar redovisats ovan s. 64. Sambandet mellan häradena bröts 1641, då Kungl. Maj:t genom skrivelse den 13 augusti s. å. bestämde, att häradshövdingeräntan från bl. a. Hagunda för framtiden skulle tilldelas sekreteraren i Svea hovrätt som tillägg i dennes lön. Till följd härav blevo följande sekreterare i tur och ordning häradshövdingar i Hagunda, nämligen *Laurentius Petri* 1641—42, *Bengt Baaz* (adlad *Ekehielm*) 1642—48 och *Samuel Schiller* (adlad *Schillerfelt*) 1649—51 samt förmodligen även *Erik Eriksson Dryselius* (1653 adlad Lagerqvist) 1651 och *Johan Wattrang* 1652. På grund av kungliga brevet den 29 april 1653 gjordes emellertid en ny fördelning av häradshövdingeräntorna inom hovrätten, varvid den från Hagunda tillföll vice presidenten *Gustaf Rosenhane*. Sambandet med Svea hovrätts lönestat avklipptes dock redan två år därefter, då amiralitetsfiskalen *Åke Wrång* den 16 juli 1655 utnämndes till häradshövding i häradet. Han efterträddes den 28 juli 1666 av *Petrus* (Nilsson) *Kyronius*, som först efter avskedstagandet förordnades till assessor i Svea hovrätt, och denne i sin tur den 13 maj 1674 av förutvarande e. o. juris professorn i Uppsala *Håkan Fegræus* (adlad *Fägerstierna*), som behöll ämbetet till periodens slut.[2]

[1] Tilläggas må, att som tidigare omtalats *Gisle Nilsson* (Strutz) förekommer i ett häradshövdingeregister från 1568 (KA) såsom häradshövding såväl i Hagunda som Lagunda.

[2] Visserligen utnämnde Kungl. Maj:t generalauditören Jonas Roth (sedermera adlad Gyllenroth) den 22 december 1677 till häradshövding i häradet, men detta skedde på grund av misstag, och Roth kom därför aldrig att tillträda ämbetet. Se landsböcker och verifikationsböcker i KA.

Tingsförrättare i Hagunda härad under tiden 1602—80 hava varit:

Johan Ottesson (Klöfverblad)	1602—1604
Bengt Håkansson	1608—1613
Jöran Larsson	1614—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Olof Olofsson Enæus	1630—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^{1}/_{2}$ 1653	1653
Gudmund Krook	1659—1667
Sigge Persson, fullm. $^{18}/_{10}$ 1667	1667
Nicolaus Kenicius	1669—1680

27. Ulleråkers härad.

Tingsstället kallas av ålder (1323) Ulleråker och lär hava legat i närheten av Bondkyrkan vid Uppsala. Först på 1600-talet flyttades det till Börje, där ting höllos »vid kyrkan».

Ulleråkers härad, tidigare hundare, hade under medeltiden ungefär samma omfattning som för närvarande. Under Gustaf Vasas regering var emellertid en del av Jumkils socken överförd till Bälinge härad, och denna del har först i våra dagar blivit återställd. Den äldsta kända häradshövdingen i Ulleråker var *Nils Jarlsson* (Malstaätten) 1355. Bland hans närmaste efterträdare märkas *Lars Petersson* (spets från sidan) 1369—81, som bodde i Vreta (Näs sn) inom häradet, *Ragvald Tyrbjörnsson* (två femuddiga stjärnor) 1388 och *Håkan Skytte* 1399. Ragvald Tyrbjörnsson begagnade en vikarie vid namn Alle i Finnsta (Vänge sn). Håkan Skytte bodde på sin sätesgård Ekeby inom häradet. Den Håkan i Körlinge (Vänge sn), som omtalas som domhavande i Ulleråker 1409, var därför troligen ej samme person utan i stället en underhäradshövding. Senare under 1400-talet uppträda följande häradshövdingar, nämligen *Holmsten Holmstensson* (kluven sköld med två snedbjälkar) 1414—25, vars hemvist var Finsta[holm] (Håbo hd), väpnaren *Peder Karlsson* (två stjärnor) 1437—72, som bodde på sätesgården Brunna inom häradet, och väpnaren *Lars Olofsson* (femuddig stjärna) 1482—85, som var bosatt på sätesgården Bärby i Vaksala härad. År 1490 omtalar hans maka, att häradet »länge utan häradshövding varit och ännu är».[1]

[1] SRPerg. 1490 $^{30}/_{9}$. Jfr S. Petrén i Hist. tidskr. 1947, s. 106. Den kritik, som där kommer till synes gentemot min framställning i första upplagan av föreliggande arbete, har föranlett mig att här stryka några rader närmast dock med tanke på den kända sentensen: »In dubio non est agendum». Strykningen betyder nämligen icke, att jag nu är beredd att helt ansluta mig till Petréns hypotes, som visserligen har flera skäl för sig, men som lämnar åtskilliga frågor obesvarade. Sålunda synes Petrén förutsätta, att ting kunde hållas utan ordförande, ty i brevet uppräknas de å tinget utsedda fastemännens namn. Det är detta moment, som berett mig bekymmer och föranlett mina tidigare reflexioner i ämnet. Men till dylika mera djupgående problem har Petrén ej tagit minsta hänsyn, och hans kritik har därför i hithörande avseende kommit att verka huvudsakligen i negativ riktning.

Vid nya tidens början förenades Ulleråker med Vaksala härad till en domsaga under väpnaren *Per Larsson* (Ulvstand) som gemensam häradshövding. När sammanslagningen ägde rum kan ej exakt bestämmas. Redan 1511 har visserligen Per Larsson utfärdat ett dombrev på tinget i Ulleråker, men motsvarande belägg för Vaksala påträffas först 1532. Det finns dock intet som hindrar, att han hela tiden varit häradshövding i båda häradena. Fullt tydlig blir sammanslagningen först genom de fullmakter, som Gustaf Vasa utfärdade för de närmaste efterträdarna, fogden *Bo Jonsson* den 9 juli 1534,[1] borgmästaren i Stockholm *Anders Simonsson* den 3 september s. å. och fogden *Clemet skrivare* i november 1537. Enligt PERINGSKIÖLD tjänstgjorde den sistnämnde ännu under 1540-talet. I början av 1548 hade han i varje fall efterträtts av fogden *Nils Birgersson*. Denne efterföljdes i sin tur av fogden *Måns Jönsson* 1553—54. De båda sistnämnda, som icke voro bosatta i trakten, begagnade en och samma vikarie, nämligen fogden Mats Michelsson, som bodde i Uppsala och därför hade lättare att sköta tjänsten. Från dennes tid härstamma de äldsta bevarade tingsprotokollen för Ulleråkers och Vaksala härad 1548 och 1553—54. Dessa äro tryckta av EDLING.

De närmaste tre lustrerna motsvaras av en lucka i häradshövdingelängden. Under denna tid bröts sambandet mellan Ulleråker och Vaksala. Därefter följande häradshövding, byggmästaren *Frans Mårtensson* 1568—78, förekommer sålunda endast i det förstnämnda häradet. Detsamma gäller om efterträdarna, sekreteraren i K. kansliet *Johan Henriksson* 1578—90 och *Måns Nilsson* (Ållongren) 1594—97. Johan Henriksson begagnade till vikarie borgmästaren i Uppsala Bengt Håkansson, och Måns Nilsson lät borgmästaren därsammastädes Christoffer Tönnesson (Skotte) sköta tjänsten. Den sistnämnde fortsatte därmed även efter sedan Måns Nilsson avträtt sitt ämbete och häradshövdingeräntan indragits till kronan 1597—1604.

Under 1600-talets första decennier omtalas som häradshövdingar i Ulleråker fogden *Olof Svensson* 1606—09, *Åke* (Hansson) *Soop* 1612 (fullm. $^{7}/_{5}$) till 1614 och *Jöran Ulfsson* (Snakenborg-Bååt) 1617—19. Sedan häradshövdingeräntan under förra hälften av 1620-talet ånyo tagits i anspråk av kronan för andra ändamål, uppträder 1627 *Lars Hansson* (Kraft) som häradshövding i häradet.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Ulleråker skulle för framtiden uppföras å Svea hovrätts lönestat. Till följd härav blev hovrättsassessorn *Olof Nilsson*

[1] I Konung Gustaf den förstes registratur, bd 9, s. 164 står felaktigt: Ulleråkers och *Rasbo* härad. Jfr dock ibid., s. 259, där det riktiga förhållandet omtalas.

häradshövding i bl. a. Ulleråker, Sjuhundra, Färentuna, Bro och Vallentuna härad. Olof Nilsson behöll ämbetet till 1641, då häradshövdingeräntan från Ulleråker indrogs till kronan. Den 31 mars 1642 resolverade emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Ulleråker skulle disponeras av Åbo hovrätt, och med stöd härav tilldelades räntan assessorn därstädes *Johan Henriksson* (adlad *Axehielm*) som lönetillägg. Möjligen har han bibehållit denna förmån ända till 1652, då han utnämndes till riksantikvarie och således får anses hava lämnat hovrätten. Kort därefter eller den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t i varje fall, att räntan ånyo skulle uppföras å Svea hovrätts lönestat. Efter denna tid blevo följande hovrättsassessorer i tur och ordning häradshövdingar i Ulleråker, nämligen *Anders Solenblomma* 1653—66, *Magnus Schiller* 1666—1671 och *Olof Mårtensson Berling* 1671 (fullm. $^{8}/_{12}$) till 1679.[1] Den 23 januari s. å. utnämndes juris professorn i Uppsala *Johan Gartman* till häradshövding i häradet, vilket ämbete han innehade till periodens slut.

Tingsförrättare i Ulleråkers härad under tiden 1593—1680 hava varit:

Christoffer Tönnesson (Skotte)	1593—1604
Bengt Håkansson	1606—1610
Joen Nilsson	1614—1622
Jöran Larsson	1623—1624
Anders Pedersson Humble	1627—1629
Olof Olofsson Enæus	1631—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^{1}/_{2}$ 1653	1653—1655
Per Hansson Zenius	1656
Olof Olofsson Enæus ånyo	1657—1672
Adam Åkerblom	1673—1674
Mathias Eriksson Ehrling	1676—1680

28. Bälinge härad.

Tingsstället kallas av ålder Bæling och låg åtminstone senare vid Bälinge sockens kyrka.

Bälinge härad, tidigare Bäla eller Bälingha hundare, hade under medeltiden samma omfattning som för närvarande. Under Gustaf I:s tid var dock, som redan nämnts, en del av Jumkils socken överförd från Ulleråkers härad, vilken del först i våra dagar blivit återställd. Den äldsta kända häradshövdingen i häradet var *Jon Petersson* (snedbjälke med sparre) 1353, som efterträddes av *Nils Petersson*

[1] Åtminstone den sistnämnde erhöll dock häradshövdingeräntan vid sidan av assessorslönen. — Jfr f. ö. ovan s. 62.

(Stensta-släkten) 1357—64. Den sistnämnde befinnes sedermera vara bosatt på sätesgården Länna i Frötuna skeppslag. Under 1400-talet förekomma följande häradshövdingar i häradet, nämligen väpnaren *Johan Larsson* (flygande svärd) 1400, som bodde på sätesgården Bredsjö i Hagunda härad, riddaren *Knut Uddsson* (Vinstorpaätten) 1426—29, som var bosatt på sätesgården Vängarn i Håbo härad, *Tord Turesson djäkn* (två sparrar) 1439—54 och väpnaren *Torsten Jönsson* (halv lilja) 1470—90, vilken sistnämnde bodde på sin sätesgård Björnarbo inom häradet. Vem som varit häradshövding under perioden 1401—25 är icke bekant, men under samma tid omtalas två olika tingsförrättare i Bälinge, vilka båda uttryckligen kallas »domare». Deras namn voro Olof i Berga (Åkerby sn) 1406 och Peder i Väsby (Bälinge sn) 1424.

Vid nya tidens början var enligt PERINGSKIÖLD borgmästaren i Uppsala *Bengt Larsson* häradshövding i Bälinge. Denne efterträddes dock redan i december 1524 av borgmästaren därsammastädes *Staffan Henriksson*, som av okänd anledning erhöll ny fullmakt 1541. Efter dennes död omkr. 1548 äro under de följande decennierna endast ett fåtal häradshövdingar i häradet kända, nämligen fogden *Mats Persson* (Upplänning) 1550 och möjligen till sin död 1554, byggmästaren *Påvel Schutz* (fullm. $^{20}/_{12}$ 1555) samt *Lars Larsson* i Uppsala 1559 (fullm. $^{27}/_{11}$) och 1560. Under 1570-talet förekomma som häradshövdingar i Bälinge *Bengt Arentsson* (Örnflycht) 1573, *Bror Eriksson* (Buth) 1578 och dennes måg *Anders Sigfridsson* (Rålamb) 1579. Åren 1574—79 synes konungens gardenär i Uppsala Hans Fresc hava fungerat som tingsförrättare i Bälinge. Hans dombok, som är den äldsta bevarade från häradet, är tryckt av EDLING. Då denna är en renskrift, som utförts av olika personer, kan visserligen icke med säkerhet avgöras, huruvida hela domboken är avfattad av Frese. Hans namn förekommer nämligen därstädes blott åren 1575—77. Tinget den 9 februari 1579 hölls dessutom enligt ingressen av häradshövdingen Anders Sigfridsson. Men sannolikheten talar dock för att Frese hela tiden tjänstgjort som lagläsare, och att sålunda de bevarade tingsprotokollen representera hans privata dombok.[1]

Mot 1500-talets slut förekomma följande häradshövdingar i häradet, nämligen ståthållaren *Knut Knutsson* (Lillie af Ökna) 1581—86, husgerådsskrivaren *Erik Gregersson* 1587—94 och sekreteraren i K. kansliet *Hans Kranck* 1595. Tjänsten torde hela tiden hava uppehållits av vikarier, bland vilka äro kända borgmästaren i Enköping Johan

[1] Enligt ett nyligen funnet häradshövdingeregister från 1568 i KA skulle *Hans Frese* då hava varit häradshövding i såväl Bälinge som Rasbo härad.

Hansson 1583, borgmästaren i Uppsala Bengt Håkansson 1585 och 1598 samt borgmästaren därsammastädes Christoffer Tönnesson (Skotte) 1589.

Vid 1600-talets början finna vi som häradshövdingar i Bälinge ståthållaren *Erik Ryning* 1604—09, kaptenen, sedermera översten *Jost Clodt* 1613, som därefter blev häradshövding i Vaksala, löjtnanten, sedermera ryttmästaren *Per Johansson Månesköld* 1614—26 samt slottskamreraren *Zacharias Simonsson Falk* (fullm. $^{30}/_{1}$ 1627). Under perioden 1628—41 hade Bälinge med stöd av kungliga brevet den 29 april förstnämnda år gemensamma häradshövdingar med bl. a. Hagunda och Lagunda, för vilka häradshövdingar redogjorts ovan s. 64 (jfr s. 66). Sedan häradshövdingeräntan från Bälinge under 1641—42 varit indragen till kronan, bestämde Kungl. Maj:t den 31 mars 1642, att räntan skulle för framtiden disponeras av Åbo hovrätt såsom lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. Till följd härav tilldelades denna förmån assessorn därstädes *Christer Nilsson Gyllenhierta*, som förmodligen behöll densamma till 1653, då den övergick till assessorn i Svea hovrätt *Olof Mårtensson Berling* med stöd av kungliga brevet den 29 april s. å. Denne fortfor att vara häradshövding i Bälinge till sin död 1679. Under perioden 1679—80 omtalas Berlings måg Herman Edenberg som häradshövding i häradet. Han har dock förmodligen endast varit representant för svärfaderns sterbhus.

Tingsförrättare i Bälinge härad under tiden 1600—80 hava varit:

Christoffer Tönnesson (Skotte)	1600—1602
Bengt Håkansson	1603—1614
Jöran Larsson	1615—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Olof Olofsson Enæus	1630—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^{1}/_{2}$ 1653	1653
Olof Olofsson Enæus	ånyo 1658—1670
Mathias Eriksson Ehrling, fullm. $^{24}/_{1}$ 1671	1671—1680

29. *Vaksala härad.*

Tingsstället låg av ålder å det s. k. Tingberget i närheten av Vaksala kyrka.

Vaksala härad, som tidigare hette Vaxhalda hundare, hade under medeltiden ungefär samma omfattning som i våra dagar. Den äldsta kända häradshövdingen därstädes var *Bengt Galle* 1358. Olof Lifstensson (halster) i Bolsta (Vaksala sn), vilken 1357 omtalas som domhavande i Vaksala († 1365), var nämligen sannolikt endast underhäradshövding. Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Olof*

Larsson 1360—65, riddaren *Jöns Sigvidsson* (oxpanna) 1392, *Magnus Olofsson* 1403—05, *Lars Nilsson* (Bölja från Uppland) 1410—24, som bodde i Viggeby (Danmarks sn) inom häradet, *Bo Nilsson* (Natt och Dag) 1434, riddaren och riksrådet *Karl Magnusson* (Eka-ätten) 1440—43 och *Lars Nilsson* ånyo 1443. Den sistnämnde begagnade samma substitut både 1424 och 1443, nämligen »domaren» Per Ragvaldsson i Knivsbrunna (Danmarks sn). Anledningen varför Lars Nilsson på nytt uppträder som häradshövding 1443 kan hava varit, att han vikarierat vid förfall för den ordinarie domhavanden, ty Karl Magnusson nämnes i fortsättningen alltjämt som häradshövding i Vaksala åtminstone fram till 1457 med undantag av ett tillfälle 1451, då riddaren Greger Bengtsson (två snedbjälkar) bar samma titel. Även här har det förmodligen varit fråga blott om ett tillfälligt vikariat. Karl Magnusson efterträddes möjligen omedelbart som häradshövding i Vaksala av sin son väpnaren och riksrådet *Magnus Karlsson* (Eka-ätten), ehuru belägg härför saknas före 1484. Åren 1487—90 finna vi i dennes ställe väpnaren *Lars Tomasson* (Ulvstand), vilken samtidigt tjänstgjorde som underlagman i Uppland. Han bodde icke i Vaksala utan i det närbelägna Rasbo[1] härad, där han ägde Årby sätesgård. Den siste kände häradshövdingen i Vaksala under medeltiden *Mogens Ivarsson* 1493 är sannolikt identisk med väpnaren Magnus Ivarsson, som var bosatt på Husby i Olands härad.

Vid början av nya tiden voro som tidigare omtalats Vaksala och Ulleråkers härad förenade till en domsaga. För häradshövdingarna i denna domsaga har ovan s. 68 redogjorts. Sambandet mellan Vaksala och Ulleråker upphörde omkring 1560. Senare häradshövdingar i Vaksala voro borgmästaren i Uppsala *Erik Henriksson* 1564, fogden *Jakob Persson* 1568, *Lars Olofsson* (Björnram) omkring 1570, fogden *Per Larsson* 1573—75, dåvarande borgmästaren i Västerås *Nils Ingelsson* 1577 samt fogdarna *Mats Månsson* 1578—84 och *Filip Kern* 1585—89. Tjänsten synes en längre tid (1566—79) hava uppehållits av konungens gardenär Hans Frese (Frijs), som samtidigt var häradshövding i Rasbo, och efter hans död av fogden Bryniel Elofsson 1583. Även de närmast följande häradshövdingarna i Vaksala *Alf Eriksson* (Ikorn) 1591—95, känd som en av hertig Sigismunds lärare, och *Johan Carlsson* (Månesköld) 1599 hava begagnat substitut. Den förre anlitade borgmästaren i Uppsala Bengt Håkansson 1591 och den senare borgmästaren därsammastädes Christoffer Tönnesson (Skotte) 1597—99.

Vid början av 1600-talet var häradshövdingeräntan från Vaksala

[1] Jfr H. Gillingstam i Skrifter utg. av Genealogiska Föreningen n:o 4 (1949), s. 65.

en kortare tid indragen till kronan, men den 16 oktober 1606 förlänades räntan till hovjunkaren *Arent Scheringsson* och 1611 (K. konf. 1612 $^{18}/_{11}$) till dåvarande kaptenen *Jost Clodt*, som emellertid 1613 fick avstå den åt dåvarande ryttmästaren vid konungens livfana *Herman* (Hansson) *Wrangel* och i stället erhöll motsvarande ränta från Bälinge härad. Wrangel uppbar emellertid räntan blott ett år och redan 1614 inträdde *Arent Scheringsson* på nytt som häradshövding i Vaksala. *Jost Clodt*, som under tiden mist även Bälinge härad, undanträngde honom likväl för andra gången 1615 och behöll därefter ämbetet till sin död 1621. Under den närmast följande tiden omtalas följande häradshövdingar i Vaksala, nämligen ståthållaren *Anders Eriksson* (Hästehufvud) 1621, som tidigare innehaft motsvarande ämbete i Simtuna härad, slottsfogden i Uppsala *Engelbrekt Svensson* 1624, som påföljande år i stället blev häradshövding i Hagunda härad, samt *Knut Lilliehöök* 1625—28, sedermera känd som landshövding i Finland.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att räntan från bl. a. Vaksala skulle för framtiden disponeras av Svea hovrätt såsom lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. Till följd härav blev assessorn därstädes *Olof Nilsson* häradshövding i Vaksala, Ulleråker, Sjuhundra, Färentuna, Bro och Vallentuna härad i Uppland förutom Tveta härad i Småland, som han redan tidigare innehaft. Olof Nilsson behöll ämbetet till 1641, då häradshövdingeräntan från Vaksala indrogs till kronan. Den 31 mars 1642 resolverade emellertid Kungl. Maj:t, att samma ränta skulle tilldelas assessorn i Åbo hovrätt *Johan Munck* såsom lönetillägg. Denne innehade räntan till 1653, då enligt Kungl. Maj:ts beslut den 29 april s. å. den förlänades åt assessorn i Svea hovrätt *Carl Carlsson Rosenstielke* likaledes som lönetillägg i hovrättstjänsten. Från och med nämnda dag och fram till 1680 har Vaksala haft gemensamma häradshövdingar med bl. a. Långhundra härad, för vilka redovisats ovan s. 31.

Tingsförrättare i Vaksala härad under tiden 1602—58 hava varit:

Bengt Håkansson	1602—1615
Jöran Larsson	1617
Joen Nilsson	1618—1620
Jöran Larsson	ånyo 1622—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Johannes Hansson	1630—1631
Olof Olofsson Enæus	1631—1652
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^1/_2$ 1653	1653—1658

Under åren 1659—80 hava tingsförrättarna varit desamma som i Långhundra härad (jfr ovan under 9).

30. *Rasbo härad.*

Tingsstället var åtminstone från nya tidens början beläget vid Rasbo sockens kyrka.

Rasbo härad, tidigare hundare, hade under medeltiden samma omfattning som nu, men under 1500- och 1600-talen hörde även halva Lena socken ävensom en mindre del av Almunge socken dit. Den äldsta kända häradshövdingen i häradet var *Harald Jakobsson* (djurfot med lår) 1353. Senare häradshövdingar därstädes under medeltiden hava varit *Bengt Galle* 1380 och dennes son *Johan Bengtsson* (Galle) 1405—13, *Tomàs Andersson* (Ulvstand) 1420—32, som bodde på sätesgården Årby inom häradet,[1] *Birger Sandersson* 1439—41, *Erik Jönsson* (spänne) 1443, vars hemvist var Hallkved inom häradet, väpnaren *Erik Anundsson* (växt) 1477—85, som var bosatt på sin sätesgård Grän inom häradet, samt väpnaren *Erik Michelsson* (björnlår) 1490—1503, som bodde på sätesgården Kasby i Långhundra härad.

Den 18 maj 1530 utnämnde Gustaf Vasa till häradshövding i Rasbo f. d. borgmästaren i Uppsala *Lars Olofsson*, som tidigare varit häradshövding i Hagunda. Han efterträddes den 18 maj 1534 av dåvarande lagmannen i Uppland *Axel Andersson* (Lillie af Ökna) och denne i sin tur den 1 augusti 1536 av *Olof Henriksson*. Den 1 januari 1539 blev *Per Larsson* (Ulvstand) häradshövding i häradet, vilket ämbete han innehade ännu 1542. Som hans efterföljare äro kända konungens gardenär i Uppsala *Hans Frese* (Frijs) 1566—80, skrivaren i K. kansliet, sedermera stadsskrivaren i Stockholm *Lars Henriksson* 1581—88 och *Lage* (Axelsson) *Posse* 1594 (fullm. $^{18}/_{5}$) till 1598. Samtliga tre begagnade substitut. De förstnämnda anlitade borgmästaren i Enköping Johan Hansson 1580—81, och den sistnämnde förordnade borgmästaren i Uppsala Christoffer Tönnesson (Skotte) 1594—98.

Sedan häradshövdingeräntan några år varit indragen till kronan, finna vi riks- och kammarrådet *Erland Björnsson* (Bååt) som häradshövding i häradet 1607—28. Efter dennes frånfälle sistnämnda år erhöll majoren, sedermera översten *Otto* (*von*) *Sack* den 20 januari 1629 fullmakt å samma ämbete, som han innehade ännu 1651. Med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653, enligt vilket häradshövdingeräntan från bl. a. Rasbo skulle disponeras av Svea hovrätt såsom lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän, blev assessorn därstädes *Carl Rosenstielke* innehavare av samma ränta jämte motsvarande förmån från Vaksala, Långhundra och Ärlinghundra. Sambandet

[1] Jfr Gillingstam, a. a., s. 65.

mellan dessa härad bröts dock redan 1656, då Rasbo i stället fick gemensamma häradshövdingar med Olands härad. Denna domsaga ägde sedan bestånd till 1680. Häradshövdingar därstädes hava varit förutvarande vice presidenten i Göta hovrätt *Carl Christersson Månesköld* 1656—71, hovrådet *Gustaf Hansson Taubenfelt* 1671 (fullm. $^{20}/_{7}$) till sin död 1674, dennes son *Hans Caspar Taubenfelt* 1674 (fullm. $^{4}/_{8}$) till sin död 1676, rådmannen i Stockholm *Zacharias Wattrang* 1676 (fullm. $^{20}/_{10}$) till 1679 samt dennes son *Johan Wattrang* 1679 (fullm. $^{25}/_{9}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Rasbo härad under tiden 1607—80 hava varit:

Jöran Larsson	1607—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1630
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1631—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1653
Peder Nilsson Raam	1655—1661[1]
Anders Andersson Höök	1663—1680

31. Norunda härad.

Tingsstället låg ursprungligen (1302) i Odenslunda by i Tensta socken. Under 1500- och 1600-talen höllos tingen vanligen vid Tensta kyrka. Mot periodens slut förekomma även Lena och Ärentuna som tingsplatser.

Norunda härad, tidigare hundare, var under medeltiden något större än nu. Det omfattade sålunda även socknarna Film och Dannemora, som först på 1600-talet kommo att tillsammans med Tegelsmora socken i Vendels härad bilda ett självständigt tingslag. Tidvis hava dock delar av Lena och Ärentuna socknar tillhört andra härad. Å andra sidan har under större delen av nya tiden Harbo socken (i Våla härad) helt eller delvis räknats till Norunda. Från medeltiden äro följande häradshövdingar i häradet kända, nämligen riddaren och riksrådet *Nils Bosson* (Natt och Dag) 1423, som bodde på Lindholmen i Seminghundra härad, *Greger Torstensson* (spets från sidan) 1443—44, riddaren *David Bengtsson* (Oxenstierna) 1456, vars fädernegård Salsta låg inom häradet, samt riddaren och riksrådet *Kristiern Bengtsson* (Oxenstierna) 1516. En underhäradshövding, Michel i Fasma (Tensta sn), tjänstgjorde 1473, men det uppgives icke å vems vägnar detta skedde.

Den 6 oktober 1536 utnämnde Gustaf Vasa fogden i Uppsala län *Måns Pedersson* (Stierna) till häradshövding i Norunda, men då denne 1538 flyttade från trakten, förordnades den 13 juni s. å. förut-

[1] Häradshövdingen i häradet Carl Christersson Månesköld har vissa år omkring 1660 personligen deltagit i rättskipningen och undertecknat domboken.

varande fogden *Mats Persson* (Upplänning) till hans efterträdare.[1] Åren 1550—63 omtalas riksrådet *Ture Pedersson* (Bielke) som häradshövding i häradet. Denne var samtidigt lagman i Uppland och lät därför häradshövdingetjänsten skötas av byggmästaren Frans Mårtensson. Bielke efterträddes i Norunda 1564 av fogden *Måns Persson*, som innehade ämbetet till sin död 1573. Häradshövdingeräntan gavs sedermera åt fogden *Sigfrid Jakobsson* 1576—78, indrogs därefter till kronan 1578—83 och förlänades åt fogden *Johan Sasse* 1585—87. Under hela denna tid (1576—87) uppehölls tjänsten av Bengt Håkansson, sedermera känd som borgmästare i Uppsala. Åren 1591—98 omtalas *Axel* (Nilsson) *Posse* som häradshövding i häradet. Denne antog först borgmästaren i Uppsala Hans Bengtsson till lagläsare men övergick påföljande år till dennes kollega Bengt Håkansson, som senare skötte tjänsten, även då häradshövdingeräntan indragits till kronan 1599—1603.

År 1607 blev ståthållaren på Uppsala slott *Christoffer Wernstedt* häradshövding i Norunda. Denne hade tidigare haft motsvarande ämbete i Sollentuna. Han efterträddes i Norunda vid början av 1620-talet av vice presidenten i Åbo hovrätt *Jöns Nilsson Jacobsköld*, som behöll häradshövdingeräntan till sin död 1633, då hans sterbhus fick rätt till ett nådår. Sedan räntan omkring 1640 varit indragen till kronan, förordnades den 16 januari 1646 registratorn i hovkansliet *Jonas Matsson Loverus* (1654 adlad Palmgren) till häradshövding i häradet. Den 29 april 1653 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan skulle anslås åt aktuarien i Svea hovrätt som lönetillägg. Till följd härav kom dåvarande aktuarien *Johan Gotthard Wallrave* att efterträda Loverus som häradshövding i Norunda. Då emellertid Wallrave påföljande år utnämndes till andre notarie i hovrätten, fick han anmärkningsvärt nog i strid mot kungliga brevets ordalydelse behålla räntan och detta ända till sin död 1665.[2] Wallrave synes emellertid hava tagit sin uppgift på allvar och själv uppehållit tjänsten i olikhet mot de flesta av sina samtida ämbetsbröder. Han efterträddes den 5 februari 1666 av assessorn i Svea hovrätt *Johan Lagercrona*[3] och denne i sin tur den 4 maj 1674 av assessorn därsammastädes *Petrus Jonæ Salanus*[3], vilken avgick som häradshövding i slutet av år 1680.

[1] Denne avlade 1541 ed såsom häradshövding i bl. a. Norunda. Se Konung Gustaf den förstes registratur, Bd 13, s. 246.

[2] Uppgiften i Riksregistraturet (RA) 1658 $^{3}/_{6}$, att Johan Lagercrona redan nämnda datum erhållit häradshövdingefullmakt å bl. a. Norunda härad, motsäges av senare landsböcker och häradstingsprotokoll, vilka i detta fall få anses äga vitsord.

[3] Denne erhöll häradshövdingeräntan vid sidan av sin lön som assessor i Svea hovrätt.

Tingsförrättare i Norunda härad under tiden 1592—1680 hava varit:

Bengt Håkansson	1592—1612
Jöran Larsson	1613—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1630—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1654
Johan Gotthard Wallrave, häradshövding i häradet	1654—1665
Andreas Milander, fullm. $^{6}/_{2}$ 1666	1666
Mathias Eriksson Ehrling, fullm. $^{7}/_{6}$ 1666	1666—1680

32. Örbyhus län.

a. Vendels härad (före 1612).

Tingsstället låg under nya tiden i Vendels socken.

Vendels härad, tidigare hundare, bestod från 1300-talets början av två socknar, Vendel och Tegelsmora. Den sistnämnda sammanslogs under 1610-talet med Dannemora och Films socknar till ett särskilt judiciellt område, och något senare bortföll häradsbenämningen för Vendel, som därefter kallas socken eller tingslag.[1] Från medeltiden äro följande häradshövdingar i häradet kända, nämligen *Magnus Gregersson* (spets från sidan) 1368, som var bosatt på Lindholmen i Seminghundra härad och tidigare varit häradshövding i Ärlinghundra, *Johan Olofsson* 1471, vilken bodde på sin sätesgård Finnerånger i Västlands skeppslag, samt riddaren och hövitsmannen *Sten Kristiernsson* (Oxenstierna) omkring 1500, som hade sin hemvist på Salsta i Norunda härad.

Den 22 maj 1532 utnämnde Gustaf Vasa befallningsmannen *Mats Persson* (Upplänning) till häradshövding i Vendel. Denne hade två år tidigare förordnats till häradshövding i Tierp och innehade båda häradena ännu 1550. Efter sistnämnda år saknas alla uppgifter rörande rättskipningen i Vendel till perioden 1568—81, då borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson omtalas som tingsförrättare i häradet. Förmodligen tjänstgjorde han ända till sin död 1584 å Kungl. Maj:ts vägnar, ehuru belägg härför finnas endast för åren 1578—81. Även efter nämnda tid fram till 1585 var häradshövdinge-

[1] I fullmakten för Olof Eriksson (Tomta-släkten) den 6 okt. 1536 nämnes Tegelsmora men icke Vendel, vilket kan tyda på att socknarna även tidigare varit skilda i judiciellt avseende.

räntan indragen till kronan.[1] Möjligen har Erik Henriksson vid denna tidpunkt efterträtts av Bengt Håkansson, som emellertid först 1587 förekommer i de bevarade källorna som lagläsare i häradet. Häradshövding därstädes var då sekreteraren i K. kansliet *Erik Matsson* till Nora 1586—92, som samtidigt var häradshövding i Tierp. Även efterträdaren *Johan Carlsson* (Månesköld), som erhöll fullmakt den 25 januari 1593, var till en början häradshövding i båda häradena men sedermera endast i Vendel till 1612. Bengt Håkansson, som under tiden blivit borgmästare i Uppsala, fortsatte att sköta tjänsten i Vendel åtminstone till 1608 men förmodligen till periodens slut.

b. Tierps härad (före 1612).

Tingsstället låg under nya tiden i Tierps socken.

Tierps härad, tidigare hundare, bestod i äldre tid av två socknar, Tierp och Tolfta. Från medeltiden äro endast tre häradshövdingar därstädes kända, nämligen väpnaren *Björn Pedersson* (björnram) 1413, väpnaren *Bengt Jönsson* (Oxenstierna) 1426 och *Michel Eriksson* (växt) 1502—12. Den förstnämnde och den siste voro i tur och ordning bosatta på sätesgården Finnerånger i Västlands skeppslag.

Vid nya tidens början omtalas som häradshövding i Tierp *Anders Pedersson* 1526—28 och efter honom fogden *Nils skrivare*, vilken redan den 24 september 1530 fick till efterträdare fogden *Mats Persson* (Upplänning). Under tiden 1532—50 var häradet som nämnt förenat med Vendel till en gemensam domsaga. År 1563 förekommer *Lars Fleming* som häradshövding i Tierp. Han lät tjänsten skötas av byggmästaren Frans Mårtensson. Åren 1578—85 var häradshövdingeräntan i Tierp liksom i Vendel indragen till kronan.[2] De följande häradshövdingarna, sekreteraren *Erik Matsson* till Nora och *Johan Carlsson* (Månesköld), voro också gemensamma för båda häradena (jfr ovan under a). Vid början av 1600-talet miste emellertid Johan Carlsson häradshövdingeräntan från Tierp, som i stället i judiciellt avseende kom att förenas med Västlands och Älvkarleby socknar under skrivaren i K. kansliet *Måns Olofsson* som gemensam häradshövding 1608—09. Förmodligen avgick dock denne först 1612. Tjänsten sköttes alltifrån 1569 till 1608 av samma lagläsare som i Vendel och därefter av Jöran Larsson till periodens slut.

[1] Häradshövdingeräntan från bl. a. Vendel och Tierp omtalas under åren 1578-85 vara anslagen till Dannemora bergsbruk.

[2] Sannolikheten talar för att Tierp och Vendel under hela perioden 1530—1608 utgjort gemensam domsaga. Jfr ovan under a.

c. Västlands skeppslag (före 1612).

Tingsstället låg under medeltiden vid Stymne gård i Västlands socken. Senare höllos tingen vid Västlands kyrka samt i Älvkarleby.

Västlands, tidigare Vesslands, skepps- eller tingslag, omfattade under medeltiden de båda socknarna Västland och Älvkarleby. Enligt BERCH skulle väpnaren *Erik Eriksson* (kluven sköld med halv lilja) 1478 hava varit häradshövding i skeppslaget. Denne bodde då på sätesgården Sandvika i Frösåkers härad. Samme väpnare har på 1460-talet varit häradshövding i Lövsta och Hållnäs socknar, som under medeltiden tillsammans synes hava bildat ett skeppslag. Det är därför icke omöjligt, att Västland jämte Lövsta och Hållnäs i äldre tid utgjort gemensam domsaga, ehuru den givetvis varit uppdelad i tingslag.

I fullmakten för *Olof Eriksson* (Tomta-släkten) den 6 oktober 1536 nämnes bl. a. Älvkarleby vid sidan av Tegelsmora, Lövsta och Hållnäs m. fl. områden (jfr ovan s. 77). Huruvida detta betyder, att Älvkarleby socken vid denna tidpunkt varit skild från Västland må vara osagt. Från de följande 42 åren är f. ö. intet bekant rörande den judiciella förvaltningen därstädes, med undantag av att fogden Tomas Nilsson 1550—56 omtalas som tingsförrättare i Västland. Vid slutet av 1570-talet voro dock socknarna i varje fall på nytt förenade under gemensam häradshövding, nämligen fogden *Sverkil Simonsson* 1578—88, och detsamma gäller även under efterträdarna, fogden *Johan Sandersson* (svart trana) 1593—97[1] och *Måns Olofsson* 1609. Den sistnämnde var som nämnt samtidigt häradshövding i Tierp. Tjänsten uppehölls 1591 av borgmästaren i Uppsala Bengt Håkansson och 1603—12 av lagläsaren Jöran Larsson. Socknarna bildade vid denna tid olika tingslag.

År 1612 kommo Tierps härad jämte Vendels, Västlands och Älvkarleby socknar att läggas under änkedrottning Kristinas livgeding. Då änkedrottningen samtidigt fick rätt att tillsätta häradshövdingar inom detta område, kom härigenom det tidigare judiciella sambandet mellan Vendels och Tegelsmora socknar att brytas.[2] De första åren synes änkedrottningen hava underlåtit att tillsätta några häradshövdingar utan istället själv tillgodogjort sig häradshövdinge-

[1] Denne erhöll fullmakt den 12 juni 1593, men det är möjligt, att denna endast innebar en konfirmation å ämbetet med anledning av tronskiftet.

[2] Av landsböckerna (KA) framgår emellertid, att Tegelsmora under senare hälften av 1630-talet haft samma häradshövding som Örbyhus län, nämligen sekreteraren i kammarkollegium Olof Eriksson.

räntorna. År 1615 sammanslogos emellertid samtliga till Uppland hörande delar av livgedinget till en domsaga, som stundom efter sin dåtida administrativa beteckning gick under namn av Örbyhus län. Häradshövding därstädes blev kamreraren *Johan Jakobsson* 1615—24. Sannolikt avgick han dock först 1625 i samband med änkedrottningens frånfälle. Han efterträddes av sekreteraren i K. kammaren *Olof Eriksson*, som tidigare varit häradshövding i Färentuna härad. Denne fick behålla ämbetet, även sedan Örbyhus län kommit att införlivas med änkedrottning Maria Eleonoras livgeding och änkedrottningen fått immission däri 1633. Två år därefter lade hon emellertid beslag på häradshövdingeräntan för egen räkning och lät en lagläsare sköta tjänsten. Den 10 februari 1646 gavs kunglig fullmakt som häradshövding i länet åt dåvarande juris professorn vid Åbo akademi, sedermera revisionssekreteraren *Johan Olofsson* (adlad *Stiernhöök*), som innehade ämbetet till sin död 1675. Dagen efter den förtjänte mannens frånfälle undertecknade Kungl. Maj:t en skrivelse den 26 juni s. å., vari häradshövdingeräntan från Örbyhus län anslogs till understöd åt den ungefär samtidigt avlidne sonen Olof Stiernhööks omyndiga barn, med villkor att någon av farbröderna Johan eller Anders Stiernhöök representerade ämbetet. Det blev den sistnämnde, som kom att inträda som t. f. häradshövding under en tid av nära fyra år. Han ersattes genom Svea hovrätts konstitutorial den 2 maj 1679 av hovrättsauskultanten Jonas Thunberg, som till slutet av år 1680 förvaltade häradshövdingämbetet för de omyndiga barnens räkning.

Tingsförrättare i Örbyhus län under tiden 1612—80 hava varit:

Jöran Larsson[1]	1612—1614
Hans Larsson Rizanesander	1615—1626
Anders Pedersson Humble	1626—1629
Hans Larsson Rizanesander	ånyo 1630—1631
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1631—1634
Hans Larsson Rizanesander[2]	ånyo 1635—1646†
Lars Hansson Flerangus	1646—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1655
Anders Andersson Höök	1655—
Mathias Eriksson Ehrling	1658—1680

[1] Vendels socken hade under åren 1612—14 särskild lagläsare, vilket förmodligen betyder, att Bengt Håkansson därstädes ännu två år framåt fortsatt med sin tjänstgöring. Även efter sammanslagningen utgjorde de olika socknarna särskilda tingslag. Vendels sockens dombok 1615—1645 är tryckt av Edling (1925).

[2] Denne, som i mitt tidigare arbete betecknats som häradshövding, har med stöd av ett sedermera i Sandbergska saml. (KA) Ä 6908 påträffat brev, utfärdat av kammarkommissarien Peder Nilsson och daterat den 29 mars 1635, befunnits hava varit blott lagläsare.

33. Olands härad.

Tingsstället låg av ålder i Alunda socken. Under 1600-talet höllos ting även i Morkarla och Stavby.

Olands härad, tidigare hundare, var under medeltiden och 1500-talet vida mindre än nu. Dit räknades sålunda ej vare sig Films och Dannemora socknar, som hörde till Norunda härad, eller Tegelsmora socken, som tillhörde Vendels härad, eller [Öster-]Lövsta och Hållnäs socknar, som ursprungligen utgjort särskilt skeppslag. Den äldsta kände domhavanden i Oland hette *Kettilmund* och bar titeln »domare». Han förekommer i ett kungabrev från 1349 och verkade alltså under en tid, då titeln häradshövding ännu ej börjat användas i Uppland. Som häradshövdingar i häradet omtalas senare väpnaren *Isak Björnsson* (Banér) 1375—76, riddaren *Jöns Sigvidsson* (oxpanna) 1398—1401, som bodde på sin sätesgård Våxome (Vaaxem) inom häradet och tidigare varit häradshövding i Vaksala, samt väpnaren *Jöns Larsson* (spänne) 1412, som bodde på sätesgården Hallkved i Rasbo härad och som lät tjänsten skötas av Olof Starke i Mark (Valbo sn?). Från medeltiden äro ytterligare två häradshövdingar i Oland kända, nämligen riddaren och sedermera riksrådet *Eskil Isaksson* (Banér) 1441—70, som ägde flera sätesgårdar men ingen inom häradet, samt väpnaren *Bengt Pedersson* (snedbjälke med sparre) 1486—93, som var bosatt på sin sätesgård Söderby på Munsön i Färentuna härad.

Under Gustaf Vasas regering finna vi två fogdar i tur och ordning förordnade till häradshövdingar i Oland, nämligen *Olof Törne*, som erhöll fullmakt den 7 juli 1536, och *Lars Larsson* med fullmakt den 1 oktober 1539. Därefter företer häradshövdingelängden en lucka till seklets mitt, då översten *Nils Jespersson* (Cruus) 1559—70 och efter honom kammarjunkaren *Erik Andersson* (Ekeblad) 1573 omtalas som häradshövdingar i häradet. Den förre begagnade som substitut byggmästaren Frans Mårtensson, och den senare anlitade borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson för samma ändamål. Hur länge Erik Andersson innehaft ämbetet är icke bekant. Möjligen avgick han först 1578, då häradshövdingeräntan för en tid av sju år indrogs till kronan.[1] Som lagläsare tjänstgjorde Bengt Håkansson 1574—78 samt 1581—99. Under mellantiden torde borgmästaren i Uppsala Christoffer Tönnesson (Skotte) hava fungerat som tingsförrättare. Häradshövdinge-

[1] I UBPerg. 1577 $^{23}/_{9}$ omtalas han fortfarande som häradshövding, vilket bestyrker det i texten gjorda antagandet.

räntan innehades åter av *Jakob Claesson* (Horn) 1586—87, av *Erik Jöransson* (Stenar) 1592—95 och av *Erik* (Turesson) *Bielke* till Salsta (Norunda hd) 1598. Nästföljande år indrogs räntan på nytt till kronan.

År 1603 befinnes kammarjunkaren *Nils Bengtsson* (Silfverbielke) vara häradshövding i Oland. Sedan denne 1622 fått en motsvarande befattning i Närdinghundra, efterträddes han i Oland den 19 januari 1624 av hovjunkaren *Melcher von Falkenberg* (natural. Falkenberg), som innehade ämbetet till sin död 1651. Den 15 november s. å. gavs häradshövdingeräntan åt assessorn i Svea hovrätt *Olof Mårtensson Berling*, som dock fick behålla densamma blott under fyra år,[1] efter vilken tid Oland och Rasbo förenades till en gemensam domsaga. Den närmaste anledningen var, att *Carl Christersson Månesköld* 1655 avgick som vice president i Göta hovrätt och då ansågs behöva ett underhåll, varför han utnämndes till förste häradshövding i den nybildade domsagan. Ehuru Månesköld så gott som under hela sin ämbetstid 1656—71 anlitat substitut, har han dock vissa år omkring 1660 själv fungerat som tingsförrättare med biträde av lagläsaren. Ang. efterföljande häradshövdingar i samma domsaga 1671—80, se ovan s. 75.

Tingsförrättare i Olands härad under tiden 1600—80 hava varit:

Måns Larsson (Hjortö-släkten)	1602
Jöran Larsson	1603—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1630—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1655
Peder Nilsson Raam	1656—1661
Anders Andersson Höök	1663—1680

34. Dannemora tingslag.

Ting höllos ömsevis i de tre socknar, som utgjorde tingslaget, nämligen Dannemora, Film och Tegelsmora.

Dannemora tingslag är av relativt sent datum. Av socknarna hörde som nämnt Dannemora och Film tidigare till Norunda och Tegelsmora till Vendels härad. I 1616 års dombok sägas de alla tre

[1] Enligt kungl. brevet den 29 april 1653 skulle ifrågavarande ränta ingå som lönetillägg i hovrättsstaten och tilldelades då på nytt Berling i denna form tillsammans med motsvarande räntor från Bälinge, Frösåker, Dannemora och Lövsta.

ligga i Norunda härad och synas före 1633 haft gemensamma häradshövdingar med detta härad (jfr ovan s. 76). Anledningen till uppkomsten av Dannemora tingslag var, att nämnda tre socknar mot slutet av 1500-talet förlänats till Österby bruk. Det äldsta bevarade protokollet för tingslaget är fört av lagläsaren Jöran Larsson och härstammar från 1613. År 1645 var tingslaget i varje fall definitivt skilt från Norunda härad, då kammarnotarien *Christoffer Springer* omtalas som häradshövding i Dannemora. Denne efterträddes den 29 april 1653 av assessorn i Svea hovrätt *Olof Mårtensson Berling*, som fått häradshövdingeräntan från Oland, Frösåker och Bälinge härad samt Dannemora och Lövsta tingslag såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Räntan från Dannemora behöll Berling till sin död 1679. Och påföljande år har samma ränta förmodligen uppburits av hans sterbhus.

Tingsförrättare i Dannemora tingslag under tiden 1613—80 hava varit:

Jöran Larsson	1613—1624
Anders Pedersson Humble	1625—1629
Olof Mårtensson Bärling (adlad Berling), SHKonst. $^{28}/_{4}$ 1631	1630—1637
Per Larsson, SHKonst. $^{4}/_{12}$ 1637	1638—1647
Lars Bengtsson Hierpe	1647—1653
Anders Andersson Höök	1656—1680

35. *Lövsta och Hållnäs' skeppslag.*

Tingsstället låg av ålder (1415) i Lövsta socken, men under 1600-talet höllos ting även i Hållnäs.

Enligt STYFFE skulle Lövsta och Hållnäs, som ursprungligen hette Lösta och Huldanäs, senare Hallanäs, från början sannolikt hava utgjort två särskilda skeppslag. I judiciellt avseende torde dock en sammanslagning hava ägt rum relativt tidigt. Enligt Upplands lagmansdombok från 1490-talet äro de i varje fall förenade till ett tingslag. Från medeltiden är känd endast en häradshövding därstädes, nämligen väpnaren *Erik Eriksson* (kluven sköld med halv lilja), som 1462 utfärdat ett fastebrev rörande byte av jord i [Öster-]Lövsta socken. Han bodde, som förut omtalats, på sätesgården Sandvik i Frösåkers skeppslag och levde ännu 1494. I det äldsta kända sigillet (från 1568) kallas tingslaget Lövsta härad.

Under 1500-talet kommo Lövsta och Hållnäs att erhålla gemensamma häradshövdingar med Frösåkers härad (jfr ovan s. 20), och småningom kommo de att i administrativt hänseende betraktas som

delar av detta härad. Detta hindrade dock icke, att de judiciellt sett fortforo att utgöra ett tingslag stundom i förening med Valö socken, som tidigare varit skeppslag. Undantagsvis höllos f. ö. särskilda ting i varje socken å olika dagar. Vid mitten av 1600-talet räknades emellertid Lövsta och Hållnäs i administrativt avseende till Olands härad, men icke desto mindre fortsatte de båda socknarna ända till periodens slut att hava gemensamma häradshövdingar med Frösåkers härad. Tingsförrättarna i Lövsta och Hållnäs' tingslag hava därför av naturliga skäl under tiden 1600—80 varit desamma som i Frösåkers härad (jfr ovan s. 22).

B. Tiden efter 1680.

1. *Trögd, Åsunda m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Trögd och Åsunda förenade med Lagunda, Bro, Håbo och Ärlinghundra till en domsaga. Med stöd av kungliga brevet den 13 juni 1689[1] utbyttes emellertid de tre sistnämnda häradena mot Ulleråker och Hagunda. År 1714 skedde en förändring i länsindelningen, som kom att medföra konsekvenser för vissa av de uppländska domsagornas omfattning. Upplands län uppdelades nämligen då på nytt mellan Uppsala och Stockholms län, och det ansågs i samband därmed olämpligt, att en domsaga var förlagd på ömse sidor om den nya länsgränsen. Som en följd härav överflyttades Bro och Håbo till hithörande domsaga, som samtidigt minskades med Ulleråker, Lagunda och Hagunda. Från och med 1715 bestod domsagan alltså av de fyra häradena Trögd, Åsunda, Bro och Håbo, vilka 1853 officiellt började kallas Uppsala läns södra domsaga, ehuru namnförändringen först 1864 kom till synes i statskalendern.[2] Före 1904 bildade varje härad ett tingslag för sig, varvid Trögd hade sitt tingsställe i Litslena, Åsunda i Enköping, Bro i Tibble och Håbo i Bålsta. Till följd av kungliga brevet den 5 juni 1903 sammanfördes emellertid samtliga härad från och med påföljande år till ett tingslag med tingsställe i Enköping. Den 11 juni 1926 beslöt Kungl. Maj:t, att Uppsala läns södra domsaga från och med 1927 skulle utvidgas med de härad, som tidigare ingått i Uppsala läns mellersta domsaga (jfr nedan under 2), samt att Uppsala läns södra domsaga för framtiden skulle utgöra två tingslag, omfattande det ena Tiunda tingslag med tingsställe i Uppsala och det andra Trögds tingslag med tingsställe i Enköping. Det sistnämnda tingslaget skulle bestå av Trögds, Åsunda, Bro, Håbo och Lagunda härad.

Häradshövdingar i Trögd, Åsunda m. fl. härad (sedermera Uppsala läns södra domsaga) hava hittills varit:

Nils Knutsson Lind, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1690† **D. 1.**
Gabriel Duhre, fullm. $^{21}/_{1}$ 1691 ..... 1691—1716

---

[1] Reformen, som blev en följd av den kort förut ändrade fögderiindelningen, kommer till synes i domböckerna först vid ingången av påföljande år.

[2] Häradshövdingarna i domsagan hava alltsedan 1720 och till långt in på 1800-talet som boställe begagnat *Enögla* (1 mtl krono n:o 3) i Vårfrukyrka socken, Åsunda härad.

Isak Perman (adlad Olivecrona), fullm. $^{4}/_{10}$ 1716[1]	1716—1728
Per Franc, fullm. $^{22}/_{3}$ 1728	1728—1742
Jakob Andersson Röök, fullm. $^{30}/_{3}$ 1743	1743—1746
Axel Wilhelm Östfelt (adlad von Östfelt), fullm. $^{16}/_{6}$ 1747	1747—1756†
Olof Swedritz, fullm. $^{9}/_{11}$ 1758	1758—1771
Fredrik Dalman, fullm. $^{3}/_{2}$ 1773	1773—1776
Carl Henrik von Ackern, fullm. $^{19}/_{2}$ 1777	1777—1793
Joachim Morsing, fullm. $^{20}/_{12}$ 1793	1793—1798†
Carl Johan Örbom, fullm. $^{9}/_{10}$ 1798	1798—1818
Johan Christian Lunell, fullm. $^{24}/_{7}$ 1818	1818—1832†
Anders Gustaf Fröberger, fullm. $^{4}/_{5}$ 1833	1833—1840†
Fredrik Wilhelm Strandberg, fullm. $^{16}/_{11}$ 1841	1841—1865†
Pehr Gustaf Jancke, fullm. $^{2}/_{1}$ 1866	1866—1900†
Per Gustaf Theodor Eksandh, fullm. $^{7}/_{12}$ 1900	1900—1924†
Knut Axel Gustaf Olivecrona (jfr nedan under D. 2)	1927—1930
Gustaf Styrbjörn Dahlqvist, fullm. $^{14}/_{3}$ 1930	1930—1948
Ejnar Gustaf Hörstadius, fullm. $^{19}/_{3}$ 1948	1948—

2. *Bälinge, Vaksala, Rasbo m. fl. härad.*

År 1680 blevo Bälinge, Vaksala och Rasbo förenade till en domsaga tillsammans med Hagunda, Ulleråker, Norunda och Örbyhus län. Nio år senare[2] bortföllo tills vidare Ulleråker och Hagunda, vilka härad likväl redan 1715 åter tillfördes domsagan. Sistnämnda år tillkom dessutom Lagunda, medan istället Norunda och Örbyhus län överfördes till annan jurisdiktion. Som en följd av allt detta kom domsagan från och med 1715 att bestå av Bälinge, Vaksala, Rasbo, Ulleråker, Hagunda och Lagunda, vilka härad 1853 officiellt började kallas Uppsala läns mellersta domsaga. Den nya benämningen infördes likväl först 1864 i statskalendern.[3] Före 1904 bildade varje härad ett tingslag för sig, varvid Bälinge hade sin tingsplats i Högsta, Ulleråker och Vaksala i Uppsala, Rasbo i Hov, Hagunda i Säva samt Lagunda i Örsundsbro. Med stöd av kungliga breven den 7 december 1900 och den 17 april 1903 bestämdes emellertid, att domsagan från och med påföljande år skulle bestå av blott två tingslag, nämligen Tiunda och Lagunda, av vilka det förstnämnda skulle utgöra en förening av fem härad med tingsställe i Uppsala. Det sistnämnda, som omfattade endast Lagunda härad, skulle liksom förut hava sin tingsplats i Örsundsbro. Som tidigare nämnts

---

[1] Fullmakten i riksregistraturet upptager felaktigt bland de uppräknade häradena Ulleråker, Lagunda och Hagunda i stället för Bro och Håbo. Det rätta förhållandet framgår av domböckerna.

[2] Jfr ovan under 1.

[3] Häradshövdingarna i domsagan hava alltsedan 1720 och till långt in på 1800-talet som boställe begagnat *Grän* ($^{7}/_{8}$ mtl krono n:o 3) i Rasbo socken och härad.

(ovan s. 85) kom Uppsala läns mellersta domsaga att från och med 1927 uppgå i Uppsala läns södra domsaga.

Häradshövdingar under tiden 1680—1926 i Bälinge, Vaksala, Rasbo m. fl. härad (sedermera Uppsala läns mellersta domsaga) hava varit:

Herman Edenberg, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1683	D. 2.
Johan Scheffer (1689 adlad von Scheffer), fullm. $^{12}/_{10}$ 1683	1683—1716	
Johan von Scheffer d. y., fullm. $^{4}/_{10}$ 1716	1716—1745	
Peter Gråsten, fullm. $^{27}/_{5}$ 1746	1746—1773	
Johan Alexander Brandt, fullm. $^{22}/_{10}$ 1773	1773—1789†	
Per Borup, fullm. $^{8}/_{12}$ 1789	1789—1805†	
Nils Christian Sunesson, fullm. $^{29}/_{4}$ 1806	1806—1833†	
Jakob Melker Spens, fullm. $^{21}/_{12}$ 1833	1833—1849†	
Gustaf Östberg, fullm. $^{8}/_{5}$ 1850	1850—1871†	
Bengt Ludvig Nathanael Arwidsson, fullm. $^{18}/_{8}$ 1871	1871—1899	
Knut Axel Gustaf Olivecrona, fullm. $^{18}/_{5}$ 1900	1900—1926	

3. *Oland m. fl. härad eller tingslag.*

Vid periodens början bildade Oland jämte Lövsta och Hållnäs samt Dannemora tingslag en domsaga tillsammans med Närdinghundra, Frösåker, Häverö, Väddö samt Bro och Vätö. År 1689[1] tillkom dessutom Sjuhundra härad, medan å andra sidan Väddö samt Bro och Vätö bortföllo. I samband med 1714 års tidigare omtalade länsreglering kommo Närdinghundra, Frösåker och Häverö att från och med 1715 överföras till annan jurisdiktion, medan samtidigt Oland inklusive Lövsta och Hållnäs samt Dannemora tingslag förenades med Norunda och Örbyhus län. Den omfattning domsagan härigenom erhöll har den bibehållit till våra dagar. Alltsedan 1853 kallas domsagan officiellt för Uppsala läns norra domsaga, ehuru benämningen först 1864 infördes i statskalendern. De gamla tingslagen ägde bestånd ännu vid början av 1880-talet.[2] Till Olands härad räknades dels Olands tingslag, dels Films och Dannemora tingslag, dit även Tegelsmora socken hörde, och dels slutligen även Lövsta tingslag, som bestod av socknarna Öster-Lövsta och Hållnäs. Örbyhus härad omfattade Vendels tingslag, Tierps tingslag samt Västlands och Älvkarleby tingslag. Även Norunda härad utgjorde särskilt tingslag. Samtliga nu anförda tingslag förenades emellertid med stöd av kungliga breven den 12 juni 1882 och den 5 oktober 1883 från och med 1884 års ingång till ett enda tingslag med tingsplats i Örbyhus.

[1] Jfr ovan under 1.

[2] Häradshövdingarna i domsagan hava alltsedan 1722 till 1876 som boställe begagnat *Husby* ($1^{1}/_{4}$ mtl krono n:is 3—4) i Vendels socken.

Häradshövdingar i Oland m. fl. härad eller tingslag (sedermera Uppsala läns norra domsaga) hava hittills varit:

D. 3.

Johan Wattrang, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1691
Nils Tungelfelt, fullm. $^{29}/_{4}$ 1691	1691—1695†
Petrus Nobelius, fullm. $^{30}/_{7}$ 1695	1695—1707†
Erik Sillnæus (adlad Gyllenecker), fullm. $^{16}/_{11}$ 1707	1707—1721
Adrian Valtinsson, fullm. $^{4}/_{10}$ 1721	1721—1740
Lars Braunersköld, fullm. $^{27}/_{11}$ 1740	1740—1753†
Hans Brase, fullm. $^{17}/_{1}$ 1754	1754—1763
Johan Pfeiff, fullm. $^{16}/_{5}$ 1763	1763—1795†
Svante Klinteberg (adlad af Klinteberg), fullm. $^{21}/_{4}$ 1795	1795—1845†
Carl Johan Wimmerstedt, fullm. $^{23}/_{1}$ 1846	1846—1855†
Lars Erik Westblad, fullm. $^{7}/_{3}$ 1856	1856—1878
Carl Fredrik Oskar von Bahr, fullm. $^{4}/_{7}$ 1879	1879—1900
Gustaf Ribbing, fullm. $^{7}/_{12}$ 1900	1900—1919
Nils Gustaf Sebastian Edling, fullm. $^{12}/_{12}$ 1919	1920—1948
Karl-Fredrik Pfeiffer, fullm. $^{19}/_{3}$ 1948	1948—

4. *Lyhundra samt Frötuna och Länna m. fl. härad eller tingslag.*

År 1680 bildade Lyhundra samt Frötuna och Länna en domsaga tillsammans med Sjuhundra, Långhundra, Seminghundra, Vallentuna och Åker. Redan 1681 utbyttes emellertid till följd av kungliga brevet den 27 april s. å. Seminghundra och Vallentuna mot Värmdö tingslag. År 1689[1] gick bytet tillbaka, men samtidigt förekom ett nytt sådant, i det att Sjuhundra då byttes mot Väddö samt Bro och Vätö. I samband med 1714 års länsreglering ändrades domsagans omfattning högst väsentligt. Från och med 1715 kom den sålunda att förutom Lyhundra samt Frötuna och Länna att bestå av Sjuhundra, Närdinghundra, Frösåker, Häverö, Väddö samt Bro och Vätö.[2]

År 1777 utbrötos Frösåker, Häverö, Väddö samt Bro och Vätö för att bilda särskild domsaga. Denna undergick sedermera ingen annan förändring, än att Bro och Vätö 1863 utbyttes mot Närdinghundra. Åtgärden hade beslutats redan genom kungliga brevet den 21 oktober 1851 men hade uppskjutits i avvaktan på dåvarande häradshövdingen C. G. Barthelsons avgång från ämbetet. Den nya domsagan infördes från och med 1870 i statskalendern under den sammanfattande benämningen Norra Roslags domsaga. Den utgjordes då av trenne tingslag, nämligen Väddö och Häverö skeppslag med tingsställe i Ortalalund, Frösåkers härad med tingsställe i Östhammar och Närdinghundra härad med tingsställe i

[1] Jfr ovan under 1.

[2] Något häradshövdingeboställe har icke funnits inom denna domsaga.

Gränsta. Sistnämnda tingsplats ändrades 1901 till Knutby järnvägsstation. Genom kungligt brev den 26 juli 1916 förordnades emellertid, att domsagan från och med den 1 januari 1918 skulle vara indelad i två tingslag, nämligen Frösåkers tingslag med tingsställe fortfarande i Östhammar, samt Väddö och Närdinghundra tingslag med tingsställe i Häverösund (senare Häverödal). Till det sistnämnda tingslaget skulle bl. a. höra ej endast Häverö utan även Edebo socken av Frösåkers härad. De båda nyssnämnda tingsplatserna begagnas omväxlande allt fortfarande, ehuru Norra Roslags domsaga genom kungl. kungörelse den 10 juli 1947 förklarats från och med påföljande år skola utgöra ett enda tingslag. Dessutom hållas ting med tremansnämnd i Öregrund.

Den återstående delen av den gamla domsagan erhöll 1870 benämningen Mellersta Roslags domsaga. Denna bestod då av fyra tingslag, nämligen Lyhundra härad, Frötuna och Länna skeppslag samt Bro och Vätö skeppslag, samtliga med tingsställe i Norrtälje, jämte Sjuhundra härad med tingsplats i Rimbo. Detta ansågs i längden opraktiskt, varför genom kungliga brevet den 30 december 1899 bestämdes, att de fyra tingslagen skulle från och med 1901 års ingång sammanslås till ett enda med gemensamt tingsställe i Norrtälje.

Häradshövdingar i Lyhundra samt Frötuna och Länna m. fl. härad eller tingslag (sedermera Mellersta Roslags domsaga) hava hittills varit:

Carl Gustaf Gyllencreutz, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1692	**D. 4.**
Lars Welt (adlad Stierncrona), fullm. $^{16}/_{1}$ 1692	1692—1707†	
Carl Löfgren, fullm. $^{28}/_{6}$ 1707	1707—1717†	
Johan Linderstedt, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719	1719—1735	
Carl Dubbe, fullm. $^{7}/_{5}$ 1735	1735—1753	
Johan Ehrenhielm, fullm. $^{26}/_{7}$ 1753	1753—1755†	
Jonas Aschling, fullm. $^{25}/_{2}$ 1757	1757—1762	
Joachim Steen, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1777	
Ingemar Johan Tingvall, fullm. $^{12}/_{5}$ 1777	1777—1784†	
Per Gabriel Rudbeck, fullm. $^{13}/_{12}$ 1784	1784—1826†	
Gustaf Adolf Hauffman, fullm. $^{4}/_{5}$ 1827	1827—1836†	
Axel Fredrik Gyllenhammar, fullm. $^{13}/_{7}$ 1836	1836—1850	
Fredrik Georg Isberg, fullm. $^{21}/_{10}$ 1851	1851—1874†	
Justus Nathanael Freding, fullm. $^{28}/_{8}$ 1874	1874—1903	
Ernst August Löfgren, fullm. $^{12}/_{2}$ 1904	1904—1934	
Petrus Grufman, fullm. $^{13}/_{12}$ 1935	1935—	

Häradshövdingar i den år 1777 utbrutna delen av domsagan (senare kallad Norra Roslags domsaga) hava hittills varit:

D. 5. Samuel Sebenius, fullm. $^{12}/_{5}$ 1777 ..... 1777—1823†
Carl Gustaf Barthelson, fullm. $^{3}/_{2}$ 1824 ..... 1824—1862†
Carl Gustaf Lilliesköld, fullm. $^{29}/_{5}$ 1863 ..... 1863—1878
Reinhold Fredrik August von Friesendorff, fullm. $^{4}/_{7}$ 1879 1879—1910
Johan Albert Teodor Ringenson, fullm. $^{9}/_{6}$ 1911 ..... 1911—1925
Gustaf Reinhold Åberg, fullm. $^{31}/_{3}$ 1926..... 1926—1945†
Fritjof Sjögren, fullm. $^{15}/_{6}$ 1945 ..... 1945—

5. *Danderyd m. fl. tingslag.*

Vid periodens början voro Danderyd, Värmdö och Sollentuna förenade med Sotholm, Svartlösa och Öknebo till en domsaga. År 1681 utbyttes Värmdö mot Seminghundra och Vallentuna, men åtta år senare gick bytet tillbaka (jfr ovan under 4). Samtidigt eller 1689[1] utbyttes Sotholm, Svartlösa och Öknebo mot Ärlinghundra, Bro, Håbo och Åker samt från och med 1715 Bro och Håbo mot Långhundra, Seminghundra och Vallentuna.[2] År 1719 tillkom slutligen Färentuna härad, som tidigare räknats till änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding och därinom bildat en egen domsaga under namn av Svartsjö län. Trots att häradet redan 1665 ingått i livgedinget, har dock änkedrottningen ej disponerat över häradshövdingeräntan därstädes före 1680, då hon tillät den dåvarande häradshövdingen att kvarstå. Detta är desto mera anmärkningsvärt, som denne samtidigt gick förlustig sina övriga häradsrätter, vilka lydde direkt under kronan.

Häradshövdingar i Svartsjö län hava varit:

Gustaf Rosenhane (jfr ovan s. 36) ..... 1680—1684†
Johan Sylvius, fullm. $^{31}/_{5}$ 1684 ..... 1684—1685
Jonas Krank (adlad Stiernstolpe), fullm. $^{20}/_{10}$ 1685 ..... 1685—1702†
Nils Gavelius, fullm. $^{4}/_{11}$ 1702 ..... 1702—1706
Jakob Gerdes, fullm. $^{2}/_{5}$ 1706 ..... 1706—1707
Erik Germund Cederhielm, fullm. $^{28}/_{1}$ 1707 ..... 1707—1714
Nils Lundwall, fullm. $^{21}/_{4}$ 1714 ..... 1714—1718

Färentuna härad kom dock icke länge att tillhöra domsagan. År 1771 utbrötos nämligen detta jämte Långhundra, Seminghundra och Ärlinghundra härad för att bilda särskild jurisdiktion.[3] Å andra sidan skedde 1844 en reglering mellan de båda domsagorna, varigenom Färentuna återförvärvades i utbyte mot Vallentuna.[4] Härigenom kom

[1] Se kungl. brev den 22 juni 1689.
[2] Något häradshövdingeboställe har icke funnits inom denna domsaga.
[3] Se kungl. brev till Svea hovrätt den 30 april 1770.
[4] Åtgärden hade bestämts redan genom kungliga brevet den 5 mars 1836, men verkställigheten hade uppskjutits i avbidan på dåvarande häradshövdingarnas avgång från respektive ämbeten, vilken inträffade ungefär samtidigt eller åtta år efter brevets tillkomst.

Tab. 1. Stockholms och Uppsala län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680	1681—1688	1689—1714	1715—1718	1719—1770	1771—1776	1777—1843	1844—1862	1863—1915	1916—1926	1927—1950	Domsagor 1950
Bro o. Håbo	1	1	6	1	1	1	1	1	1	1	1	
Trögd o. Åsunda	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	
Lagunda	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	1	a)
Hagunda	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	1	
Ulleråker	2	2	1	2	2	2	2	2	2	2	1	
Bälinge, Vaksala o. Rasbo	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	
Norunda	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	
Örbyhus	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	3	b)
Oland	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	
Närdinghundra	3	3	3	4	4	4	4	4	5	5	5	
Frösåker o. Häverö	3	3	3	4	4	4	5	5	5	5	5	c)
Väddö	3	3	4	4	4	4	5	5	5	5	5	
Bro och Vätö	3	3	4	4	4	4	5	5	4	4	4	
Sjuhundra	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	d)
Lyhundra samt Frötuna o. Länna	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	
Långhundra	4	4	4	6	6	7	7	7	7	7	7	
Seminghundra	4	6	4	6	6	7	7	7	7	7	7	e)
Vallentuna	4	6	4	6	6	6	6	7	7	7	7	
Ärlinghundra	1	1	6	6	6	7	7	7	7	7	7	
Åker	4	4	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Värmdö	6	4	6	6	6	6	6	6	6	6	6	f)
Danderyd	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	
Sollentuna	6	6	6	6	6	6	6	6	6	8	8	g)
Färentuna	Livgedinget				6	7	7	6	6	8	8	
Sotholm, Svartlösa o. Öknebo	6	6	9	9	9	9	9	9	9	9	9	h)

a) Uppsala läns södra domsaga.
b) Uppsala läns norra domsaga.
c) Norra Roslags domsaga.
d) Mellersta Roslags domsaga.
e) Stockholms läns västra domsaga.
f) Södra Roslags domsaga.
g) Sollentuna och Färentuna domsaga.
h) Södertörns domsaga.

Vallentuna att förenas med Långhundra, Seminghundra och Ärlinghundra till en domsaga, som från och med 1870 infördes i statskalendern under benämningen Stockholm läns västra domsaga. Enligt kungliga breven den 20 juli 1883 och den 27 juni 1884 bestämdes, att domsagan med 1885 års ingång skulle förenas till ett tingslag med gemensamt tingsställe i Kimsta. År 1914 flyttades tingsstället till Åshusby gästgivargård och 1920 till Stockholm.

De återstående tingslagen erhöllo samtidigt (1870) officiellt benämningen Södra Roslags domsaga. Denna bestod före 1907 av fem tingslag, nämligen Danderyds skeppslag med tingsställe å Stallmästargården, Värmdö skeppslag med tingsställe vid Värmdö kyrka, Åkers skeppslag med tingsställe vid Vira bruk, Sollentuna härad med tingsställe i Barkarby och Färentuna härad med tingsställe i Svartsjö. Den 21 september 1906 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att nyssnämnda härad och skeppslag skulle från och med påföljande år förenas till ett tingslag med tingsplats i Haga.

Södra Roslags domsaga var länge med hänsyn till domhavandens arbetsbörda en av rikets mest betungande. För att i någon mån avhjälpa detta missförhållande förordnade Kungl. Maj:t den 28 maj 1915, att Färentuna och Sollentuna från och med den 1 januari 1916 skulle utbrytas för att bilda en självständig jurisdiktion under benämningen Sollentuna och Färentuna härads domsaga med tingsplats i Haga.[1]

Häradshövdingar i Danderyd m. fl. tingslag (sedermera Södra Roslags domsaga) hava hittills varit:

D. 6.

Samuel Johansson Furubom, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1687
Johan Lilliemarck, fullm. $^{5}/_{7}$ 1687	1687—1693
Petter Abrahamsson, fullm. $^{22}/_{6}$ 1693	1693—1694
Johan Kock, fullm. $^{8}/_{11}$ 1694	1694—1698†
Petter Dijkman, fullm. $^{8}/_{3}$ 1698	1698—1703
Petter Abrahamsson, fullm. $^{9}/_{1}$ 1704 ånyo	1704—1718
Nils Lundwall, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719	1719—1728†
Herman Malmin, fullm. $^{22}/_{3}$ 1728	1728—1735
Johan Anders Wefverstedt, fullm. $^{16}/_{12}$ 1735	1735—1741
Carl von Brehmer, fullm. $^{13}/_{1}$ 1742	1742†
Gillis Åkerhielm, fullm. $^{1}/_{10}$ 1743	1743—1747
Jonas Larsson Odhelius, fullm. $^{15}/_{5}$ 1747	1747—1763
Johan Casimir de la Chapelle, fullm. $^{7}/_{6}$ 1763	1763—1771
Magnus Blix, fullm. $^{3}/_{7}$ 1771	1771—1779
Anders Lorentz Nordell, fullm. $^{23}/_{4}$ 1779	1779—1794

[1] Kungl. Maj:t har den 8 december 1950 bestämt, att Solna stad skall från och med den 1 juli 1951 utbrytas ur Södra Roslags domsaga och därefter bilda egen domsaga, benämnd Solna domsaga, med tingsställe i Haga. Verkställigheten härav faller emellertid utom ramen för hithörande framställning, vars slutår är 1950.

Per Arell, fullm. $^{4}/_{9}$ 1794	1794—1814
Anders Gustaf Fröberger, fullm. $^{8}/_{2}$ 1814	1814—1833
Erik Samuel Boström, fullm. $^{7}/_{6}$ 1834	1834—1844
Frans Jonas Gustaf Centerwall, fullm. $^{11}/_{6}$ 1845	1845—1860
Carl Fredrik Abenius, fullm. $^{15}/_{1}$ 1861	1861—1867
Richard Theodor Carlén, fullm. $^{30}/_{3}$ 1867	1867—1873†
Bror Wilhelm Hernblom, fullm. $^{28}/_{8}$ 1874	1874—1894
Rudolf Emil Eckerström, fullm. $^{10}/_{5}$ 1895	1895—1902†
Carl Fredrik Miles Fleetwood, fullm. $^{31}/_{12}$ 1903	1903—1921
Yngve Georg Wisén, fullm. $^{24}/_{11}$ 1922	1923—1939†
Erik Gösta Herman Siljeström, fullm. $^{26}/_{4}$ 1940	1940—[1954]

Häradshövdingar i Långhundra m. fl. tingslag (sedermera Stockholms läns västra domsaga) hava hittills varit:

Johan Casimir de la Chapelle (jfr ovan under D. 6)	1771—1773	D. 7.
Jonas Carlsson Bodin, fullm. $^{31}/_{3}$ 1773	1773—1798†	
Carl Fredrik Grooth, fullm. $^{22}/_{1}$ 1799	1799—1800†	
Gustaf Carlsson, fullm. $^{19}/_{5}$ 1801	1801—1813†	
Anders Gustaf Fröberger, fullm. $^{11}/_{1}$ 1814	1814	
Per Arell, fullm. $^{8}/_{2}$ 1814	1814—1819	
Johan Ekeroth, fullm. $^{28}/_{4}$ 1819	1819—1844†	
Fredrik Böök, fullm. $^{17}/_{7}$ 1844	1844—1845	
Carl Ludvig Molin, fullm. $^{23}/_{1}$ 1846	1846—1876†	
Sven Peter Walberg, fullm. $^{26}/_{1}$ 1877	1877—1892†	
Bernhard Herman Rohtlieb, fullm. $^{3}/_{6}$ 1892	1892—1916	
Karl Gustaf Theodor Borell, fullm. $^{1}/_{12}$ 1916	1916—1939	
Johan Oscar Hagander, fullm. $^{19}/_{7}$ 1941	1941—1943	
Ove Gustaf Gabriel Hesselgren, fullm. $^{30}/_{8}$ 1943	1943—1948	
Sven Martin Nyström, fullm. $^{3}/_{12}$ 1948	1949—	

Häradshövdingar i Sollentuna och Färentuna härads domsaga (från och med 1936 kallad Sollentuna och Färentuna domsaga) hava hittills varit:

John Axel Josef Österlöf, fullm. $^{16}/_{11}$ 1915	1916—1921	D. 8.
Knut Dahlberg, fullm. $^{2}/_{12}$ 1921	1921—1922	
Carl Soldan Ridderstad, fullm. $^{28}/_{8}$ 1922	1922—1926†	
Algot Johan Fredrik Bagge, fullm. $^{11}/_{1}$ 1927	1927—1930	
Alfred Emil Fredrik Sandström, fullm. $^{21}/_{11}$ 1930	1930—1931	
Karl Johan Stenström, fullm. $^{11}/_{9}$ 1931	1931—1933†	
Seve Ellenis Ekberg, fullm. $^{16}/_{9}$ 1933	1933—1936	
Gustaf Vilhelm Masreliez, fullm. $^{7}/_{2}$ 1936	1936—1947	
Ove Gustaf Gabriel Hesselgren, fullm. $^{24}/_{9}$ 1948	1948—	

6. *Södertörns domsaga.*

Sotholms, Svartlösa och Öknebo härad hörde vid periodens början till Danderyds m. fl. tingslags domsaga (jfr ovan s. 90). Redan 1689[1]

[1] Jfr ovan under 5.

utbrötos de dock därifrån för att bilda särskild domsaga under benämningen Södertörns distrikt eller domsaga. Anledningen till åtgärden var närmast den, att Kungl. Maj:t den 10 mars 1689 beslutat överföra Södertörn till Nyköpings län. Den administrativa indelningen kom alltså även här att påverka den judiciella. I statskalendern kom dock den nya benämningen anmärkningsvärt nog till synes först 1861.[1] Före 1916 bestod domsagan allt fortfarande av tre tingslag, nämligen Sotholms härad med tingsställe vid Västerhaninge kyrka, Svartlösa tingslag med tingsställe i Fittja, och Öknebo tingslag med tingsställe i Södertälje.[2] Den 29 februari s. å. förordnade emellertid Kungl. Maj:t, att Södertörns domsaga från och med den 25 augusti 1916 skulle vara indelad i blott två tingslag, så att Svartlösa och Öknebo bildade ett tingslag och Sotholm bibehölls som ett tingslag, varjämte båda tingslagen skulle hava gemensam tingsplats i Stockholm. Slutligen bestämdes genom kungliga brevet den 12 april 1929, att domsagans dåvarande två tingslag skulle från och med den 1 januari 1930 förenas till ett tingslag med tingsställe i Stockholm.

Häradshövdingar i Södertörns domsaga hava hittills varit:

D. 9.

Magnus Laurin (adlad Lagerström), fullm. $^{22}/_{6}$ 1689	1689—1693
Tomas Andersén (adlad Blixenstierna), fullm. $^{5}/_{4}$ 1693	1693—1696
Gabriel Welt (adlad Stierncrona), fullm. $^{18}/_{4}$ 1696	1696—1701
Jöns Nordenhielm, fullm. $^{14}/_{3}$ 1701	1701—1702
Johan Svanström, fullm. $^{22}/_{1}$ 1702	1702—1707†
Johan Celsius, fullm. $^{19}/_{12}$ 1707	1707—1710†
Erik Ehrenhielm, fullm. $^{11}/_{1}$ 1711, konf. $^{6}/_{6}$ s. å.	1711—1724
Carl Stierneroos, fullm. $^{11}/_{4}$ 1724	1724—1746†[3]
Johan Gabriel Anrep, fullm. $^{27}/_{6}$ 1749	1749—1762
Olof Malmerfelt, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1774
Carl Johan Ahnger, fullm. $^{16}/_{12}$ 1774	1774—1791†
Anders Björk, fullm. $^{9}/_{5}$ 1791	1791—1793
Erland Junbeck, fullm. $^{12}/_{3}$ 1793	1793—1815
Axel Magnus Rönqvist, fullm. $^{7}/_{11}$ 1815	1815—1843†
Nils Christian Claësson, fullm. $^{18}/_{12}$ 1843	1843—1880
Hugo Fåhræus, fullm. $^{6}/_{8}$ 1880	1880—1887†
Anders Erik Wilhelm Uppström, fullm. $^{3}/_{2}$ 1888	1888—1910
Einar Per Mauritz Bergelmer, fullm. $^{19}/_{5}$ 1911	1911—1936†
Åke Hartelius, fullm. $^{16}/_{10}$ 1936	1936—[1954]

[1] Den 20 april 1697 erhöll häradshövdingen i Södertörn såsom boställe gården *Lindhov* ($1^{3}/_{4}$ mtl krono n:is 1—4) i Botkyrka socken (Svartlösa hd), och denna gård beboddes och brukades ännu på 1870-talet av hans efterträdare i ämbetet.

[2] Att märka är, att Svartlösa och Öknebo tingslag före 1916 till omfattningen icke fullt överensstämde med den gamla häradsindelningen. Ty ehuru Västertälje och Östertälje socknar i jordeboken upptogos under Öknebo härad, räknades blott den förra till Öknebo tingslag, medan den senare hörde till Svartlösa tingslag.

[3] Mågen Anders Lundborg uppehöll tjänsten 1741—49.

SÖDERMANLAND.

I. Södermanlands lagsaga.

Södermanland eller, som det tidigare hette, Sudermannaland, d. v. s. södermännens land, sträckte sig utmed Östersjön från Mälaren i norr till Kolmården och Bråvikens mynning i söder. I väster gränsade det till nedre loppet av Arbogaån och Hjälmaren. Lagsagans historia kan följas från 1280-talet, då de äldsta kända lagmännen i Södermanland framträda i källorna. Bortsett från förhållandet, att Ekerön i Mälaren under 1500-talet överflyttades till Uppland, har lagsagans omfattning icke undergått någon större förändring förrän 1616, då Sotholms och Svartlösa härad som ovan (s. 13) nämnts bortföllo för att först 73 år senare ånyo förenas med Södermanland. Dock bör måhända i detta sammanhang även påpekas, att Södermanland med undantag av Södertörn och en mindre del av Västerrekarne efter 1569 tillhörde hertig Carls furstendöme samt sedermera och till 1622 hertig Carl Filips furstendöme (inkl. hela nuv. Västerrrekarne). Som en följd härav kom nämligen den till respektive furstendömen icke hörande delen av Västerrekarne att hänföras till Västmanland i judiciellt avseende, och detta förhållande ägde bestånd till 1622, då Säterbo och Torpa socknar införlivades med Åkerbo härad och därigenom definitivt övergingo till Västmanlands och Dala lagsaga.

Ett ändå större avbräck inträffade 1633, då hela norra hälften av Södermanlands lagsaga eller Daga, Åkers och Selebo samt Öster- och Västerrekarne härad ingingo i änkedrottning Maria Eleonoras livgeding och därigenom borde hava undandragits den sörmländska lagmannens judiciella förvaltning. Saken ordnades emellertid i praktiken på det sättet, att lagmannen i Södermanland blev lagman även i livgedinget och sålunda i varje fall ej behövde befara någon minskning i inkomsterna på grund av lagsagans uppdelning. Och samma princip tillämpades också i fortsättningen, då samma områden efter änkedrottningens frånträdande av besittningen förvaltades för pfalzgreven Carl Gustafs räkning. En ändring i detta hänseende skedde först sedan änkedrottning Hedvig Eleonora fått mottaga bl. a. dessa områden såsom livgeding. Tills vidare fick visserligen dåvarande lagmannen Schering Rosenhane behålla ämbetet, men då denne 1663 avlidit, förordnade änkedrottningen den

23 juli 1664 i hans ställe *Erik Eriksson Lagerqvist*, som dessförinnan varit häradshövding i den sörmländska delen av livgedinget och även tjänstgjort som underlagman i Södermanland. I fullmakten kallas visserligen Lagerqvist, förmodligen av hänsyn till Södermanlands lagman, för vice lagman, men detta hindrade icke, att han fick rätt att uppbära hela lagmansräntan inom Gripsholms, Rävsnäs' och Eskilstuna län, vilka benämningar under livgedingets tillvaro motsvarade de fem ovannämnda häradena. Efter Lagerqvists frånfälle utnämnde änkedrottningen den 14 september 1692 dåvarande häradshövdingen *Johan Stierneroos* till lagman i livgedingets sörmlandsdel, vilket ämbete han innehade till sin död i januari 1718. Trots att änkedrottningen avlidit redan 1715, ansågs det under enväldet lämpligt att fortsätta med livgedingets säradministration. Som en följd härav förordnade Kungl. Maj:t den 28 januari 1718 assessorn i Svea hovrätt *Johan Rudberus* (s. å. adlad Cederbielke) till lagman därstädes i Stierneroos' ställe. Rudberus blev dock redan den 18 juli s. å. i samband med Carl XII:s domstolsreform transporterad till Vänersborgs läns lagsaga och fick då till efterträdare dåvarande lagmannen i Värmland *Tomas Fehman*. Lagsagan erhöll därvid nytt namn, nämligen Strängnäs läns lagsaga. Den återstående delen av Södermanland fick samtidigt benämningen Nyköpings läns lagsaga, och lagman blev därstädes dåvarande lagmannen i Södermanland *Herman Fleming* samt, sedan denne samma år avlidit, dåvarande lagmannen i Norrköpings läns lagsaga *Nils Nordenhielm* (fullm. $^1/_9$ 1718). Påföljande år upphörde emellertid livgedinget att finnas till, varvid hela Södermanland ånyo förenades under en lagman.[1]

Med hänsyn dels till gällande länsindelning och dels till lagmannens berättigade krav på att lagsagan erhöll en viss lämplig storlek förordnade Kungl. Maj:t den 20 juni 1827 som redan nämnt, att Södermanlands lagsaga skulle utökas med Stockholms län samt Gotland. Verkställigheten var emellertid beroende av vederbörande lagmäns godkännande. Lagmannen i Södermanland var den ende, som hade intresse av förändringen, då han därigenom kunde hoppas få ökade inkomster. Den gotländske lagmannen befordrades emellertid till landshövding samma år, varigenom hans motstånd eliminerades, och redan från och med 1828 var därför föreningen med Gotland ett faktum. Däremot dröjde det ända till 1832, innan Stockholms län

[1] Lagsagan har under tidens lopp haft två alternativa lagmansboställen, dels f. d. frälsesäteriet *Borg* (nuv. Norsborg) i Botkyrka socken, Svartlösa härad, vilket 1700 åsattes mantalsbeteckningen 1$^1/_2$ mtl krono, och dels säteriet *Näsby* i samma socken (1 mtl skatte och $^2/_3$ mtl krono). Det förra begagnades 1698—1707 och 1720—62, det sistnämnda åter 1707—20 och 1762—1849.

kunde föras till lagsagan, som därefter i officiella handlingar går under benämningen Stockholms läns, Södermanlands och Gotlands lagsaga. Den ägde bestånd till den 1 januari 1850, då samtliga kvarvarande lagsagor upphörde.

Lagmän i hithörande lagsaga[1] hava varit:

Björn Næf (Färla)	1285—1286
Johan Ingevaldsson (Örnsparre)	1295—1304
Filip Ingevaldsson (Örnsparre)	1305—1306
Stefan Röriksson (Stefanssönernas ätt)	1315—1317
Lars Ulfsson (Hama)	1319—1350
Gustaf Arvidsson (Sparre av Vik)	1355—1366
Magnus Finvidsson (Leopard)	1367—1378
Knut Karlsson (Sparre av Tofta)	1380—1386
Erengisle Nilsson (Hammersta-ätten)	1390—1406†
Nils Erengislesson (Hammersta-ätten)	1409—1440†
Mats Ödgislesson (Lillie)	1440—1442†
Johan Karlsson (Färla)	1443—1457†
Åke Jönsson (Svarte Skåning)	1458—1494†
Peder Ragvaldsson (Fargalt)	1495—1499†
Bengt Ryning	—1505†
Johan Arendsson (Ulv)[2]	1510—1523
Knut Andersson (Lillie af Ökna), fullm. $^{15}/_{1}$ 1526	1526—1546†
Hans Claesson (Bielkenstierna)[3]	1553 o. 1560
Gabriel Christiernsson (Oxenstierna)	1569—1585†
Christiern Gabrielsson (Oxenstierna)[4]	1590—1592†

[1] Såsom underlagmän i Södermanland hava före 1680 tjänstgjort: Finvid Larsson (Leopard) 1355, Birger Nilsson (sparre) 1366, Anund djäkn 1367—68, Peter Torstensson djäkn (Schack) 1372—86, Lars Birgersson (lilja) 1387, Anders Matsson (tre rutor eller rosor på en bjälke) 1391—1402, Sante Nilsson (tre stolpvis ordnade rosor eller rutor) 1403, Bengt Torkelsson djäkn (tre stjärnor) 1405—16, Folke djäkn 1419 och Folke Larsson (sågskura) 1424—49, vilka förmodligen äro identiska, Ragvald Jonsson i Bene (Nikolai sn, Jönåkers hd) 1455—63, Simon (Ragvaldsson) Körning 1500, Hans Jönsson 1610, Jakob Birgersson Grabb 1629—30, Claes Eriksson Torschen 1630—42, Johan Westhius 1643—47, Erik Dryselius (adlad Lagerqvist) 1652—54, Andreas Bergius 1655—63, Johan Axehielm 1666—67, Peter Byring 1669—73 samt Lars Fleman 1675—78.

[2] Under dennes fångenskap i Danmark omkring 1518 fungerade Erik Kuse som ställföreträdande lagman. Jfr G. Carlsson i Hist. tidskr. 1920, s. 141 not 1.

[3] Belägg finnas för åren 1553, 1555 och 1560, men enär han i november 1555 blev utnämnd till lagman i Närke, vilket ämbete han förmodligen innehade till 1559, förefaller det sannolikt, att han under mellantiden fått avstå från lagmansämbetet i Södermanland. Vem som för sådant fall kan hava inträtt i hans ställe är okänt. Han avled 1566.

[4] Sommaren 1585 utnämnde konung Johan III riksrådet Sten Axelsson Banér till lagman i Södermanland, men denne kom aldrig att tillträda ämbetet till följd av hertig Carls motstånd. Å andra sidan synes hertigen tills vidare icke hava vågat tillsätta någon annan, åtminstone så länge tvisten mellan bröderna pågick. Först 1590—92 omtalas Christiern Gabrielsson i flera källor såsom innehavande ifrågavarande lagmansämbete. Efter hans död, som inträffade en kort tid därefter (febr. 1592), synes någon efterträdare ej hava blivit tillsatt förrän 1595. Jfr G. O. F. Westling, Hertig Karls furstendöme (1883), s. 17; I. Fehr, Strängnäs stads tänkebok för 1590-talet (1903), s. 16.

Carl Sture (Natt och Dag), fullm. $^{14}/_{8}$ 1595	1595—1598†
Axel Ryning	1600—1620†
Svante Stenbock	1620—1632†
Claes Fleming, fullm. $^{7}/_{10}$ 1632	1632—1634
Erik Ryning, fullm. $^{4}/_{3}$ 1634	1634—1654†
Schering Rosenhane, fullm. $^{9}/_{12}$ 1654	1654—1663†
Gustaf Banér,[1] fullm. $^{17}/_{12}$ 1663	1663—1682
Gabriel Lillieflycht, fullm. $^{26}/_{4}$ 1682	1682—1683
Håkan Fägerstierna, fullm. $^{2}/_{4}$ 1683	1683—1684
Herman Fleming, fullm. $^{10}/_{9}$ 1684	1684—1718†
Tomas Fehman	1719—1723
Johan Cederbielke, fullm. $^{16}/_{11}$ 1723	1723—1728
Carl Wattrang, fullm. $^{22}/_{3}$ (ej $^{26}/_{3}$) 1728	1728—1749†
Carl Carleson, fullm. $^{15}/_{5}$ 1750	1750—1758
Göran Gyllenstierna, fullm. $^{27}/_{3}$ 1759	1759—1762
Bengt Georg Berghman, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1764†
Carl Magnus Adlermarck, fullm. $^{16}/_{12}$ 1765	1765—1775†
Carl Johan Gyllenborg, fullm. $^{27}/_{11}$ 1776	1776—1789
Herman af Låstbom, fullm. $^{20}/_{5}$ 1789	1789—1792
Aron Isak Silfversparre, fullm. $^{29}/_{8}$ 1792	1792—1837†
Christian Sundin, fullm. $^{11}/_{9}$ 1838	1838—1849

[1] Han uppehöll aldrig tjänsten utan lät denna skötas av landshövdingen Erik Sparre som vice lagman med biträde av underlagmän. Först 1675 fick den då nytillträdande underlagmannen beträda domarsätet.

II. Domsagor i Södermanlands län.

A. Tiden före 1680.[1]

1. *Oppunda härad.*

Tingsstället[2] låg under medeltiden vid Vadsbro sockens kyrka. Under nya tiden höllos tingen vanligen vid Lerbo sockens kyrka.

Oppunda härad, som tidigare kallades Uphunde men redan 1411 stundom Oppunda hundare, var under medeltiden och större delen av 1500-talet betydligt större än för närvarande. Dit räknades nämligen före 1558 en del av Björkviks socken, som nämnda år överfördes till Jönåkers härad, och 1588 frånskildes de tre socknarna Flen, Forssa och Årdala för att tilldelas Villåttinge härad. I judiciellt avseende räknades sistnämnda tre socknar dock fortfarande till Oppunda åtminstone till 1653, då de bägge häradena kommo att bilda gemensam domsaga.

Den äldsta kände häradshövdingen i Oppunda var väpnaren *Ragvald Nilsson* (Fargalt) 1361, som bodde på sin sätesgård Hedensö i Österrekarne härad. Därefter följde riddaren och riksrådet *Bengt Filipsson* (tillbakaseende ulv) 1365—81, som förmodligen var bosatt på sätesgården Ådö i Villåttinge, drotsen *Bo Jonsson* (Grip) 1381—84, riddaren och riksrådet *Erengisle Nilsson* (Hammersta-ätten) 1389—1406, som ägde sätesgårdar i Sotholms härad, riddaren *Karl* (Karlsson) *Öra* 1410—30, som bodde på sätesgården Skulesta (nuv. Marieberg) i Jönåkers härad, samt riddaren och riksrådet *Gustaf Algotsson* (Sture) 1430—40, som var bosatt på sin sätesgård Lagmansö i Oppunda härad. Dessa mäktiga herrar ansågo sig tydligen icke hava tid eller lust att fungera som tingsförrättare. Vikariesystemet har därför under nämnda period kommit att anlitas i ovanligt stor utsträckning inom häradet. Kända underhäradshövdingar äro Gustaf Tuvesson 1357, Ulf Joarsson 1358, Nils djäkn 1362—67, Peter djäkn i Tybble (St. Malms sn) 1371, Nils djäkn ånyo 1372—85, Peter djäkn i Tybble ånyo 1389—93, Johan Torkelsson i Valsta (Skyllinge sn) 1398—1406, Anders Offesson (tre bjälkar) 1410, Johan Torkelsson i Valsta ånyo 1411,

[1] *Litteratur:* J. A. Almquist, Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden, D. 2 Nyköpings län och livgedingets sörmlandsdel (1934). M. Collmar, Sörmländska häradsdomböcker från 1500-talet (1953).

[2] Ang. de sörmländska tingsställena i allmänhet, se O. Ahlberg i Rig 1946, s. 96 ff. samt i Sörmlandsbygden 1946.

Lars Nilsson (lilja) 1416—22 och 1426, Halvid i Grysta (Skyllinge sn) 1424—25 samt Halvid Andersson i Djulfors (St. Malms sn) 1429—40.[1] De båda sistnämnda äro så gott som säkert identiska. Grysta ägdes av häradshövdingen Karl Öra, som där upplåtit 2 öresland jord åt sin vikarie Halvid. Öra hade emellertid efter 1425 sålt lägenheten till en viss Peder Svensson (jfr SMR nr 1142), och Halvid har då flyttat till Djulfors samt efter Öras död (1430) antagits till vikarie av den efterföljande häradshövdingen Gustaf Algotsson. Halvid omtalas 1444 vara väpnare.

Även under de nästkommande decennierna är källmaterialet relativt rikt. Såsom häradshövdingar uppträda väpnaren *Gotskalk Amundsson* (sparre över hand) 1443—51, som bodde i Dentesta (Vadsbro sn) inom häradet, väpnaren *Mats* (Erlandsson) *Kagge* 1453—69, som var bosatt på sin sätesgård Rossvik i Österrekarne, och väpnaren *Peder* (Magnusson) *Brahe* 1479—87, som bodde på sätesgården Tärna inom häradet. Samtliga anlitade i regel vikarier. Som sådana omtalas Lars Nilsson ånyo 1443—47, Olof Pedersson i Hjulesta (Floda sn) 1459—70 och Måns domare 1487. Då Brahe 1482 satt ting, säger han detta ske å riksföreståndaren Sten Sture d. ä:s vägnar. Uttalandet skulle efter ordalydelsen innebära, att Brahe tjänstgjort endast som vikarie åt riksföreståndaren. Sannolikt har dock Brahe därigenom blott velat antyda, att riksföreståndaren satt honom »dom i händer». Hur länge Brahe innehaft häradshövdingämbetet är icke bekant. Möjligen har han gjort det ända till sin död, som inträffade någon gång mellan 1505 och 1508.

Vid nya tidens början var *Erik Larsson* i Spånga häradshövding i Oppunda 1528—39. Han efterträddes 1540 av fogden *Peder Månsson*, som tidigare innehaft gården Hässlö i häradet som förläning. Redan samma år utfärdade emellertid Gustaf Vasa ett nytt »häradshövdingebrev» på Oppunda för riddaren och riksrådet *Knut Andersson* (Lillie af Ökna), vilken behöll ämbetet till sin död 1546 och samtidigt tjänstgjorde som lagman i Södermanland. Denne fick till efterträdare kammarrådet *Nils Pedersson* (Bielke), som innehade häradshövdingeräntan vid sitt frånfälle 1550.[2] Den 11 september 1551 förlänades samma ränta åt fogden *Nils Birgersson* (Tune), som tidigare varit häradshövding i Öknebo. Som häradshövdingar i Oppunda omtalas därefter i tur och ordning *Knut Knutsson* (Lillie), fullmakt den 7 juli 1554, fogden *Jöns Hansson*, fullmakt den 7 maj 1556 och fogden *Christoffer Persson* till Fållökna, fullmakt den 20 mars 1560. År

[1] År 1435 vikarierade tillfälligtvis Torsten Gudmundsson.
[2] År 1547 vikarierade Per Larsson i Barksäter (Ö. Vingåkers sn).

1562—68 finna vi välbördige *Nils Birgersson* (Grip) som innehavare av häradshövdingeräntan. Tjänsten sköttes vid nämnda tid av lagläsaren Frenne Jönsson. Under 1570-talets förra hälft synes häradshövdingeräntan från hela den till furstendömet hörande delen av Södermanland hava disponerats för annat ändamål, varvid lagläsaren Erik Pedersson i Kjulsta fått i uppdrag att sköta tjänsten. Den 29 mars 1572 höll denne ting i häradet, närmare bestämt i Lerbo, som i detta sammanhang kallas »rätt tingstad».

Den 8 augusti 1576 förordnade hertig Carl greve *Axel Stensson* (Lewenhaupt) till häradshövding i Oppunda. Denne efterträddes den 29 juli 1584 av brodern greve *Mauritz Stensson* (Lewenhaupt) och han i sin tur den 30 mars 1598 av friherre *Nils* (Turesson) *Bielke*. Redan påföljande år innehades emellertid häradshövdingeräntan från Oppunda av ståthållaren *Axel* (Nilsson) *Ryning*, som tidigare varit häradshövding i Rönö härad. Såsom vikarier fungerade Markvard Eriksson (Montanus) 1584—85, fogden Per Bengtsson 1586—87, sekreteraren Michel Olofsson 1588—90 och f. d. kamreraren Peder Bengtsson i Edeby 1596—97. Fogden Per Bengtsson har avfattat Oppunda äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{24}/_{1}$ 1586—$^{13}/_{2}$ 1587). Även f. d. kamreraren Peder Bengtsson har efterlämnat några dylika protokoll ($^{17}/_{1}$—$^{8}/_{10}$ 1597).

Hur länge Axel Nilsson Ryning innehaft häradshövdingeräntan från Oppunda är icke bekant. Det sista kända belägget är från 1600.[1] Emellertid visar det sig, att hovrådet och juris doktorn *Nils Chesnecopherus* uppburit häradshövdingeräntan från häradet 1605—09 och efter honom sedermera riksrådet *Mathias Soop* 1611—39. Den sistnämnde efterträddes 1640 av sedermera vice presidenten i Svea hovrätt *Jakob Skytte*, som genom K. brevet den 13 augusti 1641 förlänades samma ränta i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Sedan denne 1645 blivit utnämnd till landshövding i Östergötland och i samband därmed lämnat hovrätten, övergick räntan i tur och ordning till vice presidenterna därstädes *Gustaf* (Nilsson) *Bielke* 1646—48, *Johan* (Nilsson) *Gyllenstierna* 1648—50 och *Gustaf Rosenhane* 1651—55. Den sistnämnde erhöll förnyad fullmakt genom kungliga brevet den 29 april 1653, då lönetillägget ökades med häradshövdingeräntan från bl. a. Villåttinge härad. Den 16 juli 1655 bestämde Kungl. Maj:t, att nämnda räntor istället skulle förlänas åt assessorn i amiralitetskollegium *Åke Wrång*, som innehade desamma till sin död 1679, varefter hans sterbhus erhöll rätt till ett nådår.

[1] Södermanlands handlingar (KA) 1600: 1.—. Enligt en obestyrkt och förmodligen felaktig uppgift hos ELGENSTIERNA skulle Johan Jöransson Rosenhane hava varit häradshövding i Oppunda 1602.

Tingsförrättare i Oppunda härad under tiden 1600—80 hava varit:

Antonius Svensson	1605
Magnus Månsson	1607—1620
Zacharias Anthelius	1622—1623
Lars Pedersson	1624—1632
Peder Nilsson Raam, SHProm. $^{17}/_{12}$ 1632	1633—1645
Johan Zachrisson Ulf	1646—1655
Johan Bysing[1]	1655—1680

2. *Villåttinge härad.*

Ting höllos alltifrån 1580-talet i (Lilla) Malma sockenstuga.

Villåttinge var under medeltiden och större delen av 1500-talet en del av Österrekarne härad och utgjorde alltså icke någon självständig judiciell enhet. Det bestod då av de fem socknarna Dunker, Helgesta, Hyltinge, (Lilla) Malma och (Lilla) Mellösa. Övriga socknar, som nu bilda återstoden av häradet, eller Flen, Årdala och Forssa, ditlades först på 1580-talet. Dock fortsatte dessa socknar, som redan omtalats, att åtminstone till 1653 i judiciellt avseende räknas till Oppunda härad. Själva benämningen Villåttinge förekommer redan 1275, men detta innebär icke, att distriktet skulle hava varit särskilt tingslag. Som sådant framträder det förmodligen först på 1570-talet, och 1582 har det dessutom hunnit bliva ett självständigt härad, helt skilt från Österrekarne. Detta betyder m. a. o., att häradshövdingen i Villåttinge ej längre var densamme som häradshövdingen i Österrekarne. Skilsmässan tillgick på det sättet, att hertig Carls kansliskrivare *Markvard Eriksson* (Montanus), som 1579 var häradshövding i Österrekarne och Villåttinge, på grund av kungliga brevet den 20 oktober 1582 fick avstå Österrekarne åt Bengt Gabrielsson (Oxenstierna). Montanus efterträddes den 18 maj 1586 av hovmarskalken *Hans von Masenbach*, som innehade ämbetet till 1598. Denne använde som vikarier sekreteraren Michel Olofsson och efter 1594 lagläsaren Hans Jönsson, vilken sistnämnde avfattat Villåttinge äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{20}/_{3}$ 1595—$^{25}/_{8}$ 1596).

Efter 1598 hava följande personer uppburit häradshövdingeräntan från Villåttinge, nämligen ståthållaren *Bengt* (Jöransson) *Sparre* 1599—1614, *Joen Eriksson* (till Varsta) 1615—18, som ej sällan omväxlande med lagläsaren tjänstgjorde själv å tinget, ståthållaren *Holger von Scheiding* 1619—31, landsbokhållaren *Gustaf Svensson* 1632 (fullm. $^{5}/_{9}$) och till sin död 1646 samt borgmästaren i Nyköping

[1] Häradshövdingen i häradet Åke Wrång har under hela sin ämbetstid (1655—79) tjänstgjort omväxlande med lagläsaren.

Jöran Claesson Rising 1647 (fullm. $^{24}/_{4}$) och till 1652. Genom kungliga brevet den 29 april 1653 kom, som redan omtalats, Villåttinge att förenas med Oppunda härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes är tidigare (ovan s. 101) redogjort.

Tingsförrättare i Villåttinge härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Hans Jönsson	1595—1605
Magnus Månsson	1610—1620
Jöns Olofsson Svart	1621—1639
Peder Nilsson Raam, SHKonst. $^{4}/_{11}$ 1639	1639—1646
Johan Zachrisson Ulf	1646—1655
Johan Bysing[1]	1655—1680

3. *Jönåkers härad.*

Tingsplatsen låg av ålder (1391) vid Stigtomta kyrka.

Jönåkers härad, tidigare Junakers hundare, hade under medeltiden samma antal socknar som för närvarande. Björkviks socken var dock ända till 1558 fördelad mellan Jönåkers och Oppunda härad. De äldsta kända häradshövdingarna i Jönåker voro *Karl Ingemarsson* 1353 och väpnaren *Ingevald Anundsson* (sågskura) 1366, vilka själva tjänstgjorde som tingsförrättare. Deras närmaste efterföljare, bland vilka märkas riddaren *Torkel Haraldsson* (Gren) 1384—1402, *Magnus Simonsson* (skyskura) 1402 och riddaren och riksrådet *Nils Bosson* (Natt och Dag) 1408—33 eller möjligen till 1435, begagnade däremot i regel substitut. Sålunda uppträda vid tingen Hedinbjörn (Hithinbjörn) i Smesta (Lunda sn) 1381—91, Peder Tuvesson på Täckhammar (Bärbo sn) 1398—1402 och 1408—10, Anund i Annerbäck (Tuna sn) 1402, Johan Sarpir 1411—18, Nils Kettilsson 1420—26 och Jon Pedersson i Mjälnäs (Nykyrka sn) 1430—35 i tur och ordning som nämnda häradshövdingars vikarier. Torkel Haraldsson, som dog 1402, bodde på sin sätesgård Æmpnisholm i Stranda härad (Smål.) och torde därför haft svårt att själv uppehålla ämbetet. Magnus Simonsson synes visserligen hava varit bosatt i Södermanland men ägde gårdar även i Uppland och Östergötland. Nils Bosson slutligen bodde på sätesgården Åkerö i Oppunda härad och alltså icke inom domkretsen. Han var på 1420-talet häradshövding även i Norunda härad (Uppl.) och i Norrbo härad (Vm.). Väpnaren *Folke Larsson* (sågskura), som var häradshövding i Jönåker 1438—52 och därjämte underlagman i Söder-

[1] Häradshövdingen i häradet Åke Wrång har under hela sin ämbetstid (1655—79) tjänstgjort omväxlande med lagläsaren.

manland, var i motsats till denne bosatt inom häradet på sin sätesgård Brink och tjänstgjorde i regel själv som domhavande. Detsamma gäller i tillämpliga delar om hans närmaste efterträdare, väpnaren *Ragvald Jonsson* 1455—63, som bodde på sätesgården Bene inom häradet och även fungerade som underlagman i Södermanland. Om den följande, *Peder Björnsson*,[1] vet man blott, att han 1468 beseglat ett köpebrev. Väpnaren och riksrådet *Arvid* ((Birgersson) *Trolle*, som var häradshövding i Jönåker 1470—86 och samtidigt lagman i Östergötland, har veterligen aldrig uppehållit häradshövdingetjänsten. Han torde mestadels hava uppehållit sig i Småland, där hans huvudgård Bergkvara var belägen. Som hans vikarier äro kända Karl i Skällsta (Lunda sn) 1470, Kort Jönsson 1480—81 och väpnaren Gudmund Gjurdsson 1485—86. Trolles efterträdare, väpnaren *Lars Birgersson* (Siöblad) 1492—96, bodde däremot inom häradet på sätesgården Flättna och tjänstgjorde i regel själv som tingsförrättare.

Vid nya tidens början voro följande personer häradshövdingar i Jönåker, nämligen *Christer Larsson* (Siöblad), som var son till den nyssnämnde domhavanden i häradet och erhöll fullmakt i december 1524, fogden *Anders Hansson*, fullmakt den 12 mars 1551, knekthövitsmannen *Hans Persson* (Forstena-släkten) 1555, vilken som substitut anlitade lagläsaren Tord Olsson, *Sten Eriksson* till Stensnäs, fullmakt den 28 februari 1560 och ännu 1563, då lagläsaren Nils Persson uppträdde som hans vikarie, fogden *Peder* (Persson) *skrivare* 1568, *Per Hansson* (Svinhufvud) 1577, arklimästaren *Hans Eriksson* 1583—89 och ståthållaren på Nyköpings slott *Lars Vestgöte* 1595—98. För den sistnämnde tjänstgjorde som medhjälpare vid tinget och stundom som ensam tingsförrättare dåvarande kansliskrivaren Erik Jöransson (Tegel) 1595—97. Från nämnda tid härstammar Jönåkers äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{19}/_{2}$ 1596—$^{1}/_{10}$ 1597).

Under förra hälften av 1600-talet innehades häradshövdingeräntan från Jönåker till en början av ståthållaren på Nyköpings slott *Johan Jöransson* (Rosenhane) 1602—24 och därefter av en rad assessorer i Svea hovrätt, bland vilka märkas *Peder Andersson Grubb* 1625—34, *Gustaf* (Eriksson) *Ribbing* 1642—46 och *Ernst Johan Creutz* 1647—52. Grubb var dock före 1627 K. sekreterare och erhöll i egenskap av hovrättsassessor ny fullmakt å häradshövdingetjänsten den 29 april 1628. För samtliga här uppräknade hovrättsassessorer

[1] Då denne icke kunnat identifieras, kvarstår möjligheten, att han varit blott underhäradshövding. Förhållandet att han i SRPerg. $^{28}/_{3}$ 1468 uttryckligen kallas häradshövding, har som bekant föga bevisvärde.

ingick häradshövdingeräntan från nyssnämnda år som lönetillägg i hovrättsstaten.

Före 1653 hade Jönåkers härad städse såvitt man vet bildat en särskild domkrets för sig. Nämnda år inträdde i detta hänseende en förändring, i det att häradet sammanslogs med Rönö och Hölebo till en gemensam domsaga med assessorn i Svea hovrätt *Samuel Schillerfelt* som häradshövding. Denne, som erhöll fullmakt den 29 april s. å., fick liksom de närmaste föregångarna häradshövdingeräntorna i form av lönetillägg. Men det märkliga är, att den sammanställning av härad, som härigenom uppkom, ej efter vanligheten kom att innebära en rent tillfällig kombination utan istället för framtiden bildade en fast kärna, som ännu äger bestånd.[1] Schillerfelt, som avlidit 1665, efterträddes den 27 januari påföljande år av assessorn i Svea hovrätt *Magnus Larsson*, som synes hava fått avsked i hovrätten redan 1674, men som i varje fall behöll inkomsterna från nämnda härad ända till periodens slut.

Tingsförrättare i Jönåkers härad under tiden 1600—80 hava varit:

Jon Nilsson	1607
Magnus Månsson	1616—1621
Lars Pedersson	1624—1627
Hans Cortsson	1627—1632
Peder Nilsson Raam, SHProm. $^{17}/_{12}$ 1632	1633—1646
Johan Zachrisson Ulf	1646—1652
Samuel Schillerfelt, häradshövding i häradet	1653—1654
Johan Bysing	1655—1680

4. Rönö härad.

Tingsplatsen låg av ålder (1302) i Aspolöt vid norra ändan av Spelvikssjön, där enligt STYFFE en s. k. tingshög ännu finnes. Under 1600-talet höllos tingen i Väsby i Svärtuna (Svärta) socken. På 1600-talet flyttades tingsplatsen till Svärdsbro gästgivargård, i vars närhet det forna tingsstället varit beläget.

Rönö härad, från början Röna eller Röne hundare, hade under medeltiden ungefär samma omfattning som nu. Den tidigast omtalade häradshövdingen i Rönö hette *Nils Andersson*, som var verksam i häradet omkring 1364. Mera känd är efterträdaren, väpnaren *Anders Matsson* (tre rutor eller rosor på en bjälke)[2] 1379—81, vilken

[1] Genom kungliga brevet den 9 juli 1655 bestämde visserligen Kungl. Maj:t, att assessorn i Svea hovrätt Erik Rosenhielm från och med 1656 skulle förutom sina tidigare förlänade häradshövdingeräntor från Sotholm, Svartlösa, Öknebo och Värmdö erhålla även motsvarande ränta från Jönåkers härad, men detta beslut kom av okänd anledning aldrig att verkställas. Förmodligen hava myndigheterna vid avfattandet av 1655 års brev levat i den tron, att häradshövdingämbetet i Jönåker stod obesatt.

[2] Han tillhörde den s. k. Hålbonäs-släkten, över vilken H. Gillingstam upprättat en släkttavla i Skrifter utg. av Genealogiska Föreningen, nr 4 (1949), s. 45.

sedermera blev underlagman i Södermanland och bodde på sätesgården Stora Djulö (Diula) i Oppunda härad. Som vikarie för honom tjänstgjorde åtminstone 1381 Peter Jonsson. En annan underhäradshövding i Rönö omtalas 1409, nämligen Tomas Petersson i Runtuna (Runtuna sn), men det är obekant å vems vägnar denne utövat domarämbetet. Möjligen var redan vid nämnda tid väpnaren *Jakob Störla* häradshövding i häradet. Säkra belägg härför finnas dock endast för åren 1414—30. Även från den följande tiden omtalas i källorna några underhäradshövdingar i Rönö, vilka i de av dem utfärdade dombreven underlåtit att nämna sina uppdragsgivares namn. Sådana vikarier voro Nils i Ökna[1] 1424—31 och Gudmund i Landshammar (Spelviks sn) 1438. Något senare nämnas som häradshövdingar i häradet *Klaus Plata* 1440—55 samt riddaren och riksrådet *Åke Jönsson* (Svarte Skåning) 1458—62. Den sistnämnde, som även var lagman i Södermanland, bodde mestadels på sin sätesgård Åkerö i Oppunda härad. Som tingsförrättare fungerade i Rönö mot slutet av medeltiden Styrbjörn i Juresta (Ludgo sn) 1440, Jöns unge i Gärdesta (Lästringe sn) 1444, Peder Larsson i Ånsta (Lids sn) 1455—62, Håkan Hvässing 1462, vilken sistnämnde åtminstone tidigare bebott sätesgården Torp i Oppunda härad, samt »domaren» Ingevald i Öster-Malma (Ludgo sn) 1480. Några medeltida häradshövdingar i Rönö efter 1462 äro däremot icke kända.

Omkring år 1530 omtalas dåvarande riksrådet *Nils Krumme* som häradshövding i häradet, och han efterträddes den 8 maj 1531 av fogden *Bengt skrivare*. Hur länge denne innehaft ämbetet är osäkert. Den 6 oktober 1536 utnämndes emellertid *Bengt Kåre* till häradshövding i Rönö. Dessförinnan uppträder emellertid en viss Bengt Håkansson som tingsförrättare därstädes 1532, vilken själv kallar sig häradshövding. Att Bengt Håkansson och Bengt skrivare äro identiska förefaller troligt.[2] År 1541 erhöll *Bengt skrivare* i varje fall ny fullmakt som häradshövding i Rönö. Han bodde då på gården Tuna inom häradet.

Under de närmaste decennierna kring halvsekelskiftet är häradshövdingelängden för Rönö härad mer än vanligt bristfällig.[3] Dock synes *Sigvard Kruse* under 1560-talet hava fått fullmakt på ämbetet, ty

[1] Tre gårdar med detta namn finnas f. n. i häradet.

[2] Förhållandena förvirras ytterligare, då det befinnes, att enligt ett dombrev, utfärdat torsdagen efter Valborgsmässodagen 1533, tinget i Rönö hållits av Bengt Kåre, som t. ö. tjänstgjorde som domhavande därstädes ännu den 17 juni 1540. Hithörande brev i orig. på pergament finnas i Sjösasaml. (RA). 1532 års brev ingår däremot i SRPerg.

[3] Enligt ett nyfunnet förläningsregister bland krigsarkivets militieräkningar var *Hans Claesson* (Bielkenstierna) häradshövding i Rönö 1553.

ett häradshövdingeregister från 1568 i Kammararkivet utvisar, att han då innehaft häradshövdingeräntan från Rönö. Enligt en obestyrkt uppgift hos ELGENSTIERNA skulle *Jöran Johansson* (Rosenhane) 1569 hava varit häradshövding i häradet.[1] Säkra belägg finnas däremot för *Axel Ryning* 1583—95 och riksrådet *Johan Gabrielsson* (Oxenstierna) 1596—98. Den sistnämnde, som erhöll fullmakt den 2 januari 1596, berövades emellertid ämbetet åtminstone under åren 1600—02, då istället *Carl* (Eriksson) *Gyllenstierna* uppbar häradshövdingeräntan. År 1605 och till sin död 1607 innehade emellertid Oxenstierna ånyo häradshövdingämbetet i Rönö. Förmodligen efterträddes han av sedermera fogden och ståthållaren *Jürgen von Wulframsdorff*, som i varje fall 1608—10 uppbar ifrågavarande häradshövdingeränta.

År 1619 finna vi ryttmästaren *Zacharias Wolfgangsson Paull* som häradshövding i häradet och 1624—28 sedermera hovrättsassessorn och riksrådet *Ture Eriksson Sparre*. Den 29 april 1628 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Rönö skulle tills vidare disponeras av Svea hovrätt i form av lönetillägg, vilket ytterligare bekräftades genom kungliga brevet den 13 augusti 1641. Till följd härav hava följande hovrättsassessorer varit häradshövdingar i Rönö, nämligen *Axel Hansson* (Kewenbringk) 1628—30, då han överflyttades till Åbo hovrätt, *Benedictus Olai Crusius* 1631—33, som samtidigt var juris professor i Uppsala, *Ericus Olai Balingstadius* 1634—41, *Carl Olofsson Rosing* 1641—43 och *Johan Graan* 1643—52. Som tidigare omtalats sammanslogs därefter med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653 Rönö med Jönåkers och Hölebo härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 105 redovisats.

Tingsförrättare i Rönö härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1598—1602
Jon Nilsson	1605—1608
Magnus Månsson	1619
Lars Pedersson	1624—1626
Hans Cortsson	1627—1632
Peder Nilsson Raam	1633—1646
Johan Zachrisson Ulf	1646—1652
Samuel Schillerfelt, häradshövding i häradet	1653—1654
Johan Bysing	1655—1680

[1] Omkring 1580 synes häradshövdingeräntan hava indragits. UBPerg. 1580 $^{14}/_{9}$ meddelar sålunda, att Markvard Eriksson (Montanus) till Säby haft häradshövdingedom över »allt Södermanland» och hållit ting i Rönö härad nämnda datum.

5. *Hölebo härad.*

Tingsstället hette under medeltiden Kälslöt och låg vid Nora i östra delen av Vagnhärads socken. Under 1600-talet höllos tingen i Åby länsmansgård i samma socken, där enligt traditionen »ett tingsställe varit av ålder».

Hölebo härad eller, som det tidigare hette, Hölbo eller Hylbo hundare hade under medeltiden samma omfattning som i våra dagar. Nuvarande Hölö socken var dock före reformationstiden uppdelad mellan tvenne, de s. k. Yttre och Övre Hölö socknar. Den äldsta kände häradshövdingen i Hölebo var *Lars Ragvaldsson* (lilja), som den 25 oktober 1382 beseglade tvenne jordöverlåtelser. Senare omtalas som hans efterträdare i ämbetet riddaren *Nils Gädda* 1385, väpnaren *Olof Haraldsson* (Hjulsta-ätten) 1400—05, som bodde på sin sätesgård Hjulsta i Åsunda härad (Uppl.), väpnaren *Karl* (Nilsson) *Gädda* 1416, som var bosatt inom häradet i Trosa socken, *Lars Skeringsson* (lilja) 1441—49 samt riddarna *Nils* (Karlsson) *Gädda* 1450—52 och *Erengisle* (Karlsson) *Gädda* 1458—68.[1] De båda sistnämnda, som voro bröder, bodde i tur och ordning på sätesgården Gäddeholm (nuv. Tureholm) inom häradet. Som Nils (Karlsson) Gäddas vikarie fungerade Anders Björnsson i Alby (Trosa sn) 1452. De senast omnämnda medeltida häradshövdingarna i Hölebo voro väpnaren *Filip Karlsson* (trana) 1479, som sedermera erhöll motsvarande befattning i Öknebo, och väpnaren *Simon* (Ragvaldsson) *Körning* 1493—1500, vilken tjänstgjorde även som underlagman i Södermanland.

Vid nya tidens början innehades häradshövdingeräntan i häradet av sedermera riddaren och riksrådet *Ivar Ivarsson* (Liljeörn) 1528, vilken som substitut anlitade Peder Erlandsson. Den 29 juli 1529 förlänades samma ränta till väpnaren och riksrådet *Nils Krumme*, som bodde inom häradet på sin sätesgård Örboholm. Han omtalas som häradshövding i Hölebo ännu 1556. Enligt en obestyrkt uppgift hos ELGENSTIERNA skulle fogden på Nyköpings slott *Jöran Johansson* (Rosenhane) 1565 hava innehaft samma ämbete.[2] Den 19 augusti 1577 utnämndes hovjunkaren, sedermera lagmannen och ståthållaren på Stockholms slott *Carl* (Svantesson) *Sture* (Natt och Dag) till häradshövding i häradet, vilken befattning han innehade till 1596. Visserligen upplyses i hertig Carls registratur under den 6 mars 1579, att den något äldre brodern Mauritz Sture nämnda dag skulle hava förlänats häradshövdingeräntan i Hölebo, men förmodligen beror

[1] Jfr G. Carlsson i PHT 1951, s. 5 ff.

[2] I ett häradshövdingeregister från 1568 (KA) förekommer han under Hölebo, låt vara, att hans namn av vissa skäl senare blivit överstruket. Förekomsten på detta ställe synes stödja Elgenstiernas uppgift.

detta på något misstag. Säkra belägg för att Carl Sture tillgodogjort sig räntan föreligga i varje fall för tiden 1584—96. Han efterträddes den 2 februari 1597 av *Arent Bengtsson* (Schack), som behöll räntan till sin död 1601, varefter hans sterbhus erhöll rätt till ett eller flera nådår. Om de båda sistnämnda häradshövdingarna vet man med bestämdhet, att de använt vikarier, ehuru dessas namn endast delvis äro kända. Sålunda fungerade kansliskrivaren Markvard Eriksson (Montanus) såsom sådan 1580 och lagläsaren Hans Jönsson 1587—98. Härav följer, att Arent Bengtsson åtminstone till en början begagnat samma substitut som sin företrädare i ämbetet.

Sedan nådåren gått till ända, blev sekreteraren i K. kansliet *Erik Jöransson* (Tegel) 1603 eller 1604 häradshövding i Hölebo till sin död 1636. Han efterträddes den 20 juni 1637 av förvaltaren över K. husgeråds- och klädkammaren *Anders Haraldsson* (adlad *Appelbom*), som likaledes behöll ämbetet till sitt frånfälle (1649). Dennes sterbhus innehade häradshövdingeräntan i ytterligare tre år. Den 29 april 1653 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, som redan tidigare omtalats, att häradet skulle i judiciellt avseende förenas med Jönåker och Rönö. För häradshövdingarna i denna domsaga 1653—80 har ovan (s. 105) redovisats.

Tingsförrättare i Hölebo härad under tiden 1600—80 hava varit:

Henrik Nilsson i Stjäla	1607
Jöns Jakobsson	1608
Erik Jöransson (Tegel), häradshövding i häradet	1609
Magnus Månsson	1611
Lars Pedersson	1624—1629
Erik Olofsson	1630
Per Larsson	1631—1632
Peder Nilsson Raam	1633—1646
Johan Zachrisson Ulf	1646—1652
Samuel Schillerfelt, häradshövding i häradet	1653—1654
Johan Bysing	1655—1680

6. *Daga härad.*

Tingsstället hette under medeltiden Vadsbro och låg förmodligen vid Norrtunasjöns sydöstra ända. Alltsedan slutet av 1500-talet omtalas Gåsinge sockenstuga som rätt tingsplats.

Daga härad, tidigare Dava hundare, hade under medeltiden i stort sett samma omfattning som för närvarande. Den äldsta kände häradshövdingen därstädes var fogden *Jöns Larsson* (fyrfota djur) 1358. Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Peter Torstensson* (Schack) 1383, som bodde inom häradet på sin sätesgård

Skylvalla och samtidigt tjänstgjorde som underlagman i Södermanland, väpnaren *Karl Eriksson* (Färla) 1401—09, dennes son väpnaren *Martin Karlsson* (Färla) 1410—19, riddaren och riksrådet *Johan Karlsson* (Färla) 1453, *Peder Åkerbo*[1] 1459—60 samt väpnarna *Greger Nilsson* (bjälke) 1460—75 och *Klaus Brand* 1502—04. Den sistnämnde, som bodde inom häradet på sätesgården Skylvalla, hade enligt PERINGSKIÖLD en vikarie vid namn Botvid Olsson.

Vid nya tidens början uppvisar häradshövdingelängden i Daga stora luckor. Den 1 mars 1534 erhöll emellertid *Nils Olsson* till Järna fullmakt på ämbetet. Enligt PERINGSKIÖLD skulle *Olof Henriksson*, som förmodligen är identisk med f. d. fogden i Gripsholms län med samma namn, hava varit häradshövding i Daga 1548. Tidigare har han i varje fall haft motsvarande befattning i Åkers härad. År 1568 uppbar riddaren och riksrådet *Åke Bengtsson* (Färla) häradshövdingeräntan från Daga. Som dennes vikarie tjänstgjorde lagläsaren Nils Person.

Först vid mitten av 1580-talet börja källorna flöda rikligare. Sålunda finna vi till en början *Erik* (Matsson) *Körning* 1584—87 som häradshövding i häradet och efter honom ståthållaren på Kalmar slott *Hans Johansson* (Görtzhagen) 1588—1617. Den sistnämnde lät till en början tjänsten skötas av lagläsaren Hans Jönsson, som avfattat Daga äldsta bevarade häradstingsprotokoll (från 1591). Efter Hans Johanssons död 1617 synes sterbhuset fått tillstånd att uppbära häradshövdingeräntan till 1620, men påföljande år innehölls den av änkedrottning Christina, under vars förvaltning häradet vid nämnda tid lydde. År 1622 förlänade hon emellertid samma ränta åt sin sekreterare *Valerian Jönsson*, som innehade ämbetet till 1626. Änkedrottningen var då död, och som en följd härav utnämnde Kungl. Maj:t den 13 januari 1627 efterträdaren, referendarien i K. kansliet *Nils Nilsson* (1637 adlad Tungel). Denne var häradshövding i Daga till 1633, då häradet kom att ingå i änkedrottning Maria Eleonoras livgeding. Nämnda år sammanslogs Daga med Selebo och Åkers härad till en gemensam domsaga under benämningen Gripsholms län. Till häradshövding därstädes förordnade änkedrottningen den 22 mars 1633 sin sekreterare *Mårten Jakobsson*. Denne efterträddes i tur och ordning av sekreterarna *Martin Tanchen* 1635 och *Johan Matsson Aurelius* 1636—39 samt referendarien i kammarkollegium *Salomon Persson Blix* 1639—43, vilka samtliga tillsatts av änkedrottningen. Sedan Blix 1643 avlidit, fick hans sterbhus uppbära

[1] Denne tjänstgjorde tidigare som vikarie åt företrädaren Johan Karlsson († 1557).

häradshövdingeräntan under ytterligare två år, varefter Kungl. Maj:t upphävde sambandet mellan Daga och de övriga häradena i domsagan. I det förstnämnda häradet utnämndes den 18 oktober 1645 underståthållaren på Gripsholm *Christer Jakobsson Wiborg* (adlad *Silfverax*) till häradshövding, vilket ämbete denne behöll till 1650. Nämnda år inträffade emellertid den förändringen, att häradet jämte Åker och Selebo samt Öster- och Västerrekarne kommo under gemensam administrativ förvaltning såsom tillhörande hertig Carl Gustafs underhållsländer. Till följd härav sammanslogos samtliga nu nämnda härad till en enhet även i judiciellt avseende, och som förste häradshövding i denna nya domsaga förordnades förmodligen 1653 hertigens sekreterare, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Johan Sylvius*, vilken i varje fall innehade ämbetet 1655—58. Denne efterträddes den 18 maj sistnämnda år av justitiarien i Torshälla och Eskilstuna *Erik Lagerqvist*. År 1659 kom hela domsagan att ingå i änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding. Detta medförde dock tills vidare ingen förändring i justitieförvaltningen, men då Lagerqvist den 23 juli 1664 förordnades till vice lagman i livgedinget, återfick *Johan Sylvius* sin gamla domsaga på grund av änkedrottningens fullmakt den 30 juli s. å. Denne efterträddes den 22 mars 1670 av notarien i Svea hovrätt *Abraham Månsson Knoop*, som innehade ämbetet ännu vid periodens slut.

Tingsförrättare i Daga härad under perioden 1591—1680 hava varit:

Hans Jönsson	1591—1609
Christoffer Persson	1614—1620
Jöns Olofsson Svart	1621—1640
Peder Nilsson Höök	1641—1651
Jakob Abrahamsson Ruuth	1651—1658
Abraham Månsson Knoop[1]	1658—1664
Johan Sylvius, häradshövding i häradet[2]	1665—1669
Abraham Månsson Knoop, häradshövding i häradet, ånyo	1670—1680

7. *Åkers härad.*

Tingsplatsen låg av ålder (1383) på Eldasunds löt (Strängnäs sn). Och Eldsund nämnes som tingsställe ännu vid periodens slut.

Åkers härad, tidigare Akerbo hundare, bestod under medeltiden liksom nu av sju socknar, men vid mitten av 1600-talet voro socknarna nio, vilket berodde på att Kärnbo och Ärja överflyttats

[1] Häradshövdingen i häradet Erik Lagerqvist höll under samma tid ting omväxlande med lagläsaren.

[2] År 1668 tjänstgjorde vice fiskalen i Svea hovrätt Erik Lovisin tillfälligt som hans vikarie.

från Selebo härad. Dessutom voro Barva socken under åren 1610—39 och Taxinge socken under tiden 1659—1707 anslutna till Åker. Kärnbo återfördes till Selebo 1708, medan Ärja f. n. ej längre utgör någon egen socken.

Den äldsta kände häradshövdingen i Åker var väpnaren *Karl Ingebjörnsson* (Ekeblad), som den 21 juli 1366 på tinget beseglade ett fastebrev. Han efterträddes förmodligen av *Hinze van Ranten*, vilken 1383 anlitade Alle Jönsson som substitut. Den sistnämnde var i varje fall verksam som domhavande i häradet åtminstone under åren 1375—83. Bland de senare medeltida häradshövdingarna i Åker märkas *Rembold Petersson* (bjälke) 1398—1400, som bodde inom häradet på Näsby[-holm], väpnaren *Ulf Sunesson* (schack) 1416—28, väpnarna *Markvard Link*[1] 1435—48 och *Magnus Pik* 1454, riksrådet *Fader Ulfsson* (Sparre) 1471, som var bosatt på Ängsö i Yttertjurbo härad (Vm.), samt väpnaren *Michel Nilsson* (Halvhjort) 1506—17, vilken då förmodligen bodde på sätesgården Ärnäs i det närbelägna Selebo härad.[5] Som underhäradshövdingar hava under samma tid fungerat väpnaren Tord Pedersson (tre sjöblad) 1422, som bodde i Ellma (Vansö sn), »domaren» Lars i Lundby[2] 1448, Bengt Andersson i Ökna (Åkers sn) 1471 samt »domaren» Lars Bengtsson i Lundby[2] 1486.

Vid början av nya tiden inledes häradshövdingelängden i Åker med en rad personer, av vilka de flesta voro fogdar eller f. d. fogdar: *Henning Pedersson* (växt) 1530 (fullm. $^{19}/_{7}$) och till 1534, *Olof Henriksson* 1537—39[3], knekthövitsmannen *Mats* (Simonsson) *Körning* 1550, fogden *Erik Dalkarl*, som erhöll fullmakt den 16 augusti 1559, samt knekthövitsmannen *Severin* (Söffring) *Nilsson* 1568, som något senare synes hava blivit häradshövding även i grannhäradet Selebo (se härom nedan). Under de följande decennierna är häradshövdingelängden än mera knapphändig. Sålunda upplysa källorna endast, att häradshövdingeräntan från Åker uppbars 1589 av *Nils* (Knutsson) *Posse*[4] och 1592 av *Måns Nilsson* (Ållongren), samt att den vid mitten av 1590-talet disponerades av hertig Carl för annat ändamål. Tjänsten sköttes under sistnämnda tid av lagläsaren Hans Jönsson, som avfattat Åkers äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{11}/_{1}$—$^{18}/_{10}$ 1596).

[1] Denne anger sig 1435 (SMR nr 229) hålla ting såsom häradshövding å marsken Karl Knutssons vägnar.

[2] I Åkers härad finnas flera byar med detta namn.

[3] Före 1538 var han en kort tid häradshövding även i grannhäradet Selebo.

[4] Denne omtalas dock som häradshövding i Södermanland redan i Hertig Carls registratur (RA) 1588 $^{25}/_{1}$.

[5] Han var en tid häradshövding även därstädes.

Först in emot sekelskiftet börja källorna flöda rikligare. Såsom häradshövdingar i Åker omtalas vid denna tid översten *Samuel Nilsson* 1599—1607, *Jesper Andersson* (Cruus) 1609—10 samt änkedrottning Christinas hovkansler, juris doktorn *Nils Chesnecopherus* 1614—22, vilken sistnämnde tidigare varit häradshövding i Oppunda. Efter Chesnecopherus' död 1622 synes änkedrottningen, till vars livgeding häradet då räknades, hava innehållit häradshövdingeräntan. Efter livgedingets upphörande förordnade emellertid Kungl. Maj:t 1627 assessorn i Svea hovrätt *Peder Andersson Grubb* till häradshövding i Åker. Denne efterträddes dock redan påföljande år till följd av kungliga brevet den 29 april 1628 av sin kollega *Axel Hansson* (Kewenbringk) och han i sin tur av hovrättsassessorn och juris professorn *Benedictus Olai Crusius* 1631—33. Sistnämnda år ingick Åker tillika med Daga och Selebo i änkedrottning Maria Eleonoras livgeding under benämningen Gripsholms län. För de följande av änkedrottningen förordnade häradshövdingarna har ovan s. 110 redogjorts. Sedan även detta livgeding upphört, utnämnde Kungl. Maj:t den 12 september 1645 klädesskrivaren *Samuel Nilsson* till häradshövding i Åker, vilket ämbete han innehade till 1650, då häradet kom att räknas till hertig Carl Gustafs underhållsländer. Några år senare förenades Åker med Daga och Selebo samt Öster- och Västerrekarne till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes till periodens slut har tidigare (ovan s. 111) redovisats.

Tingsförrättare i Åkers härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Hans Jönsson	1596—1610
Jöns Olofsson Svart	1613—1640
Peder Nilsson Höök	1641—1651
Jakob Abrahamsson Ruuth	1651—1658
Abraham Månsson Knoop[1]	1658—1664
Johan Sylvius, häradshövding i häradet	1665—1669
Abraham Månsson Knoop, häradshövding i häradet, ånyo	1670—1680

8. Selebo härad.

Tingsstället hette under medeltiden Kolhögen eller Kullöga och har möjligen legat i närheten av Överselö kyrka, vilken också nämnes som tingsplats. Under nya tiden höllos tingen i Toresunds sockenstuga.

Omfattningen av Selebo härad, tidigare Sylbo hundare, har under seklens lopp varit växlande. Under medeltiden och 1500-talet bestod det av sex socknar, nämligen Aspö samt Över- och Ytterselö

[1] Häradshövdingen i häradet Erik Lagerqvist höll under samma tid ting omväxlande med lagläsaren.

jämte Toresund, Kärnbo och Ärja. De båda sistnämnda överfördes 1607 till Åkers härad, varemot Över- och Ytterenhörna samt Taxinge, vilka socknar tidigare räknats till Öknebo, tilldelades Selebo, vars hela område på detta sätt försköts åt öster. Även Taxinge kom emellertid att på 1650-talet överföras till Åker men återbördades 1708 till Selebo i samband med en reglering, varigenom även Kärnbo kom att ånyo räknas till detta härad.

Den äldsta kände häradshövdingen i Selebo var riddaren *Staffan Ulfsson* d. ä. (tillbakaseende ulv) 1365—82, som bodde inom häradet på sätesgården Lagnö. Detsamma gjorde även hans dottersson, väpnaren, sedermera riddaren och lagmannen i Södermanland *Mats Ödgislesson* (Lillie), som var häradshövding i häradet åtminstone 1410—39. Den sistnämnde begagnade substitut, av vilka äro kända Henrik i Ljunga (Överselö sn) 1410, Filip Pedersson (svan) 1418—23, Michel i Surssa (Överselö sn) 1425—30 och Tomas i Eneby (Överselö sn) 1439. Även Mats Ödgislessons närmaste efterträdare anlitade vikarier. Sålunda höll Michel i Surssa på nytt ting i Selebo 1445, och efter honom följde Tomas i Eneby ånyo 1445—47 och Nils Hariksson 1447—56 såsom substitut för häradshövdingen *Karl Filipsson* (trana) 1445—83, vilken ägde sätesgården Mälsåker inom häradet. År 1491 omtalas Ulf i Herrestad (Toresunda sn) som »domare» i Selebo å riksföreståndaren Sten Sture d. ä:s vägnar. Sist i raden av medeltida häradshövdingar återfinnas *Simon Bengtsson* i Hornby (nuv. Horn i Öknebo hd) 1506 och väpnaren *Michel Nilsson* (Halvhjort) på Ärnäs (inom häradet) 1510.

Vid nya tidens början förekomma följande häradshövdingar i häradet, nämligen väpnaren *Anders Hansson* (Ekeblad) 1530, fogden *Ernst Joensson* 1533 (fullm. $^{28}/_{10}$) och till 1534, fogden *Henning Pedersson* (växt) 1534 (fullm. $^{3}/_{4}$) och ännu 1535, *Olof Henriksson* 1537—38, som samtidigt var häradshövding i Åker, *Ernst Joensson* ånyo 1538 (fullm. $^{28}/_{2}$) och ännu 1550. Den 20 oktober 1551 fick fogden *Bengt Nilsson* (Schack) kunglig fullmakt att vara häradshövding i häradet. Hur länge han innehaft ämbetet är icke bekant. Först 1589 finns tillförlitligt källmaterial ånyo att tillgå.[1] Nämnda år omtalas ståthållaren *Peder Ryning* som häradshövding i Selebo,[2] vilket ämbete han behöll till sin död 1613, varefter hans sterbhus erhöll rätt att uppbära häradshövdingeräntan under ytterligare tre år. Som substitut be-

[1] I ett häradshövdingeregister från 1568 i KA omtalas till en början att »drottningen» uppburit häradshövdingeräntan från Selebo. Sedermera har detta utstrukits och häradsnamnet sammanställts med Åker på sådant sätt, att härav torde kunna slutas, att Selebo och Åker omkring 1570 bildat gemensam domsaga under häradshövdingen *Severin* (Söffring) *Nilsson*.

[2] Han omtalas f. ö. som häradshövding i Södermanland redan i Hertig Carls registratur (RA) 1588 $^{25}/_{1}$.

gagnade Ryning mot 1500-talets slut lagläsaren Hans Jönsson, som avfattat Selebo äldsta bevarade häradstingsprotokoll från 1596—98. Ryning efterträddes av sekreteraren i K. kansliet *Erik Elofsson* 1617—18, varefter dennes sterbhus erhöll rätt till vissa nådår. Till hans efterträdare utsåg änkedrottning Christina, under vars förvaltning Selebo i likhet med Daga och Åker vid denna tid lydde, borgmästaren i Nyköping *Mårten Esbjörnsson*, som blev stamfader för adliga ätten Reutercrantz. Denne uppbar häradshövdingeräntan med säkerhet under åren 1623—27. Därefter förordnade Kungl. Maj:t den 29 april 1628 notarien i Svea hovrätt *Måns Olofsson* till häradshövding i häradet. Denne innehade ämbetet till 1633, då Selebo kom att ingå i änkedrottning Maria Eleonoras livgeding och i judiciellt avseende sammanslogs med Daga och Åker till en gemensam domsaga. Häradshövdingarna därstädes äro tidigare (ovan s. 110) redovisade. Sedan livgedinget upphört, erhöll borgmästaren i Örebro, sedermera assessorn i Göta hovrätt *Jakob Lithman* kunglig fullmakt som häradshövding i Selebo den 11 februari 1645, vilket ämbete han behöll till 1650, då häradet kom att räknas till hertig Carl Gustafs underhållsländer. Några år senare förenades Selebo med Daga och Åker samt Öster- och Västerrekarne till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes till periodens slut har ovan s. 111 redogjorts.

Tingsförrättarna i Selebo härad hava under tiden 1596—1680 varit desamma som i Åkers härad (jfr ovan s. 113).

9. *Österrekarne härad.*[1]

Det medeltida tingsstället låg på Kjula ås, närmare bestämt på en plats, som kallades Fagrahed. Fagerås och Tingstorp äro ännu namn på gårdar nära mitten av häradet i Kjula socken på gränsen mot Stenkvista, där tingsstället anses hava varit beläget. Under 1600-talet höllos tingen vid Kjula sockens kyrka i den där befintliga sockenstugan.

Österrekarne härad, tidigare Öster-Reks hundare, omfattade under medeltiden och större delen av 1500-talet förutom de nuvarande socknarna även huvudparten av Villåttinge härad (jfr ovan s. 102). I judiciellt avseende kom emellertid efter 1569 att till Österrekarne även räknas Fors', Gillberga och Torshälla socknar i Västerrekarne. Anledningen var den, att denna del av Västerrekarne tilllika med Österrekarne kommit att tillhöra hertig Carls furstendöme, medan övriga socknar fortfarande tillhörde konungadömet. Detta förhållande upphörde först sedan både Öster- och Västerrekarne med

[1] *Litteratur:* M. Collmar, Ur Kjula Ås domböcker (1940).

undantag av Säterbo och Torpa socknar 1609 ingått i hertig Carl Filips furstendöme.

Den äldsta kände häradshövdingen i Österrekarne var *Lars Sunesson* (Örnsparre) 1357—58, som bodde inom häradet på sätesgården Ådö men under båda åren anlitade en vikarie vid namn Jon i Ökna (Husby sn). Bland häradshövdingens närmaste efterträdare märkas väpnaren *Magnus Finvidsson* (Leopard) 1371, väpnaren *Ulf Jonsson* (Lejonörn av Aspenäs) 1380—85, som ägde flera sätesgårdar i Ydre härad (Ög.), väpnaren *Sten Haraldsson* (Gren) 1399—1411, som bodde på sätesgården Ål (nuv. Grensholmen) i Vånga socken (Ög.), samt riddaren och lagmannen i Uppland *Nils Gustafsson* (Båt) 1416—37, som ägde sätesgården Rossvik inom häradet. De flesta av de nu uppräknade häradshövdingarna hava anlitat vikarier. Som sådana uppträda Kettil Nilsson i Bråhåvda (Dunkers sn) 1380—1404, Nils Björnsson i Össby (Jäders sn) 1405, Abraham Olofsson skräddare 1408, Nils Björnsson i Össby ånyo 1409—13, Johan Bengtsson i Kälbro (Stenkvista sn) 1416—28 och väpnaren Nils Röd i Ärsta (Klosters sn) 1433—37.

Även de följande medeltida häradshövdingarna i Österrekarne begagnade som regel i viss utsträckning substitut. Väpnaren *Germund Larsson* (lilja) 1440—57, som bodde på sin sätesgård Fjällskäfte i Oppunda härad, anlitade sålunda »domaren» Ulf i Flenmo (Lilla Mellösa sn) 1440—54. Häradshövdingens efterträdare, väpnaren *Magnus* (Håkansson) *Frille* 1462—71, som var bosatt inom häradet på sätesgården Gräfseboda (nuv. Haneberg), höll visserligen åtskilliga ting själv men tog ej sällan hjälp av Jöns Hemmingsson i Måsta (Klosters sn) 1463—69. Detsamma gäller i tillämpliga delar om väpnaren *Anders Eriksson* (Ekeblad), som var häradshövding i häradet 1478—93 och då bodde på den däri belägna sätesgården Sövsta. Hans mer eller mindre tillfälliga substitut hette Schering Birgersson i Rinkesta (Ärla sn) 1479—82. År 1498 omtalas *Lars Fadersson* som häradshövding och 1501 fungerade som hans vikarie Jöns Johansson i Rinkesta (Ärla sn). Den siste kände medeltida häradshövdingen i Österrekarne var väpnaren *Erik* (Karlsson) *Kuse* 1504—16, som bodde på sin sätesgård Almby i häradet och själv uppehöll ämbetet. Han var åtminstone under åren 1508—09 häradshövding även i Västerrekarne.

Under nya tiden möter ånyo tendensen att förena Öster- och Västerrekarne i judiciellt avseende. Sålunda var riksmarsken *Lars Siggesson* (Sparre) efter allt att döma häradshövding i båda häradena under 1530-talet och detta ännu 1553 eller troligen till 1554, då

han dog. Rättskipningen sköttes av lagläsaren Äster Jönsson till Ekeby (Rytterns sn) 1536—46. Sambandet mellan häradena synes dock snart hava brutits, i varje fall 1559, då fogden *Bengt Nilsson* (Schack) den 20 augusti s. å. utnämndes till häradshövding i Österrekarne. Detsamma gällde 1568, när *Christoffer Nilsson* till Pungsund innehade häradshövdingeräntan från häradet. Även kungliga fullmakten den 21 februari 1569, varigenom Lars Siggessons måg *Erik Jönsson* (Lillie) efter företrädarens död erhöll motsvarande befattning, pekar i samma riktning. Visserligen befinnes Erik Jönsson åtminstone från 1573 hava varit häradshövding i Västerrekarne, men detta behöver ej betyda, att häradena ånyo förenats. Det sannolika är tvärtom, att han blivit häradshövding i Västerrekarne, först sedan han fått avstå från Österrekarne. Förhållandet blir än tydligare, då vi 1579 finna hertig Carls kansliskrivare *Markvard Eriksson* (Montanus) som häradshövding i Österrekarne, medan Erik Jönsson ännu var häradshövding i Västerrekarne. Härtill kommer, att de båda häradena efter 1569 blivit åtskilda så till vida, att Österrekarne jämte en del av Västerrekarne kommit att ligga inom hertig Carls furstendöme, medan det egentliga Västerrekarne tillhörde konungadömet och i detta hänseende räknades till Västmanlands lagsaga. Det är därför under den tid furstendömet ägde bestånd så gott som uteslutet, att dessa båda härad skulle kunnat äga gemensam häradshövding.

Den 20 oktober 1582 utnämnde hertig Carl guvernören över Södermanland, Närke och Värmland *Bengt Gabrielsson* (Oxenstierna) till häradshövding i Österrekarne. Förmodligen har denne ej själv förvaltat ämbetet, men namnet på vikarien har i brist på källor ej kunnat återfinnas. Sedan Oxenstierna den 6 juni 1586 förordnats till häradshövding i Vadsbo härad (Vg.), utnämndes samma dag hertig Carls furstliga råd *Jöran Larsson* (Sparre) till hans efterträdare i Österrekarne, och då denne två månader senare avled, fick hans sterbhus uppbära häradshövdingeräntan 1586—87. Sistnämnda år förlänades samma ränta åt hertigens kammarjunkare, sedermera ståthållaren *Erik Stake* och efter dennes frånfälle 1598 åt hertigens hovmästare, sedermera ståthållaren på Stockholms slott *Hans von Masenbach*, som behöll räntan till sin år 1607 inträffade död. De båda sistnämnda häradshövdingarna använde samma vikarie, nämligen lagläsaren Hans Jönsson, som avfattat Österrekarnes äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{25}/_{1}$ 1596—$^{15}/_{11}$ 1599). Sedan häradshövdingeräntan från häradet några år varit indragen till kronan, finna vi 1614 ryttmästaren *Bengt* (Jöransson) *Sparre* som häradshövding i Österrekarne och större delen av Västerrekarne. Sambandet

fortsatte f. ö. även efter sedan Sparre avlidit 1632 och efterträtts av assessorn i krigskollegium *Jesper Andersson Cruus* (fullm. $^{26}/_{11}$ s. å.) samt sedan häradena införlivats med änkedrottning Maria Eleonoras livgeding under benämningen Eskilstuna län. Visserligen använde änkedrottningen under större delen av sin förvaltningstid (1634—36) häradshövdingeräntan till andra ändamål, men när hon utnämnde häradshövdingar, kommo de båda häradena att bilda gemensam domsaga. En sådan häradshövding var ståthållaren *Stellan Mörner* 1636—37. Efter änkedrottningens flykt 1640 innehölls häradshövdingeräntan under tvenne år för att sedermera förlänas åt landshövdingen och ståthållaren på Nyköpings slott *Hans Rotkirch* 1643—50. Under hans ämbetstid upplöstes emellertid tillfälligtvis förbindelsen mellan Öster- och Västerrekarne, i det att vice presidenten i Svea hovrätt *Gustaf Rosenhane* erhöll häradshövdingeräntan från det sistnämnda häradet 1647—50. Sedan båda häradena därefter kommit att tillhöra hertig Carl Gustafs underhållsländer, förenades de, som tidigare omtalats, med Daga, Åker och Selebo till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes till periodens slut har ovan s. 111 redovisats.

Tingsförrättare i Österrekarne härad under tiden 1593—1680 hava varit:

Hans Jönsson	1593—1609
Hans Hansson Dober	1614
Magnus Månsson	1618—1620
Zacharias Anthelius	1621
Lars Pedersson[1]	1622—1632
Jakob Birgersson Grabb	1633—1634
Jöns Olofsson Svart	1634—1640
Peder Nilsson Höök	1641—1650
Jakob Abrahamsson Ruuth	1651—1658
Abraham Månsson Knoop[2]	1658—1664
Johan Sylvius, häradshövding i häradet[3]	1665—1669
Abraham Månsson Knoop, häradshövding i häradet, ånyo	1670—1680

[1] Häradshövdingen Bengt Sparre tjänstgjorde under tiden 1623—30 omväxlande med lagläsaren.

[2] Häradshövdingen Erik Lagerqvist tjänstgjorde under tiden 1658—64 omväxlande med lagläsaren.

[3] Som medhjälpare tjänstgjorde bl. a. lagläsarna Johan Lantzberg 1665—66, Andreas Larsson Milander 1666, Tileman Eriksson Wassman 1667 och Håkan Palmberg 1669.

10. Västerrekarne härad.

Tingsstället låg av ålder (1346) på Tumboås i närheten av Tumbo kyrka.

Västerrekarne härad, tidigare Väster-Reks hundare, var från början något större än för närvarande. Det omfattade sålunda under medeltiden och ännu inpå 1600-talet utom sitt nuvarande område även Säterbo och Torpa socknar, som först 1622 tillades Åkerbo härad i Västmanland.[1] Under tiden 1569—1609 bestod Västerrekarne dessutom av socknarna Öja, Västermo, Lista, Råby och Tumbo, medan de tre övriga socknarna Fors, Gillberga och Torshälla som ovan omtalats i judiciellt avseende räknades till Österrekarne.

Den äldsta kände häradshövdingen i Västerrekarne var *Tyke Petersson* (lejon) 1369—87. Från den därpå följande tiden äro namnen på två underhäradshövdingar i häradet bevarade, nämligen Hemming Larsson 1400 och Ernolf i Bärsta (Öja sn) 1408. Å vems vägnar de förrättat ting är däremot icke bekant. Nästa kände häradshövding var riksrådet *Lars Ulfsson* (Lejonörn), som bodde på sätesgården (Stora) Sundby i häradet. Han förekommer i källorna första gången som häradshövding 1414 och sista gången 1437 men innehade förmodligen ämbetet till sin död 1445. Som hans vikarie omtalas Sante i Ekeby (Torshälla sn) 1414, men då denne tjänstgjorde redan 1409 som tingsförrättare i häradet, kan detta betyda, att Lars Ulfsson redan då varit häradshövding därstädes.[2] Som Santes efterträdare omtalas Lars i Vi (Västermo sn) 1417, Birger i Segersta (Öja sn) 1419 och väpnaren Anders (Martinsson) Ruska 1423—40. Lars Ulfsson efterföljdes som häradshövding av riddaren och riksrådet *Staffan Ulfsson* d. y. (tillbakaseende ulv) 1446—71 eller förmodligen till sin död 1478. Denne var lagman i Västmanland och ägde flera sätesgårdar i Uppland. Som underhäradshövdingar under denna tid tjänstgjorde Lars Nilsson 1451, Greger Jonsson 1451—55, Martin i Brunsta (Torshälla sn) 1460 och »häradsdomaren» Johan Jakobsson i Hålby (Gillberga sn) 1471. Senare medeltida häradshövdingar i Västerrekarne hava varit väpnaren *Peder Eriksson* (blomstängel) 1481—1505, som bodde på sin sätesgård Vargarn i häradet, och vilken som vikarier anlitade Magnus Nilsson i Bankesta 1481—90 och Peder Påvelsson 1495, väpnaren *Peder Olsson* 1506, som var bosatt

[1] Den judiciella föreningen hade inträffat något tidigare eller 1620. Jfr Västmanlands handl. (KA) 1620: 1 B.

[2] Redan 1408, då Ernolf i Bärsta håller ting i Västerrekarne, säger han sig hava lånat sigillet av »domino Laurentio Ulfsson . . . me ipso non habente». Ernolf vikarierade f. ö. för denne vid ett tillfälle 1414 (SD 2006). Han synes då hava flyttat till Kolsta i Fors' socken.

på sätesgården Gräfseboda (nuv. Haneberg) i Österrekarne, väpnaren *Erik* (Karlsson) *Kuse* 1508—09, som bodde på sätesgården Almby i Österrekarne och samtidigt var häradshövding jämväl i sistnämnda härad, samt väpnaren *Erik* (Pedersson) *Knagh* 1514, som var bosatt på sin sätesgård Vargarn i Västerrekarne och dotterson till företrädaren Peder Eriksson.

Under Gustaf Vasas regering var riksmarsken *Lars Siggesson* (Sparre) från 1530-talet till 1554 häradshövding i såväl Västerrekarne som Österrekarne. Tjänsten uppehölls i Västerrekarne av lagläsaren Äster Jonsson till Ekeby (Rytterns sn) 1530—45. Efter nämnda t:d finnes en relativt stor lucka i hithörande häradshövdingelängd. Först 1568 påträffas räntmästaren, sedermera hertig Carls kamrerare *Nils Nilsson* som häradshövding i Västerrekarne, och efter honom 1573 ståthållaren *Erik Jönsson* (Lillie), vilken tidigare haft en motsvarande befattning i Österrekarne. År 1582 efterträddes denne i Västerrekarne av rikskanslern och lagmannen i Västmanland *Erik Sparre*, som emellertid efter några år (före 1586) avstod häradshövdingeräntan till företrädaren *Erik Jönsson*, som tillika var hans svåger. År 1588 uppbar *Erik Sparre* samma ränta på nytt, tills han 1590 råkade i onåd och fick för andra gången avsked från ämbetet. Johan III utnämnde då[1] i hans ställe *Jöns Ulfsson* (Bååt), men 1594 blev *Erik Sparre* häradshövding i häradet för tredje gången på grund av fullmakt från konung Sigismund, vilket ämbete han behöll till 1597, då han flydde ur riket. Erik Jönsson har som vikarier anlitat Johan Stark 1581 och Hans (Hansson) Bilefelt 1586—87. Sparre åter har begagnat såväl sistnämnde person 1588 som Anders (Larsson) Gammal 1596.

De judiciella förhållandena i Västerrekarne kring sekelskiftet 1600 äro svåra att utreda. Vissa tecken tyda emellertid på att någon häradshövding icke blivit tillsatt därstädes förrän tidigast 1609. Fem år senare var i varje fall hela Västerrekarne (m. u. a. Säterbo och Torpa socknar, som fortfarande räknades till Västmanlands och Dala lagsaga och vilkas häradshövdingeränta för 1621 var anslagen till bergsbruket) förenat med Österrekarne under gemensam häradshövding, nämligen ryttmästaren *Bengt Sparre*. För domsagans vidare öden till periodens slut är tidigare (ovan s. 117 f.) redogjort.

Tingsförrättare i Västerrekarne härad under tiden 1600—80 hava varit:[2]

---

[1] Fullmakten i riksregistraturet är daterad den 19 mars 1590.

[2] Tjänstgöringsförhållandena under tiden 1623—69 voro desamma som i Österrekarne. Jfr s. 118, not 1—3.

Hans Eriksson	1601
Hans Henriksson	1608—1609
Hans Hansson Dober	1614
Magnus Månsson	1618—1620
Zacharias Anthelius	1621
Lars Pedersson	1622—1632
Jakob Birgersson Grabb	1633—1634
Jöns Olofsson Svart	1634—1640
Peder Nilsson Höök	1641—1650
Jakob Abrahamsson Ruuth	1651—1658
Abraham Månsson Knoop	1658—1664
Johan Sylvius, häradshövding i häradet	1665—1669
Abraham Månsson Knoop, häradshövding i häradet, ånyo	1670—1680

B. Tiden efter 1680.

1. Jönåker, Rönö, Hölebo m. fl. härad.

Vid periodens början sammanslogos Jönåkers, Rönö och Hölebo härad med Oppunda och Villåttinge till en gemensam domsaga, som från och med 1861 officiellt erhöll benämningen K u n g a d ö m e t s d o m s a g a.[1] Med hänsyn till att domsagan genom befolkningens tillväxt blivit alltmera svårskött, bestämde Kungl. Maj:t den 18 maj 1878, att Oppunda och Villåttinge från och med påföljande år skulle utbrytas för att bilda särskild jurisdiktion. Till följd av kungliga brevet den 25 oktober 1878 förenades från ingången av 1879 de övriga häradena med Daga under benämningen N y k ö p i n g s d o m s a g a. Denna kom således att omfatta Daga härad med tingsställe i Gåsinge (från 1909 i Gnesta), Hölebo härad med tingsställe i Trosa, Rönö härad med tingsställe i Svärdsbro och Jönåkers härad med tingsplats i Gävle by. Den 31 augusti 1910 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att Rönö och Jönåker från 1911 års ingång skulle förenas till ett tingslag med tingsställe i Nyköping, och till följd av kungliga breven den 29 augusti 1913 och den 18 april 1914 hänfördes sistnämnda år dit även Hölebo. De dåvarande tvenne tingsplatserna Nyköping och Gnesta begagnas omväxlande alltjämt, trots att domsagan genom kungl. kungörelse den 10 juli 1947 från och med påföljande år kommit att bestå av ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Jönåker, Rönö, Hölebo m. fl. härad (sedermera Nyköpings domsaga) hava hittills varit:

D. 10.

Johan von Bysing, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1691†
Lennart Ekebom (adlad Ekfelt), fullm. $^{9}/_{11}$ 1692	1692—1717†
Johan Kloo, fullm. $^{19}/_{8}$ 1717	1717—1733
Olof Christoffer Montan, fullm. $^{30}/_{3}$ 1733	1733—1750†
Bengt Georg Berghman, fullm. $^{3}/_{7}$ 1750	1750—1762
Johan Petter Wankif (adlad Gripenbjelke), fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1775
Erik Ugla, fullm. $^{14}/_{3}$ 1775	1775—1782†
Paul von Jacobsson, fullm. $^{7}/_{7}$ 1782	1782—1821†
Carl Peter Törnebladh, fullm. $^{11}/_{12}$ 1821	1821—1840
Henrik August Helleday, fullm. $^{16}/_{11}$ 1841	1841—1876†

[1] Under åren 1684—90 utgjorde hemmanet *Goglunda* (1 mtl krono) i Stigtomta socken (Jönåkers hd) häradshövdingeboställe. Sistnämnda år utbyttes detta mot säteriet *Lövsta* (1 mtl krono) i Vagnhärads socken (Hölebo hd). Domsagans häradshövdingar hava sedermera bott där till 1856, vilket år dåvarande boställsinnehavaren erhöll tillåtelse att utarrendera detsamma.

Ernst August Edelstam, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878 ..... 1879—1900†
Tage Germund Rudling, fullm. $^{22}/_{6}$ 1900 ..... 1900—1929
Emil Teodor Vitell, fullm. $^{24}/_{1}$ 1930 ..... 1930—1950
Samuel (Sam) Åseskog, fullm. $^{15}/_{9}$ 1950 ..... 1950—

Oppunda och Villåttinge härads domsaga (från och med 1936 kallad Oppunda och Villåttinge domsaga), som omfattar Oppunda härad med tingsställe i Katrineholm och Villåttinge härad med tingsplats i Malmköping, har hittills haft följande häradshövdingar:

Erik Vilhelm Casimir Planting-Gyllenbåga, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878 ..... 1879—1901 **D. 11.**
Erik Jakob Hagströmer, fullm. $^{28}/_{2}$ 1902 ..... 1902—1929†
Carl Albert Brycker, fullm. $^{31}/_{1}$ 1930 ..... 1930—1950
Sture Mauritz Svensson, fullm. $^{15}/_{9}$ 1950 ..... 1950—

Med bevarande av de båda tingsplatserna, som alltjämt omväxlande användas, har domsagan genom 1947 års kungl. kungörelse förklarats skola från och med 1948 bestå av ett enda tingslag.

2. Åker, Selebo m. fl. härad.

Åker, Selebo, Daga samt Öster- och Västerrekarne berördes tills vidare icke av 1680 års lagstiftning, enär de samtliga tillhörde änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding, inom vilket de bildade en gemensam domsaga under benämningen Gripsholms, Rävsnäs' och Eskilstuna län.[1]

År 1714 utbröts emellertid Eskilstuna län, d. v. s. Öster- och Västerrekarne, för att bilda särskild domsaga. Till häradshövding därstädes utsåg änkedrottningen

Erik Germund Cederhielm, fullm. $^{4}/_{5}$ 1714 ..... 1714—1718

Häradshövdingar i Åker, Selebo m. fl. härad, alla förordnade av änkedrottningen, hava varit:

Abraham Månsson Knoop (jfr ovan s. 111) ..... 1680—1682†
Johan Berelius, fullm. $^{9}/_{8}$ 1682 ..... 1682—1692
Jonas Thunberg, fullm. $^{31}/_{8}$ 1692 ..... 1692—1706†
Jakob Gerdes, fullm. $^{28}/_{1}$ 1707 ..... 1707—1713
Olof Nordeman, fullm. $^{17}/_{7}$ 1713 ..... 1713—1714
Nils Lundwall, fullm. $^{21}/_{4}$ 1714 ..... 1714—1718

[1] Som häradshövdingeboställe i hithörande domsaga hade omkring 1714 anslagits hemmanet *Norrby* (2 mtl krono, senare förmedlat till $1^{1}/_{2}$) i Åkers socken och härad. Häradshövdingarna i Åker, Selebo m. fl. härad bebodde sedermera detta boställe till 1853, vilket år dåvarande innehavaren erhöll tillåtelse att utarrendera hemmanet.

Tab. 2. Södermanlands län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1718	1719—1878	1879—1950	Domsagor 1950
Oppunda	10	10	11	Oppunda och Villåttinge domsaga
Villåttinge	10	10	11	
Jönåker	10	10	10	Nyköpings domsaga
Rönö o. Hölebo	10	10	10	
Daga	Livgedinget	12	10	
Åker o. Selebo		12	12	Livgedingets domsaga
Österrekarne		12	12	
Västerrekarne		12	12	

Livgedingets speciella förvaltning upphörde först efter enväldets fall 1718. Detta förhållande medförde likväl ingen annan förändring i den judiciella indelningen, än att domsagan återfick sin gamla omfattning, sådan den varit före 1714. År 1861 erhöll denna domsaga officiellt benämningen Livgedingets domsaga såsom en gärd åt traditionen. Namnet behölls även efter 1878, då genom kungliga brevet den 25 oktober s. å. bestämdes, att Daga härad från och med 1879 ej längre skulle tillhöra domsagan. Vidare är att anteckna, att till följd av kungliga brevet den 19 september 1879 från och med 1881 års ingång Öster- och Västerrekarne förenats till ett tingslag med tingsplats i Eskilstuna samt Åker och Selebo till ett annat med tingsställe i Strängnäs.[1] Från och med 1936 kallas det förstnämnda Rekarne tingslag. Slutligen har genom 1947 års kungl. kungörelse domsagan från och med 1948 kommit att utgöra ett enda tingslag, varvid dock Eskilstuna och Strängnäs alltjämt omväxlande begagnas som tingsplatser. Ting med tremansnämnd hållas dessutom även i Torshälla.

Häradshövdingar efter 1718 i Åker, Selebo m. fl. härad (sedermera Livgedingets domsaga) hava hittills varit:

[1] Åkers och Selebo tingslags gemensamma gränser sammanföllo dessförinnan icke överallt med motsvarande härads. Av socknarna Åker, Ärja och Strängnäs landsförsamling, som tillhörde Åkers härad, räknades sålunda en mindre del av Åker, hela Ärja och en del av Strängnäs landsförsamling till Selebo tingslag.

Erik Germund Cederhielm (jfr ovan s. 123)	1719—1741	**D. 12.**
Carl Magnus Adlermarck, fullm. $^{29}/_{5}$ 1742	1742—1747	
Johan Gustaf Billberg, fullm. $^{10}/_{11}$ 1747	1747—1750	
Johan Adlerklo, fullm. $^{2}/_{11}$ 1750	1750—1776†	
Carl Forelius, fullm. $^{19}/_{2}$ 1777	1777—1808†	
Gabriel Poppius, fullm. $^{27}/_{4}$ 1808	1808—1809	
Josua Sylvander, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1812	
Elias Christoffer Ljunggren, fullm. $^{17}/_{12}$ 1812	1812—1813	
Abraham Malmborg (adlad af Malmborg), fullm. $^{14}/_{1}$ 1813	1813—1831†	
Fredrik Magnus Lund, fullm. $^{10}/_{3}$ 1832	1832—1852†	
Ludvig Theodor Almqvist, fullm. $^{26}/_{4}$ 1853	1853—1856	
Richard Theodor Carlén, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857	1857—1867	
Carl Fredrik Abenius, fullm. $^{30}/_{3}$ 1867	1867—1895†	
Ulrik Wilhelm Ossian Queckfeldt, fullm. $^{6}/_{12}$ 1895.....	1895—1925	
Sixten Hadar Ivanoff Kylander, fullm. $^{21}/_{8}$ 1925	1925—1947†	
Erik Gustaf Beling, fullm. $^{19}/_{12}$ 1947.....	1948—	

VÄSTMANLAND OCH DALARNE.

I. Västmanlands och Dala lagsaga.

Den äldsta urkund, vari Västmanland och Dalarne omtalas vara förenade i en lagsaga, är Magnus Erikssons stadga om konungaval, utfärdad 1332 eller 1335.[1] Det är sannolikt, att denna förening då ägt bestånd endast en kortare tid. Härför talar bl. a., att Dalarne haft en särskild lag, som i sin bevarade form måste hava nedskrivits någon gång i 1300-talets början. Om föreningen då varit ett faktum, borde lagen hava innehållit något, som häntytt på ett dylikt förhållande, men så är icke fallet. Att Dalarne stundom i lagen betecknas som hundare, innebär nämligen ej något bevis för motsatsen, enär denna term där tydligen haft en annan innebörd än i Västmanland, vars hundaren i Dalarne motsvarats av tredingar. Om Dalarne av ålder utgjort blott ett av Västmanlands hundaren, har det heller icke funnits någon anledning att i själva benämningen på lagsagan intaga namnet Dalarne. Däremot behöver föreningen icke hava medfört, att Dalarnes folk måst underkasta sig Västmannalagen, och detta desto mindre, som Västmanland i likhet med Dalarne saknade en officiell, av konungen fastställd lagbok. Dessutom var Västmannalagen i mångt och mycket icke möjlig att tillämpa i Dalarne, som i sin struktur mer påminde om de norrländska landskapen än om Svealand i övrigt. Det visar sig också, att Dalalagen tillämpats ännu 1325 (DS 2496), då en tvist säges hava avgjorts »secundum censuram legum Vallensium», d. v. s. enligt Dalalagen.

Att Västmanland och Dalarne ännu 1305 ej varit förenade, synes i någon mån framgå av konung Birgers öppna brev till invånarna i Uppsala stift den 29 juni s. å., där lagmännen från Uppland, Västmanland och Värmland uppräknas och nämnas vid namn.[2] Detsamma gäller 1319, då rikets stormän förbinda sig i en urkund, daterad den 8 juli s. å., att bl. a. skydda och bibehålla kyrkans privilegier. Bland stormännen uppräknas nämligen lagmännen från Uppland, Södermanland, Östergötland, Tiohärad, Västergötland,

[1] Stadgan, som senare inarbetats i Södermannalagen (handskrift B), är numera tryckt bl. a. i form av additament 1 till samma lag. Jfr Holmbäck och Wessén, Svenska landskapslagar, Ser. 3 (1940), s. XXIII.

[2] Västmanlands lagman var då riddaren *Magnus Gregersson* (oäkta Folkungaätten).

Närke och Västmanland.[1] I båda dessa fall borde Dalarne hava nämnts, om lagmannen i Västmanland varit lagman även därstädes. En annan sak är, att han i urkunder, som berört interna förhållanden inom det ena eller andra landskapet, mycket väl kunnat kalla sig lagman ömsom över Västmanland och ömsom över Dalarne. Så har i varje fall drotsen Greger Magnusson (oäkta Folkunga-ätten) gjort, då han 1325 kallar sig »legifer Westmanniæ» (DS 2492) och 1336 »legifer super Dala» (DS 3196). HOLMBÄCK och WESSÉN, som i inledningen till »Svenska landskapslagar», Ser. 2 (1936), s. XXIII, observerat förhållandet, anse att detta snarast tyder på att Greger Magnusson varit lagman först i det ena och sedan i det andra landskapet. Ehuru det icke där omtalas, stödes denna åsikt av den anmärkningsvärda omständigheten, att riddaren Johan Magnusson (två snedbjälkar) år 1335 (DS 3111) omtalas som lagman i Västmanland. Trots att lagsagan samtidigt i en officiell urkund kallats Västmanlands och Dala lagsaga, skulle det alltså därstädes hava funnits två lagmän. Som dessa voro bröder, skulle detta betyda, att drotsen avstått Västmanland åt sin broder och själv behållit Dalarne för egen del, vilket förefaller egendomligt. Måhända ligger förklaringen just däri, att de voro bröder. Sålunda kan det tänkas, att namnen vid källskriftens avfattande helt enkelt blivit förväxlade (det är sålunda icke här fråga om något av vederbörande själv utfärdat dombrev), eller också har Johan Magnusson 1335 tillfälligt vikarierat i sin broders ställe.

HOLMBÄCK och WESSÉN hava i sitt nyss anförda arbete vidare utrett, att »den första urkund, som visar, att en gemensam lagman har funnits för Västmanland och Dalarne», härstammar från år 1367 (DD 638). Det åsyftade dombrevet, som är daterat den 21 mars s. å., är utfärdat av Finvid Magnusson, »lagman över Västmanland och Dalarne», samt Magnus Enbjörnsson, häradshövding i Dalarne å Bo Jonssons vägnar, och gäller en tvist rörande ett ålfiske vid Horndal i By socken (Dalarne). Detta brev föreligger dock blott i en sen kopia, varför man icke helt kan lita på ordalagens riktighet. I varje fall bör härav icke dragas den slutsatsen, att Finvid Magnusson vid nämnda tidpunkt varit lagman i Västmanlands och Dala lagsaga. Det finns nämligen bevarat ett ungefär samtidigt originalbrev, daterat den 17 augusti 1367 (SRP 784), vari avhandlas ett jordabyte

[1] Västmanlands lagman nämnes dock här icke till namnet, som motsvaras av en lucka i urkunden (DS 2199, not 6). Då Magnus Gregersson levde ännu i december 1319 (DS 2215) är det sannolikt hans namn, som blivit överhoppat. Jfr J. R o s é n, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (1939), s. 308 och 336, som likväl finner politiska skäl tala för antagandet, att lagmansämbetet 1319 stått obesatt.

inom Tjurbo härad (Vm.), och vari Finvid Magnusson säges vara lagman i Västmanland å herr Erik Karlssons vägnar. Den förstnämnde var således blott underlagman, vilket förhållande borde hava kommit till uttryck även i dombrevet av den 21 mars 1367, likaväl som hans medutfärdare säger sig vikariera för drotsen Bo Jonsson. HOLMBÄCKS och WESSÉNS påstående, att nyssnämnda dombrev utgör bevis för att Västmanland och Dalarne då haft en gemensam lagman, blir därigenom icke oangripbart. Det visar blott, att dessa landskap haft en gemensam underlagman, vilket icke med nödvändighet behöver vara samma sak, särskilt som nämnda författare samtidigt vilja göra gällande, att Västmanland och Dalarne dessförinnan haft olika lagmän.

I själva verket torde emellertid det samlade dombrevsmaterialet utvisa, att Västmanland och Dalarne utgjort en enda lagsaga med gemensam lagman åtminstone från 1353. Från detta år finnes nämligen bevarat ett originalbrev, daterat den 24 februari (DS 4894), enligt vilket Ingevald (Olofsson) i Kvarnbo, som i sitt vapen förde tre liljor, säger sig vara lagman å Nils Abjörnssons vägnar och i denna egenskap giver fasta å ett jordabyte inom By socken i Dalarne. Detta brev bör jämföras med ett liknande, som utfärdats den 13 juni 1352 (DS 4823), vari Västmanlands lagman Nils Abjörnsson giver fasta å ett jordabyte i Tuhundra härad (Vm.). Om nu dennes underlagman påföljande år kunde vara tingsförrättare i Dalarne, följer härav, att riddaren och riksrådet Nils Abjörnsson (Sparre) då måste hava varit lagman även i Dalarne. Att han varit det även 1352, trots att han i nyssnämnda fastebrev ej ansåg det vara av behovet påkallat att särskilt omnämna förhållandet i ett ärende, som blott hade samband med den västmanländska delen av lagsagan, förefaller högst sannolikt. Även i senare brev, daterade den 19 juli 1353 (DS 4933) och den 12 februari 1358 (DD 26) har underlagmannen Ingevald Olofsson å Nils Abjörnssons vägnar givit fasta å jord inom Dalarne, vilket tyder på att hans verksamhetsfält huvudsakligen varit förlagt till nämnda landskap, medan lagmannen i egen person skött rättskipningen inom Västmanland. Se t. ex. DS 5160 (1355) och SRP 312 (1357), i vilka brev han f. ö. fortfarande kallar sig »lagman i Västmanland».

Det anförda torde utgöra starka skäl för åsikten, att Dalarne aldrig haft någon särskild lagman.[1] Någon dylik omtalas ej heller

[1] Jfr även K. H. Karlsson i Fornvännen 1906, s. 95 ff., som från annan utgångspunkt nått fram till samma slutsats. Annorlunda E. Hjärne i Namn och Bygd 1952, s. 108.

i Dalalagen. Men då såväl Södermannalagens additament som Magnus Erikssons landslag uttryckligen tala om en lagman över Västmanland och Dalarne, måste föreningen hava ägt rum före 1335 men troligen först efter 1319, då det som nämnt i en viktig riksurkund talas om lagmannen i Västmanland. Under sådana förhållanden skulle drotsen Greger Magnusson vara den förste kände lagmannen över båda landskapen.

Västmanland och Dalarne hade under förra hälften av 1500-talet samma omfattning som under medeltiden. Men under perioden 1569—1609 kom som ovan (s. 95) nämnts större delen av Västerrekarne härad[1] att tidvis tillhöra lagsagan. Detta berodde på att denna del ej ingick i hertig Carls furstendöme och därför ansågs böra hänföras till någon lagsaga inom konungadömet. Och vidare överflyttades från och med år 1617[2] Nora socken till lagsagan från Närke. Anledningen härtill var av flerfaldig art. Dels hade berörda socken redan 1579 i kyrkligt hänseende överförts från Strängnäs' till Västerås' stift, dels räknades den ej till hertig Carls eller Carl Filips furstendömen, vilka i övrigt omfattade största delen av Närke, och dels hade Nora sedan 1579[3] kommit att bilda en gemensam domsaga med Lindes socken, som av ålder tillhörde Västmanland. Slutligen kommo genom förvärvet av Särna och Idre socknar från Norge under 1640-talet dessa att definitivt tillföras lagsagan. Lagmansräntan från Snevringe härad, som under namn av Strömsholms län tidtals tillhörde olika livgeding, uppbars däremot trots detta ännu 1680 av lagmannen över Västmanland och Dalarne.[4]

Genom Carl XII:s domstolsreform 1718 delades Västmanlands och Dala lagsaga i fyra lagsagor, nämligen Västerås läns lagsaga, till vilken, som förut nämnts, överfördes Simtuna, Torstuna och Våla härad från Uppland, Arboga läns lagsaga, Hedemora läns lagsaga samt Kopparbergs läns lagsaga.[5] Redan påföljande år återgick man

---

[1] Undantagna voro socknarna Fors, Gillberga och Torshälla. — Ang. Glanshammars härad se nedan s. 170.

[2] Jfr Riksregistraturet (RA) 1617 $^{7}/_{3}$ fol. 210.

[3] Tidigare (1572) hade Nora dock haft gemensam häradshövding med Åkerbo härad, av vilket Linde socken då utgjorde en del.

[4] Efter 1680 erhöll Strömsholms län samma lagmän som livgedingets sörmlandsdel (jfr ovan s. 96). Även dessförinnan hade tjänsten uppehållits av Erik Lagerqvist i egenskap av vice lagman.

[5] Till lagmän därstädes förordnades den 18 juli 1718 resp. *Tobias Westenhielm*, *Olof Gyllenborg*, *Birger Rosensparre* och *Jöns Nordenhielm*. Redan den 1 sept. s. å. ändrades förhållandet så till vida att Rosensparre, som transporterades till Gotland, ersattes med *Jonas Rothåf*. Och sedan även Westenhielm avgått, insattes i dennes ställe den 16 okt. s. å. *Olof Plantin* (sedermera adlad Plantenstedt).

dock till den gamla ordningen. Lagsagan, som redan tidigare officiellt börjat kallas Västmanlands och Kopparbergs (läns) lagsaga uppdelades 1731 mellan de båda länen, men redan 1735 förenades de på nytt. Även senare gjordes liknande försök, nämligen 1747—59 och 1762—79, men med enahanda resultat. Som tidigare nämnts i annat sammanhang (jfr ovan s. 14) bestämde Kungl. Maj:t den 20 juni 1827, att lagsagan skulle utökas med Uppsala län.[1] Beslutet verkställdes 1832, varefter lagsagan erhöll benämningen Upplands, Västmanlands och Kopparbergs lagsaga.[2] Från och med 1850 upphörde den i likhet med övriga lagsagor.

Lagmän i hithörande lagsaga[3] hava varit:

Greger Magnusson (oäkta Folkunga-ätten)	1325—1336
Nils Abjörnsson (Sparre av Tofta)	1352—1359†
Erik Karlsson (Örnfot)	1367
Sten Stensson (Bielke)[4]	1374—1386
Tord Bonde	1394—1417†
Karl Bonde	1422—1438
Sten Pedersson (Stallare)	1439—1441
Karl Bonde (ånyo)	1442—1443
Staffan Ulfsson (Ulv)	1447—1473
Greger Matsson (Lillie)	1478—1489
Knut Eskilsson (Banér)	1492—1494
Sten Turesson (Bielke)	1498—1511
Erik Abrahamsson (Leijonhufvud)	1520†
Axel Andersson (Lillie af Ökna)	1523
Johan Olofsson (Gyllenhorn)	1531—1556†
Gustaf Johansson (Tre rosor)	1562—1566†
Lars Jespersson (Cruus)	1568—1569
Bengt Gylta, fullm. $^{2}/_{6}$ 1569	1569—1574†
Erik Sparre	1576—1590
Bengt Ribbing, fullm. $^{19}/_{3}$ 1590	1590—1594
Erik Sparre, fullm. $^{14}/_{7}$ 1594 (ånyo)	1594—1597
Carl Carlsson Gyllenhielm, fullm. $^{4}/_{12}$ 1598	1598—1602

[1] Det kungliga brevet härom är tryckt i Svensk författningssamling.

[2] Lagsagan synes av okänd anledning ej erhållit något lagmansboställe förrän 1832, då lagmannen fick övertaga Upplands lagsagas gamla lagmansboställe *Älbrunna* ($1^{3}/_{4}$ mtl krono) i Låssa socken, Bro härad.

[3] Som underlagmän därstädes före 1680 hava tjänstgjort: Ingevald Olofsson (tre liljor) 1353—58, Ingemund Botvidsson (tre hjärtformiga blad) 1362, Finvid Magnusson (sjuuddig stjärna) 1366—77, Ingevald djäkn (två vinkelhakar) 1378—94 omväxlande med Peder Tomasson 1379—93, Lars Korske 1399—1402, Bengt Nilsson (varghuvud) 1403—09, Karl Styrkarsson (lilja) 1412—14 (även 1399), Jöns Karlsson (Ödeby-ätten) 1424, Hans Hansson Dober 1603—16, Jöran Larsson 1618—21, Erik Olofsson 1622—24, Johannes Hansson 1627—30, Olof Larsson Gewerinus 1631—38, Claes Eriksson Torschen 1639—40 och Johan Gustafsson (1646 adlad Örnevinge) 1642—80.

[4] År 1378 förekommer hans frände Ture Bengtsson (Bielke) som vice lagman.

Abraham Brahe, fullm. $^{27}/_{11}$ 1602 ..... 1602—1630†
Per Brahe, fullm. $^{9}/_{6}$ 1630[1] ..... 1630—1680†
Sten Bielke, fullm. $^{14}/_{9}$ 1680 ..... 1680—1684†
Håkan Fägerstierna, fullm. $^{10}/_{9}$ 1684 ..... 1684—1685
Gabriel Lillieflycht, fullm. $^{16}/_{9}$ 1685..... 1685—1690†
Jonas Schönberg, fullm. $^{20}/_{12}$ 1690 ..... 1690—1693
Johan Gripenhielm, fullm. $^{23}/_{5}$ 1693 ..... 1693—1696†
Fredrik Stenbock, fullm. $^{29}/_{7}$ 1697 ..... 1697—1699†
Hans Rålamb, fullm. $^{14}/_{2}$ 1699 ..... 1699—1712†
Jonas Cedercreutz ..... 1712—1713
Tobias Westenhielm, fullm. $^{24}/_{8}$ (ej $^{28}/_{5}$) 1713 ..... 1713—1718†
Otto Reinhold Strömfelt, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719 1719
Johan Cederbielke, fullm. $^{18}/_{6}$ 1719..... 1719—1723
Christian König, fullm. $^{19}/_{11}$ (ej $^{19}/_{12}$) 1723 ..... 1723—1747
Johan Funck, fullm. $^{2}/_{5}$ 1747 ..... 1747—1759
Carl de Brenner, fullm. $^{7}/_{12}$ 1759 ..... 1759—1762
Magnus Johan Lundh, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1783†
Carl Gustaf Spens, fullm. $^{19}/_{3}$ 1783 ..... 1783—1789
Lars Fredrik Dahlson, fullm. $^{5}/_{3}$ 1789 ..... 1789—1801
Erik Wilhelm Strandberg, fullm. $^{14}/_{7}$ 1801 ..... 1801—1825†
Carl Gustaf Cassel, fullm. $^{27}/_{6}$ 1826 ..... 1826—1849

Lagmän i Kopparbergs läns endast tidvis existerande lagsaga hava varit:

Johan Björling, fullm. $^{13}/_{7}$ 1731 ..... 1731—1735†

Carl de Brenner, fullm. $^{24}/_{10}$ 1747 ..... 1747—1759

Per Sernander (adlad Sernsköld), fullm. $^{29}/_{6}$ 1762..... 1762—1779†

---

[1] Per Brahe uppehöll aldrig tjänsten men lät från 1642 denna skötas av sin kusin Johan Gustafsson (1646 adlad Örnevinge), som visserligen i fullmakten benämnes underlagman, men i realiteten är att anse som vice lagman, en titel, som han ej heller underlät att begagna i praktiken. Från 1669 uppträder Johan Andersson Darelius som dennes protokollsförare och kontrasignant i dombreven.

II: 1. Domsagor i Västmanlands län.

A. Tiden före 1680.[1]

1. *Simtuna härad.*

Tingsstället[2] kallas av ålder (1353) Simtuna.

Simtuna härad, tidigare Simbo hundare, hade under medeltiden samma omfattning som nu. Den äldsta kände häradshövdingen var *Nils Skatman* (tre trappskurna rutor) 1353, som var bosatt på sätesgården Skattmansö i Torstuna härad. Han efterträddes förmodligen av riddaren *Anders Eskilsson* (Lejonlilja), som i mars 1356 å Simbo ting själv utfärdat ett bevarat fastebrev. Riddaren och riksmarsken *Sten Bengtsson* (Bielke), vilken 1379—85 omtalas som häradshövding i Simtuna,[3] bodde vanligen på sätesgården Kråkerum i Småland och var därför nödsakad att anlita vikarier för tjänsten. Som sådana uppgivas Lars i Bärby (Simtuna sn) 1379 och Anders i Kylösa (Simtuna sn) 1383—85. Möjligen kvarstod Sten Bengtsson ända till sin död 1408. Huru som helst omtalas först sju år senare nästa häradshövding, nämligen *Greger djäkn* (Örnflycht) 1415—42, som bodde i Håningsby i Trögds härad (Uppl.). Även denne anlitade substitut, bland vilka märkas Erik Gregersson i Tibble (Simtuna sn) 1415—16, Nils Varg 1435 och Jordan i Albäck (Simtuna sn) 1442. Åren 1482—92 tjänstgjorde som tingsförrättare i häradet Mats Haraldsson i Järstena (Åsunda hd), som i de bevarade dombreven underlåter att omtala, å vems vägnar han vikarierade. Två decennier senare befinnes riddaren och riksrådet *Sten Turesson* (Bielke) 1512—17 vara häradshövding i Simtuna och själv uppehålla tjänsten. Denne, som tidigare varit häradshövding i Tjurbo härad samt lagman i Västmanland och Dalarne, bodde på sin sätesgård Rävelsta vid Örsundaån i Simtuna härad.

Vid nya tidens början sammanfördes Simtuna och Torstuna härad till en gemensam domsaga med fogden *Nils Varg* d. y. som häradshövding 1528—35. Under 1540-talet indrogs häradshövdingeräntan till kronan och anslogs till understöd åt Sala bergslag. Tings-

[1] *Litteratur:* O. R. Bellander, Anteckningar om Wästmanlands härader (1869).

[2] Ang. de västmanländska tingsställena i allmänhet se A. Emmelin i Rig 1944, s. 89 ff. och G. Ekström i VFÅ 1948.

[3] Han nämnes 1384 som häradshövding även i Åsunda härad. Jfr ovan s. 60.

förrättare »å Kungl. Maj:ts vägnar» i Simtuna och Torstuna hava varit Erik skrivare 1543, borgmästaren i Enköping Jon Jonsson skrivare 1543—47[1] och Olof Månsson i Hättskär (Sala sn) 1547 (fullm. $^{12}/_{6}$). Kort därpå utökades domsagan med Tjurbo härad[2] och bibehölls i detta skick även under lagläsarna Hans Larsson 1557—58 och f. d. fogden Jöns Ingemarsson (Hiort af Ornäs) 1561 (fullm. $^{23}/_{7}$) och ännu 1568. Den 8 februari 1569 tillkom ytterligare Våla härad, då borgmästaren i Uppsala Erik Henriksson fick i uppdrag att sköta tjänsten i domsagan. Våla hade emellertid särskild häradshövding redan 1578, och efter Erik Henrikssons död 1584 utsåg Kungl. Maj:t den 26 november s. å. fogden Mats Månsson till hans efterträdare i Simtuna, Torstuna och Tjurbo. Denne kom dock av obekant anledning att tillträda tjänsten blott i det sistnämnda häradet, medan den i Simtuna och Torstuna sköttes av lagläsaren Bengt Håkansson 1584—95. Påföljande år övertog likväl Mats Månsson tjänsten även i dessa härad, vilken han uppehöll till och med 1598. Från 1599 och till 1627 voro Simtuna, Torstuna, Tjurbo och förmodligen också Våla[3] förenade under en tingsförrättare, som tillsatts å Kungl. Maj:ts vägnar, nämligen stadsskrivaren i Västerås, sedermera assessorn i Svea hovrätt Hans Hansson Dober. Allt fortfarande var sålunda häradshövdingeräntan anslagen till bergsbruket, och detta förhållande fortsatte ända till Dobers frånfälle 1627 med undantag för året 1612, då Kungl. Maj:t tillfälligtvis lät ståthållaren *Anders Eriksson* (sedermera adlad Hästehufvud) uppbära samma ränta från Simtuna (fullm. $^{31}/_{3}$ s. å.). Den 29 april 1628 utnämndes notarien i Svea hovrätt *Måns Olofsson* till häradshövding i Simtuna, Torstuna och Tjurbo, som alltså fortfarande utgjorde en domsaga. Våla hade däremot bortfallit. Måns Olofsson kvarstod ännu 1641. Den 31 augusti s. å. utbröts Simtuna för att bilda egen domkrets och fick då till häradshövding assessorn i Göta hovrätt *Petrus Hansson Dober*, som likväl redan den 31 mars 1642 erhöll häradshövdingeräntan från samma härad i form av lönetillägg i hovrätten. Den 29 april 1653 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att räntan skulle överflyttas från Göta till Svea hovrätts stat, varvid Simtuna kom att förenas med Torstuna, Åsunda och Ulleråker till en gemensam domsaga med hovrättsassessorn *Anders Solenblomma* som häradshövding. Denne efterträddes vid

[1] Kallas i Konung Gustaf den förstes registratur 1547 felaktigt *Jöran* skrivare. Möjligen tjänstgjorde Jon skrivare redan 1542 i domsagan, enär ett hans »häradshövdingedombrev», daterat nyssnämnda år, finnes åberopat i 1586 års lagmansdombok för Uppland (ed. N. Edling, 1950, s. 189).

[2] Då Olof Månsson i Hättskär befinnes hava hållit ting i Tjurbo 1549—56, tyder detta i någon mån på att domsagans utökning försiggått redan under hans tid.

[3] Belägg saknas före 1603.

sin död 1666 av hovrättsassessorn *Magnus Schiller*, och sedan även han avlidit 1671, blev hovrättsassessorn *Olof Mårtensson Berling* den 8 december s. å. förordnad till häradshövding i samma domsaga.[1] Efter dennes frånfälle i januari 1679 utbröts Ulleråker, men Simtuna, Torstuna och Åsunda fortsatte att utgöra domsaga under hovrättsassessorn *Germund Palm* (sedermera adlad Cederhielm) ända till periodens slut (fullm. $^{23}/_{1}$ 1679).

Tingsförrättare i Simtuna härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Hans Hansson Dober	1599—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1638
Peder Danielsson (Ubsaliensis)	1638—1654
Per Hansson Zenius	1655—1680

2. *Torstuna härad.*

Någon tingsplats är ej bekant förrän 1599, då den kallas Torstuna, och där tingen vanligen höllos ännu 1680.

Torstuna härad, tidigare Thorsakers hundare, hade under medeltiden i stort sett samma omfattning som för närvarande. Av häradets medeltida häradshövdingar äro endast två kända, nämligen *Magnus Nilsson* (Niclisson) 1448, vilken anlitade »domaren» Peder Jordansson som vikarie, och *Peder* (Pelle) *Pedersson* 1492. Den sistnämnde var möjligen, ehuru han i lagmansdomboken kallas häradshövding, blott vikarie för dylik.

Vid nya tidens början var Torstuna åtminstone sedan 1528 förenat med Simtuna till en domsaga, vars häradshövdingeränta vid mitten av århundradet befinnes vara anslagen till Sala bergslags behov. Hur domsagan sedermera under åren 1557—1641 tidvis utökades med Tjurbo och Våla härad har ovan s. 133 närmare beskrivits, liksom därstädes även finnes redogjort för dess häradshövdingar resp. tingsförrättare »å Kungl. Maj:ts vägnar» under samma tid. Den enda olikheten mellan Torstuna och Simtuna, som då förekom, var att den tillfällige innehavaren av häradshövdingeräntan 1612—13 i det förstnämnda häradet blev *Anders Svensson Rosenquist* (fullm. $^{28}/_{8}$ 1612).

Den 31 augusti 1642 utbröts Torstuna från den gamla domsagan för att bilda särskild jurisdiktion. Anledningen var närmast Kungl. Maj:ts beslut att låta häradshövdingeräntan från häradet disponeras

[1] Åtminstone den sistnämnde erhöll häradshövdingeräntorna vid sidan av assessorslönen.

av den sjätte assessorn av första klassen i Åbo hovrätt. Som sådan fungerade *Claes Claesson Skalm*, vilken till följd härav blev häradshövding i Torstuna. Sedan denne dött 1650, är det ovisst vilken assessor i Åbo, som blev hans efterträdare. Den 29 april 1653 överflyttades i varje fall hithörande häradshövdingeränta till Svea hovrätts lönestat, varvid Torstuna i judiciellt avseende kom att förenas med Simtuna, Åsunda och Ulleråker. För häradshövdingarna i denna domsaga, från vilken det sistnämnda häradet utbröts 1679, har ovan s. 133—34 redovisats.

Tingsförrättarna i Torstuna härad hava under tiden 1599—1680 varit desamma som i Simtuna (jfr ovan under 1).

3. *Våla härad.*

Tingsplatsen låg alltsedan medeltiden (1415) i Våla (nuv. Östervåla sn). Under 1600-talet höllos ting även i Huddinge och Nora.

Våla härad, tidigare Vala hundare, hade under medeltiden och 1500-talet samma omfattning som nu. De kända medeltida häradshövdingarna äro få till antalet. I 1658 års dombok för häradet omtalas en häradshövding från 1377[1] under benämningen »herr Johan i Skåneberg», som förmodligen är identisk med riddaren *Johan van Sköneberg*. Denne använde som substitut enligt samma källa Anders i Bragdebo (Östervåla sn). Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Mats Larsson* (cirkelsegment) 1400, riddaren *Gotskalk Bengtsson* (tillbakaseende ulv) 1415—18, som bodde på sin sätesgård Aspnäs i häradet, men som trots detta åtminstone under sistnämnda år lät »domaren» Lukas sköta tjänsten, samt *Michel Eriksson* (växt) 1501—18, som bodde på sätesgården Finnerånger i Västlands skeppslag (Uppl.).

Den 18 maj 1530 förordnade Gustaf Vasa f. d. borgmästaren i Uppsala *Staffan Henriksson* till häradshövding i Våla. Ännu 1544 uppehöll denne ämbetet eller möjligen till sin död, som inträffade omkring 1547. Därefter följer en större lucka i häradshövdingelängden. Under 1570-talet var för övrigt häradshövdingeräntan indragen till kronan, då Våla var förenat med Simtuna, Torstuna och Tjurbo under borgmästaren Erik Henriksson, som utsetts till tingsförrättare i denna domsaga å Kungl. Maj:ts vägnar. Den 25 mars 1578 omtalas emellertid i ett kungl. brev särskild häradshövding för Våla, nämligen fogden *Jöran Larsson* († 1580), som den 31 mars 1581 efterträddes av hovjunkaren *Claes* (Vernersson) *Slatte*. Denne innehade ämbetet ännu 1583, men under åren 1588—97 utgick

[1] Anund Martinsson, som höll ting i Våla 1366, var troligen underhäradshövding.

häradshövdingeräntan från Våla istället till *Ambrosius Palm.* Tjänsten uppehölls av lagläsaren Christoffer Tönnesson (Skotte) åtminstone 1584—98. Den 7 december 1607 fick ståthållaren *Carl* (Filipsson) *Bonde* kunglig fullmakt som häradshövding i häradet, och denne efterföljdes den 30 maj 1628 av dåvarande slottsbokhållaren, sedermera rådmannen i Stockholm *Johan Eriksson Furubom.* Sedan häradshövdingeräntan omkring 1631 någon tid varit kronan förbehållen, förlänades räntan åt landsbokhållaren i Uppland *Peder Pedersson Blix* 1633—45. Den 24 oktober sistnämnda år utnämndes referendarien i kammarkollegium *Joachim Skytte* (adlad *Skyttehielm*) till häradshövding i häradet, vilket ämbete han innehade till 1653. Den 29 april s. å. beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntorna från Våla, Över- och Yttertjurbo samt Norrbo härad skulle tilldelas dåvarande advokatfiskalen i Svea hovrätt *Michel Olofsson Dubb* som lönetillägg i hovrättsstaten. Denne fick behålla räntorna, även sedan han 1655 befordrats till assessor i samma hovrätt, och innehade dem därefter ända till sin död 1674. Samma domsaga förlänades den 28 april s. å. åt riddarhussekreteraren, sedermera presidenten i Svea hovrätt *Lars Wallenstedt,* som behöll ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Våla härad under tiden 1600—80 hava varit:

Hans Hansson Dober	1603—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1638
Peder Danielsson (Ubsaliensis)	1639—1657†
Germund Palm (adlad Cederhielm)	1657—1659
Per Hansson Zenius	1660—1664
Anders Andersson Höök	1665—1677
Per Hansson Zenius	ånyo 1678—1680

4. Övertjurbo härad.

Tingsstället låg av ålder vid Gullagrind i Sala socken. Vid slutet av 1500-talet flyttades det till Sala sockenstuga.

Det område, som numera kallas Övertjurbo härad, utgjorde under medeltiden och 1500-talet ett tingslag inom Tjurbo härad, tidigare Thyrbo hundare, varvid det stundom benämndes Gullagrinds tingslag efter tingsplatsen. Det omfattade häradets nordliga delar eller socknarna Kila, Kumla, Möklinta och Sala. Övertjurbo härad omtalas första gången 1629. I judiciellt avseende spelade dock namnförändringen föga roll, eftersom Över- och Yttertjurbo, som motsvarade det gamla Tjurbo härad, fortsatte att äga gemensamma häradshövdingar ända fram till mitten av 1800-talet.

Den äldsta kände häradshövdingen i Tjurbo var *Finvid Magnus-*

son (sjuuddig stjärna) 1356—61 eller möjligen ännu 1370.[1] Om den sistnämnda tidsuppgiften är riktig, har häradshövdingen åtminstone under åren 1363—67 haft en vikarie vid namn Ragvald i Hanvad (Björksta sn). Under den följande tiden tjänstgjorde som tingsförrättare i häradet Lars i Fors (Tortuna sn) 1378, Michel i Vändle (Tortuna sn) 1385 och Torsten i Nortuna (Tortuna sn) 1386. Riddaren, sedermera riksrådet *Arvid Bengtsson* (Oxenstierna), vilken 1390—1401 nämnes som häradshövding i häradet och även bodde därinom på sätesgården Ängsö, begagnade likaledes substitut, nämligen Ingevald i Gansta (Björksta sn) 1390, som förmodligen är identisk med nästföljande underhäradshövding eller Ingevald i Berga (Björksta sn) 1394—95, samt slutligen Jon i Nortuna (Tortuna sn) 1401. Arvid Bengtsson avgick sannolikt som häradshövding i samband med sin död, som inträffade i början av år 1402. Han efterträddes av *Ragvald Magnusson* (sjuuddig stjärna) 1404—23, vilken bodde i Hovdesta i Norrbo härad och som vikarie anlitade Magnus djäkn i Hättskär (Sala sn) 1409—16, Peder i Nortuna (Tortuna sn) 1411—12 och Mats i Råby (Tortuna sn) 1421—23. Senare medeltida häradshövdingar i Tjurbo hava varit väpnaren *Bengt Karlsson* (två vinkelhakar) 1436, riddaren och riksrådet *Staffan Ulfsson* (tillbakaseende ulv) 1448—63 och förmodligen ännu 1472, vilken samtidigt var lagman i lagsagan och därför lät tjänsten i häradet helt skötas av väpnaren Jöns Pedersson (tre hjärtan) i Brunnby (Siende hd), *Lars Nilsson* (Bölja) i Vad[2] 1482—92, vilken själv tjänstgjorde som tingsförrättare, riddaren och riksrådet *Sten Turesson* (Bielke) 1494—1500, som var bosatt på sin sätesgård Rävelsta i Simtuna härad, samt riddaren och riksrådet *Sten* (Svantesson) *Sture* (Natt och Dag) 1512. Båda de sistnämnda anlitade som substitut »domaren» Herman i Kängsbo (Kumla sn) 1500—12.

År 1533 befinnes *Olof Björnsson* i Grällsta (Kila sn) vara häradshövding i Tjurbo. Några år tidigare hade han haft motsvarande befattning i Norrbo härad. Han efterträddes i Tjurbo redan den 10 november 1534 av *Arvid Claesson* (Uggla). Enligt fullmakten skulle till domsagan höra även »de socknar under Salberget ligga». Vid mitten av århundradet var häradshövdingeräntan från Tjurbo i likhet med de från Simtuna och Torstuna anslagen till Sala bergsbruk, och tjänsten uppehölls i samtliga tre härad å Kungl. Maj:ts vägnar av

[1] Ett fastebrev i form av sen avskrift i B 19 c (RA) uppger som häradshövding i Tjurbo 1370 en viss »Sewardh Magnusson», som torde vara identisk med Finvid Magnusson. Om även årtalet är förvanskat kan det åter vara fråga om Ragvald Magnusson som var häradshövding i Tjurbo 1404—21.

[2] I Övertjurbo härad finnas två byar med detta namn.

lagläsarna Hans Larsson 1557—58, Jöns Ingemarsson (Hiort af Ornäs 1561 (fullm. $^{23}/_{7}$) samt Erik Henriksson 1569 (fullm. $^{8}/_{2}$) och till sin död 1584.[1] Fogden Mats Månsson fick visserligen kungligt uppdrag den 26 november sistnämnda år att efterträda Erik Henriksson, men i verkligheten kom han tills vidare att tjänstgöra endast i Tjurbo till 1589, då borgmästaren i Västerås Nils Ingelsson fick livtidsförläning å häradshövdingämbetet i Lundbobergs tingslag av Tjurbo härad, d. v. s. Yttertjurbo (fullm. $^{17}/_{5}$ s. å.) och Mats Månsson fick nöja sig med Gullagrinds tingslag av samma härad eller Övertjurbo.[2] Den förre anlitade som vikarie lagläsaren Sebastian Kindbeck. Sedan Nils Ingelsson avlidit 1596, återfick Mats Månsson sin gamla ställning och erhöll samtidigt i uppdrag att hålla ting även i Simtuna och Torstuna, vilket uppdrag han fullgjorde till 1599, då han efterträddes av stadsskrivaren i Västerås Hans Hansson Dober. Med undantag för år 1612, då ryttmästaren *Daniel Wagner* uppbar häradshövdingeräntan från Tjurbo, har denna alltifrån 1596 och tilloch med 1627 varit kronan behållen. Dober, som under tiden avancerat till assessor i Svea hovrätt, uppehöll tjänsten till sin död 1627.

Den 29 april 1628 förordnade Kungl. Maj:t notarien i Svea hovrätt *Måns Olofsson* till häradshövding i Över- och Yttertjurbo jämte Simtuna och Torstuna, såsom tidigare omtalats i annat sammanhang (ovan s. 133). Efter dennes frånfälle 1641 utbröts Tjurbo ur domsagan för att bilda särskild jurisdiktion med riksrådet *Seved Bååt* som häradshövding. Fullmakten, som är daterad den 31 mars 1642, omtalar dock endast Övertjurbo, vilket förmodligen beror på felskrivning. Kamreraren i krigskollegium *Carl Piper*, som den 10 augusti 1646 förordnades till hans efterträdare, blev i varje fall häradshövding ej endast i Övertjurbo utan även i Yttertjurbo.[3] Sedan denne avlidit 1650, stod ämbetet några år obesatt. Först den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Över- och Yttertjurbo samt Norrbo och Våla skulle användas som lönetillägg åt advokatfiskalen i Svea hovrätt. För häradshövdingarna i den nya

[1] Enär Olof Månsson i Hättskär, som den 12 juni 1547 av Gustaf Vasa förordnades till lagläsare å Kungl. Maj:ts vägnar i Simtuna och Torstuna, 1549—56 befinnes hava hållit ting i Tjurbo härad, kan detta betyda, att häradenas förening i judiciellt avseende inträffat redan före 1557.

[2] Se kungl. brev den 30 september 1589 (Riksregistraturet, RA) om den »halva häradsrätt», som Mats Månsson »vill tränga sig in uti». År 1592 hade denne förlorat även Gullagrinds tingslag att döma av ett pergamentsbrev i UUB den 10 mars s. å. Enligt detta brev höll nämligen Nils Ingelsson ting därstädes nämnda dag å Kungl. Maj:ts vägnar.

[3] Detta hindrar icke, att han i en häradshövdingelängd från 1650 (Juridica-saml., RA, vol. 11) omtalas vara häradshövding i endast Övertjurbo, medan uppgift helt saknas beträffande Yttertjurbo.

domsagan, som därigenom bildades och som ägde bestånd ännu vid periodens slut, har ovan s. 136 redogjorts.

Tingsförrättare i Övertjurbo härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Hans Hansson Dober	1599—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1638
Peder Danielsson (Ubsaliensis)	1639—1657†
Germund Palm (1686 adlad Cederhielm)	1657—1659
Per Hansson Zenius	1660—1680

5. *Yttertjurbo härad.*

Tingsstället låg av ålder (1378) i Lundboberg i Tortuna socken. Vid slutet av 1400-talet flyttades det till Tortuna klockarstuga.

De socknar, som numera bilda Yttertjurbo härad, utgjorde under medeltiden och 1500-talet ett tingslag inom Tjurbo härad, stundom benämnt Lundbobergs tingslag efter tingsstället. Tingslaget omfattade de södra delarne av häradet eller socknarna Björksta, Tortuna och Sevalla.[1] Yttertjurbo härad, som omtalas första gången 1628, har av anförda skäl i stort sett följt samma utveckling som Övertjurbo. Med undantag av åren 1589—96, då som nämnt borgmästaren i Västerås *Nils Ingelsson* var häradshövding endast i Lundbobergs tingslag med lagläsaren Sebastian Kindbeck som substitut, hava såväl häradshövdingarna som tingsförrättarna varit gemensamma i de båda tingslagen resp. häradena allt intill periodens slut. Se härom närmare ovan under 4.

6. *Gamla Norbergs bergslag.*

Tingsplatsen säges ligga vid Gamla Norberg.

Gamla Norbergs bergslag utgjorde under hela perioden ett tingslag, hörande från början till Dala hundare och efter 1625 till Västerdalarnes domsaga. Angående häradshövdingar och tingsförrättare därstädes före 1680 se nedan s. 160 ff.

[1] Ängsö socken bildade före 1691 en särskild jurisdiktion under benämningen »Ängsö hals- och handrätt». Domsrätten tillhörde ägaren av Ängsö slott. Denne ägde även benådningsrätt över de brottslingar, som dömts till döden vid domstolen. Se härom närmare C. A. Klingspor och B. Schlegel, Engsö (1877), bil. s. III ff. — I Riksarkivet finnes bland Västmanlands läns renoverade häradsrättsdomböcker en särskild volym (n:o 4 b), innehållande bevarade protokoll från Ängsö för tiden 1639—91. Som domhavande på Ängsö gård uppträda under denna tid: Olof Olofsson Enæus 1639—44, Peder Danielsson (Ubsaliensis) 1647—56, Bengt Jönsson Arhus 1661—63, Johan Lagercrona 1667, Håkan Fegræus (adlad Fägerstierna) 1670—76, Jonas Planck 1679—81, Petrus Gernman 1684, Lars Thörning 1686, Petrus Gernman ånyo 1687—88 och Mauritz Björner 1689—91.

7. *Norrbo härad.*

Tingsstället var alltsedan 1300-talet beläget i Skultuna för landet nedan Hælleskogen samt i (Väster-)Färnebo för den övre delen av häradet, vilket alltså bestod av två tingslag. På 1480-talet flyttades tingsplatsen från Skultuna till Romfartuna klockarstuga. Under 1600-talet höllos ting omväxlande i Romfartuna och Skultuna.

Norrbo härad, tidigare Norbo hundare, innefattade under medeltiden och förra hälften av 1500-talet ett större område än för närvarande. Dit hörde nämligen då även det nuvarande Vagnsbro härad samt Västervåla socken, vilken sistnämnda sedermera förenats med Gamla Norbergs bergslag. Vagnsbro härad motsvarade Vångs tingslag eller Västerfärnebo socken, och i själva verket omtalas Vagnsbro först mot periodens slut (1660) som särskilt härad. Ur judiciell synpunkt medförde detta förhållande icke några praktiska påföljder, eftersom Vagnsbro även i fortsättningen erhöll gemensamma häradshövdingar med Norrbo.

Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var *Olof djäkn* 1370, som förde en styckad sköld med pilspets och stjärna i vapnet. Han lät en underhäradshövding vid namn Holmbo sköta tjänsten, och då denne nämnes som sådan i ett fastebrev redan 1368, kan möjligen härav dragas den slutsatsen, att Olof djäkn varit häradshövding redan sistnämnda år, ehuru han ej uttryckligen omtalas i den äldsta källan. Från den närmast följande tiden äro några tingsförrättare kända, nämligen Jöns i Tunby (Sankt Ilians sn) 1385—89 och Torkel i Kull (Harakers sn) 1396, vilka tvivelsutan blott varit underhäradshövdingar, ehuru de i källorna kallas häradshövdingar. Den förstnämnde hade i sitt sigill en figur liknande ett Z i sköld utan hjälm. Först vid sekelskiftet påträffas en ny häradshövding i häradet, nämligen riddaren och riksrådet *Nils Bosson* (Natt och Dag) 1399—1426, som ungefär samtidigt var häradshövding i Jönåkers härad (Söd.). Hans kända sätesgårdar voro belägna i Södermanland och Uppland, och han begagnade förmodligen bl. a. därför substitut i Norrbo, nämligen frälsemannen Lars (Laurens) Holmbjörnsson (sågskura) 1399—1415, Olof Pedersson i Färdskär (Harakers sn) 1419—21 och Peder Hemmingsson i Millingby (Romfartuna sn) 1426. Den sistnämnde anlitades även av efterträdaren *Nils Engelbrektsson* (två liljor) 1436, känd som frihetshjälten Engelbrekts broder. Därefter följde *Kort Svarte* 1439, som bodde i Islingby (Västerfärnebo sn), välborne *Truls Björnsson* i Vad (Tjurbo hd?) 1445—47, vilken som substitut använde Peder i Ulvsta (Harakers sn), samt riddaren *Sigge* (Jönsson) *Svarte* (*Skåning*) 1458 och välborne *Hans djäkn* 1466, vilka båda till vikarie hade Olof i Munga (Romfartuna sn). Under åren 1488—93

tjänstgjorde som tingsförrättare *Jon Birgersson* (fågel), som i alla sina bevarade dombrev kallar sig häradshövding över Norrbo och endast vid ett tillfälle 1490 erkänner, att han innehade befattningen å riddaren Nils Stures vägnar. Detta har emellertid sin förklaring i förhållandet, att Nils Sture, som under nämnda tid var hövitsman över Västerås län och Dalarne, erhållit rätt att inom dessa områden tillsätta häradshövdingar.[1] Erkännandet kan därför i detta speciella fall haft karaktären av en artighetsbetygelse. Då Jon Birgersson, som var bosatt på sin sätesgård Förlunda inom häradet, vid ett tillfälle 1493 hade förhinder, uppträdde i hans ställe domaren Torbjörn i Munga (Romfartuna sn). Den förre efterträddes av *Jöns Olofsson* 1498—1508, som bodde på sin sätesgård Rebro i Siende härad nära gränsen till Norrbo, och denne åter av »välbördige» *Peder* (Nilsson) *Stock* 1516—18, som var bosatt på sätesgården [Stock-] Kumla i Tuhundra härad. Möjligen behöll han ämbetet till 1526, då han omtalas som avliden.

Den 6 januari 1527 utnämnde Gustaf Vasa *Olof Björnsson* på Salberget till häradshövding i Norrbo. Denne hade 1531 flyttat till Grällsta i Kila sn (Tjurbo hd), och 1533 hade han istället erhållit motsvarande befattning i sistnämnda härad. Vem som då blivit häradshövding i Norrbo är ej med säkerhet känt, men vissa tecken tyda på att det varit fogden *Olof Törne*, även kallad *skrivare*. Då *Otto Nilsson* (Hästhufvud) den 8 juni 1536 erhöll »häradshövdingebrev» på samma härad, heter det nämligen i det kungliga brevet, att det skedde, »sedan Olof skrivare blev det kvitt».[2] Då Otto Nilsson tidigare utnämnts till häradshövding i Siende härad, kom genom den nya fullmakten Norrbo att förenas med detta härad till en domsaga. Tjänsten sköttes åtminstone 1538 av fogden Peder Månsson. Otto Nilsson efterträddes redan den 1 januari 1539 som häradshövding i Norrbo och Siende av fogden *Rasmus* (Nilsson) *Klot*. Denne omnämnes som tingsförrättare inom domsagan 1544, men 1548—49 återfinnes i hans ställe som häradshövding fogden *Lars Olofsson* (Björnram), vilken vid början av sistnämnda år efterföljdes av fogden *Severin Severinsson* (Jute) Denne uppehöll ämbetet ännu 1554. Under

[1] Jfr L. Sjödin, Gamla papper angående Mora socken (1937), s. 479. Motsvarande fall kunna påvisas i Tuhundra och Snevringe härad inom Västerås län samt i Dalarne. Jfr nedan.

[2] Det bör måhända i detta sammanhang omtalas, att Otto Nilssons hustru Barbro Larsdotter (Årby-ätten) den 28 februari s. å. egendomligt nog erhållit »brev» å samma häradshövdingämbete. Sannolikt beror detta på något misstag, som i så fall rättades till några månader senare.

åren 1558—59 fungerade som tingsförrättare bl. a. i Norrbo lagläsaren Hans Larsson i Västerås, som den 23 juni 1558 av Gustaf Vasa erhöll »häradshövdingebrev» på Siende härad men dock »allenast uti detta tillkommande år anno etc. 59». Detta hindrade likväl icke konungen att den 10 januari 1559 förläna ämbetet åt annan person. Härigenom bröts det dittillsvarande judiciella sambandet mellan Norrbo och Siende efter allt att döma för lång tid framåt. Först vid mitten av 1560-talet möta likväl nya namn i Norrbos häradshövdingelängd, nämligen fogden vid Sala gruva *Anders Nilsson* 1566, fogden *Lars Haraldsson* 1568, fogden *Michel Helsing* 1573—78, kammartjänaren *Nils Arvidsson* (sedermera adlad Gyllenållon) 1583[1] och drottningens hovmästare *Axel Åkesson* (Soop) 1587—95. Den sistnämnde begagnade som vikarie förutvarande häradshövdingen Lars Haraldsson i Västerås 1591—94.

Under åren 1598—1606 var häradshövdingeräntan indragen till kronan, och tjänsten uppehölls av en tingsförrättare å Kungl. Maj:ts vägnar. I oktober sistnämnda år förlänades räntan åt kamreraren i K. kammaren *Peder Nilsson* (sedermera adlad Gyllenax), som 1620 efterträddes av advokatfiskalen i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing* (sonen adlad Rosenstielke). Han fick emellertid behålla förläningen under blott ett år, och sedan räntan ytterligare ett år innehållits av kronan, tilldelades den generalkamreraren i Preussen *Gert Didriksson*, som behöll densamma till sin död 1627. Under åren 1635—43 uppbars häradshövdingeräntan från Norrbo av förutvarande kamreraren i K. kammaren *Olof Holm*. Och den 9 september sistnämnda år förlänades räntan åt sekreteraren i K. kansliet *Lars Bertilsson Canter* (adlad *Cantersten*), som innehade densamma ännu 1652. Från 1653 och till periodens slut kom Norrbo, som ovan s. 136 omtalats, att bilda domsaga tillsammans med Över- och Yttertjurbo samt Våla. Häradshövdingarna därstädes äro i nämnda sammanhang redovisade.

Tingsförrättare i Norrbo härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Hans Hansson Dober	1598—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1638
Peder Danielsson (Ubsaliensis)	1639—1657†
Germund Palm (adlad Cederhielm)	1657—1659
Per Hansson Zenius	1660—1669
Tileman Eriksson Wassman	1670—1676
Per Hansson Zenius ånyo	1678—1680

[1] Som hans vikarie fungerade lagläsaren Olof Andersson i Västerås.

8. Vagnsbro härad.

Tingsstället låg i Västerfärnebo.

Se f. ö. ovan under 7.

9. Siende härad.

Tingsstället låg av ålder (1392) vid Anundshög i Badelunda socken men flyttades under nya tiden i närheten av Badelunda kyrka.

Siende härad bestod från början av två hundare, Seunda och Gorunda, vilka vid mitten av 1300-talet förenats till ett tingslag, varvid Seunda gamla tingsplats blev gemensam för båda hundarena. STYFFE påpekar visserligen, att Gorunda hundare nämnes särskilt i ett fastebrev från 1392, men värdet härav förminskas väsentligt vid iakttagelsen, att fasta enligt nämnda brev givits å jord inom Seunda hundare.

Den äldsta kände häradshövdingen i häradet hette *Karl Petersson*, vilken omtalas som sådan i ett räfstetingsdombrev från 1379.[1] Han efterträddes av riddaren *Ragvald Filipsson* (av Lindö-ätten) 1382—1402, som bodde på sätesgården Lindö vid Mälaren nära Kärrbo kyrka inom häradet. Denne har begagnat olika personer som vikarier, nämligen Jöns Ingemarsson i Klinta (Irsta sn) 1382—85 och 1392, Lars i Folsta (Irsta sn) 1386 samt Nils Karlsson i Mälby (Hubbo sn) 1402. Omedelbart efter Ragvald Filipsson följde hans måg riddaren *Bengt Karlsson* (två snedbjälkar) 1403—11, vilken anlitade som substitut Ingevald i Lista (Hubbo sn) 1408. Denne är förmodligen identisk med Ingevald Magnusson i Klinta (Irsta sn), vilken under de följande åren 1410—11 nämnes som Bengt Karlssons vikarie. Något senare omtalas Ragvald Filipssons son *Olof Ragvaldsson* (av Lindö-ätten) som häradshövding i Siende 1427—37, varvid han åtminstone till en början lät Jöns i Täby (Kärrbo sn) sköta tjänsten. Även Olof Ragvaldsson bodde i likhet med förut fadern å sätesgården Lindö inom häradet. Samtidigt var han också lagman i Östergötland. Som häradshövding efterträddes han av väpnaren, sedermera lagmannen i Västmanland och Dalarne, riddaren och riksmarsken *Sten Pedersson* (Stallare) 1438—52, som var bosatt på sin sätesgård Ridö inom häradet men icke förty fann lämpligt att tidvis som vikarie anlita Jöns Andersson i Tibble (Badelunda sn) 1440

[1] Den hos G. Ekström, Västerås stifts herdaminne I (1939), s. 506 såsom häradshövding 1358 omtalade Sven Fadersson har förmodligen aldrig innehaft en dylik befattning. Även domhavandens namn är ovisst. Andra källor, som i form av sena dombrevskopior från samma år finnas fotostaterade hos Diplomatariekommittén, kalla honom Sven Pedersson.

—52. Nästa häradshövding i Siende var väpnaren *Nils Jönsson* (tupp) 1456—67, vilken bodde på sin sätesgård Hässlö (Badelunda sn)[1] och som medhjälpare hade Nils Gregersson i Gottsta (Kungsåra sn) 1456 och Hans djäkn 1457. Den sistnämnde blev sedermera häradshövding i Norrbo. Nils Jönsson, som levde ännu 1471, efterträddes påföljande år av väpnaren *Michel Rut*, som ävenledes hade sin hemvist i Hässlö och därför förmodligen var den förstnämndes svärson. År 1477—92 finna vi emellertid *Olof Ingesson* som häradshövding i Siende. Denne var bosatt på sin sätesgård Redebro (nuv. Rebro), som låg inom häradet nära Tillberga kyrka på gränsen till Norrbo.[2] Den medeltida häradshövdingelängden avslutas i Siende med f. d. fogden på Västerås *Nils Vilkinsson* 1514, som kallas »välboren sven».

Den 7 februari 1529 förordnade Gustaf Vasa *Otto Nilsson* (Hästhufvud) till häradshövding i häradet, vilken åtminstone vid slutet av sin ämbetstid (1538) som substitut anlitade fogden Peder Månsson. Då Otto Nilsson 1536 blivit häradshövding jämväl i Norrbo, bildades härigenom en ny domsaga av dessa båda härad, vilken ägde bestånd till mitten av 1550-talet. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 141 redovisats. Den 10 januari 1559 utnämndes fogden *Bo Olsson* till häradshövding enbart i Siende. Och samma ställning intogo efterträdarna, *Nils Larsson* (Cruus) 1566—68, kamreraren i K. kammaren *Olof Knutsson* 1573—93 och f. d. fogden *Mats Månsson* 1593 (fullm. $^{12}/_{6}$) och ännu 1596. Olof Knutsson anlitade som substitut lagläsaren Olof Andersson i Västerås 1583—93. Vad Mats Månssons vikarie beträffar, är hans identitet mera problematisk. Den 18 januari 1594 höll visserligen lagläsaren Lars Haraldsson i Västerås ting i Siende men uppgav samtidigt, att det skedde å Polykarpus Copps vägnar. Uppgiften är desto mera oförklarlig, som Västmanlands handlingar (KA) 1594: 2 fortfarande upptager Mats Månsson som häradshövding i häradet. Möjligen kunna de stridiga uppgifterna sättas i samband med rådande motsatsförhållande mellan hertig Carl och konung Sigismund, varvid Copp skulle hava utnämnts av konungen. Belägg härför saknas dock. — Från 1598 var häradshövdingeräntan från Siende i likhet med flera andra västmanländska härad anslagen till Sala bergsbruks behov. År 1616 förlänades räntan till ryttmästaren *Daniel Wagner*, och då denne samma år avled, fick hans sterbhus, representerat av sonen Lorentz Wagner, behålla densamma ett flertal år. Vid början av 1620-talet indrogs räntan på nytt till

[1] Enligt benäget påpekande av arkivarien J. Liedgren.

[2] Sonen Jöns Olofsson, vilken också bodde på Redebro, var som nämnt 1498—1508 häradshövding i Norrbo härad.

kronan för att användas till samma ändamål som tidigare (1598—1615), men 1627 omtalas en ny häradshövding i häradet, nämligen ryttmästaren *Henrik Rehbinder*.

Till följd av kungliga brevet den 29 april 1628, varigenom häradshövdingeräntan från bl. a. Siende anslogs såsom lönetillägg åt Svea hovrätts ämbets- och tjänstemän, tilldelades assessorn därstädes *Åke* (Hansson) *Soop* denna förmån, som han behöll, ända tills han lämnade hovrätten 1641. Den 31 mars 1642 beslöt Kungl. Maj:t, att ifrågavarande ränta skulle överflyttas till Göta hovrätts lönestat, varvid assessorn *Christman Lillie* erhöll densamma i förläning. Men sedan till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 häradshövdingeräntan från Siende åter ställts till Svea hovrätts förfogande, kom Lillie att efterträdas av assessorn *Daniel Behmer*. Denne lämnade dock Svea hovrätt redan 1655, och Kungl. Maj:t utnämnde då förutvarande assessorn därstädes *Johan Sylvius* till häradshövding i bl. a. Siende, vilket ämbete han innehade ännu vid periodens slut.

Tingsförrättare i Siende härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Hans Hansson Dober	1598—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1638
Peder Danielsson (Ubsaliensis)	1639—1657†
Johan Sylvius, häradshövding i häradet	1657—1658
Paulus Rudbeckius (adlad Rudebeck)	1659—1661
Johan Sylvius, häradshövding i häradet ånyo	1662
Tileman Eriksson Wassman	1663—1676
Henrik Jakobsson Jernstedt	1678—1679
Andreas Larsson Barchius	1680

10. *Tuhundra härad.*

Tingsstället låg av ålder (1368) i Dingtuna socken.

Tuhundra härad utgör som namnet antyder en sammanslagning av två ursprungligen skilda hundare, vilkas namn dock icke gått till eftervärlden.[1] Det var under medeltiden dubbelt så stort som i våra dagar. Sålunda hörde dit de fem socknarna Sura, Säby, Svedvi samt (Stora och Lilla) Ryttern, av vilka den förstnämnda redan på Gustaf I:s tid och de senare efter 1500-talets utgång överflyttades till Snevringe härad.

[1] Enligt G. Ekström i VFÅ 1948, s. 29 skulle namnet på det norra hundaret troligen återgå i sockennamnet Lillhärad. Detta är dock föga sannolikt. Jfr f. ö. A. Schück i Historiska studier tillägnade Nils Ahnlund (1949), s. 15 ff. Sammanslagningen av de båda hundarena synes enligt Ekström hava skett »något före mitten av 1300-talet».

Den äldsta kände häradshövdingen i Tuhundra var *Ingemund Botvidsson* (tre hjärtformiga blad) 1366—90, som bodde på Torp i Dingtuna socken inom häradet och redan dessförinnan är känd som underlagman i Västmanland och Dalarne. Häradshövdingetjänsten uppehölls vissa tider under åren 1368—96 av Magnus i Hallsta (Dingtuna sn). Närmast följande häradshövdingar i häradet hava varit väpnaren *Olof Jönsson* (Stensta-ätten) 1400—12, som ägde sätesgården Söderby i Färentuna härad (Uppl.) men även Stora Ekeby i Tuhundra och ungefär samtidigt var häradshövding i Bro härad jämte Färingö tingslag (Uppl.), väpnaren *Folke Folkesson* (Båt av Rossvik) 1413—16, som var bosatt på sin sätesgård Almö inom häradet, riddaren *Ulf Staffansson* (tillbakaseende ulv) 1425—31, som var måg till förutvarande häradshövdingen Olof Jönsson och i denna egenskap genom sin hustru kommit i besittning av såväl Söderby som Stora Ekeby, väpnaren *Fågel Jönsson* (fågel)[1] 1440—58, som bodde på sin sätesgård Lövsta inom häradet, samt väpnaren *Johan Birgersson* (Gyllenhorn) 1466—69, som var bosatt på sätesgården Hacksta i Åsunda härad (Uppl.). Under berörda tid (1400—69) sköttes tjänsten som det vill synas tämligen oberoende av växlingen bland häradshövdingarna av tre domare, som ömsevis framträda i källorna. Sålunda fungerade Ödbjörn Magnusson i Hallsta (Dingtuna sn) som tingsförrättare 1400—26. Denne var son till ovan omtalade Magnus i Hallsta. År 1416 inträdde tillfälligtvis i hans ställe Lars Starke i Tibble (Dingtuna sn), som sedermera blev ordinarie domare 1429—49. För honom vikarierade 1443 Greger i Hallsta (Dingtuna sn), som möjligen var son till Ödbjörn Magnusson och i varje fall definitivt efterträdde Lars Starke 1450 och därefter tjänstgjorde under åtminstone sexton år. Först 1470 påträffas en ny domare i häradet vid namn Halvard i Östjädra (Dingtuna sn).

Sist i raden av medeltida häradshövdingar i Tuhundra äro att anteckna väpnaren *Nils Stock* 1472—1511,[2] som var bosatt på sätesgården [Stock-]Kumla inom häradet, samt väpnaren och riksrådet *Måns* (Ivarsson) *Gren* 1514, som bodde på sin sätesgård Tidö likaledes inom häradet och möjligen innehade ämbetet till sin död 1520.

Den 13 januari 1527 utnämnde Gustaf Vasa till häradshövding i Tuhundra fogden *Joen skrivare*, som skrev sig till Ekeby (Rytterns sn). Han efterträddes den 25 november 1531 av fogden *Lars Eriksson* och denne i sin tur den 28 februari 1536 av väpnaren *Tord Tordsson*

[1] Även kallad Nils Fågel.

[2] År 1472 säger Nils Stock sig vara häradshövding i Tuhundra å riddaren Nils Stures vägnar, men i fortsättningen nämnes intet härom. Ang. den sannolika förklaringen härtill se ovan s. 141.

(stjärna med två pilspetsar), som ännu 1539 innehade ämbetet. Åren 1546—49 finna vi väpnaren *Jöran Åkesson* (Tott) som häradshövding i Tuhundra och åtminstone 1549 även i Åkerbo. Sambandet var brutet i varje fall 1559, då fogden *Anders Hansson* omtalas som häradshövding i endast Tuhundra. Och även efterträdarna, knekthövitsmannen *Severin* (Söffring) *Nilsson* 1566 och sekreteraren i K. kansliet *Hans Eriksson* 1568, hade såvitt man vet endast häradshövdingeräntan från detta enda härad i förläning. Tjänsten sköttes 1566 av lagläsaren Olof Turesson.

Åren 1571—74 innehades häradshövdingämbetet i Tuhundra av riksrådet *Johan Pedersson* (Bååt). Efter dennes död (1574) befinnes hans änka *Kerstin Åkesdotter* (Tott), som var syster till förutvarande häradshövdingen Jöran Åkesson, hava uppehållit ämbetet under minst nio år, varför hon torde få inrangeras bland de kvinnliga häradshövdingar, som undantagsvis förekomma i vårt land under senare hälften av 1500-talet. Häradshövdingeräntan gick ej heller under de närmast följande åren utom släkten, ty räntan uppbars under tiden 1586—98 av makens brorson *Erland Björnsson* (Bååt). Som vikarie tjänstgjorde lagläsaren Lars Haraldsson i Västerås 1590—96.[1]

Sedan ämbetet några år omkring 1600 stått obesatt, finna vi under åren 1614—27 *Erik Jöransson* (Tegel), som häradshövding i häradet.[2] Den 29 april 1628 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Tuhundra och Siende härad skulle såsom lönetillägg tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Åke* (Hansson) *Soop*. Och sedan denne lämnat hovrätten (1641), förlänades häradshövdingeräntan bl. a. från Tuhundra den 31 mars 1642 som vederlag åt översten *Lars Pedersson Grubbe*, för att han avstått från Hattula häradsrätt. Han dog emellertid samma år, men hans sterbhus fick istället under några år uppbära nämnda ränta. Den 9 februari 1646 förordnades köksskrivaren *Anders Jönsson* till häradshövding i Tuhundra,[3] vilket ämbete han innehade ännu 1651.

[1] Under en kort mellanperiod omkring 1584 synes dock ämbetet hava innehafts av hovmarskalken *Olof Ryning*. Som dennes vikarie fungerade stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt.

[2] Uppgift härom saknas i Sven Ljungs studie över Erik Jöransson Tegel (1939). I 1617 års dombok för Tuhundra härad kallas emellertid häradshövdingen »ädle och välbördige» Erik Jöransson och i ett i Sandbergska samlingen (KA) sign. Ä 7201 bevarat häradshövdingeregister från 1621 tituleras han kammarskrivare. Det sistnämnda torde vara avgörande för identifieringen, enär det är känt, att Tegel i mars 1621 förordnats att biträda i K. kammaren vid räkenskapsgranskningen därstädes. I tidigare häradshövdingeregister (t. ex. 1614, 1615, 1619 och 1620) saknar Erik Jöransson till yttermera visso nämnda titel.

[3] Enligt Riksregistraturet (RA) hade sekreteraren Daniel Behm erhållit samma ämbete den 3 januari s. å., vilket förhållande torde berott på ett misstag av vederbörande myndighet.

Sedan Kungl. Maj:t den 29 april 1653 resolverat, att häradshövdingeräntan från Tuhundra skulle tilldelas vice advokatfiskalen i Svea hovrätt som lönetillägg, gavs densamma på anförda villkor åt *Johan Eneberg*, vilken 1658 fick avsked från hovrätten. Den 3 juni s. å. förlänades bl. a. samma ränta åt assessorn i Svea hovrätt *Johan Lagercrona*, som den 26 mars 1667 erhöll bekräftelse på att räntan fick åtnjutas vid sidan av assessorslönen. Efter hans 1674 inträffade frånfälle tilldelades räntan amiralen *Claes* (Johansson) *Uggla*. Sedan denne ljutit hjältedöden under sjöslaget vid Ölands södra udde 1676, fick hans sterbhus rätt att uppbära räntan under ytterligare fyra år.

Tingsförrättare i Tuhundra härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Hans Hansson Dober	1598—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1638
Peder Danielsson (Ubsaliensis)	1639—1657†
Germund Palm (adlad Cederhielm)	1657—1659
Paulus Rudbeckius (adlad Rudebeck)	1660—1663
Tileman Eriksson Wassman	1664—1676
Henrik Jakobsson Jernstedt	1678—1680

11. Snevringe härad.

Tingsstället låg av ålder i Munktorps socken.

Snevringe härad, tidigare Snævingia hundare, var under medeltiden blott hälften så stort som i våra dagar. Det bestod sålunda endast av de tre socknarna Berg, Munktorp och Kolbäck. Genom att häradet 1561 införlivades med änkedrottning Catharinas livgeding, kom det att successivt utökas med en rad nya socknar från det närbelägna Tuhundra härad och erhöll i samband därmed den nya benämningen Strömsholms län. Senare återtog området sitt gamla namn Snevringe härad, men det identifierades då med de socknar, vilka tidigare tillhört Strömsholms län.

Den äldsta kände häradshövdingen i Snevringe var *Magnus Enbjörnsson* (stolpe) 1369, vilken samtidigt tjänstgjorde som underhäradshövding i Dalarne. I Snevringe begagnade han emellertid substitut, nämligen Jon i Nibble.[1] Bland de närmaste efterträdarna som häradshövdingar i häradet märkas *Harald Fos* 1382—86 och väpnaren *Bengt Nilsson* (varghuvud) 1389—1413, vilken sistnämnde bodde på

[1] Flera byar med detta namn funnos inom häradet.

sätesgården Valö inom häradet och efter sekelskiftet tjänstgjorde som underlagman i Västmanland och Dalarne. De anlitade båda i tur och ordning samme underhäradshövding, nämligen Hemming Olofsson (Nacke) i Ullvi (Munktorps sn) 1382—96. För de följande decennierna (efter 1413) erbjuda källorna vissa svårigheter att bemästra. Ehuru flera tingsförrättare själva kalla sig häradshövdingar, torde de samtliga varit domare, nämligen Lars i Lundby (Munktorps sn) 1414, Karl Skötta 1415, Olof i Åskesta (Munktorps sn) 1423 och Lars i Lundby ånyo 1424—27. Vem eller vilka som varit deras uppdragsgivare under nämnda tider är obekant.[1] Först 1432—33 omtalas en tvivelsutan verklig häradshövding i häradet, nämligen väpnaren *Jöns Karlsson* (Ödeby-ätten), som bodde på gården Berg i Glanshammars härad (Närke), där han tidigare innehaft samma befattning. Han hade även tjänstgjort som underlagman i Västmanland. I Snevringe anlitade han 1433 som vikarie Jöns i Vallby (Munktorps sn). Jöns Karlsson efterföljdes i tur och ordning av *Bengt Stock* 1447—53, vilken som substitut begagnade Johan i Eneby (Munktorps sn) 1451, och väpnaren *Olof Jönsson* (vinkelhake)[2] 1469—84, som bodde på sätesgården Valö inom häradet och själv uppehöll tjänsten. Under följande årtionde uppträdde som tingsförrättare i Snevringe »välbördige» *Erik Larsson* i Nibble[3] 1491—99, som kallar sig häradshövding utom vid ett tillfälle 1492, då han säger sig vara »häradshövdingedomhavande» å riddaren och hövitsmannen Nils Stures vägnar.[4] Då emellertid väpnaren Tord Tordsson (stjärna med två pilspetsar), som bodde på gården Rysta i Åkerbo härad, år 1517 anger sig vara domhavande i Snevringe å Sten Sture d. y:s vägnar, får detta anses betyda, att Sten Sture i egenskap av riksföreståndare å kronans vägnar lagt beslag på häradshövdingeräntan och uppdragit åt Tord Tordsson att sköta tjänsten. Verklig häradshövding i häradet var däremot väpnaren och riksrådet *Måns Gren* 1511, som var bosatt på sätesgården Tidö i Tuhundra härad.

Från början av nya tiden saknas upplysningar om häradshövdingar i Snevringe före 1532, då förutvarande riksrådet *Peder Hansson* (Forstena-släkten) höll ting i egenskap av häradshövding därstädes. Även 1536 uppträder han som sådan. Enär han samtidigt var häradshövding i Åkerbo härad (jfr nedan s. 153), följer härav, att de båda

[1] Enligt SRPerg. $^{30}/_{1}$ 1427 skulle Lars i Lundby vid nämnda tidpunkt hava varit häradsdomhavande å fru Jutta Valdemarsdotters vägnar. Se härom närmare Elsa Nordström i PHT 1941—42, s. 32 f.

[2] Enligt K. H. Karlsson utvisar vapenbilden en arm. — Den Bengt Jonsson, vilken 1460 omtalas som häradshövding i Snevringe, var förmodligen blott vikarie.

[3] Flera byar med detta namn finnas inom häradet.

[4] Ang. hur detta bör tolkas se ovan s. 141.

häradena utgjort en domsaga under 1530-talet och möjligen ända till 1546, då Peder Hansson synes hava avlidit.[1] Under senare hälften av 1540-talet var häradshövdingeräntan från Snevringe indragen till kronan, varvid förutnämnde Tord Tordsson 1546, som då skrev sig till Rysta, och väpnaren Torbjörn Pedersson till Våle (Munktorps sn) 1547—49 uppehöllo tjänsten å Kungl. Maj:ts vägnar. Som häradshövdingar i häradet omtalas fogden *Hans Eriksson*, kunglig fullmakt den 7 mars 1560, förutvarande fogden i Ulvsunds län *Erik Filipsson* 1566, *Hans Eriksson* (Ulfsparre af Broxvik), fullmakt av hertig Carl[2] den 6 juli 1581, furstliga rådet *Åke Johansson* (Bååt) 1584—88 samt sedermera furstliga rådet och riksrådet *Jöran Claesson* (Stiernsköld) 1588 (fullm. av hertig Carl $^{12}/_{4}$ s. å.) och till 1611, efter vilken tid hans sterbhus uppbar räntan under ytterligare två år.[3] Hans Eriksson Ulfsparre anlitade som substitut stadsskrivaren i Stockholm Hans Hansson Bilefelt 1582, och Åke Johansson för sin del lagläsaren Lars Haraldsson i Västerås 1584—86, men i övrigt äro tingsförrättarna i häradet från slutet av 1500-talet helt okända. Delvis beror detta förhållande på att häradstingsprotokoll från Snevringe i stor utsträckning saknas från nämnda tid. Endast Lars Haraldssons domböcker från 1584—86 äro bevarade.

Den 17 april 1613 utnämndes rikskanslern *Axel Oxenstierna* av Kungl. Maj:t till häradshövding i Snevringe, vilket ämbete han innehade till 1633, då häradet kom att ingå i änkedrottning Maria Eleonoras livgeding. Änkedrottningen tyckes själv hava uppburit häradshövdingeräntan och låtit tjänsten skötas av lagläsare. Den 31 mars 1642 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Snevringe skulle utgå som lönetillägg åt femte assessorn i första klassen vid Göta hovrätt. Till följd härav gavs räntan åt assessorn därstädes *Jöran* (Andersson) *Stierna*, som behöll densamma till sin död 1652. Året därpå erhöll Snevringe till periodens slut gemensamma häradshövdingar med Siende och Åkerbo härad. För dessa häradshövdingar har ovan s. 145 redogjorts. Då åtminstone Snevringe och Åkerbo bildade ett sammanhängande område på marken, kunna dessa under nämnda tid sägas hava utgjort en gemensam domsaga.

Tingsförrättare i Snevringe härad under tiden 1600—80 hava varit:

---

[1] Han var ännu i januari 1546 verksam som häradshövding i Åkerbo, vilket framgår av ett pergamentsbrev i Uppsala universitetsbibliotek.

[2] Om anledningen härtill se närmare J. A. Almquist, Den civila lokalförvaltningen I (1917), s. 23 f.

[3] Detta representerades av sonen Nils Stiernsköld. Jfr B. Broomé, Nils Stiernsköld (1950), s. 174.

Hans Hansson Dober		1605—1609
Hans Henriksson		1609—1613
Hans Hansson Dober	ånyo	1613—1627†
Johan Olsson		1628—1633
Jakob Birgersson Grabb		1633—1634
Jöns Olofsson Svart		1635—1640
Peder Nilsson Höök, SHProm. $^{28}/_{11}$ 1640		1641—1651
Paulus Rudbeckius (adlad Rudebeck)[1]		1656—1657
Johan Sylvius, häradshövding i häradet		1657—1675
Tileman Eriksson Wassman		1675—1676
Christian Nycop		1677
Johan Sylvius, häradshövding i häradet	ånyo	1678
Peter Zachariasson Wreman		1679
Andreas Larsson Barchius		1680

12. Åkerbo härad.

Tingsplatsen hette av ålder (1359) Eklöt. Ang. dess belägenhet i Medåkers socken se G. Ekström i Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1947, s. 28 ff. — Vid 1600-talets början höllos tingen omväxlande i Medåkers, Björskogs och Fellingsbro klockarstugor.

Åkerbo härad, tidigare Akirbo hundare, hade under medeltiden och förra hälften av 1500-talet en annan omfattning än i våra dagar. Dit hörde sålunda Lindes bergslag eller socken samt det nuvarande Fellingsbro härad, vilka områden numera ligga inom Örebro län, men däremot icke de delar av det nuvarande häradet, som äro belägna söder om Arbogaån och i äldre tid tillhörde Västerrekarne. Lindes socken skildes judiciellt från Åkerbo 1579, men Fellingsbro fortsatte att som regel hava gemensamma häradshövdingar med häradet ända till periodens slut. I norr införlivades vid början av 1600-talet de då nybildade socknarna Hed och Gunnilbo, som tidigare utgjort delar av Malma och Odensvi socknar, med Skinnskatteberg.[2] Genom att slutligen Säterbo och Torpa socknar på 1620-talet överfördes från Västerrekarne i Södermanland, kom Åkerbo att få den sammansättning, som det sedan behållit. Ännu vid början av 1630-talet hade dock dessa sistnämnda socknar i judiciellt avseende ej hunnit ingå i häradet utan bildade då en särskild enhet med annan häradshövding än Åkerbo i övrigt (jfr nedan s. 154, not 1).

Den äldsta kände domhavanden i häradet hette Lars Ingevastesson och var underhäradshövding 1359—66. Till samma kategori hörde även Nils djäkn 1381—91, som var substitut för riddaren *Magnus Trottesson* (Eka-ätten). Denne omtalas som häradshövding i Åkerbo

[1] Denne tjänstgjorde även omkring 1660 omväxlande med häradshövdingen.
[2] Vid nämnda tid och före 1653 hade dock Skinnskatteberg gemensam häradshövding med Åkerbo härad. Jfr nedan.

blott 1388 men innehade förmodligen ämbetet ännu 1391. Nils djäkn utfärdade nämligen den 30 oktober sistnämnda år två ännu bevarade fastebrev, enligt vilka Magnus Trottesson uppträdde som köpare och sålunda var förhindrad att själv handlägga ärendet. År 1398 förekommer sedermera väpnaren *Karl Styrkarsson* (lilja) som »häradsdom havande» i Åkerbo. Uttrycket kan lika gärna betyda häradshövding som vikarie, men med hänsyn till hans ställning i samhället förefaller det förstnämnda alternativet vara det troligaste. Jakob djäkn, som höll ting i häradet 1403, betecknar sig däremot uttryckligen som underhäradshövding men nämner då icke sin uppdragsgivares namn. Detta omtalar han emellertid vid flera senare tillfällen, nämligen 1412 och 1414, då han säger sig vara vikarie för riddaren och riksrådet *Ture Bengtsson* (Bielke). Huruvida denne, som bodde på olika sätesgårdar i Uppland och tidigare varit häradshövding i Lagunda (Uppl.), på grund av det anförda kan anses hava varit häradshövding i Åkerbo redan 1403, må lämnas därhän. Saken kompliceras därav, att en annan underhäradshövding Olof djäkn uppträdde 1407 som vikarie för Ture Bengtsson, vilken alltså i varje fall från sistnämnda år varit häradshövding i häradet. Av allt att döma kvarstod han till sin död 1414, ehuru väpnaren *Martin Ulf* av oförklarliga skäl i en originalhandling (fastebrev) från 1413 omtalar sig själv som varande häradshövding i Åkerbo, vilket förhållande strider mot Jakob djäkns uppgift påföljande år. Då man sedermera finner, att Martin Ulf förekommer som häradshövding i häradet åtminstone 1424—32, ligger antagandet nära till hands, att 1413 års brev genom felskrivning erhållit ett för tidigt årtal. Åren 1450—60 nämnes som hans efterträdare riddaren *Ulf Pedersson* (Roos), vilken var bosatt på sätesgården Ervalla inom häradet[1] men icke desto mindre lät rättskipningen helt skötas av vikarier, sådana som Ragvald i Nordanberg 1450—58 och Ermod i Sörby (Björskogs sn) 1460. Hur länge Ulf Pedersson representerat ämbetet är icke bekant, men han levde ännu 1480, då han deltog i ett rådsmöte. Först 1482 omtalas i varje fall en ny häradshövding i häradet, nämligen väpnaren *Anders Ragvaldsson* (Stubbe av Valsta), som bodde på sin sätesgård Valsta inom häradet och själv uppehöll tjänsten åtminstone 1484 men sannolikt längre. Detsamma gjorde också svärsonen, väpnaren *Peder* (Jonsson) *Knagh*, som 1493 efterträtt svärfadern och i likhet med honom var bosatt på sätesgården Valsta inom häradet. Denne omtalas som häradshövding även 1496, men då han

[1] Uppgiften hos S t y f f e, att även hans bror Jon Pedersson skulle hava varit häradshövding i orten, är uppenbarligen felaktig.

levde ännu 1499 förefaller det sannolikt, att han kvarstått i ämbetet åtminstone till decenniets slut. År 1503 omtalas han i varje fall som död. De sista medeltida häradshövdingarna i häradet voro väpnaren *Nils Bröms* 1505—11, som bodde på sin sätesgård Hedensö i Österrekarne härad (Söd.), och väpnaren *Erik* (Karlsson) *Kuse* 1511—17, som var bosatt på sätesgården Almby i sistnämnda härad.[1]

Under nya tiden möter i häradshövdingelängden för Åkerbo som första namn[2] förutvarande riksrådet *Peder Hansson* d. ä. (Forstena-släkten) 1527—46, som samtidigt hade motsvarande befattning i Snevringe. Han var svärson till ovannämnde häradshövdingen Peder Jonsson Knagh och bodde i likhet med honom på sätesgården Valsta inom häradet. Under den närmast följande tiden hade Åkerbo istället gemensam häradshövding med Tuhundra (jfr ovan s. 147), nämligen väpnaren *Jöran Åkesson* (Tott) 1549.

Vid mitten av 1550-talet hade som redan antytts Fellingsbro härad, d. v. s. de tre socknarna Fellingsbro, Näsby och Ervalla, i administrativt hänseende utbrutits från Åkerbo. Detta manifesterades även i judiciellt avseende den 18 januari 1559, då särskild häradshövding förordnades för nämnda socknar. I det följande äro dock häradshövdingarna i Fellingsbro städse desamma som i Åkerbo intill periodens slut.[3]

Åren 1562—69 omtalas som häradshövding i Åkerbo kammarjunkaren *Nils* (Eriksson) *Ryning*, som lät lagläsaren Nils Pedersson[4] sköta tjänsten, och år 1573—78 *Åke Bengtsson* (Färla), som samtidigt var häradshövding i Nora och Lindes domsaga (nuv. Örebro l.). Efter Åke Bengtssons död 1578 utnämndes den 23 januari påföljande år sedermera kammarrådet *Ture* (Nilsson) *Bielke* till hans efterträdare i Åkerbo. Han behöll ämbetet till 1598, då han fängslades i egenskap av konung Sigismunds anhängare och avrättades två år senare i Linköping. Som hans vikarier äro kända lagläsarna Michel Christiernsson 1584—89, Mats Månsson 1590 och Anders Larsson Gammal 1593—95. Senare uppträda som häradshövdingar i Åkerbo f. d. ståthållaren *Peder Hansson* d. y. (Forstena-släkten) 1605—07,

[1] Angående dennes tillsättning se närmare Svensk Juristtidning 1945, s. 279.

[2] W. T h a m, Lindesberg och Nora genom tiderna, D. 1 (1943), s. 124, omtalar visserligen, att Nils Arvidsson 1525 varit häradshövding i Åkerbo, men detta Åkerbo är icke, som nämnde författare trott, beläget i Västmanland utan i Östergötland. Då han åter på samma sida nämner Markvard Link som häradshövding i häradet på 1430-talet, är det fråga om Åkers härad i Södermanland, vilket under medeltiden vanligen förekommer under beteckningen Åkerbo hundare.

[3] Då Fellingsbro numera ligger inom Örebro län, kommer detta härad att närmare behandlas i samband därmed.

[4] Denne kallas i ett häradshövdingeregister från 1566 (KA) »Nils Fönnbo, borgare i Arboga».

sedermera riksrådet *Claes Horn* 1609—27 eller möjligen till sin död 1632[1] samt ståthållaren *Carl* (Filipsson) *Bonde* 1633 (fullm. $^{10}/_{12}$) och till sin död 1652. Under nyssnämnda häradshövdingar var förutom Fellingsbro även Skinnskatteberg förenat med häradet till en gemensam domsaga (jfr nedan under 13). Påföljande år erhöll Åkerbo till periodens slut samma häradshövdingar som Siende och Snevringe. Jfr ovan s. 145 och 150. Åtminstone Åkerbo och Snevringe kommo härigenom att bilda gemensam domsaga.

Tingsförrättare i Åkerbo härad under tiden 1600—80 hava varit:

Hans Henriksson	1605—1614
Erik Andersson	1615
Hans Olofsson	1616—1618
Erik Andersson ånyo	1619
Hans Hansson Dober	1620—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Jakob Birgersson Grabb	1633—1634
Anders Andersson (Nycopensis)	1635—1644
Peder Nilsson Höök	1645—1646
Lars Olofsson, SHKonst. $^{29}/_{7}$ 1646	1646—1654
Paulus Rudbeckius (adlad Rudebeck)[2]	1656—1657
Johan Sylvius, häradshövding i häradet	1657—1675
Tileman Eriksson Wassman[3]	1676—1678
Peter Zachariasson Wreman	1679—1680

13. Skinnskattebergs härad.

Tingsstället kallades under 1600-talet Skinnskatteberg.

Skinnskattebergs härad är av relativt sent datum. Under medeltiden, då det kallades Skinnsäckeberg, utgjorde det en socken i Dala hundare men omfattade då blott berget med samma namn. Först genom sammanslagning vid början av 1600-talet med de då nybildade socknarna Hed och Gunnilbo bildades en ny adminstrativ enhet, ur vilken häradsbegreppet småningom växte fram. Det har antagits,[4] att Skinnskatteberg i judiciellt avseende ända till 1680 hört till Dalarne, men detta är oriktigt, vilket framgår redan därav, att namnet lyser med sin frånvaro i Dalarnes domböcker under perioden 1544—1624. Vissa tecken tyda på att området istället ingått som tingslag

[1] Genom kungliga brevet den 29 april 1628 erhöll notarien i Svea hovrätt *Måns Olofsson* häradshövdingeräntan från bl. a. Säterbo och Torpa socknar, vilket visar, att dessa socknar ännu ej i judiciellt avseende hunnit bliva införlivade med Åkerbo. Detta förhållande ägde bestånd ännu på 1630-talet.

[2] Denne tjänstgjorde även omkring 1660 omväxlande med häradshövdingen.

[3] Denne tjänstgjorde tidvis redan dessförinnan (från 1669) omväxlande med häradshövdingen.

[4] S. Engström i Meddelanden från svenska riksarkivet för år 1928, s. 116—17.

i Åkerbo härad. Så är i varje fall förhållandet 1605, då Åkerbo härads domboksserie begynner. Åtminstone från nämnda år och till 1652 har Skinnskatteberg haft gemensamma häradshövdingar med Åkerbo. Jfr ovan s. 153. Den 3 december 1653 erhöll emellertid landsdomaren i Västerdalarne *Lars Olofsson* kunglig fullmakt att vara häradshövding i Skinnskatteberg. Härigenom skildes detta härad från Åkerbo och blev en särskild domsaga för sig. Strängt taget kan det nämligen icke påstås, att Skinnskatteberg härmed kom att införlivas med Västerdalarne, ty häradshövdingämbetet därstädes var icke besatt, och den tillfälligheten, att de båda områdena fingo gemensam tingsförrättare, utgör icke tillräckligt stöd för en dylik slutsats, så mycket mindre som de långt tidigare (1628) uppnått en sådan gemenskap. Lars Olofsson efterträddes den 19 maj 1656 i Skinnskatteberg av *Erik Erlandsson*, som samtidigt utnämndes till landsdomare i Västerdalarne. Och sedan denne 1671 erhållit begärt avsked, förordnade Kungl. Maj:t den 16 december s. å. hans son *Johan Eriksson Norlind* till häradshövding i Skinnskatteberg och till landsdomare i Västerdalarne, vilka befattningar sonen innehade ännu vid periodens slut.

Tingsförrättare i Skinnskattebergs härad under tiden 1605—80 hava varit:

Hans Henriksson	1605—1614
Erik Andersson	1615
Hans Olofsson	1616—1618
Erik Andersson ånyo	1619
Hans Hansson Dober	1620—1627†
Johan Olsson	1628—1633
Jakob Birgersson Grabb	1633—1634
Anders Andersson (Nycopensis)	1635—1644
Peder Nilsson Höök	1645—1646
Lars Olofsson, häradshövding i häradet från 1653	1646—1656
Erik Erlandsson (Norenius), häradshövding i häradet	1656—1671
Johan Eriksson Norlind, häradshövding i häradet	1672—1680

B. Tiden efter 1680.

1. *Simtuna, Torstuna m. fl. härad.*

Vid periodens början sammanfördes Simtuna, Torstuna och Våla, vilka härad då liksom tidigare hörde under Upplands lagsaga, till en gemensam jurisdiktion med Över- och Yttertjurbo, som samtidigt räknades till Västmanlands och Dala lagsaga. Detta innebar, att myndigheterna vid domsagoregleringen togo större hänsyn till den administrativa länsindelningen än till lagsagornas gränser. Domsagan bibehöll sin dåvarande omfattning ända till 1865, då Yttertjurbo härad bortföll. Detta hade beslutats av Kungl. Maj:t redan den 7 december 1858, men verkställigheten ägde rum först sju år senare i samband med häradshövding Troilius' frånfälle. Denne var nämligen häradshövding i Västmanlands södra domsaga (jfr nedan), till vilken Yttertjurbo skulle överflyttas, och hade under sin livstid motsatt sig åtgärden. Under 1850-talet började domsagan officiellt kallas Västmanlands östra domsaga, och denna benämning, som första gången kommer till synes i 1869 års statskalender, har domsagan sedermera fått behålla.[1] Omfattningen har ej heller rubbats efter 1865. Däremot hava de fyra häradena, som dittills utgjort särskilda tingslag,[2] till följd av kungliga brevet den 28 mars 1884 från 1888 års ingång förenats till ett tingslag med tingsställe i Heby.

Häradshövdingar i Simtuna och Torstuna m. fl. härad (sedermera Västmanlands östra domsaga) hava hittills varit:

D. 13.

Per Hansson Zenius, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1683
Tobias Wester (adlad Westenhielm), fullm. $^{3}/_{2}$ 1683 ..... 1683—1708
Hans Baumgart (adlad Adlerbaum), fullm. $^{9}/_{5}$ 1708 ..... 1708—1734
Johan Funck, fullm. $^{14}/_{5}$ (ej $^{12}/_{3}$) 1734..... 1734—1747
Claes Jakob von Wallvijk, fullm. $^{2}/_{5}$ 1747 ..... 1747—1773
Jakob Weser, fullm. $^{15}/_{12}$ 1773 ..... 1773—1794
Sven Björkman (adlad Björkenstam), fullm. $^{24}/_{4}$ 1794 ... 1794—1851†
Knut Wilhelm Björkenstam, fullm. $^{21}/_{10}$ 1851..... 1851—1894
Helmer Svensson Helmertz, fullm. $^{10}/_{5}$ 1895 ..... 1895—1901†
Gustaf Anton Wetterling, fullm. $^{25}/_{4}$ 1902 ..... 1902—1929
Otto Emil Karlsson, fullm. $^{10}/_{5}$ 1929 ..... 1929—[1951]

---

[1] Under tiden 1699—1876 begagnades hemmanet *Bredgården* (1 mtl krono) i Simtuna socken och härad till häradshövdingeboställe i domsagan.

[2] Dessförinnan hade Simtuna och Torstuna haft sin tingsplats i Karleby, Våla i Åby och Övertjurbo i Grällsta.

2. *Gamla Norberg, Norrbo m. fl. härad.*

År 1680 förenades Gamla Norberg, Norrbo, Vagnsbro och Skinnskatteberg till en gemensam jurisdiktion.[1] Från domsagan utbröts 1858 Skinnskatteberg, medan de övriga häradena bildade Västmanlands norra domsaga. Denna uppgick från och med 1929 i Västmanlands mellersta domsaga (ang. denna se nedan). Före 1900 utgjorde häradena skilda tingslag, nämligen Gamla Norberg med tingsställe i Norbergs by, Vagnsbro med tingsställe vid Västerfärnebo kyrka och Norrbo med tingsställe i Västerås. Från början av sistnämnda år sammanslogos emellertid med stöd av kungliga brevet den 26 maj 1899 Gamla Norberg och Vagnsbro, som därigenom fingo gemensam tingsplats i Norbergs by.

Häradshövdingar under tiden 1680—1927 i Gamla Norberg, Norrbo m. fl. härad (sedermera Västmanlands norra domsaga) hava varit:

Jakob Boij, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1682 **D. 14.**
Per Hök (adlad Gyllenhöök), fullm. $^{28}/_{2}$ (ej $^{26}/_{2}$) 1682	1682—1698
Lars Hvasser, fullm. $^{13}/_{12}$ 1698	1698—1716†
Erik Mohrmarck, fullm. $^{2}/_{6}$ 1716	1716—1730[2]
Peter Berger, fullm. $^{5}/_{5}$ 1733	1733—1742†
Carl Sadelin, fullm. $^{12}/_{10}$ 1742	1742—1746
Jakob Ekebom, fullm. $^{27}/_{1}$ 1747	1747—1762
Carl Törneros, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1776
Casper Gyllenbååt, fullm. $^{22}/_{5}$ 1776	1776—1804†
Per Waller, fullm. $^{26}/_{2}$ 1805	1805—1842†
Knut Wilhelm Sandels, fullm. $^{6}/_{5}$ 1843	1843—1860†
Carl Daniel Poppius, fullm. $^{26}/_{3}$ 1861	1861—1882
Oscar Ludvig Maximilian Schenström, fullm. $^{20}/_{4}$ 1883	1883—1913†
Carl Nordenström, fullm. $^{31}/_{12}$ 1913	1913—1927

3. *Siende, Tuhundra m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Siende och Tuhundra förenade med Åkerbo härad till en domsaga. År 1719 tillkom Snevringe härad, som tidigare under namn av Strömsholms län ingått i änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding.[3] Häradshövdingar därstädes efter 1680, samtliga förordnade av änkedrottningen, hava varit:

---

[1] Under tiden 1688—1869 begagnades hemmanet *Mälby* (2 mtl krono n:is 3—4) i Västerfärnebo socken, Vagnsbro härad, till häradshövdingeboställe i domsagan.

[2] Under åren 1730—33 stod ämbetet obesatt.

[3] Under tiden 1719—1865 begagnades hemmanet *Åsby* (1 mtl krono n:o 1) i Rytterns socken, Snevringe härad till häradshövdingeboställe i domsagan. Det hade tidigare (från 1704) varit boställe åt häradshövdingen i Strömsholms län.

Johan Sylvius (jfr ovan s. 145 och 150) ..... 1680—1685
Jonas Krank (adlad Stiernstolpe), fullm. $^{20}/_{10}$ 1685 ..... 1685—1702†
Nils Gavelius, fullm. $^{4}/_{11}$ 1702 ..... 1702—1706
Jakob Gerdes, fullm. $^{2}/_{5}$ 1706 ..... 1706—1707
Erik Germund Cederhielm, fullm. $^{28}/_{1}$ 1707 ..... 1707—1718

Domsagån undergick sedermera ingen förändring förrän 1796, då Åkerbo utbröts för att bilda särskild jurisdiktion. År 1858 sammanslogs Åkerbo med Skinnskatteberg under benämningen Västmanlands västra domsaga och utökades från och med 1929 med Snevringe.[1] Före 1906 utgjorde Åkerbo och Skinnskatteberg särskilda tingslag med tingsplatser i resp. Köping och Bysala, men sistnämnda år förenades de med stöd av kungliga breven den 23 juni och den 15 december 1905 till ett gemensamt tingslag med tingsställe i Köping. Snevringe bildar däremot allt fortfarande ett eget tingslag med tingsställe i Kolbäck.

De efter 1796 års utbrytning återstående häradena, som på 1850-talet officiellt börjat kallas Västmanlands södra domsaga, utökades 1865 med Yttertjurbo. Till följd av kungliga brevet den 13 maj 1893 sammanfördes detta härad från 1894 års ingång med Siende och Tuhundra till ett gemensamt tingslag med tingsställe i Västerås.[2] Snevringe utgjorde däremot alltjämt särskilt tingslag, tills det från och med 1929 som nämnt överfördes till Västmanlands västra domsaga.[3] Samtidigt sammanslogs vad som återstod av södra domsagan med den norra (beträffande den sistnämnda jfr ovan under 2) under benämningen Västmanlands mellersta domsaga. Denna indelades därvid i två tingslag, dels Siende och Norrbo, omfattande Siende, Tuhundra, Yttertjurbo, Norrbo och Vagnsbro härad, med tingsställe i Västerås, dels Gamla Norbergs (bergslags) tingslag med tingsställe i Norberg (från och med 1945 även i Fagersta). Genom kungl. kungörelsen den 10 juli 1947 bestämdes slutligen, att domsagan med bibehållande av sina trenne tingsplatser skulle från och med 1948 bestå av ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Siende, Tuhundra m. fl. härad (sedermera Västmanlands mellersta domsaga) hava hittills varit:

D. 15. Aron Sylvius, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680[4] ..... 1680—1693
Johan Ahlman, fullm. $^{17}/_{6}$ 1693 ..... 1693—1695
Erik Sparrman, fullm. $^{17}/_{6}$ 1695 ..... 1695—1696
Andreas Plantin, fullm. $^{3}/_{4}$ 1696 ..... 1696—1699
Peter Johan von Bysing, fullm. $^{2}/_{1}$ 1699 ..... 1699—1713†

[1] Jfr kungl. brev den 14 juni 1928.
[2] Dessförinnan hade Yttertjurbo haft egen tingsplats i Lundby, medan Siende och Tuhundra redan tidigare begagnat Västerås som tingsställe.
[3] Även före 1929 var tingsplatsen i Snevringe förlagd till Kolbäck.
[4] I fullmakten (Riksregistraturet, RA) kallas han felaktigt *Gustaf* Sylvius.

Tab. 3. Västmanlands län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1718	1719—1795	1796—1857	1858—1864	1865—1928	1929—1950	Domsagor 1950
Simtuna o. Torstuna . . .	13	13	13	13	13	13	Västmanlands östra domsaga
Våla o. Övertjurbo	13	13	13	13	13	13	
Yttertjurbo	13	13	13	13	15	15	Västmanlands mellersta domsaga
Gamla Norberg	14	14	14	14	14	15	
Norrbo o. Vagnsbro	14	14	14	14	14	15	
Siende o. Tuhundra	15	15	15	15	15	15	
Snevringe	a)	15	15	15	15	16	Västmanlands västra domsaga
Åkerbo	15	15	16	16	16	16	
Skinnskatteberg	14	14	14	16	16	16	

a) Snevringe härad tillhörde under benämningen Strömsholms län före 1719 änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding.

Carl Christiernin (adlad von Christiersson), fullm. $^{27}/_{2}$ 1714 1714—1741
Erik Vilhelm von Christiersson, fullm. $^{5}/_{10}$ 1741 ..... 1741—1747
Magnus Melander, fullm. $^{23}/_{12}$ 1747 ..... 1747—1750†
Erik Ehrenhielm, fullm. $^{5}/_{4}$ 1750 ..... 1750—1763
Erik Gustaf Laurin, fullm. $^{7}/_{6}$ 1763 1763
Axel Alexander Lagerhjelm, fullm. $^{27}/_{6}$ (ej $^{27}/_{7}$) 1763 .... 1763—1775
Henrik Johan Lagerhjelm, fullm. $^{14}/_{3}$ 1775 ..... 1775—1788
Adolf Fredrik Nauckhoff, fullm. $^{15}/_{1}$ 1788 ..... 1788—1830†
Daniel Magnus Troilius, fullm. $^{14}/_{5}$ 1831 ..... 1831—1865†
Gustaf Wallgren, fullm. $^{10}/_{4}$ 1866 ..... 1866—1889†
Claes Gustaf Uggla, fullm. $^{18}/_{4}$ 1890 ..... 1890—1921
Albert Birger Malmström, fullm. $^{28}/_{8}$ 1922 ..... 1922—1936
Sven Erik Helmer Turén, fullm. $^{6}/_{3}$ 1936 ..... 1936—

Häradshövdingar från 1796 i Åkerbo m. fl. härad (sedermera Västmanlands västra domsaga) hava hittills varit:

Anders Jakob Hökerberg, fullm. $^{25}/_{10}$ 1796 ..... 1796—1811† **D. 16.**
Per Johan Ekbom, fullm. $^{31}/_{7}$ 1811 ..... 1811—1812†
Jonas Petter Schenström, fullm. $^{10}/_{9}$ 1812 ..... 1812—1825†
Axel Fredrik Grandelius, fullm. $^{22}/_{11}$ 1825 ..... 1825—1847†
Justus Ludvig Eurén, fullm. $^{24}/_{9}$ 1847 ..... 1847—1858
Johan August Hjärne, fullm. $^{7}/_{12}$ 1858 ..... 1858—1878
Carl Ingvar Wåhlin, fullm. $^{24}/_{1}$ 1879 ..... 1879—1894†
Karl Isak Anders Johan Bergström, fullm. $^{10}/_{5}$ 1895 .... 1895—1900
Johan Olof Clarus Wallin, fullm. $^{31}/_{12}$ 1900 ..... 1900—1930
Lars Oscar August Montelius, fullm. $^{20}/_{6}$ 1930 ..... 1930—1947
Carl Axel Gabriel Durling fullm. $^{30}/_{12}$ 1947 ..... 1948—

II: 2. Domsagor i Kopparbergs län.[1]

A. Tiden före 1682.

Dalarne utgjorde under medeltiden ett hundare, till vilket räknades även Gamla Norbergs och Skinnskattebergs bergslag i Västmanland. Det sistnämnda bortföll dock redan vid nya tidens början (jfr ovan s. 154). Dock fanns intet gemensamt tingsställe, utan häradshövdingen reste omkring och höll ting i de flesta av socknarna, vilka alltså bildade egna tingslag. Vid mitten av 1500-talet befinnes, att några socknar vid landskapets sydgräns sammanslagits under benämningen Folkare tingslag. Men i stort sett bibehöllo socknarna under hela perioden sin judiciella självständighet.

Den äldsta kände domhavanden i Dala hundare synes hava varit *Magnus Finvidsson*, som den 25 februari 1325 utfärdat ett dombrev. Detta föreligger i två redaktioner, den ena avfattad på latin och den andra, som är utförligare, på svenska. Båda äro sena kopior, och detta torde förklara, att den svenska redaktionen uttryckligen talar om häradsnämnd, en term, som säkerligen varit okänd i Dalarne vid brevets tillkomst. Det intressanta är emellertid, att dombrevet utfärdats under den tid Dalalagen gällde, och då hundaret istället för en häradshövding ägde två domare. Dessa hava förmodligen alternerat och som tingslag istället för socknarna möjligen begagnat de tredingar, i vilka Dalarne från början var uppdelat.[2] Dombrevet, som är det enda bevarade från nämnda tid, är dock tyvärr icke ägnat att kasta något ljus över detta äldsta skede, ej minst till följd av de antydda bristfälligheterna.

Landslagen synes relativt hastigt hava godtagits av dalaborna, ty redan i ett dombrev från 1354 kallas domhavanden häradshövding. Dombrevet föreligger visserligen icke i huvudskrift, men flera olika kopior finnas, av vilka ett angives hava tagits direkt efter det ännu vid slutet av 1700-talet bevarade originalet. Av dombreven från 1300-talets senare hälft ser det ut, som om häradshövdingämbetet i Dalarne under nämnda tid med förkärlek överlåtits åt framstående män i konungens omgivning, förmodligen utan att hänsyn tagits till dalabornas önskemål. Dessa personer tillsatte i sin tur under-

[1] *Litteratur:* Sten Engström, Häradsrättsarkivalier från Kopparbergs län i Uppsala landsarkiv (i Meddelanden från svenska riksarkivet för år 1928).

[2] Se härom närmare Holmbäck och Wessén, Svenska landskapslagar, Ser. 2 (1936), s. xxvi.

häradshövdingar, som stundom kallade sig själva häradshövdingar utan att samtidigt antyda sin underordnade ställning. Detta förhållande försvårar i någon mån uppgörandet av en tillförlitlig häradshövdingelängd för Dalarne. Som häradshövdingar därstädes äro i varje fall att betrakta riksrådet och lagmannen *Magnus Gregersson* (oäkta Folkunga-ätten) 1354—57, riksrådet, sedermera drotsen *Bo Jonsson* (Grip) 1367—84 eller sannolikt till sin död 1386, *Erik Valdemarsson* (Folkunga-ätten, kungliga grenen) 1388, som bodde på sätesgården Fiholm i Österrekarne (Söd.), samt riddaren och riksrådet *Sten Bosson* (Natt och Dag) 1389—1408, som var bosatt å sätesgården Ekhult i Bankekinds härad (Ög.). Under motsvarande tidsrymd fungerade som tingsförrättare i Dalarne Filip Pedersson 1354—57, Johan Ernolfsson 1362, Magnus Enbjörnsson (stolpe) 1367—73, Efrike Efrikesson (kluven sköld med halv fågel och horn) 1378, Ingel Törnesson (Hjorthorn) 1384—87, Efrike Efrikesson ånyo 1388—99[1] och Jöns Gerekesson 1400—08.

Senare medeltida häradshövdingar i Dalarne hava varit fogden på Stegeborg *Jöns Finnsson* (två hjorthorn) 1414—20, som bodde på Skattmansö i Simtuna hd, *Mats Jönsson* (två hjorthorn) 1435, *Peder Frömundsson*[2] 1439—43 och väpnaren, sedermera riddaren *Ingel Jönsson* (Hjorthorn) till Näsholm (nuv. Näsgård i Husby sn väster om Dalälven) 1450—75 eller möjligen till 1477, då han dog. Även dessa personer hava i viss utsträckning anlitat vikarier. Som sådana äro kända Henrik Simla (Ekeblad) 1417—20, Jakob djäkn 1459[3] och Vilkin Olsson i Främby (Falu sn) 1469. De båda följande häradshövdingarna *Jon Birgersson* (fågel) till Förlunda (Norrbo hd) 1478—84 och *Peder Jönsson skrivare* 1484—1501 hava tydligen förordnats av Dalarnes dåvarande hövitsman, riddaren Nils Sture, vilket föranlett dem att i så gott som samtliga bevarade hithörande dombrev betona sitt subordinationsförhållande till denne.[4] Peder Jönsson efterträddes av väpnaren och bergsfogden *Stig Hansson* (tre ginbalksvis ställda rosor), som 1504 själv tjänstgjorde som domhavande i häradet.

Från nya tidens början synes häradshövdingeräntan i Dalarne en längre period hava varit indragen till kronan. Tingsförrättarna under 1520-talet benämna sig i varje fall i dombreven häradshövdingar eller häradsdomhavande å Kungl. Maj:ts vägnar. Sådana voro

[1] Denne tjänstgjorde ännu 1404 som vikarie för efterträdaren och omväxlande med denne.

[2] Denne var möjligen blott underhäradshövding, ehuru han vid flera tillfällen uttryckligen kallas häradshövding.

[3] Då Tideman Simonsson i DD 118 år 1464 säges hålla ting å Nils Stures vägnar, torde detta betyda, att tidsuppgiften är felaktigt angiven.

[4] Jfr motsvarande förhållanden i Västerås län, ovan s. 141, 146 och 149.

Erik Nilsson i Aspeboda (Aspeboda sn). 1524, fogden Måns Nilsson (Svinhufvud) 1526, förmodligen broder till föregående, samt Ingemar Johansson (Hiort af Ornäs) 1528—29. Om den följande, f. d. fogden Bengt Brunsson (Forstena-släkten), vet man endast, att han i november 1530 av Gustaf Vasa förlänades »häradsrätten över Dalarne», vilken förläning han förmodligen behöll till 1533, ehuru han i ett kungligt brev den 23 november s. å. förväxlats med sin broder Torsten. Nämnda dag efterträddes han i varje fall av väpnaren Otto Nilsson (Hästhufvud), som den 5 februari 1539 fick nytt kungligt brev på »domaredömet» i Dalarne. Och den 7 september 1540 erhöll svärsonen Lars Jespersson (Cruus) »domarämbetet på Kopparberget och meniga Dalarne». Sedan den sistnämnde 1542 blivit fogde över Västerdalarne, efterföljdes han som domare i häradet för en kortare tid av Olof Markvardsson (stjärna) och denne i sin tur på nyåret 1544 av Jöns Persson på Risholn (Leksands sn), som var son till den ovan omtalade Peder Jönsson skrivare, tidigare domhavande i Dalarne. Den dombok Jöns Persson fört under åren 1544—55 och 1557—59 är bevarad.[1] Han kallar sig i samtida handlingar icke häradshövding utan säger sig blott hava blivit av Kungl. Maj:t förordnad till »häradsdomare över Bergslagen och Dalarne». Som sådan kvarstod han ännu 1564, ehuru han vid nämnda tid lät f. d. fogden Jöns Ingemarsson (Hiort af Ornäs) uppehålla tjänsten.[2] Jöns Persson efterträddes vid mitten av 1560-talet av sin kusin Per Hansson (1574 adlad Svinhufvud), som 1566 och följande år kallar sig av Kungl. Maj:t utnämnd »domare över Bergslagen och Dalarne». År 1569 uppträder likväl Jöns Ingemarsson ånyo som tingsförrättare i Dalarne, varvid han säger sig hålla ting å Jöns Perssons vägnar. Detta skulle betyda, att Jöns Persson fått nytt förordnande sistnämnda år. Den 24 februari 1570 erhöll emellertid Lars Jespersson (Cruus) för andra gången kungligt uppdrag att vara »domare uti Dalarne». Denne anlitade som vikarie till en början Jöns Ingemarsson (Hiort af Ornäs) och på 1580-talet sin son Anders Larsson (Cruus) samt fogden Tomas Simonsson i Borlänge (Tuna sn).

Den 29 mars 1585 bytte Kungl. Maj:t plötsligt terminologi och talade på nytt om Dalarne som häradshövdingedöme. Till häradshövding därstädes förordnades då ståthållaren friherre *Jakob Neaf*, men i fullmakten tillades, att denne i egenskap av utlänning skulle

[1] Under det felande året 1556 synes tjänsten hava uppehållits av kyrkoherden Bengt Paulsson i Husby socken, som i egenskap av tingsförrättare i Dalarne utfärdat ett dombrev den 2 maj s. å.

[2] Jöns Persson synes nämnda år hava förestått jurisdiktionen vid Sala gruva. Jfr Förläningsregister (KA) 1564.

vara pliktig att i sitt ställe sätta »en rättvis och lagfaren man». Detta innebar i praktiken, att förutvarande tingsförrättaren Tomas Simonsson i Borlänge även i fortsättningen fick uppehålla tjänsten. I slutet av 1591 tillsatte Neaf i hans ställe Albrekt Hansson på Barkarbacken (Aspeboda sn). Denne var brorson till Jöns Persson på Risholn och broder till Per Hansson (Svinhufvud), vilka båda tidigare som nämnt innehaft domarämbetet i Dalarne. Efter Neafs död 1598 förordnade hertig Carl den 25 mars s. å. Albrekt Hansson till »domare» över Bergslagen och Dalarne. Motiveringen i brevet härom förefaller egendomlig. Det säges nämligen att »nu på någon tid» ej funnits någon viss domare, som skipat lag och rätt, varför Albrekt Hansson nu blivit utsedd därtill. I verkligheten hade emellertid denne fungerat som domare alltsedan 1591, varom de bevarade domböckerna bära vittne, och hertigen måste därför hava blivit felaktigt underrättad om situationen. Albrekt Hansson, som till en början kallar sig häradsdomhavande å hertig Carls vägnar (t. ex. i dombrev 1602 $^{2}/_{3}$) men sedermera häradshövding, tjänstgjorde ända till 1623. Den 30 april s. å. utfärdade Gustaf II Adolf fullmakt för Henrik Mårtensson Teit (1652 adlad Teet) att vara domare i Bergslagen och Dalarne efter Albrekt Hansson.

Den förbryllande terminologi, som begagnats av myndigheterna under nya tidens första århundrade, kräver en närmare analys. Särskilt väcker det uppmärksamhet, att domaretiteln under nämnda tid användes i Dalarne på ett sätt, som saknar motsvarighet i det övriga Sverige. Domare betydde enligt Kristoffers landslag vikarie för häradshövding, och det förefaller därför sannolikt, att Kungl. Maj:t nöjt sig med att i Dalarne tillsätta en underhäradshövding i syfte att själv tillgodogöra sig häradshövdingeräntan. Endast i undantagsfall har en verklig häradshövding utsetts såsom vid utnämningen av utlänningen Jakob Neaf 1585. Titeln häradsdomare skulle alltså i Dalarne under 1500-talet och senare vara synonym med tingsförrättare å Kungl. Maj:ts vägnar. Riktigheten härav bestyrkes av de bevarade domarfullmakterna, enligt vilka vederbörande fingo särskilt kontrakterad lön i form av spannmål och penningar. Efter 1585 har ej heller utnämnts några häradshövdingar i Dalarne före 1682.

Under den tid Henrik Mårtensson Teit uppehöll domarämbetet eller närmare bestämt tidigast 1625 utbröts[1] den västra delen av

[1] A. Hülphers, Dagbok öfwer en resa igenom de under Stora Kopparbergs höfdingedöme lydande lähn och Dalarne år 1757 (1762), s. 76 påstår utan vidare, att utbrytningen skett 1625. — Ännu i november 1624 har Teit i varje fall uppburit hela den i 1623 års fullmakt kontrakterade lönen eller 48 tunnor spannmål och 40 daler i penningar. Jfr Kungl. brev i Kammarens registratur 1623 $^{30}/_{4}$ och kvittens i Dalarnes handl. (KA) 1624: 14.

domsagan för att bilda särskild jurisdiktion. Denna omfattade Västerdalarne eller tingslagen Nås, Järna, Floda, Malung, Lima och Äppelbo; Västerbergslagen eller tingslagen Grangärde, Norrbärke och Söderbärke samt av Västmanland Gamla Norberg.[1] Det västmanländska häradet frånskildes 1680. Som tingsförrättare i denna domsaga hava under titel av lagläsare eller landsdomare före 1682 fungerat följande personer:

Johan Olsson	1627—1633
Anders Andersson (Nycopensis), SHProm. $^{18}/_{12}$ 1633	1634—1645†
Bengt Hansson	1646
Lars Olofsson, SHKonst. $^{29}/_{7}$ 1646	1646—1656
Erik Erlandsson (Norenius), SHKonst. $^{19}/_{5}$ 1656	1656—1671
Johan Eriksson Norlind, KFullm. $^{16}/_{12}$ 1671	1672—1682

Den återstående delen av domsagan eller den östra delen omfattade förutom Folkare tingslag, socknarna Säter, Hedemora, Husby, Skedvi, Kopparberg, Vika, Svärdsjö, Sundborn, Torsång, Tuna, Gagnef, Leksand, Ål, Bjursås, Rättvik, Ore, Mora, Venjan, Orsa och Älvdalen. Sedermera tillkommo efter deras förening med Sverige under 1640-talet Särna och Idre. Av de här uppräknade socknarna utgjorde de flesta tingslag.[2] Lagläsare eller landsdomare därstädes efter Henrik Mårtensson Teit, som 1630 utnämnts till assessor i Åbo hovrätt, hava varit:

Torbjörn Engelbrektsson[3]	1631
Johan Olofsson, SHProm. $^{15}/_{12}$ 1630	1631—1633
Ingolf Pedersson, SHProm. $^{14}/_{11}$ 1633	1633—1645
Bengt Hansson, SHProm. $^{22}/_{9}$ 1645	1645—1657
Johan Otto (1666 adlad Silfverström), SHKonst. $^{15}/_{12}$ 1657	1657—1658
Erik Erlandsson (Norenius), SHKonst. $^{27}/_{10}$ 1658[4]	1658—1659
Magnus Persson, SHProm. $^{1}/_{6}$ 1659	1659—1686

[1] Engström, a. a., s. 116—17 diträknar även Åkerbo, Skinnskatteberg och Fellingsbro härad, men detta är oriktigt, så till vida som dessa västmanländska härad under 1600-talet utgjorde en eller flera domsagor med egna häradshövdingar. Visserligen var tingsförrättaren en tid gemensam för samtliga områden, men detta förhållande saknar betydelse för domsagoindelningen i modern bemärkelse. Jfr ovan s. 154.

[2] Se härom närmare S. Engström, a. a., s. 116.

[3] Denne var landsdomare blott i Säters och Näsgårds län. Se härom närmare Engström, a. a., s. 115. Han hade redan 1628 tillfälligt vikarierat för Teit enligt dombrev, tryckt hos H. Bovin, Redogörelse för de ecklesiastika boställena (1929), s. 499.

[4] Förordnandet för denne skedde »interimsvis» och skulle gälla, tills lagläsaren Johan Otto, som då omtalas befinna sig i Norge, återvände därifrån.

B. Tiden efter 1682.

Liksom Dalarne hade en annan struktur än det övriga Svealand, bildar årtalet 1680 i Kopparbergs län ej samma avgränsning som annorstädes. Detta berodde delvis därpå, att häradshövdingeräntan i Dalarne ej förlänats åt några ämbetsmän i huvudstaden. Istället hade som framgår av det ovan sagda i Dalarne från 1625 funnits två »landsdomare», även kallade lagläsare, som å Kungl. Maj:ts vägnar skött rättskipningen därstädes. Av dessa erhöll emellertid åtminstone den ena landsdomaren 1682 titel av häradshövding i form av särskild fullmakt den 19 augusti s. å.[1] Därmed hade utåt manifesterats, att de principer, som för större delen av riket fastslagits genom 1680 års lagstiftning, skulle efter 1682 komma att gälla även för Kopparbergs län, låt vara, att reformen i Dalarne ej slutgiltigt genomfördes förrän 1686.[2] Det kan därför med visst skäl påstås, att årtalet 1682 därstädes motsvarar 1680 för Svealand i övrigt, trots att det ej var några nya personer, som 1682 resp. 1686 blevo häradshövdingar i Dalarne.[3]

1. Nås, Malung m. fl. tingslag.

Från och med 1687 utökades västra domsagan (jfr ovan) med Säters, Folkare,[4] Hedemora och Husby tingslag, vilka utbrutits från östra domsagan.[5] Denna nya kombination ägde bestånd till 1799, då de tillagda delarna bortföllo.[6] Västra domsagan, som under 1800-talet börjat kallas Västerdalarnes domsaga, bibehöll sedermera sin omfattning till 1902 års ingång, då Grangärde, Norrbärke och Söderbärke utbrötos för att bilda särskild jurisdiktion under namn av Smedjebackens domsaga.[7] Redan från

[1] Den närmaste anledningen härtill var, att Johan Eriksson Norlind, som tidigare varit häradshövding i Skinnskattebergs härad och landsdomare i Västra Järnbergslagen och Dalarne, genom förlusten av häradshövdingeämbetet 1680 känt sig degraderad och därför hos Kungl. Maj:t anhållit om att landsdomartiteln finge utbytas mot en häradshövdingetitel.

[2] Jfr Kungl. brev till Svea hovrätt den 28 april 1686 (Riksregistraturet, RA), där det omtalas, att Kungl. Maj:t funnit skäligt att giva båda domhavandena i Kopparbergs län titel av häradshövding jämte lön i likhet med övriga häradshövdingar i riket.

[3] I Kopparbergs län kommo några boställen aldrig att tilldelas häradshövdingarna.

[4] Grytnäs socken, vilken som regel tillhörde Folkare tingslag, bildade under åren 1695—1731 särskilt tingslag för sig. Jfr Engström, a. a., s. 125.

[5] Under åren 1732—46 voro Grangärde, Norrbärke och Söderbärke samt 1732—47 Säter, Hedemora och Husby förenade till vartdera ett tingslag. Jfr Engström, a. a., s. 120.

[6] Jfr kungl. brev den 4 december 1798.

[7] Jfr kungl. brev den 14 juni 1901.

och med 1904 ändrades dock namnet till Västerbergslags domsaga,[1] varefter de tre tingslagen från 1907 års ingång förenades till ett med tingsplats i Ludvika.[2]

De återstående tingslagen i Västerdalarnes domsaga voro sedan 1732 endast tvenne, nämligen Nås, Järna och Floda tingslag samt Malungs, Lima och Äppelbo tingslag. Namnen förkortades 1894 till Nås tingslag och Malungs tingslag.[3] De erhöllo slutligen med stöd av kungliga brevet den 14 juni 1901 från och med 1902 den sammanfattande benämningen Nås och Malungs domsaga. Tingsplatserna äro belägna i Nås och Malungs kyrkbyar. Med bibehållande av dessa har domsagan genom 1947 års kungl. kungörelse förklarats från och med 1948 skola utgöra ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Nås, Malung m. fl. tingslag (sedermera Nås och Malungs domsaga) hava hittills varit:

D. 17.

Johan Eriksson Norlind, fullm. $^{19}/_{8}$ 1682 ..... 1682—1694†
Johan Gyllenadler, fullm. $^{31}/_{5}$ 1694 ..... 1694—1696
Jonas Boëtius Lindebom, fullm. $^{28}/_{7}$ 1696 ..... 1696—1720
Reinhold Rücker, fullm. $^{4}/_{2}$ 1720 ..... 1720—1743
Magnus Johan Lundh, fullm. $^{8}/_{6}$ 1744 ..... 1744—1761
Erik Brandberg, fullm. $^{17}/_{3}$ 1761 ..... 1761—1787
Erik Hartzell, fullm. $^{13}/_{8}$ 1787 ..... 1787—1795
Henrik Vilhelm Brandberg, fullm. $^{30}/_{4}$ 1795 ..... 1795—1798†
Erik Vilhelm Kihlman, fullm. $^{25}/_{2}$ 1800 ..... 1800—1815†
Lars Alin, fullm. $^{7}/_{11}$ 1815 ..... 1815—1841†
Lars Molin, fullm. $^{6}/_{5}$ 1843 ..... 1843—1861†
Emil Viktor Rudolf Leopold Königsfelt, fullm. $^{28}/_{1}$ 1862. 1862—1900†
Samuel Erik Filip Ehrenkrona, fullm. $^{16}/_{12}$ 1901 ..... 1902—1921
Emil Robert Dahl, fullm. $^{31}/_{12}$ 1921 ..... 1921—1948
Sten Gustaf Emil Tobieson, fullm. $^{19}/_{3}$ 1948 ..... 1948—

Häradshövdingar i Smedjebackens, resp. Västerbergslags domsaga, hava hittills varit:

D. 18.

Ernst Magnus Grenander, fullm. $^{16}/_{12}$ 1901 ..... 1902—1926†
Erik Björkman, fullm. $^{23}/_{4}$ 1926 ..... 1926—1945†
Nils Folke Georg Ekdahl, fullm. $^{5}/_{10}$ 1945 ..... 1946—

2. Mora, Orsa, Älvdalen, Särna m. fl. tingslag.

Vid periodens början minskades som redan nämnt östra domsagan med Säters, Folkare, Hedemora och Husby tingslag. År 1780 avskildes vidare Skedvi, Kopparberg och Aspeboda, Vika, Svärdsjö, Sundborn samt Torsång för att bilda särskild domsaga. Denna ut-

[1] Jfr kungl. brev den 14 augusti 1903.
[2] Jfr kungliga breven den 14 augusti 1903 och den 7 september 1906.
[3] Jfr kungl. brev den 6 oktober 1731 och den 24 mars 1893.

Tab. 4. Kopparbergs län 1682—1950.

Härad eller tingslag	[1682—]1686	1687—1779	1780—1798	1799—1857	1858—1875	1876—1901	1902—1950	Domsagor 1950
Nås, Järna o. Floda . .	17	17	17	17	17	17	17	Nås och Malungs domsaga
Malung, Lima o. Äppelbo	17	17	17	17	17	17	17	
Grangärde	17	17	17	17	17	17	18	Västerbergslags domsaga
Norrbärke o. Söderbärke	17	17	17	17	17	17	18	
Säter	19	17	17	19	21	21	21	Hedemora domsaga
Folkare	19	17	17	20	21	21	21	
Husby o. Hedemora[1] . .	19	17	17	20	21	21	21	
(St.) Skedvi	19	19	20	20	21	21	21	
Kopparberg[2]	19	19	20	20	20	20	20	Falu domsaga
Vika[3] o. Svärdsjö . . .	19	19	20	20	20	20	20	
Sundborn o. Torsång . .	19	19	20	20	20	20	20	
(St.) Tuna[4]	19	19	19	19	20	20	20	
Leksand[5] o. Gagnef . .	19	19	19	19	19	22	22	Nedansiljans domsaga
Rättvik [o. Ore][6]	19	19	19	19	19	22	22	
Mora[7] o. Orsa	19	19	19	19	19	19	19	Ovansiljans domsaga
Älvdalen[8] o. Särna[9] . .	19	19	19	19	19	19	19	

ökades 1799 med Folkare, Hedemora och Husby[10] samt kallades därefter Kopparbergslagens och Näsgårds läns domsaga. Med stöd av kungliga breven den 20 mars 1852 och den 26 januari 1858 utbrötos sistnämnda år Folkare, Hedemora (från 1860 sammanslaget med Garpenbergs socken), Husby samt Stora Skedvi tingslag och förenades med Säter till Hedemora domsaga,

[1] Hedemora tingslag kallades under tiden 1860—1906 Hedemora och Garpenbergs tingslag.
[2] Kopparbergs tingslag kallades under tiden 1779—1889 Kopparbergs och Aspeboda tingslag.
[3] Vika tingslag kallades senare Vika, Kniva och Hosjö tingslag.
[4] Senare kallat Stora Tuna och Gustafs tingslag.
[5] Leksands tingslag kallades en tid före 1894 Leksands, Åls och Bjursås tingslag.
[6] Ore överflyttades först 1779 (K. Br. den 7 juni s. å.) från Orsa till Rättviks tingslag.
[7] Mora tingslag kallades en tid före 1894 Mora, Sofia Magdalena och Venjans tingslag.
[8] Älvdalen blev självständigt tingslag först från och med 1805.
[9] Särna tingslag, som under åren 1843—61 var förenat med Älvdalen, kallades även Särna och Idre tingslag.
[10] Jfr kungl. brev den 4 december 1798.

vars omfattning sedermera icke förändrats, och som alltjämt äger bestånd. Till följd av kungliga breven den 5 oktober och den 14 december 1906 indelades domsagan påföljande år i två tingslag, nämligen Folkare härad med tingsplats i Krylbo, och Hedemora tingslag, omfattande övriga områden, med tingsplats i Hedemora.

Kopparbergslagens och Näsgårds läns domsaga erhöll i samband med 1858 års utbrytning den nya benämningen Falu domsaga, som på grund av kungliga brevet den 2 december 1887 från och med 1889 indelades i två tingslag. Därvid förenades Kopparberg och Aspeboda, Vika, Kniva och Hosjö, Svärdsjö samt Sundborn till det norra tingslaget med tingsställe i Falun, medan Torsång samt Stora Tuna och Gustafs kommo att bilda det södra tingslaget med tingsställe vid Stora Tuna kyrka (från och med 1910 i Borlänge).

Den gamla östra domsagans återstående tingslag utökades efter 1780 års utbrytning 1799 med Säter, som emellertid 1858 överflyttades till Hedemora domsaga. Samtidigt bortföll även Stora Tuna och Gustafs tingslag, som då förenades med Falu domsaga. Och slutligen utbrötos till följd av kungliga brevet den 21 maj 1875 från östra domsagan eller, som den under 1800-talet vanligen kallats, Österdalarnes domsaga, Leksand, Ål och Bjursås, Gagnef samt Rättvik och Ore. Dessa tre tingslag, vilkas tingsplatser lågo resp. vid Leksands och Gagnefs kyrkor samt i Lerdal, förenades på grund härav från och med 1876 till en särskild domsaga under benämningen Nedansiljans domsaga. Med stöd av kungliga brevet den 14 april 1893 ändrade två av tingslagen från och med 1894 namn. Leksand, Ål och Bjursås kallades sålunda ånyo Leksands tingslag. Rättvik och Ore åter benämndes Rättviks tingslag. Leksands och Gagnefs tingslag sammanslogos sedermera från och med 1916 på grund av kungliga brevet den 11 juni 1915, varvid Leksand blev gemensamt tingsställe. År 1918 uppfördes nytt tingshus därstädes i närheten av kyrkan. I Rättviks tingslag flyttades 1924 tingsstället från Lerdal till Rättvik. Med bibehållande av de två tingsplatserna har domsagan genom 1947 års kungl. kungörelse förklarats från och med 1948 skola utgöra ett enda tingslag.

Återstoden av Österdalarnes domsaga erhöll från och med 1876 benämningen Ovansiljans domsaga. Den var då indelad i fyra tingslag, nämligen Mora, Sofia Magdalena och Venjans tingslag, som till följd av kungliga brevet den 28 september 1893 från och med 1894 kom att kallas Mora tingslag med tingsställe vid Mora strand, vidare Orsa tingslag med tingsställe i Orsa kyrkby, Älvdals tingslag med tingsställe vid Älvdals kyrka, senare Älvdalen, samt

Särna och Idre tingslag med tingsställe i Särnabyn (Särna). Genom 1947 års kungl. kungörelse har slutligen domsagan från och med 1948 indelats i två tingsslag, nämligen dels Mora och Orsa tingslag med tingsplatsen omväxlande i Morastrand och Orsa, dels Älvdals, Särna och Idre tingslag med tingsplatser omväxlande i Älvdalen och Särna.

Häradshövdingar i Mora, Orsa, Älvdals, Särna m. fl. tingslag (sedermera Ovansiljans domsaga) hava hittills varit:

Magnus Persson, fullm. $^{28}/_{4}$ 1686	1686—1696	**D. 19.**
Gerhard Lohrman, fullm. $^{24}/_{3}$ 1696	1696—1700	
Johan Komstedt, fullm. $^{4}/_{8}$ 1700	1700—1711†	
Fredrik Brander, fullm. $^{26}/_{4}$ 1711, konf. $^{16}/_{2}$ 1712	1711—1712†	
Johan Björling, fullm. $^{23}/_{12}$ 1712	1712—1731	
Carl de Brenner, fullm. $^{13}/_{7}$ 1731	1731—1747	
Per Sernander, fullm. $^{24}/_{10}$ 1747	1747—1762	
Gustaf Malmin, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1794	
Gustaf Sommelius, fullm. $^{4}/_{9}$ 1794	1794—1815†	
Carl Gustaf Hallengren, fullm. $^{7}/_{11}$ 1815	1815—1822	
Jonas Alin, fullm. $^{11}/_{6}$ 1822	1822—1851†	
Per Erik Bosæus, fullm. $^{20}/_{3}$ 1852	1852—1873†	
Axel Gabriel Bergsten, fullm. $^{31}/_{12}$ 1875	1876—1908	
Carl Henrik Eugène Hartman, fullm. $^{15}/_{5}$ 1908	1908—1936	
Anders Harald Körlof, fullm. $^{5}/_{6}$ 1936	1936—	

Häradshövdingar efter 1780 i Kopparbergslagen m. fl. tingslag, (sedermera Falu domsaga) hava hittills varit:

Olof Fallsten, fullm. $^{23}/_{3}$ 1780	1780—1799†	**D. 20.**
Magnus Ullholm, fullm. $^{15}/_{1}$ 1800	1800—1809†	
Nils Callerholm, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1858†	
Justus Ludvig Eurén, fullm. $^{17}/_{7}$ (ej $^{13}/_{7}$) 1858	1858—1878	
Fabian Vilhelm von Koch, fullm. $^{4}/_{4}$ 1879	1879—1907	
Ernst Laurentius Alinder, fullm. $^{15}/_{5}$ 1908	1908—1931†	
Fredrik Wilhelm Knutsson Killander, fullm. $^{12}/_{6}$ 1931	1931—1948	
Nils Ludvig August Falk, fullm. $^{9}/_{4}$ 1948	1948—	

Häradshövdingar i Hedemora domsaga hava hittills varit:

Gustaf Edvard Rydberg, fullm. $^{17}/_{7}$ (ej $^{13}/_{7}$) 1858	1858—1864†	**D. 21.**
Johan Gustaf Broomé, fullm. $^{30}/_{12}$ 1864	1864—1870†	
Johan Anton Bovin, fullm. $^{24}/_{3}$ 1871	1871—1889	
Gustaf Nils Theodor (af) Callerholm, fullm. $^{18}/_{4}$ 1890	1890—1912†	
Karl-Henrik Mauritz Högstedt, fullm. $^{27}/_{8}$ 1912	1912—1921	
Samuel Erik Filip Ehrenkrona, fullm. $^{19}/_{8}$ 1921	1921—1929†	
Ivar Lamech Wieslander, fullm. $^{21}/_{2}$ 1930	1930—1941	
Olof Gabriel Thulin, fullm. $^{20}/_{3}$ 1942	1942—	

Häradshövdingar i Nedansiljans domsaga hava hittills varit:

Otto Hjalmar Leonard Claëson, fullm. $^{31}/_{12}$ 1875	1876—1913	**D. 22.**
Carl Wilhelm Anrep, fullm. $^{31}/_{12}$ 1913	1913—1939	
Ernst Henrik Leche, fullm. $^{31}/_{3}$ 1939	1939—	

NÄRKE.

I. Närkes lagsaga.

Närkes lagsaga kan följas tillbaka till 1270-talet, då rätt skipades efter den s. k. Närkeslagen, som numera ej finnes i behåll, men av vilken en avskrift lär hava varit bevarad ännu under 1630-talet.[1] Lagsagans omfattning torde i stort sett under medeltiden hava motsvarat det nuvarande landskapet med den skillnaden, att Noraskoga bergslag eller Nora socken då tillhörde lagsagan. Av skäl, som tidigare omtalats i annat sammanhang (ovan s. 129), överfördes nämnda socken 1617 till Västmanland. Det förtjänar också nämnas, att i samband med furstendömenas tillkomst Sundbo härad tidvis räknats till Östergötland och Glanshammars härad till Västmanland. Däremot kom Carl XII:s kortvariga domstolsreform 1718 icke att rubba den gamla omfattningen, ehuru namnet för en tid av mindre än ett år utbyttes mot Örebro läns lagsaga.[2] Det enda tillskott Närkes lagsaga fått mottaga under tidernas lopp var Karlskoga härad, som till följd av kungliga brevet den 11 november 1817 överfördes från Värmland. Den 18 april 1826 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att Närke från och med ingången av påföljande år skulle förenas med Värmland till en gemensam lagsaga. Syftet härmed var närmast att bringa lagsagoindelningen i överensstämmelse med då rådande administrativa förhållanden. Sedan F. U. Ridderstolpe 1848 avlidit som lagman i Närkes och Värmlands lagsaga, såsom den dåmera kallades, ansågs det med hänsyn till den väntade domstolsreformen olämpligt att utse efterträdare, varför tjänsten under det nästföljande året uppehölls på förordnande.

Lagmän i hithörande lagsaga[3] hava varit:

Filip Törnesson (Hjorthorn)	1272—1279
Knut Matsson (Lejonbjälke)	1282—1288

[1] Se ang. denna lag senast E. Carlsson, Närkeslagens stadfästelse (Hist. tidskr. 1946), s. 261 ff.

[2] Ej heller tillsattes mot vanligheten någon ny lagman, utan *Gustaf Funck* fick liksom tidigare uppehålla ämbetet ehuru med förnyad fullmakt den 18 juli 1718.

[3] Som underlagmän i Närke hava före 1680 tjänstgjort följande personer: Leonard Holmgersson (hjorthorn) 1343—49, Harald Jakobsson djäkn (tre tänder) 1406—12, Bengt Torkelsson djäkn (tre stjärnor) 1425, Sigfrid Henriksson 1596, Per Andersson 1627, Andreas Bergius 1632, Claes Eriksson Torschen 1639, Johan Luth 1652—55, Paulus Rudbeckius 1658, Tomas Clerck 1659—63, Paulus Rudbeckius ånyo 1666—70 och Tomas Clerck ånyo 1677—80.

Sune (fisk)	1300
Leonard Ödesson (Örnfot)	1303—1305
Nils Björnsson (Färla)	1319—1328
Ulf Gudmarsson (Ulvåsa-ätten)	1330—1343
Karl Ulfsson (Ulvåsa-ätten)	1348—1365
Birger Ulfsson (Ulvåsa-ätten)	1384
Karl Karlsson (Ulvåsa-ätten)	1390—1397
Bengt Stensson (Natt och Dag)	1410—1450
Måns Bengtsson (Natt och Dag)	1451—1469
Hans Åkesson (Tott)	1476—1490
Erik Trolle	1495—1515
Bengt (Pedersson) Gylta	1519
Holger Karlsson (Gera)	1520
Ture Bengtsson (Hård)	1523—1524
Lars Siggesson (Sparre)	1525—1554†
Hans Claesson (Bielkenstierna), fullm. $^{17}/_{11}$ 1555	1555—1559
Claes Åkesson (Tott), fullm. $^{22}/_{6}$ 1559	1559—1576
Knut Knutsson (Lillie af Ökna), fullm. $^{8}/_{3}$ 1576	1576—1579
Carl Sture (Natt och Dag), fullm. $^{10}/_{11}$ 1579[3]	1579—1595
Mauritz Stensson (Lewenhaupt), fullm. $^{14}/_{8}$ 1595	1595—1607†
Abraham Eriksson Leijonhufvud	1611—1618†
Åke Axelsson (Natt och Dag)	1621—1655†
Gustaf Horn	1659—1666†
Knut Kurck, fullm. $^{15}/_{3}$ 1666[1]	1666—1690†
Jonas Schönberg, fullm. $^{4}/_{7}$ 1690	1690
Johan Nohlanvähr, fullm. $^{20}/_{12}$ 1690	1690—1704
Germund Cederhielm, fullm. $^{22}/_{4}$ 1704	1704—1711
Jonas Folkern (1711 adlad Cedercreutz), fullm. $^{1}/_{7}$ 1711[2]	1711—1712
Gabriel Stierncrona, fullm. $^{2}/_{5}$ 1712	1712—1714
Gustaf Funck, fullm. $^{7}/_{4}$ 1714	1714—1720
Lars Stierneld, fullm. $^{17}/_{12}$ 1720	1720—1721†
Johan Enanderhielm, fullm. $^{4}/_{10}$ 1721	1721—1725
Gustaf Fredrik Rothlieb, fullm. $^{24}/_{12}$ 1725	1725—1737
Fredrik Gyllenborg, fullm. $^{11}/_{5}$ 1737	1737—1747
Johan Råfelt, fullm. $^{14}/_{5}$ 1747	1747—1750
Göran Gyllenstierna, fullm. $^{2}/_{11}$ 1750	1750—1759
Claes Jakob Gyllenadler, fullm. $^{20}/_{11}$ 1759	1759—1767
Jakob Ludvig von Schantz, fullm. $^{17}/_{3}$ 1767	1767—1800
Erik Wilhelm Strandberg, fullm. $^{20}/_{1}$ 1801	1801
Lars Fredrik Dahlson, fullm. $^{14}/_{7}$ 1801	1801—1805
Lars Niclas Henschen, fullm. $^{9}/_{4}$ 1805	1805—1826†
Carl af Georgii (jfr nedan s. 197)	1827—1837†
Fredrik Ulrik Ridderstolpe, fullm. $^{20}/_{6}$ 1837	1837—1848†

[1] Erik Nilsson Ehrenskiöld erhöll sedermera den 4 februari 1681 fullmakt som lagman i Närke, men då han kort därpå istället förordnades till lagman i Söderfinne lagsaga, återfick Kurck sitt gamla ämbete.

[2] Senatens fullmakt den 17 april 1711 för Conrad Ribbing att vara lagman i Närke konfirmerades icke av Carl XII, som istället därtill utsåg Jonas Folkern.

[3] Erik Abrahamsson (Leijonhufvud) fungerade under hans ämbetstid som vice lagman.

II. Domsagor i Örebro län.

A. Tiden före 1680.[1]

1. *Edsbergs härad.*

Tingsstället[2] låg alltsedan medeltiden (1392) i Edsberg, förmodligen i närheten av sockenkyrkan.

Edsbergs härad var under medeltiden betydligt mindre än nu. Det bestod då blott av de tre socknarna Edsberg, Kvistbro och Tångeråsa. Vid nya tidens början hade emellertid Knista härad, som bestod av de två socknarna Knista och Hidinge, uppgått i Edsbergs härad. De nuvarande socknarna Skagershult och Nysund hava däremot uppstått senare inom de delar av Edsberg, vilka under 1500-talet ännu voro obruten mark.

Alltifrån senare hälften av 1300-talet bildade Edsberg tillsammans med häradena Knista, Hardemo, Grimsten och troligen även Sundbo en gemensam domsaga under benämningen Västra tredingen. Den äldsta kände häradshövdingen därstädes var *Filip Jönsson* (hjorthorn) 1385—1403 (1405),[3] som bodde i Skarby (Hackvards sn, Grimstens hd). Han efterträddes av *Peter Magnusson* (horn) 1409—18, som var bosatt i Hidinge (likanämnda sn, Edsbergs hd) och åtminstone i början som substitut anlitade »häradsdomaren» Johan i Hidingsta (Hardemo sn och hd). Senare häradshövdingar i Västra tredingen hava varit *Peder Larsson* (snedbjälke) 1420—30, som bodde i Norrby (Hardemo sn och hd), *Anders Torbjörnsson* (gren)[4] 1438—53, som var dotterson till företrädaren Filip Jönsson och efter honom ärft Skarby, där han bodde som häradshövding, samt väpnaren *Olof Larsson* (bjälke) 1456—81, som var bosatt på sin sätesgård Gymninge i Örebro härad. Denne var åtminstone sistnämnda år häradshövding jämväl i Noraskoga bergslag. Då han 1474—83 omtalas som häradshövding i Örebro härad, får detta anses betyda, att även nämnda härad i likhet med Noraskoga då varit förenat med Västra tredingen dock utan att formellt tillhöra densamma. Förhållandet sammanhänger tydligen med den dåtida tendensen att låta domsagorna i

[1] *Litteratur:* K. G. Grandinsson, Närkes medeltida urkunder I (1935).

[2] Ang. tingsställena i Närke, se närmare O. Ahlberg i Rig 1946, s. 96 ff.

[3] Jfr nedan s. 178.

[4] Vapnet enligt K. H. Karlsson. Hos Grandinsson, a. a., s. 114 beskrives det på följande sätt: »Kluven sköld utan hjälm, i vänstra fältet tre från mittlinjen snett stigande streck, det översta delat».

Närke bliva så stora som möjligt, vilken slutligen ledde till att hela Närke mot slutet av 1480-talet kom att utgöra en enda jurisdiktion. Dock bildade varje härad liksom förut ett tingslag för sig. Den första häradshövdingen »över allt Närke» var *Peder Hansson* 1488—1500, som tidigare innehaft motsvarande befattning i Östra tredingen. Bland hans efterträdare äro kända *Karl Bengtsson* 1504—05, väpnaren *Gustaf Torstensson* 1510[1], sedermera riddaren och riksrådet *Måns Johansson* (Natt och Dag), som den 11 januari 1526 erhöll »häradsrätten över allt Närke i förläning», samt frälsemannen *Birger Budde* 1530—38.

Den 18 januari 1559 utfärdade Gustaf Vasa »häradshövdingebrev» för fogden *Erik Knutsson* »på Västra Närke till en behaglig tid». Vad som åsyftades med Västra Närke i detta sammanhang är ej fullt klart. Två alternativ föreligga. Antingen betyder uttrycket detsamma som Västra tredingen, d. v. s. Edsberg, i vilket Knista då uppgått, Hardemo, Grimsten och Sundbo, eller också är det liktydigt med det begrepp Väster-Närke, som är känt från slutet av 1500-talet (se t. ex. Närkes handl. i KA 1593: 3) och som omfattade samma härad, med undantag av att Sundbo utbytts mot Kumla. Av skäl, som närmare utvecklas nedan (s. 178) är det senare alternativet att föredraga. 1559 års fullmakt utgör under alla omständigheter ett led i en successiv utveckling, som strävade att ånyo öka antalet domsagor i Närke. Under Johan III:s regering hade det gått så långt, att samtliga härad i lagsagan fått olika häradshövdingar.

För Edsbergs vidkommande möta nya källuppgifter 1566,[2] då hertig Carls småsven *Olof Arvidsson* omtalas »nyss» hava bekommit fullmakt på häradshövdingämbetet i häradet. År 1592 hade han ersatts av *Johan Carlsson* (Månesköld) som innehade ämbetet ännu 1597, då han som vikarie anlitade lagläsaren Lars Andersson i Örebro. Johan Carlsson efterföljde av *Lars Åkesson* (Soop) 1599—1605 och denne i sin tur av f. d. kamreraren *Peder Bengtsson* i Edeby 1606—09, som tidigare tjänstgjort som lagläsare i hela Närke. Efter Peder Bengtssons död (1609) använde myndigheterna häradshövdingeräntan från Edsberg tidvis till andra ändamål. År 1611 förlänades den dock tillfälligtvis till fänriken under livfanan *Per Hansson* (1647 adlad Stormcrantz). Senare uppträda som häradshövdingar i Edsberg fogden *Udde Svensson* 1615—22 och kap-

[1] År 1519 tjänstgjorde Per Larsson som underhäradshövding i domsagan.
[2] Enligt ett nyfunnet dombrev från 1564 (senare avskrift) tjänstgjorde då i Edsberg Anders Arvidsson i Stäringe (Edsbergs sn) såsom vikarie åt häradshövdingen *Olof Andersson* till Riseberga.

tenen, sedermera riksrådet *Conrad (von) Falkenberg* 1623—27. Den 29 april 1628 gåvos häradshövdingeräntorna från bl. a. Edsberg (inkl. Lekebergslagen), Hardemo och Grimsten, vilka härigenom kommo att bilda gemensam domsaga, som lönetillägg åt assessorn i Svea hovrätt *Jonas Pedersson*. Denne behöll ämbetet till sin död 1635. Sedan hans sterbhus uppburit räntorna under ett flertal år, inträdde i dess ställe hovrättsassessorn *Olof Mårtensson Bärling* 1640—41. Den 29 oktober sistnämnda år förlänades häradshövdingeräntan från Edsberg åt assistensrådet i Pommern *Johannes Lilliesträm*, som samtidigt blev häradshövding i Kumla. Denne innehade båda ämbetena ännu 1652. Med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653 rörande lönetillägg åt Svea hovrätts ämbets- och tjänstemän förenades Edsberg därefter med Grimstens, Sundbo och Örebro härad jämte Lekebergslagen till en domsaga med hovrättsassessorn *Erik Dryselius* (s. å. adlad *Lagerqvist*) som gemensam häradshövding. Den 19 april 1676 efterträddes han av sonen *Erik Lagerqvist*, som innehade ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Edsbergs härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1603—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1623
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Tomas Clerck	1645—1647
Frans Davidsson Hallman	1648—1651
Tomas Clerck ånyo	1652—1653
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet[1]	1654—1660
Abraham Månsson Knoop	1660—1661
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet ånyo	1662—1676
Erik Lagerqvist d. y., häradshövding i häradet	1678—1680

2. *Lekebergslagen.*

Lekebergslagen utgjorde under 1500-talet delar av Edsbergs och Örebro härad men var i administrativt hänseende tidvis skilt från dessa. Från och med 1610 förekommer området i de bevarade domböckerna som särskilt tingslag vid sidan av Edsbergs härad, med vilket det under hela perioden hade gemensamma häradshövdingar respektive tingsförrättare. Någon fast tingsplats hade området icke.

[1] Under åren 1654—55 tjänstgjorde lagläsaren Anders Andersson Wendler vid sidan av häradshövdingen och vikarierade vid ett tillfälle under det senare året.

3. *Hardemo härad.*

Tingsstället låg alltsedan medeltiden (1409) i Hardemo vid sockenkyrkan.

Hardemo (tidigare Hardheme) härad hade under medeltiden samma omfattning som för närvarande. Öja fjärding av Hardemo socken har dock under åren 1611—1891 räknats till Grimstens härad. Hardemo tillhörde från början Västra tredingen och genomlöpte även sedermera samma utveckling som Edsberg, med vilket det ägde gemensamma häradshövdingar fram till mitten av 1500-talet (jfr ovan s. 172). En särskild häradshövding för Hardemo är emellertid känd redan 1566, då fogden på Örebro slott *Lars Jönsson* innehade denna befattning. År 1580 hade han ersatts av f. d. fogden *Nils* (Persson) *skrivare*. Denne befinnes 1593 hava efterträtts av *Johan Andersson* (Ekeblad), vilken åtminstone 1597 som vikarie anlitade lagläsaren Lars Andersson i Örebro. Sedan Johan Andersson avlidit 1608, fick hans sterbhus ett flertal år uppbära häradshövdingeräntan från häradet, varefter denna av myndigheterna användes till andra ändamål. År 1616 förlänades räntan åt hertig Carl Filips kammarjunkare *Otto* (*von*) *Sack*, som innehade densamma ännu 1627. Påföljande år förenades häradet för en tid av tretton år med Edsberg (inkl. Lekebergslagen) och Grimsten till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 174 redogjort. Den 13 augusti 1641 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Hardemo skulle som lönetillägg tilldelas aktuarien i Svea hovrätt, som vid denna tidpunkt hette *Johan Gubbertz* (1654 adlad von Qvickelberg). Han efterträddes redan 1642 av *Erik Dryselius* (sedermera adlad Lagerqvist) och denne i sin tur 1644 av *Mathias Johansson* (1653 adlad Lilliehorn), som innehade räntan till 1648. Enligt landsböckerna skulle *Erik Dryselius* i egenskap av notarie i hovrätten hava under åren 1649—50 ånyo fått uppbära samma ränta, varefter den givits åt dåvarande vice fiskalen, sedermera advokatfiskalen *Michel Olofsson Dubb* 1651—52.

Den 12 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntorna från bl. a. Hardemo, Kumla, Sköllersta och Askers härad skulle som lönetillägg i Svea hovrätts stat tillfalla assessorn *Jakob von der Linde*, som trots att han fick avsked från hovrätten 1663 fick behålla nämnda räntor till sin död 1668. De fyra häradena kommo sålunda att utgöra en domsaga under loppet av 15 år, då Asker utbröts för att bilda särskild jurisdiktion. Till häradshövding i de övriga tre häradena utnämndes den 10 februari 1669 företrädarens

svärson, sedermera generalmajoren *Johan Fitinghoff*, som innehade ämbetet ännu vid periodens slut.

Tingsförrättare i Hardemo härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1603—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1622
Anders Nilsson	1623—1624
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Frans Davidsson Hallman	1645—1651
Tomas Clerck	1652—1674
Johan Bysing	1675—1680
Erik Schreuder	1680

4. *Grimstens härad.*

Tingsplatsen var under medeltiden (1453) och början av nya tiden belägen vid Viby sockens kyrka men flyttades vid mitten av 1600-talet till Vretstorps gästgivargård i samma socken.

Grimstens (tidigare Grymostens) härad, efter tingsplatsen stundom kallat Viby härad, hade under medeltiden ungefär samma omfattning som i våra dagar. Visserligen innefattade det från början blott två socknar, Viby och Hackvad, men den nuvarande tredje socknen eller Ramundeboda utgör i själva verket blott en utbrytning från Hackvad. Under åren 1611—1891 hörde som förut anmärkts till Grimsten dessutom den s. k. Öja fjärding av Hardemo socken.

Grimsten hörde från början till Västra tredingen och följde även sedermera samma utveckling som Edsberg och Hardemo, med vilka härad det ägde gemensamma häradshövdingar fram till mitten av 1500-talet (jfr ovan s. 172 f.). En särskild häradshövding för Grimsten är känd 1566, då fogden *Sune Jönsson* innehade ämbetet. Han efterföljdes av *Per Lakeij* 1573—80. Något senare eller åren 1593—94 finna vi hertigens stallmästare, ryttmästaren *Anders Nilsson* (häst) som häradshövding i häradet. Han efterträddes av ryttmästaren *Anders Lennartsson* (Forstena-släkten) 1595—97 och denne i sin tur av löjtnanten, sedermera ryttmästaren *Lars Olofsson* (Stork), för vilken fullmakt utfärdades av hertig Carl den 9 augusti 1597. Icke desto mindre har, enligt vad Närkes handlingar (KA) giva vid handen, Anders Lennartsson 1599 och ännu 1601 uppburit häradshövdingeräntan från Grimsten, och först 1603 finnas säkra belägg för att Lars Olofsson tillträtt ämbetet, som han innehade till sin död

1606. Han efterföljdes i tur och ordning av kammarjunkaren *Didrik Camby* 1606—08, ryttmästaren *Per Börjesson*[1] 1609—11, ryttmästaren *Gottfrid Hane* 1614, K. kamreraren *Johan Nilsson* 1615 och löjtnanten, sedermera ryttmästaren *Jöran Jakobsson* (1635 adlad Silfverpatron) 1616—27. Med stöd av kungliga brevet den 29 april 1628 rörande lönetillägg åt Svea hovrätts ämbets- och tjänstemän kom Grimsten som tidigare omtalats att för en tid av tretton år vara förenat med Edsberg och Hardemo till en domsaga. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 174 redogjort. Den 31 mars 1642 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Grimsten skulle överföras till Åbo hovrätts stat, och till följd härav tilldelades hovrättsassessorn *Nils Persson Liurenius* samma ränta, som han behöll till sin död 1646. Hans närmaste efterträdare var likaledes assessor i Åbo hovrätt, men hans namn är icke känt. Som tidigare omtalats sammanslogs Grimsten på grund av kungliga brevet den 29 april 1653 med Edsbergs (inkl. Lekebergslagen), Sundbo och Örebro härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes till periodens slut har ovan s. 174 redovisats.

Tingsförrättare i Grimstens härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1603—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1620
Anders Nilsson	1622—1624
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Frans Davidsson Hallman	1645—1651
Tomas Clerck	1652—1653
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet[2]	1654—1659
Abraham Månsson Knoop	1660
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet ..... ånyo	1661—1676
Erik Lagerqvist d. y., häradshövding i häradet	1678—1680

5. *Sundbo härad.*

Tingsplatsen låg alltsedan medeltiden (1384) i Askersund.

Sundbo (tidigare Sunds) härad hade under medeltiden och senare samma omfattning som nu. Om det från början hört till Västra tre-

[1] Kallas i Närkes handl. (KA) 1609: 8 B och 1611: 14 B för *Bengt* Börjesson. I domboken, som får anses hava vitsord, står det däremot *Per*.

[2] Under förra hälften av år 1655 tjänstgjorde lagläsaren Anders Andersson Wendler som vikarie.

dingen som ovan (s. 172) antytts, beror delvis på huruvida Filip Jönsson i Skarby, som 1385—1403 var häradshövding i nämnda treding, är identisk med den *Filip Jönsson* i Köpberga (St. Mellösa sn, Askers hd), som 1405 omnämnes som häradshövding i Sundbo härad. Sannolikheten talar härför,[1] och ett ytterligare vägande skäl består däri, att Sundbo som beläget längst i söder eljest skulle hava fallit utom ramen för tredingsindelningen i Närke. Det får alltså antagas, att även de senare häradshövdingarna haft Sundbo inom sin domvärjo, ehuru detta icke kommit till något tydligt uttryck i källorna. Och då hela Närke sedermera blev en enda domsaga, måste Sundbo hava tillhört även denna. Däremot är det mera ovisst, om Västra Närke, där som nämnt fogden Erik Knutsson den 18 januari 1559 blev häradshövding, inbegripit även Sundbo (jfr ovan s. 173). Detta är t.o.m. föga sannolikt. Då häradet påföljande år genom Gustaf Vasas testamente bestämdes skola ingå i hertig Magnus' furstendöme i olikhet mot övriga härad i Västra Närke, vilka istället tilldelades hertig Carl, är detta ett skäl, som onekligen talar för att myndigheterna 1559 icke åsyftat att återuppliva det gamla tredingsbegreppet. I varje fall har åtgärden varit ägnad att inom en nära framtid lägga hinder i vägen för en dylik rekonstruktion. En särskild häradshövding för Sundbo är dock känd först från 1566, då f. d. fogden *Nils Persson skrivare* i Attersta omtalas som sådan.[2] Han efterträddes den 6 augusti 1568 av fogden *Christoffer Jönsson*. Tio år senare finna vi *Sven* (Jönsson) *Lillie* innehava samma befattning 1578—79. Under tiden 1583—97 användes häradshövdingeräntan från häradet för andra ändamål, varvid tjänsten å hertig Magnus vägnar uppehölls av lagläsaren Lars Andersson i Vadstena enligt fullmakt den 13 juni förstnämnda år. Dennes domböcker ($^{19}/_{3}$ 1585—$^{25}/_{8}$ 1595) äro de äldsta bevarade från häradet.

Redan 1573 hade Sundbo kommit att räknas till Östgöta bergslag, varav följde, att häradet kameralt sett ansågs tillhöra Östergötland. Häradshövdingeräntan från Sundbo togs allt oftare i anspråk för understöd åt Finspångs bruk, och endast undantagsvis och tillfälligt förlänades den åt enskild person, såsom då exempelvis f. d. fogden *Mårten Jonsson* den 5 mars 1597 blev häradshövding i häradet.

---

[1] Se bevisningen hos K. G. Grandinsson, Närkes medeltida urkunder I (1935), s. 80—81. Jfr även G. Löw, Stora Mellösa i äldre tider I: 1 (1922), s. 15 f. B. Waldén anser i ett särtryck ur publikationen »Med hammare och fackla» XVIII 1949—50, s. 11, att frågan med hänsyn till den svaga bevisningen bör lämnas öppen.

[2] Han tjänstgjorde samtidigt som lagläsare i Asker, Sköllersta, Grimsten, Hardemo, Kumla, Örebro och Edsberg, enligt vad som synes framgå av ett nyfunnet häradshövdingeregister (KA) från 1566.

Sundbo kom också med tiden att tillhöra det s. k. Finspånga län, som 1618 utarrenderades till Welam de Besche, och den 8 februari påföljande år erhöll denne uttrycklig rätt att disponera även över häradshövdingeräntan från länet. Efter de Besches död 1629 inträdde som arrendator i hans ställe Louis de Geer, som förmodligen erhöll samma befogenheter över häradshövdingeräntan från Sundbo, vilka tidigare tillkommit företrädaren. Först 1639 utbröts häradet ur Finspånga län och lades därmed direkt under kronan. Samtidigt kom det att ånyo räknas till Närke. Någon ny häradshövding är dock icke känd förrän 1642, då med stöd av kungliga brevet den 31 mars s. å. rörande lönetillägg åt Göta hovrätts ämbets- och tjänstemän hovrättsassessorn *Jöns Bonde* tilldelades häradshövdingeräntan från häradet. Denne efterträddes av assessorn i samma hovrätt *Erland Kafle* 1644—52. Som tidigare nämnts förenades Sundbo på grund av kungliga brevet den 29 april 1653 med Grimstens, Edsbergs (inkl. Lekebergslagen) och Örebro härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes till periodens slut har ovan s. 174 redogjorts.

Tingsförrättare i Sundbo härad[1] under tiden 1597—80 hava varit:

Jon Jönsson i Kråksten	1597—1603
Sven Tykesson i Alingsäter	1604—1608
Henrik Nilsson i Stjäla	1609—1613
Hans Henriksson i Linköping	1614—1630
Anders Svensson i Rödsten	1631—1632
Håkan Bengtsson Höök, SHKonst. $^{30}/_{4}$ 1632	1632—1638
Zacharias Andersson Rinckstadius	1639—1644
Tomas Clerck	1645—1647
Frans Davidsson Hallman	1648—1651
Tomas Clerck ånyo	1652—1653
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet[2]	1654—1659
Abraham Månsson Knoop	1660
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet ånyo	1661—1676
Erik Lagerqvist d. y., häradshövding i häradet	1678—1680

6. *Kumla härad.*

Tingsstället låg alltsedan medeltiden (1365) vid Kumla sockens kyrka.

Kumla (tidigare Kumbla) härad hade under medeltiden och senare samma omfattning som för närvarande. Det bildade från

[1] I brist på källor har längden före 1630 delvis måst rekonstrueras med stöd av motsvarande längder för vissa östgötahärad och tingslag, med vilka Sundbo, såsom ingående i Östgöta bergslag, av allt att döma haft gemensamma tingsförrättare.

[2] Under åren 1654—55 tjänstgjorde lagläsaren Anders Andersson Wendler vid sidan av häradshövdingen och vikarierade någon enstaka gång.

början tillsammans med häradena Sköllersta, Asker och Mellösa en gemensam domsaga under benämningen Östra tredingen.[1] Den äldsta kände häradshövdingen därstädes var *Nils Knutsson* (sparre) 1380—81, som bodde i Gillberga (Sköllersta sn och hd). Han kallas i varje fall häradshövding under dessa båda år och likaledes 1385. Under år 1382 uppträder emellertid utlänningen *Böghil van Hoo* som häradshövding i samma treding. Saken kompliceras ytterligare genom att en viss Nils (Nisse) Skytte förekommer 1381 som underhäradshövding i Sköllersta och 1389 som »häradshövding» i Asker. Denne har i litteraturen ansetts vara identisk med Nils Knutsson (sparre), vilket dock är föga troligt, såvida man icke vill antaga, att den sistnämnde 1381 degraderats till underhäradshövding i samma härad. För min del finner jag i likhet med GRANDINSSON (a. a., s. 73) sannolikt, att Nils Knutsson 1382 för en kort tid undanträngts av Böghil van Hoo, vilket väl kan tänkas med hänsyn till konung Albrekts kända benägenhet att gynna utländska män, men att den förre sedermera lyckats återvinna sin gamla position. Däremot behöver icke någon större vikt läggas vid det tämligen vanliga förhållandet, att underhäradshövdingen Nils Skytte 1389 omtalas som häradshövding, och detta så mycket mindre, som han vid nämnda tillfälle uppträder blott som forskilaman för fastarna på häradstinget.

Senare häradshövdingar i Östra tredingen hava varit *Lars Svensson* (hjorthorn) 1405—10, som bodde på Säby[lund] i Kumla härad, väpnaren *Holmsten Johansson* (Rosenstråle) 1429—35, vars sätesgård Sonstorp låg i Bråbo härad (Ög.), väpnaren *Lars Svensson* 1440—53, som var bosatt i Gräve (Örebro sn och hd), *Nils Hermansson* i Brånsta (Kumla sn och hd) 1464—69 samt *Peder Hansson* 1479—86. Som underhäradshövdingar i tredingen uppträda inom samma tid Peder Bringa 1412, »häradsdomaren» Sigge i Kumla 1415, Olof i Tybble (Askers sn och hd) och dennes svärson[2] Erik Andersson omkring 1429, »häradsdomaren» Anders i Ekeby (Kumla sn och hd), 1432 samt Henrik Klausson 1482.

Som tidigare omtalats hava samtliga härad i hela Närke under 1480-talet förenats till en gemensam domsaga under förutvarande häradshövdingen i Östra tredingen *Peder Hansson*, som kvarstod ännu vid sekelskiftet. Beträffande de senare häradshövdingarna »över

[1] Vid några tillfällen kallas den istället för Södra tredingen. Jfr Styffe, a. a., s. 302.

[2] Enligt Elgenstierna (VI: 523) skulle denne istället hava varit svärson till häradshövdingen Holmsten Johansson (Rosenstråle), vilket strider mot dombrevets innehåll. Jfr SRPerg. $^{26}/_{1}$ 1429.

allt Närke» hänvisas till redogörelsen ovan s. 173. Vissa skäl tala också för att Kumla sedermera ingått i den domsaga, som i häradshövdingefullmakten för fogden *Erik Knutsson* den 18 januari 1559 kallas Västra Närke (jfr ovan s. 173 och 178). Under 1560-talet bildade Kumla och Örebro härad en gemensam domsaga med hertig Carls köksmästare *Harald Tordsson* 1566 och kammartjänaren *Erik Andersson* 1568 som häradshövdingar. En särskild häradshövding för Kumla tillkom först 1574, då fogden *Bengt Birgersson* därtill utnämndes av hertig Carl närmare bestämt den 25 oktober. Denne efterträddes (efter 1580) av ståthållaren *Gisle Nilsson* (Strutz), som innehade ämbetet vid sin död 1594. Den 3 september s. å. förordnade hertig Carl i hans ställe *Olof Christoffersson* (Forstena-släkten)[1], som 1611 fick avstå häradshövdingeräntan och därmed ämbetet åt hertig Carl Filips kammarherre *Jöns* (Filipsson) *Bonde*. Sedan denne erhållit avsked 1622, kom Kumla att en kortare tid få samma häradshövding som Asker, nämligen assessorn i Åbo hovrätt *Herman Claesson Fleming* (1627). Den 29 april påföljande år bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Kumla skulle som lönetillägg tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing*. Denne efterträddes i Kumla den 29 oktober 1641 av assistensrådet i Pommern *Johannes Lilliesträom*, som samtidigt blev häradshövding i Edsberg och som innehade båda domsagorna ännu 1652. Året därpå förenades som tidigare omtalats Kumla med Hardemo, Sköllersta och Askers härad, vilken kombination ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 175 redovisats.

Tingsförrättare i Kumla härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1603—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1624
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Tomas Clerck	1645—1647
Frans Davidsson Hallman	1648—1651
Tomas Clerck ånyo	1652—1674
Johan Bysing	1675—1680
Erik Schreuder	1680

[1] För denne vikarierade 1597 lagläsaren Lars Andersson i Örebro, som samtidigt tjänstgjorde bl. a. även i Grimsten.

7. *Sköllersta härad.*[1]

Tingsstället låg alltsedan medeltiden (1410) i Sköllersta, förmodligen i närheten av sockenkyrkan.

Sköllersta (tidigare Skiöllista) härad hade under medeltiden och senare samma omfattning som i våra dagar. Förhållandet, att häradet numera består av sex socknar mot medeltidens fem, jävar icke detta omdöme, eftersom den nuvarande Bo socken utbrutits ur Svennevad på 1730-talet.

I likhet med Kumla utgjorde Sköllersta från början ett tingslag i Östra tredingen och hade följaktligen samma häradshövdingar som det förstnämnda häradet (jfr ovan s. 180). Detsamma gäller även av naturliga skäl under den tid Närke utgjorde en enda domsaga. Men vid början av 1500-talet var Sköllersta förenat med Askers och Örebro härad till en domsaga under benämningen Östra Närke. Till häradshövding därstädes utnämndes den 16 mars 1561 *Johan Åkesson* (Natt och Dag), men 1563 hade han ersatts av *Gustaf Arvidsson* (Båt). Som dennes vikarie tjänstgjorde Nils Persson i Attersta (Gällersta sn). Örebro härad hade redan bortfallit, då *Peder Johansson* (Bååt) den 12 november 1568 efterföljde Gustaf Arvidsson i Sköllersta och Asker. Och några år senare togs steget fullt ut genom att varje härad kom att bilda en domsaga för sig. Detta hade i varje fall skett före 1574, då hertig Carls kammartjänare *Gustaf Andersson* var häradshövding i enbart Sköllersta. Samma befattning innehades 1581 av *Olof Jonsson* (? Lilliesparre). Denne efterträddes före 1592 av ståthållaren *Knut Knutsson* (Lillie), som innehade ämbetet till sin död 1596, ehuru han lät sig företrädas av lagläsaren Bengt Börjesson i Ballersta (Kumla sn och hd). Senare häradshövdingar i Sköllersta hava varit hertig Carls kammarjunkare *Nils* (Knutsson) *Posse* 1596—98, som i likhet med företrädaren lät tjänsten skötas av Bengt Börjesson; vidare *Olof Nilsson* (Hinsebergs-släkten) 1599—1601, slottsfogden *Anders Påvelsson* 1603—11, kamreraren i Nyköping *Anders Nilsson* 1615—27 och sekreteraren i K. kansliet *Nils Nilsson* (adlad *Tungel*) 1627 (fullm. $^{20}/_{12}$) och ännu 1652.

Som förut omtalats förenades Sköllersta till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 med Hardemo, Kumla och Asker under assessorn i Svea hovrätt *Jakob von der Linde* som gemensam häradshövding. Efter dennes död 1668 utbröts Asker, men de övriga häradena fortsatte att utgöra en domsaga till periodens slut. Till häradshövding därstädes utnämndes den 10 februari 1669 företrädarens

[1] *Litteratur:* B. Waldén, Askers och Sköllersta tingslag (1949).

svärson sedermera generalmajoren *Johan Fitinghoff*, som innehade ämbetet ännu 1680.

Tingsförrättare i Sköllersta härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1603—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1624
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Frans Davidsson Hallman	1645—1651
Tomas Clerck	1652—1674
Johan Bysing	1675—1680
Erik Schreuder	1680

8. *Askers härad.*[1]

Tingsstället låg alltsedan medeltiden (1389) vid Askers sockenkyrka.

Askers härad uppnådde sin nuvarande omfattning under 1530-talet, då det förenades med Mellösa eller som det tidigare hette Mædallösa härad. I judiciellt avseende utgjorde Asker i likhet med Kumla och Sköllersta från början ett tingslag i Östra tredingen och hade ända till omkring 1570 gemensamma häradshövdingar med det sistnämnda häradet (jfr ovan s. 180 och 182). År 1574 hade i varje fall förbindelsen med Sköllersta upphört, ty då ägde Asker en särskild häradshövding, nämligen *Christoffer Eriksson* (Ulfsparre), som möjligen kvarstod till omkring 1580. Under sådana förhållanden har han som vikarie anlitat lagläsaren Nils Persson i Attersta, vilken 1563 tjänstgjort som domhavande i Östra Närke men 1571—78 förlagt sin verksamhet till bl. a. Askers härad. Senare häradshövdingar därstädes hava varit ståthållaren *Jost Kurtzel* (Kursel) 1581—1606,[2] riksrådet *Lubert Kauer* 1606—08 och generalkrigskommissarien *Hans Stuart* 1609—18. Sedan häradshövdingeräntan från Asker därefter några år använts till andra ändamål, förlänades den 1621 till generalmajoren *Bastian Bonnat* och den 31 augusti 1623 till assessorn i Åbo hovrätt *Herman Claesson Fleming*.[3] Han uppbar räntan ännu

[1] *Litteratur:* G. L ö w, Stora Mällösa i äldre tider I (1922); B. W a l d é n, Askers och Sköllersta tingslag (1949).

[2] Denne begagnade som vikarie lagläsaren Bengt Börjesson i Ballersta (Kumla sn) 1593—98. Efterträdarens namn är okänt, ehuru hans dombok är bevarad (1598—1600). Om de följande lagläsarna se nedan.

[3] I 1624 års dombok kallas denne felaktigt *Henrik* och i 1625 års dombok likaledes felaktigt *Claes*.

1627, då han omtalas innehava jämväl motsvarande befattning i Kumla.

Den 15 maj 1630 förordnades kammarherren *Johan Patkull* till häradshövding i Asker,[1] vilket ämbete han förmodligen behöll till sin död 1646. Han efterträddes då av kamreraren i kammarkollegium *Nils Nilsson Stiernflycht* 1646—52. Som tidigare omtalats förenades till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 Asker med Sköllersta, Kumla och Hardemo till en gemensam domsaga för en tid av 15 år framåt. Angående häradshövdingarna därstädes, se ovan s. 175. Asker utbröts därefter för att bilda särskild domsaga. Den egentliga anledningen synes hava varit, att genom häradshövdingeräntans frigörande skapa ett understöd år rikshistoriegrafämbetet. Den 19 december 1668 förlänades sålunda hithörande ränta år *Bogislaus Philip von Chemnitz* och efter hans död 1678 åt *Samuel Pufendorf* (fullm. $^{15}/_{5}$ s. å.), som innehade förläningen till periodens slut. Chemnitz hade vid fyra tillfällen och Pufendorf åtminstone två gånger infunnit sig på häradstinget vid Askers kyrka och bevistat förhandlingarna därstädes, vilket torde visa, att de ansett sig vara häradshövdingar och ej blott innehavare av en ekonomisk ränteförmån.

Tingsförrättare i Askers härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1602—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1624
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Frans Davidsson Hallman	1645—1651
Tomas Clerck	1652—1680

9. *Örebro härad.*

Tingsstället låg alltsedan medeltiden (1422) i Örebro stad.

Örebro (tidigare Örabro) härad hade under medeltiden samma omfattning som i våra dagar. Under 1600-talet och fram till 1873 var dock området något förminskat genom att Lekebergslagen utbrutits för att tillsammans med delar av Edsberg bilda särskilt tingslag under sistnämnda härad.

Allt talar för att Örebro härad tillsammans med Glanshammar och Noraskoga ursprungligen ingått som tingslag i den norra tre-

[1] Enligt L ö w, a. a., s. 121 skulle Fleming i stället hava efterträtts av Axel Gustafsson Banér (†1642), men detta är oriktigt.

dingen av Närke. Denna judiciella kombination synes emellertid redan på ett tidigt stadium hava upphört, vilket torde framgå därav, att den icke på något ställe omtalas i de bevarade källorna.[1] Redan 1384 synes Örebro hava haft särskild häradshövding, nämligen *Lars Gereksson* (Björnlår).[2] Bland hans närmaste efterträdare[3] märkas *Johan Styka* 1424, vilken som vikarie anlitade Anders Albrektsson, och vidare väpnaren *Harald Eriksson* 1426—30. Senare häradshövdingar i Örebro hava varit väpnaren *Bengt Larsson* (Björnlår) 1437—47, som var bosatt på sin sätesgård Steninge i Ärlinghundra härad (Uppl.) och väpnaren *Olof Larsson* (bjälke) 1474—83. Den sistnämnde var häradshövding även i Västra tredingen 1456—81 och i Noraskoga 1481, vilka områden därigenom få anses hava varit förenade med Örebro härad till en domsaga. Nästa steg togs som förut omtalats några år senare, då hela Närke blev en gemensam domsaga (jfr ovan s. 180).

I början av 1560-talet var Örebro härad förenat med Asker och Sköllersta under benämningen Östra Närke. Denna domsaga upphörde likväl kort därefter, då Örebro härad i stället förenades med Kumla (jfr ovan s. 181). Särskild jurisdiktion blev Örebro härad först 1574, när fogden *Måns Knutsson* till Aspberg (Värml.) blev häradshövding därstädes. Han anlitade då lagläsaren Nils Persson i Attersta som vikarie. Måns Knutsson kvarstod i ämbetet ännu 1592 och efterträddes av *Jöran Blanck* 1593—1602. Denne använde till en början som substitut lagläsaren Bengt Börjesson i Ballersta, vilken avfattat Örebro härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{24}/_{3}$ 1593—$^{15}/_{9}$ 1595).[4] Senare häradshövdingar hava varit hovjunkaren *Bernt Didrik von Mörner* 1603—10, ståthållaren *Axel Ryning* 1615—20 och jägmästaren *Erik Krabbe* 1621—27.

Den 29 april 1628 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Örebro härad skulle som lönetillägg tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing*. Denne efterträddes till följd av kungliga brevet den 13 augusti 1641 av assessorn i samma

---

[1] Att den i varje fall en gång måste hava funnits till, framgår av det enkla faktum att begreppet treding givetvis förutsätter tre sammanhängande områden av något så när lika storlek. Då nu västra och östra tredingarna äro belagda i källorna, måste den tredje vara att söka i norr, där de återstående häradena i Närke äro belägna.

[2] Strängt taget utgör källan (SRP 2046) icke i och för sig något fullt bevis härför, ty även inom de övriga tredingarna brukade häradshövdingarna stundom i sin titel blott nämna det härad, inom vilket rättshandlingen ägde rum. Och av en slump kan det hända, att blott sådana dombrev blivit bevarade åt eftervärlden.

[3] Harald Jakobsson djäkn (tre tänder), som 1422 omtalas som häradsdomhavande i häradet och som tidigare varit underlagman i Närke, var förmodligen blott underhäradshövding.

[4] Dessa protokoll äro tryckta av G. Berg i Meddelanden från föreningen Örebro läns museum, h. 6 (1916), s. 93—106.

hovrätt *Olof Eriksson Lovisinus* och denne i sin tur av hovrättsassessorn *Daniel Behm* (1650 adlad *Behmer*) 1649—52. Som tidigare nämnts förenades Örebro härad på grund av kungliga brevet den 29 april 1653 med Edsberg (inkl. Lekebergslagen), Grimsten och Sundbo till en domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 174 redovisat.

Tingsförrättare i Örebro härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1602—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1624
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Frans Davidsson Hallman	1645—1651
Tomas Clerck	1652—1653
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet[1]	1654—1659
Abraham Månsson Knoop	1660
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet	ånyo 1661
Abraham Månsson Knoop	ånyo 1662—1663
Erik Lagerqvist d. ä., häradshövding i häradet	ånyo 1664—1676
Erik Lagerqvist d. y., häradshövding i häradet	1678—1680

10. *Glanshammars härad.*

Tingsstället låg alltsedan medeltiden (1378) vid Glanshammar. Från 1518 höllos tingen i socknens klockarstuga, som får antagas hava legat i närheten av kyrkan.

Glanshammars härad, som under medeltiden även kallades Edhmadha härad, hade då ungefär samma omfattning som för närvarande. Det bör från början hava tillhört norra tredingen av Närke (jfr ovan s. 184). Sedan denna domsaga efter att allt döma upphört att existera, finna vi en särskild häradshövding i Glanshammar omtalad för första gången 1429—30, nämligen väpnaren *Jöns Karlsson* (Ödeby-ätten). Denne var bosatt på gården Berg inom häradet och hade tidigare tjänstgjort som underlagman i Västmanlands och Dala lagsaga. Bland hans närmaste efterträdare i Glanshammar äro kända väpnaren *Johan Andersson* (tre sjöblad med stjälk) 1443—47, som bodde på sätesgården Kvinnersta i Örebro härad, och *Gudmund Eriksson* 1467. Johan Andersson anlitade 1443 som vikarie Nils i Skogsberg (Glanshammars sn), och då denne 1440 befinnes såsom domhavande hava meddelat fasta åt samme Johan Andersson i egenskap

[1] Under åtminstone 1654 biträddes häradshövdingen av lagläsaren Anders Andersson Wendler.

av jordägare, kan detta möjligen betyda, att den sistnämnde redan då varit häradshövding i häradet. Från år 1488 och till mitten av 1500-talet har Glanshammar av naturliga skäl tillhört Närkes lagsaga (jfr ovan s. 170), och detta illustreras till yttermera visso genom att en av dess häradshövdingar, nämligen den ovannämnde *Birger Budde*, enligt vad ett i riksarkivet bevarat originaldombrev giver vid handen, hållit ting i Glanshammar den 27 maj 1538.

Då Närke omkring 1560 sönderföll i bl. a. två större häradshövdingedömen, Östra och Västra Närke, kom efter allt att döma Glanshammar att bilda en särskild domsaga för sig, närmast av den anledningen att detta härad i likhet med Sundbo ej ingick i hertig Carls furstendöme. Först 1566 lämna emellertid källorna nya uppgifter om jurisdiktionen i Glanshammar. Nämnda år innehades nämligen häradshövdingeräntan från häradet av fogden *Christoffer Nilsson*, som två år senare ersatts av *Lars skrivare* på Örebro slott. År 1578 omtalas som häradshövding i Glanshammar riksrådet *Erik Abrahamsson* (Leijonhufvud), vilken behöll ämbetet ännu 1595. Någon tid därefter var räntan indragen till kronan, varvid först Olof Olofsson i Arboga (1598) och sedan fogden Bengt Birgersson uppehöllo tjänsten å hertig Carls vägnar. Den sistnämnde lagläsarens fullmakt, som är daterad den 3 januari 1599, finnes bevarad i registraturet. Sedan Glanshammar tilldelats hertig Carl Filips furstendöme, förlänades häradshövdingeräntan därstädes i tur och ordning åt fogdarna *Antonius Svensson* 1604—11 och *Per Assarsson* 1614—18 eller möjligen till dennes död 1620. Påföljande år hade i varje fall räntan övergått till änkedrottning Christinas hovjunkare *Lars Andersson Cygnæus*, som efter furstendömets upphörande fick kunglig konfirmation på ämbetet den 26 november 1622 och sedermera behöll detsamma ännu 1627. På grund av kungliga brevet den 29 april påföljande år fick Glanshammar under tiden 1628—41 samma häradshövdingar som Edsberg (inkl. Lekebergslagen), Hardemo och Grimsten (jfr ovan s. 174). Den 31 mars 1642 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från häradet för framtiden skulle tilldelas Göta hovrätts sekreterare i form av lönetillägg. Och till följd härav uppbars densamma under närmaste decenniet av sekreterarna *Lars Larsson Bohm* 1642—45, *Johan Nilsson Hulthenius* 1645—50 och *David Josefsson Fougman* 1650—53. Sistnämnda år förenades Glanshammar med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653 rörande lönetillägg åt Svea hovrätts ämbets- och tjänstemän med Linde och Nora under hovrättsassessorn *Carl Henrik Wrede* som gemensam häradshövding. Denne avled dock redan 1654 och fick i Glanshammar den 18 augusti

påföljande år till efterträdare förutvarande assessorn i Svea hovrätt *Johan Sylvius*, som innehade ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Glanshammars härad under tiden 1600—80 hava varit:

Peder Bengtsson i Edeby	1603—1606
Hans Henriksson	1607—1610
Tideman Persson	1614—1618
Lars Bertilsson	1618—1623
Nils Birgersson	1624—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Frans Davidsson Hallman	1645—1651
Tomas Clerck	1652—1655
Johan Sylvius, häradshövding i häradet[1]	1658—1663
Tomas Clerck ... ånyo	1664—1671
Johan Sylvius, häradshövding i häradet ... ånyo	1672
Lars Krögh	1673—1680

11. *Fellingsbro härad.*

Tingsstället hette under 1600-talet Fellingsbro.

Fellingsbro härad, omfattande de tre socknarna Ervalla, Näsby och Fellingsbro, var ända intill 1500-talets senare hälft en del av Åkerbo härad i Västmanland, från vilket det av administrativa skäl då avskildes. Något senare erhöll Fellingsbro en egen häradshövding, nämligen *Nils Olofsson* (Hinsebergs-släkten), som erhöll kunglig fullmakt den 18 januari 1559. Detta är emellertid det enda kända fallet, då häradet omtalas som särskild domsaga. I det följande äro så vitt man kan se häradshövdingarna därstädes desamma som i Åkerbo allt intill periodens slut. Även tingsförrättarna före 1680 hava under sådana förhållanden i stort sett varit gemensamma för de båda häradena (jfr ovan s. 154). Dock synes Fellingsbro av okänd anledning under åren 1628—32 haft samma tingsförrättare som Glanshammars härad.

12. *Lindes och Nora bergslag.*[2]

Tingen höllos under nya tiden vid Lindesås och Nora.

Noraskoga bergslag, som omfattade Nora socken, hörde under medeltiden till Närke, i vars norra treding det förmodligen från början

[1] Under åren 1659—61 tjänstgjorde lagläsaren Paulus Rudbeckius omväxlande med häradshövdingen.

[2] *Litteratur:* W. T h a m, Lindesberg och Nora genom tiderna I (1943).

ingått (jfr ovan s. 184). Från medeltiden är endast en häradshövding känd i Noraskoga, nämligen *Olof Larsson* (bjälke) 1481, som samtidigt hade en motsvarande befattning i Västra tredingen och Örebro härad (jfr ovan s. 172). — Lindesbergs bergslag åter, som omfattade Lindes socken, utgjorde under medeltiden en del av Åkerbo härad i Västmanland. År 1546 förenades Lindesberg med Noraskoga i kameralt hänseende till ett gemensamt fögderi. Det har ansetts, att Lindesberg i samband därmed utbröts ur Åkerbo härad, men detta förhållande betydde ur judiciell synpunkt förmodligen blott, att socknen för framtiden kom att utgöra särskilt tingslag. Möjligen kom Lindesberg under de följande decennierna att bilda en domsaga tillsammans med Noraskoga och Åkerbo. Så var visserligen icke förhållandet 1568, när *Carl Nilsson* till Gyttorp innehade häradshövdingeräntan från blott Lindesberg och Noraskoga men väl 1572—78, då *Åke Bengtsson* (Färla) var häradshövding just i nämnda domsaga. Som tingsförrättare tjänstgjorde åtminstone 1572 Johan Stark. Efter Åke Bengtssons död 1578 skedde emellertid en definitiv uppdelning varigenom Linde och Nora utbrötos för att bilda särskild jurisdiktion. Häradshövding i den nya domsagan blev till en början *Per Joensson tolk* (adlad Sabel) 1579 och kort därefter fogden *Hans Groth* (Grote) 1582—87. Som vikarie använde den sistnämnde Per Michelsson 1582 och Michel Christiernsson 1584. Även i fortsättningen höllos ting liksom förut i både Lindes och Nora socknar, vilket var desto mera påkallat, som tingslagen tillhörde olika lagsagor. I judiciellt avseende räknades nämligen Linde fortfarande till Västmanland liksom Nora till Närke.

Den 15 mars 1593 förordnade hertig Carl köksmästaren *Polykarpus Copp* till häradshövding i Lindes och Nora bergslag. Redan påföljande år efterträddes Copp av *Sigfrid Henriksson* 1594—97[1] och denne i sin tur av *Olof Nilsson* (Hinsebergs-släkten), som erhöll fullmakt den 20 januari 1598, men som redan året därpå blev häradshövding i Sköllersta. År 1607 finna vi fogden *Tideman Persson* som häradshövding i Linde och Nora samt 1611—12 *Olof Christoffersson* (Forstena-släkten), vilken sistnämnde tidigare haft motsvarande befattning i Kumla härad. Senare häradshövdingar i domsagan hava varit sekreteraren i K. kansliet *Michel Olofsson* 1613—15, assessorn i Svea hovrätt *Lars Bengtsson* (adlad *Skytte*) 1615—20 och kamreraren i K. kammaren, sedermera advokatfiskalen i Åbo hovrätt *Johan Ottesson* (Klöfverblad) 1621—27. Under Lars Bengtssons ämbetstid

[1] Båda använde som vikarie lagläsaren Olof Olofsson i Arboga (1593—97).

eller närmare bestämt 1617 överflyttades Noraskoga till Västmanlands och Dala lagsaga (jfr ovan s. 129). Härigenom vanns den fördelen, att hela domsagan i fortsättningen fick gemensam lagman.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Linde och Nora skulle för framtiden tilldelas vice presidenten i Svea hovrätt som lönetillägg, och till följd härav uppbars räntan i tur och ordning av *Bror Andersson Rålamb* 1628—30, *Åke Axelsson* (Natt och Dag) 1630—33, *Carl Christersson Horn* 1633 och till sin död 1638[1] samt *Lars Eriksson Sparre* 1640—41. Med stöd av kungliga breven den 13 augusti 1641 och den 29 april 1653 rörande lönetillägg åt Svea hovrätts ämbets- och tjänstemän överflyttades räntan därefter på assessorn i samma hovrätt *Carl Henrik Wrede* 1641—54, som efterträddes av hovrättsassessorn *Michel Olofsson Dubb* 1655—57. Sistnämnda år förordnades till häradshövding i Linde och Nora jämte Grythytte och Ljusnarsbergs bergslag förutvarande assessorn i Svea hovrätt *Johan Wattrang*, som innehade ämbetet till sin död i januari 1680. Han efterträddes den 14 i samma månad av kanslirådet *Frans Joel Örnestedt*, som emellertid redan i december s. å. måste lämna ämbetet till följd av de nya kraven på häradshövdingarnas personliga tjänsteutövning.

Tingsförrättare i Lindes och Nora bergslag under tiden 1600—80 hava varit:

Erik Andersson i Svensboda	1600—1622
Torbjörn Engelbrektsson	1623—1627
Petrus Hansson Dober	1628—1630
Zacharias Andersson Rinckstadius	1631—1644
Tomas Clerck	1645—1656
Johan Wattrang, häradshövding i häradet	1658—1667
Johan Tranberger	1668
Johan Danielsson	1669—1672
Anders Andersson Holm	1673—1680
Johan Frumerie	1680

13. *Ljusnarsbergs bergslag.*

Tingsstället låg vid Nya Kopparberget.

Ljusnarsbergs socken förklarades för bergslag 1641 och blev då särskilt tingslag, varefter det ända till periodens slut fick samma häradshövdingar resp. tingsförrättare som Lindes och Nora bergslag (jfr ovan under 12).

[1] År 1639 uppbars häradshövdingeräntan av Horns sterbhus.

14. *Grythytte bergslag.*

Tingen höllos omväxlande i Grythytte och Hällefors.

Grythytte och Hällefors socknar utbrötos 1640 från Nora socken för att bilda ett särskilt tingslag. Området fortsatte emellertid att till periodens slut hava gemensamma häradshövdingar resp. tingsförrättare med Lindes och Nora bergslag (jfr ovan under 12).

15. *Karlskoga bergslag.*

Karlskoga socken eller bergslag hörde i judiciellt avseende under hela perioden och ännu 1829 till Värmland. Se härom närmare nedan s. 199 ff.

B. Tiden efter 1680.

1. *Edsberg, Hardemo, Grimsten, Sundbo, Kumla m. fl. härad.*

Vid periodens början förenades Edsberg, Lekebergslagen, Hardemo, Grimsten, Sundbo, Kumla, Sköllersta och Asker till en gemensam domsaga.[1] År 1774 bortföllo de båda sistnämnda häradena för att bilda särskild jurisdiktion, men tio år senare återfick domsagan sin gamla omfattning. Till följd av kungliga brevet den 9 oktober 1809 frånskildes de på nytt, varvid de återstående häradena från 1810 erhöllo benämningen Västernärkes domsaga. Under åren 1830—55 räknades dit även Karlskoga bergslag,[2] som redan 1779 i administrativt hänseende kommit att tillhöra Örebro län.[3] Sedan Lekebergslagen med stöd av kungliga brevet den 21 oktober 1870 från och med 1872 uppgått i Edsbergs och Örebro härad, bestod domsagan före 1906 av fem tingslag, nämligen Edsberg med tingsplats i Edsbergs Sanna (senare i Fjugesta), Hardemo, Grimsten och Kumla, vartdera med tingsplats i Vretstorp, samt Sundbo med tingsplats i Askersund. Den 28 oktober 1904 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att Hardemo, Grimsten och Kumla skulle från 1906 års ingång sammanslås till ett tingslag, och till följd av kungliga brevet den 15 oktober 1926 har från och med 1928 Sundbo förenats med nyssnämnda härad till det s. k. Hallsbergs tingslag med tingsplatser ömsevis i Hallsberg och Askersund. Med bibehållande av de tre tingsplatserna har domsagan slutligen genom kungl. kungörelse den 10 juli 1947 förklarats från och med 1948 skola utgöra ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Edsberg, Hardemo, Grimsten, Sundbo, Kumla m. fl. härad (sedermera Västernärkes domsaga) hava hittills varit:

D. 23.

Johan Fitinghoff, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1681
Anders Low (adlad Leijonhoff), fullm. $^{17}/_{12}$ 1681	1681—1694†
Johan Fägerstierna (Fegræus), fullm. $^{1}/_{12}$ 1694	1694—1724
Lars Stockenström, fullm. $^{22}/_{5}$ 1724	1724—1747
Carl Casper Gyllenbååt, fullm. $^{29}/_{1}$ 1747	1747—1774†
Carl Bergenskjöld, fullm. $^{30}/_{11}$ 1774	1774—1808†

[1] Häradshövdingarna därstädes begagnade från 1684 som boställe kronohemmanet 1 mtl *Genstorp* n:o 2 i Viby socken (Grimstens hd). År 1876 indrogs hemmanet till kronan, men det hade då på länge ej utnyttjats som boställe. Domsagan förekommer i statskalendern (från 1764) under den sammanfattande benämningen Södra Närke.

[2] Jfr kungliga breven den 30 december 1825 och den 29 april 1830.

[3] Se Kungl. Maj:ts kungörelse den 11 februari 1779 (årstrycket).

Christoffer Didrik Gothilander, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810 ..... 1810—1829†
Olof Filip Oxehufvud, fullm. $^{29}/_{4}$ 1830 ..... 1830—1857†
Johan David Helleday, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857 ..... 1857—1875†
Adolf Fredrik Gustaf Ludvig Wetterström, fullm. $^{31}/_{12}$ 1875 1875—1886†
Ernst Wilhelm Geijer, fullm. $^{3}/_{6}$ 1887 ..... 1887—1914†
Hugo Alexander Henning Hamilton, fullm. $^{19}/_{11}$ 1914 ..... 1914—1932
Gunnar Olof Ramstedt, fullm. $^{10}/_{2}$ 1933 ..... 1933—[1953]

Under den tid Sköllersta och Asker bildade särskild domsaga förekommo där följande häradshövdingar:

Casper Gyllenbååt, fullm. $^{30}/_{11}$ 1774 ..... 1774—1776 **D. 24.**
Carl Törneros, fullm. $^{22}/_{5}$ 1776 ..... 1776—1783†

2. *Linde, Ljusnarsberg m. fl. tingslag.*

Vid periodens början sammanslogos Örebro, Glanshammar, Fellingsbro, Linde, Ljusnarsberg, Nora och Grythytte till en gemensam domsaga.[1] År 1772 bortföllo de tre förstnämnda häradena för att bilda särskild jurisdiktion, som från 1810 utökades med Sköllersta och Asker och i samband därmed erhöll benämningen Östernärkes domsaga.[2] Den har sedermera icke undergått annan yttre förändring, än att Fellingsbro härad 1855 fråskilts.[3] Före 1904 bestod domsagan av fyra tingslag, nämligen Sköllersta med tingsplats i Sköllersta Sörby, Asker med tingsplats i Lännäs, Örebro härad med tingsplats i Örebro stad och Glanshammar med tingsplats i Glanshammar. Den 4 april 1903 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att från och med påföljande år Örebro och Glanshammar skulle förenas till ett tingslag med tingsplats i Örebro stad samt Sköllersta och Asker likaledes till ett tingslag med tingsplats i Sköllersta Säby, sedermera Sköllersta.[4]

De återstående tingslagen i den ursprungliga domsagan uppdelades 1855 med stöd av kungliga brevet den 20 mars 1852 på tvenne domsagor. Den ena bestod av Linde och Ramsberg med tingsplats i Lindesbergs stad, Nya Kopparberg med tingsplats vid Ljusnarsbergs

---

[1] Häradshövdingen därstädes begagnade från 1685 hemmanet 1 mtl *Rånnesta* n:o 3 i Kils socken (Örebro hd) såsom boställe. Vissa lägenheter därstädes utnyttjades ännu 1876, då hemmanet indrogs till kronan. Bostället hade under tiden övergått till Östernärkes domsaga, inom vars område det var beläget. Hithörande domsaga förekommer i statskalendern (från 1764) under den sammanfattande benämningen Norra Närke.

[2] Jfr kungliga brevet den 9 oktober 1809.

[3] Jfr kungliga brevet den 20 mars 1852. Verkställigheten uppsköts tills häradshövdingen J. J. Pamp hunnit avgå från ämbetet.

[4] Tingslagets nya tingshus i Sköllersta kunde tagas i bruk först 1907. Se Waldén, a. a., s. 58.

Tab. 5. Örebro län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1771	1772—1773	1774—1783	1784—1809	1810—1829	1830—1854	1855—1950	Domsagor 1950
Edsberg o. Lekebergslagen[1]	23	23	23	23	23	23	23	Västernärkes domsaga
Hardemo o. Grimsten . .	23	23	23	23	23	23	23	
Sundbo o. Kumla . . .	23	23	23	23	23	23	23	
Sköllersta o. Asker . . .	23	23	24	23	26	26	26	Östernärkes domsaga
Örebro o. Glanshammar .	25	26	26	26	26	26	26	
Fellingsbro	25	26	26	26	26	26	25	Lindes domsaga
Linde[2] o. Ljusnarsberg[3]	25	25	25	25	25	25	25	
Nora[4] o. Grythytte[5] . .	25	25	25	25	25	25	27	Nora domsaga
Karlskoga	Värmlands län					23	27	

kyrka samt Fellingsbro med tingsplats i Fellingsbro, vilka tingslag tillsammans bildade Lindes domsaga. På grund av kungliga brevet den 22 april 1898 sammanslogos tingslagen från och med påföljande år till ett enda med tingsställe i Lindesberg. Den andra domsagan omfattade 1855 Nora och Hjulsjö med tingsplats i Nora, Grythytte och Hällefors med tingsplats i Grythyttehed samt Karlskoga med tingsplats i Karlshall (senare Karlskoga), vilka tingslag utgjorde den s. k. Nora domsaga. Till följd av kungliga brevet den 10 oktober 1902 förenades från 1904 års ingång Nora och Hjulsjö samt Grythytte och Hällefors till ett tingslag under benämningen Nora tingslag med tingsplats i Nora.[6]

Häradshövdingar i Linde, Ljusnarsberg (Nya Kopparberg) m. fl. tingslag (sedermera Lindes domsaga) hava hittills varit:

[1] Lekebergslagen eller Lekebergs tingslag uppgick från och med 1872 i Edsberg och Örebro, från vilka härad det ursprungligen utbrutits.
[2] Kallas sedermera Lindes och Ramsbergs tingslag.
[3] Kallas sedermera Nya Kopparbergs tingslag.
[4] Kallas sedermera Nora och Hjulsjö tingslag.
[5] Kallas sedermera Grythytte och Hällefors tingslag.
[6] Kungl. Maj:t har den 14 oktober 1949 förordnat, att Nora domsaga skall från 1951 års ingång på det sätt uppdelas, att Karlskoga tingslag skall utgöra egen domsaga, benämnd Karlskoga domsaga med tingsställe i Karlskoga stad, samt att Nora tingslag skall förenas med Lindes domsaga till en domsaga benämnd Lindes och Nora domsaga med tingsställen i Lindesberg och Nora. Denna domsagoreglering faller emellertid med avseende å verkställigheten utom ramen för ifrågavarande undersökning, vars slutår bestämts till 1950.

Erik Lagerqvist d. y., fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1696	D. 25.
Johan Gyllenadler, fullm. $^{28}/_{7}$ 1696	1696—1716	
Samuel Nordenhielm, fullm. $^{27}/_{3}$ 1716	1716—1730	
Jonas Hagelberg, fullm. $^{4}/_{6}$ 1730	1730—1747	
Carl Engelbrekt Grevesmöhlen, fullm. $^{6}/_{1}$ 1747	1747—1763	
Johan Welin d. ä., fullm. $^{29}/_{3}$ 1763	1763—1799†	
Johan Welin d. y., fullm. $^{25}/_{10}$ 1796 och $^{30}/_{7}$ 1799[1]	1799—1830†	
Fredrik Welin, fullm. $^{21}/_{12}$ 1830	1830—1851†	
Jonas Dionysius Holm, fullm. $^{20}/_{3}$ 1852	1852—1875†	
Thure Josef Wallin, fullm. $^{6}/_{8}$ 1875	1875—1890†	
Anders Gustaf Stendahl, fullm. $^{12}/_{12}$ 1890	1890—1894†	
August Wilhelm Hygrell, fullm. $^{6}/_{8}$ 1894	1894—1918	
Karl Gustaf Andersson, fullm. $^{18}/_{9}$ 1918	1918—1940	
Karl Olof Magnus Ekecrantz, fullm. $^{1}/_{8}$ 1940	1940—	

Häradshövdingar efter 1772 i Örebro, Glanshammar, m. fl. härad (sedermera Östernärkes domsaga) hava hittills varit:

Samuel Kniberg (adlad Stiernecreutz), fullm. $^{6}/_{5}$ 1772	1772—1781	D. 26.
Per Hiort, fullm. $^{12}/_{12}$ 1781	1781—1787†	
Axel de Frese, fullm. $^{23}/_{1}$ 1787	1787—1805	
Carl Peter Törnebladh, fullm. $^{31}/_{5}$ 1806	1806—1821	
Gustaf Birger Richert, fullm. $^{11}/_{6}$ 1822	1822—1823	
Carl Vilhelm Nordell, fullm. $^{28}/_{10}$ 1823	1823—1824†	
Clas Abraham Arvedson, fullm. $^{21}/_{9}$ 1824	1824†	
Johan Jakob Pamp, fullm. $^{25}/_{8}$ 1825	1825—1854†	
Carl Stenberg, fullm. $^{21}/_{2}$ 1855	1855—1886†	
Adolf Jakob Robert Krook, fullm. $^{3}/_{6}$ 1887	1887—1907	
Carl Adolf Christiansson, fullm. $^{15}/_{5}$ 1908	1908—1910	
Gustaf (Gösta) Johan August Lindquist, fullm. $^{12}/_{8}$ 1910	1910—1938	
Gustaf Emanuel Carlsson Romare, fullm. $^{28}/_{1}$ 1938	1938—	

Häradshövdingar i Nora domsaga hava varit: D. 27.

Sem Johan Franzén, fullm. $^{21}/_{2}$ 1855	1855—1857†
Georg Richard Wetterstrand, fullm. $^{22}/_{12}$ 1857	1857—1875†
Edvin Magnus Unger, fullm. $^{6}/_{8}$ 1875	1875—1900
Axel Pettersson, fullm. $^{10}/_{7}$ 1901	1901—1910†
Carl Fredrik Berglund, fullm. $^{12}/_{8}$ 1910	1910—1924†
Björn Ragnar Zetterstrand, fullm. $^{23}/_{5}$ 1924	1924—1950

[1] I samband med första fullmakten blev Johan Welin d. y. häradshövding i Nora och Hjulsjö samt Grythytte och Hällefors tingslag. Efter faderns död 1799 erhöll han de övriga tingslagen eller Linde och Ramsberg samt Nya Kopparberg.

VÄRMLAND.

I. Värmlands lagsaga.

Värmland (tidigare Værmaland) bestod under medeltiden av ungefär samma områden som det nuvarande Värmlands län med undantag av Nordmarks härad, vilket före 1551 räknades till Dalsland. Särskilt de östra delarna av lagsagan voro dock ännu så länge föga befolkade, och först genom bergshanteringens uppblomstring under hertig Carls tid kan man tala om en fixerad landskapsgräns gentemot Västmanland och Närke. Provinsens sena utveckling medförde också en förändrad häradsindelning, varigenom vissa av de medeltida häradsbildningarna uppgått i andra, medan åter nya uppstått i samband med odlingens framsteg. Värmland kan som lagsaga följas tillbaka till senare hälften av 1200-talet,[1] då de äldsta kända lagmännen omtalas. Vid denna tid gällde den s. k. Värmlandslagen, som i urkunderna åberopas ännu på 1440-talet, men som numera gått förlorad. Under förra hälften av 1500-talet och fram till början av 1620-talet synes Dal (nuv. Dalsland) tidvis hava haft samma lagmän som Värmland.[2] I samband med Carl XII:s rättegångsreform uppdelades Värmland i tvenne lagsagor, nämligen Karlstads läns lagsaga och Kristinehamns läns lagsaga,[3] men redan påföljande år återställdes den gamla ordningen. Som tidigare (ovan s. 170) omtalats, utbröts Karlskoga härad 1817 för att läggas till Närkes lagsaga. Och från och med 1827 överfördes dit även de återstående häradena, varigenom Värmlands lagsaga helt upphörde.

Lagmän i Värmlands lagsaga[4] hava varit:

Höldo (stråle)	1268
Karl Haraldsson	omkr. 1285
Tyrner Jonsson (tuppfot)	1291—1295

[1] En legislator in Vermelandia, som namngives blott genom bokstaven A, omtalas dock redan i ett diplom från tiden omkring 1190 (DS 824).

[2] Under tiden 1560—1608 tillhörde Dalsland olika furstendömen, däribland hertig Carls (från 1593).

[3] Till lagmän därstädes utnämndes den 1 september 1718 *Nils Stedt* och *Gudmund Nordberg*.

[4] Som underlagmän i Värmlands lagsaga hava före 1680 tjänstgjort Torger djäkn 1345—47 och dennes son Harald Torgersson 1352—61, Halsten skrivare 1550 och från 1551 å Kungl. Maj:ts vägnar, tjänstgjorde ännu 1566 i Östersysslet, Nils Pedersson 1572—73 i Östersysslet, Peder Nilsson (adlad Gyllenstråle) 1575 i Östersysslet och förmodligen efter 1582 i hela Värmland, Jakob Persson 1587—1618, Tideman Persson 1619—28, Petrus Hansson Dober 1629—36, Jakob Lithman 1637—39, Mathias Plenning (1654 adlad Plenningsköld) 1640—69, Johan Utterklo 1672, Håkan Fegræus (1675 adlad Fägerstierna) 1674—80.

Knut Magnusson (lejon)	1304—1305
Algot Jonsson (Hjorthorn)	1306—1312
Gustaf Tunesson (Ving-ätten)	1339—1348
Amund Hatt	1397—1405
Olof Björnsson (sparre)[1]	1413—1415
Nils Tykesson (Välinge-ätten)	1424—1433
Björn Nilsson (Vinge)	1435—1444
Klaus Nilsson	1451
Olof Björnsson (Vinge)	1454—1495
Nils Olofsson (Vinge)	1497—1529†
Torsten Brunsson (Forstena-släkten), fullm. $^{3}/_{8}$ 1529	1529—1538
Botvid Larsson (Anckar), fullm. $^{5}/_{2}$ 1538	1538—1550†
Peder (Svensson) Kart[2]	1564—1566†
Lars Vestgöte[3]	1568—1582
Bengt Gabrielsson (Oxenstierna), fullm. $^{20}/_{10}$ 1582	1582—1591†
Bo Ribbing, fullm. $^{3}/_{5}$ 1593	1593
Hans Eriksson (Ulfsparre), fullm. $^{22}/_{9}$ 1593	1593—1616†
Mathias Soop	1616—1622
Svante (Gustafsson) Banér, fullm. $^{17}/_{8}$ 1622	1622—1628†
Gabriel Bengtsson Oxenstierna	1628—1656†
Gabriel Gabrielsson Oxenstierna, fullm. $^{31}/_{3}$ 1657	1657—1673†
Svante (Svantesson) Banér, fullm. $^{23}/_{6}$ 1673	1673—1674†
Christer Horn, fullm. $^{8}/_{5}$ 1674	1674—1680
Håkan Fägerstierna, fullm. $^{20}/_{12}$ 1680	1680—1683
Gabriel Lillieflycht, fullm. $^{2}/_{4}$ 1683	1683—1685
Johan Sylvius, fullm. $^{30}/_{9}$ 1685	1685—1690†
Knut Törnhielm, fullm. $^{4}/_{6}$ 1690	1690—1699†
Christer Bonde, fullm. $^{18}/_{10}$ 1699	1699—1712†
Olof Sandberg, fullm. $^{30}/_{3}$ 1713	1713—1716
Tomas Fehman, fullm. $^{2}/_{10}$ 1716	1716—1718
Johan Cederbielke, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719	1719
Bernhard Cederholm, fullm. $^{20}/_{6}$ 1719	1719—1733
Gustaf Samuel Gyllenborg, fullm. $^{24}/_{11}$ 1733	1733—1746
Gabriel Falkenberg, fullm. $^{29}/_{10}$ 1746	1746—1748
Alef Herman Anrep, fullm. $^{3}/_{5}$ 1748	1748—1764†
Melcher Falkenberg, fullm. $^{28}/_{10}$ 1765	1765—1772
Gustaf Plaan, fullm. $^{4}/_{11}$ 1772	1772—1781
Jonas von Engeström, fullm. $^{27}/_{7}$ 1781	1781—1794
Fabian Ulfsparre, fullm. $^{2}/_{10}$ 1794	1794—1806
Hans Fredrik Harald Strömfelt, fullm. $^{30}/_{12}$ 1806	1806—1817
Carl Georgii (1818 adlad af Georgii), fullm. $^{11}/_{11}$ 1817	1817—1826

[1] Enligt K. G. Grandinsson, Närkes medeltida urkunder I (1935), s. 92 skulle vapnet föreställa sparre över blad.

[2] Denne synes hava varit lagman blott i den del av Värmland, som då kallades Östersysslet.

[3] I ett förläningsregister (KA) 1562—95 finnes uppgift om att Lars Vestgöte, som 1570 fick »lagmansräntan i hela Värmland», därefter en tid (före 1582?) skulle hava fått dela denna med Bengt Gabrielsson (Oxenstierna), varvid den förre representerat Västersysslet och den senare Östersysslet. Före 1570 hade Claes Andersson (Ekeblad) innehaft lagmansräntan från Västersysslet och Lars Vestgöte från Östersysslet. Jfr G. O. F. Westling, Hertig Karls furstendöme (1883), s. 17, not 4.

II. Domsagor i Värmlands län.

A. Tiden före 1680.[1]

Värmland var under medeltiden indelat i tolv härad,[2] men dessa hava aldrig vart för sig utgjort några domsagor utan endast tingslag. Några häradshövdingar hava som regel ej funnits, utan lagmannen eller hans vikarie underlagmannen reste omkring och höll ting i de olika häradena. Några fasta tingsplatser existerade icke. Endast under en kortare tid fanns en häradshövding tillsatt, nämligen väpnaren och hövitsmannen, sedermera riksrådet *Otto Torbjörnsson* (fågel), för vilken konung Kristian I utfärdade fullmakt den 19 oktober 1463 att vara häradshövding i hela Värmland, under vilken titel han omtalas ännu 1473. Detta skulle betyda, att det under nämnda decennium undantagsvis funnits två instanser inom lagsagan. Märkligt nog säger dåvarande lagmannen i Värmland Olof Björnsson (Vinge) i ett 1471 utfärdat brev sig hava suttit ting den 6 mars 1470 i Jösse härad å den vid tillfället jävige häradshövdingens vägnar.[3] Nästa häradshövdingefullmakt utfärdades beträffande Värmland såvitt man vet först 1668.

Anledningen till att Värmland så länge saknat häradshövdingar, trots att häradsindelning där sedan medeltiden varit genomförd, är icke fullt utredd. Från början torde orsaken vara att söka i landskapets glesa bebyggelse, och sedan befolkningen tillväxt, fann den sig väl tillfreds med att slippa erlägga häradshövdingeräntan. 1642 års lagkommission eller i varje fall några av dess medlemmar påfordrade en ändring i likformighetens intresse, men detta yrkande kom av politiska skäl ej att ingå i det slutliga till regeringen ingivna betänkandet.[4] Först vid mitten av 1660-talet började invånarna själva fatta intresse för saken. Det ansågs på längden kostsamt och besvärligt att vid överklagandet av underrättens utslag behöva resa ända till Jönköping för att få målet prövat på nytt. Flera ansökningar ingåvos därför till Kungl. Maj:t »att få primam

[1] *Litteratur:* A. E. Löf, Ölme härads dombok 1629—1650 (1921—24); V. Vendel, Ur värmländska domböcker från 1600-talets början (1910).

[2] Se härom närmare C. G. Styffe, Skandinavien under unionstiden (1911), s. 187 ff.

[3] Jfr C. I. Ståhle, Otte Torbjörnssons lagbok (i »Nationen och hembygden» V, 1949), s. 80 ff.

[4] Se härom närmare J. E. Almquist i Handlingar rörande 1642 års lagkommission (1937), s. 24 f.

instantiam och häradshövding som andra provinser», och genom resolution den 18 september 1668 lämnade regeringen sitt bifall härtill. Samma dag utfärdades fullmakt för *Henrik Larsson Eding* att vara häradshövding i hela Värmland. Denne höll under ett år framåt själv ting i samtliga härad.

Redan 1669 beslöt emellertid regeringen, att Värmland skulle uppdelas i två domsagor, av vilka den ena skulle i stort sett omfatta Östersysslet[1] eller Ölme, Visnums, Väse, Karlskoga, Kils, Älvdals jämte Fryksdals tingslag och det andra Västersysslet[1] eller Näs, Gillbergs, Nordmarks, Jösse, Karlstads, Grums samt Färnebo tingslag. Till häradshövding i »Östersysslets och Karlskoga härad» utnämndes den 23 september 1669 presidenten i Göta hovrätt *Gustaf Posse*. Han lät tjänsten uppehållas av lagläsaren Elias Alm 1669—72, av borgmästaren i Kristinehamn Gustaf Månsson Ekebom 1673 och därefter av dennes son Magnus Ekebom 1674—75. Gustaf Posse efterträddes som häradshövding den 15 oktober 1675 av sin son *Lennart Posse*, som innehade ämbetet till periodens slut.[2] Även denne anlitade Magnus Ekebom som vikarie (1676—80).

I Västersysslet fortfor Eding att vara häradshövding ännu 1680. Han uppehöll i olikhet mot ämbetsbröderna i Östersysslet hela tiden själv tjänsten i sin domsaga.

[1] Öster- och Västersysslet utgöra icke några konstanta geografiska begrepp utan hava starkt växlat till omfattningen under tidernas lopp.

[2] I Riksregistraturet (RA) 1676 $^{19}/_{4}$ omtalas, att advokatfiskalen vid riddarhuset Anders Ehrenfelt då erhöll kunglig fullmakt å häradshövdingämbetet i Östersysslets och Karlskoga härad med anledning av Gustaf Posses dödliga frånfälle. Det misstag Kungl. Maj:t här begått kom emellertid icke att upphäva den Lennart Posse tidigare givna fullmakten, vilket framgår av kammararkivets landsböcker för Värmland 1676—80.

B. Tiden efter 1680.[1]

1. *Ölme, Visnums, Väse m. fl. tingslags domsaga.*

Vid periodens början voro Ölme, Visnum och Väse förenade till en domsaga tillsammans med Karlskoga, Kils, Fryksdals och Älvdals härad. Denna domsaga, som småningom även officiellt började kallas Östersysslets domsaga, undergick 1756 den förändringen, att Kil, Fryksdal och Älvdal utbyttes mot Färnebo härad.[2] År 1830 tillkom dessutom Nyeds härad,[3] som före 1680 utgjort en del av Kils härad. Sedan Karlskoga år 1830 överförts till Västernärkes domsaga, såsom en följd av att detta härad långt tidigare i administrativt hänseende kommit att tillhöra Örebro län,[4] och sedan Nyed bortfallit 1865, erhöll Östersysslets domsaga sin nuvarande omfattning. Den består därefter av följande härad, nämligen Ölme, Visnum och Väse, som med stöd av kungliga brevet den 28 januari 1876 från och med påföljande år sammanslogos till ett gemensamt tingslag med tingsställe i Kristinehamn, samt Färnebo tingslag med tingsplats i Filipstad. Sistnämnda tingslag har, sedan Filipstad på grund av kungliga brevet den 9 juni 1944 från 1945 års ingång förlagts under landsrätt, utökats med stadens område och därvid erhållit benämningen Filipstads och Färnebo tingslag. Slutligen har Östersysslets domsaga genom kungl. kungörelsen den 10 juli 1947 förklarats från och med påföljande år skola utgöra ett tingslag, ehuru tingen även framgent ansetts böra hållas omväxlande såväl i Kristinehamn som i Filipstad.

Häradshövdingar i Ölme, Visnums, Väse m. fl. härad (sedermera Östersysslets domsaga) hava hittills varit:

D. 28.

Lennart Posse, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1682
Anders Milander, fullm. $^{9}/_{5}$ 1682	1682—1695†
Christoffer Moback, fullm. $^{28}/_{2}$ 1695	1695—1708
Olof Lundstedt[5]	1708—1730
Carl von Numers, fullm. $^{12}/_{8}$ 1730[5]	1730—1756

[1] *Litteratur:* G. Dyrssen, Värmlands civilförvaltning och jurisdiktion (i »En bok om Värmland av värmlänningar», Bd 2, 1918), s. 17—18.

[2] Jfr Inrikes civilexpeditionens registratur (RA) 1756 $^{22}/_{9}$.

[3] Jfr Svensk författningssamling under den 30 december 1825. Det kungliga beslutet kunde av nedan närmare angivna skäl i hithörande del ej verkställas förrän fem år senare.

[4] Se kungliga brevet den 29 april 1830. Jfr f. ö. ovan s. 170.

[5] Denne var gift med företrädarens dotter, varför det får antagas, att svärfadern frivilligt avstått ämbetet åt svärsonen.

Olof von Nackreij, fullm. $^{22}/_{9}$ 1756 ..... 1756—1761
Jonas Ferner, fullm. $^{8}/_{9}$ 1761 ..... 1761—1800†
Anders Hjorth, fullm. $^{20}/_{1}$ 1801 ..... 1801—1823†[1]
Johan Hagander, fullm. $^{21}/_{6}$ 1826 ..... 1826—1865†
Severin Löwenhielm, fullm. $^{25}/_{5}$ 1866 ..... 1866—1886†
Carl Evert Gustaf Odencrants, fullm. $^{4}/_{6}$ 1886 ..... 1886—1911†
Lars Johan von Knorring, fullm. $^{22}/_{12}$ 1911 ..... 1911—1927†
Carl Halvar Alexander Lilienberg, fullm. $^{22}/_{10}$ 1927 .... 1927—1938
John Ivar Fredrik Hessius, fullm. $^{17}/_{6}$ 1938 ..... 1938—

Som tidigare omtalats hade Fryksdals och Älvdals härad, vilka ursprungligen ingått i domsagan, år 1756 utbrutits därifrån. Sedan dessa härad under nära sju decennier tillhört Mellansysslets domsaga (beträffande denna se vidare nedan), beslöt Kungl. Maj:t den 30 december 1825,[2] att de skulle uppdelas i vartdera ett övre och ett nedre tingslag, och att Fryksdals nedre tingslag skulle förenas med Jösse härad, medan de återstående tre tingslagen skulle bilda egen jurisdiktion under benämningen Norrsysslets domsaga. Den senare kom till stånd redan 1826, men då häradshövdingen i Jösse m. fl. härad S. G. Ehrencrona ej ville vara med om att utbyta Grums härad mot Fryksdals nedre tingslag, måste reformen i denna del tills vidare anstå. Den genomfördes sålunda först 1830 efter Ehrencronas frånfälle. Genom kungliga brevet den 7 mars 1856 bestämdes vidare, dels att Fryksdals övre tingslag omedelbart skulle utbrytas ur Norrsysslets domsaga, dels att Nyeds härad skulle överflyttas dit från Östersysslets domsaga, så snart därvarande häradshövdingen J. Hagander lämnat tjänsten. Sedan denne nio år senare avlidit, bildades 1865 Älvdals och Nyeds domsaga,[3] som bestod av Älvdals övre tingslag med tingsställe i Likenäs, Älvdals nedre tingslag med tingsställe i Råda och Nyeds härad med tingsställe i Molkom. Någon förändring i domsagans judiciella indelning har därefter icke förekommit.[4]

Häradshövdingar i Norrsysslets (sedermera Älvdals och Nyeds domsaga) hava hittills varit:

---

[1] Under åren 1824—26 var ämbetet vakant.
[2] Se Svensk författningssamling.
[3] Själva benämningen infördes i statskalendern först 1870.
[4] Kungl. Maj:t har likväl den 20 september 1946 förordnat, att Nyeds tingslag skall från och med dag som Kungl. Maj:t framdeles bestämmer överflyttas från Älvdals och Nyeds domsaga till Mellansysslets domsaga. Förstnämnda domsaga skall därefter benämnas Älvdals domsaga och hava tingsställen i Hagfors och Likenäs. Efter ikraftträdandet, som vid ingången av år 1951 ännu ej ägt rum, skola de nuvarande tingsplatserna i Molkom (Nyeds tingslag) och Råda (Älvdals nedre tingslag) indragas.

D. 29. Göran Ferner, fullm. $^{14}/_{6}$ 1826 ..... 1826—1842†
Anders Jakob Pihlgren, fullm. $^{6}/_{5}$ 1843 ..... 1843—1856
Anders Melcher Myrtin, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857 ..... 1857—1893†
Karl Gustaf Arrhenius, fullm. $^{13}/_{4}$ 1894 ..... 1894—1918
Magnus Oscar Elias Wallén, fullm. $^{19}/_{6}$ 1919 ..... 1919—1920†
Karl Torsten Nilsson, fullm. $^{31}/_{8}$ 1920 ..... 1920—1946
John Edvard Frostmark, fullm. $^{29}/_{11}$ 1946 ..... 1947—

Då Kungl. Maj:t den 7 mars 1856 resolverade, att Fryksdals övre tingslag skulle utbrytas ur Norrsysslets domsaga, skedde det i avsikt att förena detsamma med det nedre tingslaget för att av dessa bilda en särskild jurisdiktion under namn av Fryksdals domsaga. Denna kom också till stånd samma år. Av de båda tingslagen hade det övre sin tingsplats förlagd i Torsby, medan det nedre, som från början hade tingsplats i Åmberg, sedermera fått denna flyttad till Leran. Dessa båda tingsställen begagnas omväxlande allt fortfarande, trots att domsagan från 1948 års ingång utgör ett enda tingslag.[1]

Häradshövdingar i Fryksdals domsaga hava hittills varit:

D. 30. Anders Jakob Pihlgren (jfr ovan under D. 29) ..... 1856—1880
Gustaf Mauritz Ulrik Rudebeck, fullm. $^{4}/_{2}$ 1881 ..... 1881—1901
Ernst Fredrik Nicolaus von Sydow, fullm. $^{25}/_{4}$ 1902.... 1902—1929
Knut Gustaf Jancke, fullm. $^{4}/_{10}$ 1929 ..... 1929—1948†
Hans Fredrik Gustaf Troil Ramel, fullm. $^{4}/_{6}$ 1948 ..... 1948—

2. *Näs, Gillberg m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Näs och Gillberg förenade under en jurisdiktion tillsammans med Nordmark, Jösse, Färnebo, Grum, Karlstad och Nyed.[2] I korthetens intresse benämndes domsagan stundom för Västersysslets domsaga. År 1743 utbrötos de fyra sistnämnda tingslagen under namn av Mellansysslets domsaga,[3] som 1756 omreglerades,[4] varvid den kom att omfatta Karlstads, Nyeds, Kils, Fryksdals och Älvdals tingslag. Grum, som samtidigt bortfallit, återkom 1830, då Mellansysslets domsaga erhöll sin nuvarande omfattning.[5] Den bestod då av Grums, Karlstads

[1] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[2] Häradshövdingarna därstädes begagnade från mitten av 1680-talet som boställe *Södra Edsberg* (1 mtl n:o 1) i Segerstads socken. Enär bostället låg i Grums härad, har det under den följande tiden tillhört den domsaga, vari nämnda härad ingick och efter 1830 sålunda Mellansysslets domsaga. På 1860-talet var bostället utarrenderat och 1876 indrogs det till kronan.

[3] Jfr Inrikes civilexpeditionens registratur (RA) 1743 $^{8}/_{9}$.

[4] Jfr Inrikes civilexpeditionens registratur (RA) 1756 $^{22}/_{9}$.

[5] Den redan 1825 planerade omorganisationen kunde som nämnt endast delvis verkställas före 1830.

Tab. 6. Värmlands län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1742	1743—1755	1756—1778	1779—1825	1826—1829	1830—1855	1856—1864	1865—1874	1875—1950	Domsagor 1950
Karlskoga	28	28	28	28	28	Örebro län				
Ölme, Visnum o. Väse	28	28	28	28	28	28	28	28	28	Östersysslets domsaga
Färnebo[1]	31	32	28	28	28	28	28	28	28	
Grum	31	32	31	33	33	32	32	32	32	Mellansysslets domsaga
Karlstad	31	32	32	32	32	32	32	32	32	
Kil	28	28	32	32	32	32	32	32	32	
Näs o. Gillberg	31	31	31	31	31	31	31	31	31	Södersysslets domsaga
Nordmark	31	31	31	33	33	31	31	31	34	Nordmarks domsaga
Jösse	31	31	31	33	33	33	33	33	33	Jösse domsaga
Fryksdals nedre	28	28	32	32	32	33	30	30	30	Fryksdals domsaga
Fryksdals övre	28	28	32	32	29	29	30	30	30	
Älvdals övre o. nedre	28	28	32	32	29	29	29	29	29	Älvdals o. Nyeds domsaga
Nyed	31	32	32	32	32	28	28	29	29	

och Kils tingslag, vilka med stöd av kungliga breven den 9 juli och den 26 september 1881 från och med påföljande år sammanslogos till ett enda med tingsställe i Karlstad.

De kvarvarande häradena i Västersysslets domsaga utökades 1756 med Grum[2] men reducerades å andra sidan kraftigt 1779, då Grum, Nordmark och Jösse utbrötos för att bilda särskild domsaga.[3] Denna sistnämnda domsaga upphörde 1830, då Grum som bekant ånyo övergick till Mellansysslets domsaga, Nordmark förenades med Näs och Gillberg under den nya benämningen Södersysslets domsaga samt Jösse sammanslogs med Fryksdals nedre tingslag under benämningen Västersysslets domsaga, som då till namnet återupplivades. Södersysslets domsaga har därefter icke undergått någon annan förändring, än att Nordmark från och med 1875 utbrutits för att bilda egen jurisdiktion

[1] Kallas från och med 1945 Filipstads och Färnebo tingslag. Tidigare har tingslaget stundom gått under namn av Filipstads bergslag.
[2] Jfr Inrikes civilexpeditionens registratur (RA) 1756 $^{22}/_{9}$.
[3] Jfr Inrikes civilexpeditionens registratur (RA) 1779 $^{23}/_{4}$.

under benämningen Nordmarks härads domsaga.[1] Tingsplatsen låg från början i Långelanda men flyttades sedermera till Årjäng.[2]

Södersysslets domsaga bestod efter utbrytningen av två tingslag, nämligen Näs' härad med tingsställe i Råglanda (senare flyttat till Säffle) och Gillbergs härad med tingsställe i Häljebol.[3] Dessa båda tingsplatser användas alltjämt, ehuru domsagan från och med 1948 utgör ett enda tingslag.[4]

Västersysslets domsaga upphörde till namnet för andra gången 1856, då den uppgick dels i Jösse härads domsaga (från och med 1936 kallad Jösse domsaga) med tingsplats i Arvika och dels i Fryksdals domsaga, för vilken tidigare (ovan under 1) är redogjort.

Häradshövdingar i Näs och Gillberg m. fl. härad (sedermera Södersysslets domsaga) hava hittills varit:

D. 31.

Henrik Larsson Eding, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1684
Erik Schreuder (adlad Gyllenflycht), fullm. $^{19}/_{12}$ 1684	1684—1712
Johan Ekstedt, fullm. $^{14}/_{10}$ 1712	1712—1726†
Johan Hage, fullm. $^{30}/_{7}$ 1726	1726—1738
Carl Gustaf Löwenhielm, fullm. $^{18}/_{12}$ 1738	1738—1741[5]
Gudmund Erik Löwenhielm, fullm. $^{10}/_{9}$ 1743	1743—1752
Johan Lilliegranat, fullm. $^{7}/_{6}$ 1753	1753—1769
Peter (Per) Arnell, fullm. $^{7}/_{8}$ 1769	1769—1773
Emanuel Christoffer Drangel, fullm. $^{3}/_{5}$ 1774	1774—1783
Axel de Frese, fullm. $^{4}/_{8}$ 1783	1783—1787
Nils Örtendahl, fullm. $^{23}/_{1}$ 1787	1787—1818†
Anders Örtendahl, fullm. $^{21}/_{5}$ 1819	1819—1872†
Johan Victor Adlers, fullm. $^{30}/_{12}$ 1874	1875—1908†
Carl Otto Herman Wistrand, fullm. $^{31}/_{12}$ 1908	1908—1939[6]
Otto Henrik Lindvall, fullm. $^{23}/_{10}$ 1942	1943—

Häradshövdingar i Mellansysslets domsaga hava hittills varit:

D. 32.

Ture Sandelin, fullm. $^{10}/_{9}$ 1743	1743—1775
Johan Sandelin, fullm. $^{6}/_{12}$ 1775	1775—1824†
Daniel Johan Crælius, fullm. $^{14}/_{6}$ 1826	1826—1829†
Daniel Cron, fullm. $^{28}/_{5}$ 1830	1830—1846
Carl Gustaf Weinberg, fullm. $^{3}/_{6}$ 1846	1846—1879
Frans Victor Anders Ryman, fullm. $^{23}/_{1}$ 1880	1880—1910

---

[1] Jfr kungl. brev den 5 juni 1874.

[2] Se härom närmare G. Lundström, Något om tingshusbyggnadsskyldighet och om tingshusen i Nordmarks härad (i Nordmarken, årg. 2, 1937).

[3] Från och med 1936 har beteckningen härad utbytts mot tingslag.

[4] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[5] Under åren 1741—43 stod ämbetet obesatt.

[6] Under åren 1939—42 var ämbetet vakant.

Hans Antipas Christenson, fullm. $^{25}/_{11}$ 1910 ..... 1910—1930†
Erik Jakob Rönquist, fullm. $^{20}/_{6}$ 1930 ..... 1930—1942†
Tord Carl Johan Sandström, fullm. $^{31}/_{12}$ 1942 ..... 1943—

Häradshövdingar i Jösse m. fl. tingslag från 1779 (sedermera Jösse domsaga) hava hittills varit:

Jonas Uggla, fullm. $^{23}/_{4}$ 1779 ..... 1779—1792 **D. 33.**
Anders Christoffer Forssenius, fullm. $^{24}/_{2}$ 1792 ..... 1792—1795
Samuel Gammal Ehrencrona, fullm. $^{18}/_{1}$ 1796 ..... 1796—1829†
Johan Fredrik Gammal Ehrencrona, fullm. $^{28}/_{5}$ 1830 ... 1830—1855†
Carl Fredrik Wahlgren, fullm. $^{7}/_{3}$ 1856 ..... 1856—1859†
Fredrik Julius Ekman, fullm. $^{30}/_{12}$ 1859 ..... 1859—1878†
Karl Adolf Liljesköld, fullm. $^{4}/_{7}$ 1879 ..... 1879—1907
Gustaf Wilhelm Mårten Rogstadius, fullm. $^{15}/_{5}$ 1908 .... 1908—1930†
Birger Carl Otto Wijkmark, fullm. $^{18}/_{12}$ 1931 ..... 1932—1939†
Gustaf Martin Frithiof Mellbin, fullm. $^{30}/_{12}$ 1939 ..... 1940—

Häradshövdingar i Nordmarks härads domsaga (från och med 1936 kallad Nordmarks domsaga) hava hittills varit:

Anders Per Sundblad, fullm. $^{30}/_{12}$ 1874 ..... 1875—1898† **D. 34.**
Adolf Mathias von Proschwitz, fullm. $^{26}/_{5}$ 1899 ..... 1899—1917
Birger Carl Otto Wijkmark, fullm. $^{31}/_{12}$ 1917 ..... 1917—1931
David Gunnar Davidsson Lundström, fullm. $^{22}/_{4}$ 1932 .. 1932—1941
Edvard Tage Levinson, fullm. $^{23}/_{10}$ 1942 ..... 1942—

VÄSTERGÖTLAND.

I. Västergötlands lagsaga.[1]

Västergötland är den enda svenska lagsaga, vars lagmanslängd kan ledas tillbaka ända till 1000-talet. Då emellertid den äldsta delen av denna längd bygger uteslutande på muntlig tradition, som icke kan verifieras med stöd av samtida urkunder, kan denna del här lämnas åt sitt värde. Först från början av 1200-talet finnas fullt tillförlitliga källor i form av diplom. Ungefär detsamma gäller beträffande lagsagans omfattning i äldsta tid. Åtskilliga hypoteser hava av olika forskare framlagts härom, men först genom uppgifter i tvenne bilagor till den äldre Västgötalagen få vi en fast grund att bygga på.[2] Under senare medeltiden och intill mitten av 1500-talet räknades sålunda till lagsagan det nuvarande landskapet med samma namn, större delen av Mo härad i Småland samt Dalsland (Dal)[2a], inklusive Nordmarks härad, som nu tillhör Värmland. Den 20 april 1550 beslöt Gustaf Vasa, att Västergötland skulle uppdelas i två lagsagor, av vilka den ena skulle omfatta det dåvarande Älvsborgs[3] län jämte Gäsene, Marks, Vedens och Kinds härad, och den andra Läckö län[4] jämte Vartofta, Kåkinds, Vadsbo m. fl. ej namngivna härad. Av de bevarade lagmanstingsprotokollen från 1552 framgår emellertid, att uppdelningen i verkligheten genomförts på sådant sätt, att vardera lagsagan kom att omfatta 15 härad. Till Älvsborgs läns lagsaga lades sålunda förutom de uppräknade häradena även Bjärke, Barne, Laske, Kulling och Bollebygd och till Läckö läns lagsaga jämväl Skånings, Mo, Redvägs, Ås, Frökinds, Vilske, Gudhems och Valle härad. Dalsland med Nordmarks härad hade samtidigt överflyttats till Värmland. Vardera lagsagan i Västergötland skulle anmärkningsvärt nog representeras av icke mindre än två lagmän. Hur länge uppdelningen ägde bestånd är ej bekant. Det senaste belägget härrör från 1558, men

[1] *Litteratur:* P. S. V. Lundblad, Om Westergötlands gränser och viktigare n delningar från äldre till nyare tider (1853).

[2] Det förtjänar dock att framhållas, hurusom Askims och Sävedals härad tillförts riksområdet och därmed Västergötlands lagsaga först in emot 1200-talets mitt. Se härom närmare G. Ohlsson, Sverige och landet vid Göta älvs mynning under medeltiden (1953).

[2a] Under 1520-talet hade Dalsland en tid hört till Värmlands lagsaga.

[3] Dit räknades vid nämnda tid Askims, Sävedals, Vättle, Ale, Flundre och Väne härad.

[4] Detta län bestod då av Åse, Kållands och Kinne härad, men kort därefter tillkom även Viste härad. Jfr J. A. Almquist, Lokalförvaltningen II, s. 138.

efter allt att döma varade förhållandet ytterligare några år. Den 20 november 1568 var i varje fall enheten åter uppnådd, då Erik Gustafsson (Stenbock) förordnades till lagman i hela lagsagan, som något senare (1570) förmäles omfatta Västergötland (utom Vadsbo och Valle härad) jämte Dalsland.[1] Kort förut torde Mo härad hava bortfallit[2] men utgjorde länge ett tvistefrö mellan lagmännen i Västergötlands och Smålands lagsagor. År 1599 exempelvis lät den förre uppbära lagmansräntan från Mo, under motivering att detta härad tillhörde Skara stift.[3] Vadsbo och Valle härad hörde under tiden 1570—1622 först till hertig Carls och senare till sonen Carl Filips furstendöme. Dalsland slutligen tillföll 1593 hertig Carls furstendöme och därmed ånyo Värmlands lagsaga.

År 1606 utbrötos Skånings, Laske, Barne, Vilske, Vartofta, Kåkinds, Gudhems, Frökinds, Kinne, Kållands, Åse och Viste härad för att bilda särskild lagsaga under benämningen den övre lagsagan[4] i Västergötland. En ny fördelning ägde rum 1612, då istället Kåkinds, Vartofta, Gudhems, Frökinds och Vilske härad såsom ingående i hertig Johans furstendöme[5] erhöll särskild lagman, medan övriga härad i den övre lagsagan något senare (1614) återbördades till den ursprungliga västgötska lagsagan. Påföljande år bortföllo emellertid tills vidare Kålland och Viste, från vilka härad lagmansräntan uppbars av Jakob De la Gardie i egenskap av greve till Läckö.[6] Sedan hertig Johans furstendöme upphört 1618, uppgingo dithörande härad ånyo i Västergötlands lagsaga.

Under tiden 1618—1718 utgjorde Västergötland en enda lagsaga, vars omfattning dock var föremål för vissa justeringar. Sålunda återbördades Dalsland genom kungliga brevet den 26 oktober 1634. I regeringsformen av samma år kallas lagsagan också för Västergötlands och Dals lagsaga. Genom tillkomsten av olika grev- och friherreskap minskades däremot lagmansräntan och därmed lagsagan i någon mån fram till 1680-talet, då den återvann sin gamla omfattning genom reduktionen.[7]

År 1718 uppdelades lagsagan i ej mindre än fem nya jurisdiktioner, nämligen Älvsborgs läns lagsaga, Vänersborgs läns lagsaga,

[1] Se Förläningsregister (KA). Jfr Sandbergska saml. (KA) Ä 7172.

[2] I ett odaterat häradshövdingeregister från 1573 i Sandbergska saml. (KA), sign. Ä 7170, räknas Mo härad till Erik Carlssons, d. v. s. Smålands, lagsaga. Erik Carlsson (Gyllenstierna) blev lagman därstädes 1568.

[3] Se härom Smålands handl. (KA) 1599: 14.

[4] I VFT II: 6, s. 147 kallas den felaktigt för den *östra* lagsagan.

[5] Ang. detta se närmare F. Lindberg i Historisk tidskrift 1941, s. 117 och 123.

[6] Såsom underlagmän i Läckö grevskap äro kända Erik Drysenius 1642—51, Jakob Lithman 1654—65 och Nicolaus Sparrman 1668—79.

[7] I fråga om detaljerna se R. Svedlund, Grev- och friherreskapen (1936).

Dalbo läns lagsaga, Skaraborgs läns lagsaga och Mariestads läns lagsaga.[1] Men redan påföljande år hade man återvänt till den tidigare följda ordningen. År 1733 gjordes ett sista försök att uppdela Västergötlands och Dals lagsaga,[2] denna gång likväl blott i två jurisdiktioner, nämligen å ena sidan Skaraborgs läns lagsaga, å andra sidan Älvsborgs läns lagsaga, till vilken sistnämnda oegentligt nog räknades även södra delen av Göteborgs och Bohus län. Under tiden 1749—1841 bildade Västergötlands (Västgöta) och Dals lagsaga ånyo en enhet.[3] Från och med påföljande år utbrötos emellertid delar av Älvsborgs län för att istället förenas med Halland.[4] Den återstående delen, till vilken samtidigt lades Bohuslän, erhöll då benämningen Västgöta, Dals och Bohusläns lagsaga.[5]

Lagmän i hithörande lagsaga[6] hava varit:

Eskil Magnusson (Folkunga-ätten)	1217—1227
Gustaf (stående man i fotsid dräkt och kappa) omkr.	1230
Folke (kluven sköld med halvt lejon och halv liljestängel) omkr.	1240
Peter Näf	1251—1253
Algot Brynolfsson (Algotssönernas ätt)	1270—1288
Bengt Hafridsson (lejon)	1294—1305
Gudmar Magnusson (Ulvåsa-ätten)	1312—1313
Knut Magnusson (lejon)	1316—1339
Algot Bengtsson (Algotssönernas ätt)	1344—1358
Lars Björnsson (bjälke)	1366—1383
Erik Erlandsson (Sparre av Rackeby)	1396—1402
Gustaf Magnusson (Horshaga-ätten)	1409—1434
Knut Jönsson (Tre rosor)	1434—1438
Bengt (Gunnarsson) Gylta	1440—1452[7]
Ture Jönsson (Svarte Skåning)	1454—1480†
Lindorm Björnsson (Vinge)	1481—1498

[1] Till lagmän därstädes förordnades den 18 juli 1718 resp. *Nils Silfverskiöld*, *Johan Rudberus* (s. å. adlad *Cederbielke*), *Sven Dimberg* (1719 adlad *Dimborg*), *Erik Wrangel* och *Hans Georg Strömfelt*.

[2] Jfr kungl. brev den 5 maj 1733.

[3] En mindre förändring inträffade vid 1824 års ingång, i det att då till följd av kungliga brevet den 16 juli 1823 Östra Hisings härad överfördes till Bohus läns och Vikarnes lagsaga.

[4] Jfr kungliga breven den 21 juni 1826 och den 22 december 1841.

[5] I verkligheten omfattade den Skaraborgs län, Bohuslän, Dalsland samt Ale, Väne, Vättle, Flundre och Bjärke härad av Älvsborgs län.

[6] Som underlagmän i lagsagan hava under medeltiden och 1600-talet fungerat: Magnus Petersson (styckad sköld med blomster och halv lilja) 1358, Peder Jönsson djäkn (schack) 1393—99, Torsten Simonsson (spets nedifrån) 1413—31, Hans Svensson (Forstena-släkten) 1494, Nils Krumme 1509, Axel Drake 1620—21, Jöran Claesson (Uggla) 1621—23, Åke Soop 1626—31, Jöns Bonde 1632—37, Petrus Canutius (sedermera adlad Bäfverfeldt) 1637—39, Magnus Paulinus 1639—44, Petrus Dober 1646 (fullm. $^{28}/_{6}$) och till 1652, Jakob Lithman 1653—71 och Johan Lagerhjelm 1674—79.

[7] Kallas efter avsättningen i en privat urkund lagman i Västergötland ännu 1461, medan efterträdaren samtidigt i offentliga urkunder bär samma titel.

Ture Jönsson (Tre rosor)[1] ..... 1499—1529
Carl Eriksson (Gyllenstierna), fullm. $^{29}/_{9}$ 1529 ..... 1529—1541†[2]
Lagsagan uppdelad (jfr nedan) ..... 1550—1562[3]
Erik Gustafsson (Stenbock), fullm. $^{20}/_{11}$ 1568 ..... 1568—1597
Axel Stensson (Lewenhaupt), fullm. $^{12}/_{12}$ 1597 ..... 1597—1600[4]
Jöran Eriksson (Ulfsparre) ..... 1603—1605
Lagsagan uppdelad (jfr nedan) ..... 1606—1618
Gabriel (Gustafsson) Oxenstierna (jfr nedan) ..... 1618—1640†
Jöns Kurck, fullm. $^{31}/_{3}$ 1641 ..... 1641—1652†
Magnus Gabriel De la Gardie, fullm. $^{27}/_{3}$ 1652 ..... 1652—1681
Gustaf Adolf De la Gardie, fullm. $^{24}/_{2}$ 1681 ..... 1681—1684[5]
Carl Bonde, fullm. $^{12}/_{12}$ 1684 ..... 1684—1687
Jonas Schönberg, fullm. $^{16}/_{9}$ 1687 ..... 1687—1690
Germund Cederhielm, fullm. $^{4}/_{7}$ 1690 ..... 1690—1712
Olof Gyllenborg, fullm. $^{30}/_{3}$ 1712 ..... 1712—1725
Ulrik Christoffer Frölich, fullm. $^{26}/_{4}$ 1725 ..... 1725—1733
Lagsagan uppdelad (jfr nedan) ..... 1733—1749
Göran Anton Albert von Knorring (jfr nedan) ..... 1749—1750
Carl Hallenborg, fullm. $^{9}/_{3}$ 1750 ..... 1750—1752
David Göthenstierna, fullm. $^{5}/_{11}$ 1752 ..... 1752—1755†
Johan Braunerhielm, fullm. $^{4}/_{10}$ 1755 ..... 1755—1758†
Ture Ollonberg, fullm. $^{7}/_{12}$ 1758 ..... 1758—1761†
Lars Stierneld, fullm. $^{10}/_{11}$ 1761 ..... 1761—1770
David Fredrik Hummelhielm, fullm. $^{24}/_{1}$ (ej $^{9}/_{1}$) 1770 ..... 1770—1782
Johan Adam Hierta, fullm. $^{15}/_{4}$ 1782 ..... 1782—1796
Carl Emanuel Eneroth, fullm. $^{3}/_{3}$ 1796 ..... 1796—1810
Georg Adolf Koskull,[6] fullm. $^{7}/_{5}$ 1810 ..... 1810—1816
Johan Herman von Strokirch, fullm. $^{18}/_{12}$ 1816 ..... 1816—1841†
Per Holmertz, fullm. $^{22}/_{12}$ 1841 ..... 1842—1849

Lagmän i den från 1550 och troligen till omkring 1562 uppdelade lagsagan hava varit:

[1] Denne avsattes 1501 från ämbetet på grund av påstått förräderi och i hans ställe förordnades i januari 1502 *Erik Eriksson* (Gyllenstierna), som hann med att förrätta lagmansting, innan han avled i juli s. å. Efter hans död insattes Ture Jönsson på nytt i ämbetet.

[2] De närmaste åren efter Carl Erikssons död 1541 blev någon ny lagman ej tillsatt (saken diskuterades av konungen ännu den 28 juni 1544), och några lagmansting synas ej heller hava hållits. Istället fungerade det s. k. regementsrådet i Västergötland vid landsting i Skara och Nya Lödöse. Uppgifter i litteraturen, att Gustaf Olofsson (Stenbock) 1542 och Abraham Eriksson (Leijonhufvud) 1544 utnämnts till lagmän i Västergötland, äro sålunda helt obestyrkta. Hur länge regementsrådet ägde bestånd är ej med visshet känt. Det senaste belägget härrör från 1545. Se VFT I: 4—5, s. 74—75.

[3] Såsom underlagman i Västergötland omtalas 1565—68 Staffan Persson till Almö (Kåkinds hd), som möjligen fungerade å Kungl. Maj:ts vägnar. Någon ordinarie lagman i lagsagan är i varje fall icke känd från nämnda tid.

[4] År 1601 fanns det sannolikt ingen lagman tillsatt, ty då hölls lagmanstinget av två häradshövdingar, nämligen Claes Andersson (Ekeblad) och Torsten Christoffersson (Forstena-släkten).

[5] Sedan denne redan s. å. blivit hovrättsråd i Svea hovrätt samt följande år president därstädes, uppehölls tjänsten 1681—83 av vice lagmannen Johan Scheffer.

[6] Kallas i statskalendern felaktigt för *Gustaf* Adolf Koskull.

1. I Älvsborgs läns lagsaga:

Nils Ribbing, fullm. $^{20}/_{4}$ 1550 ..... 1550—1555
Peder Andersson (Hjorthuvud av Brandstorp), fullm. $^{20}/_{4}$ 1550 ..... 1550—1558

2. I Läckö läns lagsaga:

Bengt (Bengtsson) Gylta, fullm. $^{20}/_{4}$ 1550 ..... 1550—1560
Olof Pedersson (Örnfot i Västergötland), fullm. $^{20}/_{4}$ 1550 ..... 1550—1558

Lagmän i den åren 1606—18 uppdelade lagsagan hava varit:

1. I den s. k. Övre lagsagan:[1]

Seved Ribbing, fullm. $^{19}/_{4}$ 1606 ..... 1606—1613†

2. I den s. k. Nedre lagsagan:[2]

Jöran Eriksson (Ulfsparre)..... 1606—1612†

3. I den till hertig Johans furstendöme hörande delen av lagsagan:

Gabriel (Gustafsson) Oxenstierna, fullm. $^{8}/_{6}$ 1612 ..... 1612—1618

4. I den till konungadömet hörande delen av lagsagan:[3]

Jöran Gyllenstierna ..... 1614—1618†

Lagmän i den åren 1733—49 uppdelade lagsagan hava varit:

1. I Skaraborgs läns lagsaga:

Ulrik Christoffer Frölich, fullm. $^{5}/_{5}$ 1733 ..... 1733—1749

2. I Älvsborgs läns lagsaga:

Göran Anton Albert von Knorring, fullm. $^{5}/_{5}$ 1733 ..... 1733—1749

---

[1] Såsom underlagman fungerade 1611—13 Michel Arvidsson (Uggla).
[2] Såsom underlagman fungerade 1608—10 Nils Galle.
[3] Såsom underlagmän fungerade 1614—16 Michel Arvidsson (Uggla) och 1617 Magnus Månsson.

II: 1. Domsagor i Älvsborgs län.

A. Tiden före 1680.

1. *Kinds härad.*[1]

Tingsplats:[2] Svenljunga.

Kinds härad var av ålder indelat i fjärdingar, som samtidigt utgjorde tingslag. Den äldsta kände häradshövdingen i Kind var *Jöns Bengtsson* (sparre) 1397—1409, som inom häradet ägde gården Redslarp i Gällstads socken. Denne inleder raden av icke mindre än fem generationer av släkten Drake af Intorp, som son efter far om ock med vissa avbrott varit häradshövdingar i Kind.[3] Dessa voro, förutom den förutnämnde Jöns Bengtsson, väpnaren *Arvid Jönsson* 1421—34,[4] väpnaren *Knut Arvidsson* 1458, väpnaren och riksrådet *Arvid Knutsson* 1483—91 eller sannolikt till sin död 1497 samt väpnaren *Olof Arvidsson* 1503. Samtliga bodde eller ägde gårdar inom häradet. Såsom synes äro källorna alltför sporadiska för att medgiva några säkra slutsatser rörande längden av den ämbetstid, som de olika släktmedlemmarna representerat, och det måste därför lämnas öppet, huruvida de som regel följt omedelbart efter varandra. År 1413 omtalas i varje fall i källorna *Odde Ulfsson* som häradshövding i Kind och Gjurd Götsson (sparre över halv lilja) som substitut. Den sistnämnde kallas påföljande år häradshövding. Då Knut Arvidsson dog redan 1459, är det vidare mindre troligt, att den då späde sonen kunnat efterträda honom. I källorna nämnas också såsom häradshövdingar i häradet omedelbart därefter *Arvid Erlandsson* (sparre

[1] *Litteratur:* G. Djurklou, Lifvet i Kinds härad i Västergötland i början af sjuttonde århundradet. Anteckningar ur häradets domböcker (1885); M. Pettersson, Kinds härad (3 uppl. 1900).

[2] Tingsplatserna i Götaland hava i allmänhet växlat före 1638, då Göta hovrätt förständigade landshövdingarna att tillse, att varje härad erhöll ett fast tingsställe (Göta hovrätts registratur 1638 $^{20}/_{6}$). De tingsplatser, som här och i det följande omtalas under varje häradsrubrik, hava sålunda i regel begagnats först vid mitten av 1600-talet. — Ang. tingsplatserna i Älvsborgs län se närmare F. Wildte i Rig 1931, s. 176 ff. och i Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1951, s. 78 ff.

[3] Eftersom den femte av ätten, Olof Arvidsson, blev stamfader för släkten Stenbock, kan man i verkligheten tala om ej mindre än sju generationer, som son efter far varit häradshövdingar i Kind, vartill kommer ytterligare en sonson till den sjunde häradshövdingen. — Det bör måhända påpekas, att ovannämnda generationer aldrig burit namnet Drake af Intorp, men enär de i Elgenstiernas ättartavlor äro uppförda under denna ätt, kan detta släktnamn här lämpligen begagnas, allra helst som deras vapenbilder haft skiftande utseende (sparre och sparre över stjärna).

[4] Denne hade dessförinnan varit häradshövding i det närbelägna Ås härad.

över figur) 1459—72[1] samt *Broder Buth* 1476, vilken bodde inom häradet å sin sätesgård Bragnum och var Knut Arvidssons svärson. Däremot är det möjligt, att Tord Björnsson (Store), vilken bodde på sätesgården Torestorp inom häradet, och vilken 1499 säges vara häradshövding i Kind, tjänstgjort blott som vikarie åt Olof Arvidsson, om denne får antagas hava efterträtt fadern efter dödsfallet 1497. Sist i raden av medeltida häradshövdingar i Kind förekomma *Lars* (Nilsson) *Skumme* (omkr. 1510), som bodde inom häradet på sätesgården Limmared, *Knut Håkansson* (Tun) 1516 och till sin död 1518 samt väpnaren *Bengt Gylta* 1518 och förmodligen till sin död. Den sistnämnde, vars häradshövdingefullmakt, daterad den 21 oktober 1518, anmärkningsvärt nog är bevarad,[2] tjänstgjorde samtidigt som lagman i Närke (1519) och i Tiohärad (1520).

År 1529 befinnes f. d. befallningsmannen på Älvsborg *Severin* (Söffring) *Kijl* vara häradshövding i häradet, vilken befattning han innehade vid sitt frånfälle 1553. Tjänsten sköttes åtminstone till en början av Jöns Larsson (Bölja) och senare av Henrik Tysk (1538—40). Då riksrådet *Gustaf Olofsson* (Stenbock) den 12 augusti 1553 erhöll i förläning de gods, som framlidne Severin Kijl tidigare innehaft, har förläningen sannolikt omfattat även häradshövdingeräntan från Kind. I varje fall har den förre uppburit räntan 1558—69 och förmodligen till sin död 1571. År 1558 sköttes tjänsten av lagläsaren Lars Matsson i Åkatorp och 1566—69 av Per Jönsson i Hjärtsbo. Sedan *Birger Isaksson* (Halvhjort av Älmtaryd) åtminstone under tiden 1576—80 varit häradshövding i häradet, efterträddes han den 18 mars sistnämnda år av riksrådet och lagmannen i Västergötland *Erik Gustafsson* (Stenbock), vars fullmakt förnyades ett flertal gånger, ända tills han 1599 såsom hertig Carls motståndare definitivt lämnade riket. Vem som i slutet av hans ämbetstid läst lagen på tinget är icke bekant.[3] Huru som helst har denne okände person avfattat Kinds härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{4}/_{12}$ 1598—$^{9}/_{10}$ 1599).

Från och med 1600 hava följande varit häradshövdingar i Kind, nämligen befallningsmannen på Älvsborg *David Danielsson* (Hund) 1600—1603, kammarjunkaren *Filip von Scheiding* 1604—08, ståthållaren *Nils Stiernsköld* 1609 (fullm. $^{3}/_{4}$) och till sitt frånfälle 1627, kammarherren *Fredrik Stenbock* 1628 (fullm. $^{18}/_{4}$)[4] och till sin död

[1] Denne kallas f. ö. häradshövding i olika källor redan 1456, vilket väl får anses betyda, att han då vikarierat för Knut Arvidsson.

[2] Den är tryckt i VFT I: 8—9, s. 106.

[3] Man vet endast, att förutvarande lagläsaren Lars Matsson i Åkatorp ånyo tjänstgjort som tingsförrättare i Kind 1580—81 och Jöns Nilsson till Silarp 1595.

[4] Enl. kungl. brev i Kammarens registratur. Domboken har däremot $^{30}/_{3}$ s. å.

1652, borgmästaren *Henrik Burman* 1652—55, *Carl Anders Pommerenning* 1655 (fullm. $^{7}/_{7}$) och till 1665 samt underjägmästaren *Erik Hård* (af Segerstad) 1666 och till periodens slut.

Tingsförrättare i Kinds härad under tiden 1600—80 hava varit:

Bengt Knutsson (Hand)	1600—1603
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1604—1623
Anders Torkelsson i Pixbo	1624—1625
Hans Persson i Skövde	1626—1636
Lars Olofsson (Kempe) i Gravsjö	1637—1638
Anders Larsson Kroksander, GHKonst. $^{13}/_{10}$ 1638	1639—1643†
Nils Larsson i Finnekumla, GHKonst. $^{13}/_{5}$ 1644	1644—1654
Anders Hyltenius	1655—1667
Tyres Larsson Tåkenström	1668
Johan Johansson Lindelius	1669—1672
Johan Andersson Darelius	1673—1680

2. *Redvägs härad.*[1]

Tingsplats: Timmele.

Redvägs (tidigare Ridvegx) härad har under seklernas lopp undergått blott några smärre gränsregleringar i olika riktningar.

Från medeltiden äro kända blott tre häradshövdingar i Redväg, nämligen väpnaren *Bengt Uddsson* (Vinstorpa-ätten) 1412—24, som bodde inom häradet på sin sätesgård Vinzatorp (nuv. Vinsarp), *Lars Jakobsson* (två bjälkar med horn)[2] 1451 och väpnaren *Markvard Split* 1453—79. Den förstnämnde begagnade som substitut Anders djäkn 1415, och den sistnämnde åtminstone från 1478 Påvel Fynbo. Denne, som sedermera (under 1480-talet) blev häradshövding i Frökinds härad, fortsatte icke desto mindre att sköta rättskipningen i Redväg ännu 1505. Då det omtalas, att dåvarande häradshövdingen i Vedens och Gäsene härad Mats Kafle 1522 utfärdat ett fastebrev rörande jord i Redväg, behöver detta sålunda icke nödvändigt betyda, att Kafle varit häradshövding jämväl i sistnämnda härad. Snarare är det troligt, att han innehaft blott ett mer eller mindre tillfälligt förordnande att uppehålla tjänsten därstädes.

Vid nya tidens början företer häradshövdingelängden i Redväg en förhållandevis stor lucka. Som häradshövding i häradet 1537 finna vi dåvarande lagmannen i lagsagan, riddaren och riksrådet *Carl Eriksson* (Gyllenstierna), och som tingsförrättare möter 1542—49 *Måns Olsson* i Farstorp, även kallad *skrivare*. Ännu 1546 omtalas den sistnämnde som vikarie, men påföljande år (jfr HH 4, s. 345) synes han hava erhållit fullmakt som häradshövding. Han efterträddes

[1] *Litteratur:* C. J. Ljungström, Redvägs härad med staden Ulricehamn (1861).
[2] Enligt K. H. Karlsson innehåller vapnet istället tre bjälkar.

av fogden *Halvard Knutsson* 1550—73, som åtminstone under den första tiden lät Henrik Tysk uppehålla tjänsten. År 1576 befinnes häradshövdingeräntan från Redväg vara förlänad åt riksrådet och lagmannen i Smålands lagsaga *Erik Carlsson* (Gyllenstierna), vilken innehade densamma till sitt frånfälle 1586. Som substitut anlitade denne frälsemannen Jöns Nilsson till Silarp 1576 och lagläsaren Lars Heliesson 1577—86. Erik Carlsson efterträddes av Johan III:s köksmästare, sedermera riksrådet och lagmannen i Tiohärads lagsaga *Erik Ribbing*, som behöll räntan till sin död 1612. Vid ett tillfälle nämligen den 24 april 1594 synes brodern Peder Ribbing till Ulvsnäs (Smål.) hava vikarierat för honom.[1]

Senare häradshövdingar i Redväg hava varit ryttmästaren *Bengt Kafle* 1613—14, *Anders Svensson* (Rosenquist) 1614—20 och advokatfiskalen, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing* 1621—41. Den sistnämnde erhöll 1628 häradshövdingeräntan från bl. a. Redväg i form av tillägg till assessorslönen med stöd av kungliga brevet den 29 april s. å. Räntan överlätes sedermera enligt kunglig resolution den 13 augusti 1641 på enahanda villkor åt assessorn i samma hovrätt *Olof Mårtensson Bärling*. Den 29 april 1653 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att räntan skulle för framtiden ingå i Göta hovrätts lönestat, och till följd härav kom den från nämnda år att tillsammans med motsvarande räntor från Ås och Vedens härad disponeras av assessorn därstädes *Erland Kafle*. Denne behöll räntan till sin död 1678 och därefter erhöll hans sterbhus rätt till tvenne nådår.

Tingsförrättare i Redvägs härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Erik Ribbing, häradshövding i häradet	1599—1602
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1608—1624
Hans Persson i Skövde	1625—1626
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla ..... ånyo	1627
Anders Pedersson i Svarttorp	1628—1630
Lars Olofsson (Kempe) i Gravsjö	1633—1639
Anders Larsson Kroksander	1639—1643†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{16}/_{5}$ 1644	1644—1653
Erland Kafle, häradshövding i häradet	1654—1663[2]
Olof Gammal	1664—1670
Johan Andersson Darelius	1671—1680

[1] Dombrevet föreligger i kopia bland Västergötlands handl. (KA) 1617: 5. Då Peder men icke Erik skrev sig till Ulvsnäs, synes detta förhållande tyda på att någon felskrivning av namnet icke kan misstänkas, trots att den förre vid ifrågavarande tillfälle var ståthållare på Vadstena och följaktligen var bosatt i en helt annan landsända. Enligt Stockholms stads tänkebok vikarierade Jöns Nilsson till Silarp för Erik Ribbing omkring 1590. — Ang. dennes substitut efter 1602 se vidare nedan.

[2] Under denna tid tjänstgjorde dock lagläsarna Olof Gammal (1656) och Erik Mårtensson (1657) som tillfälliga vikarier.

3. *Marks härad.*[1]

Tingsplats: Skene.

Under medeltiden hade Marks härad samma omfattning som under nyare tid. Det var emellertid från början indelat i fjärdingar, som förmodligen utgjort tingslag. Liksom Kinds härad i äldsta tid hämtat sina flesta häradshövdingar från en bestämd släkt (Drake af Intorp), gick häradshövdingämbetet i Mark från början av 1400-talet så att säga i arv bland medlemmar av släkten Ribbing. Ej mindre än sex personer med detta namn hava sålunda under tiden 1415—1580 varit häradshövdingar därstädes. Först följde de båda bröderna *Knut Ribbing* 1415 och *Peder Ribbing* 1421, vilka efter varandra voro bosatta på slottet Öresten inom häradet. Omkring 1424 vidtog ett interregnum, under vilken tid sedermera riksrådet och riddaren *Martin Svan* innehade ämbetet. Denne bodde jämväl inom häradet på sin sätesgård Byslätt (nuv. Hovgården i byn Byslätt) i Istorps socken. Sannolikheten talar för att han varit häradshövding till sin flykt ur riket, vilken inträffade 1452. Sju år senare hade han i varje fall efterträtts av väpnaren *Peder Ribbing*, som var son eller brorson till den ovannämnde Peder Ribbing och vilken omtalas ~~som härads~~-hövding i Mark ännu 1474. Denne efterföljdes i tur och ordning av sonen väpnaren *Knut Ribbing* 1484—1512 och sonsönerna *Seved Ribbing* 1523 (fullm. $^{22}/_{10}$) och till sitt frånfälle 1530 samt *Nils Ribbing* 1531 (fullm. $^{14}/_{2}$) och till sin död omkring 1583.[2] Släktens huvudgård Svansered (nuv. Svansjö) var belägen i Torestorps socken inom häradet, och bland ägarna märkas häradshövdingarna Knut och Nils Ribbing. Några medeltida underhäradshövdingar i Mark äro icke kända, vilket förmodligen beror på att dess häradshövdingar i regel själva uppehållit tjänsten. Då Seved Ribbing 1528 vid ett tillfälle var förhindrad, anlitade han som vikarie riddaren och riksrådet Ture Eriksson (Bielke), och brodern Nils Ribbing begagnade 1552 sin svåger Carl Tordsson (Store) som substitut. Även detta tyder på att några stadigvarande underhäradshövdingar ej tills vidare förekommit i häradet. Först 1579 omtalas Nils Ribbing hava tillsatt en lagläsare, nämligen Måns Larsson i Kullbäck[storp], vilken fungerade även under efterträdaren (1579—90). Som sådan omtalas ståthållaren, sedermera riksrådet *Jöran Eriksson* (Ulfsparre) 1584—1603, vilken samtidigt

[1] *Litteratur:* A. Melander, Anteckningar om Marks och Bollebygds härader i Älfsborgs län (1913).

[2] I Elgenstierna (VI: 289) anges han hava dött redan 1580, men detta är föga troligt med hänsyn till att han förutsättes vara vid liv i flera samtida handlingar av olika slag ännu tre år därefter.

var lagman på Öland. Denne efterföljdes av sonen *Erik Jöransson* (Ulfsparre) 1604—08. Senare häradshövdingar i häradet hava varit kammarjunkaren *Ulf Bonde* 1608 (fullm. $^{27}/_{12}$) till 1615, vice presidenten i Svea hovrätt *Olof Stråle* 1615—19, assessorerna i samma hovrätt *Johan Månsson* (Ulfsparre) 1620—22 och *Johan Adler Salvius* 1624 till sin död 1652, *Anders Skrifver* 1653 (fullm. $^{20}/_{8}$) till 1654 samt *Christoffer Gyllengrip* 1655 och till periodens slut.

Tingsförrättare i Marks härad under tiden 1597—1680 hava varit:

Erik Månsson		1597
Nils Galle i Annestad		1601—1603
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla		1604
Per Bengtsson (Pilefelt)		1605
Botvid Larsson i Bålltorp		1608
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	ånyo	1609—1610
Hans Persson i Skövde		1610—1611
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	ånyo	1611—1623
Anders Torkelsson i Pixbo		1624
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	ånyo	1625—1626
Hans Persson i Skövde	ånyo	1626—1638
Anders Larsson Kroksander, GHKonst. $^{13}/_{10}$ 1638		1639—1643†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{16}/_{5}$ 1644		1644—1653
Christoffer Gyllengrip, häradshövding i häradet		1655—1676
Johan (Andersson) Dubb[1]		1677—1680

4. *Bollebygds härad.*[2]

Tingsplats: Flässjum.

Bollebygds (tidigare Ballabygds) härad omfattade under äldre tid liksom senare blott tre socknar. Från medeltiden är endast en häradshövding med säkerhet[3] känd, nämligen väpnaren *Peder Pedersson* (sparre) 1401, som var bosatt inom häradet å sätesgården Forsa.

Den 13 maj 1525 utfärdade Gustaf Vasa ett brev till *Erik Stensson*[4] i egenskap av häradshövding i Bollebygd. Av den kortfattade notisen härom i riksregistraturet framgår ej tydligt, huruvida brevet innehöll en häradshövdingefullmakt eller var en vanlig skrivelse av obekant innehåll. Härmed bör jämföras förhållandet, att Erik

[1] Denne tjänstgjorde redan tidigare (allt ifrån 1662) omväxlande med häradshövdingen. Under 1660 vikarierade lagläsaren Erik Månsson (Bergh).

[2] *Litteratur:* A. Melander, Anteckningar om Marks och Bollebygds härader i Älfsborgs län (1913).

[3] Elgenstierna (IV: 706) uppger visserligen, att väpnaren Brynte Bertilsson (Lilliehöök) skulle hava varit häradshövding i Bollebygd 1497—1509, men något diplom, som visar riktigheten härav, har jag ej funnit. Däremot var nämnde person 1497 häradshövding i Kullings härad, varför en förväxling möjligen ägt rum.

[4] Denne var svärson till den i föregående not omnämnde Brynte Bertilsson.

Stensson i ett synebrev från samma år[1] omtalas som häradshövding i det närbelägna Vättle härad. Han kallas i sistnämnda brev välbördig, varför han får antagas hava tillhört frälseståndet, ehuru hans vapen tills vidare är okänt. Dessutom förekommer han i en förteckning över rusttjänstskyldiga i Västergötland, Dal och Värmland från 1529. Då samme person år 1526 nämnes som häradshövding jämväl i Sävedals härad, bör Bollebygd vid nya tidens början hava varit förenat med Vättle och Sävedal till en gemensam domsaga. Vättle och Sävedal utbyttes förmodligen 1529 mot Askim och i varje fall omtalas fogden *Joen småsven* 1531 som häradshövding blott i Bollebygd och Askim. Dessa härad sakna likväl gemensamma gränser på marken. Den 26 februari 1537 utnämnde Gustaf Vasa *Olof Matsson* till häradshövding endast i Bollebygd, vilket ämbete han enligt en rusttjänstlängd från 1539 då fortfarande innehade. Tretton år senare erhöll häradet en ny häradshövding, nämligen *Per Jönsson* i Hjärtsbo (fullmakt $^{30}/_{4}$ 1552), vilken levde ännu 1568. År 1573 finna vi ståthållaren *Brynte Birgersson* (Lillie) som häradshövding i såväl Bollebygd som Kulling, vilka härad sedermera till dennes död 1586 bildade gemensam jurisdiktion. Under hans efterträdare *Arvid Månsson* (Stierna) 1587—1614[2] var Bollebygd ånyo särskild domsaga.[3] Häradshövdingeräntan från häradet var från 1619 förlänad åt *Isak Henriksson Silfverhielm*,[4] vilken den 29 april 1628 i egenskap av dåvarande assessor i Svea hovrätt erhöll samma ränta tillika med åtskilliga andra häradshövdingeräntor i Småland, Östergötland och Uppland som önetillägg i hovrättsstaten. Dessa räntor uppbar Silfverhielm ännu 1633, men därefter synes han fått avstå dem åt någon kollega inom hovrätten. Dennes namn är dock ej bekant. Den 31 mars 1642 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Bollebygd skulle för framtiden disponeras av Göta hovrätt. Till följd härav erhöll assessorn därstädes *Carl Lundius* d. ä. samma ränta såsom lönetillägg och efter honom i tur och ordning assessorn *Erik Drysenius* 1647—52, aktuarien i samma hovrätt *Olof Olofsson Fredling* 1653—55[5]

[1] Tryckt i VFT II: 6—7, s. 109.

[2] Enligt Elgenstierna (VII: 612) skulle Arvid Månsson (Stierna) hava avlidit den 16 februari 1596, ehuru arvskiftet efter honom hållits först 1618. Han levde emellertid ännu 1615, då han uppträdde på tinget i Östbo härad (Smål.) och dog förmodligen 1617/18.

[3] Från 1590 omtalas i Västergötlands handl. (KA) som hans vikarie lagläsaren Måns Larsson. Enligt uppgift i 1639 års renov. dombok (Göta hovrätts arkiv) tjänstgjorde denne i häradet redan 1582.

[4] Hans fullmakt omtalas i domboken hava upplästs på tinget den 15 november 1619.

[5] Efter Fredlings död 1655 uppbars häradshövdingeräntan ett år av hans sterbhus.

samt notarien sedermera aktuarien därsammastädes *Daniel Jöransson Wessman* 1657 och till periodens slut.

Tingsförrättare i Bollebygds härad under tiden 1600—80 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1600—1601
Per Bengtsson (Pilefelt)	1604
Botvid Larsson i Bålltorp	1608—1610
Anders Torkelsson i Pixbo	1619—1644†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{7}/_{5}$ 1645	1645—1667 [1]
Daniel Jöransson Wessman, häradshövding i häradet	1667—1668
Erik Håkansson Danner	1669—1680

5. *Vedens härad.*[2]

Tingsplats: Åslätt.

Vedens (tidigare Vidhundhe, Vithinda, Viende, Venns eller Vens) härad hade i äldre tid ungefär samma omfattning som senare. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var riddaren och riksrådet *Tord* (Filipsson) *Bonde* 1472 och till sin död 1484. Han var bosatt på sin sätesgård Säm i det närbelägna Gäsene härad. Tjänsten sköttes tidvis (1479—82) av väpnaren Hans Svensson (Forstena-släkten). Bondes efterträdare blev väpnaren *Anders Pedersson* (Stierna) 1484—99.[3] Kort därefter förenades Veden med Gäsene under väpnaren *Mats* (Larsson) *Kafle* som häradshövding. Denne bodde å sätesgården Hallarne (nuv. Hallanda) i sistnämnda härad, där han var häradshövding redan 1489. År 1505 omtalas han hava motsvarande befattning jämväl i Veden. Hur länge han behållit Veden är en fråga, som är svår att besvara.[4] År 1537 hade han emellertid avstått ämbetet därstädes till sin son *Lars Matsson* (Kafle), medan han själv efter allt att döma fortfarande var häradshövding i Gäsene.

Senare häradshövdingar i Veden hava varit *Henrik Tysk* till Tolabo 1541—52, f. d. fogden *Anders Bengtsson* (Hård af Torestorp) 1559—80, f. d. fogden *Christoffer Ribbing* 1582—90, *Gustaf Olofsson* (Kafle) 1592—1606 samt *Anders Olofsson* (Oxehufvud) 1607 och till sin död 1618. Den sistnämnde hade tidigare (1589—94 och 1604) tjänstgjort som lagläsare i häradet. I häradshövdingelängden följde därefter kamreraren *Peder Olofsson* 1619—22, sedermera stadspresidenten i Göteborg *Nils Börjesson* 1623—28, kammarskrivaren *Nils Nilsson*

[1] Vissa ting under denna tid höllos av dåvarande häradshövdingen Wessman.

[2] *Litteratur:* C. J. Ljungström, Åhs och Wedens härader samt staden Borås (1865).

[3] Han ägde flera säterier i Ås härad.

[4] År 1525 omtalas en tingsförrättare i häradet vid namn Tord Eriksson.

(sedermera adlad Stiernflycht) 1628—29, *Nils Börjesson* ånyo 1631—32, kammarförvanten, senare kamreraren *Börje Pedersson* 1633—34, sekreteraren *Anders Gylle* (1639 adlad *Gyldenklou*) 1636 (fullm. $^{4}/_{8}$) och till 1641, assessorn i Svea hovrätt *Åke Soop* 1642 (fullm. $^{5}/_{5}$) och till 1650 samt *Anders Hyltenius* 1651 (fullm. $^{16}/_{7}$) och till 1653. Den 29 april sistnämnda år beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntorna från Vedens, Ås och Redvägs härad skulle tilldelas assessorn i Göta hovrätt *Erland Kafle* som tillägg i hovrättslönen. Denne behöll såsom redan tidigare nämnts räntorna till sin död 1678, och därefter fick hans sterbhus rätt till två nådår.

Tingsförrättare i Vedens härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Lars Matsson i Åkatorp	1595
Nils Galle i Annestad	1601
Anders Olofsson (Oxehufvud)	ånyo 1604
Per Bengtsson (Pilefelt)	1607—1608
Botvid Larsson i Bålltorp	1609—1614
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1615—1622
Anders Torkelsson i Pixbo	1623
Hans Persson i Skövde	1624—1632
Anders Torkelsson i Pixbo	ånyo 1633—1644†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{7}/_{5}$ 1645, från 1651 häradshövding i häradet	1645—1653
Erland Kafle, häradshövding i häradet	1654—1663[1]
Olof Gammal	1664—1670
Johan Andersson Darelius	1671—1680

6. *Ås härad.*[2]

Tingsplats: Hällstad.

Ås (tidigare Aas eller Ass) härad var under medeltiden något större än senare. Då Dövene socken på 1560-talet uppgick i andra socknar, överfördes sålunda en del därav till Frökinds härad. Den äldsta kände häradshövdingen i Ås var väpnaren *Arvid Jönsson* (Drake af Intorp) 1400—21, som var bosatt i Möne inom häradet. Bland hans efterträdare märkas väpnaren *Peder Tomasson* (stjärna) 1441—53 och väpnaren *Broder Buth* 1484—99, vilken sistnämnde hade till hemvist Bragnum i Kinds härad, där han tidigare varit domhavande. Buth efterträddes 1500 av sin svärson *Lars Skumme*, som senare fick motsvarande befattning i Kind. Omkring 1520 uppehölls

[1] Under denna tid tjänstgjorde dock lagläsarna Olof Gammal (1656) och Erik Mårtensson (1657) som tillfälliga vikarier.

[2] *Litteratur*, se ovan under 5.

tjänsten i Ås av Mats Kafle, som bodde på sin sätesgård Hallarne (Gäsene hd).

År 1538 omtalas frälsemannen *Mats Jonsson* som häradshövding i Ås. Den 16 februari 1542 utnämndes *Bror Eriksson* (Buth) till samma befattning.[1] Tio år senare hade denne efterträtts av fogden *Joen Bagge*. Den 16 augusti 1568 förordnades *Nils Pedersson* (Lilliehöök) till häradshövding i häradet, vilket ämbete han innehade till sin död 1579. Till efterträdare fick han s. å. köksmästaren *Erik Andersson* (Ekeblad), som likväl redan den 27 juni 1580 måste avstå ämbetet åt köksmästaren *Polykarpus Copp*. Denne fick 1581 vika för *Arvid* (Jöransson) *Svan* men befinnes åter vara häradshövding i häradet 1583. Två år senare hade ämbetet ånyo övergått till *Erik Andersson* (Ekeblad), som emellertid avled kort därefter (1585). Huruvida de hastiga växlingar i ämbetet, för vilka nu redogjorts, haft någon motsvarighet beträffande rättskipningen inom häradet, låter sig numera icke avgöra. Sannolikt har tjänsten oberoende härav uppehållits av vikarier. Endast två lagläsare äro dock kända från ifrågavarande tid, nämligen Måns Olsson i Farstorp (vanligen kallad Måns skrivare) 1547—61 och Anders Toresson i Tingberg (Ale hd) 1581. Senare häradshövdingar i Ås hava varit *Axel Posse* 1585—1608,[2] *Michel Arvidsson* (Uggla) 1610 och till sin död 1620 samt översten *Wolmar Stackelberg* 1621 (fullm. $^{16}/_{11}$) och till 1628.

Den 12 april 1629 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Ås skulle överföras till Svea hovrätts stat. Till följd härav erhöll hovrättsassessorn *Erik Andersson* nämnda ränta i form av lönetillägg 1629—34, men därefter förlänades den åt riksrådet *Erik Ryning* 1634 (fullm. $^{19}/_{12}$) och ännu 1652. Med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653, enligt vilket häradshövdingeräntan från bl. a. Ås, Veden och Redväg skulle disponeras av Göta hovrätt, tilldelades nämnda räntor assessorn därstädes *Erland Kafle*. Som redan tidigare nämnts uppbar denne räntorna till sin död 1678, varefter hans sterbhus erhöll rätt att tillgodogöra sig dem under ytterligare två år.

Tingsförrättare i Ås härad under tiden 1600—80 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1602
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1605
Per Bengtsson (Pilefelt)	1607
Botvid Larsson i Bålltorp	1609
Michel Arvidsson (Uggla), häradshövding i häradet	1610—1620
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1620—1622
Anders Pedersson i Svarttorp	1623

[1] I (det tryckta) registraturet har Ås härad förväxlats med Åse.
[2] Som hans vikarie tjänstgjorde 1595 Anders Olofsson (Oxehufvud).

Hans Persson i Skövde	1624—1632
Anders Torkelsson i Pixbo	1633—1644†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{7}/_{5}$ 1645	1645—1653
Erland Kafle, häradshövding i häradet	1654—1663[1]
Erik Månsson (Bergh)	1664
Olof Gammal	1665—1668
Erland Kafle, häradshövding i häradet ..... ånyo	1669—1670[2]
Johan Andersson Darelius	1671—1680

7. *Gäsene härad.*[3]

Tingsplats: Ljung.

Gäsene härad har alltsedan 1400-talet icke undergått någon förändring beträffande omfattningen. Den äldsta kände häradshövdingen därstädes var väpnaren *Sigvid Ingemarsson* 1430, som åtminstone något senare (1433) bodde på sätesgården Martorp i Kinne härad. Hur Gäsene mot slutet av medeltiden och möjligen ännu vid nya tidens början varit förenat med Vedens härad till en domsaga under häradshövdingen *Mats* (Larsson) *Kafle* har tidigare (ovan s. 218) omtalats.[4] Enligt en uppgift i konung Gustaf den förstes registratur förordnades riksrådet *Christoffer Andersson* (Ekeblad) till häradshövding i Gäsene i januari 1542, men redan två år senare omtalas i samma källa, att ämbetet var ledigt, varvid konungen beslöt att begagna räntan till annat ändamål. Samtidigt fick fogden i uppdrag att tillsätta en vikarie å Kungl. Maj:ts vägnar. Under hur lång tid detta tillstånd varade är icke känt, men 1551—53 befinnes riksrådet *Sten Eriksson* (Leijonhufvud) vara innehavare av häradshövdingeräntan från Gäsene med lagläsaren Måns Olsson i Farstorp som substitut. Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Lindorm Matsson* (Kafle) 1556, fogden *Truls* (Persson) *Marbo* 1559 (fullm. $^{22}/_{6}$), *Bror Eriksson* (Buth) till 1568, ståthållaren *Knut Bengtsson* (Hård af Torestorp) 1568 (fullm. $^{16}/_{8}$) till 1577, *Jöns Nilsson* till Silarp 1578—83, *Olof Olsson* 1584—90,[5] *Erik Åkesson* (Soop) 1593—95, ryttmästaren *Sigge Arvidsson* (Rosendufva) 1600—05, *Jöran Claesson* (Ekeblad)[6] 1606—16, ränteskrivaren *Hans Pedersson* i Bogesund 1617—27 samt

[1] Under denna tid tjänstgjorde dock lagläsarna Olof Gammal (1656) och Erik Mårtensson (1657) som tillfälliga vikarier.

[2] Lagläsaren Olof Gammal omväxlade med häradshövdingen under år 1670.

[3] *Litteratur:* G. E w a l d, Beskrivning över Gäsene härad (1926).

[4] Uppgiften hos E l g e n s t i e r n a (IV: 72), att farfadern Mats Kafle 1460 skulle hava varit häradshövding i Gäsene, beror förmodligen på något missförstånd.

[5] Som hans vikarier fungerade Lars Matsson i Åkatorp 1585 och Bengt Carlsson (Lilliestielke) 1590.

[6] I mitt arbete »Häradstingsprotokollen före 1614» (1945), s. 41 not 10 felaktigt identifierad såsom tillhörande ätten Stiernsköld.

assessorn i Svea hovrätt *Erik Andersson* 1627—28. Den 29 april sistnämnda år beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Gäsene skulle utgå till samme person i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Som tidigare omtalats fick han 1629 därjämte på enahanda villkor motsvarande ränta från Ås. Från denna fick han likväl avstå redan 1634, men däremot behöll han räntan från Gäsene ända till sin död 1640. Därefter förlänades sistnämnda ränta åt K. sekreteraren *Christoffer Fredrik Schwalch* (1645 adlad *von Schwalch*), vilken innehade densamma ännu 1652. Till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 överfördes räntan till Göta hovrätt och gavs åt notarien därstädes *Olof Gammal* (1675 adlad *Ehrencrona*). Denne behöll räntan med ett avbrott 1671—74 till sin död 1676, då han hunnit avancera till assessor i samma hovrätt. Avbrottet förklaras därigenom, att Kungl. Maj:t den 2 november 1671 givit tillstånd åt Olof Gammal att byta häradshövdingämbete med *Erik Hård*, som då var häradshövding i Tveta härad (Jönk. l.), men bytet gick sedermera tillbaka. Olof Gammal Ehrencrona efterträddes i Gäsene den 23 december 1676 av systersonen, sekreteraren, sedermera assessorn i Göta hovrätt *Samuel Ehrencrona*, som innehade ämbetet ännu vid periodens slut.[1]

Tingsförrättare i Gäsene härad under tiden 1600—80 hava varit:

Gunne Arvidsson i Kåsentorp		1601
Botvid Larsson i Bålltorp		1603—1604
Per Bengtsson (Pilefelt)		1604—1608
Botvid Larsson i Bålltorp	ånyo	1609—1614
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla		1615—1622
Anders Torkelsson i Pixbo		1623—1626
Hans Persson i Skövde		1626—1628
Anders Torkelsson i Pixbo	ånyo	1629—1644†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{7}/_{5}$ 1645		1645—1653
Olof Gammal, häradshövding i häradet		1654—1670
Johan Andersson Darelius		1670—1676
Samuel Ehrencrona, häradshövding i häradet		1677—1680

8. *Kullings härad.*[2]

Tingsplats: Hol.

Kullings härad hette tidigare Kolandz eller Kollens härad. Dessa äldre namnformer äro ej sällan svåra att skilja från motsvarande beteckningar för Kållands härad, varför i litteraturen otaliga för-

[1] Enligt 1676 års kungl. brev i ämnet skulle dock själva häradshövdingeräntan tills vidare tillfalla Olof Ehrencronas änka, eftersom hon i detta fall hade fordringar gentemot kronan.

[2] *Litteratur:* G. E w a l d, Beskrivning över Kullings härad (1925).

växlingar ägt rum. Den äldsta kände häradshövdingen i Kulling var *Kristman Andersson* i Rödene 1408—12. Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Bertil Pedersson* (Lilliehöök) 1462—94[1] samt dennes son väpnaren *Brynte Bertilsson* (Lilliehöök) 1496—97 och troligen till sin död 1510. Bertil Pedersson bodde på sin sätesgård Kolbäck inom häradet nära gränsen till Bjärke härad, där han samtidigt var häradshövding. Sonen var bosatt på sätesgården Opplo i Bjärke härad och efterträdde sannolikt fadern även i det sistnämnda häradet. Ännu på 1520-talet var Kulling (och kanske även Bjärke) i judiciellt avseende företrädd av en medlem av ätten Lilliehöök, nämligen den sistnämndes son *Peder Bryntesson* (även kallad *Peder Bonde*) 1525. Först fyra år senare föreligger bevis för att domsagan uppdelats i sina ursprungliga beståndsdelar. Häradshövding i Kulling blev då *Jon Svensson* (Lind af Hageby), fullmakt $^{22}/_{6}$ 1529. Under efterträdaren frälsemannen *Rasmus Nilsson* (fullmakt $^{31}/_{5}$ 1534), som bodde i Vittenne inom häradet, var Kulling en kort tid ånyo förenat med Bjärke. Senare häradshövdingar i Kulling hava varit *Arvid Claesson* (Uggla) 1540—54, riksrådet *Sten Eriksson* (Leijonhufvud) 1557 och sannolikt ännu 1559,[2] fogden *Nils Munck* 1563, ståthållaren *Jöns Bonde* 1564 (fullm. $^{13}/_{1}$)[3] och förmodligen till sitt frånfälle 1566, knekthövitsmannen *Brynte Birgersson* (Lillie) 1568 (fullm. $^{15}/_{8}$) och till sin död 1586[4] samt kammarjunkaren *Nils Andersson* (Lilliehöök) 1586 och likaledes till sin död (1618). Den sistnämnde hade 1588 såsom vikarie lagläsaren Måns Larsson i Kullbäckstorp (Askims hd).

Nils Andersson efterträddes som häradshövding i Kulling 1619 av ryttmästaren, sedermera översten *Arvid Hand*. Sedan denne 1621 avlidit i Riga, fick hans sterbhus rätt att uppbära räntan under ytterligare två år. Därefter följde 1624 assessorn i Svea hovrätt *Olof Christoffersson* (Forstena-släkten), men då denne tvenne år senare erhöll avsked från hovrättstjänsten, lämnade han även häradshövdingämbetet. Till hans efterträdare i Kulling utsågs 1627 assessorn i Svea hovrätt *Åke Soop*, vilken till följd av kungliga brevet den 29 april 1628 erhöll häradshövdingeräntan från såväl Kulling som en rad andra härad i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Då Soop 1641 lämnade hovrätten, övergick därför räntan från bl. a. Kulling till

[1] Under hans tid uppträdde 1463 som beseglare av ett köpebrev Per Kogh, som där kallas häradshövding i Kulling, men som trots detta får anses hava varit blott vikarie.

[2] Under denna tid tjänstgjorde Olof skrivare i Brunlid (Siene sn) såsom vikarie.

[3] Originalfullmakten är bevarad i Sävstaholmsarkivet (RA). Jfr HH 7, bih. s. 18.

[4] Denne var samtidigt häradshövding i det närbelägna Bollebygds härad.

hans kollega *Erik Bröms* (1645 adlad *Rosenhielm*). Den 29 april 1653 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Kullings och Bjärke härad skulle i fortsättningen tillhöra Göta hovrätts lönestat och i samband därmed tilldelas assessorn *Carl Lundius*. Nyssnämnda härad kommo härigenom att förenas till en gemensam domsaga, som ägde bestånd ända till periodens slut. Häradshövdingar därstädes efter Lundius, som avgick 1667,[1] hava varit *Israel Sparrman* 1668 och till sin död 1675 samt sekreteraren vid generalguvernementet i Göteborg *Johan Rasch* 1675 (fullm. $^{2}/_{6}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Kullings härad under tiden 1600—80 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1601
Botvid Larsson i Bålltorp	1604—1614
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1615—1620
Anders Pedersson i Svarttorp	1621—1626
Hans Persson i Skövde	1627—1638
Anders Larsson Kroksander, GHKonst. $^{13}/_{10}$ 1638	1639—1643†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{16}/_{5}$ 1644	1644—1653
Carl Lundius d. ä., häradshövding i häradet	1654—1667
Israel Sparrman, häradshövding i häradet	1668—1674
Johan Thiberg	1675
Johan Rasch, häradshövding i häradet	1675—1679
Erik Ekling	1680

9. *Vättle härad.*[2]

Tingsplats: Lerum.

Vättle (tidigare Vätla) härad bestod under medeltiden liksom senare av fem socknar. Den äldsta kände häradshövdingen var *Ragvald Torbjörnsson* 1410. Bland hans närmaste efterträdare märkas *Olof Henriksson* (ållon på en gren) 1428—37, väpnaren *Bengt Pik* 1446, som bodde på sin sätesgård Öjared inom häradet, samt väpnarna *Magnus Rolandsson* (snedbjälke med två rosor i vartdera fältet) 1483 och dennes son *Roland Magnusson* 1499, vilka båda efter varandra bodde på sätesgården Råda i Askims härad.

Vid nya tidens början förenades Vättle med Sävedal och Bollebygd till en gemensam domsaga. Häradshövding därstädes blev frälsemannen *Erik Stensson* 1525—29. Föreningen kan möjligen hava skett successivt, ty 1525 omtalas samme person vid olika tillfällen som häradshövding i Bollebygd och Vättle men först påföljande år i Sävedal. Bollebygd bortföll redan i september 1529, då fogden *Peder*

[1] Lundius lämnade hovrätten redan 1663 men fick då kungl. tillstånd att behålla häradshövdingämbetet.

[2] *Litteratur:* F. E. Edgren, Vädtle härad (1887, ny uppl. 1928).

Olsson erhöll kunglig fullmakt å »häradsrätten över Sävedal och Vättle härad, som Erik Stensson hade tillförende». Peder Olsson efterträddes den 7 oktober 1532 av fogden *Joen småsven*, som tidigare varit häradshövding i Bollebygds och Askims härad. Han omtalas som fungerande i Vättle ännu 1534. Under de närmaste decennierna finnas spridda belägg för att Vättle, Sävedal och Askim åtminstone från 1537 kommit att bilda gemensam domsaga. Sannolikheten talar också för att detta varit fallet. Medan källorna föga[1] hava att förmäla beträffande de sistnämnda häradena, framgår det av dombrev och andra urkunder, att följande personer då varit häradshövdingar i Vättle, nämligen fogden *Herlof Jöransson* 1537—38,[2] *Birger Andersson* (Lillie) 1545—49[3] och *Jöran skrivare* i Älvsborg 1550—51. Frälsemannen *Nils Persson* till Råda (Askims hd), som den 6 mars 1558 erhöll kunglig fullmakt, har däri uttryckligen förordnats till häradshövding ej endast i Vättle utan även i Sävedal[4] och Askim. Redan 1552 hade han dock uppehållit tjänsten i dessa tre härad, samtidigt som han fungerat som häradshövding i det närbelägna Ale. Vättle, Sävedal och Askim fortsatte sedermera att utgöra en gemensam domsaga till 1621, då Sävedal bortföll. Häradshövdingar efter Nils Persson i de tre förenade häradena hava varit överstebefallningsmannen på Älvsborgs slott *Anders Olofsson* (Oxehufvud) 1571 och sannolikt till sin död 1618[5] samt översten *Bengt Kafle* 1620—21.[6] Sedan Sävedal sistnämnda år avsöndrats från domsagan, hade Vättle och Askim jämte Östra Hisingen alltjämt gemensamma häradshövdingar ända till periodens slut, nämligen den nyss omtalade *Bengt Kafle* till dennes frånfälle

[1] Jfr dock närmast följande noter.

[2] Denne var enligt 1537 års förläningsregister (KA) samtidigt häradshövding även i Sävedal och Askim.

[3] Att denne varit häradshövding jämväl i Askim 1549 omtalas i Arv och eget (KA), vol. 38.

[4] Å Nils Perssons vägnar tjänstgjorde 1559 i Sävedal fogden Lars Matsson i Åkatorp.

[5] Vilket år Anders Olofsson till Solberga och Uddetorp erhöll fullmakt är icke bekant. Han omtalas till en början som häradshövding i två urkunder från 1571 och 1572 i Göteborgs landsarkiv samt i de bevarade häradshövdingeregistren (KA) under åren 1573—1614. Dessförinnan uppträder 1568 i ett dombrev (RA) en person vid namn Arvid Persson, som kallar sig häradshövding i Vättle. Jfr även E d g r e n, a. a., s. 26. Förmodligen har dock Arvid Persson tjänstgjort som lagläsare nämnda år. Som sådan fungerade i varje fall Måns Larsson åtminstone under åren 1572—91.Denne bodde till en början i Snåkered (Sävedals hd) men flyttade sedermera till Kullbäckstorp (Askims hd). Stundom höll Anders Olofsson själv ting. Se t. ex. fastebrev 1575 $^{22}/_{8}$ (tryckt i VFT II: 6—7, s. 112), 1588 $^{14}/_{9}$ i Strödda dombrev och tingsbevis (RA), 1588 $^{19}/_{9}$ i VgH 1603: 16 (KA) samt UBPerg. 1606 $^{15}/_{8}$. Hans domböcker äro bevarade från 1593—97 och från 1604. Den sistnämnda, som förvaras i Göta hovrätts arkiv, har tyvärr av förbiseende ej kommit att införas i min 1945 utgivna förteckning över »Häradstingsprotokollen före 1614». 1604 års dombok omfattar protokoll från Vättle $^{9}/_{1}$—$^{29}/_{10}$, från Sävedal $^{13}/_{1}$—$^{26}/_{10}$ och från Askim $^{16}/_{1}$—$^{25}/_{10}$ s. å.

[6] Under 1619 synes häradshövdingeräntan från Vättle hava förbehållits kronan.

1636, sonen *Erland Kafle* 1638 (fullm. $^{10}/_{3}$) och till 1653, stadspresidenten i Göteborg *Lars Broman* 1653 (fullm. $^{26}/_{5}$) och till 1667 samt assessorn i Åbo hovrätt *Mikael Gyldenstolpe* 1667 (fullm. $^{30}/_{8}$) och till sin död 1670. Denne efterträddes av sonen *Nils Gyldenstolpe* (fullmakt $^{17}/_{10}$ s. å.), som förvaltade samma domsaga till slutet av år 1680.

Tingsförrättare i Vättle härad under tiden 1600—80 hava varit:

Anders Olofsson (Oxehufvud), häradshövding i häradet...	1600—1606
Anders Torkelsson i Pixbo	1609—1644†
Johannes Petrejus	1645—1667
Israel Sparrman	1668—1674
Johan Thiberg	1675
Erik Ekling	1676—1680

10. Askims härad.

Tingsplats: Åby, från 1676 Pixbo.

Askims (tidigare Aschems) härad bestod under medeltiden av de fem socknarna Askim, (västra) Frölunda, Fässberg, Kållered och Råda. År 1632 utbröts Styrsö ur Frölunda för att bilda särskilt pastorat. Tillkomsten av denna sjätte socken kom därför icke att inverka på häradets omfattning.[1]

Den äldsta kände häradshövdingen i Askim var *Anders Påvelsson* 1410. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Jöns djäkn* (två stjärnor) 1453—54, *Anders Bagge* 1462, väpnaren *Magnus Rolandsson* (snedbjälke med två rosor i vartdera fältet) 1467—86 och dennes son väpnaren *Roland Magnusson* 1493—96 med samma vapen, vilka båda i tur och ordning bodde på sätesgården Råda inom häradet, samt *Jöns Jonsson* (sparre) 1518. Vid slutet av 1520-talet befinnes *Birger Andersson* (Lillie) vara häradshövding i Askim. Som hans substitut tjänstgjorde Måns Larsson. Birger Andersson efterföljdes den 12 juni 1529 av fogden *Joen småsven*. Av fullmakten framgår, att till domsagan då räknades även Skogsbygds gäll i Sävedals härad. Som tidigare omtalats blev Joen småsven 1532 häradshövding i Vättle och Sävedal, och på grund av förut anförda skäl (ovan s. 225) förefaller det sannolikt, att den stadigvarande föreningen mellan de tre häradena kan dateras åtminstone från 1537. Huru som helst ägde denna sedermera bestånd till 1621, då Sävedal bortföll. Under perioden 1621—80 bildade Askim, till vilket då även räknades Östra Hisingen, en domsaga tillsammans med Vättle härad. Häradshöv-

[1] Fässbergs socken har 1922 uppgått i den nya staden Mölndal, som dock ligger under landsrätt. Frölunda åter har 1944—45 inkorporerats med Göteborgs stad.

dingarna i dessa härad äro ovan s. 225 f. redovisade. Av lättförklarliga skäl hava också tingsförrättarna i Askims härad under tiden 1600—80 varit desamma som i Vättle.

11. Sävedals härad med Östra Hisingen.

Tingsplats: Högen 1667—71, därefter Långenäs.

Sävedals härad bestod under medeltiden av fyra till sex socknar. Av dessa införlivades Härlanda efter 1528 med Nylödöse stad, och Utby uppgick omkring 1600 i Partille. Härigenom uppkommo de senare fyra socknarna Härryda, Landvetter, Örgryte och Partille.[1] De båda förstnämnda ingingo i det område, som under reformationstiden benämndes Skogsbygds gäll. Till Sävedal har dock tidvis även räknats den s. k. Östra Hisingen, som från början varit ett särskilt härad men redan under medeltiden anslutits till Sävedal, ehuru det samtidigt betraktats som ett särskilt område. Efter 1621 överfördes Hisingen i judiciellt avseende till Askims härad.

Den äldsta kände häradshövdingen i Sävedal var *Jöns djäkn* (två stjärnor) 1436, som på 1450-talet omtalats innehava motsvarande befattning i Askim. Av brist på källor kan ej avgöras, huruvida detta betyder, att häradena någon gång vid mitten av århundradet bildat gemensam domsaga. Även om detta varit fallet, voro häradena ånyo skilda 1462, då väpnaren *Anders Ebbesson* och efter honom (1467—68) *Anders Bagge* nämnas som häradshövdingar i Sävedal.[2]

Från början av nya tiden var häradet istället förenat med Vättle under samma häradshövdingar, för vilka ovan (s. 224) redogjorts. Tidigare har också omtalats, hurusom domsagan åtminstone från 1537 utökades med Askim, vilken kombination sedermera efter allt att döma ägde bestånd till 1621, då Sävedal utbröts. Anledningen var den, att häradet då lades under Göteborgs stad, varvid staden erhöll bemyndigande att svara för jurisdiktionen jämväl inom sagda område.[3] Till en början utsågos också särskilda häradshövdingar såsom stadspresidenterna *Nils Börjesson* 1624—36, *Peder Rosensköld* 1636—38 och *Peder Knutsson*, även kallad *Petrus Canutius* (sedermera adlad Bäfverfeldt) 1639—42, men därefter indrogs häradshövdingeräntan för resten av perioden till stadskassan, vilket bl. a. medförde, att häradshövdingetiteln upphörde att begagnas i häradet.

---

[1] Örgryte har från och med 1922 införlivats med Göteborgs stad.
[2] Den sistnämnde hade tidigare (1462) varit häradshövding i Askim.
[3] Se härom närmare H. Almquist, Göteborgs historia I (1929), s. 211 ff.

Tingsförrättarna i Sävedals härad voro under tiden 1600—23 desamma som i Askim och Vättle. Under åren 1624—42 skötte häradshövdingarna själva mestadels tjänsten med hjälp av lagläsaren Anders Torkelsson i Pixbo.

12. Ale härad.

Tingsplatser: Kattleberg och Grönnäs.

Ale (tidigare Alers eller Ala) härad bestod under medeltiden av tio socknar, men redan 1528 reducerades antalet till nio. Under tiden 1569—1601 ingingo fem av dessa socknar, nämligen Skepplanda, Skövde, S:t Peder, Starrkärr och Kilanda, i Visingsborgs grevskap.

Den äldsta kände häradshövdingen i Ale hette *Tord Magnusson* 1423. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Ragvald Helgesson* 1463, *Olof Svensson* 1470, som samtidigt var borgmästare i Lödöse, *Peder Bertilsson* (Lilliehöök) 1481, som bodde på sin sätesgård Upplo i Bjärke härad,[1] samt väpnaren *Bengt Andersson* (sparre över tre kulor) 1485—96, som var bosatt inom häradet på sätesgården Kärre (nuv. Kärralund).

Vid slutet av 1520-talet var Ale förenat med Flundre härad till en gemensam domsaga. Häradshövdingar därstädes hava varit *Tuve Birgersson* (Lilliehöök) 1526—29 och *Peder Svenske* (fullmakt $^{12-14}/_{9}$ 1529). Unde åren 1532—36 voro emellertid de båda häradena ånyo skilda åt, vilket framgår därav, att borgmästaren *Anund Esbjörnsson* den 8 mars 1532 och fogden *Herlof Jöransson* den 23 november 1533 erhöllo var sin fullmakt som häradshövding blott i Ale. Detta förhållande upphörde emellertid den 28 april 1536, då häradena ånyo förenades med *Birger Andersson* (Lillie) som gemensam häradshövding. Denne efterträddes 1540 av frälsemannen *Nils Persson* till Råda, vilken ännu 1552 nämnes som häradshövding i Ale, men vilken då fått avstå Flundre till annan person. Möjligen kvarstod Nils Persson i Ale till 1558, då han utnämndes till häradshövding i Askim, Sävedal och Vättle. Under sådana förhållanden efterföljdes han i Ale av *Christoffer Torstensson* (Forstena-släkten) 1559 (fullm. $^{27}/_{7}$) och till sin död 1589 och denne i sin tur av f. d. befallningsmannen på Stockholms slott *Erik Hård* 1590 (fullm. $^{28}/_{4}$) och till 1603. Under den tid Ale var uppdelat mellan kronan och Visingsborgs grevskap (1569—1601) tjänstgjorde som grevens vikarie i häradet lagläsarna

[1] Han kallas i källan (SRPerg. 1481 $^{23}/_{11}$) Peder Bonde i Upplo och bör noga skiljas från sin samtida namne, Peder Bonde till Stola, som tillhörde ätten Sparre af Rossvik. — Även Peder Bertilssons brorson Peder Bryntesson förekommer sedermera under samma benämning.

Anders Toresson i Tingberg 1573—82, Knut Andersson i Åsen 1586—88, Lars Heliesson i Kavlås 1589, Lars Matsson i Åkatorp 1590 och Nils Galle i Annestad 1593—1601. Sannolikheten talar för att dessa personer åtminstone tidvis fungerat som tingsförrättare även i den återstående delen av häradet. I Västergötlands handlingar (KA) 1605: 4 finnes f. ö. belägg för att åtminstone den sistnämnde haft dubbla fullmakter.

Senare häradshövdingar i Ale hava varit fogden *Anders Birgersson* 1604—05, *Anders Olofsson* (Oxehufvud) till Säby 1606—10, *Johan Claesson* (Uggla) 1614, som tidigare haft motsvarande befattning i Flundre härad, samt kaptenen, sedermera överstelöjtnanten *Vilhelm (Welam) von Saltzburg* 1619—27. Denne efterträddes till följd av kungliga brevet den 29 april 1628 av assessorn i Svea hovrätt *Erik Ulfsparre*, som då erhöll häradshövdingeräntan från bl. a. Ale i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Efter Ulfsparres död 1633 övergick räntan på enahanda villkor till assessorn *Isak Henriksson Silfverhielm*. Då denne 1638 lämnade hovrätten, fick han till efterträdare assessorn *Jakob Skytte* 1639—40. Den 20 november 1641 förordnade Kungl. Maj:t sekreteraren i kammarkollegium *Samuel Kempe* (1647 adlad *Kempensköld*) till häradshövding i Ale. Denne behöll ämbetet till 1653, då till följd av kungliga brevet den 29 april s. å. häradshövdingeräntan från häradet kom att ingå i Göta hovrätts lönestat. I samband härmed bildades av Ale, Flundre och Väne härad en ny domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. Häradshövdingar därstädes hava varit assessorerna i Göta hovrätt *Christman Lillie* 1653 och till sin död 1655, *Gabriel Gyllengrip* 1656—57[1] samt *Johan Gustafsson Örnevinge* 1658—80.

Tingsförrättare i Ale härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1596—1603
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1604—1605
Botvid Larsson i Bålltorp	1607
Nils Galle i Annestad ånyo	1609—1614
Per Bengtsson (Pilefelt)	1615—1618
Anders Torkelsson i Pixbo	1619—1644†
Johannes Petrejus	1645—1656
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	1656—1657
Johan Gustafsson Örnevinge, häradshövding i häradet	1658—1680[2]

[1] Enligt domboken har Göta hovrätt utfärdat fullmakt för honom den 26 mars 1656.

[2] Under tiden 1665—72 har lagläsaren Johan Andersson Darelius dels kontrasignerat domböckerna, dels undantagsvis själv hållit ting (1665 och 1667).

13. Bjärke härad.[1]

Fast tingsplats saknades ännu 1680.

Bjärke (tidigare Biärka, Bierke) härad bestod under medeltiden och ännu på 1600-talet av fem socknar, av vilka två, Genneved och Mellby, sedermera sammanslogos till den s. k. Stora Mellby socken. Under senare hälften av 1400-talet var häradet förenat med Kulling till en gemensam domsaga med *Bertil Pedersson* (Lilliehöök) som häradshövding 1465—86 eller troligen till 1494, då han bevisligen satt kvar i Kulling. Även dennes son *Brynte Bertilsson* var efter allt att döma häradshövding även i Bjärke, inom vilket han f. ö. var bosatt, närmare bestämt på sätesgården Upplo. År 1529 var i varje fall sambandet mellan häradena avbrutet, då frälsemannen *Rasmus Nilsson* i september s. å. förordnades till häradshövding i Bjärke. Visserligen erhöll han den 31 maj 1534 fullmakt även på häradshövdingämbetet i Kulling, där han var bosatt (jfr ovan s. 223), men redan 1540 omtalas detta hava givits till annan person, medan han själv kvarstod i Bjärke ännu 1559.

År 1578 uppbars häradshövdingeräntan från häradet av grevinnan *Ebba Månsdotter* (Lilliehöök).[2] Hennes make Sten Eriksson (Leijonhufvud) hade under sin livstid innehaft Bjärke i förläning och 1568 övergick denna till änkan, som förmodligen antingen då eller i samband med konfirmationen den 4 december 1575 lyckats förvärva även häradshövdingeräntan från samma härad. Hon efterträddes den 14 maj 1585 av sin son greve *Axel Stensson* (Lewenhaupt), som torde hava behållit räntan till 1600, då han lämnade landet.[3] Den närmaste tiden därefter voro fogden *Bengt Nilsson* (Silfverbielke) 1601—04 och ryttmästaren *Tord Bengtsson* till Vittene 1605—11 häradshövdingar i Bjärke.

Under åren 1612—27 användes häradshövdingeräntan från Bjärke av kronan till andra ändamål med undantag likväl för år 1624, då sekreteraren på Älvsborg *Peder Andersson* tillfälligt erhöll densamma i förläning. År 1628 övertogs förläningen av assessorn i Svea hovrätt *Jonas Pedersson*, som till följd av kungliga brevet den 29 april s. å. erhöll häradshövdingeräntan från bl. a. Bjärke i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Enligt domböckerna fick denne behålla räntan till sin död 1635, och sedan hans sterbhus erhållit rätt till ett nådår, övergick häradshövdingämbetet 1636 till assessorn i Svea hovrätt

[1] *Litteratur:* R. Hjorth, Beskrifning öfver Bjerke härad i Elfsborgs län (1903).
[2] Som hennes vikarie å tinget tjänstgjorde lagläsaren Lars Heliesson i Kavlås 1578.
[3] Se härom närmare J. A. Almquist, Lokalförvaltningen II, s. 131—32.

Ægidius Girs, som innehade det till sitt frånfälle 1639. Sedan även dennes sterbhus fått tillgodonjuta räntan, bestämde Kungl. Maj:t den 31 mars 1642, att denna skulle för framtiden disponeras av Åbo hovrätt i form av lönetillägg. Till följd härav tilldelades räntan assessorn därstädes *Hans Bengtsson Gyllenlood* och efter dennes död 1646 hans kollega assessorn *Sven Svensson Svart* 1647—52. Med stöd av kungliga brevet den 29 april 1653 förenades emellertid Bjärke och Kulling till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 224 redogjorts.

Tingsförrättare i Bjärke härad under tiden 1600—80 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1601
Botvid Larsson i Bålltorp	1602—1611
Nils Galle i Annestad ånyo	1614
Per Bengtsson (Pilefelt)	1615—1620
Anders Torkelsson i Pixbo	1620—1623
Olof Andersson i Björnstorp	1624—1627
Hans Persson i Skövde	1628—1638
Anders Larsson Kroksander, GHKonst. $^{13}/_{10}$ 1638	1639—1643†
Anders Hyltenius, GHKonst. $^{16}/_{5}$ 1644	1644—1653
Carl Lundius, häradshövding i häradet[1]	1654—1667
Israel Sparrman, häradshövding i häradet	1668—1674
Johan Thiberg	1675
Johan Rasch, häradshövding i häradet	1675—1679
Erik Ekling	1680

14. Flundre härad.[2]

Tingsplats: Lilla Edet.

Flundre (tidigare Flonna, Flonda) härad bestod i äldre tid liksom senare av fem socknar. Av dess medeltida häradshövdingar är endast tvenne kända, nämligen *Öjar Kade* 1467—81, som bodde inom häradet i Sörby (Fors sn), och *Ramund Basse* 1486—98, som var bosatt på sätesgården Rånnum i Väne härad, där han senare uppträdde som häradshövding.

Vid nya tidens början befinnes Flundre vara förenat med Ale till en gemensam domsaga, för vars häradshövdingar ovan s. 228 finnes redovisat. Beträffande tiden 1532—36, då de båda häradena tillfälligt voro skilda, vet man icke vem, som då var häradshövding i Flundre. Möjligen har *Peder Svenske* fått behålla detta härad till sin död 1534. Ej heller är det bekant, hur länge *Nils Persson* till Råda innehaft

[1] Johannes Petrejus tjänstgjorde 1656 och Johan Andersson Darelius 1667 som hans tillfälliga vikarier.

[2] *Litteratur:* E. Hollman, Flundre härad I—II (1938—40).

ämbetet i Flundre. Det kan blott konstateras, att det judiciella sambandet mellan häradena var upplöst 1552, då *Bengt* (Pedersson) *Svenske* omtalas som häradshövding i Flundre. Som denne samtidigt hade en motsvarande befattning i Väne, betyder detta, att dessa båda härad istället kommit att bilda domsaga. Denna blev dock av tämligen kortvarig beskaffenhet. Senast 1560 har sålunda föreningen upphört.

Under åren 1577—89 var knekthövitsmannen *Anders Åkesson* häradshövding i Flundre. Tjänsten uppehölls åtminstone 1585 av lagläsaren Måns Larsson. Den 28 april 1590 utnämnde emellertid konung Johan III *Nils Simonsson* (Liljetopp) till hans efterträdare, men *Anders Åkesson* lyckades erhålla rättelse av hertig Carl den 19 mars 1593. Möjligt är, att *Nils Simonsson* klagat hos konung Sigismund häröver, ty i 1594—95 års häradshövdingelängd för Västergötland (KA) är han återinsatt i sin gamla befattning. Under sådana förhållanden är det sannolikt, att han sedermera kvarstod i ämbetet till sin död i januari 1599. Han efterföljdes då av f. d. fogden *Erik Olofsson* (Gyllengren) 1599—1602 och denne i sin tur av sonen, fänriken, sedermera ryttmästaren *Nils Eriksson* (Gyllengren) 1603—06. Under åren 1609—10 befinnes *Johan Claesson* (Uggla) innehava häradshövdingeräntan från häradet, och sedan denna några år omkring 1615 varit indragen till kronan, förlänades den åt »välborne» *Otto Taube* (Tuve el. Tuff) 1619—21. Under åren 1624—52 var ryttmästaren, sedermera landshövdingen över Värmland och Dalsland *Olof Stake* (fullmakt $^{7}/_{4}$ 1624) häradshövding i häradet. Till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 kom emellertid Flundre att förenas med Ale och Väne till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 229 redovisat.

Tingsförrättare i Flundre härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Erik Olofsson (Gyllengren), häradshövding i häradet	1599
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1600—1601
Erik Olofsson (Gyllengren), häradshövding i häradet ånyo	1602
Nils Galle i Annestad	1603
Gunne Arvidsson i Kåsentorp ..... ånyo	1604—1605
Nils Galle i Annestad ..... ånyo	1609—1614
Per Bengtsson (Pilefelt)	1615—1618
Anders Torkelsson i Pixbo	1619—1644†
Johannes Petrejus	1645—1656
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	1656—1657
Johan Gustafsson Örnevinge, häradshövding i häradet ...	1658—1680[1]

[1] Lagläsaren Johan Andersson Darelius har dock under tiden 1665—72 dels kontrasignerat domboken, dels undantagsvis själv hållit ting (1665 och 1667).

15. Väne härad.[1]

Tingsplats: Artorp och sedermera Skalltorp.

Väne (tidigare Vinia eller Vena) härad hade under medeltiden tre socknar utöver de sju, som sedermera blev det vanliga antalet. Dessa tre hade emellertid redan före 1540 försvunnit genom sammanslagningar, varför häradets omfattning ej härav berördes. Häradets namn har under seklens lopp undergått ett flertal förskjutningar. Under medeltiden kallades det stundom Vina eller Viniæ härad och under 1500-talet skrevs det Vena eller Venn. Det sistnämnda skrivsättet vållar vissa svårigheter, då det gäller att skilja detta härad från Veden, som vid samma tid förekommer bl. a. också under liknande benämningar.

Från medeltiden äro blott fyra häradshövdingar i Väne kända, nämligen *Torbjörn Esgersson* (Bagghuvud av Forstena) 1481—86 och sonen *Gudmund Torbjörnsson* 1495, vilka båda i tur och ordning bodde på sin sätesgård Forstena inom häradet, samt *Ramund Basse* 1503, som likaledes var bosatt inom Väne på sätesgården Rånnum. Under förutsättning att STYFFE (s. 149) har rätt, då han påstår, att SD 1576 är feldaterat jämnt ett sekel, har väpnaren *Anders Eriksson* (Hjorthuvud av Brandstorp) varit häradshövding i häradet 1512.

Vid den nya tidens början (1525) var *Torsten Brunsson* (Forstena-släkten) häradshövding i Väne. Han var svärson till den föregående häradshövdingen Gudmund Torbjörnsson och hade efter honom ärvt sätesgården Forstena, som givit släkten dess namn. Bland Torsten Brunssons närmaste efterträdare märkas väpnaren *Bengt* (Pedersson) *Svenske* 1540—52, vilken åtminstone sistnämnda år omtalas som häradshövding även i Flundre, *Henrik Tysk* 1555 och fogden *Håkan Andersson* (Hök), som fick fullmakt den 4 januari 1560. År 1567 förekommer *Bengt Svenske* ånyo som häradshövding i Väne, där han kvarstod ännu 1590. År 1594 hade han i varje fall efterträtts av sonen *Peder Svenske*, som behöll ämbetet till 1602. Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Hans Joensson* (Rylanda-släkten) 1603, löjtnanten *Sven Bengtsson* 1604—05, ryttmästaren *Peder Bengtsson* (Silfverbielke) 1609, *Per Kafle* 1610, ryttmästaren *Lars Håkansson* (Dufva i Västergötland) 1613—16, *Bertil Birgersson* 1617 och kammarjunkaren *Carl Sparre* 1618—27. Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing* skulle tilldelas häradshövdingeräntan från bl. a. Väne såsom lönetillägg i

[1] *Litteratur:* C. J. Ljungström, Wäne härad samt staden Wenersborg (1884).

hovrättsstaten. Enligt landsböckerna innehade han denna ränta ännu 1641, men därefter indrogs den till kronan, som för annat ändamål förfogade över densamma ända till den 26 november 1645, då landshövdingen i Älvsborgs län *Nils Assarsson Mannersköld* fick fullmakt på häradshövdingämbetet i Väne. Denne kvarstod till 1653, då till följd av kungliga brevet den 29 april s. å. häradet förenades med Ale och Flundre till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 229 redogjort.

Tingsförrättare i Väne härad under tiden 1600—80 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1603
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1604—1605
Nils Galle i Annestad ånyo	1608—1614
Per Bengtsson (Pilefelt)	1615—1618
Anders Torkelsson i Pixbo	1619—1644†[1]
Johannes Petrejus	1645—1656
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	1656—1657
Johan Gustafsson Örnevinge, häradshövding i häradet	1658—1680[2]

16. Dalsland.[3]

Dalsland (tidigare Dal) bestod under medeltiden av de sex häradena Sundal, Nordal (tidigare Norddal), Tössbo (tidigare Thosbo eller Thusbo), Valbo (tidigare Vardhbo), Vedbo och Nordmark, vilka voro förenade till en gemensam domsaga, varvid dock häradena bildade olika tingslag. Nordmark kom vid mitten av 1500-talet att räknas till Värmland. Överföringen kunde då så mycket lättare ske, som hela Dalsland i judiciellt avseende överförts till Värmland (jfr ovan s. 206). Vid tillkomsten av hertigdömena 1560 skedde emellertid en uppdelning, så till vida att hertig Carl erhöll Värmland med Nordmarks härad och hertig Magnus de fem häradena i Dalsland. Detta förhållande upphörde dock 1593, då Dalsland istället kom att ingå i hertig Carls furstendöme. En kortare tid (1606—08) lydde landskapet under hertig Johan av Östergötland.

Den äldsta kände häradshövdingen i Dalsland var riddaren *Ulf Jonsson* (Roos) 1378, som bodde på sätesgården Ervalla i Åkerbo härad (Vm.). Bland hans efterträdare märkas riddaren *Jöns Magnusson* (Leopard) 1435, som var bosatt på sin sätesgård Tun i Åse härad

[1] Under året 1634 vikarierade lagläsaren Lars Olofsson Kempe i Gravsjö.

[2] Under tiden 1665—72 har lagläsaren Johan Andersson Darelius dels kontrasignerat domböckerna, dels undantagsvis själv hållit ting (1665).

[3] *Litteratur:* A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal 1—2 (1851—52).

(Vg.), *Lars Jonsson* 1439, *Tideka Ternavitz* 1443—63 och riksrådet *Jöns Knutsson* (Tre rosor) 1477—85 eller möjligen till sin död omkring 1497. Denne bodde på sätesgården Falem (nuv. Falun) i Kållands härad (Vg.) och efterföljdes av *Amund Stake* 1502, som var bosatt på sätesgården Berg i Nordals härad. Några månader senare samma år uppträdde emellertid *Nils Västgöte* som häradshövding i endast Sundals och Valbo härad. Detta torde betyda, att Dalsland vid nämnda tid blivit uppdelat på två domsagor, varvid de tre övriga eller Nordal, Tössbo och Vedbo förmodligen tillfallit *Nils Krumme*. Det omtalas åtminstone i ett brev från Sundals och Valbo härads invånare till riksföreståndaren Svante Nilsson den 24 november 1508 (STYFFE: Bidrag V, s. 330), att Nils Krumme, som tidigare innehaft tre häradsrätter i Dalsland, nu förskaffat sig fullmakt även på de två övriga. Brevskrivarna ville emellertid behålla Nils Västgöte som häradshövding, dels emedan han omhänderhaft deras lagbok »såsom en rättvis danneman», och dels emedan Nils Krumme icke bodde i landet. Dennes sätesgård Tådene låg nämligen på andra sidan Vänern i Kållands härad. Protesten medförde dock näppeligen någon förändring, ty i ett synebrev den 9 september 1509 kallar sig Nils Krumme häradshövding på Dal.[1]

Den 12 september 1522 förordnade riksföreståndaren Gustaf Eriksson till häradshövding i Dalsland *Erik Stake*, vilket ämbete denne innehade ännu 1537. Senare häradshövdingar därstädes hava varit *Nils Foborg*[2] 1541 och ännu 1550, riksrådet *Nils* (Nilsson) *Krumme* 1554—57, sedermera riksrådet *Knut Posse* 1558 (fullm. $^{17}/_{2}$) och till 1580, sonen *Jöran Posse* 1580 (fullm. $^{29}/_{6}$) och till 1597,[3] ryttmästaren *Anders Lennartsson* (Forstena-släkten) 1597 (fullm. $^{9}/_{8}$) och till sin död 1605 samt sekreteraren i K. kansliet *Erik Elofsson* till 1611. Den 6 september sistnämnda år erhöll riksrådet *Jesper Matsson* (Cruus) fullmakt som häradshövding i Dalsland, vilket ämbete han innehade till sitt frånfälle 1622. Han efterträddes då av *Lennart Thorstensson* (sedermera greve *Torstenson*), som med tiden blev riksråd och fältmarskalk. Efter greve Torstensons död fick assessorn i amiralitetskollegium *Mathias Plenning* (1654 adlad *Plenningsköld*) den 20 maj 1651 fullmakt på samma häradshövdingämbete. Genom öppet brev den 17 augusti 1671 erhöll denne kungligt tillstånd att under sin livs-

[1] Nils Västgöte förekommer dock ännu den 8 februari 1509 under titeln häradshövding i Sundal (SRPerg.).

[2] Förekommer i källorna också under benämningarna *Fubb* och *Fubborg*. Fullmaktsdatum hos Lignell (I: 237) felaktigt.

[3] Denne använde åtminstone 1591 som vikarie Anders Gudmundsson (Ekeblad av Hedåker).

tid låta sonen Israel Plenningsköld förvalta ämbetet, och då denne 1672 avlidit, överflyttades genom kungliga brevet den 5 november s. å. tillståndet till att gälla sonen *Johan Plenningsköld*, som efter faderns död 1675 genom fullmakt den 3 december s. å. blev ordinarie häradshövding i Dalsland till periodens slut.

Tingsförrättare i Dalsland under tiden 1597—1680 hava varit:

Jakob Persson i Kärne	1597—1600
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1601—1603
Per Bengtsson (Pilefelt)	1607—1610
Botvid Larsson i Bålltorp	1611—1618
Per Bengtsson (Pilefelt) ånyo	1619
Anders Torkelsson i Pixbo	1620—1643
Johannes Petrejus	1643—1651
Mathias Plenningsköld, häradshövding i häradet	1651—1670
Israel Plenningsköld	1671—1672†
Johan Plenningsköld, från 1675 häradshövding i häradet	1673—1680[1]

[1] Under år 1678 vikarierade lagläsaren Magnus Ekeroth.

B. Tiden efter 1680.

1. Kind, Redväg m. fl. härad.

Kind, Redväg, Veden och Ås bildade en domsaga från 1680 till 1696, då Veden och Ås bortföllo.[1] Från och med sistnämnda år hava Kind och Redväg bildat en gemensam jurisdiktion, senare kallad Kinds och Redvägs domsaga.[2] Domsagan bestod länge av två tingslag, nämligen Kinds härad[3] med sitt gamla tingsställe i Svenljunga och Redvägs härad[3] med tingsställe i Ulricehamn.[4] Båda tingsplatserna äro fortfarande i bruk, ehuru domsagan från och med 1948 utgör ett enda tingslag.[5]

Häradshövdingar i domsagan hava hittills varit:

Gustaf Eldstierna, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1694
Benjamin Dannerberg (adlad Dannerhielm), fullm. $^{21}/_{11}$ 1694	1694—1726
David Göthenstierna, fullm. $^{24}/_{9}$ 1726	1726—1746
Wolter Planck, fullm. $^{6}/_{5}$ 1747	1747—1771†
Per Hultgren (adlad von Seth), fullm. $^{9}/_{10}$ 1771	1771—1793
Sven Gabriel Lindeqvist, fullm. $^{11}/_{1}$ 1793	1793—1839†
John Roy, fullm. $^{19}/_{10}$ 1839	1839—1855
Gerdt Johan Stenberg, fullm. $^{7}/_{3}$ 1856	1856—1891†
Carl Abraham Hellström, fullm. $^{10}/_{12}$ 1892	1892—1897
Verner Rudolf Pius Wærn, fullm. $^{25}/_{9}$ 1897	1897—1913†
Herman Otto Falk, fullm. $^{20}/_{3}$ 1914	1914—1916
Olof Gotthard Bergfeldt, fullm. $^{28}/_{11}$ 1916	1916—1940†
Hugo Andreas Söderström, fullm. $^{20}/_{12}$ 1940	1941—

2. Bollebygd m. fl. härad.

Vid periodens början voro Bollebygds och Marks härad förenade till en gemensam domsaga. Från och med år 1696[1] tillkom dessutom Vedens härad.[6] Ännu vid 1900-talets början bibehölls denna kombination. Domsagan bestod då av tre tingslag, nämligen Bollebygds härad med sin gamla tingsplats i Flässjum, Marks härad med sin gamla tingsplats i Skene och Vedens härad med tingsplats i Borås.[7]

[1] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 14 augusti 1695.

[2] Under tiden 1705—1876 begagnades kronohemmanet *Ånarp* i Ullasjö socken (Kinds hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[3] Häradsbeteckningen bortföll från och med 1936.

[4] Häradets gamla tingsplats i Timmele ersattes först 1843 med Ulricehamn.

[5] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[6] Under tiden 1706—1876 användes kronohemmanet *Svansjö* i Torestorps socken (Marks hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[7] På 1680-talet hade Borgstena kommit i stället för häradets gamla tingsplats i Åsslätt. Från 1835 hade tingen hållits i Borås.

En förändring ägde rum först i och med ingången av år 1920, då med stöd av kungliga brevet den 20 juni 1919 Veden och Bollebygd sammanslogos med Ås och Gäsene härad. Den nya domsaga, som härigenom kom till stånd, erhöll namnet Borås domsaga. Den består därefter av två tingslag, nämligen Ås, Vedens och Bollebygds härad med tingsställe i Borås samt Gäsene härad med sitt gamla tingsställe i Ljung. Marks härad, som samtidigt kom att bilda en särskild jurisdiktion under benämningens Marks domsaga, bibehöll sin gamla tingsplats i Skene.

Häradshövdingar i Bollebygd m. fl. härad (sedermera Borås domsaga) hava hittills varit:

D. 36.

Samuel Ehrencrona, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1693†
Anders Hylthén fullm. $^{16}/_{3}$ 1693	1693—1699
Johan Hoffdahl (adlad von Hoffdahl), fullm. $^{8}/_{4}$ 1699	1699—1714†
Daniel Lagerqvist, fullm. $^{31}/_{8}$ 1714, K. konf. $^{2}/_{10}$ 1716	1714—1734†
Johan Ehrenlund, fullm. $^{16}/_{12}$ 1734	1734—1736†
Simon Martin Hörling, fullm. $^{27}/_{5}$ 1736	1736—1741†
Reinhold Höijer, fullm. $^{13}/_{1}$ 1742	1742—1755†
Erik Cederlöf, fullm. $^{26}/_{3}$ 1756	1756—1775
Johan Rogberg, fullm. $^{14}/_{3}$ 1775	1775—1796
Samuel Ståhl (adlad von Stahl), fullm. $^{25}/_{10}$ 1796	1796—1829
Bengt Wolter Hessle,[1] fullm. $^{12}/_{12}$ 1829	1829—1878
Fredrik Wilhelm Åberg, fullm. $^{19}/_{12}$ 1879	1879—1893
Johan Henrik Olaus Wold, fullm. $^{11}/_{8}$ 1893	1893—1918
Jean Herman Braconier (jfr nedan under D. 39)	1920—1940
Karl Arvid Swartling, fullm. $^{19}/_{8}$ 1940	1940—

Häradshövdingar i Marks domsaga hava hittills varit:

D. 37.

Wilhelm Norén, fullm. $^{12}/_{12}$ 1919	1920—1924
Axel Robert Gotthard Nyrén, fullm. $^{31}/_{12}$ 1924	1924—1934
Birger Axelsson Lundberg, fullm. $^{24}/_{7}$ 1934	1934—[1953]

3. Kulling m. fl. härad.

Kulling bildade vid periodens början en domsaga tillsammans med Vättle, Ale och Gäsene härad. Från och med år 1696 utbyttes emellertid Vättle och Ale mot Ås härad.[2] Den 13 februari 1849 beslöt Kungl. Maj:t, att Ås och Gäsene skulle utbrytas och ersättas med Vättle och Ale.[3] Vid början av 1900-talet bestod domsagan av tre

[1] Kallas i fullmakten (Kammarexp. registratur, RA) felaktigt *Berndt* Wolter Hessle.

[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 14 augusti 1695.

[3] Under tiden 1696—1849 begagnades 1 mtl *Segerstorp* n:o 2 i Tärby socken (Ås hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

tingslag, nämligen Kullings härad med tingsställe i Alingsås,[1] Vättle härad med det gamla tingsstället i Lerum och Ale härad med tingsställe i Älvängen.[2] Med stöd av kungliga brevet den 3 juni 1927 inskränktes tingslagen från och med 1928 till tvenne genom att Vättle och Kulling sammanslogos till ett tingslag med tingsplats i Alingsås. Och den 20 oktober 1933 tog Kungl. Maj:t steget fullt ut genom förordnandet, att hela domsagan skulle från och med påföljande år utgöra ett tingslag med alternerande tingsställen i Alingsås och Älvängen. Från och med 1948 har den sistnämnda tingsplatsen upphört att begagnas.

De vid 1849 års domsagoreglering återstående delarna av den gamla domsagan bildade i fortsättningen en särskild jurisdiktion under benämningen Ås och Gäsene härads domsaga. Den omfattade vid början av 1900-talet två tingslag, nämligen Ås härad med tingsställe i Väby[3] och Gäsene härad med sitt gamla tingsställe i Ljung.[4] Hur denna domsaga från och med 1920 uppgick i Borås domsaga har tidigare (s. 238) omtalats.

Häradshövdingar i Kulling m. fl. härad (sedermera Vättle, Ale och Kullings domsaga) hava hittills varit:

Johan Gustafsson Örnevinge, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1685[5]	D. 38.
Johan Rasch (Rask), fullm. $^{14}/_{3}$ 1685	1685—1687	
Paul Kock, fullm. $^{10}/_{4}$ 1687[6]	1687—1695	
Anders Sundberg, fullm. $^{31}/_{3}$ 1695	1695—1716	
Lars Sundberg, fullm. $^{8}/_{12}$ 1716	1716—1747	
Johan Fredrik Bruce (nat. De Bruce), fullm. $^{2}/_{5}$ 1747	1747—1756	
Peter Johan Montan, fullm. $^{5}/_{10}$ 1756	1756—1768	
Svante Johan Möllerheim, fullm. $^{21}/_{6}$ 1768	1768—1769	
Nils Samsioe (Samsiö), fullm. $^{18}/_{1}$ 1769	1769—1773†	
Henrik Wolter Elers, fullm. $^{1}/_{6}$ 1773	1773—1796	
Birger Ludvig Themptander, fullm. $^{10}/_{2}$ 1796	1796—1832†	
Christian Fredrik Löwenadler, fullm. $^{22}/_{6}$ 1833	1833—1844†	
Per Ulrik Stenberg, fullm. $^{11}/_{6}$ 1845	1845—1887†	
Daniel Gottlieb Restadius, fullm. $^{23}/_{4}$ 1888	1888—1900†	
Magnus Johan Täcklind, fullm. $^{7}/_{11}$ 1900	1900—1930	
Karl Helmuth Wöhler, fullm. $^{4}/_{12}$ 1930	1931—[1953]	

[1] Alingsås hade redan 1691 kommit att ersätta häradets gamla tingsplats i Hol. Men under tiden 1698—1816 höllos tingen i Eklanda gästgivargård för att från 1817 ånyo förläggas till Alingsås.

[2] Det hade 1885 ersatt häradets gamla tingsställe i Kattleberg.

[3] Redan under 1680-talet hade Väby ersatt häradets gamla tingsplats i Hällstad.

[4] Under en mellanperiod, omfattande tiden 1753—76, hade dock tingen hållits på andra platser.

[5] Den fullmakt, som enligt riksregistraturet den 21 april 1682 utfärdades för Johan Örnevinges son Gustaf Abraham Örnevinge, och som gick ut på att denne skulle efterträda fadern som häradshövding i domsagan, medförde ingen verkan.

[6] Enligt Ale härads dombok (GL) skulle fullmakten hava varit daterad den 3 maj 1687.

Häradshövdingar i Ås och Gäsene härads domsaga hava varit:[1]

D. 39.

Carl Hasselrot, fullm. $^{16}/_{3}$ 1858	1858—1872
Carl Johan Rudolf Stridbeck, fullm. $^{27}/_{9}$ 1872	1872—1888†
Thor Herman Odencrants, fullm. $^{21}/_{9}$ 1888	1888—1914
Jean Herman Braconier, fullm. $^{30}/_{4}$ 1915	1915—1919

4. Flundre, Väne, Bjärke m. fl. härad.

Vid periodens början voro Flundre, Väne och Bjärke härad förenade till en gemensam domsaga. Från och med år 1696 tillkommo Vättle och Ale härad.[2] Dessa jämte Bjärke utbrötos 1782 för att bilda särskild jurisdiktion, som ägde bestånd till 1793, då domsagan återtog sin gamla omfattning. Vättle och Ale bortföllo emellertid ånyo i samband med 1849 års allmänna reglering (jfr ovan s. 238).[3] Domsagan bestod då av tre tingslag, nämligen Flundre härad med sitt gamla tingsställe i Lilla Edet, Väne härad med tingsställe i Gärdhem[4] och Bjärke härad med tingsställe i Sollebrunn.[5] Med stöd av kungliga brevet den 2 maj 1890 och den 23 november 1894 inskränktes emellertid tingslagen från och med ingången av år 1896 till ett enda med tingsställe i Trollhättan.

Häradshövdingar i Flundre (sedermera Flundre, Väne och Bjärke domsaga) hava hittills varit:

D. 40.

Mauritz Ludvig Holst, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1682
Germund Palmstedt, fullm. $^{4}/_{3}$ 1682	1682—1684
Mauritz Ludvig Holst, fullm. $^{31}/_{5}$ 1684 ånyo	1684—1686
David Rosenholm, fullm. $^{15}/_{5}$ 1686	1686—1719
Bengt Bergius, fullm. $^{7}/_{8}$ 1719	1719—1726
Carl Gustaf Beckman, fullm. $^{5}/_{3}$ 1726	1726—1737†
Bengt Adolf Ekehielm, fullm. $^{9}/_{8}$ 1739	1739—1747
Carl Gustaf Reutercrona, fullm. $^{19}/_{12}$ 1747	1747—1778
Christer Hoffgardh, fullm. $^{13}/_{5}$ 1778	1778—1782
Bengt Julius Ahlberg, fullm. $^{18}/_{2}$ 1782	1782—1829†
Mathias Erik Richert, fullm. $^{15}/_{4}$ 1830	1830—1847†
Adolf Peter Westman, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848	1848—1863
Anders Lennart Lewin, fullm. $^{11}/_{8}$ 1863	1863—1886†
Carl Algot Strandmark, fullm. $^{24}/_{9}$ 1886	1886—1914†

[1] Under åren 1849—58 stod ämbetet obesatt.

[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 14 augusti 1695.

[3] Under tiden 1696—1849 användes 1 mtl *Torgestorp* n:o 1 i Lundby socken (Vättle hd) och 1859—65 $^{3}/_{4}$ mtl *Hårrum* n:o 1 i Tunhems socken (Väne hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[4] Denna tingsplats hade begagnats sedan 1749. Dessförinnan höllos tingen i Skalltorp 1680—86, i Härestad 1687—1701 och i Bastorp 1702—48.

[5] Sollebrunn var tingsplats för häradet redan på 1600-talet men under tiden 1698—1781 höllos tingen i Lagmansered för att sistnämnda år ånyo förläggas till Sollebrunn.

Tab. 7. Älvsborgs län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1695	1696—1769	1770—1781	1782—1792	1793—1848	1849—1919	1920—1950	Domsagor 1950
Kind o. Redväg . . .	35	35	35	35	35	35	35	Kinds och Redvägs domsaga
Mark	36	36	36	36	36	36	37	Marks domsaga
Bollebygd	36	36	36	36	36	36	36	Borås domsaga
Veden	35	36	36	36	36	36	36	
Ås	35	38	38	38	38	39	36	
Gäsene	38	38	38	38	38	39	36	
Kulling	38	38	38	38	38	38	38	Vättle, Ale och Kullings domsaga
Vättle o. Ale	38	40	40	41	40	38	38	
Bjärke	40	40	40	41	40	40	40	Flundre, Väne och Bjärke domsaga
Flundre o. Väne . .	40	40	40	40	40	40	40	
Tössbo o. Vedbo . .	42	42	42	42	42	42	42	Tössbo och Vedbo domsaga
Nordal o. Sundal . .	42	42	43	43	43	43	43	Nordals, Sundals och Valbo domsaga
Valbo	42	42	43	43	43	43	43	

Sven Tycho Colleen, fullm. $^{12}/_{9}$ 1914 ..... 1914—1937†
Johan Viktor Orvar Bäcksin, fullm. $^{3}/_{12}$ 1937 ..... 1938—1949
Gunnar Hugo Bogren, fullm. $^{21}/_{10}$ 1949 ..... 1949—

Häradshövdingar i Vättle, Ale och Bjärke härad under tiden 1782—93 hava varit:
Christer Hoffgardh (jfr ovan under D. 40) ..... 1782—1791† **D. 41.**
Claes Livijn, fullm. $^{13}/_{9}$ 1791 ..... 1791—1793

5. Tössbo, Vedbo m. fl. härad i Dalsland.[1]

Samtliga härad i Dalsland eller Tössbo, Vedbo, Nordal, Sundal och Valbo bildade vid periodens ingång en domsaga. Mot slutet av år 1770 utbrötos Nordal, Sundal och Valbo för att bilda särskild jurisdiktion,[2] stundom kallad Dalslands södra domsaga. I analogi härmed benämndes de återstående häradena Dalslands norra domsaga.[3] Denna bestod av två tingslag, nämligen Tössbo härad med tingsplats i Åmål och Vedbo härad med tingsplats

[1] *Litteratur:* A. Lignell, Beskrifning öfver grefskapet Dal I (1851), s. 242 ff.
[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 16 mars 1770.
[3] Dessa benämningar slogo dock aldrig igenom i praxis och förekomma huvudsakligen blott i litteraturen.

i Alltorp, från och med 1942 flyttad till Bengtsfors. Båda tingsplatserna användas ännu alternerande, ehuru domsagan från och med 1948 utgör ett tingslag.[1]

Den södra domsagan bestod till en början av tre tingslag, nämligen Nordals härad med tingsställe i Mellerud, Sundals härad med tingsställe i Östebyn och Valbo härad med tingsställe i Tångelanda. Med stöd av kungliga breven den 22 december 1905 och den 12 februari 1909 sammanslogos de båda förstnämnda från och med 1910 till ett tingslag med tingsställe i Mellerud. Båda tingsplatserna begagnas omväxlande allt fortfarande, ehuru domsagan från 1948 års ingång bildar ett enda tingslag.[1]

Häradshövdingar i Tössbo, Vedbo m. fl. härad (sedermera Dalslands norra eller Tössbo och Vedbo domsaga) hava hittills varit:

D. 42.

Johan Plenningsköld, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1684[2]
Johan Rhodin (adlad Leijonbielke), fullm. $^{9}/_{4}$ 1684	1684—1710†
Carl Gyllenhöök, fullm. $^{1}/_{9}$ 1710, K. konf. $^{6}/_{6}$ 1711	1710—1729
Carl Gustaf Löwenhielm, fullm. $^{6}/_{12}$ 1729	1729—1738
Johan Hage, fullm. $^{18}/_{12}$ 1738	1738—1740†
Christer Malmström, fullm. $^{23}/_{4}$ 1741	1741—1748†
Carl Gustaf Lindsfelt, fullm. $^{6}/_{11}$ 1749	1749—1761†
Otto Henrik de Frese, fullm. $^{22}/_{9}$ 1761	1761—1776
Carl Emanuel Eneroth, fullm. $^{17}/_{4}$ 1776	1776—1796
Per Åberg, fullm. $^{3}/_{3}$ (ej $^{2}/_{3}$) 1796	1796—1802†
Fredrik Ferdinand Flach, fullm. $^{11}/_{1}$ 1803	1803—1807
Johan Fredrik Flach, fullm. $^{29}/_{6}$ 1807	1807—1810†
Erik Gustaf Ingman (adlad Gyllenheim), fullm. $^{31}/_{7}$ 1811	1811—1825†
Fredrik Ture Eneroth, fullm. $^{14}/_{2}$ 1826	1826—1841†
Johan Jakob Jakobi, fullm. $^{22}/_{12}$ 1841	1841—1847†
Teodor Gradman, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848	1848—1865
Viktor Alexander Sandström, fullm. $^{2}/_{1}$ 1866	1866—1887†
Ernst Casper von Unge, fullm. $^{16}/_{12}$ 1887	1887—1910†
Karl Frithiof Mellén, fullm. $^{24}/_{2}$ 1911	1911—1936†
Vilhelm Carl Lundmarker, fullm. $^{30}/_{4}$ 1936	1936—[1951]

Häradshövdingar i Dalslands södra eller Nordals, Sundals och Valbo (härads) domsaga hava hittills varit:

D. 43.

Johan Fredrik Flach, fullm. $^{29}/_{12}$ 1770	1770—1807
Fredrik Ferdinand Flach, fullm. $^{29}/_{6}$ 1807	1807—1826†
Claes Ulrik Nerman, fullm. $^{4}/_{5}$ 1827	1827—1838
Gustaf Adolf Montén, fullm. $^{18}/_{4}$ 1839	1839—1875†
Carl Johan Gottfried Richter, fullm. $^{22}/_{7}$ 1875	1875—1904†
Kristian Hugo von Sydow, fullm. $^{8}/_{7}$ 1904	1904—1930†
Johan Hjalmar Torell, fullm. $^{4}/_{12}$ 1930	1931—1949
Ernst Aderlund, fullm. $^{31}/_{8}$ 1949	1949—

[1] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[2] Denne uppehöll tjänsten för efterträdaren ännu under höstinget 1684.

II: 2. Domsagor i Skaraborgs län.

1. *Vadsbo härad.*

Tingsplatser:[1] Hova, Hasslerör, Valla och Binneberg.

Vadsbo (tidigare ofta skrivet Vassbo) härad omfattade under medeltiden ej mindre än 51 socknar och var därför i judiciellt avseende indelat i fyra tingslag, av vilka från 1397 äro kända Bergs, Frös och Alstade fjärdingar. I de äldsta bevarade domböckerna från början av 1600-talet talas istället om södra, västra, norra och östra fjärdingen i egenskap av tingslag. Vid mitten av samma århundrade hade emellertid de fyra tingslagen börjat få namn efter de tingsplatser, som med anledning av Göta hovrätts brev den 20 juni 1638 förklarats skola bliva för varje fjärding konstanta.[2]

Den äldsta kända häradshövdingen i häradet var fogden på Axevall *Nils Guttormsson* (tre liljor) 1409—15. Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Henrik Snakenborg* 1434, som lät tjänsten uppehållas av Nils Matsson, *Torbjörn Andersson* (fågel) 1449, *Sven Larsson* (tre sjöblad förenade med stjälkarna) 1454—63,[3] väpnaren *Björn Bengtsson* (halvt djur) 1473—76, som bodde på sin sätesgård Hällekis i Kinne härad, där han tidigare varit häradshövding, *Lars Speckin* 1486—93, som var bosatt inom Vadsbo härad på sätesgården Börstorp, väpnaren *Lars Bagge* 1504, som likaledes bodde inom häradet på sätesgården Enåsa, *Bengt Bengtsson* (tre snedrutor) 1505, som hade till hemvist Fly[hov] i Kinne härad, samt *Sven Sting* 1537, som bodde på Häggatorp i Gudhems härad.

Under större delen av 1540-talet (1541—47) omtalas *Lars Matsson* (Kafle) som häradshövding i Vadsbo. Bland hans närmaste efterträdare finna vi fogden *Harald Lake* i början av år 1552 och fogden *Nils Munck* senare under samma år samt fogden *Anders Pedersson* (Lilliehöök) 1554 och ännu 1568, då han erhöll ny fullmakt ($^{16}/_{8}$). Under den sistnämndes tid uppdelades häradet administrativt sett

[1] Tingsplatserna i Skaraborgs län under nya tiden hava ännu ej — i olikhet mot de i Älvsborgs län — gjorts till föremål för någon detaljerad undersökning. Jag har emellertid här haft tillfälle att utnyttja vissa excerpter av stiftssekreteraren F. Wildte, som f. n. förbereder en dylik undersökning.

[2] Jfr ovan. — Fjärdingen kallas under förra hälften av 1600-talet ofta för »länsmans-fjärdingen».

[3] Styffe (s. 177) har trott sig finna, att Vadsbo härad under 1450-talet varit delat mellan två häradshövdingar, men saken förefaller oviss.

så till vida, att större delen därav kom att ingå i hertig Magnus' furstendöme, medan Ullarve, Leksbergs, Hasslö och Torsö socknar skulle tillhöra hertig Carls furstendöme. Huruvida denna uppdelning medförde någon förändring även i judiciellt avseende är ovisst. Den enda källa, som står till buds, är ett pergamentsbrev (RA), daterat den 16 december 1564, enligt vilket lagläsaren Nils Larsson till Ölanda[1] höll ting i Bjärke (Hova sn) i närvaro av hertig Magnus' fogde. Förhållandet räckte f. ö. ej länge, ty redan 1570 kom hela häradet att lyda under hertig Carl.[2] Och under åren 1609—22 ingick häradet i dess helhet i sonen hertig Carl Filips furstendöme. Detta medförde till en början, att hertig Carl fick rätt att utnämna häradshövding i Vadsbo. Vem som innehaft befattningen under 1570-talet och förra hälften av 1580-talet är ej med visshet bekant.[3] Man vet dock, att tjänsten uppehållits av fogdarna Nils Persson 1570—72 och Staffan Persson 1576 samt f. d. fogden Lars Heliesson 1584—85. Först under den 6 juni 1586 möter uppgiften i hertig Carls registratur, att furstliga rådet och lagmannen i Värmland *Bengt Gabrielsson* (Oxenstierna) då utnämnts till häradshövding i häradet. Sedan denne avlidit 1591, förordnade hertig Carl den 28 maj s. å. till hans efterträdare kammarjunkaren *Bo Ribbing*, som innehade ämbetet till sin död 1640. Den 1 september s. å. utnämnde Kungl. Maj:t generalmajoren *Lars Kagg* till häradshövding i Vadsbo. Denne, som under mellantiden hunnit bliva bl. a. både riksråd och lagman i Östergötland, förlorade häradshövdingeräntan den 29 april 1653, då *Christoffer Gyllengrip* erhöll fullmakt att vara häradshövding i såväl Vadsbo som Vilske härad. Då dessa båda jurisdiktioner sakna varje geografiskt samband, är det icke omöjligt, att fullmakten av misstag kommit att utsträckas till att omfatta jämväl Vadsbo. Härpå tyder även, att saken rättades till redan genom ett kungligt brev den 16 september 1654, då Lars Kagg återfick Vadsbo, under det att Gyllengrip fick behålla Vilske härad. Kagg innehade sedermera ämbetet till sin död 1661. Sedan häradshövdingeräntan från Vadsbo under ett år varit kronan behållen, förlänades densamma den 4 februari 1663 till riksrådet *Gustaf Banér*, men då denne den 17 december s. å. utnämndes till lagman över Södermanland, fick han avstå häradshövdingeräntan

[1] Ölanda var ett frälse säteri, som låg i Valle härad, och som tillhörde hans adliga hustru. Själv var han av ofrälse härkomst.

[2] Ang. de närmare detaljerna se J. A. Almquist, Lokalförvaltningen I (1917), s. 22—23.

[3] Eftersom Anders Pedersson erhöll ny fullmakt i augusti 1568, borde härav kunna slutas, att han tills vidare fortsatt att vara häradshövding i Vadsbo, allra helst som han blev riksråd 1569 och sålunda accepterades av den nya regimen. Han avled emellertid 1572.

till riksrådet *Claes Stiernsköld*.[1] Den 4 juni 1665 utnämndes i dennes ställe landsdomaren i Bohuslän *Gustaf Taubenfelt* till häradshövding i Vadsbo, vilket ämbete han behöll till sin död 1674. Han efterträddes den 31 juli s. å. av landshövdingen *Mauritz Posse*, som kvarstod ännu vid periodens slut.

Tingsförrättare i Vadsbo härad under tiden 1588—1680 hava varit:

Jakob Persson i Kärne	1588—1616
Tideman Persson	1619—1622
Anders Pedersson i Svarttorp	1624—1628
Hans Persson i Skövde	1629—1653
Christoffer Gyllengrip, häradshövding i häradet	1654
Erik Månsson (Bergh)	1655—1657
Lars Jonsson (Helenius)	1658
Nicolaus Sparrman	1659—1661
Israel Sparrman	1661—1664
Nils Larsson i Finnekumla	1665—1676
Jonas Svensson	1677—1680
Petter Josefsson	1680

2. *Gudhems härad.*

Tingsplats: Torbjörntorp, senare Hornborga.

Gudhems härad bestod under medeltiden av 25 socknar mot senare 23. Minskningen hade emellertid uppstått genom sammanslagningar, vilka ej förändrat omfattningen i dess helhet, som tvärtom utökats vid nya tidens början genom att Broddetorps socken överflyttats från Valle härad. Den äldsta kände häradshövdingen i Gudhem var *Ragvald Svensson* (bjälke) 1390—91. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Ture Nilsson* 1394, väpnaren *Gustaf Ragvaldsson* (gumsehuvud) 1404—55, väpnaren *Olof Ryting* 1461—63, som bodde inom häradet å sätesgården Dala, *Torsten Gregersson* (fyrdelad sköld) 1469—75 samt väpnaren *Hans Svensson* (Forstena-släkten) 1481 och till sin död 1506/07. Under dennes tid var Gudhem förenat med Vartofta 1489—93.

Hans Svensson efterträddes förmodligen av sin brorson *Sven Brunsson* (Forstena-släkten) 1507 — det är känt, att den senare anhållit om denna förläning hos riksföreståndaren Svante Nilsson[2] — och i varje fall innehade han nämnda ämbete 1526. Den 12-14

[1] Dennes fullmakt av den 17 december 1663 är i riksregistraturet (RA) behäftad med vissa felaktigheter. Bl. a. säges hans jurisdiktionsområde omfatta »Vasa och Valla härader».

[2] Brev i Sturearkivet (RA) n:o 552. Som konkurrent om ämbetet omtalas sedermera riksrådet Axel Matsson (Hällekis-ätten).

september 1529 utnämnde Gustaf Vasa till hans efterträdare fogden *Olof Pedersson* (1541 adlad och efter vapnet numera kallad Örnfot), som efter 1532 bodde inom häradet å sätesgården (Stora) Bjurum, och som behöll ämbetet åtminstone till 1537. Denne begagnade som substitut Knut Svensson (Lilliehöök) 1531. Häradshövdingelängden företer därefter en större lucka till 1568. Tjänsten uppehölls av fogden Nils Munck 1552 och av fogden Nils Henriksson i Forentorp (Gudhems sn) 1567. År 1568 finna vi emellertid som häradshövding i Gudhem *Anders Bosson* (Oxehufvud), som efter sin död följande år efterträddes av sonen *Olof Andersson* (Oxehufvud), vilket ämbete denne innehade ännu 1595. Han synes i stor utsträckning hava begagnat substitut. Som hans vikarier äro kända dåvarande häradshövdingen i Frökinds härad Bengt Carlsson (Lilliestielke) 1571—72, Lars Matsson i Åkatorp 1573, Måns Persson i Vartofta 1577, Bengt Carlsson (Lilliestielke) ånyo 1588 och 1590, Jöns Nilsson till Silarp 1589 och 1592, Lars Jonsson i Herrtorp 1592 samt Michel Arvidsson (Uggla) 1595—96. Den sistnämnde har avfattat Gudhems härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{30}/_{4}$—$^{14}/_{11}$ 1595). År 1598 omtalas fogden i Orreholmens län *Nils Sting* som häradshövding i Gudhem, vilken befattning han dock redan påföljande år fick avstå till ryttmästaren *Johan Andersson* (Ekeblad). Efter dennes död 1608 efterträddes han av sin son hovjunkaren *Anders Johansson* (Ekeblad) 1608—11. I slutet av sistnämnda år (jfr kungl. brev $^{27}/_{12}$ 1611) hade emellertid Gudhems härad kommit att ingå i hertig Johans furstendöme. Detta hade till följd, att hertigen indrog häradshövdingeräntan från 1612 och de närmast följande åren. Möjligen har dock Anders Johansson fått kvarstå till sin död, som inträffade just 1612. År 1616 hade i varje fall hertigen funnit lämpligt att överlåta häradshövdingeräntan på sin stallmästare *Knut Jöransson* (Ulfsparre), som fick behålla denna, även sedan häradet efter hertigens frånfälle 1618 återfallit under kronan. Knut Jöransson efterträddes 1624 av kammarrådet *Jöran Claesson* (Uggla) som innehade ämbetet till sin död 1627.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntorna från bl. a. Gudhems, Valle och Skånings härad skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Axel Hansson* (Kewenbringk) såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Sedan denne 1630 förflyttats till Åbo hovrätt överlätos räntorna på assessorn i Svea hovrätt *Benedictus Olai Crusius*. Efter dennes frånfälle 1633 förlänades de åt assessorn i samma hovrätt *Ericus Olai Balingstadius*. Den domsaga, som härigenom bildats, upphörde redan 1641, då Skåning bortföll. Året därpå kom turen till Gudhem, som genom kungliga fullmakten den 6 juni 1642 ånyo

blev ett särskilt jurisdiktionsområde med kammarrådet *Johan Cruus* som häradshövding. Sedan denne 1644 avlidit, fick han till efterträdare kamreraren *Erik Johansson Klöfverblad* (adlad *Klöfverskjöld*) 1645 (fullm. $^{29}/_{1}$) och till 1653. Den 20 augusti sistnämnda år förenades Gudhem med Laske och Kåkinds härad till en ny domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. Häradshövdingar därstädes hava varit hovjunkaren *Peder Rosensköld* 1653 och till sin död 1656 samt *Johan Staffander* (1668 adlad *Lagerhjelm*) 1657—80.

Tingsförrättare i Gudhems härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Per Bengtsson (Pilefelt)		1599
Lars Jonsson i Herrtorp	ånyo	1602
Johan Andersson (Ekeblad), häradshövding i häradet		1603
Michel Arvidsson (Uggla)	ånyo	1604
Sven Andersson på Stybbe		1604
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)		1605
Sven Andersson på Stybbe	ånyo	1607—1610
Botvid Larsson i Bålltorp		1612
Joen Larsson i Herrtorp		1619—1621
Anders Pedersson i Svarttorp		1622—1624
Olof Andersson i Björnstorp och Kateryd		1625—1640†
Lars Jonsson (Helenius)		1640—1656[1]
Johan Staffander, häradshövding i häradet		1657
Erik Månsson (Bergh)		1658—1665
Johan Staffander, häradshövding i häradet	ånyo	1666—1667
Abraham Norman		1668—1674
Johan Thiberg		1675—1680

3. *Kåkinds härad.*

Tingsplats: Värsås men mestadels på olika ställen.

Kåkinds (tidigare Kakinda) härad bestod under medeltiden av 15 socknar, vilka 1612 ökades till 16 genom att Fågelås överflyttades dit från Vartofta härad. Den äldsta kände häradshövdingen i Kåkind var västgötalagmannen *Gustaf*, som i sitt vapen förde en stående man i fotsid dräkt och kappa. Det brev, vari han omtalas, är odaterat, men upptages i Dipl. Suec. n:r 836 under år 1225.[2] Bland hans medeltida efterträdare märkas *Knöpeka Nilsson* (snedbjälke) 1393 och väpnaren *Bengt Bruse* 1472—1500.[3]

[1] Under år 1654 tjänstgjorde häradshövdingen Peder Rosensköld själv.

[2] Bör snarare vara: omkring 1230.

[3] Då Hans Svensson (Forstena-släkten) vid ett tillfälle (SRPerg. 1489 $^{19}/_{1}$) kallas häradshövding i Kåkind, får detta med hänsyn till sammanhanget anses vara skrivfel för Gudhem. Möjligen skulle det alternativt kunna förklaras såsom ett uttryck för tillfälligt vikariat.

Under 1500-talets förra hälft saknas alla upplysningar om häradshövdingarna i Kåkind. Först efter nämnda tid stå källor ånyo till buds. Som häradshövdingar i häradet omtalas då frälsemannen *Mats Jonsson* på Sölvetorp (Sölvarp i Ås hd) 1552—53, fogden *Esbjörn Håkansson* (tre ekållon), fullmakt $^{8}/_{7}$ 1558, fogden *Anders Ingelsson* 1568,[1] fogden *Staffan Persson* 1573—77, hovjunkaren *Per Joensson* (Lilliesparre) 1578—80,[2] ståthållaren *Jöran Eriksson* (Ulfsparre) 1581—87, som förstnämnda år lät tjänsten skötas av lagläsaren Lars Matsson i Åkatorp (Forsby sn), hovjunkaren *Gotskalk Olofsson* (Stubbe) 1588—89, *Lindorm Stake*, fullmakt $^{28}/_{4}$ 1590, löjtnanten, sedermera ryttmästaren *Bengt Larsson* (Hierta) 1594—1602 och ståthållaren *Severin* (Söffring) *Jönsson* till Gäddenäs (Vadsbo hd) 1604—07. Under den sistnämndes tid kom Kåkind att införlivas med hertig Johans av Östergötland furstendöme (1606). Med anledning härav förordnade hertigen 1608 sin stallmästare *Anders Claesson* (Ekeblad) till häradshövding i häradet, vilket ämbete denne behöll till sin död 1614. Även efterträdaren, K. sekreteraren *Erik Simonsson* 1615—22, torde hava utnämnts av hertigen. Sedan häradet 1618 återfallit under kronan, finna vi sekreteraren i K. kansliet *Lars Nilsson* (adlad *Tungel*) 1624 som häradshövding därstädes. Och efter hans död 1633 förordnade Kungl. Maj:t den 28 februari 1634 hans broder och kollega, sekreteraren *Nils Nilsson* (adlad *Tungel*), till hans successor. Denne lämnade ämbetet, då till följd av kungliga brevet den 20 augusti 1653 Kåkind förenades med Gudhems och Laske härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna i denna domsaga, som ägde bestånd till periodens slut, har ovan (s. 247) redovisats.

Tingsförrättare i Kåkinds härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Gunne Arvidsson i Kåsentorp		1596—1602
Botvid Larsson i Bålltorp		1604—1608
Per Bengtsson (Pilefelt)		1609
Botvid Larsson i Bålltorp	ånyo	1610—1612
Lars Joensson i Karshult		1619
Anders Pedersson i Svarttorp		1620—1623
Hans Persson i Skövde		1624
Olof Andersson i Björnstorp och Kateryd		1625—1639
Hans Persson i Skövde	ånyo	1640—1653
Peder Rosensköld, häradshövding i häradet		1654
Lars Jonsson (Helenius)		1655—1656

[1] Enligt ett 1565 utfärdat dombrev, som finnes omtalat i 1665 års dombok, tjänstgjorde förstnämnda år lagläsaren Erik Olsson till Tokarp (nuv. Grunnevad i Vartofta hd).

[2] Sistnämnda år fungerade i hans ställe lagläsaren Anders Toresson i Tingberg (Ale hd).

Johan Staffander, häradshövding i häradet	1657
Erik Månsson (Bergh)	1658—1665
Johan Staffander, häradshövding i häradet ånyo	1666—1667
Abraham Norman	1668—1674
Johan Thiberg	1675—1680

4. *Valle härad.*[1]

Tingsplats: Skärv.

Valle (tidigare Valla) härad bestod under medeltiden av 12 socknar. Av dessa hade dock Ölanda redan vid mitten av 1400-talet försvunnit genom att det uppdelats mellan Istrum inom häradet och Åsaka i Skånings härad. Vid nya tidens början kom dessutom Broddetorps socken att räknas till Gudhems härad. Socknarna i Valle blevo härigenom tio till antalet.

Av häradets medeltida häradshövdingar äro blott fyra kända, nämligen *Torbjörn Magnusson* 1452, väpnaren *Nils Jonsson* 1466—68, *Brun Svensson* (Forstena-släkten) 1484—95, som var bosatt på Häggatorp i Gudhems härad, samt dennes son väpnaren *Lindorm Brunsson* 1504, vars sätesgård likaledes var förlagd utom häradet och som levde ännu 1520.

Under åren 1534—42 finna vi *Knut Svensson* (Lilliehöök) som häradshövding i Valle,[2] där hans sätesgård Istrum var belägen, och 1552—53 frälsemannen *Per Nilsson* till Fly. Häradet kom därefter (1560) att ingå i hertig Magnus' furstendöme men överfördes jämnt tio år senare till hertig Carls furstendöme. Från den förra perioden är att anteckna fogden *Staffan Persson* som häradshövding i Valle 1568. I övrigt företer häradshövdingelängden stora luckor. Man vet endast, att hertig Carl 1575 låtit fogden i häradet uppbära häradshövdingeräntan, vilket förmodligen i föreliggande fall betyder, att denna använts för andra ändamål. Först från och med 1580-talet börja källorna flöda rikligt. Det befinnes sålunda, att hertigen den 24 november 1580 förordnat sitt furstliga råd *Filip Bonde* till häradshövding i Valle,[3] och efter dennes död utsåg han den 15 april 1588 i hans ställe sin kammarjunkare *Olof Hård* (af Segerstad), som tilläts kvarstå ända till 1627, trots att häradet under tiden 1609—22 kommit att tillhöra hertig Carl Filips furstendöme. År 1627 förlänade Kungl. Maj:t häradshövdingeräntan från Valle åt assessorn i Svea

[1] *Litteratur:* A. Florén, Om Walle härad i Westergötland (Diss. Ups. 1854; preses W. E. Svedelius).

[2] Från den närmast föregående tiden är endast känt, att häradshövdingen i Bollebygd och Askim Joen småsven 1531 fungerat som lagläsare i Valle.

[3] Originalfullmakten är bevarad i Sävstaholmsarkivet (RA). Jfr HH 7, bih. s. 16.

hovrätt *Axel Hansson* (Kewenbringk), som ett år senare erhöll densamma jämte motsvarande räntor från bl. a. Gudhems och Skånings härad i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Den domsaga, som härigenom bildades, ägde bestånd till 1641. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 246 redogjorts. Den 31 mars 1642 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Valle skulle i det följande disponeras av Göta hovrätt och uppbäras av assessorn *Peder Eriksson*. Efter dennes frånfälle 1646 gavs räntan åt hans kollega i hovrätten assessorn *Carl Lundius*, som emellertid till följd av kungliga brevet den 20 december 1647 måste avstå densamma åt riksrådet *Magnus Gabriel De la Gardie*.[1] Då emellertid denne 1652 blev lagman i Västergötlands och Dals lagsaga, ansågs det icke lämpligt, att han samtidigt var häradshövding inom lagsagan, varför räntan tills vidare indrogs till kronan. Den 20 augusti 1653 förenades Valle med Skånings härad till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. Häradshövdingar därstädes hava varit hauptmannen i Västerviks och Stegeholms grevskap *Gudmund* (Davidsson) *Krook* 1653 och till sin död 1677, sekreteraren i reduktionskollegium *Anders Granberg* 1677 (fullm. $^{23}/_{10}$) och till 1678, då emellertid 1677 års fullmakt förklarades vara en nullitet,[2] samt hauptmannen i Läckö grevskap *Tore Ollonberg* 1678 (fullm. $^{5}/_{4}$) och till 1680. Den 27 januari s. å. ändrade Kungl. Maj:t på nytt ståndpunkt i frågan och konfirmerade Granbergs fullmakt. Denne skulle alltså omedelbart tillträda ämbetet dock med den inskränkningen, att Ollonberg skulle få tillgodonjuta häradshövdingeräntan från Valle härad under sin återstående livstid. Verkan av denna salomoniska dom kom likväl att omintetgöras, redan innan året gått till ända. Redogörelsen härför tillhör emellertid en följande avdelning.

Tingsförrättare i Valle härad under tiden 1591—1680 hava varit:

Jakob Persson i Kärne	1591—1607
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1608—1610
Sven Andersson på Stybbe	1614
Joen Larsson i Herrtorp	1619—1622
Anders Pedersson i Svarttorp	1623—1628
Olof Andersson i Björnstorp och Kateryd	1628—1640†
Lars Jonsson (Helenius), GHKonst. $^{11}/_{6}$ 1640	1640—1656
Nicolaus Sparrman	—1658

[1] Som Peder Erikssons änka genom Göta hovrätts brev den 25 januari 1647 erhållit rätt till ett nådår, är det tvivelaktigt, om Lundius hann uppbära några inkomster från häradet. Som ersättning erhöll han i stället häradshövdingeräntan från Frökinds härad.

[2] Anledningen var den, att Tore Ollonberg redan den 5 maj 1676 erhållit expektansfullmakt på ämbetet, vilket förhållande vid tillfället i fråga råkat falla i glömska.

Daniel Andersson på Näs ..... 1658—1673
Johan Thiberg ..... 1674—1678
Tore Ollonberg, häradshövding i häradet ..... 1679—1680

5. *Vilske härad.*

Tingsplats: Gökhem.

Vilske (tidigare Vilska) härad bestod under medeltiden av 12 socknar. Även om hänsyn tages till att sammanslagningar av flera socknar ägt rum, kvarstår förhållandet, att häradet i senare tid något minskat till omfattningen genom överföringar till grannhäradena Gudhem och Gäsene.

Den äldsta kände häradshövdingen i Vilske var *Törne Skytte* 1382—1413, som förde en halv stenbock i vapnet. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Peder Smed* (fyrdelad sköld) 1436. Denne är möjligen identisk med den *Peder Jönsson*, vilken ännu 1445 omtalas som häradshövding i häradet. Sist i raden står väpnaren och riksrådet *Lars Siggesson* (Sparre) 1450—63, som var bosatt på sin sätesgård Simonstorp (Frökinds hd) och riksrådet *Lindorm Björnsson* (Vinge) 1476—89, som bodde inom häradet på sätesgården Sjögeråsen och 1481 blev lagman över Västergötland.

Under den nya tiden finna vi till en början *Lindorm Matsson* (Kafle) 1534—52 som häradshövding i Vilske. Möjligen har han kvarstått till sin död, som inträffade någon gång omkring 1560. I så fall har han under åren 1557—58 låtit sin broder Lars Matsson (Kafle) fungera som vikarie. Lindorm Matsson följdes i tur och ordning av *Johan Andersson* (Ekeblad) 1567—78, *Erik Knutsson* i Norrköping 1581, som lät lagläsaren Lars Matsson i Åkatorp sköta tjänsten, samt kammarrådet *Arvid* (Jöransson) *Svan* 1582 och till sin död 1610. Påföljande år kom häradet att införlivas med hertig Johans av Östergötland furstendöme. Under de första åren (1611—14) använde hertigen häradshövdingeräntan från Vilske till andra ändamål, men 1615 förlänade han denna till sitt kammarråd *Nils Assarsson Mannersköld*, som innehade denna ännu 1628, och alltså långt efter det att häradet återfallit under kronan. Samma år övergick dock räntan till assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing*, som genom kungliga brevet den 29 april 1628 erhöll denna jämte motsvarande räntor från en rad andra härad som lönetillägg i hovrättsstaten. Häradshövdingeräntan från Vilske miste Rosing 1642, då genom kunglig fullmakt den 31 mars s. å. landshövdingen i Skaraborgs län *Carl Siggesson Rosendufva* utnämndes till häradshövding i häradet. År 1652 indrogs

häradshövdingeräntan till kronan, men den 29 april 1653 förlänades den åt *Christoffer Gyllengrip*, som behöll densamma till periodens slut.

Tingsförrättare i Vilske härad under tiden 1600—80 hava varit:

Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1605—1606
Joen Larsson i Herrtorp	1608—1609
Botvid Larsson i Bålltorp	1612—1615
Joen Larsson i Herrtorp ånyo	1619—1623
Anders Pedersson i Svarttorp	1623—1629
Lars Olofsson (Kempe)	1629—1641
Lars Jonsson (Helenius), GHProm. $^{20}/_{5}$ 1641	1642—1652
Erik Månsson (Bergh)	1653
Christoffer Gyllengrip, häradshövding i häradet	1654—1678[1]
Johan Dubb	1678—1680

6. *Skånings härad.*

Tingsplats: Vånga.

Skånings (tidigare Skanungs) härad var under medeltiden och ännu under förra hälften av 1600-talet större än senare, i det att de tre socknarna Sävare, Lindärva och Hasslösa, som efter 1652 kommo att tillföras Kinnefjärdings härad, då diträknades. Å andra sidan hade Skånings härad omkring 1461 erhållit ett tillskott i Als härad, som dessförinnan bildat egen jurisdiktion.[2] Det motsvarade socknarna Saleby och Trässberg.[3]

Den äldsta kände häradshövdingen i Skåning var *Bengt Arvidsson* (bjälke med tre stjärnor) 1374. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Sven Röd* 1432, väpnaren *Bengt Andersson* (Öra) 1462,[4] som bodde på sätesgården Skofteby (Kinnefjärdings hd), *Jöns Jonsson* 1473—76[5] och *Peder Bengtsson* (Gylta) 1490—99,[6] som hade sin hemvist i Påtorp (Vedens hd).

Vid början av nya tiden var väpnaren *Torsten Brunsson* (For-

---

[1] Under denna tid hava dock spridda ting hållits av bl. a. lagläsarna Johan Dubb och Abraham Norman.

[2] Av Als häradshövdingar är endast en bekant, nämligen väpnaren *Nils Jönsson* (tjurhuvud) 1420, som var bosatt inom häradet på sin sätesgård Åby.

[3] Angående dess omfattning och upphörande se närmare H. Jungner, Gudinnan Frigg och Als härad (1922), s. 82 ff.

[4] Under mellantiden omtalas en underhäradshövding i häradet med namnet Tholf skrivare 1445.

[5] Denne lät i dombrev jämväl häradet vara representerat genom dess sigill. Jungner, a. a., s. 95. I allmänhet infördes denna plägsed först vid pass ett sekel senare.

[6] Under mellantiden omtalas en underhäradshövding i häradet vid namn Jon Staffansson 1484. Även han har låtit häradssigillet komma till användning vid besegling av t. ex. fastebrev. Se härom VFT I: 2, s. 54.

stena-släkten) 1523—29 häradshövding i Skåning.[1] Han efterföljdes av *Mathias Kagg*, fullmakt $^{3}/_{10}$ 1529, välborne *Erik Stensson* 1534 (fullm. $^{18}/_{2}$) och ännu 1542, f. d. fogden *Welam Tysk* till Horshaga 1545—59, *Erik Kagg* 1559 (fullm. $^{10}/_{11}$) och ännu 1563, *Claes Andersson* (Ekeblad) 1568 och till sin död 1614, ryttmästaren *Anders Eriksson* (Hästehufvud) 1615—22 samt skrivaren vid K. klädkammaren *Anders Haraldsson* (sedermera adlad Appelbom) 1623—27. Den 29 april påföljande år beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntorna från bl. a. Skånings, Gudhems och Valle härad skulle för framtiden disponeras av Svea hovrätt och ingå i dess lönestat. För häradshövdingarna i den domsaga, som härigenom kom till stånd, har tidigare (ovan s. 246) redovisats. Genom kungliga brevet den 13 augusti 1641 bröts sambandet mellan de nämnda häradena, i det att Skåning då förenades med Laske härad. I brevet förutsattes, att notarien i Svea hovrätt skulle i form av lönetillägg uppbära häradshövdingeräntorna från dessa härad, och till en början utsågs därtill dåvarande notarien *Israel Petri Schutz*, men sedan denne avlidit 1642, gåvos räntorna av okänd anledning till advokatfiskalen i samma hovrätt *Samuel Kylander*. År 1644 omtalas emellertid notarien *Johan(nes) Gubbertz* (sedermera adlad von Qvickelberg) som häradshövding i domsagan, och sedan denne samma år lämnat hovrätten, inträdde i hans ställe notarien *Erik Dryselius* (sedermera adlad Lagerqvist) 1645—51. Sedan häradshövdingeräntan från Skåning under 1652 varit kronan förbehållen, förenades häradet genom kungliga brevet den 20 augusti 1653 med Valle till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 250 redogjorts.

Tingsförrättare i Skånings härad under tiden 1600—80 hava varit:

Lars Jonsson i Herrtorp	1600—1603
Sven Andersson på Stybbe	1604—1619
Joen Larsson i Herrtorp	1620—1622
Anders Pedersson i Svarttorp	1623—1629
Olof Andersson i Björnstorp och Kateryd	1630—1640†
Lars Jonsson (Helenius), GHKonst. $^{11}/_{6}$ 1640	1640—1652
Erik Månsson (Bergh)	1653—1654
Lars Jonsson (Helenius) ånyo	1655—1656
Nicolaus Sparrman	—1658
Daniel Andersson på Näs	1658—1673
Johan Thiberg	1674—1678
Tore Ollonberg, häradshövding i häradet	1679—1680

[1] I ett av hans bevarade fastebrev från 1523 (tryckt i VFT I: 2, s. 58 f. omtalas häradssigillet.

7. *Vartofta härad.*[1]

Tingsplats: Leaby.

Vartofta (tidigare Vartopta) härad var under medeltiden och ännu i början av 1600-talet större än senare, enär Fågelås gäll först 1612 överflyttades till Kåkinds härad.[2] Till följd av sin storlek — det omfattade under medeltiden 47 socknar — var Vartofta av ålder indelat i fyra fjärdingar, som bildade egna tingslag.[3] Under 1600-talet hade dessa dock tills vidare mist sin judiciella betydelse.[4]

Den äldsta kände häradshövdingen i Vartofta var *Sigtrygg Estridsson* 1225. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Sixten Mårtensson* (bjälke) 1399, väpnaren *Torbjörn Kärling* 1415—34, som var bosatt inom häradet på sätesgården Torp, väpnaren *Magnus Jönsson* (Bagge af Berga) 1441, som bodde inom häradet på sin sätesgård Åsaka, väpnaren *Peder Nilsson* (sparre) 1452—72, som var bosatt inom häradet på sätesgården Flata,[5] *Tord Jakobsson* (halv lilja med fågel) 1475—84, väpnaren *Hans Svensson* (Forstena-släkten) 1488—93 samt väpnaren *Erik Jönsson* (Tre rosor) 1493 och till sin död 1506/07.[6] Den sistnämnde hade till hemvist Säm i Gäsene härad.

Under början av nya tiden hava följande varit häradshövdingar i Vartofta, nämligen *Lars Matsson* (Kafle) 1532 (fullm. $^{7}/_{10}$) och ännu 1537, *Måns Pedersson* (Stierna) 1538 (fullm. $^{13}/_{6}$) och ännu 1542, då han lät Henrik Tysk sköta tjänsten, samt sedermera riksrådet *Bengt* (Bengtsson) *Gylta* 1544 och till sin död 1574. Den sistnämnde begagnade som substitut fogden Nils Munck 1552, Erik Olsson till Tokarp (nuv. Grunnevad i häradet) 1565, Lars Heliesson i Kavlås (Hömbs sn) 1567—69 och Måns Persson i Vartofta 1573. Den 3 juli 1575 förordnade Kungl. Maj:t riksrådet *Per Brahe* till häradshövding i häradet, vilket ämbete han innehade till sin död 1590. Detta hade förmodligen ett visst samband med förhållandet, att hans grevskap Visingsborg omfattade bl. a. ett flertal socknar i Vartofta. Tjänsten uppehölls under nämnda tid av lagläsarna Lars Heliesson i Kavlås

[1] *Litteratur:* C. J. Ljungström, Wartofta härad och staden Falköping (1877).

[2] Detta medförde dock icke någon omedelbar påföljd i judiciellt avseende. I varje fall fick dåvarande häradshövdingen i Vartofta tills vidare behålla Fågelås gäll under sin domvärjo. Se t. ex. Västergötlands handl. (KA) 1613: 7, 1614: 9 och 1615: 4.

[3] Se härom närmare Styffe, s. 170 ff.

[4] Se härom närmare Ljungström, a. a., s. 107 f.

[5] Under dennes tid tjänstgjorde Peder Ingelsson 1467, som förmodligen var underhäradshövding.

[6] Det var i anledning av Erik Jönssons frånfälle, som riddaren och riksrådet Åke Hansson (Tott) skrev till riksföreståndaren Svante Nilsson och föreslog, att Anders Eriksson (Hjorthuvud av Brandstorp) skulle bliva häradshövding i Vartofta. Jfr J. Liedgren i PHT 1951, s. 121.

1577, Anders Toresson i Tingberg 1581—82, Knut Andersson i Åsen 1586—89 och Lars Jonsson i Herrtorp 1590. Brahe efterträddes som häradshövding av hovmarskalken *Hans Åkesson* (Soop) 1591—94 och denne i sin tur av greve *Gustaf Brahe* 1594—95 eller möjligen till 1597, då han lämnade riket för att ansluta sig till konung Sigismund. Båda dessa häradshövdingar anlitade den förutnämnde lagläsaren Lars Jonsson i Herrtorp som substitut. År 1600 omtalas västgötalagmannen greve *Axel Stensson* (Lewenhaupt) som häradshövding i Vartofta. Sedan denne samma år kommit i onåd hos hertig Carl och bosatt sig utomlands, indrogs häradshövdingeräntan till kronan för en tid av två år. Senare häradshövdingar i häradet hava varit hovjunkaren, sedermera riksrådet *Lindorm Ribbing* 1603 (fullm. $^{8}/_{4}$) och till sin död 1627, översten *Nils Ribbing* 1627 (fullm. $^{18}/_{12}$) och till 1641, landshövdingen *Knut Lilliehöök* 1642 (fullm. $^{31}/_{3}$) och till 1653. Sistnämnda år kommo emellertid häradshövdingeräntorna från bl. a. Vartofta och Frökinds härad att tilldelas vice presidenten i Göta hovrätt *Carl Christersson Månesköld* som lönetillägg i hovrättsstaten. Sedan denne lämnat hovrätten 1655, övergingo hithörande räntor[1] till assessorn *Gabriel Gyllengrip* 1657 (fullm. $^{24}/_{11}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Vartofta härad[2] under tiden 1597—1680 hava varit:

Michel Arvidsson (Uggla)	1597—1601
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1602—1603
Lars Jonsson i Herrtorp ånyo	1603
Botvid Larsson i Bålltorp	1604—1612
Joen Larsson i Herrtorp	1619—1622
Anders Pedersson i Svarttorp	1623—1639
Lars Olofsson (Kempe)	1639
Lars Jonsson (Helenius)	1640—1646
Nils Larsson i Finnekumla	1647—1653
Erik Månsson (Bergh)	1653—1657
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	1658—1672
Abraham Norman	1673—1674
Esbern Wilskman (Willman)	1675—1677
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet ånyo	1677—1678
Esbern Wilskman (Willman) ånyo	1679—1680

[1] Enligt domboken fick han dock behålla häradshövdingeräntorna under ytterligare ett år.

[2] Inom Vartofta härad bildade *friherreskapet Orreholm* allt sedan 1628 en särskild jurisdiktion. Av dess i Göta hovrätts arkiv delvis bevarade domböcker framgår, att följande personer därstädes tjänstgjort som tingsförrättare, nämligen lagläsarna Erik Månsson Bergh 1658—62 och 1665—67, Johan Andersson Darelius 1668—70 samt Esbern Wilskman (Willman) 1671—79. Under åren 1663—64 tjänstgjorde istället dåvarande häradshövdingen Johan Staffander.

8. Frökinds härad.

Tingsplats: Hassla, sedermera Kinneved.

Frökinds (tidigare Frökins eller Frökens) härad bestod under medeltiden av sju socknar mot senare fyra. Två av dessa sju sammanslogos redan före 1570, men även själva omfattningen av Frökind har sedermera minskat genom överföring av mark till grannhäradena. Den äldsta kända häradshövdingen i häradet var väpnaren *Bengt Dun* 1450—53, som bodde på sin sätesgård Häggatorp i Gudhems härad.[1] Som hans efterträdare omtalas 1464 väpnaren och riksrådet *Lars Siggesson* (Sparre), som var bosatt inom Frökind på sätesgården Glaskulla. Därefter följde väpnaren *Gunne Prik* 1475—81 och *Påvel Fynbo* 1488—1505, vilken sistnämnde samtidigt tjänstgjorde som underhäradshövding i Redvägs härad.

Vid nya tidens början var riddaren och riksrådet *Ture Eriksson* (Bielke) häradshövding i Frökind, vilket härad han dessutom innehade i förläning. När han tillträdde befattningen är icke känt, blott att han innehade den före 1529, då han dömdes till döden för sitt deltagande i Västgötaherrarnas uppror. Bland hans efterträdare märkas *Carl Tordsson* (Store) 1529 (fullm. $^{12-14}/_{9}$), *Olof Bosson* (Oxehufvud) 1537, *Anders Bosson* (Oxehufvud) 1540, f. d. fogden *Anders Bengtsson* (Hård af Torestorp) 1552, fogden *Bengt Carlsson* (Lilliestielke) 1568 (fullm. $^{16}/_{8}$) och till 1589, *Nils Simonsson* (Liljetopp) 1590—92,[2] fogden *Bengt Carlsson* (Lilliestielke) ånyo 1593 (fullm. $^{20}/_{7}$) och ännu 1607 samt dennes svärson *Claes Knutsson* (Hård af Torestorp) 1609—11. Vid slutet av sistnämnda år kom häradet att införlivas med hertig Johans av Östergötland furstendöme. Under den första tiden använde hertigen häradshövdingeräntan från Frökind till andra ändamål, men 1615 gavs den åt lagläsaren *Botvid Larsson* i Bålltorp, som därigenom blev häradshövding, vilket ämbete han behöll[3] ännu 1627 eller långt efter det att häradet återfallit under kronan.

År 1628 finna vi som häradshövding i Frökind assessorn i Svea hovrätt *Jonas Pedersson*, vilken genom kungliga brevet den 29 april s. å. erhöll häradshövdingeräntan från bl. a. nämnda härad som lönetillägg i hovrättsstaten. Efter hans frånfälle 1635 övergick räntan på enahanda villkor till assessorn i samma hovrätt *Ægidius Girs*, och

[1] Jag bortser då från Sigge djäkn, vilken 1349 omtalas som häradshövding i Frökind, men vilken förmodligen var blott vikarie.

[2] Under 1590 tjänstgjorde förutvarande häradshövdingen Bengt Carlsson som vikarie åt efterträdaren.

[3] Han erhöll till yttermera visso kungl. fullmakt den 9 november 1624 (Riksregistraturet, RA).

sedan även denne avlidit 1639, fick sterbhuset disponera över ränteinkomsten under två nådår, efter vilken tid den kom att begagnas av kronan för andra ändamål. Först den 20 december 1647 förlänades häradshövdingeräntan åt assessorn i Göta hovrätt *Carl Lundius* såsom ersättning för att han måst avstå motsvarande ränta från Valle härad åt greve Magnus Gabriel De la Gardie. Sex år senare fick Lundius avstå från denna förmån, samtidigt som Frökind genom kungliga brevet den 29 april 1653 kom att förenas med Vartofta härad till en gemensam domsaga, vilken ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 255 redogjort.

Tingsförrättare i Frökinds härad under tiden 1600—80 hava varit:

Ambjörn Jakobsson (Västgöte)		1605
Botvid Larsson i Bålltorp		1609—1612
Joen Larsson i Herrtorp		1619—1622
Anders Pedersson i Svarttorp		1623—1624
Olof Andersson i Björnstorp		1625—1630
Joen Larsson i Herrtorp	ånyo	1631—1632
Hans Persson i Skövde		1633—1648
Carl Lundius, häradshövding i häradet		1649
Erik Månsson (Bergh)		1650—1657
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet		1658—1667
Johan Andersson Darelius		1668
Samuel Hammarstedt		1669
Esbern Wilskman (Willman)		1670—1672
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	ånyo	1673—1675
Esbern Wilskman (Willman)	ånyo	1676—1680

9. *Laske härad.*[1]

Tingsplats: Vedum.

Laske (tidigare Laska) härad bestod under medeltiden av åtta socknar, som genom två sammanslagningar och en uppdelning redan under 1500-talet nedgått till sju. Den äldsta kände häradshövdingen var väpnaren *Staffan Gustafsson* (spets nedifrån) 1392. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Gustaf Ragvaldsson* (gumsehuvud) 1422, *Anders Svensson* 1448 och *Bengt Olsson* (sparre över halv lilja) 1494—96, vilken sistnämnde bodde inom häradet i byn Ryd, Larvs socken.

Den 1 maj 1534 utnämnde Gustaf Vasa *Jon Svensson* (Lind af Hageby) [jfr PHT 1949, s. 35] till häradshövding i Laske, vilket ämbete han innehade ännu 1547. Han efterföljdes i tur och ordning av föl-

[1] *Litteratur:* R. Hjorth, Beskrifning öfver Laske härad i Skaraborgs län (1903).

jande personer, nämligen fogden *Jöran Knutsson* 1552, som lät Carl Svensson i Vedum, likanämnda socken, uppehålla tjänsten, *Lage Posse* 1559 (fullm. $^{18}/_{11}$), befallningsmannen på Älvsborg *Christoffer Torstensson* (Forstena-släkten) 1568 och till sin död 1589,[1] förutvarande befallningsmannen på Stockholms slott *Erik Hård* 1590 (fullm. $^{28}/_{4}$) och ännu 1611,[2] ryttmästaren *Jon Pedersson* (Stork) 1613 och till sin död 1622/23 samt ryttmästaren *Lars Larsson* (sedermera adlad Silfverswärd) 1624 (fullm. $^{22}/_{10}$) och ännu 1627.

År 1628 finna vi som häradshövding i Laske assessorn i Svea hovrätt *Erik Ulfsparre*, vilken genom kungliga brevet den 29 april s. å. fick häradshövdingeräntan från bl. a. nämnda härad i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Samma förmån erhöllo efter honom assessorerna *Isak Henriksson Silfverhielm* 1633—38 och *Jakob Skytte* 1639—40. Under tiden 1641—52 var Laske förenat med Skåning till en gemensam jurisdiktion. För häradshövdingarna därstädes har tidigare (ovan s. 253) redovisats. År 1653 utbröts Laske för att istället bilda domsaga tillsammans med Gudhems och Kåkinds härad. Häradshövdingarna i denna domsaga, som ägde bestånd till periodens slut, äro omnämnda ovan s. 247.

Tingsförrättare i Laske härad under tiden 1600—80 hava varit:

Nils Galle i Annestad	1601—1602
Erik Hård, häradshövding i häradet	1603—1604
Botvid Larsson i Bålltorp	1604—1612
Sven Andersson på Stybbe	1612—1614
Per Bengtsson (Pilefelt)	1614—1615
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1616—1620
Anders Pedersson i Svarttorp	1621—1632
Olof Andersson i Kateryd	1634—1638
Lars Olofsson (Kempe)	1638—1644
Lars Jonsson (Helenius)	1645—1652
Erik Månsson (Bergh)	1653
Peder Rosensköld, häradshövding i häradet	1654
Lars Jonsson (Helenius) ånyo	1655—1656
Johan Staffander, häradshövding i häradet	1657
Erik Månsson (Bergh) ånyo	1658—1665
Johan Staffander, häradshövding i häradet ånyo	1666—1667
Abraham Norman	1668—1674
Johan Thiberg	1675—1680

[1] I häradshövdingeregistren i Sandbergska saml. (KA) upptages *Bengt Slatte* felaktigt som häradshövding i Laske 1583—87. Jfr Västergötlands handl. (KA) för motsvarande tid.

[2] År 1590 skulle enligt uppgift i 1629 års dombok lagläsaren Lars Matsson i Åkatorp hava tjänstgjort inom häradet.

10. *Barne härad.*[1]

Tingsplats: Naum.

Barne (tidigare Barkna) härad bestod i äldre tid av 15 socknar, men antalets senare nedgång till 14 har intet att skaffa med omfattningen i dess helhet. Från medeltiden äro blott två häradshövdingar med säkerhet kända, nämligen *Anders Gustafsson* (sparre) 1408 och väpnaren *Harald Karlsson* (Lake) 1492—97, vilken sistnämnde bodde på sin sätesgård Malma (Viste hd).

Den 27 mars 1525 utnämnde Gustaf Vasa sedermera riddaren och riksrådet *Måns Bryntesson* (Lilliehöök) till häradshövding i Barne, vilket ämbete han behöll till sin död 1529. Han efterträddes i tur och ordning av *Gustaf Olofsson* till Degeberg (sparre över blad) 1529 (fullm. $^{12-14}/_{9}$) och ännu 1542, *Nils Ribbing* 1546 och *Joen Andersson* (Oxe) 1550—1552.[2] År 1559 finna vi sedermera fogden *Lars Matsson* i Åkatorp (Laske hd), även kallad *Lasse skrivare*, som häradshövding i häradet. Denne upptages i häradshövdingeregistren ännu 1587. Med stöd av Västergötlands handl. (KA) 1581: 12 och följande år kan emellertid konstateras, att uppgifterna i nämnda register i detta hänseende äro delvis felaktiga. Åtminstone från 1581 har sålunda *Nils* (Axelsson) *Posse* efterträtt Lars Matsson, ehuru detta icke förrän på 1590-talet kommit till uttryck i de bevarade häradshövdingeregistren. Posse innehade ämbetet ännu 1595 men hade 1600 efterföljts av sedermera ryttmästaren *Carl Lake*, som kvarstod till 1611. Senare häradshövdingar i häradet hava varit fogden *Sigge Svensson* 1611—15, assessorn i Svea hovrätt *Carl Gyllenstierna* 1615 och till sin död 1621, löjtnanten, sedermera översten *Erik Soop* 1621 och till sitt frånfälle 1632, varefter änkan erhöll rätt till två nådår, ståthållaren i Skaraborgs län *Peder Ulfsparre* 1635 och till sin död 1648 samt sekreteraren i amiralitetskollegium *Tore Amundsson* 1648 (fullm. $^{8}/_{3}$) och till 1653. Sistnämnda år kom Barne genom kungliga brevet den 29 april att förenas med Viste härad till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. Anledningen härtill var närmast, att häradshövdingeräntorna från bl. a. nämnda härad skulle för framtiden användas som lönetillägg åt Göta hovrätts ämbetsmän. Till en början uppbars räntorna av vice presidenten *Carl Christersson*

[1] *Litteratur:* R. Hjorth och G. Lindberg, Barne härad i Skaraborgs län (1899).

[2] År 1555 omtalas i ett dombrev (RA) som lagläsare i Barne Rasmus Nilsson i Kärrtorp (Larvs sn) utan att det uppgives å vems vägnar han vikarierade.

Månesköld, och sedan denne 1655 lämnat hovrätten[1] av assessorn *Gabriel Gyllengrip* 1657 (fullm. $^{24}/_{11}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Barne härad under tiden 1600—80 hava varit:

Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1601
Nils Galle i Annestad	1603
Gunne Arvidsson i Kåsentorp[2] ånyo	1604—1607
Botvid Larsson i Bålltorp	1607—1610
Sven Andersson på Stybbe	1611
Arvid Gunnesson	1612—1614
Per Bengtsson (Pilefelt)	1614—1615
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1615—1620
Anders Pedersson i Svarttorp	1621—1629
Olof Andersson i Kateryd	1630—1639
Hans Persson i Skövde	1640—1649
Erik Månsson (Bergh)[3]	1650—1657
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	1658—1671
Esbern Wilskman (Willman)	1672—1680

11. Viste härad.[4]

Tingsplats: Hyringa omväxlande med Olunda.

Viste (tidigare Vista) härad hade under äldre tid ungefär samma omfattning som i våra dagar, även om antalet socknar ökat från tio till tolv. Den äldsta kände häradshövdingen var *Gudmund Björnsson* 1391. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Gudmund Nilsson* 1442 och väpnaren *Karl Lake*.[5] För den sistnämnde har konung Karl Knutsson bevisligen utfärdat fullmakt. Ehuru denna i bevarade avskrifter är daterad 1457, framgår det av innehållet, att fullmakten måste hava tillkommit senast 1452. Då Gudmund Nilsson där nämnes som hans avlidne företrädare, får denne anses hava dött omkring 1450. Lake åter fick enligt fullmakten ämbetet på livstid och kan därför hava innehaft detsamma till början av 1460-talet, då han antages hava avlidit.[6] Åren 1476—81 omtalas *Sven Bondesson* som häradshövding i häradet. Enligt PERINGSKIÖLD skulle väpnaren och riksrådet *Sigge Larsson* (Sparre), som var bosatt på sätesgården Skofteby i Kinne härad, hava efterträtt denne 1485. Sist i raden bland medeltida häradshövdingar i Viste äro att anteckna väpnaren *Anders Eriksson* (Hjorthufvud av Brandstorp) 1504, som bodde inom hä-

[1] Enligt domboken fick Månesköld behålla häradshövdingeräntorna under ytterligare ett år.

[2] Under åren 1604—05 är tingsprotokollet så avfattat, som om häradshövdingen Carl Lake skulle själv hava presiderat i rätten med biträde av lagläsaren Gunne Arvidsson.

[3] Denne höll ting även 1667 i häradshövdingens ställe.

[4] *Litteratur:* R. H j o r t h, Beskrifning öfver Wiste härad i Skaraborgs län (1902).

[5] Denne var bosatt på släktgården Malma inom häradet.

[6] Se härom närmare min utredning i SvJT 1945, s. 276 f.

radet på sätesgården Brandstorp, och väpnaren *Lars Bagge* 1516, som tidigare haft motsvarande befattning i Vadsbo härad, där han då haft sin hemvist.

Från början av nya tiden voro följande häradshövdingar i Viste, nämligen *Peder Andersson* (Hjorthuvud av Brandstorp) 1534—59,[1] vilken under 1550-talet tjänstgjorde jämväl som lagman i Älvsborgs läns lagsaga, ryttmästaren *Erik Henriksson* (Lilliebielke) 1567—73, hovjunkaren *Tord Bonde* 1577—86, som åtminstone 1583 lät tjänsten skötas av Hans skrivare, befallningsmannen på Älvsborg *Christoffer Torstensson* (Forstena-släkten) 1588 och till sin död 1589, fänriken, sedermera ryttmästaren *Torsten Christoffersson* (Forstena-släkten) 1590 (fullm. $^{28}/_{4}$) och till sin död 161(1), varefter änkan fick rätt till ett nådår, *Knut Nilsson* (Lilliehöök) 1613—16 samt ståthållaren *Peder Jöransson* (Ulfsparre) 1616—27.

År 1628 finna vi som häradshövding i Viste assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing*, som genom kungliga brevet den 29 april s. å. erhöll häradshövdingeräntan från bl. a. hithörande härad såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Denna förmån indrogs från och med 1642, varefter Kungl. Maj:t under fyra år lät räntan inflyta i statskassan. Den 24 april 1646 utnämndes fogden[2] *Hans Torstensson* (1647 adlad *Hillesköld*) till häradshövding i häradet, vilket ämbete han behöll till 1653. Samma år förenades Viste och Barne härad till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 259—60 redovisats.

Tingsförrättare i Viste härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Gunne Arvidsson i Kåsentorp[3]	1595—1607
Per Bengtsson (Pilefelt)	1608—1613
Knut Nilsson (Lilliehöök), häradshövding i häradet	1613—1616
Per Bengtsson (Pilefelt) ånyo	1617—1618
Anders Torkelsson i Pixbo	1620—1621
Anders Pedersson i Svarttorp	1621—1633
Lars Olofsson (Kempe)	1634—1639
Lars Jonsson (Helenius), GHProm. $^{20}/_{5}$ 1641	1641—1647
Hans Persson i Skövde	1648—1649
Erik Månsson (Bergh)[4]	1650—1657
Gabriel Gyllengrip, häradshövding i häradet	1658—1674[5]
Esbern Wilskman (Willman)	1675—1680

[1] Från hans tid härstammar Viste härads äldsta bevarade tingsprotokoll från åren 1544—48.

[2] Kallas i riksregistraturet (RA) felaktigt för lagläsare.

[3] Häradshövdingen Torsten Christoffersson har i stor utsträckning presiderat i rätten med biträde av lagläsaren.

[4] Denne höll ting även 1667 i häradshövdingens ställe.

[5] Några ströting hava hållits av olika lagläsare.

12. Åse härad.[1]

Tingsplats: Rudberga.

Åse (tidigare Aase, Asa eller Aso) härad hade under medeltiden 11 socknar. Dessa hade genom sammanslagning redan under 1500-talet minskat till tio, vilket antal sedermera bibehöll sig. De kända medeltida häradshövdingarna i häradet äro endast trenne, nämligen *Petrus Tuvesson* 1391, väpnaren *Bengt Björnsson* (sparre) 1471—93, som var bosatt på sin sätesgård Ulvstorp (Viste hd), samt dennes son *Björn Bengtsson* (sparre) 1507—16. Den person vid namn Olof Johansson, som 1510 uppträder som tingsförrättare i Åse och därvid kallar sig häradshövding, får antagas hava varit Björn Bengtssons tillfälliga vikarie.

Vid mitten av 1530-talet var väpnaren och lagmannen i Värmland *Torsten Brunsson* (Forstena-släkten) häradshövding i Åse. Han efterträddes den 16 januari 1537 av fogden *Arvid Månsson*, som omtalas innehava ämbetet ännu 1547. Senast nämnda år måste han emellertid hava avstått befattningen till fogden *Anders Krabbe*, som i häradshövdingefullmakten för *Jöns Bonde* den 17 oktober 1548[2] nämnes som dennes företrädare. Bonde efterföljdes i sin tur 1559 av fodermarsken *Lars Bröms*. Senare häradshövdingar i häradet hava varit ståthållaren *Knut Posse* 1567—91[3], dennes son *Lindorm Posse* 1593 (fullm. $^{25}/_{1}$) och till 1603, *Jöns Ruuth* 1604—11 och mönsterskrivaren *Hans Pedersson* i Bogesund 1612—14.

Från och med 1615 ingick Åse tillsammans med Kållands härad och sju socknar av Kinne härad i Läckö grevskap, vilket förhållande varade ända till periodens slut. Dock utökades grevskapet 1651—52 med ytterligare sex socknar, vilka tillsammans med de sju från Kinne härad till omfattningen motsvarade vad som senare kallades Kinnefjärdings härad. I judiciellt avseende medförde detta bl. a., att huvudmannen för grevliga ätten De la Gardie ägde tillsätta domhavande, och att berörda områden kommo att utgöra en gemensam domsaga. Till en början synes emellertid greven hava använt häradshövdingeräntorna från grevskapet till andra ändamål och istället nöjt sig med att låta en lagläsare förestå rättskipningen. Först 1654

[1] *Litteratur:* R. Hjorth, Beskrifning öfver Åse härad i Skaraborgs län (1902).

[2] Enligt originalurkunden i Sävstaholmsarkivet (RA). Jfr HH 7, bih. s. 16. I Gustaf I:s tryckta registratur har däremot fullmakten införts under den 13 oktober 1548. Utg. G. O. Berg har där förväxlat Åse härad i Skaraborgs län med Ås härad i Älvsborgs län.

[3] Som hans vikarie tjänstgjorde 1576 Christoffer Torstensson (Forstena-släkten).

erhöll grevskapet en häradshövding, nämligen akademiadjunkten vid Uppsala universitet *Nicolaus Sparrman*, som lämnade befattningen 1663, då han av Kungl. Maj:t förordnades till assessor i Göta hovrätt. Han efterträddes av *Gerhard Burman* 1663—68 och denne i sin tur av *Anders Ollonberg* 1668 (fullm. $^{12}/_{11}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Åse härad under tiden 1600—80 hava varit:

Lindorm Posse, häradshövding i häradet	1601—1602
Nils Galle i Annestad	1603
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1604—1606
Per Bengtsson (Pilefelt)	1607—1619
Anders Pedersson i Svarttorp	1624—1649
Daniel Andersson på Näs	1650—1668[1]
Anders Ollonberg, häradshövding i häradet	1668—1680

13. Kållands härad.[2]

Tingsplats: Örslösa, senare tidvis Tranum.

Kålland (tidigare Qualden, Qvallen, Kaalden eller Kaallen) bestod under medeltiden av 27 socknar, som emellertid redan på 1500-talet delvis genom sammanslagningar minskat till 20. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var *Måns Larsson* 1427, som kallas »välbördig». Han efterträddes av riddaren *Magnus Gustafsson* (Horshaga-ätten) 1429, vilken omtalas som häradshövding ännu 1440, dock utan att häradet då samtidigt nämnes. Om det är riktigt, att han innehaft ämbetet i Kålland sistnämnda år, vilket förefaller troligt, eftersom han veterligen aldrig förestått någon annan domsaga, har han 1437 låtit en person vid namn Speckin sköta tjänsten. Att denne själv i källskriften kallar sig häradshövding »uppa Kaaldin» har i och för sig intet bevisvärde. Ingemar Jonsson, som begagnar samma titel 1452, kan ävenledes hava varit en vikarie. Såsom häradshövdingar i Kålland äro däremot att anse väpnaren *Ragvald Andersson* (sparre) 1454—60, väpnaren *Magnus Lamb* 1465—81, som var bosatt inom häradet på sin sätesgård Degeberga, f. d. fogden *Borkvard Hansson* 1490—1503[3] samt riksrådet och västgötalagmannen *Ture Jönsson* (Tre rosor) 1506—29, som ägde flera sätesgårdar inom häradet. År 1525 begagnade han Knut Svensson (Lilliehöök) som substitut.

[1] Under tiden 1654—63 omväxlade häradshövdingen Nicolaus Sparrman flitigt med lagläsaren såsom ordförande på tinget.

[2] *Litteratur:* C. J. Ljungström, Kinnefjärdings och Kållands härader samt staden Lidköping (1871).

[3] År 1498—1503 omtalas en person vid namn Gerlach (Gerlek) Brynolfsson som häradshövding i Kålland, men förmodligen var han blott vikarie.

Den 29 september 1529 förordnade Gustaf Vasa borgmästaren i Lidköping *Björn Jönsson* till häradshövding i Kålland.[1] Bland hans närmaste efterträdare märkas *Gustaf Kafle*, fullmakt den 16 januari 1537, riddaren *Birger Nilsson* (Grip) 1537—50, vilken som substitut anlitade kyrkoherden i Floby socken (Vilske hd) Bengt Magnusson 1543 och stadsskrivaren i Lidköping Mats Törnesson 1550, *Joen Andersson* (Oxe) 1552, som samtidigt var häradshövding i Barne härad,[2] fogden *Olof Stake* 1561 och till sitt frånfälle 1563, *Nils Posse* 1564 och till sin död 1603,[3] *Olof Eriksson* (Gyllengren?) 1604 samt guvernören, sedermera riksrådet *Gabriel* (Bengtsson) *Oxenstierna* 1610—15. Sistnämnda år kom häradet att i likhet med bl. a. Åse till periodens slut ingå i Läckö grevskap. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 262—63 redovisat.

Tingsförrättare i Kållands härad under tiden 1600—80 hava varit:

Torsten Lennartsson (Forstena-släkten)[4]	1600
Nils Galle i Annestad	1600—1603
Gunne Arvidsson i Kåsentorp	1604—1606
Per Bengtsson (Pilefelt)	1607—1619
Anders Pedersson i Svarttorp	1624—1649
Daniel Andersson på Näs[5]	1650—1668
Anders Ollonberg, häradshövding i häradet	1668—1680

14. Kinne härad.

Tingsplats: Holmestad, men mestadels på olika ställen.

Kinne (tidigare Kinda) härad hade från början 31 socknar, som dock minskade till 27, sedan Sävareds pastorat vid slutet av 1300-talet överflyttats till Skånings härad. Under 1600-talet utbröts ur Kinne i två olika etapper (1615 och 1651) en rad socknar, vilka sedermera ingingo i det nybildade Kinnefjärdings härad (jfr nedan s. 266). Efter nämnda tid äro socknarna i Kinne till antalet 15.

Den äldsta kände häradshövdingen i Kinne var väpnaren *Torsten Simonsson* (spets nedifrån) 1395—1424, vilken bodde inom häradet på sätesgården Hovgården och en tid tjänstgjorde även som under-

[1] I Gustaf I:s tryckta registratur står under anförda datum felaktigt Björn *Björnsson*.

[2] År 1555 omtalas såsom underhäradshövding i Kålland frälsemannen Lars Joensson till Ro (Mellby sn).

[3] I Västergötlands handl. (KA) 1567: 4 är han förväxlad med sin broder Lage Posse, som tidigare varit häradshövding i Laske härad.

[4] Höll ting å sin svärfars vägnar.

[5] Under tiden 1654—63 tjänstgjorde häradshövdingen Nicolaus Sparrman omväxlande med lagläsaren.

lagman i lagsagan. Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Sigvid Ingemarsson* 1435, som var bosatt inom häradet på sin sätesgård Martorp, väpnaren *Bengt Algotsson* 1440—77, som likaledes bodde inom häradet på sätesgården Fly[hov], *Nils Larsson* (stjärna) 1486—1504, som hade till hemvist Björsäter i Vadsbo härad (på gränsen till Kinne)[1] samt riksrådet *Nils Klausson* (Stola-ätten) 1507—21, som var bosatt på sin sätesgård Stola i Kållands härad. Den sistnämnde är bekant som en av de häradshövdingar, som ovanligt tidigt förutom sitt eget signet beseglat dombrev med häradets sigill.[2]

Den 9 februari 1533 förordnade Gustaf Vasa fogden *Jöran Jönsson skrivare* till häradshövding i Kinne. Huruvida denne själv uppehållit tjänsten är icke bekant. Först från år 1536 återfinnes ett dombrev, som visar att Knut Svensson (Lilliehöök) suttit ting därstädes i häradshövdings ställe. Åren 1550—52 tjänstgjorde på tinget Per Nilsson till Fly, som omtalar sig vara vikarie utan att likväl på något sätt antyda vem som varit hans uppdragsgivare. Detsamma gäller om Jöran skrivare från Lidköping, som 1556 höll ting i Kinne. Senare häradshövdingar i häradet hava varit ryttmästaren *Sven Andersson* (Stålhandske) 1567—83, då han förmodligen avled;[3] dennes svåger fogden *Brun Bengtsson* (Svenske) 1584—86, ståthållaren *Knut Posse* 1586—89,[4] dennes son riksrådet *Jöran Posse* 1590—94,[5] kammarjunkaren *Nils Claesson* (Ekeblad) 1594 (fullm. $^{7}/_{3}$) och ännu 1607[6] samt ryttmästaren *Knut Claesson* (Uggla) 1610—20. Sedan häradshövdingeräntan under två år varit indragen till kronan, förlänades densamma åt kaptenen *Anders Körning*, som innehade densamma till sin död 1639, samt därefter åt assessorn i Göta hovrätt *Isak Henriksson Silfverhielm*. Efter dennes frånfälle 1650 fick hans sterbhus rätt till vissa nådår, varefter dåvarande lagläsaren *Hans Persson* genom kunglig fullmakt den 10 januari 1654 upphöjdes till heder och rang av häradshövding, vilken befordran under ifrågavarande tid hörde till det ovanliga. Han fick den 6 maj 1658 till efterträdare *Christoffer Gyllengrip*, som kvarstod till periodens slut.

---

[1] Enligt Berch var han häradshövding ännu 1502, och intet hindrar f. ö., att han kvarstått ända till sin död 1507.

[2] Ett dylikt dombrev från 1521 är tryckt i VFT I: 2, s. 56—58. Jfr dock ovan beträffande motsvarande praxis hos häradshövdingarna i Skånings härad.

[3] I samband härmed inträdde häradshövdingen i Vilske härad Arvid Svan som tillfällig vikarie.

[4] I förläningsregistren (KA) upptages Knut Posse felaktigt ännu 1591 som häradshövding i Kinne.

[5] Denne anlitade 1590 som substitut stallmästaren Anders Gudmundsson (Ekeblad) till Hedåker. — I ättartavlorna har Jöran Posse (Knutsson) förväxlats med sin kusin Jöran Posse (Nilsson).

[6] Som hans vikarie 1597—98 tjänstgjorde lagläsaren Lars Jonsson i Herrtorp.

Tingsförrättare i Kinne härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Per Bengtsson (Pilefelt)	1599—1620
Anders Pedersson i Svarttorp	1622—1632
Hans Persson i Skövde, från 1654 häradshövding i häradet	1633—1657
Christoffer Gyllengrip, häradshövding i häradet	1658—1679
Johan Dubb[1]	1680

15. Kinnefjärdings härad.

Tingsplats: Kållängen.

Benämningen Kinnefjärding förekommer redan under 1500-talet såsom en bestämd del av Kinne härad, nämligen Härene, Hovby och Skofteby[2] socknar. Detta område ingick 1651 i Läckö grevskap och förenades då med de sju socknarna Källby, Broby, Skeby, Hangelösa, Husaby, Skälvum och Ova, vilka redan 1615 överflyttats från Kinne till grevskapet. År 1652 tillkommo dessutom de tre socknarna Sävare, Hasslösa och Lindärva, som dittills tillhört Skånings härad. Samtliga dessa socknar kommo inom grevskapet att bilda ett särskilt tingslag, som småningom oegentligt nog erhöll namnet Kinnefjärdings härad. Häradshövdingar och tingsförrättare därstädes hava från 1652 och till periodens slut av naturliga skäl varit desamma som i Åse och Kållands härad, vilka utgjorde de övriga tingslagen inom Läckö grevskap. (Jfr ovan s. 262—64).

[1] Denne tjänstgjorde under tiden 1668—79 omväxlande med häradshövdingen.
[2] Skofteby socken har under 1700-talet i kyrkligt hänseende försvunnit och uppgått i Härene.

B. Tiden efter 1680.

1. Vadsbo härad.

Vadsbo var vid periodens början och ännu vid mitten av 1800-talet uppdelat i fyra tingslag, som fortfarande buro namn efter de alltjämt begagnade tingsplatserna Hova, Hasslerör, Valla och Binneberg. I riksregistraturet under den 18 december 1680 uppgives, att häradet då förenats med Kåkind till en gemensam domsaga, men detta torde bero på något missförstånd. I själva verket har Vadsbo ända till 1863 haft egen häradshövding.[1] Sistnämnda år utbrötos Valla och Binnebergs tingslag med stöd av kungliga breven den 30 april 1850 och den 11 augusti 1863 för att bilda särskild domsaga under benämningen Södra Vadsbo härads domsaga. I analogi härmed kallades de kvarvarande tingslagen Norra Vadsbo härads domsaga. Den 14 juni 1928 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att de båda domsagorna från och med 1929 skulle ånyo förenas under benämningen Vadsbo (härads) domsaga. Under mellantiden hade Valla och Binnebergs tingslag med stöd av kungliga brevet den 19 februari 1887 från och med 1891 års ingång sammanförts till det sedermera benämnda Vadsbo södra tingslag med tingsställe i Moholm. Och från och med 1924 bildades av Hova och Hasslerörs tingslag Vadsbo norra tingslag med tingsställe i Mariestad.[2] Båda tingsplatserna användas alltjämt alternerande, ehuru domsagan från och med 1948 utgör ett enda tingslag.[3]

Häradshövdingar i hithörande domsaga hava hittills varit:

Christoffer Gyllengrip, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1695†	D. 44.
Jonas Aurell, fullm. $^{17}/_{2}$ 1695	1695—1716	
Lechard Thorsén[4], fullm. $^{8}/_{12}$ 1716	1716—1732†	
Anders Wennberg, fullm. $^{28}/_{2}$ 1732	1732—1737†	
Henrik Sylvius, fullm. $^{12}/_{4}$ 1738	1738—1747	
Christoffer Lundstedt, fullm. $^{8}/_{5}$ 1747	1747—1750†	
Carl Trägårdh, fullm. $^{23}/_{11}$ 1750	1750—1763†	
Johan Gustaf Wennberg, fullm. $^{11}/_{7}$ 1764	1764—1774†	
Jonas von Engeström, fullm. $^{27}/_{10}$ 1774	1774—1781	
Johan Richert, fullm. $^{27}/_{8}$ 1781	1781—1812†	
Carl Vilhelm Nordell, fullm. $^{10}/_{9}$ 1812	1812—1823	

[1] Domsagan synes hava saknat häradshövdingeboställe med undantag för tiden 1685—95, då *Torsrud* (1 mtl krono) i Ransbergs socken var därtill anslaget.
[2] Jfr kungliga breven den 25 oktober 1918 och den 20 oktober 1923.
[3] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.
[4] Måg till företrädaren.

Gustaf Birger Richert, fullm. $^{28}/_{10}$ 1823 ..... 1823—1863†
Kristian Filip Mortimer Lang, fullm. $^{11}/_{8}$ 1863 ..... 1863—1897†
Per Ivar Gavelius Cederschiöld, fullm. $^{11}/_{3}$ 1898 ..... 1898—1906†
Oskar Teodor Jansson, fullm. $^{15}/_{3}$ 1907 ..... 1907—1926†
Carl Axel Hilmer Norelius, fullm. $^{13}/_{7}$ 1926 ..... 1926—1944†
Christer Fredrik Gemzell, fullm. $^{22}/_{6}$ 1944 ..... 1944—

Häradshövdingar i Södra Vadsbo härads domsaga (från 1880 kallad Vadsbo södra domsaga)[1] hava varit:

D. 45. Karl Gustaf Fredrik von Mentzer, fullm. $^{11}/_{8}$ 1863 ..... 1863—1883†
Karl Pontus Lagerberg, fullm. $^{9}/_{5}$ 1884 ..... 1884—1898†
Lave Robert Beck-Friis, fullm. $^{11}/_{8}$ 1898 ..... 1898—1927[2]

2. Gudhem, Kåkind m. fl. härad.

Vid periodens början bildade Gudhem och Kåkind tillsammans med Valle och Vilske härad en gemensam domsaga, som ägde bestånd till 1864.[3] Nämnda år bortföllo de båda sistnämnda häradena.[4] Domsagan bestod då av två tingslag, nämligen Gudhems härad med tingsplats i Stenstorp[5] och Kåkinds härad med sin gamla tingsplats i Värsås. Enligt kungliga beslut den 24 juli 1936 och den 22 oktober 1937 sammanfördes Gudhems och Kåkinds domsaga från 1938 års ingång med Skövde stad till ett nytt jurisdiktionsområde, benämnt Skövde domsaga, inom vilken staden skulle utgöra eget tingslag. Samtidigt förenades Gudhem och Kåkind till ett tingslag med tingsställe likaledes i Skövde.[6]

De övriga häradena i den gamla domsagan eller Valle och Vilske bildade från 1864 en domsaga tillsammans med Skånings härad. Denna bestod då av tre tingslag, nämligen Valle härad med sin gamla tingsplats i Skärv, Vilske härad med tingsplats i Falköping[7] (efter 1900 i Sörby och efter 1911 i Floby) samt Skånings härad med tingsplats i Skara. Med stöd av kungliga breven den 26 juni 1903 och den 29 januari 1904 förenades från 1905 års ingång Skånings och Valle härad till ett tingslag med tingsställe i Skara. Den 17 juni 1943 beslöt

[1] Samtidigt ändrades benämningen Norra Vadsbo härads domsaga till Vadsbo norra domsaga.
[2] Under 1928 stod ämbetet obesatt.
[3] Under tiden 1742—1854 voro tre gårdar om sammanlagt $1^{1}/_{2}$ mtl krono i Lundby socken (Valle hd) anslagna till häradshövdingeboställe i domsagan. Gårdarna bära i jordeböckerna namnen Djäknegården, Albrektsgården och Skattegården.
[4] Se kungl. brev till Göta hovrätt den 29 mars 1864.
[5] Tidigare (från 1783 och ännu vid början av 1860-talet) var tingsstället förlagt till Falköping. Dessförinnan växlade tingsplatserna tämligen ofta.
[6] Vissa sammanträden med tremansnämnd hållas i Hjo.
[7] Vilske härads gamla tingsplats Gökhem hade redan 1760 fått vika för Torbjörntorps gästgivargård. Därifrån flyttade häradsrätten 1782 till Falköping.

Kungl. Maj:t, att staden Skara skulle från och med 1944 i judiciellt avseende införlivas med Skånings och Valle tingslag, varefter domsagan skulle benämnas Skarabygdens domsaga. Genom 1947 års kungl. kungörelse, som trädde i kraft påföljande år, förklarades domsagan skola utgöra ett tingslag ehuru med bibehållande av Skara och Floby som alternerande tingsställen.

Häradshövdingar i Gudhem, Kåkind m. fl. härad (sedermera Skövde domsaga) hava hittills varit:

Magnus Gabriel Lagerhjelm, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1682	D. 46.
Gustaf Ryding (adlad Rydingstierna), fullm. $^{29}/_{6}$ 1682	1682—1695	
Lars Collin, fullm. $^{17}/_{10}$ 1695	1695—1715†	
Jonas Lundin, fullm. $^{19}/_{7}$ 1716	1716—1736†	
Johan Braunerhielm, fullm. $^{27}/_{5}$ 1736	1736—1755	
Alexander Löfvenskjöld, fullm. $^{3}/_{11}$ 1756	1756—1776†	
Georg Arsenius, fullm. $^{19}/_{3}$ 1777	1777—1807†	
Jonas Swalander, fullm. $^{10}/_{11}$ 1807	1807—1844†	
John Erik Swalander, fullm. $^{11}/_{6}$ 1845	1845—1878	
Claes Harald Gabriel Ryman, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878	1878—1907	
Erik Gustaf Theodor Carlson, fullm. $^{31}/_{8}$ 1907	1907—1909	
Frans Oscar Nyman, fullm. $^{3}/_{12}$ 1909	1909—1936	
Johan Olof Odencrants, fullm. $^{20}/_{11}$ 1936	1936—	

Häradshövdingar i Skånings, Valle och Vilske (härads) domsaga (sedermera Skarabygdens domsaga) hava hittills varit:

Henrik Törner Planck, fullm. $^{30}/_{12}$ 1864	1864—1883†	D. 47.
Carl Gustaf Wennberg, fullm. $^{9}/_{5}$ 1884	1884—1904	
Georg Adolf Edvin Kronlund, fullm. $^{25}/_{5}$ 1905	1905—1930[1]	
Pehr Gustaf Lindström, fullm. $^{6}/_{10}$ 1933	1933—1939	
Gustaf Erik Eksell, fullm. $^{12}/_{1}$ 1940	1940—	

3. Frökind m. fl. härad.

Frökind förenades vid periodens början med Vartofta, Laske och Barne till en gemensam domsaga.[2] År 1781 utbröts Vartofta för att bilda särskild jurisdiktion, men redan 1808 återställdes den gamla ordningen.[3] Sedan Laske och Barne bortfallit 1810, kommo de övriga att småningom benämnas Vartofta och Frökinds (härads) domsaga. Den bestod då av tre tingslag,[4] som uppkallats efter de gamla tingsplatserna Slättäng, Dimbo och Leaby, varvid

[1] Under åren 1930—33 var ämbetet vakant.

[2] Under tiden 1685—1874 användes 1 mtl *Munkagården* i Varvs socken (Vartofta hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[3] Jfr kungl. brev den 4 februari 1781 och den 9 maj 1808.

[4] När och hur dessa uppstått är utrett av Ljungström, Wartofta härad, s. 108.

Tab. 8. Skaraborgs län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1777	1778—1780	1781—1807	1808—1809	1810—1862	1863	1864—1928	1929—1950	Domsagor 1950
Hova o. Hasslerör . .	44	44	44	44	44	44	44	44	Vadsbo domsaga
Valla o. Binneberg .	44	44	44	44	44	45	45	44	
Gudhem o. Kåkind .	46	46	46	46	46	46	46	46	Skövde domsaga
Valle o. Vilske . . .	46	46	46	46	46	46	47	47	Skarabygdens domsaga
Skåning	50	50	50	50	50	50	47	47	
Vartofta	48	48	49	48	48	48	48	48	Vartofta och Frökinds domsaga
Frökind	48	48	48	48	48	48	48	48	
Laske	48	48	48	48	50	50	51	51	Åse, Viste, Barne och Laske domsaga
Barne	48	48	48	48	51	51	51	51	
Åse o. Viste	50	51	51	51	51	51	51	51	
Kålland	50	51	51	51	51	51	50	50	Kinnefjärdings, Kinne och Kållands domsaga
Kinne	50	50	50	50	50	50	50	50	
Kinnefjärding . . .	50	50	50	50	50	50	50	50	

är att märka, att Frökinds härad var förenat med Ållebergs fjärding av Vartofta härad till ett tingslag med tingsplats i Leaby. Med stöd av kungliga breven den 8 december 1905 och den 27 september 1912 sammanslogos från och med 1913 samtliga tingslag i domsagan till ett enda med tingsställe i Tidaholm.

Häradshövdingar i Frökind m. fl. härad (sedermera Vartofta och Frökinds domsaga) hava hittills varit:

D. 48. Anders Ollonberg, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1694†
Gabriel Hadelin (adlad Leijonstolpe), fullm. $^{15}/_{3}$ 1694 ... 1694—1710†
Svante Segerwall, fullm. $^{16}/_{11}$ 1710, K. konf. $^{6}/_{6}$ 1711 ..... 1710—1721
Fredrik Ferdinand Flach, fullm. $^{16}/_{2}$ (ej $^{18}/_{2}$) 1721 ..... 1721—1734
Johan Nyman, fullm. $^{14}/_{1}$ 1734 ..... 1734—1755
Johan Gabriel Creutz, fullm. $^{4}/_{10}$ 1755 ..... 1755—1777[1]
Samuel Brag, fullm. $^{6}/_{8}$ 1777 ..... 1777—1780
Hans Ludvig Munthe, fullm. $^{13}/_{11}$ 1780 ..... 1780—1796
Jonas Adolf Hvitfelt, fullm. $^{19}/_{4}$ 1796 ..... 1796—1807†
Henning Adolf von Strokirch (jfr nedan under D. 49) .... 1808—1809
Bengt Samuel Arsenius, fullm. $^{4}/_{6}$ 1810 ..... 1810—1844†

[1] Förklarades ämbetet förlustig genom Kungl. Maj:ts utslag den 21 februari 1777.

Otto Emanuel Wijkmark, fullm. $^{30}/_{1}$ 1845 ..... 1845—1879†
Svante Albin Brag, fullm. $^{9}/_{7}$ 1880 ..... 1880—1904
Axel Petrus Johansson, fullm. $^{8}/_{12}$ 1904 ..... 1904—1934
Sten Vallquist, fullm. $^{26}/_{10}$ 1934 ..... 1935—

Häradshövding i Vartofta härad under den tid häradet utgjorde särskild domsaga har varit:

Henning Adolf von Strokirch, fullm. $^{4}/_{2}$ 1781 ..... 1781—1808 **D. 49.**

4. Kinne, Kinnefjärding m. fl. härad.

Vid periodens början bildade Kinne och Kinnefjärding en domsaga tillsammans med Skåning, Kållands, Åse och Viste härad.[1] År 1778 bortföllo Kålland, Åse och Viste,[2] år 1810 tillkom Laske, men 1864[3] utbyttes detta härad jämte Skåning mot Kålland, som då ånyo tillfördes domsagan. Denna bestod då av tre tingslag, nämligen Kållands härad med sitt gamla tingsställe i Örslösa, Kinne härad med tingsställe i Enebacken[4] och Kinnefjärdings härad med sitt gamla tingsställe i Kållängen. Med stöd av kungliga breven den 28 september 1900 och den 24 juli 1903 äro från 1904 års ingång samtliga tingslag förenade till ett med tingsställe i Lidköping.

Kålland, Åse och Viste, som 1778 utbrutits ur domsagan, bildade tills vidare en egen jurisdiktion för sig. År 1810 införlivades Barne och 1864 utbyttes Kålland mot Laske. Domsagan bestod då av tre tingslag, nämligen Åse och Viste härads tingslag[5] med tingsställe i Grästorp, Barne härad med sitt gamla tingsställe i Naum och Laske härad med tingsställe i Onsjö.[6] Med stöd av kungliga breven den 28 juni 1889 och den 23 november 1894 hava samtliga tingslag från 1897 års ingång förenats till ett med tingsplats i Vara.

Häradshövdingar i Kinne, Kinnefjärding m. fl. härad (sedermera Kinnefjärdings, Kinne och Kållands domsaga) hava hittills varit:

Anders Granberg, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1694† **D. 50.**
Jakob Clerck, fullm. $^{25}/_{5}$ 1694 ..... 1694—1709
Johan Medelin, fullm. $^{27}/_{11}$ 1709 ..... 1709—1714†

[1] Under tiden 1689—1850 begagnades 1 mtl *Nolebo* n:o 1 i Ova socken (Kinnefjärdings hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.
[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 6 mars 1778.
[3] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 29 mars 1864.
[4] Enebacken blev konstant tingsplats för häradet redan 1682.
[5] Detta hade uppkommit 1773, då Täng blev gemensam tingsplats för de båda häradena. År 1776 beslöts emellertid att flytta tingsstället till Grästorp, där det nyuppförda tingshuset tre år senare var färdigt att tagas i anspråk.
[6] Onsjö hade 1750 kommit att ersätta häradets gamla tingsplats i Vedum, vars tingshus då förstörts av vådeld.

Georg Lamberg, fullm. $^{26}/_{10}$ 1714, K. konf. $^{2}/_{10}$ 1716	1714—1747
Erik Lundin, fullm. $^{10}/_{2}$ 1747	1747—1769
Erik Gustaf Lindencrona, fullm. $^{25}/_{4}$ 1769	1769—1796
Fredrik von Krusenstierna, fullm. $^{20}/_{8}$ 1796	1796—1804†
Sven Erland Heurlin, fullm. $^{21}/_{2}$ 1805	1805—1822
Johan Gabriel Richert, fullm. $^{21}/_{8}$ 1822[1]	1822—1864†
Johan Ludvig Bååth, fullm. $^{27}/_{7}$ 1864	1864—1905
Henrik Wilhelm Zethelius, fullm. $^{30}/_{12}$ 1905	1905—1932
Sven Härved Eugène Hellichius, fullm. $^{31}/_{3}$ 1933	1933—[1952]

Häradshövdingar efter 1778 i Åse, Viste m. fl. härad (sedermera Åse, Viste, Barne och Laske domsaga) hava hittills varit:

D. 51.

Jonas Teodor Sundler, fullm. $^{6}/_{3}$ 1778	1778—1820†
Harald Almqvist, fullm. $^{20}/_{2}$ 1821	1821—1849†
Herman Bernhard Bursie, fullm. $^{30}/_{4}$ 1850	1850—1890†
Tomas Fredrik Rosenquist, fullm. $^{12}/_{12}$ 1890	1890—1907†
Carl Esaias Arhusiander, fullm. $^{31}/_{8}$ 1907	1907—1937
Nils Olof Bärnheim, fullm. $^{17}/_{6}$ 1938	1938—

[1] Enligt domboken $^{14}/_{3}$ s. å.

ÖSTERGÖTLAND.

I. Östergötlands lagsaga.

Östergötlands (senare även kallad Östgöta) lagsaga kan i urkunderna följas tillbaka till förra hälften av 1200-talet, alltså till en tid, då Östgötalagen såvitt man vet ännu ej hunnit nedtecknas i skrift. Lagsagan omfattade då förutom det nuvarande landskapet Östergötland även norra och östra delarna av Småland ända ned till gränsen mot Blekinge. En ändring skedde i detta avseende först 1559, då de småländska häradena med undantag av Kinda och Ydre utbrötos för att bilda särskild lagsaga (jfr nedan s. 361). Förhållandet att en större del av Östergötland kort därefter kom att räknas till hertig Magnus furstendöme saknade betydelse ur judiciell synpunkt, enär lagmannen allt fortfarande utsågs av Kungl. Maj:t. Däremot tillfördes lagsagan omkring 1570 Sundbo härad[1] såsom tillhörande Östgöta bergslag, ehuru häradet tidigare räknats till Närke. År 1606 övertog hertig Johan sin farbrors gamla furstendöme, vilket likväl två år senare utsträcktes till att omfatta hela Östergötland. Hertigen lät dock till en början den dåvarande lagmannen Nils Bielke fortsätta att fungera som sådan, och först 1611 förordnade han Lindorm Ribbing till dennes efterträdare.[2] Efter hertig Johans död 1618 hemföll lagsagan ånyo under kronan. Sundbo härad återgick efter 1639 till Närke. År 1678 utbrötos Aska, Dals, Lysings och Göstrings härad ur lagsagan för att under namn av Vadstena län införlivas med änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding.[3] Änkedrottningen avstod till en början lagmansräntan därstädes åt dåvarande östgötalagmannen Gustaf Soop,[4] men efter dennes död 1679 uppbar hon den själv till 1706, då hon utsåg ny lagman för livgedingets östgötadel.[5] Genom Carl XII:s domstolsreform 1718 uppdelades det övriga Östergötland i Linköpings läns lagsaga och Norrköpings läns

[1] Se belägg härför i Sandbergska saml. (KA) sign. Ä 7171.
[2] Jfr F. Lindberg i Historisk tidskrift 1941, s. 123.
[3] Jfr kammarkollegii skr. till orterna den 28 juli 1677.
[4] Hennes fullmakt för honom är daterad den 29 juni 1678.
[5] Tjänsten uppehölls å änkedrottningens vägnar 1681—1706 av underlagmannen Petrus Grau, adlad Fredenhielm (fullm. $^{21}/_{1}$ 1681). Senare lagmän i livgedingets östgötadel hava varit *Jakob du Rees* 1706 (fullm. $^{14}/_{4}$) och till 1718, *Johan Gyllenadler* 1718 (fullm. $^{28}/_{1}$) och till sin död s. å. samt *Bernhard Cederholm* 1718 (fullm. $^{18}/_{7}$) och till 1719.

lagsaga.[1] Sedan den gamla ordningen påföljande år återställts, samtidigt som livgedinget uppgått i lagsagan, skedde 1733 en ny förändring, i det att Vadstena län utbröts för att bilda särskild lagsaga.[2] År 1739 uppgick denna dock på nytt i Östgöta lagsaga, som därefter bibehöll sin omfattning till och med utgången av år 1849, då den definitivt upphörde.[3]

Lagmän i Östergötlands (Östgöta) lagsaga[4] hava varit:

Lars Petersson (snedbjälke med kors)	1244
Magnus Bengtsson (Folkunga-ätten)	1247—1263†
Bengt Magnusson (Folkunga-ätten)[5]	1269—1294†
Svantepolk Knutsson (delad sköld med lejon och hjärtan)	1305—1306
Knut Jonsson (Lejonörn av Aspenäs)[6]	1310—1316
Bo Nilsson (Natt och Dag)[6]	1318—1320
Knut Jonsson (Lejonörn av Aspenäs)[7] ånyo	1330—1345
Magnus Knutsson (Lejonörn av Aspenäs)	1347—1363
Nils Jonsson (Rickeby-ätten)	1364
Magnus Knutsson (Lejonörn av Aspenäs) ånyo	1366†
Bo Jonsson (Grip)	1366—1386†
Ulf Jonsson (Lejonörn av Aspenäs)	1389—1391
Ivar Nilsson (fyrstyckad sköld)	1392—1417†
Gert Jonsson (stjärna)	1422—1425†
Olof Ragvaldsson (Lindö-ätten)	1429—1437
Ragvald Puke (Bonde)	1441—1448
Erik Nipertz	1451—1467
Arvid Trolle	1471—1497
Nils Bosson (Grip)[8]	1499—1522†

[1] Till lagmän därstädes utnämndes den 18 juli 1718 *Ernst Johan Creutz* och *Nils Nordenhielm*. Den sistnämnde efterträddes den 1 september s. å. av *Magnus Kijl*, som den 20 april 1719 blev lagman över hela Östergötland.

[2] Till lagman i Vadstena läns lagsaga förordnades den 27 november 1733 *Vilhelm Mauritz von Post*, som 1739 blev lagman över hela Östergötland.

[3] Den 10 augusti 1825 beslöt Kungl. Maj:t, att större delen av Kalmar läns och Ölands lagsaga skulle förenas med Östergötlands lagsaga, så snart den dåvarande lagmannen i den förra lagsagan avgick från sitt ämbete. Beslutet hann dock aldrig verkställas.

[4] Såsom underlagmän i lagsagan hava fungerat Valdemar [Magnusson] (växt) 1304—10, dennes son Magnus Valdemarsson (stolpe) 1313, Ragvald och Hultho 1318, Birger 1338, Lars Ingemundsson 1353—55, Magnus i Jeppestad (hästhuvud) 1360, Peter Arnstensson (stolpe) 1360—61, Johan Upplänning 1364—80, Peder Tomasson (tre rosor) 1381—1401, Lydeke Olofsson (munk) 1471—89, Henrik Isaksson i Tistorp (Aska hd) 1629—33, Peder Larsson i Solberga (Vifolka hd) 1636—53†, Nils Jonsson i Norrköping 1655—59, Lars Franc 1663—79† och Christoffer Mellin 1680 (fullm. $^{9}/_{1}$).

[5] Han lär 1289 företagit en utländsk resa och då tillfälligt överlåtit sitt lagmansämbete på sonen Magnus Bengtsson, vilken i varje fall bevisligen fungerat som lagman i Östergötland 1293. Möjligen hade sonen då definitivt efterträtt fadern, ehuru denne avled först påföljande år. I annalerna, där dödsfallet omtalas (Scriptores rerum Svecicarum I: 1, s. 26), kallas fadern likväl alltjämt »legifer».

[6] Gift med företrädarens dotter.

[7] Under hans tid fungerade sonen Magnus Knutsson 1340 som vice lagman.

[8] Under åren 1501—08 var Nils Bosson dansk hövitsman på Borgholm, men lagmansämbetet tycks därunder hava varit vakant. Jfr Styffe, Bidrag IV, s. XL och V, s. CCCXXI.

Henrik Erlandsson (Bååt)	1523—1525
Holger Karlsson (Gera), fullm. $^{22}/_{8}$ 1525	1525—1541†
Måns Johansson (Natt och Dag), fullm. $^{14}/_{8}$ 1543	1543—1555†
Jakob Turesson (Rosengren)	1557—1560
Jöran Gera, fullm. $^{12}/_{1}$ 1569[1]	1569—1588†
Axel Bielke, fullm. $^{1}/_{10}$ 1588	1588—1597†
Nils Bielke	1604—1610
Lindorm Ribbing	1611—1627†
Per Banér, fullm. $^{10}/_{4}$ 1627	1627—1644†
Lars Kagg, fullm. $^{31}/_{12}$ 1644	1644—1661†
Gustaf Bonde, fullm. $^{5}/_{12}$ 1661	1661—1667†
Gustaf Soop, fullm. $^{21}/_{7}$ 1667	1667—1679†
Ebbe Ulfelt, fullm. $^{23}/_{12}$ (ej $^{22}/_{12}$) 1679	1679—1682†
Nils Gripenhielm, fullm. $^{1}/_{2}$ 1682	1682—1686
Sven Ribbing, fullm. $^{6}/_{11}$ 1686	1686—1711†
Germund Cederhielm, fullm. $^{17}/_{4}$ (ej $^{23}/_{6}$) 1711	1711—1716
Elias Salin, fullm. $^{24}/_{10}$ 1716	1716—1718†
Magnus Kijl, fullm. $^{20}/_{4}$ 1719	1719—1720
Daniel Sparrsköld, fullm. $^{29}/_{7}$ 1721	1721—1739†
Vilhelm Mauritz von Post, fullm. $^{23}/_{10}$ 1739	1739—1741
Carl Gustaf Wennerstedt, fullm. $^{2}/_{1}$ 1741	1741—1742
Sven Ridderstråle, fullm. $^{19}/_{5}$ 1743	1743—1747
Isak Sahlmoon, fullm. $^{4}/_{2}$ 1747	1747—1758†
Fredrik Ulrik Reenstierna, fullm. $^{4}/_{7}$ 1758	1758—1775
Johan Adolf Spaldencreutz, fullm. $^{19}/_{9}$ 1775	1775—1794†
Casten von Otter, fullm. $^{12}/_{2}$ 1795	1795—1817
Carl Fredrik Hummelhielm, fullm. $^{25}/_{2}$ 1817	1817—1834[2]
Adolf Tauvon, fullm. $^{1}/_{9}$ 1837	1837—1849

[1] I fullmakten (konceptdiarium i RA) står felaktigt Västmanland istället för Östergötland. Jfr dock F. Ödberg i VFT III: 9—10, s. 22.

[2] Under åren 1834—37 stod ämbetet obesatt.

II. Domsagor i Östergötlands län.

A. Tiden före 1680.

1. *Kinda härad.*

Tingsplats:[1] Gårdeby (»Gålby»), senare Kisa.

Kinda härad (tidigare Kind eller Kinden) hade under perioden ungefär samma omfattning som senare. Dess äldsta kände häradshövding var riddaren och riksrådet *Bengt Filipsson* (Ulv) 1356—80, som ägde sätesgårdar i Västergötland och Södermanland, och vilken som vikarie anlitade Johan Petersson (tre liljor i rad) 1356—66 och Håkan Jonsson 1380. Bengt Filipsson omtalas 1381 som häradshövding i Valkebo, men möjligen har han innehaft denna befattning redan tidigare, ty även under efterträdaren, väpnaren, sedermera riddaren *Torkel Haraldsson* (Gren) 1383—97 eller troligen till hans död 1402, bildade Kinda och Valkebo en gemensam domsaga. Som tingsförrättare i Kinda förekommer Ingel Gislesson (pil) 1389—97.

Den 16 mars 1407 meddelade Kinda-borna i ett ännu bevarat brev (SD 817) till konung Erik och drottning Margareta, att de valt *Bo Knutsson* (Grip), den då ännu icke tioårige sonen till deras gamla hövitsman Knut Bosson, till sin häradshövding, å vilket val de begärde kunglig stadfästelse. Huruvida något svar härpå ingått är icke bekant, men då Bo Knutsson omtalas som häradshövding i häradet 1413, är det möjligt, att stadfästelsen sex år tidigare utfärdats i behörig ordning. I Kinda-bornas brev betonas särskilt, att de ville hava Knut Bossons son till häradshövding. Och anledningen härtill ligger i öppen dag, då det befinnes, att riddaren och hövitsmannen[2] Knut Bosson (Grip) till sin död 1406 varit bosatt inom häradet å sin sätesgård Bro. Kinda-borna utgingo tydligen ifrån, att sonen skulle övertaga sätesgården efter fadern och sålunda bliva bosatt inom häradet. Härav blev dock intet, eftersom Knut Bossons änka överlät denna gård på sin broder. Bo Knutsson flyttade istället till Tjust och lät tjänsten i Kinda skötas av Gudmund Simonsson (båt) 1412—13. och av Ragvald Skalle 1415. Bland senare häradshövdingar i häradet

[1] Ang. tingsställena i Östergötlands län före 1600 se F. Wildte i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1933—34, s. 171 ff; A. Nordén Östergötlands järnålder, D. 2 (1943—48) s. 124—41.

[2] Söderwall översätter i sin »Ordbok öfver svenska medeltidspråket» detta ord här felaktigt med häradshövding. I brevet åsyftas däremot förhållandet, att Knut Bosson varit hövitsman i Stäkeholms län, till vilket räknades Tjust, Kinda och Ydre.

märkas *Bengt*,[1] som förde en sparre i vapnet, 1417, väpnaren och riksrådet *Bengt Gotskalksson* (Ulv) 1432, som var bosatt i Småland och anlitade Bengt Skalle som substitut, *Klemens* (Klemet) *Bondesson* 1441—44, väpnaren *Erland Jönsson* 1476—85 samt väpnaren *Erik Slatte* 1509—21. Den sistnämnde ägde sätesgårdar i Bankekinds och Hanekinds härad (Ög.).

Den 22 augusti 1525 utnämnde Gustaf Vasa väpnaren *Lars Tidemansson* (Hjortö-släkten) till häradshövding i Kinda, vilket ämbete denne innehade ännu 1553. Dock vill det synas, som om han 1530 för en kort tid varit undanträngd från sin befattning av riddaren och riksrådet *Måns Johansson* (Natt och Dag), vilken vid ett tillfälle uppträdde som tingsförrättare i häradet. Förhållandet sammanhänger förmodligen med att nämnda riksråd då erhållit hela häradet i förläning och möjligen utan vidare utgått ifrån, att denna inbegripit även häradshövdingeräntan. År 1532 var Lars Tidemansson i varje fall ånyo insatt i ämbetet. Han var under åren 1529—32 och 1536—53 häradshövding jämväl i det närbelägna Hanekinds härad. År 1557 hade han i Kinda efterträtts av riksrådet och lagmannen i Östergötland *Jakob Turesson* (Rosengren), vilken som substitut anlitade Lars skrivare. Hur länge Jakob Turesson innehaft ämbetet är icke bekant, men ett decennium senare hade i hans ställe inträtt *Peder Ribbing*, vilken omtalas som häradshövding i häradet 1568—73.

Den 19 juni 1578 förlänade Johan III häradshövdingeräntan från Kinda åt *Nils Nilsson* (Natt och Dag), som ännu 1603 uppbar densamma. Som hans substitut omtalas 1580—83 domkyrkosysslomannen i Linköping Nils Jönsson och från 1596 fogden Olof Esbjörnsson. Senare häradshövdingar i häradet hava varit ryttmästaren *Sven Pedersson* (Bagge) 1604—05, rikstygmästaren *Joachim von Berfeldt* 1607, fogden *Jöns Persson* i Bersebo 1608—18,[2] hovrättsassessorn *Carl Jönsson* 1618—23, kaptenen *Hans Horn* 1624—25 samt översten *Fritz Rosladin* 1625 (fullm. $^{23}/_{3}$) och till sin död 1628.

Den 26 oktober 1628 utnämndes sekreteraren i K. kansliet *Lars Grubbe* till häradshövding i Kinda. Efter hans frånfälle 1642 förordnades den 16 januari påföljande år till efterträdare referendarien i K. kansliet *Samuel Andersson*. Sedan även denne avlidit 1644, förlänades den 24 december s. å. ämbetet åt hans kollega i K. kansliet *Johan Wijnbladh*. Den 29 april 1653 bestämde emellertid Kungl.

[1] I källan (SD 2383) kallas han visserligen *Beæt*, men då namnet Bengt under ifrågavarande tid ej sällan skrives Bent eller Beint, torde det vara detta namn som åsyftas. Tilläggas må, att stavningen i urkunden även i övrigt är synnerligen originell för att ej säga unik.

[2] Hans fullmakt, som utfärdats av hertig Johan, upplästes enligt domboken på tinget den 23 februari 1608.

Maj:t, att häradshövdingeräntorna från Kinda, Ydre och Bankekinds härad såsom lönetillägg i hovrättsstaten skulle tilldelas assessorn i Göta hovrätt *Måns Andersson Ekegren*. Anmärkningsvärt är, att Kinda och Ydre härigenom för första gången kommo att bilda en gemensam domsaga, ett förhållande, som sedermera utan avbrott bibehållits till våra dagar. Föreningen med Bankekind, som tillsammans med de övriga bildade ett sammanhängande område på marken, ägde däremot bestånd endast till periodens slut. Sedan Ekegren avlidit 1657, och sedan hans sterbhus uppburit räntan ytterligare ett år, utökades domsagan med Göstrings härad. Häradshövdingar i domsagan hava därefter varit riksrådet *Johan Rosenhane* 1659 och till sin död 1661, presidenten i Göta hovrätt *Carl Mörner* 1663 (fullm. $^{4}/_{2}$) och till sin död 1665 samt generalguvernören över Skåne, Halland och Blekinge *Gustaf Banér* 1665 (fullm. $^{23}/_{6}$) och till 1679. Enär Göstrings härad 1678 kommit att tillhöra änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding, uppdelades domsagan på det sättet, att Banér fortfor att vara häradshövding i Göstring, medan de övriga häradsrätterna genom kungl. fullmakt den 5 februari 1679 förlänades åt advokatfiskalen vid riddarhuset *Anders Ehrenfelt*, som innehade ämbetet vid periodens slut.

Tingsförrättare i Kinda härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Olof Esbjörnsson i Havet	1596—1606
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1608—1629
Anders Svensson i Rödsten	1630
Hans Henriksson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631†
Håkan Bengtsson Höök, SHKonst. $^{30}/_{4}$ 1632	1632—1636
Sven Olofsson, GHKonst. $^{15}/_{5}$ 1637	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling, GHProm. $^{7}/_{10}$ 1642	1642
Lars Nilsson Gringius	1643—1645
Erik Påvelsson (Mölner)	1646—1647
Sven Persson i Vadstena	1648—1663
Lars Lindebohm, fullm. $^{2}/_{2}$ 1664	1664—1665
Erik Påvelsson (Mölner) ånyo	1666—1667
Zacharias Olsson, fullm. $^{2}/_{7}$ 1668	1668—1669
Olof Häger[1]	1669—1680

2. *Ydre härad.*[2]

Tingsplats: Sund.

Ydre härad omfattade under medeltiden även Malexanders socken, som numera räknas till Göstrings härad. Den äldsta med

[1] Denne uppehöll tjänsten som substitut för lagläsaren Zacharias Olsson.

[2] *Litteratur:* L. Fr. Rääf, Ydre härads i Östergötland civila och juridiska förhållanden m. m. (1861).

säkerhet kände häradshövdingen i Ydre var *Gjurd* (Karlsson) *Foot* 1397—1411, som ägde sätesgården Graby inom häradet. Han efterföljdes av väpnaren *Jöns Knutsson* (båt) 1421—32, som bodde inom häradet på sätesgården Tångby, där han avled 1433. Ett decennium senare finna vi väpnaren *Harald Johansson* (fisk) 1443—47 som häradshövding i Ydre. Han var bosatt på sätesgården Ed inom häradet. Därefter följa riddaren *Erengisle Nilsson* (Hammersta-ätten) 1450 och enligt RÄÄF väpnaren *Sven Nilsson* 1460—64, vilken sistnämnde bodde på sätesgården Graby. Denna gård hade han fått genom sin hustru, som var sondotter till företrädaren i ämbetet Gjurd Foot. Hur länge Sven, som levde ännu 1506, varit häradshövding i Ydre, är icke bekant. Men då han någon gång efter 1464 flyttade till Linköping, förefaller det sannolikt, att han då avstått såväl gården som ämbetet åt svärsonen *Nils* (Jönsson) *Slatte*, vilken enligt PERINGSKIÖLD i varje fall skulle hava tjänstgjort som domhavande i häradet 1496. Den 2 februari 1526 förordnades den sistnämndes son, sedermera fogden *Jöns Nilsson* (Slatte) till häradshövding i Ydre, och som sådan omtalas han ännu 1541, då han på nytt avlade häradshövdinged enligt det nya s. å. fastställda formuläret. Påföljande år blev han emellertid ihjälslagen i Dackefejden.

Dittills hade häradsborna, såvitt det kunnat kontrolleras, i ovanligt hög grad lyckats erhålla häradshövdingar, hämtade ur sin egen krets. Efter Jöns Nilssons död bröt emellertid Gustaf Vasa tills vidare denna tradition. År 1545 omtalas sålunda fogden *Tord Olofsson skrivare* som häradshövding i häradet[1] och efter honom *Christer Persson* (Halvhjort av Flishult) 1550—51 och fogden *Henrik Persson* 1552—57. Den 4 mars 1559 återknöts emellertid traditionen på nytt, då fullmakt utfärdades för *Olof Gustafsson* (Stjärnbjälke) att vara häradshövding i Ydre. Denne var nämligen bosatt inom häradet på sätesgården Forsnäs, och då han genom giftermål var befryndad med Slatte-ätten, skrev han sig tidvis till det närbelägna Graby. År 1568 hade han som häradshövding efterträtts av knektöversten *Tönne Olofsson*, vilken på samma grund skrev sig till Graby.

År 1573 finna vi fogden *Christoffer Olsson*, som tidigare varit häradshövding bl. a. i Hammarkinds härad, innehava motsvarande befattning i Ydre. Han bodde på sin sätesgård Marsäter (Hammarkinds hd), förde i sitt sigill ett ållon mellan tvenne eklöv och behöll häradshövdingämbetet till sin död 1585. Efter hans frånfälle inlämnade häradsborna en skrivelse till konung Johan III med begäran att Måns Olofsson (Stjärnbjälke), som var son till en av deras tidigare

[1] Samtidigt hade han enahanda befattning i det närbelägna Sevede härad (Kalm. l.).

häradshövdingar och vid nämnda tidpunkt var ägare till sätesgården Graby, skulle utnämnas till Christoffer Olssons efterträdare. Som motiv anfördes, att den föreslagne var bosatt inom häradet. Christoffer Olsson hade åtminstone alltsedan 1580 ej uppehållit tjänsten utan som vikarie anlitat fogden Jöns Bosson. Men denne hade 1586 i livstidsförläning erhållit gården Syreda i Södra Vedbo, vilken han själv brukade och kunde därför icke stå häradsborna till tjänst under alla tider på året. Häradsbornas skrift får sin förklaring mot bakgrunden av dessa förhållanden. Johan III tog emellertid ingen hänsyn härtill utan utnämnde 1587 istället sin hovjunkare *Arvid Tönnesson* (Wildeman) till häradshövding i Ydre. Denne, som var bosatt i Finland, lät tjänsten skötas först av förutnämnde Jöns Bosson 1587 och därefter av fogden Hans Eriksson 1588—94. Arvid Tönnesson efterträddes den 17 augusti 1594 av ryttmästaren *Arvid Drake*, som tidtals själv intog domaresätet. Från hans tid härstamma Ydre äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{23}/_{2}$ 1597—$^{19}/_{12}$ 1599), vilka äro tryckta av RÄÄF. Drake efterträddes av hertig Johans av Östergötland kamrerare *Peder Andersson* (sedermera adlad Törnsköld), vars fullmakt upplästes på tinget den 30 september 1608, och denne i sin tur 1621 av kaptenen vid Östgöta fotfolk *Mårten Hemmingsson* (sedermera adlad Lindeberg). Påföljande år indrogs häradshövdingeräntan till kronan, och detta förhållande varade till 1628, då genom kungliga brevet den 29 april s. å. bestämdes, att samma ränta jämte andra skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Isak Henriksson Silfverhielm* såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Förmodligen behöll han denna förmån till 1638, då han lämnade hovrätten. Åren 1640—41 innehades räntan i varje fall av hans kollega hovrättsassessorn *Jakob von der Linde*, som emellertid till följd av kungliga brevet den 13 augusti sistnämnda år måste avstå densamma åt fiskalen sedermera assessorn i Svea hovrätt *Samuel Kylander*. Denne behöll räntan till sin död 1652, varefter genom Kungl. Maj:ts beslut den 29 april 1653 Ydre förenades med bl. a. Kinda härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes fram till periodens slut har tidigare (ovan s. 278) redovisats.

Tingsförrättare i Ydre härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Olof Esbjörnsson i Havet	1599—1606
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1608—1628
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Anders Svensson i Rödsten	1630
Hans Henriksson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631†
Håkan Bengtsson Höök, SHKonst. $^{30}/_{4}$ 1632	1632—1636
Sven Olofsson, GHKonst. $^{15}/_{5}$ 1637	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling	1642

Lars Nilsson Gringius ..... 1643—1644
Erik Påvelsson (Mölner) ..... 1644—1647
Sven Persson i Vadstena ..... 1648—1663
Lars Lindebohm, fullm. $^{2}/_{2}$ 1664 ..... 1664—1665
Erik Påvelsson (Mölner) ..... ånyo 1666—1667
Zacharias Olsson, fullm. $^{2}/_{7}$ 1668 ..... 1668—1669
Olof Häger[1] ..... 1669—1680

3. *Vifolka härad.*

Tingsplats: Ljunga.

Vifolka härad hade under medeltiden en något mindre omfattning än senare. Under 1500-talet överflyttades dit halva Västerlösa socken, som i övrigt hörde till Gullbergs härad, men först på 1890-talet förlades samma socken i dess helhet under Vifolka. Den äldsta kände häradshövdingen därstädes var *Jöns Jonsson* (sågskura) 1399. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Erengisle Albrektsson* (båt) 1415—22, som enligt PERINGSKIÖLD innehaft ämbetet ännu 1428, *Lars Bengtsson* (snedbjälke) 1437, som bodde på sätesgården Äpplaholm (Västra hd, Smål.), väpnaren *Peder Jönsson* (Bååt) 1441, som var bosatt på sätesgården Flishult (Östra hd, Smål.), väpnaren *Lydeke Olofsson* (knäböjande man eller munk) 1456—88, som hade till hemvist Forsa (Bankekinds hd) och samtidigt (1471—89) tjänstgjorde som underlagman i Östergötland, väpnaren *Måns Hemmingsson* 1495 samt *Peder Gjurdsson* 1505—08. Den sistnämnde, som ej kunnat identifieras, var möjligen blott underhäradshövding.

Vid nya tidens början påträffas följande häradshövdingar i häradet, nämligen f. d. fogden *Peder Svenske* 1526—28, *Esbjörn Jonsson*, fullmakt $^{1}/_{3}$ 1534, lagmannen på Öland *Måns Svensson* (Somme) 1539 (fullm. $^{5}/_{2}$) till 1543, fogden *Nils Eskilsson* (Västgöte) 1544 (fullm. $^{18}/_{1}$) och ännu 1555, fogden *Knut Ingesson*, fullmakt $^{11}/_{7}$ 1559, fogden *Arvid Nilsson* 1564 och till sin död 1583 samt fogden *Nils Arvidsson* (1594 adlad *Gyllenållon*) 1586—93 och 1594—1611, då han avled. Luckan mellan 1593—94 berodde på att hertig Carl den 25 januari 1593 förlänat häradshövdingeräntan från Vifolka åt *Erik Ryning*. Nils Arvidsson klagade emellertid hos konung Sigismund och lyckades den 26 mars 1594 av denne för sig utverka en livstidsförläning å Vifolka häradshövdingedöme. Från Nils Arvidssons ämbetstid härstamma Vifolka äldsta bevarade häradstingsprotokoll ($^{30}/_{1}$ 1599—$^{19}/_{1}$ 1600), vilka häradshövdingen själv beseglat.

[1] Denne uppehöll tjänsten som substitut för lagläsaren Zacharias Olsson.

Som substitut anlitades till en början Lars Andersson i Vadstena och från 1597 Jon Jönsson i Kråksten.

Nils Arvidsson efterträddes 1612 av *Sven* (Abrahamsson) *Somme* och denne i sin tur av en lång rad assessorer i Svea hovrätt, nämligen *Axel Hansson* (Kewenbringk) 1618 (fullm. $^{14}/_{7}$) och till 1628, *Erik Månsson* (Ulfsparre) 1628 och till sin död 1633, *Isak Henriksson Silfverhielm* 1633—38, *Jakob Skytte* 1639—40, *Olof Nilsson* 1641—42, *Carl Olofsson Rosing* 1643—47 samt *Carl Rosinger* (1652 adlad *Rosenstielke*) 1648—52. Förklaringen härtill är delvis, att genom olika brev såväl den 29 april 1628 som den 12 april 1629 och den 13 augusti 1641 hade bestämts, att häradshövdingeräntan från bl. a. Vifolka skulle disponeras i form av lönetillägg i Svea hovrätts stat.

År 1653 bildades en ny domsaga genom sammanslagning av Vifolka med Gullbergs och Bobergs härad. Häradshövdingar därstädes hava varit förutvarande borgmästaren i Gävle *Simon Depken* 1653—70, f. d. advokatfiskalen i kammarkollegium *Johan Danielsson Röding* 1670 (fullm. $^{30}/_{11}$) och till sin död 1679 samt krigsfiskalen *Anders Westeman* (sedermera adlad Wästfelt) 1679 (fullm. $^{17}/_{5}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Vifolka härad under tiden 1597—1680 hava varit:

Jon Jönsson i Kråksten	1597—1603
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1603—1628
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Anders Svensson i Rödsten	1630
Hans Olofsson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1636
Sven Olofsson, GHKonst. $^{15}/_{5}$ 1637	1637—1642†
Lars Nilsson Gringius	1643—1647†
Sven Persson i Vadstena	1647—1653
Simon Depken, häradshövding i häradet	1653—1670
Johan Röding, häradshövding i häradet	1671—1678
Olof Häger	1679
Anders Westeman, häradshövding i häradet	1680

4. Göstrings härad.

Tingsplats: Hogstad (av ålder).

Göstrings (tidigare Gilstrings eller Gölstrings) härad var i äldre tid mindre än i våra dagar. Bl. a. hava de fyra socknarna Allhelgona, Bjälbo, Harstad[1] och Hov, som tidigare delvis legat utanför häradets område, sedermera i deras helhet förlagts inom detsamma. Den äldsta

[1] Denna socken har från och med 1892 uppgått i Väderstads socken.

kände häradshövdingen i Göstring var riddaren *Johan Knutsson* (Lejonörn) 1344, som lät tjänsten uppehållas av Sune Hemmingsson (schackspelsrutor) 1344—57.[1] Närmast följande häradshövdingar hava varit *Jöns Götesson* (kluven sköld) 1357 och riddaren *Håkan Algotsson* (Algotssönernas ätt) 1365,[2] vilken som substitut begagnade Jöns Joarsson (kluven sköld med halv lilja). Hur länge Håkan Algotsson innehaft ämbetet är icke känt, men då han dog först någon gång mellan åren 1371—81, är det ej omöjligt, att Anders Jakobsson i Lärketorp (Högby sn), som 1374 utfärdat ett bevarat fastebrev å tingsstället i Hogstad, varit den förres vikarie, ehuru han själv kallar sig häradshövding. Att denna titel varit usurperad, omvittnar i någon mån även hans sigill, som blott innehåller ett bomärke. För såvitt Håkan Algotsson avgått eller avlidit tidigare, kan Anders Jakobsson hava varit substitut för den närmast följande häradshövdingen *Påvel Gram*, vars ämbetstid dock med säkerhet kan spåras i de bevarade källorna blott under åren 1377—85. Samtidigt tjänstgjorde som tingsförrättare i häradet Torsten i Dala (Ekeby sn) 1376—86. Den medeltida häradshövdingelängden i Göstring avslutas med följande personer, nämligen väpnaren *Halsten Ingevaldsson* (schack) 1399—1421, *Erik Ingolfsson* 1426—41, *Nils Pedersson* 1449—71 och »välbördig man» *Fader Pedersson* 1497—99.

Vid nya tidens början förekommer som häradshövding i häradet *Bengt Knutsson* (Ulv) till Stävlö 1526—28. Han efterträddes genom kunglig fullmakt den 28 oktober 1532 av riddaren och riksrådet *Birger Nilsson* (Grip) och denne i sin tur av en rad fogdar, nämligen *Erik skrivare* i Skänninge 1543 (fullm. $^{2}/_{7}$) och ännu 1546, *Arvid Nilsson* 1549 och *Peder Ambjörnsson* 1555. Den sistnämnde levde ännu på 1580-talet men torde hava lämnat tjänsten senast i samband med sin förflyttning till Gästrikland 1561. Några år senare har till häradshövding i häradet förordnats ryttmästaren *Nils Tordsson*, som i varje fall innehade ämbetet vid sin död 1567, och som följande år efterträddes av fogden *Erik Jönsson*. Ej heller denne blev långvarig i tjänsten, ty redan den 29 juli 1571 förordnades hertig Magnus' kamrerare *Sten Nilsson* till enahanda befattning. Efter denna tidpunkt är häradshövdingelängden i Göstring fullständig. Bland hans närmaste efterträdare märkas fogden *Anders Grijs* 1573—82, *Arvid Gustafsson* (Stenbock) 1583—96,[3] fogden *Nils Sting* 1596 (fullm. $^{29}/_{7}$) och till 1597, ståthållaren greve *Axel Stensson* (Lewenhaupt) 1598 (fullm. $^{13}/_{9}$) och till

[1] År 1357 kallar han sig själv häradshövding.

[2] Ang. årtalet, som ej är fullt säkert, se rättelser och tillägg till SRP i bd 3, s. 334.

[3] Denne lät tjänsten uppehållas av Lars Andersson i Vadstena 1588—91 och av Lars Joensson i Vadstena från 1592.

1600, riksrådet *Johan Gabrielsson Oxenstierna* 1601 och till sin död 1607, hertig Johans hovmästare och råd *Lindorm Ribbing* 1608—11, hertig Johans kansler och råd, sedermera riksdrotsen *Gabriel Gustafsson Oxenstierna* 1612 och till sin död 1640 samt landshövdingen *Schering Rosenhane* 1642 (fullm. $^{31}/_{3}$) och till 1653. Den 29 april sistnämnda år beslöt Kungl. Maj:t, att Göstring skulle förenas med Lysings, Dals och Aska härad till en gemensam domsaga, vars häradshövdingeräntor samtidigt skulle ingå i Göta hovrätts stat i form av lönetillägg åt en av dess assessorer. Till följd härav tilldelades hithörande räntor *Håkan Cederqvist* 1653 och till hans död 1655 samt *Jakob Lithman* 1656—58.[1] I slutet av sistnämnda år utbröts emellertid Göstring ur domsagan för att istället förenas med Kinda, Ydre och Bankekinds härad. För häradshövdingarna i denna domsaga, som ägde bestånd åren 1659—79, har tidigare (ovan s. 278) redogjorts. Förhållandet att Göstring 1679 på nytt utbröts, hade sitt samband med att häradet året förut[2] kommit att tillhöra änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding. Änkedrottningen gav visserligen den dittillsvarande häradshövdingen fältmarskalken *Gustaf Banér* genom fullmakt den 27 november 1678 rätt att även i fortsättningen uppbära häradshövdingeräntan från Göstring, men några månader senare utsåg Kungl. Maj:t ny befattningshavare i de härad, som lydde omedelbart under kronan. Banér kvarstod emellertid som häradshövding i Göstring vid periodens slut.

Tingsförrättare i Göstrings härad under tiden 1597—1680 hava varit:

Nils Jönsson i Linköping	1597—1605
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult ånyo	1606—1629
Anders Svensson i Rödsten	1630
Hans Olofsson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1636
Sven Olofsson, GHKonst. $^{15}/_{5}$ 1637	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling	1642—1654
Sven Persson i Vadstena	1655—1663
Lars Lindebohm	1664—1665
Erik Påvelsson (Mölner)	1666—1668
Zacharias Olsson, fullm. $^{2}/_{7}$ 1668	1668—1669
Olof Häger[3]	1669—1678
Nils Åkerman[4]	1678—1680

[1] Göta hovrätts fullmakt för Jakob Lithman är enligt domboken daterad den 28 november 1656.

[2] Beslutet härom är utfärdat redan 1677, men det kom ej att verkställas förrän påföljande år.

[3] Denne utgjorde substitut för lagläsaren Zacharias Olsson.

[4] Han kvarstod till 1689.

5. *Lysings härad.*

Tingsplats: Heda.

Lysings härad hade under perioden i stort sett samma utsträckning som i våra dagar. Dock tillkom av de nuvarande socknarna Trehörna först vid mitten av 1600-talet delvis genom utbrytning från ett par socknar i Norra Vedbo. Däremot har Harstads socken, som tidigare var delad mellan Lysing och Göstring, från och med 1892 uppgått i Väderstads socken och därmed helt förlagts till det sistnämnda häradet.

Under medeltiden bildade Lysing en gemensam domsaga med Dals härad. Detta kommer i urkunderna till synes på det sättet, att samme person vid olika tillfällen säges vara häradshövding än i Lysing, än i Dal och än i Lysing och Dal. Då de båda häradena, såvitt man kan se, samtidigt haft gemensam tingsplats (Hästholmen 1383—1402 och Harakir 1410—53),[1] är det tydligt, att bevarade uppgifter om det ena häradets häradshövdingar kunna användas som belägg även för det andras, eftersom förhållandena under nämnda tid få anses hava varit likartade.

Den äldsta kände häradshövdingen i Lysings och Dals härad var *Bengt Nilsson*, som bodde i Valla (Svanshals sn) 1354—60. Bland hans efterträdare märkas väpnaren *Harald Bagge* 1375—84, väpnaren, sedermera riddaren *Nils Magnusson* (Röde) 1393—1419, väpnaren *Mats Odenkarl* 1432—53, vilken som vikarie sistnämnda år anlitade Lars Gotskalksson (Hjortö-släkten), *Sven Pedersson* (sparre) 1458—77, som bodde inom häradet på gården Överby, samt *Hans Kruse* 1477—91. Däremot är det osäkert, om den sista medeltida häradshövdingen i Lysing, f. d. fogden *Måns Gadh* 1518, även haft motsvarande befattning i Dal. Detsamma gäller om de första kända häradshövdingarna vid början av nya tiden, nämligen fogden *Peder Svenske* 1523, fogden *Erik skrivare* 1535—37 och fogden *Germund Svensson* (Somme) 1537 (fullm. $^{23}/_{7}$) och till 1543. Visserligen omtalas dessa blott i samband med Lysing, men detta kan hava berott på att domsagan då benämnts efter det största häradet. Det som i någon mån tyder på att häradena fortfarande voro förenade i judiciellt avseende är en anteckning i Östergötlands handl. (KA) 1543: 6, där det upplyses

[1] Se härom närmare Wildte i Meddelanden från Östergötlands fornminnes- och museiförening 1934, s. 175 f. Detta betyder dock icke nödvändigt, som Wildte velat göra gällande, att de båda häradena varit förenade till ett tingslag. Under sådana förhållanden hade häradsnamnen näppeligen bibehållits.

om att häradshövdingeräntan från såväl Lysing som Dal var indragen till kronan, och att fogden Arvid Björnsson i Vadstena 1544 erhållit 5 tunnor råg för att han å Kungl. Maj:ts vägnar »läste lagen vid Heda ting».[1] Tingsplatsen hade sålunda då flyttats till Heda och var efter allt att döma ännu gemensam för båda häradena, vilket näppeligen varit fallet, om de tidigare haft skilda häradshövdingar. Om detta är riktigt, inträffade skilsmässan en kort tid därefter. Den 22 december 1544 blev *Nils Arvidsson* i Vadstena häradshövding i Lysing, och påföljande år erhöll en annan person motsvarande befattning i Dal. Nils Arvidsson, som innehade ämbetet ännu 1546, efterträddes av en rad fogdar, nämligen *Olof Eskilsson* 1549, *Johan Siggesson* (Svartingstorps-ätten), fullmakt den 3 mars 1558,[2] *Erik Knutsson* 1568, *Peder Ambjörnsson* 1573 och *Bengt Knutsson* (Hand) 1578—80. Därefter följde *Peder Ribbing* 1581—82, som tidigare varit häradshövding i Kinda, fogden *Anders Grijs* 1583 och till sin död 1587, varefter änkan erhöll rätt till ett nådår, hovmarskalken *Hans Åkesson* (Soop) 1589—94, ståthållaren *Erik Ryning* 1594 (fullm. $^{9}/_{7}$) och till 1599, ryttmästaren och kammarjunkaren *Hans Stuart* 1600—07 samt fogden, sedermera ståthållaren *Axel Drake* 1607—28.

Genom kungliga brevet den 29 april sistnämnda år bestämdes emellertid, att häradshövdingeräntan från bl. a. Lysing skulle tills vidare disponeras av Svea hovrätt i form av lönetillägg. Till följd härav gavs hithörande ränta åt hovrättsassessorn *Åke Soop*, som behöll densamma till 1641, då han lämnade hovrätten. Han efterträddes den 13 augusti s. å. av assessorn i samma hovrätt *Olof Mårtensson Bärling* (adlad *Berling*), som likaledes erhöll räntan i form av lönetillägg. Denne avstod förmånen, först sedan räntan på grund av kungliga brevet den 29 april 1653 ställts till Göta hovrätts disposition. Samtidigt kom Lysing att förenas med Göstrings, Dals och Aska härad till en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes har tidigare (ovan s. 284) redogjorts. Sedan domsagan 1658 förlorat Göstrings härad, utnämnde Göta hovrätt den 5 november s. å. assessorn därstädes *Johan Ödla* (Ödell) till häradshövding i de övriga häradena och efter dennes död 1660 assessorn därsammastädes *Nils Lindegren*, som behöll ämbetet till 1678. Häradena kommo emellertid att sistnämnda år tillhöra Hedvig Eleonoras livgeding, och med anledning härav utnämnde änkedrottningen den 28 maj 1678 till häradshövding i domsagan hovintendenten *Zacharias Rehnberg*, som innehade ämbetet vid periodens slut.

[1] Jfr Konung Gustaf den förstes registratur 1543 (bd 15, s. 367).
[2] År 1562 uppehölls tjänsten av kyrkoherden i Rogslösa församling Joen Carlsson.

Tingsförrättare i Lysings härad under tiden 1583—1680 hava varit:

Lars Andersson i Vadstena	1583—1596
Nils Jonsson i Linköping	1598—1605
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1606—1628
Joen Larsson i Herrtorp	1629—1630
Hans Olofsson i Linköping	1631—1632
Håkan Bengtsson Höök	1633—1637
Sven Olofsson, GHKonst. $^{15}/_{5}$ 1637	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling	1642
Lars Nilsson Gringius	1643—1644
Sven Persson i Vadstena	1645—1678
Olof Häger	1678—1680

6. *Dals härad.*

Tingsplats: Örberga.

Dals härad var under medeltiden mindre än i våra dagar. Under 1500-talet utökades de fem ursprungliga socknarna Broby, Herrestad, Källstad, Rogslösa och Väversunda med Nässja och Örberga, som tidigare räknats till Aska härad, samt delar av Strå och S:t Pers socknar. Sistnämnda socken kom sedermera att i dess helhet tillhöra Dal liksom Strå socken, i vilken Broby uppgått.

Förmodligen till följd av sin ringa omfattning bildade Dal under senare medeltiden tillsammans med Lysing en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 285 redogjorts. När föreningen med Lysing upphörde är icke fullt klart, men vissa skäl tala för att det icke skett förrän den 4 september 1545, då Gustaf Vasa förordnade fogden *Arvid Nilsson* till häradshövding i Dal, vilket ämbete han innehade ännu 1559. Ett decennium tidigare var han häradshövding även i det närbelägna Göstrings härad. Vid början av 1560-talet disponerades häradshövdingeräntan från Dal av hertig Magnus, å vars vägnar lagläsaren Hans Larsson tjänstgjorde som tingsförrättare i häradet. Senare häradshövdingar i Dal hava varit fogden *Mårten Jonsson* 1568—73, fogden *Nils Grelsson* 1578—81, fogden *Bengt Knutsson* (Hand)[1] 1582—1604 och ståthållaren *Christoffer Ribbing* 1605—27.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t att häradshövdingeräntorna från bl. a. Dals och Aska härad skulle tilldelas Svea hovrätt för att användas som löneförbättring åt dess ämbets- och tjänstemän. I den domsaga, som härigenom kom till stånd, blev till en början

[1] Denne hade tidigare varit häradshövding i Lysing och lämnade befattningen i Dal för att inträda som medlem i 1604 års lagkommission.

hovrättsassessorn *Isak Henriksson Silfverhielm* häradshövding 1628—33. Senare följdes han till och med 1640 av andra hovrättsassessorer, vilkas namn dock ej omtalas i landsböckerna. Sambandet med Aska bröts emellertid påföljande år, då assessorn i kammarrevisionen *Peder Nilsson Gyllenax* utnämndes till häradshövding i Dal. Redan den 31 mars 1642 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från häradet skulle överföras till Åbo hovrätts stat som lönetillägg åt dess sekreterare. Då någon sådan för tillfället ej var tillsatt, fick emellertid Gyllenax att döma av landsböckernas uppgifter under ytterligare två år vara i besittning av räntan. Först 1645 befinnes nämligen, att den då utsedde sekreteraren i Åbo hovrätt *Anders Andersson Salamontanus* kommit i åtnjutande av densamma. Denne fick å andra sidan behålla räntan ännu fyra år, efter det han 1648 avancerat till assessor i samma hovrätt. Till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 sammanslogs Dal med Göstrings, Lysings och Aska härad till en gemensam domsaga, vilken ägde bestånd till 1658, då Göstring utbröts. De övriga häradena, vilka i likhet med Göstring efter 1677 kommit att lyda under livgedingets förvaltning, voro emellertid allt fortfarande förenade i judiciellt avseende vid periodens slut. För häradshövdingarna i domsagan 1653—80 har tidigare (ovan s. 286 och 284) redovisats.

Tingsförrättare i Dals härad under tiden 1582—1680 hava varit:

Lars Andersson i Vadstena	1582—1596
Jon Jönsson i Kråksten	1597—1603
Bengt Knutsson (Hand), häradshövding i häradet	1603—1604
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1605—1628
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Anders Svensson i Rödsten	1630
Hans Olofsson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1634
Håkan Bengtsson Höök	1634—1637
Sven Olofsson	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling	1642
Erik Påvelsson (Mölner)	1643
Sven Persson i Vadstena	1644—1678
Olof Häger	1678—1680

7. *Aska härad.*

Tingsplats: Sjökumla.

Aska härad var under medeltiden större än i våra dagar. Dit hörde sålunda utöver de tio socknar, som senare blev det vanliga antalet, bl. a. Nässja och Örberga, som under 1500-talet överflyttades till Dals härad.

Den äldsta kände häradshövdingen i Aska var lagmannen i Närke, riddaren *Karl Ulfsson* (Ulvåsa-ätten) 1370, som ägde sätesgården Ulvåsa inom häradet. Han begagnade som substitut Elof Ingemarsson djäkn (tre ax), som bodde inom häradet i byn Grepstad. Denne tjänstgjorde som tingsförrättare även åt efterträdaren, riddaren *Karl Karlsson*, som var son till Karl Ulfsson och liksom denne bosatt på Ulvåsa. Ehuru Karl Karlsson nämnes som häradshövding i Aska blott under åren 1381—83, har han sannolikt innehaft ämbetet till sin död 1398. Elof Ingemarsson uppehöll i varje fall tjänsten ännu 1392. Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Sten Lalesson* (hjärtformigt blad) 1399—1409 och dennes son väpnaren *Karl Stensson* (hjärtformigt blad) 1414 eller förmodligen något längre, eftersom deras gemensamma substitut Nils Esbjörnsson djäkn i Motala tjänstgjorde 1409—17; vidare *Peder Larsson* (pil) 1436—52, *Joen Larsson* (stolpe) 1458—71, som bodde inom häradet i byn Älmtomta, *Jöns Andersson* 1472—92,[1] Hemming Gadhs tjänare, sedermera fogden på Bornholm *Jöns Larsson* före 1508, *Bengt Pedersson*, kallad »Långe Bengt», 1512—15, *Måns Gadh* 1515 samt *Bengt Knutsson* (Ulv) 1519—25.[2]

Den 7 oktober 1531 utnämnde Gustaf Vasa fogden *Peder* (Bengtsson) *Svenske* till häradshövding i Aska. Denne avled 1535. Bland hans närmaste efterträdare under 1500-talet äro kända blott *Christer Larsson* (Siöblad), fullmakt den 8 januari 1536, riksrådet *Jakob Turesson* (Rosengren) 1553—62 och kansliskrivaren hos hertig Magnus *Nils Jönsson* (Jacobsköld) 1568—73. Sedan häradshövdingeräntan åtminstone under åren 1578—95 disponerats för annat ändamål, varvid tjänsten hela tiden uppehållits av lagläsaren Lars Andersson i Vadstena[3] å hertig Magnus' vägnar, förlänade hertig Carl den 12 mars 1595 räntan åt ståthållaren *Ture Jakobsson* (Rosengren), som innehade den till sin död 1611, varefter hans änka fick rätt till ett nådår. Ture Jakobsson efterträddes som häradshövding därstädes av arkivsekreteraren *Per Månsson* (Utter) 1613—23† och denne åter av assessorn i Svea hovrätt *Gorgonius Henriksson* (Gyllenanckar) 1623 (fullm. $^1/_{10}$) och till sitt frånfälle 1628.

Under perioden 1628—40 bildade Aska och Dal en gemensam domsaga. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 287 f. redogjort.

[1] Denne anlitade 1487 Erik Hansson som vikarie.

[2] Å dennes vägnar tjänstgjorde 1519 gårdsfogden i Vadstena kloster Johan Persson. Jfr L. Sjödin, Kalmarunionens slutskede (1947), s. 319, där han kallas Jöns Pedersson.

[3] Denne förekommer som lagläsare i häradet redan 1568.

Den 13 augusti 1641 gavs häradshövdingeräntan från Aska såsom lönetillägg åt assessorn i Svea hovrätt *Olof Eriksson Lovisinus*, vilken behöll den till sin död 1648, och under de därpå följande fyra åren (1649—52) fick hans kollega assessorn *Daniel Behm* (1650 adlad *Behmer*) tillgodogöra sig samma förmån. Sedan genom kungliga brevet den 29 april 1653 bestämts, att räntan från bl. a. Aska skulle ingå i Göta hovrätts lönestat, kom häradet att förenas med Göstring, Lysing och Dal till en gemensam domsaga, vars utveckling fram till periodens slut närmare är skildrad ovan s. 284 och 286.

Tingsförrättare i Aska härad under tiden 1568—1680 hava varit:

Lars Andersson i Vadstena	1568—1596
Jon Jönsson i Kråksten	1597—1603
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1603—1628
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Anders Svensson i Rödsten	1630
Hans Olofsson i Linköping	1631—1634
Håkan Bengtsson Höök	1634—1637
Sven Olofsson	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling	1642
Lars Nilsson Gringius	1643—1644
Erik Påvelsson (Mölner)	1645—1647
Sven Persson i Vadstena	1648—1678
Olof Häger	1678—1680

8. *Bobergs härad.*

Tingsplats: Lönsås.

Bobergs härad, som av ålder var fördelat i Klockrike, Vallersta, Fornåsa och Skobo fjärdingar, var under medeltiden större än i våra dagar. Särskilt märkes, att Tjällmo och Godegårds socknar redan under 1500-talets senare hälft överförts till Finspånga län. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var *Jöns Siggesson* (tre strålar) 1352—53. Bland hans medeltida efterträdare omtalas i de bevarade källorna *Nils Arvidsson* (schack) 1381—95,[1] *Bengt Magnusson* (kluven sköld med halv lilja) 1399, riddaren *Ficke von Vitzen* 1408—24, som mestadels lät tjänsten skötas av Erik Dansson (schack),[2] *Karl Nilsson* (Schack) 1438—58, som bodde inom häradet på gården Kungs-Norrby, samt väpnaren *Lars Pedersson* 1461—89, som likaledes var bosatt inom häradet å sätesgården Kölbäck. Den sistnämnde hade 1487 en vikarie vid namn Erik Hansson. År 1499 nämnes Knut Ols-

[1] Under mellantiden uppträder Brudde i Hageby (Fornåsa sn) 1365 som tingsförrättare i Boberg. Han får dock antagas hava varit blott underhäradshövding.

[2] Denne omtalas 1424 hava hållit ting i Klockrike sockens klockarestuga, vilket enligt S t y f f e utgjorde ett av de första exemplen på att häradsting hållits under tak.

son som häradshövding i Boberg. Förmodligen är han identisk med *Knut Ulfsson* (Soop), vilken bodde på gården Malmö i det närbelägna Bråbo härad. Den Måns Ulfsson åter, som 1507 i ett fastebrev förklarade sig vara häradshövding i Boberg, var troligen blott vikarie.[1]

Den 10 november 1534 förlänade Gustaf Vasa häradshövdingeräntan från Boberg åt fogden *Peder Andersson*. År 1537 befinnes samma ränta innehavas av *Jöns Olofsson* (?Gyllenhorn) och 1553 av lagmannen i Tiohärad riksrådet *Axel Eriksson* (Bielke), som samtidigt var häradshövding i Gullbergs och Bankekinds härad och tidigare haft motsvarande befattning i Åkerbo härad. Då Boberg och Gullberg bilda ett sammanhängande område på marken, uppstod härigenom tillfälligtvis en domsaga i modern mening. Denna ägde dock bestånd endast till Axel Erikssons död 1559. Hans närmaste efterträdare i Boberg voro fogden *Esbjörn Pedersson* (Lilliehöök), fullmakt den 27 juni 1559, fogden *Per Jönsson skrivare* 1568—76 och ryttmästaren *Palne Eriksson* (Rosenstråle) 1578—94, känd som upphovsman till det förfalskade s. k. Helgeandsholmsbeslutet av år 1282. Under den sistnämndes tid sköttes tjänsten av lagläsaren Lars Andersson i Vadstena.

Som tidigare omtalats hade Tjällmo och Godegårds socknar under senare hälften av 1500-talet utbrutits ur Bobergs härad, varvid häradshövdingeräntan från dessa socknar förlänats åt Finspångs bruk. Senast år 1590 återförenades de i judiciellt avseende med Boberg så till vida, att de fingo gemensam häradshövding med häradet men samtidigt utgjorde särskilda tingslag vid sidan av detta. Detta förhållande varade till 1618, då socknarna överfördes till Finspånga län. Häradshövdingar i den utökade domsagan efter Palne Eriksson hava varit ryttmästaren *Johan Gyllenstierna* 1595—98, ståthållaren *Jöns Ulfsson* (Snakenborg-Bååt) 1600, ståthållaren *Sven Månsson* (adlad *Eketrä*) 1604—07 och f. d. fogden *Tyge Larsson* (Gyllencreutz) 1613—18. Den sistnämnde var under åren 1615—17 häradshövding även i det närbelägna Gullbergs härad och kvarstod i Boberg ännu 1620.

Sedan häradshövdingeräntan från häradet under någon tid varit indragen till kronan, förlänades densamma 1625 till assessorn i Svea hovrätt *Jonas Pedersson*, som genom kungliga brevet den 29 april 1628 erhöll samma ränta i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Efter dennes död 1635 inträdde i hans ställe hovrättsassessorn *Ægidius Girs* 1636 och till sitt frånfälle 1639. Sedan sterbhuset tillgodogjort

[1] Enligt Berch skulle han hava varit vikarie åt *Kristiern Bengtsson* (?Oxenstierna).

sig dubbelt nådår, beslöt Kungl. Maj:t den 13 augusti 1641, att räntan skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Ericus Olai Balingstadius*, som behöll densamma ännu 1645 och sannolikt till sin död 1648. Vilken av hans kolleger inom hovrätten, som efterträtt honom såsom häradshövding i Boberg, är icke bekant. Tidigare har nämnts, att Boberg 1653 kom att förenas med Vifolka och Gullbergs härad till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 282 redogjort.

Tingsförrättare i Bobergs härad under tiden 1580—1680 hava varit:

Lars Andersson i Vadstena	1580—1594
Hans Eriksson i Rostorp	1596
Jon Jönsson i Kråksten	1597—1603
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1603—1629
Johan Nilsson	1630
Hans Olofsson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1634
Håkan Bengtsson Höök	1634—1637
Sven Olofsson	1638—1642†
Olof Olofsson Fredling	1642
Lars Nilsson Gringius	1643—1647†
Sven Persson i Vadstena	1647—1653
Simon Depken, häradshövding i häradet	1653—1670
Johan Röding, häradshövding i häradet	1671—1678
Olof Häger	1679
Anders Westeman, häradshövding i häradet	1680

9. *Gullbergs härad.*

Tingsplats: Vreta kloster.

Gullbergs (tidigare Gulbergs) härad hade under medeltiden i stort sett samma utsträckning som i våra dagar, även om gränserna med tiden undergått vissa smärre förskjutningar. Dess äldsta kände häradshövding var *Magnus* (Petersson) *Virde* 1353—56. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Knut Nilsson* 1379, väpnaren *Gudmund Gregersson* (nedvänd sparre) 1399—1419, *Magnus Karlsson* 1431, *Jon Nilsson* 1512 samt väpnaren *Peder Knutsson* (Soop) 1517—18, som bodde på sin sätesgård Malmö (Bråbo hd). Tjänsten sköttes under åren 1510—18 av rådmannen, sedermera borgmästaren i Linköping Sven skrivare, som samtidigt höll ting även i Valkebo härad.

Den 12 januari 1526 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Gullberg *Peder Knutsson* på [Kungs-]Bro (inom häradet). Denne efterträddes i maj 1531 av väpnaren *Erik Slatte*, som den 22 maj 1532 efter sin död följdes av sonen *Lyder Slatte*. År 1546 påträffas i den

sistnämndes ställe riksrådet *Axel Eriksson* (Bielke), som något senare befinnes vara häradshövding bl. a. även i det närbelägna Boberg, med vilket härad Gullberg kom att bilda gemensam domsaga till 1559, då Axel Eriksson avled. Senare häradshövdingar i Gullberg hava varit fogden *Anders Eriksson*, fullmakt den 10 juni 1559, fogden *Lars Svensson* 1568, fogden *Simon Larsson* 1569 (fullm. $^{30}/_{9}$) och ännu 1573, hovrådet *Arvid Gustafsson* (Stenbock) 1578—79 samt hertig Magnus hovmästare *Erik Jönsson* (Lillie) 1581 och till sin död 1597. Sedan den sistnämndes sterbhus erhållit ett nådår, kom häradshövdingeräntan att användas för andra ändamål under en tid av över 13 år, varefter den förlänades åt *Vilhelm Krumar* 1613—14, *Tyge Larsson* (Gyllencreutz) 1615—17[1] och kamreraren *Måns Persson Gammal* 1618—20. Därpå indrogs den på nytt till kronan 1621—27.

Den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Gullberg skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Åke Soop* som lönetillägg i hovrättsstaten, vilken förmån han uppbar till 1641, då han lämnade hovrätten. Till följd av kungliga brevet den 31 mars 1642 överfördes räntan på enahanda villkor till Göta hovrätts stat, varvid assessorn *Erik Drysenius* erhöll densamma. Hur länge denne behållit förmånen framgår icke av landsböckerna. År 1650 hade emellertid i hans ställe inträtt hans kollega assessorn *Jakob Lithman*, som i sin tur redan 1652 fick avstå räntan åt assessorn i samma hovrätt *Johan Nilsson Hultenius*. Denne avled påföljande år. Gullberg sammanslogs 1653 med Vifolka och Bobergs härad till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 282 redovisat.

Tingsförrättare i Gullbergs härad under tiden 1578—1680 hava varit:

Lars Andersson i Vadstena	1578—1595
Jon Jönsson i Kråksten	1599—1602
Lars Joensson i Vadstena och (från 1610) i Karshult	1603—1627
Joen Larsson i Herrtorp	1629—1630
Hans Olofsson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1632
Håkan Bengtsson Höök	1633—1636
Sven Olofsson	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling, GHKonst. $^{7}/_{10}$ 1642	1642
Erik Påvelsson (Mölner), GHKonst. $^{20}/_{6}$ 1643	1643—1646
Sven Persson i Vadstena	1647—1653

[1] Lagläsaren Lars Joensson uppger i domboken av okänd anledning, att han hållit ting i Gullberg 1615—17 å såväl Tyge Larssons som sonen Lars Tygessons vägnar. Tyge Larsson var samtidigt häradshövding i Boberg, där Lars Joensson ävenledes var lagläsare. Lars Tygesson var däremot häradshövding i Memmings härad, och lagläsaren var där en annan.

Simon Depken, häradshövding i häradet ..... 1654—1670
Johan Röding, häradshövding i häradet ..... 1671—1678
Olof Häger 1679
Anders Westeman, häradshövding i häradet 1680

10. *Valkebo härad.*

Tingsplats: Gammalkil.

Valkebo (tidigare Valkabo) härad var under medeltiden något mindre än i våra dagar. Först i slutet av 1560-talet tillkom nämligen Ledbergs socken, som tidigare tillhört Hanekinds härad. Den äldsta kände häradshövdingen i Valkebo var *Lars Dansson* (skyskura) 1353—61. Bland hans medeltida efterträdare märkas riksrådet och riddaren *Bengt Filipsson* (Ulv) 1381[1] och troligen till sin död 1383, riddaren *Torkel Haraldsson* (Gren) 1385—98,[2] vilken som substitut anlitade Anders Klasson 1385 och Ragvald Stella [?: Skalle?] 1398, fogden *Esbjörn Kristiernsson djäkn* (två hjorthorn) 1404—06, vilken lät tjänsten skötas av Magnus Sunesson 1404 och Magnus Jönsson (tre sjöblad) 1406,[3] *Gunnar djäkn* (stjärna över halvmåne) 1420, väpnaren *Johan Dansson* (tre örnfötter) 1422—25, som var bosatt inom häradet å sätesgården Gismestad, *Inge Jönsson djäkn* (snedbjälke med en stjärna i vartdera fältet) 1434—58, som bodde inom häradet å gården Sixtorp,[4] *Björn Bengtsson* 1473, väpnaren *Bengt Haraldsson* (stolpe) 1474—95 samt väpnaren *Holmsten Eriksson* (Rosenstråle) omkring 1508. Tjänsten uppehölls åtminstone från 1507 och fram till 1528 av rådmannen, sedermera borgmästaren i Linköping Sven (Pedersson) skrivare.

Den 24 augusti 1529 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Valkebo fogden *Anders* (Claesson) *Västgöte*, som likväl redan 1534 efterträtts av *Lars Knutsson*, fullmakt den 22 juli s. å. Häradshövdingelängden i häradet får därefter följande utseende. Sedermera riksrådet *Måns Svensson* (Somme) 1553—68, som åtminstone år 1562 lät tjänsten skötas av lagläsaren Erik Hansson i Linköping, rikskammarrådet *Mauritz Jöransson* (Svan av Djulö) 1573—89, vilken 1581 som vikarie anlitade Nils Jönsson i Linköping, ryttmästaren

[1] Som hans vikarie tjänstgjorde nämnda år Asger (Azor) djäkn (sparre). Denne omtalas ännu 1400 som »prolocutor» i Valkebo.

[2] Denne var under åren 1383—97 och troligen ännu till sin död 1402 häradshövding jämväl i det närbelägna Kinda härad. Jfr ovan s. 276.

[3] Denne tjänstgjorde ännu 1408, då häradshövdingämbetet för tillfället stod obesatt.

[4] Då Lars Siggesson (pil) i ett fastebrev 1435 kallar sig häradshövding i Valkebo, får han anses hava varit Inge Jönssons vikarie vid nämnda tillfälle.

Bengt Slatte 1590 och till sin död 1593, *Mauritz Jöransson* ånyo 1593 (fullm. $^{30}/_{10}$) och till 1597, *Germund* (Abrahamsson) *Somme* 1599—1604, översten *Anders Stuart* 1605—06, dennes äldre broder, kammarjunkaren *Hans Stuart* 1607—08, som tidigare varit häradshövding i Lysings härad, *Anders Olofsson* 1612—20 samt ryttmästaren *Jöns Hansson* (Svärd) 1624 (fullm. $^{7}/_{4}$) och till 1627. Under de mellanliggande åren 1621—23 var häradshövdingeräntan från häradet indragen till kronan.

Den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Valkebo skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Åke Soop* såsom lönetillägg i hovrättsstaten, vilken förmån han behöll till 1641, då han lämnade hovrätten. Till följd av kungliga brevet den 31 mars 1642 överfördes räntan därefter på enahanda villkor till Göta hovrätts stat, varvid den gavs åt assessorn *Måns Andersson* (1646 adlad *Ekegren*) 1642—50 och åt hans kollega assessorn *Jakob Lithman* 1651—53. Den 21 augusti sistnämnda år utsåg Kungl. Maj:t hans svåger justitieborgmästaren i Örebro *Tomas Clerck* till häradshövding i Valkebo, vilken befattning denne själv skötte från 1655 och till periodens slut.

Tingsförrättare i Valkebo härad under tiden 1590—1680 hava varit:

Per Eriksson i Linköping	1590—1607
Peder Matsson (adlad Stiernfelt)	1608—1627
Hans Henriksson i Linköping	1627—1629
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Johan Nilsson	1630
Hans Olofsson i Linköping, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1632
Håkan Bengtsson Höök	1633—1636
Sven Olofsson, GHKonst. $^{15}/_{5}$ 1637	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling, GHKonst. $^{7}/_{10}$ 1642	1642
Erik Påvelsson (Mölner), GHKonst. $^{20}/_{6}$ 1643	1643—1647
Sven Persson i Vadstena	1648—1655
Tomas Clerck, häradshövding i häradet	1655—1680

11. Åkerbo härad.

Tingsplats: Törnevalla.

Åkerbo (tidigare Akerbo) härad hade i äldre tid ungefär samma utsträckning som senare. Dess äldsta kände häradshövding hette *Karl Arnvidsson* 1354—58, vilken åtminstone 1356 som substitut anlitade Bengt i Lundby (Lillkyrka sn). Denne tjänstgjorde f. ö. i häradet ännu 1365. Bland Karl Arnvidssons medeltida efterträdare märkas väpnaren *Sigge Birgersson* (Bagghuvud av Forstena) 1386—

1405, riksrådet och riddaren *Knut Uddsson* (Vinstorpa-ätten) 1425 eller möjligen redan vid pass ett decennium tidigare, eftersom hans vikarie Arvid Jonsson började sin verksamhet redan 1414,[1] *Johan Siggesson* (?Bagghuvud av Forstena) 1435, som lät Peder Ragvaldsson sköta tjänsten, väpnaren *Håkan Eskilsson* (sågskura) 1442—88, vilken som vikarie begagnade Hans sadelmakare i Linköping 1446,[2] samt riksrådet *Johan Bese* 1489 och till sin död 1505.[3] Efter dennes frånfälle begärde hans systerson *Nils Bese* i brev den 27 januari 1505 till riksföreståndaren Svante Nilsson att få efterträda morbrodern i Bankekind, men att döma av ett senare brev troligen från 1509 synes riksföreståndaren istället hava förlänat honom Åkerbo.[4] Den medeltida häradshövdingelängden i Åkerbo avslutas med väpnaren och riksrådet *Erik Ryning*, som 1518 lät dåvarande häradshövdingen i Kinda härad väpnaren Erik Slatte sköta tjänsten, och som sannolikt innehade ämbetet till sin död 1520.

I december 1524 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Åkerbo *Nils Arvidsson*,[5] som innehade ämbetet ännu 1528. Under samma sekel förekomma i häradet följande häradshövdingar, nämligen sedermera riksrådet *Axel Eriksson* (Bielke), fullmakt den 15 juni 1531, *Erik Jönsson* (Rosenstråle) 1535—37, dennes svärson *Måns Storkarsson* 1546—48, väpnaren, sedermera riksrådet *Jakob Turesson* (Rosengren) 1553, fogden *Esbjörn Pedersson* (Lilliehöök) 1555, som fyra år senare fick motsvarande befattning i Boberg, fogden *Bengt Carlsson*, fullmakt den 5 maj 1559, *Esbjörn Pedersson* (Lilliehöök) ånyo 1568—80, Johan III:s kammartjänare *Sven Månsson* (Somme) 1580 (fullm. $^{28}/_{6}$) och till 1586 samt fogden *Nils Grelsson* 1587 och till 1598, då han rymde ur riket.

Omkring 1600 var häradshövdingeräntan från Åkerbo indragen till kronan. År 1612 förlänades räntan till hertig Johans livmedicus, sedermera vice presidenten i Åbo hovrätt *Olof Bureus* (1621 adlad *Bure*), som innehade densamma till 1653. Den 16 juni sistnämnda år utfärdade Kungl. Maj:t fullmakt för borgmästaren i Vadstena *Sven Persson* att vara häradshövding i häradet, vilket ämbetet han från 1654 själv förvaltade till periodens slut.

[1] Knut Uddsson bodde inom häradet å sätesgården Näsby.

[2] Håkan Eskilsson var vid denna tid även borgmästare i Linköping.

[3] Johan Bese var bosatt på sätesgården Herrsäter i Bankekinds härad, där han samtidigt tjänstgjorde som substitut för riksrådet Nils Sture.

[4] Jfr L. Sjödin, Gamla papper angående Mora socken (1937), s. 524, som dock antager, att Nils Bese blivit häradshövding i Bankekind 1505.

[5] Utg. av Konung Gustaf den förstes registratur kallar honom felaktigt Store till Intorp. Möjligen är det fråga om en medlem av släkten Bååt, som bar samma namn. Denne är å andra sidan icke identisk med borgmästaren i Jönköping, vilket Elgenstierna (I: 697) funnit troligt.

Tingsförrättare i Åkerbo härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Nils Jönsson i Linköping	1596—1607
Peder Matsson (adlad Stiernfelt)	1608
Henrik Nilsson i Stjäla	1609—1613
Hans Henriksson i Linköping	1614—1623
Anders Svensson i Rödsten	1624—1635
Håkan Bengtsson Höök	1636—1645
Erik Påvelsson (Mölner)	1646—1653
Sven Persson, häradshövding i häradet	1654—1680

12. Bankekinds härad.

Tingsplats: Svinstad.

Bankekinds (tidigare Bankakinds) härad hade under äldre tid i stort sett samma utsträckning som senare. Dess äldsta kände domhavande var Harald (Larsson) i Sörby 1361, vars sigill visar en fisk på sned, och som troligen var blott underhäradshövding. Den medeltida häradshövdingelängden i Bankekind är tidvis ovanligt motsägelsefull och svårbemästrad. Från den 7 november 1369 föreligger till en början nio fastebrev, utfärdade av underhäradshövdingen Ingolf i Karlebo (Bankekinds sn). I två av dessa omtalar han, att han suttit ting å Tomas Jonssons vägnar, men i ett tredje, att han gjort det å Jon Tomassons vägnar. Övriga fastebrev sakna uppgifter om uppdragsgivaren. Tomas Jonsson är identisk med riksdrotsen Bo Jonssons broder och tillhör alltså den s. k. Grip-släkten. Jon Tomasson anses vara son till nyssnämnde Tomas, ehuru hans vapenbild ej påträffats. S. ENGSTRÖM,[1] som tidigare observerat förhållandet, drager härav den slutsatsen, att namnet i de båda förstnämnda fastebreven är felskrivet, emedan Tomas Jonsson i själva verket avlidit några månader innan tingssammanträdet ägde rum, men att felskrivningen tyder på att denne tidigare varit häradshövding i häradet. Som första namn i längden kan således uppställas *Tomas Jonsson* (Grip) 1369, som samma år efterträddes av sonen *Jon Tomasson* 1369—76 med Ingolf i Karlebo som vikarie. Jon Tomasson omtalas visserligen i SRP nr 1883 som häradshövding ännu 1378, men detta måste bero på feldatering,[2] enär vid denna tidpunkt häradet redan erhållit en ny häradshövding, nämligen riddaren och riksrådet *Sten Stensson* (Bielke)

[1] Bo Jonsson (1935), s. 10—11.

[2] Säkerligen har det tillgått så, att fastebrevet utskrivits efter ett gammalt formulär, enligt vilket Ingolf i Karlebo hållit ting å Jon Tomassons vägnar. Beviset härför ligger däri, att den verklige domhavanden Sven i Norrby (Grebo sn) beseglat fastebrevet. Denne var underhäradshövding i Bankekind 1377—79.

1377—91 eller möjligen till 1395, då han ingick som lekbroder i Vadstena kloster. Han bodde på sin sätesgård Ängsö i Västmanland. Härmed äro svårigheterna dock icke övervunna. Åren 1372 (SRP nr 1856) och 1382 (SRP nr 1670) omtalas sålunda Peder Tomasson (tre rosor) som häradshövding i Bankekind. Denne bodde på sätesgården Björkvik i det närbelägna Skärkinds härad, där han hade motsvarande befattning. Förhållandet kan knappast tolkas på annat sätt än som felskrivningar. Det är i båda fallen samme underhäradshövding eller Olof Toresson i Solhult,[1] som förklarar sig hålla ting i Bankekind å Peder Tomassons vägnar. Vid första tillfället (1372) kan Peder av misstag hava skrivits istället för Jon, men denna förklaring är onöjaktig vid det senare tillfället eller 1382. Olof Toresson säger sig emellertid 1382, 1384, 1385, 1386, 1389, 1390 och 1391 vara vikarie för Sten Stensson.

Vid 1400-talets början var fogden *Esbjörn Kristiernsson djäkn* (två hjorthorn) häradshövding i Bankekind. Endast årtalen 1406—11 kunna beläggas, men sannolikt motsvarar tiden 1401—13 bättre rätta förhållandet eller de år, då hans vikarie Johan Gudmundsson i Erikstad (Bankekinds sn) började och slutade sin verksamhet. År 1414 övergick häradshövdingämbetet i tur och ordning till tre eller fyra generationer av ätten Natt och Dag, vilka voro ägare till de inom häradet belägna säterierna Ekhult och Ekenäs. Den förste av dessa häradshövdingar var riddaren och riksrådet *Bo Stensson* (Natt och Dag) 1414—64, som var bosatt på Ekhult. Av hans vikarier äro följande kända: Jöns Nilsson (tre strålar) i Jordstorp (Bankekinds sn) 1414—17, Harald Jakobsson (Liljehök) 1421, Harald Olofsson (sparre) 1421—35, Torkel Tane 1436, Håkan Jonsson (sparre) i Värna (Värna sn) 1441—51, väpnaren Peder Simonsson (Ulfsax) 1456, som bodde inom häradet på sätesgården Elltorp (Elfstorp), väpnaren Sten Bese senare s. å. och Olof Håkansson 1462—64. Troligen har Bo Stensson innehaft ämbetet ytterligare några år. Han levde ännu 1469, men dödsåret är obekant. Därefter torde han hava efterträtts av sonen riddaren och riksrådet *Nils Sture* (Natt och Dag), som var bosatt på Ekenäs. Belägg härför finnas dock blott för åren 1481—91. Då han avled 1494, är det sannolikt, att han till dess innehaft ämbetet. Sonen riksföreståndaren *Svante Nilsson* (Natt och Dag) var också ägare till Ekenäs och omtalas 1506—11 som häradshövding i Bankekind. Vissa skäl tala dock för att han förestått ämbetet 1494 och till sin död 1512. Det är nämligen tydligt, att vikariesystemet i häradet fungerat tämligen oberoende av att häradshövdingarna växlat. Såsom senare vika-

[1] Solhult är identiskt med Asksäter i Svinstads socken.

rier omtalas dåvarande häradshövdingen i Vifolka, väpnaren Lydeke Olofsson (knäböjande man eller munk) 1466—82, sedermera häradshövdingen i Åkerbo härad, riksrådet Johan Bese 1487—1500[1] samt fogden på Ekenäs, magister Johan Ulf 1506—12. Under förutsättning att Svante Nilssons son, riksföreståndaren Sten Sture d. y., ärvt Ekenäs efter sin fader, om vilket förhållande underrättelser saknas, kan det tänkas, att han även varit häradshövding i Bankekind 1512 och till sin död 1520. Såsom vikarie uppträder nämligen 1518—19 Peder Fynbo i Ekenäs. Å andra sidan har väl i så fall saken formellt ordnats på det sättet, att Sten Sture i egenskap av riksföreståndare lagt beslag på häradshövdingeräntan från häradet och samtidigt uppdragit åt sin förvaltare på Ekenäs att fungera som tingsförrättare.

År 1524 befinnes väpnaren *Erik Slatte*, som bodde inom häradet å sätesgården Forsa, vara häradshövding i Bankekind. Bland hans närmaste efterträdare märkas följande personer, nämligen sedermera fogden *Olof Galle* d. y. 1530 (fullm. i maj), sedermera borgmästaren i Söderköping, den s. k. *Kalmar-Nils*, fullmakt den 4 oktober 1532,[2] sedermera riksrådet *Svante Sture* (Natt och Dag), fullmakt den 19 juli 1538, riksrådet *Axel Eriksson* (Bielke) 1553—59†, som samtidigt hade motsvarande befattning i Gullbergs och Bobergs härad, *Jöran Trulsson* (halv lilja med stjärna), fullmakt den 27 juni 1559, amiralen *Peder Bagge* 1568, fogden *Per Clemetsson* 1573—81, fogden *Johan Copp* 1582—83, hovjunkaren *Claes Slatte* 1584 (fullm. $^4/_4$) och till 1597, då han flydde till Polen, *Peder Bagge* ånyo 1597 (fullm. $^7/_5$) samt hovmästaren *Christoffer von Scheiding* 1600—05. Sedan häradshövdingeräntan några år varit kronan behållen, förlänades den 1612 till hertig Johans kansliråd *Per Nilsson* (Natt och Dag), varefter den 1621 eller 1622 indrogs på nytt. Senare häradshövdingar i häradet hava varit assessorn i Åbo hovrätt *Lindorm Stråle* 1623 och till sin död 1633, assessorn i Svea hovrätt *Daniel Sidenius* 1635 (fullm. $^{13}/_2$) och till 1639, assessorn i samma hovrätt *Erik Bröms* (sedermera adlad Rosenhielm) 1639—40 samt vice presidenten i Göta hovrätt *Carl Christersson Månesköld* 1642 (fullm. $^{31}/_3$) och till 1652. Denne erhöll häradshövdingeräntan i form av lönetillägg i hovrättsstaten. År 1653 förenades Bankekind med Kinda och Ydre härad till en gemensam domsaga, som under åren 1659—79 utökades med Göstrings härad och i övrigt ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 278 redovisats.

[1] Dennes sätesgård Ekhult var belägen inom häradet. År 1487 fungerade i Beses ställe tillfälligtvis Olof Gregersson.

[2] Denne har i äldre litteratur felaktigt identifierats med Nils Eriksson (Bielke). Annorlunda G. Carlsson i Svenskt biografiskt lexikon, Bd 4, s. 179.

Tingsförrättare i Bankekinds härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Per Eriksson i Linköping	1598—1606
Henrik Nilsson i Stjäla	1609—1610
Hans Henriksson i Linköping	1615—1622
Anders Svensson i Rödsten	1623—1632
Håkan Bengtsson Höök	1633—1642
Erik Påvelsson (Mölner), GHKonst. $^{20}/_{6}$ 1643	1643—1653
Sven Persson i Vadstena	1655—1662
Johan Zachrisson Ulf	1663
Lars Lindebohm, fullm. $^{2}/_{2}$ 1664	1664—1665
Erik Påvelsson (Mölner) ånyo	1666—1668
Zacharias Olsson, fullm. $^{2}/_{7}$ 1668	1668—1669
Olof Häger[1]	1669—1679
Johan Tollsten	1680

13. Hanekinds härad.

Tingsplats: Slaka.

Hanekinds (tidigare Hanakinds) härad har sedan medeltiden icke förändrats i nämnvärd omfattning. Dess äldsta kände domhavande var Herman Bosson i Bogestad (Landeryds sn) 1355, som i sitt vapen förde kluven sköld med vänstra fältet schackspelsrutat. Han nämner sig själv i ett fastebrev såsom varande häradshövdings vikarie. Själva häradshövdingelängden inledes däremot med riksrådet, sedermera drotsen *Bo Jonsson* (Grip) 1370—78 eller sannolikt till sin död 1386. Tjänsten uppehölls av Peder i Skeda (Skeda sn) 1370—78 och av Mats Toresson i Löt 1382—95. Den sistnämnde fungerade alltså som tingsförrättare även under Bo Jonsssons närmaste efterträdare väpnaren *Harald Bagge* 1390 och dennes svärson väpnaren *Jon Staffansson* (fisk) 1395—1421, som bodde inom häradet å sätesgården Slestad. Under åren 1406—21 var Gunnar djäkn (stjärna över halvmåne) underhäradshövding i Hanekind. Jon Staffansson efterföljdes av sin styvson och Harald Bagges dotterson väpnaren *Anders Andersson* (Tre rutor) 1421—57[2] och denne åter av sin svärson väpnaren *Birger Jönsson* (sparre över blad) 1466—95. Båda bodde i tur och ordning på sätesgården Slestad, som på detta sätt under loppet av ett helt århundrade kommit att tjänstgöra som ett slags kontinuerligt häradshövdingeboställe. Under åren 1506—12 fungerade magister *Johan Ulf* såsom häradshövding i Hanekind, samtidigt som han uppehöll

[1] Denne uppehöll tjänsten som substitut för lagläsaren Zacharias Olsson.
[2] År 1442 vikarierade för honom frälsemannen Lars i Gålstad (Slaka sn).

tjänsten i det närbelägna Bankekinds härad å riksföreståndaren Svante Nilssons vägnar.

Den 24 augusti 1529 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Hanekind väpnaren *Lars Tidemansson* (Hjortö-släkten), som den 7 oktober 1532 efterträddes av östgötalagmannen *Holger Carlsson* (Gera). Genom kungliga brevet den 6 oktober 1536 återfick emellertid *Lars Tidemansson* ämbetet, som han sedermera innehade ännu 1553 och förmodligen ytterligare några år framåt. Den 29 april 1559 hade han i varje fall ersatts av fogden *Olof Nilsson* (Plåt). Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Christer Larsson* (Hjortö-släkten) 1568, fogden *Erik Knutsson* 1573—78, *Axel Månsson* (Silfversparre) 1582—86, ryttmästaren *Jöran* (Nilsson) *Posse* 1587—98, kammarjunkaren *Henrik Frankelin* 1602 (fullm. $^{25}/_{10}$) och till 1603, kammarjunkaren *Holger von Scheiding* 1611—18, kaptenen *Erik Slatte* 1618—20 samt kamreraren *Johan Eriksson* (sedermera adlad Appelgren) 1627. Under åren 1599—1602 och 1604—06 var häradshövdingeräntan indragen till kronan.

Den 29 april 1628 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Hanekind skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Anders Christoffersson Grip* såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Till följd av kungliga brevet den 31 mars 1642 överfördes räntan på enahanda villkor till Göta hovrätts stat. Grip kom därför att efterträdas av assessorn i Göta hovrätt *Arvid Lilliesparre* 1642—53. Den 20 augusti sistnämnda år utnämnde Kungl. Maj:t till häradshövding i häradet borgmästaren i Linköping *Johan Zachrisson Ulf*, som innehade ämbetet till sin död 1672, då han efterföljdes av riksantikvarien *Johan Hadorph* 1672 (fullm. $^{17}/_{4}$) och till 1680. Denne kom med tiden att speciellt intressera sig för domsagans äldre arkiv. Detta uppvisade vid Hadorphs tillträde vissa luckor i domboksserien 1608—53, men häradshövdingen gjorde sitt bästa för att komplettera serien bl. a. genom att låta avskriva felande protokoll med tillhjälp av renovationerna i Göta hovrätts arkiv. Därefter inbands hela serien i ett pergamentsband 1679. Alltjämt fela dock årgångarna 1615—17 och 1630. Men dessutom lyckades han i oktober 1678 uppspåra lagläsaren Per Erikssons konceptdomböcker 1590—1600 och 1602,[1] vilka då förvarades på sätesgården Ryd i S:t Lars socken, dit de förts av Per Erikssons svärson och efterträdare i tjänsten Peder Matsson Stiernfelt, som dog där 1639. Denna serie, som befanns vara inbunden

[1] Serien innehåller förutom Hanekinds tingsprotokoll även sådana från Bankekind, där Per Eriksson jämväl var lagläsare.

i ett samtida pergamentsband, skänktes av Hadorph[1] 1679 till Hanekinds häradskista, och förvaras numera i Vadstena landsarkiv.

Tingsförrättare i Hanekinds härad under tiden 1590—1680 hava varit:

Per Eriksson i Linköping	1590—1599
Nils Jönsson i Linköping	1599—1606
Peder Matsson (adlad Stiernfelt)	1608—1627
Hans Henriksson i Linköping	1628—1629
Johan Nilsson	1630
Hans Olofsson i Linköping	1631—1636
Sven Olofsson	1637—1642†
Olof Olofsson Fredling, GHKonst. $^{7}/_{10}$ 1642	1642
Erik Påvelsson (Mölner), GHKonst. $^{20}/_{6}$ 1643	1643—1647
Sven Persson i Vadstena	1648—1656
Johan Ulf, häradshövding i häradet	1657—1671
Johan Hadorph, häradshövding i häradet	1672—1676
Johan Tollsten	1677
Johan Hadorph, häradshövding i häradet ..... ånyo	1678—1680

14. Finspånga läns härad.

Tingsplats: Risinge och Hällestad.

a. Godegårds och Tjällmo socknar (före 1618).

Ännu vid mitten av det sextonde århundradet räknades Godegårds och Tjällmo socknar till Bobergs härad. Sedan Finspångs bruk anlagts under 1570-talet, kommo de båda socknarna, som redan tidigare hänförts till Östgöta bergslag, att tillsammans bilda ett fögderi under bruket. Till en början drevs detta för kronans räkning men utarrenderades sedermera till Willem de Wijk 1587—97. Därefter återtog kronan driften fram till 1618. Under den äldsta brukstiden disponerades häradshövdingeräntan från Godegård och Tjällmo av kronan för bruksändamål. Som tingsförrättare å Kungl. Maj:ts vägnar tjänstgjorde lagläsaren Lars Andersson i Vadstena, vars privata dombok från och med 1585 ännu finnes i behåll. Senast 1590 förlänades emellertid samma ränta till dåvarande häradshövdingen i Boberg, med vilket härad socknarna alltså kommo att bilda gemensam domsaga, ehuru de samtidigt utgjorde särskilda tingslag. Detta tillstånd varade till 1618, då socknarna i judiciellt avseende överfördes till det då nybildade Finspånga läns härad.

[1] Denne har tydligen fått handskriften av sterbhuset efter Anna Stiernfelt († 1678), med vilken han räknade släktskap på mödernet.

b. Hällestads, Risinge, Regna och Skedevi socknar (före 1618).

Ovannämnda socknar räknades ännu vid mitten av 1500-talet till Bråbo härad. I likhet med Godegård och Tjällmo kommo de under 1570-talet att lyda under Finspångs bruk, varvid häradshövdingeräntan från socknarna av kronan disponerades för brukets räkning. Som tingsförrättare å Kungl. Maj:ts vägnar fungerade under 1580-talet lagläsaren Lars Andersson i Vadstena, vars privata dombok delvis är bevarad. Av denna framgår, att Hällestads socken bildat ett tingslag, samt att Risinge, Regna och Skedevi varit förenade till ett annat. Senast 1587 sammanslogos samtliga hithörande socknar i judiciellt avseende med Bråbo härad till en gemensam domsaga under dåvarande häradshövdingen i Bråbo *Sven Lillie*. Såväl häradshövdingar som lagläsare hava därefter fram till 1618 i socknarna såvitt man kan se varit desamma som i Bråbo härad (jfr nedan s. 306). Dock märkes, att åtminstone Hällestads socken några år omkring sekelskiftet av okänd anledning haft särskild tingsförrättare, nämligen lagläsaren Jon Jönsson i Kråksten[1] 1599—1601.

c. Vånga socken (före 1618).

Ännu på 1540-talet räknades Vånga socken till Memmings härad. Efter utbrytningen synes häradshövdingeräntan från socknen hava använts för bergsbrukets behov. Undantagsvis förlänades dock räntan till enskild person, såsom t. ex. 1560, då lagmannen i Östergötland *Jakob Turesson* (Rosengren) omtalas som häradshövding med Erik Hansson i Linköping som vikarie. Sedan Finspångs bruk tillkommit på 1570-talet, kom Vånga att lyda därunder. I likhet med övriga bergslagssocknar i norra Östergötland sköttes tingstjänstgöringen under 1580-talet även i Vånga av lagläsaren Lars Andersson i Vadstena. Omkring 1590 förenades hithörande socken i judiciellt avseende med Memmings härad, men detta betydde tills vidare blott, att häradshövdingeräntan från Vånga i överensstämmelse med vad som långt tidigare varit fallet beträffande häradet disponerades för hertig Magnus' hovhållning. Under åren 1594—1618 hade socknen såvitt man kan se samma häradshövdingar och lagläsare som häradet (jfr nedan s. 312 f.), varvid Vånga dock städse utgjorde ett särskilt tingslag för sig.

[1] Under tiden tjänstgjorde lagläsaren Hans Holmesson i vad han själv kallar halva Bråbo eller Kvillinge och Eneby socknar. Härav kan den slutsatsen dragas, att andra hälften omfattat ej endast Hällestad utan även Risinge, Regna och Skedevi, ehuru några domböcker från tiden för sekelskiftet ej äro bevarade för de tre sistnämnda socknarna. Härav torde följa, att Jon Jönsson då varit tingsförrättare även i dessa.

Finspånga län uppträder i källorna som judiciell enhet från 1618. Anledningen var närmast den, att kronan genom kontrakt den 22 juli s. å. utarrenderat Finspångs bruk och län, d. v. s. bergslagssocknarna Godegård, Tjällmo, Hällestad, Risinge, Regna, Skedevi och Vånga jämte Sundbo härad i Närke till Welam de Besche. Till yttermera visso bekräftade ett kungligt brev den 8 februari 1619, att häradshövdingeräntan ingått i arrendet. Den användes sedermera till och med 1646 för brukets behov. Domsagan bestod tills vidare av fem olika tingslag, nämligen Sundbo, Godegård, Hällestad, Risinge och Vånga. Sundbo bortföll 1639 och från och med 1643 sammanslogos de övriga till två tingslag, nämligen Hällestad och Risinge, varvid Godegård med Tjällmo hänförts under Hällestad och Vånga under Risinge. Häradshövdingeräntan från Finspånga län återtogs av kronan 1647 för att förlänas till kamreraren i kammarkollegium *Bengt Hansson* (1650 adlad *Reenfelt*), som innehade densamma ännu 1652.

Den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Bråbo och Memmings härad samt Finspånga län för framtiden skulle disponeras av Svea hovrätt som lönetillägg åt dess ämbets- och tjänstemän. Till följd härav kommo nämnda områden att förenas till en domsaga med hovrättsassessorn *Udde Ödla* som gemensam häradshövding. Denne efterträddes den 3 juni 1658 av kollegan, hovrättsassessorn *Johan Lagercrona*, som innehade ämbetet till sitt frånfälle i april 1674. Den 4 maj s. å. utnämnde Kungl. Maj:t amiralen *Claes Uggla* till häradshövding i samma domsaga. Denne uppbar häradshövdingeräntan till sin död 1676, varefter hans sterbhus fick åtnjuta enahanda förmån ända till slutet av år 1680.

Tingsförrättare i Finspånga län under tiden 1618—80 hava varit:

Hans Henriksson i Linköping	1618—1630
Anders Svensson i Rödsten[1]	1631
Håkan Bengtsson Höök, SHKonst. $^{30}/_{4}$ 1632	1632—1647
Erik Påvelsson (Mölner)	1648—1676
Samuel Regner	1677
Johan Wintroos, fullm. $^{2}/_{8}$ 1677	1678—1680

15. Bråbo härad.

Tingsplatsen låg i Eneby och kallades i äldre tid Slättemo.

Bråbo (tidigare Brabo) härad var ännu under förra hälften av 1500-talet mångdubbelt större än i våra dagar. Dit hörde sålunda bl. a. även fyra socknar, som senare räknats till Finspånga läns härad.

[1] Denne var befullmäktigad av lagläsaren Hans Henriksson.

Och dessutom har Norrköpings stad med tiden berövat häradet hela Östra Eneby, som tillsammans med Kvillinge länge utgjorde häradets återstående två socknar. Socknen Simmonstorp tillkom först under 1640-talet genom utbrytning från det gamla Kvillinge.

Den äldsta kände häradshövdingen i Bråbo skulle enligt PERINGSKIÖLD hava varit riddaren *Lars Karlsson* (Sparre av Aspnäs), som 1359 ersattes av *Johan Holmgersson* (djurhuvud). Den sistnämnde omtalas som häradshövding i häradet även 1360 och 1362, vilket förhållande i någon mån stöder Peringskiölds uppgift också beträffande företrädaren. Bland Johan Holmgerssons närmaste efterföljande märkas följande, nämligen *Nils Håkansson* (Läma) 1363—70, som bodde på sätesgården Bystad i Närke och som därför lät tjänsten skötas av vikarier,[1] riddaren *Kettil Jonsson* (Malsta-ätten) 1380—85, väpnaren *Peder Tomasson* (tre rosor) 1390,[2] som är identisk med den förutvarande underhäradshövdingen i häradet, samt väpnaren och sedermera riksrådet *Holmsten Johansson* (Rosenstråle)[3] 1414—36 eller troligen till sin död 1440, då han efterträddes av sonen *Erik Holmstensson* (Rosenstråle) 1442—44. De båda sistnämnda bodde inom häradet å sätesgården Sonstorp. Åtminstone under åren 1453—64 synes Erik Holmstensson av okänd anledning hava varit undanträngd av en sin frände, väpnaren *Johan Håkansson* (Rosenstråle), som tidigare haft motsvarande befattning i det närbelägna Memmings härad. År 1467 innehade emellertid *Erik Holmstensson* ånyo häradshövdingämbetet i Bråbo och detta ännu 1478. Under tiden 1477—86 omtalas Nils Jönsson som häradshövding i häradet, men tvivelsutan tjänstgjorde han blott som vikarie. Verkliga häradshövdingar i Bråbo voro däremot väpnaren *Björn Nilsson* (Krumme) 1491—97, vilken bodde i det närbelägna Memmings härad på sätesgården Vi,[4] väpnaren *Henrik Svessing* 1497—1500, som var bosatt inom häradet å sin sätesgård Fållberga, samt lagmannen i Tiohärad riksrådet *Bengt Abjörnsson* (Liljesparre av Händelö) 1510—15, vars hemvist var Händelö (Lösings hd) och som förmodligen kvarstod till sin död 1520. Han hade samtidigt motsvarande befattning i det närbelägna Lösing, med vilket härad Bråbo då alltså bildade gemensam domsaga.

Den 4 oktober 1532 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Bråbo väpnaren *Christiern Henriksson* (Svessing) till Fållberga, som

[1] Som sådana uppträda Peder Tomasson i Lida (Kvillinge sn) 1363—64 och Johan Grimolfsson 1370. Den sistnämnde skötte sedermera tjänsten även under de närmaste efterträdarna ända fram till sekelskiftet, enligt B e r c h ännu 1402.

[2] Enligt B e r c h ännu 1402.

[3] Denne anlitade som vikarie Magnus Nilsson 1423—36.

[4] År 1494 tjänstgjorde som hans vikarie Magnus Torsson.

den 6 augusti 1538 efterträddes av sedermera riksrådet *Axel Nilsson* (Banér). Denne har den 26 oktober s. å. själv förrättat ting i häradet. Senare häradshövdingar i Bråbo hava varit fogden *Nils Birgersson* (Rosenquist) 1545, f. d. fogden *Erik Jönsson* (Rosenstråle) 1551—53, fogden *Simon Larsson*, fullmakt den 4 juni 1559, riddaren och riksrådet *Måns Svensson* (Somme) 1565,[1] samt sekreteraren hos hertig Magnus *Lars Andersson* 1568 (fullm. $^{6}/_{8}$) och till 1573. Under tiden 1578—80 disponerade hertig Magnus över häradshövdingeräntan från häradet, varvid f. d. fogden Sven Andersson i Forsby (Memmings hd) å dennes vägnar skötte tjänsten. Räntan gavs därefter till hovjunkaren *Sven Lillie* 1581—1602[2] och ståthållaren på Stegeborg *Jöns Nilsson* (1605 adlad *Jacobsköld*) 1604—10. Häradshövdingelängden företer sedermera en lucka mellan åren 1611—17, då alla upplysningar saknas, men 1618 hade häradshövdingeräntan från häradet indragits till kronan och förlänats till understöd åt Finspångs bruk. Detta förhållande varade till 1634, då generalbokhållaren *Mårten Persson Blix* (1646 adlad *Blixencron*) blev häradshövding i såväl Bråbo som det närbelägna Björkekinds härad, vilket ämbete han innehade ännu 1652. Tidigare har omtalats, hur Bråbo 1653 förenades med Memming och Finspånga län till en domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 304 redovisats.

Tingsförrättare i Bråbo härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Henrik Nilsson i Stjäla	1596—1597
Hans Holmesson i Norrköping	1598—1603
Sven Tykesson i Alingsäter	1604—1609
Henrik Nilsson i Stjäla ånyo	1610
Hans Henriksson i Linköping	1614—1630
Anders Svensson i Rödsten, SRProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1632
Håkan Bengtsson Höök	1633—1644
Erik Pålvelsson (Mölner)	1645—1676
Samuel Regner	1677
Johan Wintroos, fullm. $^{2}/_{8}$ 1677	1678—1680

16. Björkekinds härad.

Tingsplats: Kuddby.

Björkekinds (tidigare Biærkakinda) härad bestod under medeltiden av fem socknar mot senare sex. Den sjätte socknen eller Rönö

[1] År 1567 förekommer i Bråbo en tingsförrättare vid namn Erik Hansson, som förmodligen var lagläsare.

[2] Denne anlitade under åren 1584—87 som vikarie lagläsaren Lars Andersson i Vadstena.

har dock i själva verket utbrutits från Östra Ny, varav följer, att häradet ej därigenom undergått någon förändring med hänsyn till omfattningen. Dess äldsta kände häradshövding var väpnaren *Staffan* (Nilsson) *Stangenberg* 13[82—]86, som lät Magnus i Tåstad (Kuddby och Tåby snr) sköta tjänsten (1382—86). Bland hans medeltida efterträdare märkas *Joar Bis* 1404, fogden *Esbjörn Kristiernsson djäkn* (två hjorthorn) 14[09—]10, vilken som substitut anlitade Peder Nilsson i Brestad (Tåby sn), *Henrik Grote* 1414—42,[1] väpnaren *Lage Dus* 1452—54, som bodde inom häradet å sätesgården Broby, *Per Andersson* på Hageby (inom häradet) före år 1474, väpnaren *Björn Nilsson* (Krumme) 1476—82, som bodde på sätesgården Vi (Memmings hd) och anlitade flera vikarier,[2] väpnaren *Erik Knutsson* (Tre rosor) 1493 samt *Anders skrivare* i Söderköping 1510—17, som lät tjänsten skötas av Johan i Dalby (Å sn) 1511 och borgmästaren i Söderköping Lars Birgersson 1515.

Den 28 juni 1526 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Björkekind slottsfogden på Stegeborg *Truls Andersson* (halv lilja med stjärna), som fyra år senare erhöll motsvarande befattning i Lösing. Härigenom kommo dessa härad att bilda en gemensam domsaga, som ägde bestånd åtminstone till 1545 men förmodligen till Truls Anderssons död 1551. Häradshövdingelängden i Björkekind företer sedan en lucka på nära två decennier, varefter sedermera fogden *Sven Andersson* befinnes vara häradshövding i häradet 1568—69. Bland dennes närmaste efterträdare äro kända ryttmästaren *Anders Keith* 1571 (fullm. $^{10}/_{9}$) och till 1595, då han gick i landsflykt, hovmästaren *Christoffer von Scheiding* 1602—14 eller sannolikt till sin död 1617, hertig Johans furstliga råd *Carl Oxenstierna* 1617 (fullm. $^{19}/_{8}$) och till sitt frånfälle 1629, ståthållaren *Erik Jöransson* (Ulfsparre) 1629 och till sin död 1631,[3] varefter dennes sterbhus fick rätt till ett nådår, samt generalbokhållaren *Mårten Persson Blix* (1646 adlad *Blixencron*) 1634—52, som samtidigt hade motsvarande befattning i Bråbo härad.

Den 29 april 1653 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Björkekinds, Östkinds och Hammarkinds härad skulle tills vidare disponeras av assessorn i Göta hovrätt *Jakob Larsson Gavelius* såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Den domsaga, som uppstod genom de tre häradenas sammanslagning kom att äga bestånd ända till

[1] Enligt Berch ännu 1448. Under Grotes tid tjänstgjorde Anders Magnusson 1433 som underhäradshövding i Björkekind.

[2] Som sådana äro kända Jöns Matsson i Harsby (Å sn) 1478 och »domaren» Botolf i Berga 1480.

[3] Denne var samtidigt häradshövding i det närbelägna Hammarkinds härad.

periodens slut. Häradshövdingar därstädes efter Gavelius hava varit magister *Carl Anders Pommerenning* 1655 (fullm. $^{7}/_{7}$) och till 1665 samt riksrådet *Gustaf Kurck* 1665 (fullm. $^{11}/_{5}$) och till 1680.

Tingsförrättare i Björkekinds härad under tiden 1592—1680 hava varit:

Jost Henkelsson i Lundby	1592—1630
Anders Svensson i Rödsten, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1635
Håkan Bengtsson Höök	1636—1644
Erik Påvelsson (Mölner)	1645—1653
Jakob Gavelius, häradshövding i häradet	1654—1655
Erik Påvelsson (Mölner) ånyo	1656—1678†
Olof Stigh	1679—1680

17. Östkinds härad.

Tingsplats: Östra Husby.

Östkinds (tidigare Östkinda) härad bestod ännu vid 1600-talets början av de tre socknarna Häradshammar, Husby och Stenby, varvid är att märka, att de två, som därefter tillkommit, nämligen Kvarsebo och Jonsberg, utgöra endast utbrytningar från de ursprungliga socknarna. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var dåvarande väpnaren, sedermera riddaren och riksrådet *Sten Bosson* (Natt och Dag) [1378—]1381—90, som bodde på sin sätesgård Ekhult i Bankekinds härad och lät underhäradshövdingar sådana som Peder Skrambla 1378—81 och Ingemar i Järstad (Ö. Stenby sn) 1390 sköta tjänsten. Bland Sten Bossons medeltida efterträdare märkas *Jakob Ingemarsson* 1410 (feldat.?),[1] *Olof Haraldsson* 1428—34, vilken som substitut anlitade Knut i Järstad (Ö. Stenby sn) 1428 och Olof Björnsson 1433—34, riddaren *Karl Knutsson* (Bonde) 1447 med Sigvid i Stenbro (Ö. Husby sn) som vikarie, väpnaren *Jakob* (Ingemarsson) *Tiby* 1453—58 samt riddaren och riksrådet *Eskil Isaksson* (Banér) 1470—78, som ej bodde inom häradet och därför lät sin son väpnaren *Knut Eskilsson* (Banér) sköta tjänsten. Den sistnämnde, som 1476 var riksråd och bosatt inom häradet å sin sätesgård Skenäs, omtalar sig i ett fastebrev från 1480 som häradshövding i Östkind. Huruvida han då efterträtt fadern, som ännu levde, är möjligt, och i varje fall torde han efter dennes död hava innehaft ämbetet. Sannolikheten härav ökas, då det befinnes, att halvbrodern, väpnaren och riksrådet *Nils Eskilsson* (Banér), i sin tur blivit häradshövding i häradet 1517, eller ungefär vid den tidpunkt Knut Eskilsson enligt källorna skulle

[1] Den Sigurd Get, vilken 1412 omtalas som underhäradshövding i häradet, har möjligen varit hans vikarie.

hava avlidit. Nils Eskilsson själv dog redan 1520. Han bodde på Djursholm och lät dåvarande häradshövdingen i det närbelägna Björkekinds härad Anders skrivare i Söderköping å hans vägnar sköta tjänsten i Östkind.

Den 16 januari 1537 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i häradet *Christer Larsson* (Siöblad), som innehade ämbetet ännu 1545 och möjligen till sin död 1551. Av dennes närmaste efterträdare äro följande kända, nämligen riksrådet *Svante Sture* (Natt och Dag), fullmakt den 6 mars 1554, fogden *Jöran Sonesson*, fullmakt den 20 maj 1559, *Peder Christersson* (Siöblad) 1568—69, ryttmästaren *Palne Eriksson* (Rosenstråle) 1573,[1] fogden på Stegeborg *Per Olofsson* (Örnfot i Östergötland) 1580 (fullm. $^{26}/_{6}$) och till sin död 1587, *Jöran Ulfsson* (Snakenborg-Bååt) 1587—91,[2] *Erik Pedersson* (Store) 1595—98, hovjunkaren *Lindorm Ribbing* 1599, hertig Johans kammarjunkare *Harald Eriksson* (Roos af Hjelmsäter) 1601—19, kaptenen, sedermera överstelöjtnanten *Erik Slatte* 1620 (fullm. $^{21}/_{1}$) och till sin död 1622,[3] samt kamreraren hos änkedrottningen Christina *Gustaf Svensson* 1625—27.

Den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Östkind skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Anders Christoffersson Grip* som lönetillägg i hovrättsstaten. Till följd av kungliga brevet den 31 mars 1642 överflyttades samma förmån till Göta hovrätt, varvid assessorn därstädes *Isak Henriksson Silfverhielm* fick uppbära räntan 1642 och till sin död 1650. Som tidigare omtalats förenades Östkind 1653 med Björkekinds och Hammarkinds härad till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 307—08 redogjorts.

Tingsförrättare i Östkinds härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Jost Henkelsson i Lundby	1595—1629
Johan Nilsson	1630
Anders Svensson i Rödsten, SRProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1635
Håkan Bengtsson Höök	1636—1643
Erik Påvelsson (Mölner), GHKonst. $^{20}/_{6}$ 1643	1644—1653
Jakob Gavelius, häradshövding i häradet	1654—1655
Erik Påvelsson (Mölner) ånyo	1656—1678†
Olof Stigh	1679—1680

[1] Åren 1578—80 var häradshövdingeräntan från häradet överlämnad till markgrevinnan Cecilia av Baden-Rodemachern, som då innehade större delen av häradet som förläning.

[2] Denne lät lagläsaren Severin (Söffring) Nilsson i Söderköping sköta tjänsten (1588—90).

[3] År 1623 omtalas häradshövdingeräntan hava indragits till kronan.

18. Lösings härad.

Tingsplats: Styresta.

Lösings (tidigare Lösninga) härad omfattade före 1560 de fyra socknarna Tingstad, Furingstad, Styrstad och Dagsberg, sedermera utökade till fem. Den femte eller Krokeks socken, har uppkommit genom utbrytning från Dagsberg. Under en period hörde till häradet även Norrköpings landsförsamling, som numera inkorporerats av staden med samma namn. Lösing har i äldre tid i såväl urkunder som litteratur på grund av namnlikheten ej sällan förväxlats med Lysings härad. Den äldsta kände häradshövdingen, som omtalas i Lösing, är *Peder Hemmingsson* 1401—03. Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Magnus Eriksson* (Örnfot) 1414—21, som bodde på sätesgården Konungssund (Björkekinds hd) och som medhjälpare hade Botvid Pedersson i Svinesund.[1] Bland Magnus Erikssons medeltida efterträdare märkas väpnaren, sedermera riddaren och riksrådet *Jon Gädda* 1433—34, vilken var bosatt utom häradet och som substitut anlitade Ragvald 1433 och Olof Fynbo 1434; väpnaren *Magnus Finvidsson* 1447—56, väpnaren *Bengt Klausson* (ållon på en gren) 1457,[2] väpnaren *Magnus Johansson* 1480—89, som bodde på sätesgården Malmö (Bråbo hd), riksrådet *Bengt Abjörnsson* (Liljesparre av Händelö) 1499—1513, som var bosatt inom häradet å sin sätesgård Händelö och en tid hade motsvarande befattning i det närbelägna Bråbo. Han anlitade vid ett tillfälle 1511 såsom vikarie Östen i Skälsund (Furingstads sn) och behöll förmodligen ämbetet i båda häradena till sin död 1520.

Vid början av nya tiden innehades häradshövdingämbetet i Lösing av borgmästaren i Söderköping *Lars Birgersson*, som samtidigt var häradshövding i Hammarkinds och Memmings härad, och som 6—10 november 1530 i Lösing efterföljdes av slottsfogden på Stegeborg *Truls Andersson* (halv lilja med stjärna). Denne behöll ämbetet till sin död 1551. Senare häradshövdingar i häradet hava varit den sistnämndes son *Jöran Trulsson* (halv lilja med stjärna) 1552, fogden *Tord Olofsson skrivare* 1552 (fullm. $^{26}/_{5}$) och ännu 1554, riksrådet *Måns Svensson* (Somme) 1562—68, fogden *Nils Grelsson* 1575, *Erik Gabrielsson* (Oxenstierna) 1578—82 samt *Sven Månsson* (Somme) 1584 (fullm. $^{17}/_{1}$) och till sin död 1624.[3]

[1] Botvid Pedersson i Svinesund (nuv. Svensksund) tjänstgjorde i häradet ännu 1426.

[2] Såsom underhäradshövdingar i Lösing torde däremot böra betecknas Inge Pedersson 1449 och Olof Toresson 1478.

[3] Dennes sterbhus fick därefter rätt att uppbära häradshövdingeräntan under påföljande år.

Den 12 april 1629 beslöt Kungl. Maj:t, att assessorn i Svea hovrätt *Åke Soop* skulle tilldelas häradshövdingeräntan från bl. a. Lösing i form av lönetillägg i hovrättsstaten.[1] Denna förmån innehade han ännu 1641, då han erhöll avsked från hovrätten. Sedan räntan därefter någon tid varit indragen till kronan, utnämndes den 3 mars 1643 till häradshövding i häradet dåvarande underlagmannen *Peder Larsson* i Solberga (Vifolka hd), vilken innehade ämbetet till sin död 1653. Den 29 april s. å. bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Lösing tills vidare skulle anslås till lön åt vice fiskalen i Göta hovrätt. Till följd härav kom först *Bengt Jakobsson Örneberg* och efter hans död 1664 *Petrus Humble* i åtnjutande av denna förmån. Den sistnämnde, som under tiden hann bliva både advokatfiskal och assessor i hovrätten, innehade räntan ända till periodens slut, från 1674 till och med utan avräkning på lönen.[2]

Tingsförrättare i Lösings härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Jost Henkelsson i Lundby	1595—1628
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Johan Nilsson	1630
Anders Svensson i Rödsten, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1633
Håkan Bengtsson Höök	1633—1643
Erik Pålvelsson (Mölner)	1644—1670
Erasmus Rizander	1671—1677
Jöns Rising, fullm. $^{12}/_{12}$ 1677	1678—1680

19. Memmings härad.

Tingsplats: Löt, senare Krogstorp.

Memmings (tidigare Myminga eller Mimings) härad, som under medeltiden var betydligt större än i våra dagar, bestod ursprungligen av fem socknar. Av dessa avsöndrades Vånga redan under 1500-talet. Borg och Löt, som 1783 förenades till en kyrksocken, hava slutligen 1935 uppgått i Norrköpings stad. Memmings äldsta kände häradshövding var väpnaren *Håkan Fadersson* (Stjärnbåt) 1366—89. Denne bodde på sätesgården Sörby i Bankekinds härad och lät andra personer sköta tjänsten, sådana som Kol Ingelsson 1366, Magnus Nilsson 1374—77 och Ulf i Trostad (Borgs och Löts snr) 1381—83. Bland Håkan Faderssons medeltida efterträdare märkas väpnaren *Jon Nilsson* (stjärna) 1395,[3] *Harald Hemmingsson* (stjärna) 1413—19, väpnaren

[1] I Lösing synes emellertid Soop redan tidigare hava varit häradshövding, eftersom hans fullmakt enligt domboken blivit uppläst redan vid januari-tinget 1628.

[2] Jfr kungl. brev den 22 juli 1674.

[3] År 1405 tjänstgjorde i häradet en underhäradshövding vid namn Erik i Ökna (Kimstads sn).

Johan Håkansson (Rosenstråle) 1422—50,[1] *Erik Björnsson* 1453—55,[2] väpnaren *Peder Frändesson* 1455—79, väpnaren *Bengt Klausson* (ållon på en gren) 1480—85, som bodde inom häradet å sin sätesgård Ljusfors och åtminstone vid ett tillfälle (1480) lät sin svärson Lars Svensson (Bölja) vikariera för sig, *Peder Karlsson* 1490—1505, som först bodde inom häradet i Munkeboda men sedermera flyttade till sätesgården Gladhem (Östkinds hd), samt borgmästaren i Söderköping *Lars Birgersson* 1513—30. Under de sista åren utsträcktes domsagan till att omfatta jämväl Lösings och Hammarkinds härad.

I november 1530 utnämnde Gustaf Vasa till häradshövding i Memming väpnaren *Peder Knutsson* (Soop). Närmast följande häradshövdingar därstädes hava varit *Kalmar-Nils*[3] 1536 (fullm. $^{6}/_{10}$) och ännu 1539, *Bengt Eriksson Slatte*[4] 1540—41 samt *Nils Hogenskild* till Vi (inom häradet) 1546—52. Längden företer därefter en relativt stor lucka till 1568. Från mellantiden är intet annat bekant, än att häradshövdingeräntan 1565 var indragen till kronan, då lagläsaren Peder i Lida (Bråbo hd) fungerade som tingsförrättare. År 1568 finna vi fogden *Jöran Sonesson* och 1573 *Sven Lillie* som häradshövding i häradet. Den sistnämnde efterträddes 1580 av hertig Magnus hovmästare *Erik Jönsson* (Lillie), som emellertid redan påföljande år transporterades till Gullbergs härad. Häradshövdingeräntan från Memming disponerades istället av hertigens hovhållning för andra ändamål under mer än ett decennium. Åtminstone åren 1586—90 uppehölls tjänsten å hertigens vägnar av lagläsaren Lars Andersson i Vadstena. Den 18 maj 1594 erhöll fogden *Tyge Larsson* (Gyllencreutz) fullmakt av konung Sigismund på ämbetet, vilket han innehade ännu 1598. Möjligen återfick han det 1606, sedan häradshövdingeräntan under en följd av år varit indragen till kronan, men 1615 hade det definitivt övergått till sonen, ryttmästaren *Lars Tygesson* (Gyllencreutz), vilken omtalas som häradshövding ännu 1620 men förmodligen kvarstod som sådan till sin död 1623. I ett häradshövdingeregister för Östergötland från 1627 representeras Memming av *Botvid Larsson* (Anckar).

Den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Memming skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Isak Henriksson Silfverhielm* i form av lönetillägg i hovrättsstaten, vilken

[1] Denne anlitade som vikarier bl. a. Nils Barnolfsson (krumstav) 1420—24 och Jon i Uddarne (Kimstads sn) 1422—29.

[2] Han omtalas 1453 vara nyvald.

[3] Ang. dennes identitet se ovan, s. 299. Han hade tidigare varit häradshövding i Bankekinds härad.

[4] Kallar sig 1540 *Bengt Slatte* enligt dombrevsregest hos Peringskiöld och *Bengt Eriksson* 1541 i SRPerg. med bevarat sigill.

förmån han innehade ännu 1633. Tre år senare finna vi hans kollega assessorn *Ivar Nilsson* (Natt och Dag) såsom innehavare av samma ränta, vilken denne behöll till 1639, då han lämnade hovrätten. Sedan räntan därefter under mer än två år varit kronan behållen, överflyttades densamma i form av lönetillägg med stöd av kungliga brevet den 31 mars 1642 till Åbo hovrätt, varvid assessorn därstädes *Petrus Vigelius* (1649 adlad *Ekenberg*) blev häradshövding i Memming till 1652. Påföljande år förenades häradet med Bråbo och Finspånga län till en domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har ovan s. 304 redogjorts.

Tingsförrättare i Memmings härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Hans Holmesson i Norrköping	1599—1604
Henrik Nilsson i Stjäla	1609—1610
Hans Henriksson i Linköping	1614—1626
Joen Larsson i Herrtorp	1629
Anders Svensson i Rödsten	1630—1635
Håkan Bengtsson Höök	1636—1646
Erik Påvelsson (Mölner)	1647—1676
Samuel Regner	1677
Johan Wintroos, fullm. $^{2}/_{8}$ 1677	1678—1680

20. Skärkinds härad.

Tingsplats: Skärkind.

Skärkinds (tidigare Skærkinda) härad med sina fem socknar hade i äldre tid ungefär samma omfattning som senare. Dess äldsta kände häradshövding var *Bengt Bosson* (Natt och Dag) 1357, som lät tjänsten skötas av Nils i Långserum (Ö. Ryds sn). Bengt Bosson efterträddes av sedermera riddaren *Bengt Karlsson* (oäkta Folkungaätten) 1367, vilken som substitut anlitade Magnus Fadersson i Kvästad (Skärkinds sn).[1] Påföljande år blev det en ny underhäradshövding i häradet, nämligen Ervaster i Hestad (Skärkinds sn), som i sitt vapen förde en treudd snett över skölden. Förhållandet har i litteraturen[2] givit anledning till antagandet, att häradet samtidigt erhållit en ny häradshövding eller väpnaren *Peder Tomasson* (tre rosor), för vilken likväl först 1380 finnes säkert belägg. Antagandet vinner i styrka, då det befinnes, att samma underhäradshövding tjänstgjort i häradet ännu 1386. Några år senare omtalas i hans ställe Holmger i Lundby (Skärkinds sn) 1389 och Ingevald i Hagsäter

[1] Denne tjänstgjorde vid ett tillfälle ånyo 1369.
[2] E. Nygren, Registra ecclesie Lincopensis (1941), s. 221.

(Skärkinds sn) 1390—94. Under hela denna tid förefaller det sannolikt, att Peder Tomasson innehaft ämbetet, eftersom det sedermera övergått till hans svärson *Knut Nilsson* (Gera) 1402—28. År 1402 uppträdde till yttermera visso Peder Tomasson som tingsförrättare å svärsonens vägnar. Såväl Peder Tomasson som Knut Nilsson voro i tur och ordning bosatta på sätesgården Björkvik inom häradet, vilken även sedermera skulle under åtskilliga decennier komma att utgöra boställe för samtliga kommande häradshövdingar av Geraätten. Knut Nilsson begagnade som vikarier förutom sin svärfar Nils Hidolfsson 1410—14 och Magnus djäkn 1420—30. Bland hans närmaste efterträdare märkas väpnaren *Håkan Holk* 1438—62, riddaren och riksrådet *Karl Knutsson* (Gera) till Björkvik 1474—84, som hela tiden lät tjänsten skötas av »domaren» Olof Magnusson i Halleby (Skärkinds sn), väpnaren *Nils Bese* 1505,[1] som bodde på sätesgården Ekhult (Bankekinds hd), riddaren, sedermera riksrådet *Holger Karlsson* (Gera) till Björkvik 1505—16[2] eller snarare 1523, då han såsom unionen tillgiven förklarades vara rikets fiende och som häradshövding ersattes av fogden *Truls Andersson* (halv lilja med stjärna) 1524. Sedan han försonats med Gustaf Vasa, återinsattes *Holger Karlsson* i häradshövdingämbetet genom kunglig fullmakt den 24 augusti 1525[3] och behöll sedermera detta till sin död 1541.[4] Hans änka fru Beata Nilsdotter (Grip) omtalas i landskapshandlingarna ännu 1546 som innehavare av häradshövdingeräntan från Skärkind, och då hon dog påföljande år övergick densamma till sonen riksrådet *Carl Holgersson* (Gera) till Björkvik 1548 och förmodligen efter dennes död 1566[5] till brodern *Jöran Gera* till Björkvik 1568—79. Denne var i likhet med fadern samtidigt lagman i Östergötland. Två år senare var fogden *Bengt Jöransson* häradshövding i häradet 1581—98 eller möjligen till 1599, då han avled.[6] Sedan häradshövdingeräntan en tid därefter av kronan varit disponerad för annat ändamål, finna vi 1614 hertig Johans proviantmästare *Olof Eriksson* som innehavare av densamma och detta ännu 1620. Häradshövdingelängden avslutas med

[1] Peringskiöld omtalar, att Bese nämnda år själv anhöll om avsked från häradshövdingämbetet.

[2] Åren 1514—16 fungerade som hans vikarie Hemming Larsson i Restad.

[3] Enligt fullmakten ser det ut, som om häradshövdingeräntan skulle hava omfattat blott Ryd och Yxnerum eller just de socknar, som Holger Karlssons änka sedermera visade sig innehava i förläning. De övriga tre socknarna innehades före 1542 av Svante Sture. Jfr J. A. Almquist, Lokalförvaltningen I, s. 341 ff.

[4] Enligt Berch vikarierade för honom 1528 lagläsaren Botvid Persson. Holger Karlsson utsågs samtidigt till lagman i Östergötland.

[5] Han innehade i varje fall ämbetet ännu 1563, då f. d. fogden Per Persson skrivare i Halleby (Skärkinds sn) säger sig vikariera för honom.

[6] År 1583 vikarierade för honom lagläsaren Severin (Söffring) Nilsson i Söderköping.

ryttmästaren *Carl Jönsson* (Sabelsköld) 1622 (fullm. $^{27}/_{2}$) och ännu 1652, förutvarande lagläsaren *Erik Påvelsson* (Mölner) 1653 (fullm. $^{16}/_{6}$) och ännu 1678 samt assessorn i Göta hovrätt *Samuel Ehrencrona* 1679 (fullm. $^{26}/_{2}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Skärkinds härad under tiden 1589—1680 hava varit:

Tyge Larsson (adlad Gyllencreutz)	1589—1597
Hans Holmesson i Norrköping	1599—1605
Tyge Larsson (Gyllencreutz) ånyo	1605
Henrik Nilsson i Stjäla	1609—1610
Hans Henriksson i Linköping	1614—1630
Anders Svensson i Rödsten, SHProm. $^{13}/_{12}$ 1630	1631—1633
Håkan Bengtsson Höök	1633—1644
Erik Påvelsson (Mölner)	1644
Lars Nilsson Gringius	1645—1646
Sven Persson i Vadstena	1647
Erik Påvelsson (Mölner), från 1653 häradshövding i häradet ånyo	1648—1678†
Samuel Regner	1679—1680

21. Hammarkinds härad.

Tingsplatser: Skönberga och invid S:tæ Annæ kapell i skärgården.

Hammarkinds (tidigare Hamarkinda) härad bestod under medeltiden av sju socknar, som sedermera genom utbrytningar efter periodens slut utökat sitt antal till tio. Åtminstone från 1500-talet, från vilket sekel dess äldsta domböcker äro bevarade, var häradet indelat i tvenne tingslag, av vilka det ena omfattade Stegeborgs skärgård och det andra övriga delar. Dess äldsta kände häradshövding var väpnaren *Jon Nilsson* (stjärna) 1371—91. Bland hans medeltida efterträdare märkas fogden *Esbjörn Kristiernsson djäkn* (två hjorthorn) 1410, som lät Finvid i Braberg (Skönberga sn) sköta tjänsten, väpnaren *Gert Jonsson* (stjärna) 1413—17,[1] vilken sistnämnda år anlitade Peder Staffansson som vikarie, väpnaren *Birger Nilsson* (sparre) 1431—67, som bodde inom häradet på sätesgården Fyllingarum, väpnaren *Bengt Spak* 1474—76, som sistnämnda år lät sig representeras av Anders i Braberg (Skönberga sn), *Jöns Mutare* 1478—1501 samt väpnaren och riksrådet *Henrik Erlandsson* (Bååt) 1511—19. Den sistnämnde var bosatt inom häradet på sin sätesgård Fyllingarum men begagnade åtminstone från 1518[2] borgmästaren i Söderköping Lars Birgersson som substitut. Enär Henrik Erlandsson levde

[1] Denne blev sedermera lagman i Östergötland.
[2] Enligt Berch redan 1517.

1527, är det sannolikt, att han då ännu innehaft ämbetet. Han fick till efterträdare sin förutvarande vikarie *Lars Birgersson* (1528—30), som tidigare utnämnts till häradshövding i det närbelägna Memmings härad.

I november 1530 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Hammarkind f. d. borgmästaren *Anders Simonsson*, som innehade ämbetet ännu 1532, då han lät lagläsaren Botvid Persson sköta tjänsten. Denne kvarstod ännu 1542.[1] Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Ulf Henriksson* (Snakenborg-Bååt) 1553—54, fogden *Christoffer Olsson* 1566, ryttmästaren *Harald Tyrilsson* (senare adlad Stålhandske) 1568, skeppshövitsmannen *Geoffrey* (»*Sigfrid*») *Preston* 1573, riksrådet *Mauritz Grip* 1578 och till sin död 1591,[2] hovmarskalken *Wolmar Yxkull* 1593—1608 samt ståthållaren *Erik Jöransson* (Ulfsparre) 1609 och till sitt frånfälle 1631. Under de senaste åren (1629—31) var denne häradshövding även i det närbelägna Björkekinds härad, med vilket alltså Hammarkind för en kort tid kom att bilda gemensam domsaga. Sedan hans sterbhus fått åtnjuta ett nådår, tilldelades häradshövdingeräntan 1633 ståthållaren *Lars Sparre*, som likväl redan den 9 maj 1634 fick avstå densamma åt översten *Johan Lilliehöök*. Sedan denne avlidit 1642, fick hans sterbhus i sin tur disponera över räntan under ytterligare ett år, varefter den gavs till sekreteraren i K. kansliet *Anders Gyldenklou* 1643 (fullm. $^{6}/_{2}$) och ännu 1652. Påföljande år förenades Hammarkind med Björkekind och Östkind till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 307—08 redovisat.

Tingsförrättare i Hammarkinds härad under tiden 1593—1680 hava varit:

Lars Olsson i Söderköping	1593—1596
Henrik Nilsson i Stjäla	1599—1604
Lars Olsson i Söderköping	ånyo 1604—1605
Henrik Nilsson i Stjäla	ånyo 1606—1614
Sven Persson i Söderköping	1614
Anders Svensson i Rödsten	1616—1633
Håkan Bengtsson Höök	1634—1646
Erik Påvelsson (Mölner)	1647—1653
Jakob Gavelius, häradshövding i häradet	1654—1655
Erik Påvelsson (Mölner)	ånyo 1656—1672
Erasmus Rizander	1673—1678
Olof Stigh	1679—1680

[1] I en odat. skr. säger han sig vikariera för *Holger Carlsson* (Gera).

[2] Denne begagnade som vikarie lagläsaren Severin (Söffring) Nilsson i Söderköping 1583—91.

B. Tiden efter 1680.

1. Kinda, Ydre m. fl. härad.

Vid periodens början förenades Kinda och Ydre med Vifolka och Valkebo härad till en domsaga.[1] År 1778 utbrötos de båda sistnämnda för att bilda särskild jurisdiktion, som vid 1850 års ingång utökades med Gullbergs härad, men som från och med 1924 upphörde genom att häradena fördelades mellan andra domsagor.[2] Före 1918 utgjorde dessa härad tingslag, varvid Vifolka hade sin tingsplats i Sya, Valkebo sin i Bankeberg och Gullberg sin i Sjögestad. Med stöd av kungliga breven den 9 februari och den 29 juni 1917 kommo emellertid Valkebo och Gullberg att bilda gemensamt tingslag från ingången av påföljande år med tingsplats i Linköping. Kinda och Ydre domsaga utgjorde länge två tingslag, motsvarande respektive härad, och med sina gamla tingsplatser Kisa och Sund. Först genom 1947 års kungl. kungörelse, som trätt i kraft från och med påföljande år, kom domsagan att utgöra ett tingslag, och Sund upphörde då att vara tingsställe.

Häradshövdingar i Kinda och Ydre m. fl. härad (sedermera Kinda och Ydre domsaga) hava hittills varit:

Olof Häger, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1686
Mauritz Ludvig Holst, fullm. $^{15}/_{5}$ 1686	1686—1698
Samuel Hytthon (adlad Lindsfelt), fullm. $^{1}/_{8}$ 1698	1698—1723†
Peter Hederhielm, fullm. $^{23}/_{6}$ 1724	1724—1742†
Johan Broström, fullm. $^{2}/_{4}$ 1743	1743—1744
Jonas Ekman, fullm. $^{29}/_{2}$ 1744	1744—1747
Fredrik Otto Wrangel, fullm. $^{17}/_{12}$ 1747	1747—1762
Sigfrid Gahm, fullm. $^{19}/_{3}$ 1763	1763—1778
Leonhard Henrik Rääf (i Småland), fullm. $^{30}/_{1}$ 1778	1778—1810†
Lars Jakob Grapengiesser, fullm. $^{31}/_{7}$ 1811	1811—1823†
Carl Gustaf Hjertström, fullm. $^{8}/_{6}$ 1824	1824—1856†
August Edvard von Hartmansdorff, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857	1857—1879†
Fredrik Axel Hugo Hedenstierna, fullm. $^{13}/_{4}$ 1880	1880—1906
Caspar Henrik Gavelius Cederschiöld, fullm. $^{15}/_{3}$ 1907	1907—1939
Christian Julius Söderström, fullm. $^{10}/_{3}$ 1939	1939—

Häradshövdingar i Vifolka m. fl. härad (sedermera Vifolka, Valkebo och Gullbergs härads domsaga) hava varit:

[1] Som häradshövdingeboställe i domsagan har 1691—1778 begagnats 1 mtl *Normlösa* n:o 1 i likanämnda socken (Vifolka hd).

[2] Jfr kungl. brev den 30 januari 1778, den 16 oktober 1849 och den 8 juni 1923.

D. 53. Sigfrid Gahm (jfr ovan under D. 52) ..... 1778—1795
David Erik Holmström, fullm. $^{20}/_{8}$ 1795 ..... 1795—1835†
Fredrik Carl Pereswetoff-Morath, fullm. $^{16}/_{8}$ 1835 ..... 1835—1851†
Carl Johan Ek, fullm. $^{11}/_{3}$ 1852 ..... 1852—1859†
Arnold Georg Rudling, fullm. $^{4}/_{7}$ 1860 ..... 1860—1889
Gustaf Hjalmar Bergh, fullm. $^{18}/_{4}$ 1890 ..... 1890—1923

2. Göstring m. fl. härad.

Göstring, Lysing, Dal och Aska tillhörde före 1718 änkedrottning Hedvig Eleonoras livgeding. De tre sistnämnda häradena bildade till en början en gemensam domsaga. År 1692 utbröts Lysing för att den 20 december 1693 förenas med Göstring, som tidigare utgjort egen jurisdiktion. Och den 10 februari 1708 skedde ett utbyte mellan de två domsagorna så till vida, att Lysing förenades med Dal och Aska med Göstring.

Häradshövdingar i Göstring m. fl. härad under tiden 1680—1718 hava varit:

Gustaf Banér (jfr ovan s. 284)..... 1680—1689†
Nils Åkerman, fullm. $^{21}/_{3}$ 1689 ..... 1689—1706†
Carl von Rudbeck, fullm. $^{20}/_{7}$ 1706 ..... 1706—1718

Häradshövdingar i Dal m. fl. härad under tiden 1680—1718 hava varit:

Zacharias Rehnberg (jfr ovan s. 286)..... 1680—1688†
Johan Carl Stiernhöök, fullm. $^{21}/_{2}$ 1688 ..... 1688—1691
Carl von Rudbeck, fullm. $^{27}/_{10}$ 1691 ..... 1691—1706
Jöran Stierneroos, fullm. $^{20}/_{7}$ 1706 ..... 1706—1710†
Johan Lagerberg, fullm. $^{18}/_{7}$ 1710 ..... 1710—1716†
Johan Lothigius, fullm. $^{29}/_{5}$ 1716[1]..... 1716—1718

Då hithörande härad 1719 återföllo under kronan, medförde detta förhållande icke i och för sig någon förändring i den judiciella indelningen. Allt fortfarande utgjorde sålunda Göstring och Aska en domsaga, medan Lysing och Dal bildade en annan. Till följd av kungliga breven den 8 september och den 30 november 1743 samt den 26 juni 1747 förenades visserligen de fyra häradena sistnämnda år till en gemensam domsaga, men redan 1763 återvände man till den gamla ordningen med två jurisdiktionsområden.[2] Med stöd av kungliga brevet den 16 oktober 1849 kom från och med påföljande år Göstring att istället förenas med Lysing, samtidigt som Aska, Dal

[1] År 1717 anslogs till boställe åt denne häradshövding 1 mtl *Västerlösa* n:o 1 i Roglösa socken (Dals hd). Hemmanet fungerade sedermera som boställe åt hans efterträdare till långt in på 1800-talet.

[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 10 augusti 1762.

och Boberg bildade en särskild domsaga. Före 1919 utgjordes Lysings och Göstrings domsaga, som den då kallades, av två tingslag, motsvarande de båda häradena, med tingsställen i Ödeshög resp. Mjölby. Men från ingången av sistnämnda år förenades de båda tingslagen på grund av kungliga brevet den 25 oktober 1918 till ett enda med tingsplats i Mjölby. Sammanträden med tremansnämnd höllos dock fortfarande i Ödeshög. Den 8 juni 1923 beslöt Kungl. Maj:t, att Vifolka från och med 1924 skulle sammanslås med Göstring och Lysing till ett tingslag under benämningen Mjölby domsaga efter den gemensamma tingsplatsen. Jämlikt kungliga brevet den 9 september 1938 förändrades från ingången av år 1939 namnet på domsagan till Folkungabygdens domsaga.

Före 1907 utgjorde Aska, Dals och Bobergs härads domsaga tre tingslag, motsvarande de tre häradena, varvid tingsplatsen för Aska låg i Motala, för Dal i Vadstena och för Boberg i Husbyfjöl. Den 1 september s. å. förenades samtliga härad till ett tingslag med tingsstället förlagt till Motala.[1]

Häradshövdingar i Göstrings m. fl. härad från 1719 (sedermera Folkungabygdens domsaga) hava hittills varit:

Carl von Rudbeck (jfr ovan s. 318)	1719—1747†	**D. 54.**
Israel Trolle, fullm. $^{26}/_{6}$ 1747	1747—1776	
Jakob Munthe, fullm. $^{11}/_{12}$ 1776	1776—1793†	
Nils Bethén, fullm. $^{22}/_{7}$ 1793	1793—1824†	
Carl Gustaf Bolin, fullm. $^{7}/_{9}$ 1824	1824—1849	
Lars Petter Eneqvist (jfr nedan under D. 55)	1850—1860†	
Johan Olof Söderholm, fullm. $^{21}/_{8}$ 1860	1860—1880	
Simzon Koch, fullm. $^{15}/_{10}$ 1880	1880—1889†	
Carl Axel Hugo Landegren, fullm. $^{18}/_{4}$ 1890	1890—1905	
Erik Gustaf Hjalmar Petersson, fullm. $^{5}/_{6}$ 1905	1905—1936†	
Alvar Henning Montelius, fullm. $^{13}/_{3}$ 1936	1936—1947	
Herbert Fagerström, fullm. $^{20}/_{6}$ 1947	1947—	

Häradshövdingar i Dal m. fl. härad (sedermera Aska, Dals och Bobergs domsaga) hava hittills varit:

Johan Lothigius (jfr ovan s. 318)	1719—1724†	**D. 55.**
Magnus Eneroth, fullm. $^{6}/_{3}$ 1724	1724—1737	
Carl Stenholm, fullm. $^{12}/_{4}$ 1738	1738—1747[2]	

[1] Jfr kungl. brev den 8 juni 1906. — Tilläggas må, att Kungl. Maj:t den 10 juli 1947 förordnat, att till Aska, Dals och Bobergs domsaga skulle från och med påföljande år överflyttas från Bråbygdens och Finspånga läns domsaga Godegårds och Tjällmo socknar ävensom från Folkungabygdens domsaga Skänninge stad samt Bjälbo, Allhelgona och Järstads socknar. Anledningen härtill var, att den förstnämnda domsagan skulle komma att minskas med Motala och Vinnerstads socknar, vilka inkorporerats med Motala stad. Med domsagan införlivades samtidigt Vadstena stad, som lagts under landsrätt.

[2] Ang. tiden 1747—1763 se ovan under D. 54.

Elias Magnus Nordenstolpe, fullm. $^{9}/_{5}$ (ej $^{29}/_{6}$) 1763 ..... 1763—1772
Anders Jansson, fullm. $^{29}/_{7}$ 1772 ..... 1772—1782
Carl Jakob von Strokirch, fullm. $^{20}/_{3}$ 1782 ..... 1782—1794
Ture von Nackreij, fullm. $^{19}/_{6}$ 1794 ..... 1794—1821†
Mats Weibull, fullm. $^{30}/_{1}$ 1822 ..... 1822—1838†
Johan (Jonas) Abraham Tornérhielm, fullm. $^{21}/_{9}$ 1838 .... 1838—1846
Lars Petter Eneqvist, fullm. $^{29}/_{12}$ 1846 ..... 1846—1849
Carl Gustaf Bolin (jfr ovan under D. 54)..... 1850—1854†
Carl Oskar Modig, fullm. $^{21}/_{2}$ 1855 ..... 1855—1872†
Carl Gustaf Östlund, fullm. $^{27}/_{9}$ 1872 ..... 1872—1881
Otto Emanuel Wijkmark, fullm. $^{6}/_{8}$ 1881 ..... 1881—1909†
Axel Fredrik Törner, fullm. $^{20}/_{8}$ 1909 ..... 1909—1938
Ragnar Wilhelm Seldén, fullm. $^{17}/_{6}$ 1938 ..... 1938—1950
Otto Anders Fredrik Schell, fullm. $^{2}/_{12}$ 1949 ..... 1950—

3. Finspånga län m. fl. härad.

Vid periodens början förenades Finspånga län[1] med Bråbo, Gullberg och Boberg till en domsaga.[2] Med stöd av kungl. brev den 29 juni 1762 utbrötos de båda sistnämnda häradena för att bilda särskild jurisdiktion, men 1792 återtog domsagan sin ursprungliga omfattning.[3] Den 16 oktober 1849 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att Risinge, Hällestads och Tjällmo tingslag med omedelbar verkan skulle bilda en domsaga för sig, som senare kom att kallas Finspånga läns härads domsaga, och att Bråbo genast samt Gullberg och Boberg från och med ingången av år 1850 skulle tilldelas olika jurisdiktionsområden (se härom s. 317, 319 och 322). Hällestads och Tjällmo tingslag sammanslogos inom kort till ett, och till följd av kungliga brevet den 17 november 1876 kom Finspånga läns härads domsaga att från och med 1879 utgöra ett enda tingslag med tingsställe i Hällestad. Domsagan upphörde som sådan från och med 1927, då den uppgick i Bråbygdens och Finspånga läns domsaga (jfr nedan s. 323 f).

Häradshövdingar i Finspånga län m. fl. härad (sedermera Finspånga läns härads domsaga) under tiden 1680—1924 hava varit:

D. 56. Anders Westeman (adlad Wästfelt), fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1689
Johan Aswer (adlad Adlerklo), fullm. $^{25}/_{8}$ 1689 ..... 1689—1705†
Anders Fägerstierna, fullm. $^{19}/_{5}$ 1705 ..... 1705—1716
Lars Sandberg, fullm. $^{2}/_{10}$ 1716 ..... 1716—1721†
Gustaf Adolf Lagerfelt, fullm. $^{11}/_{5}$ 1721 ..... 1721—1742
Anders Ahlgren, fullm. $^{29}/_{5}$ 1742 ..... 1742—1751†

[1] Med detta uttryck förstods vid denna tid Risinge, Hällestads och Tjällmo tingslag.

[2] Det domsagan anslagna häradshövdingebostället hette 1 mtl *Stora Yxhult* och låg i Tjällmo socken (Finspånga läns hd).

[3] Jfr kungl. brev den 27 juli 1792.

Samuel Uggla, fullm. $^{1}/_{6}$ 1752 ..... 1752—1762
Anders Juringius, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1780
Per Adolf Blidberg, fullm. $^{6}/_{8}$ 1781 ..... 1781—1795
Per Aschan, fullm. $^{3}/_{12}$ 1795 ..... 1795—1839†
Paul Gustaf Norin, fullm. $^{19}/_{6}$ 1840 ..... 1840—1849†
Claes Emil Eckerström,[1] fullm. $^{16}/_{10}$ 1849 ..... 1849—1860†
Carl Georg Levin, fullm. $^{5}/_{7}$ 1861 ..... 1861—1863†
Carl Eric Miles Gustaf Axel Reutercrona, fullm. $^{6}/_{12}$ (ej $^{4}/_{12}$) 1864 ..... 1864—1905†
Hans Joachimsson, fullm. $^{30}/_{12}$ 1905 ..... 1905—1924†

Under den tid Gullbergs och Bobergs härad bildade särskild domsaga hava därstädes följande varit häradshövdingar:

Samuel Uggla (jfr ovan under D. 56) ..... 1762—1778 **D. 57.**
Elof Wetterman, fullm. $^{27}/_{8}$ 1778 ..... 1778—1792†

4. Åkerbo m. fl. härad.

Vid periodens början voro Åkerbo, Bankekind, Hanekind, Memming och Skärkind förenade till en domsaga.[2] Härvidlag inträdde en förändring först 1781, då Bankekind och Hanekind med stöd av kungliga brevet den 22 november s. å. utbrötos för att bilda särskild jurisdiktion. Redan 1805 återtog dock domsagan till följd av kungliga brevet den 19 februari s. å. sin gamla omfattning.[3] Den 19 april 1853 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att Memming och Skärkind skulle tilldelas olika jurisdiktionsområden (se härom närmare nedan s. 322). Jämlikt kungliga brevet den 16 december 1887 kom Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds domsaga, som den dåmera kallades, att från 1889 års ingång utgöra ett enda tingslag med tingsställe i Linköping. Domsagan har från och med 1924 utökats med Valkebo och Gullbergs härad och samtidigt förändrat sitt namn efter tingsstället till Linköpings domsaga.[4]

Häradshövdingar i Åkerbo m. fl. härad (sedermera Linköpings domsaga) hava hittills varit:

Johan Gripenwaldt, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1681 **D. 58.**
Germund Palmstedt, fullm. $^{5}/_{11}$ 1681 ..... 1681—1682
Mauritz Ludvig Holst, fullm. $^{4}/_{3}$ 1682 ..... 1682—1684
Germund Palmstedt (adlad Cederhielm), fullm. $^{31}/_{5}$ ånyo 1684—1699
Johan Lundius (adlad Lillienadler), fullm. $^{20}/_{10}$ 1699 ..... 1699—1718
Johan Haumbler, fullm. $^{22}/_{5}$ 1719 ..... 1719—1733
Georg Montan, fullm. $^{11}/_{6}$ 1733 ..... 1733—1736

[1] I Justitiedepartementets registratur (RA) 1849 $^{16}/_{10}$ kallas han felaktigt Claes *Erik*.

[2] Under tiden 1685—1870 begagnades 1 mtl *Ånestad* n:is 2—3 i S:t Lars socken (Hanekinds hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[3] Jfr även kungl. brev den 7 januari 1801.

[4] Jfr kungl. brev den 8 juni 1923.

Jonas Bergenstråhle, fullm. $^{20}/_{4}$ 1736 ..... 1736—1747
Lars Låstbom, fullm. $^{2}/_{6}$ 1747 ..... 1747—1795
Gustaf von Röök, fullm. $^{30}/_{4}$ 1795 ..... 1795—1852†
Claes Peter Bursie, fullm. $^{19}/_{4}$ 1853 ..... 1853—1869†
Clas Gustaf Nikanor Livijn, fullm. $^{14}/_{9}$ 1869 ..... 1869—1888
Frithiof Oscar Fredrik Gustafsson, fullm. $^{21}/_{12}$ 1888 ..... 1888—1908†
Carl Wilhelm Åstrand, fullm. $^{13}/_{7}$ 1909 ..... 1909—1936
Helge Arvid Sjögren, fullm. $^{30}/_{4}$ 1936 ..... 1936—

Under den tid Bankekinds och Hanekinds härad bildade särskild domsaga, tjänstgjorde därstädes som häradshövding

D. 59. Christian Brandt, fullm. $^{22}/_{11}$ 1781 ..... 1781—1804†

5. *Björkekind, Östkind, Lösing m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Björkekind, Östkind, Lösing och Hammarkind förenade till en domsaga.[1] År 1780 utbröts »Hammarkinds härad och Stegeborgs skärgård» för att bilda särskild jurisdiktion. Denna blev tills vidare ej långvarig, eftersom den upphörde redan 1790, då häradet ånyo uppgick i den gamla domsagan. Men fem år senare utbröts det på nytt och utökades 1853 (jfr ovan under 4) med Skärkind. Den sålunda uppkomna domsagan erhöll småningom[2] benämningen Hammarkinds, Stegeborgs och Skärkinds domsaga. Till en början utgjorde den tre tingslag, nämligen Hammarkinds härad med tingsställe i Mogata, Stegeborgs skärgård med tingsställe i S:t Annas sockenstuga och Skärkinds härad med tingsställe i Kumla. Med stöd av kungliga breven den 27 oktober 1893 och den 1 juni 1894 förenades Hammarkind och Stegeborg från 1895 års ingång till ett tingslag med tingsställe i Mogata. Och jämlikt kungliga breven den 28 juni 1901 och den 20 februari 1903 kom domsagan från och med 1904 att bilda ett enda tingslag med tingsställe i Söderköping.

De återstående häradena utökades i sin tur med Bråbo 1849 och med Memming 1853.[3] Före 1874 bildade varje härad allt fortfarande ett tingslag för sig, varvid Lösing, Bråbo och Memming hade tingsställe i Norrköping samt Björkekind och Östkind i Höckerstad. Men från och med nämnda år förenades till följd av kungliga brevet den 23 maj 1873 Lösing, Bråbo och Memming till ett tingslag samt Björkekind och Östkind till ett annat. Till följd av kungliga breven den 5 juli 1901 och den 17 april 1903 kom från 1904 års ingång domsagan,

[1] Som häradshövdingeboställe i domsagan har före 1809 begagnats 1 mtl *Norrladugård* n:o 1 i Östra Ny socken (Björkekinds hd).

[2] Dessförinnan förekom den långrandiga benämningen *Hammarkinds härads med Stegeborgs skärgårds och Skärkinds härads domsaga.*

[3] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 21 november 1848.

Tab. 9. Östergötlands län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1718	1719—1746	1747—1761	1762	1763—1777	1778—1779	1780	1781—1789	1790—1791	1792—1794	1795—1804	1805—1848	1849	1850—1852	1853—1923	1924—1926	1927—1950	Domsagor 1950
Kinda o. Ydre	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	52	a)
Vifolka . . .	52	52	52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53	53	54	54	b)
Göstring . . .	Livgedinget	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	
Lysing		55	54	54	55	55	55	55	55	55	55	55	55	54	54	54	54	
Dal		55	54	54	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	c)
Aska		54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	54	55	55	55	55	
Boberg	56	56	56	57	57	57	57	57	57	56	56	56	56	55	55	55	55	
Gullberg . . .	56	56	56	57	57	57	57	57	57	56	56	56	56	53	53	58	58	
Valkebo . . .	52	52	52	52	52	53	53	53	53	53	53	53	53	53	53	58	58	
Åkerbo	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	d)
Bankekind . .	58	58	58	58	58	58	58	59	59	59	59	58	58	58	58	58	58	
Hanekind . . .	58	58	58	58	58	58	58	59	59	59	59	58	58	58	58	58	58	
Finspånga län	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	60	
Bråbo	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	56	60	60	60	60	60	
Björkekind . .	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	e)
Östkind . . .	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	
Lösing	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	
Memming . . .	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	60	60	60	
Skärkind . . .	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	61	61	61	f)
Hammarkind .	60	60	60	60	60	60	61	61	60	60	61	61	61	61	61	61	61	

a) = Kinda och Ydre domsaga.
b) = Folkungabygdens domsaga.
c) = Aska, Dals och Bobergs domsaga.
d) = Linköpings domsaga.
e) = Bråbygdens och Finspånga läns domsaga.
f) = Hammarkinds, Stegeborgs och Skärkinds domsaga.

som då kallades Björkekinds m. fl. härads domsaga, att utgöra ett tingslag med tingsställe i Norrköping. Den 11 juni 1926 bestämde Kungl. Maj:t, att domsagan från och med påföljande år skulle sammanslås med Finspånga läns härads domsaga under den gemensamma benämningen Bråbygdens och Fin-

spånga läns domsaga. De förutvarande domsagorna motsvarades däri av två tingslag med tingsställen liksom förut i resp. Norrköping och Hällestad. Dessa tingsställen begagnas ännu alternerande, ehuru domsagan från och med 1948 kommit att bestå av ett enda tingslag.[1] Dock har den 20 januari 1950 förordnats, att tingsstället i Hällestad skall flyttas till Finspångs köping från och med dag, som Kungl. Maj:t efter anmälan, att tingslokaler färdigställts i köpingen, vill framdeles bestämma.

Häradshövdingar i Björkekind, Östkind, Lösing m. fl. härad (sedermera Bråbygdens och Finspånga läns domsaga) hava hittills varit:

D. 60.

Carl Gustaf Kurck, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1681
Knut Kurck, fullm. $^{21}/_{6}$ 1681	1681—1684
Samuel Regner, fullm. $^{17}/_{9}$ 1684	1684—1692†
Samuel Gyllenadler, fullm. $^{30}/_{4}$ 1692	1692—1698†
Peter Ekner, fullm. $^{14}/_{7}$ 1698	1698—1709
Daniel Sparrsköld, fullm. $^{23}/_{12}$ 1709	1709—1721
Erik Gyllenecker, fullm. $^{4}/_{10}$ 1721	1721—1724
Brynte Johan Aurell, fullm. $^{6}/_{3}$ 1724	1724—1748
Johan Waldius, fullm. $^{26}/_{2}$ 1748	1748—1761
Olof Risell, fullm. $^{1}/_{12}$ 1761	1761—1774
Johan Forseman, fullm. $^{3}/_{5}$ 1774	1774—1787
Bengt Teodor Junbeck, fullm. $^{23}/_{1}$ 1787	1787—1808†
Gustaf Boheman, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1848†
Gustaf Wilhelm Leuhusen, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848	1848—1858
Carl Erik August Landegren, fullm. $^{1}/_{3}$ 1859	1859—1892†
Peter Lamech Petersson, fullm. $^{19}/_{5}$ 1893	1893—1921
Sigurd Magnus Nyrén, fullm. $^{21}/_{8}$ 1921	1921—1947
Bror Walter Behrman, fullm. $^{18}/_{4}$ 1947	1947—

Häradshövdingar i Hammarkind m. fl. tingslag efter 1780 (sedermera Hammarkinds, Stegeborgs och Skärkinds domsaga) hava hittills varit:

D. 61.

Bengt Teodor Junbeck, fullm. $^{16}/_{2}$ 1780	1780—1787
Gustaf Johan Sederstedt, fullm. $^{23}/_{1}$ 1787	1787—1790[2]
Fredrik Adolf De Berg, fullm. $^{19}/_{12}$ 1795	1795—1809
Johan Peter Blidberg, fullm. $^{16}/_{4}$ 1809	1809—1840†
Fredrik Wilhelm Rehbinder, fullm. $^{16}/_{11}$ 1841	1841—1877†
Johan August Löwenadler, fullm. $^{25}/_{1}$ 1878	1878—1888†
Carl Arvid Rising, fullm. $^{21}/_{12}$ 1888	1888—1893†
Axel Ferdinand Unæus, fullm. $^{8}/_{12}$ 1893	1893—1912
Carl Theodor af Ekenstam, fullm. $^{8}/_{3}$ 1913	1913—1928
Karl Fabian Appelberg, fullm. $^{7}/_{12}$ 1928	1928—1932
Ernst Hugo Nohrlander, fullm. $^{30}/_{12}$ 1932	1933—1947†
Otto Trued Norell, fullm. $^{30}/_{12}$ 1947	1948—

[1] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947. — Ang. den gränsreglering av domsagan, som ägt rum från och med 1948, se ovan s. 319 not 1.

[2] Ang. tiden 1790—95 se ovan under D. 60.

VÄSTRA OCH MELLERSTA SMÅLAND.

I. Tiohärads lagsaga.

Lagsagan omtalas i urkunderna mot slutet av 1100-talet såsom omfattande de tre landen Finnveden, Värend och Njudung.[1] Namnet har förmodligen först senare uppkommit med hänsyn till att lagsagan var uppdelad i tio härad, av vilka Värend innehöll fem (Allbo, Kinnevald, Konga, Uppvidinge och Norrvidinge), Finnveden tre (Västbo, Östbo och Sunnerbo) och Njudung två härad (Västra och Östra). Dessförinnan torde namnet hava varit Värends lagsaga.[2] I litteraturen[3] har påpekats, att Värend ursprungligen måste hava bestått av fyra härad, och att namnet Tiohärad eller, som det skrevs i äldre tid, Tio härader icke kan hava uppfunnits, förrän Vidinge härad blivit delat på två, Uppvidinge och Norrvidinge. Detta måste dock hava skett före 1266, enär »legifer decem provinciarum» då omtalas i en urkund (DS 522). Namnet har f. ö. sin motsvarighet i det uppsvenska Tiundaland, som ju omfattade tio hundare. Under nämnda tid gällde den s. k. Tiohäradslagen (i litteraturen[4] oegentligt nog även kallad Smålandslagen), som förmodligen nedskrivits under 1200-talets senare hälft, men av vilken numera endast kyrkobalken finnes bevarad. Namnet Värends lagsaga levde f. ö. kvar som alternativ benämning ännu vid 1300-talets början.[2]

I olikhet mot övriga lagsagor undergick Tiohärad inga nämnvärda förändringar före 1718, om man bortser från förläningarna, av vilka Bergkvara[5] och Härlunda[6] friherreskap voro de viktigaste. Genom Carl XII:s domstolsreform sistnämnda år uppdelades emellertid lagsagan mellan Kronobergs läns lagsaga och Jönköpings läns lagsaga, varvid till den senare även lades Tveta, Vista och Mo härad.[7]

[1] Jfr C. Härenstam, Finnveden under medeltiden (1946), s. 30.

[2] S. Carlsson i Historisk tidskrift 1948, s. 6.

[3] Holmbäck och Wessén, Svenska landskapslagar, ser. 5 (1946), s. LXXVIII jämte där anförda arbeten.

[4] Jfr även uttrycken »legifer Smalandie» i DS 2653 (a. 1328) och »legisterium smalenzt» i DS 3884 (a. 1340).

[5] Se härom närmare B. Schlegel, Bergqvara gods och slott i Småland (1897).

[6] I Göta hovrätts arkiv äro bevarade blott några lagmanstingsprotokoll från 1666, vilka äro undertecknade av underlagmannen i friherreskapet Johan Michelsson (fullm. $^{21}/_{10}$ 1665).

[7] Till lagman i Kronobergs läns lagsaga förordnades den 18 juli 1718 assessorn i Göta hovrätt *Anders Fägerstierna* och i Jönköpings läns lagsaga förutvarande lagmannen i Kalmar läns lagsaga *Erland Broman*.

Sedan den gamla ordningen återställts 1719, har lagsagan bibehållit sin förutvarande omfattning till och med 1849.[1]

Lagmän i Tiohärads lagsaga[2] hava varit:

Nils	omkr.	1180
Ulf	omkr.	1200
Karl Ingeborgsson (Lejonbalk)		1266—1268
Folke Karlsson (Lejonbalk)		1273—1285
Nils Sigridsson (Natt och Dag)		1286—1299†
Magnus Karlsson (Lejonbalk)		1301—1304
Ture Kettilsson (Bielke)		1313—1315
Tuke Jonsson (Läma)		1319[—1321]
Erik Turesson (Bielke)		1328
Sune Jonsson (Båt)		1337
Gustaf Nilsson (Bielke)		1341
Ulf Abjörnsson (Sparre av Tofta)		1347
Nils Turesson (Bielke)		1348—1356
Birger Ulfsson (Ulvåsa-ätten)		1381—1382
Karl Magnusson (Oxpanna)		1400—1426†
Arvid Svan		1426—1453
Erik Eriksson (Gyllenstierna)		1453—1457
Gustaf Larsson (Snedbjälke av Ed)		1460—1461
Erik Eriksson (Gyllenstierna)	ånyo	1468—1475
Arvid Knutsson (Drake af Intorp)		1475—1497†
Arvid Trolle		1499—1505†
Bengt Abjörnsson (Liljesparre av Händelö)		1508—1515
Bengt (Pedersson) Gylta		1520
Tord Bonde		1523
Ture Trolle		1528—1529
Jöns Larsson (Bölja från Västbo), fullm. $/_6$ 1533		1533—1537
Måns Pedersson (Stierna)[3]		1541—1547
Axel Eriksson (Bielke)		1548—1559†
Sten Eriksson (Leijonhufvud), fullm. $^{29}/_6$ 1559		1559—1561
Arvid Trolle[4]		1564—1565
Erik Carlsson (Gyllenstierna), fullm. $^{15}/_{11}$ 1565		1565—1568
Nils Gyllenstierna[5]		1568—1601†
Peder Ribbing		1602—1604†

[1] I 1800—06 års statskalendrar går domsagan av okänd anledning under benämningen Smålands lagsaga.

[2] Som underlagmän i lagsagan hava fungerat: Magnus Karlsson 1350, Arvid Bengtsson (Lejonansikte) 1381—86, Peder Nilsson i Skedala (belagd snedbjälke) 1414, Johan Helgesson (behornat djur) 1420, Lars Rasmusson 1572, Johan Gyllenstierna 1598, Nils Galle 1613, Olof Stråle 1621, Nils Persson (Silfversparre) 1629, Anders Pedersson i Svarttorp 1631—33, Johan Michelsson 1635—41, Zacharias Roth 1645, Nils Lindegren 1646—55, Olof Gammal (sedermera adlad Ehrencrona) 1658—63, Daniel Eijman 1665—68, Nicolaus Sparrman 1670 och Germund Palm (sedermera adlad Cederhielm) 1680.

[3] Denne var svärson till företrädaren i ämbetet.

[4] Han tillfångatogs av danskarna redan i maj 1564 och i anledning härav ansågs mot slutet av påföljande år, att en ny lagman i hans ställe borde tillsättas.

[5] År 1598 tjänstgjorde sonen Johan Gyllenstierna som vice lagman.

Erik Ribbing[1]	1605—1612†
Gustaf Stenbock[2]	1613—1629†
Johan Sparre, fullm. $^{3}/_{6}$ 1630	1630—1632†
Carl Carlsson Gyllenhielm, fullm. $^{16}/_{1}$ 1634[2]	1634—1650†
Fredrik Stenbock, fullm. $^{27}/_{7}$ 1650	1650—1652†
Gustaf Adolf Lewenhaupt, fullm. $^{31}/_{7}$ 1652	1652—1656†
Erik Gyllenstierna, fullm. $^{23}/_{1}$ 1657	1657†
Axel Sparre	1657—1679†
Henrik Horn, fullm. $^{26}/_{4}$ 1679	1679—1680
Augustin Leijonsköld, fullm. $^{29}/_{11}$ 1680	1680—1682†
Harald Strömfelt, fullm. $^{8}/_{5}$ 1682	1682—1695
Johan Tungel, fullm. $^{24}/_{1}$ 1695	1695—1708†
Gabriel Gyllengrip, fullm. $^{8}/_{3}$ 1708	1708—1718
Johan Palmfelt, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719	1719—1729
Nils Stedt, fullm. $^{27}/_{3}$ 1729	1729—1736†
Carl Bonde, fullm. $^{28}/_{3}$ 1737	1737—1740†
Carl Gustaf Silfverskiöld, fullm. $^{29}/_{4}$ 1740	1740—1741†
Erik Germund Cederhielm, fullm. $^{18}/_{8}$ 1741	1741—1743†
Gustaf Fredrik Rothlieb, fullm. $^{8}/_{6}$ 1744	1744—1747
Gustaf Leonard Stenbock, fullm. $^{29}/_{4}$ 1747	1747—1758†
Georg Adolf Rutensköld, fullm. $^{4}/_{5}$ 1759	1759—1773
Salomon von Otter, fullm. $^{1}/_{7}$ 1773	1773—1776
Carl Gustaf Spens, fullm. $^{30}/_{4}$ 1776	1776—1783
Arvid Erik Posse, fullm. $^{19}/_{3}$ 1783	1783—1795
Jonas Stockenberg, fullm. $^{12}/_{1}$ 1795	1795—1807†
Fredrik Jakob Funck, fullm. $^{11}/_{8}$ 1807	1807—1817
Carl Arvid von Otter, fullm. $^{25}/_{2}$ 1817	1817—1849

[1] År 1607 tjänstgjorde Gustaf Stenbock som vice lagman.

[2] Under tiden 1624—25 och 1631—41 tjänstgjorde Christoffer Ribbing som vice lagman.

II. Domsagor i Kronobergs och Jönköpings län.

A. Tiden före 1680.

1. *Allbo härad.*

Tingsplats: Aringsås, där ting hållits av ålder.

Allbo (tidigare Albo) härad bestod under medeltiden av 15 socknar. Av dessa hörde dock en del av Skatelöv till Kinnevalds härad. Under 1600-talet tillkom Härlunda, som tidigare utgjort annex till Torsås. Den äldsta kände häradshövdingen i Allbo var väpnaren *Lars Ölfsson* (spets nedifrån) 1380—85. Bland hans närmaste efterträdare märkas *Arvid Åkesson* (båt) 1411 och *Harald Larsson* (Snedbjälke) 1415, vilken sistnämnde bodde inom häradet på sätesgården Änga (nuv. Ängaholm). Johan Andersson (bölja) säger sig 1436 vara underhäradshövding och 1438 häradshövding i häradet, men med hänsyn till de dåtida vikariernas kända benägenhet att usurpera titlar är det tvivelaktigt, om den förändrade beteckningen kan tillmätas någon betydelse av reell innebörd. Troligen är, att han hela tiden varit substitut åt väpnaren och riksrådet, sedermera riddaren och lagmannen i Tiohärad *Gustaf Larsson* (Snedbjälke), som i bevarade källor dock först 1441 omtalas som häradshövding i Allbo. Ämbetet innehades senare av väpnaren *Jöns Larsson* (sparre) 1475—81, som var bosatt inom häradet å sin sätesgård Lästad; väpnaren *Bengt Andersson* (sågskura mot ginbalk) 1485—86, som bodde inom häradet å sätesgården Gemmatorp, och *Jon Offesson* (snedbjälke) 1492.

Under nya tidens början voro följande personer häradshövdingar i häradet, nämligen »knapen» *Mats* (Henriksson) *skrivare* 1535—37, lagmannen i Tiohärad *Måns Pedersson* (Stierna) 1545—48 och fogden *Nils Birgersson* (Rosenquist) 1548—62 eller möjligen till sin död, som anses hava inträffat mot slutet av 1560-talet. Det som tyder härpå är, att sonen *Jöns* (Joen) *Nilsson* (Rosenquist) erhöll fullmakt å samma ämbete den 6 januari 1569. Dennes befattning blev dock ej långvarig. Redan den 5 februari s. å. erhöll istället fru *Magdalena Gyllenstierna*, änka efter riksrådet Ture Trolle, häradshövdingeräntan från Allbo i form av förläning, och hon behöll densamma ända till sin död 1580. Det är anmärkningsvärt, att det här icke kan vara fråga om några mer eller mindre kamouflerade nådår, eftersom hennes avlidne man i sin livstid aldrig innehaft häradshövdingeräntan från Allbo.

Hon måste därför betecknas som häradshövding, ehuru hon i egenskap av kvinna givetvis ej haft rätt att själv utöva ämbetet. Som hennes vikarie är känd endast Mats Henriksson i Gemla 1570, som tidigare varit häradshövding i häradet. Under hennes efterträdare ryttmästaren *Johan Sparre* 1580 (fullm. $^1/_6$) och ännu 1589, ryttmästaren *Jöran* (Nilsson) *Posse* 1591—92 samt *Johan Sparre* ånyo 1593—98 tjänstgjorde lagläsaren Christiern Corneliison i Vashult. Sedan *Olof Bosson* (Oxehufvud) innehaft häradshövdingeräntan från Allbo 1600—04, gavs den åt *Erik Månsson* (Ulfsparre) 1606. Denne, som 1622 blev assessor i Svea hovrätt,[1] fick genom kungliga brevet den 29 april 1628 rätt att behålla räntan i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Efter hans frånfälle 1633 övertogs densamma på enahanda villkor av hans kollega, hovrättsassessorn *Isak Henriksson Silfverhielm*, och sedan denne lämnat hovrätten 1638, inträdde i hans ställe i tur och ordning hovrättsassessorerna *Jakob Skytte* 1639—40, *Jakob von der Linde* 1641—46[2] och *Gustaf Ribbing* 1647—51. Under år 1652 var häradshövdingeräntan indragen till kronan. Den 20 augusti 1653 erhöll dåvarande lagläsaren i häradet *Jöns Håkansson* i Hult fullmakt som häradshövding i såväl Allbo som det närbelägna Kinnevald, vilka härad sålunda kommo att bilda en gemensam domsaga under loppet av sex år framåt. Jöns Håkansson efterföljdes i Allbo av *Gudmund* (Nilsson) *Krook* 1659—63, hauptmannen *Johan Schening* 1664 (fullm. $^6/_4$)[3] och till 1670 samt landssekreteraren *Germund Palm* (sedermera adlad Cederhielm) 1670 (fullm. $^{26}/_7$)[4] och till periodens slut.

Tingsförrättare i Allbo härad under tiden 1600—80 hava varit:

Jöns Jöransson (Lilliesparre)	1600—1620
Nils Eskilsson i Hult	1620—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^6/_{12}$ 1634	1635—1640
Nils Eskilsson i Hult ånyo	1641—1648†

[1] Av okänd anledning omtalas i 1621 års dombok hovrättsassessorn Carl Gyllenstierna som häradshövding i Allbo. I varje fall saknar uppgiften praktisk betydelse, eftersom Gyllenstierna dog redan i februari s. å. Såväl 1620 som 1623 nämnes uttryckligen Erik Månsson som häradshövding i häradet.

[2] 1643 års dombok omtalar assessorn i Svea hovrätt Ericus Olai (Balingstadius) som häradshövding i Allbo. Förmodligen är det fråga om något misstag från protokollförarens sida.

[3] I riksregistraturet (RA) kallas han felaktigt *Scheding*.

[4] Något senare eller den 5 augusti 1670 förordnades Palm av friherre Seved Bååts änka till häradshövding i *Härlunda friherreskap*, som omfattade delar av Allbo och Kinnevalds härad. Som lagläsare i friherreskapet hava tjänstgjort Jöns Håkansson i Hult 1650—58, Gudmund Krook 1661, Johan Schening 1661—70, Peder Schatelöf 1670—72 och Israel Collin 1678—80. — Palm var häradshövding även i *Nya Bergkvara friherreskap* 1672—80, vilket likaledes omfattade gods i Allbo och Kinnevalds härad. Som lagläsare i detta friherreskap hava tjänstgjort Jöns Håkansson i Hult 1650—58, Gudmund Krook 1659—62, Johan Schening 1665, Peder Schatelöf 1666—68, Johan Michelsson 1669, Nils Jakobsson 1670 och Israel Collin 1677—80.

Jöns Håkansson i Hult, från 1653 häradshövding i häradet 1648—1658
Gudmund Krook, häradshövding i häradet ..... 1659—1663
Johan Schening, häradshövding i häradet ..... 1664—1670
Peder Schatelöf ..... 1670—1674
Israel Collin ..... 1677—1680

2. *Norrvidinge härad.*

Tingsplats: Stavsåkra (av ålder), sedermera Nykulla.

Norrvidinge härad hade i äldre tid ungefär samma omfattning som i våra dagar. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var väpnaren *Magnus Uddolfsson* (Oxpanna) 1365. Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Nils Nacke* 1385—87, *Bengt Nacke* 1402, väpnaren *Peder Knutsson* (tre kors) 1407, som bodde inom häradet på sin sätesgård Asa, *Jöns Pedersson* (sparre) 1415—16, som hade till hemvist Eknaholm inom häradet, *Nils Håkansson* 1436 och väpnaren *Peder Karlsson* 1483—86. Den sistnämnde var bosatt inom häradet på sätesgården Asa.

Den 22 oktober 1523 utnämnde Gustaf Vasa *Isak Björnsson*[1] till häradshövding i Norrvidinge. Han efterföljdes av *Peder Duse*, som erhöll fullmakt den 7 mars 1529, och som innehade ämbetet ännu 1550.[2] Påföljande år ersattes denne av *Jöns Jönsson* (Gyllensparre), som erhöll nytt förordnande av hertig Erik den 14 september 1558. Senare häradshövdingar i Norrvidinge[3] hava varit ryttmästaren *Torkel Joensson* (Lilliesparre)[4] 1568 och till sin död 1569, fogden *Jöns Arvidsson* (Rosenbielke) 1575, lagmannen på Öland *Jöran Eriksson* (Ulfsparre) 1576—78, hovjunkaren *Per Joensson* (Lilliesparre) 1583—98,[5] ryttmästaren *Olof Svensson* (Bock af Näs) 1600—12 och lagläsaren, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Jöns Jöransson Lilliesparre* 1613—21.

[1] Möjligen är Björnsson felskrivning för Börjesson. Under sådana förhållanden är han identisk med *Isak Birgersson* (Halvhjort av Älmtaryd).

[2] G. Bergs uppgifter i hans Bidrag till den inre statsförvaltningens historia (1893), s. 25 äro i någon mån vilseledande. Han känner ej till Duses fullmakt av år 1529 och antager därför, att Duse börjat sin verksamhet som häradshövding först 1537. Dessförinnan skulle en viss Jon Olsson hava innehaft ämbetet. Denne, som tydligen är identisk med Joen Olofsson (Lilliesparre), innehade häradet i förläning 1525—43 men behöver därför icke hava disponerat över häradshövdingeräntan därstädes.

[3] Den i Småländska archivet (I: 227) under år 1562 omnämnde Nils Eriksson i Asa (likanämnda socken) har tvivelsutan blott varit vikarie.

[4] Torkel Joensson är bevisligen son till Joen Olofsson (Lilliesparre af Fylleskog), vilket klart framgår av ett rättsfall i Göta hovrätts arkiv, lib. caus. 1637—42, n:o 20. Åtskilligt tyder emellertid på att han varit av oäkta börd. Detta kan vara förklaringen till att han omtalas hava blivit adlad i början av år 1568. Redan dessförinnan förde han dock Lilliesparre-vapnet. Se härom W. Stenhammar och R. Stenbock, Kungl. andra livgrenadjärregementet (1941), s. 12.

[5] Denne anlitade 1588 Henrik Matsson (Silfverhielm) som vikarie.

Under åren 1622—23 var häradshövdingeräntan från Norrvidinge indragen till kronan. Fyra år senare omtalas räntan vara förlänad åt *Jöran Kinninmond* (Kinnemund). Den 29 april 1628 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att samma ränta skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Jonas Pedersson* i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Efter hans frånfälle 1635 gavs den på enahanda villkor åt hans kollega, hovrättsassessorn *Ægidius Girs*. Sedan även denne avlidit 1639, synes hans sterbhus hava fått rätt till två nådår. Den 31 mars 1642 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Norrvidinge skulle i det följande disponeras av Göta hovrätts advokatfiskal *Zacharias Roth* likaledes i form av lönetillägg, vilken förmån denne innehade ännu 1651. Sedan räntan under påföljande år varit indragen till kronan, gavs den på nyssnämnda villkor tillika med motsvarande ränta från Östra härad genom kungliga brevet den 29 april 1653 åt assessorn i samma hovrätt *Erik Drysenius*. Efter dennes frånfälle 1678 förordnade Kungl. Maj:t den 17 juli s. å. hans svärson, aktuarien i Göta hovrätt *Samuel Fougman*, till häradshövding i Norrvidinge och Östra, vilket ämbete denne behöll till periodens slut.

Tingsförrättare i Norrvidinge härad under tiden 1600—80 hava varit:

Hans Eriksson i Rostorp	1600—1601
Ramund Gunnarsson i Kettilstorp	1604
Måns Jönsson i Västenhaga	1607—1608
Nils Eskilsson i Hult	1609—1615
Jöns Jöransson Lilliesparre, häradshövding i häradet	1616—1619
Nils Eskilsson i Hult ånyo	1620—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^{6}/_{12}$ 1634	1635—1641
Gudmund (Nilsson) Krook	1642—1649
Jöns Håkansson i Hult	1650—1658
Daniel Jöransson Wessman	1659
Anders Andersson Zoterus ånyo	1660
Nils Zachrisson	1661—1675[1]
Israel Collin	1676—1678
Samuel Fougman, häradshövding i häradet	1678—1680

3. *Kinnevalds härad.*

Tingsplats: Ljungsåkra (av ålder), sedermera Telestad.

Kinnevalds (tidigare Kindwatz) härad hade i äldre tid ungefär samma omfattning som nu. Den äldsta kände häradshövdingen var *Peder Knutsson* 1354—62. Bland hans medeltida efterträdare märkas riddaren, sedermera riksrådet *Erland Knutsson* (Snedbjälke) 1390—

[1] Häradshövdingen Erik Drysenius höll själv tingen under år 1673.

95, som var bosatt inom häradet på sätesgården Vederslöv, *Hans Skalle* 1401—23, *Johan Månsson* (sparre) till Vederslöv 1456—61[1] samt väpnaren *Magnus* (Måns) *Nilsson* (stolpe med två rutor) till Vederslöv 1486—92.

Den 8 juli 1530 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Kinnevald frälsemannen *Peder Olsson*, som bodde inom häradet på sätesgården Osaby, och som innehade ämbetet ännu 1539. Därefter följde *Mats Henriksson* (skrivare) i Gemla (inom häradet) 1545—53, gårdsskrivaren på Kronoberg *Måns Olsson skrivare* 1553—56 samt fogden *Lars Pedersson* (Hård af Segerstad) 1558—59. År 1568 finna vi som häradshövding i häradet ståthållaren *Jöns* (Joen) *Nilsson* (Rosenquist), vilken i likhet med företrädaren i ämbetet Peder Olsson skrev sig till Osaby.[2] Den som uppehöll tjänsten vid denna tid var emellertid en annan person, nämligen förre häradshövdingen i häradet Mats Henriksson i Gemla, som 1556 och ännu 1570 ledde häradsrättens förhandlingar. Jöns Nilsson innehade ämbetet alltjämt 1584, men påföljande år insattes i hans ställe ryttmästaren *Arvid Drake* 1585—88. I varje fall 1591 hade emellertid Jöns Nilsson återfått ämbetet, som han denna gång behöll till sin död 1599 eller 1600. Tjänsten sköttes åtminstone under åren 1585—90 av lagläsaren Christiern Corneliison i Vashult och något senare av Ramund Gunnarsson i Kettilstorp (Dänningelanda sn).[3]

Senare häradshövdingar i Kinnevald hava varit ryttmästaren *Lindorm Svensson* (Bock af Näs) 1600 och till sitt frånfälle 1601, varefter hans sterbhus fick rätt till ett nådår, fogden *Anders Svensson* (Stråle af Ekna) 1603 och till sin död 1604, sedermera ståthållaren *Johan Månsson* (Ulfsparre) 1609—19[4], generalkamreraren i K. kammaren *Nils Olofsson* 1623 och till sitt frånfälle 1637, assessorn i kammarrevisionen, sedermera kammarrådet m. m. *Carl Mörner* 1638 (fullm. $^{8}/_{5}$) och till 1652,[5] förutvarande lagläsaren *Jöns Håkansson* i Hult 1653 (fullm. $^{20}/_{8}$) och till 1659 samt borgmästaren i Bodekull

[1] Denne tillsattes av riksrådet Birger Trolle, som innehade hela Värend i förläning. Jfr P. Sjögren, Släkten Trolles historia intill år 1505 (1944), s. 105.

[2] Jöns Nilsson var gift med Peder Olssons dotterdotter. Hon hade tidigare varit i äktenskap förenad med frälsemannen Måns Olsson, som likaledes skrivit sig till Osaby. Denne är dock icke identisk med den Måns Olsson, vilken ovan omtalats såsom häradshövding i Kinnevald 1553—56. Ett dylikt antagande hade eljest legat nära till hands, men detta motsäges direkt av källorna. Måns Olsson (två duvor) till Osaby var f. ö. samtidigt häradshövding i Konga. Jfr nedan.

[3] Enligt uppgift i 1612 års dombok: »... fordom lagläsare i häradet».

[4] Under åren 1620—22 var häradshövdingeräntan från Kinnevald indragen till kronan.

[5] Enligt riksregistraturet (RA) förordnades den 23 september 1639 generalmajoren Lars Kagg till häradshövding i Kinnevald. Förordnandet trädde dock aldrig i kraft och påföljande år blev Kagg istället häradshövding i Vadsbo (Skarab. l.).

(Karlshamn) *Johan Michelsson* 1659 (fullm. $^{6}/_{6}$) och till periodens slut. Under åren 1653—59 var Kinnevald som tidigare nämnts förenat med Allbo härad till en gemensam domsaga, men bortsett härifrån har det städse före 1680 utgjort en jurisdiktion för sig.

Tingsförrättare i Kinnevalds härad under tiden 1600—80 hava varit:

Hans Eriksson i Rostorp	1600—1601
Anders Svensson (Stråle), häradshövding i häradet	1603
Måns Jönsson i Västenhaga	1604—1608
Nils Eskilsson i Hult	1609—1647
Jöns Håkansson i Hult, från 1653 häradshövding i häradet	1648—1658
Johan Michelsson, häradshövding i häradet	1659—1680

4. Östbo härad.[1]

Tingsplats: Värnamo, där ting hållits av ålder (1333).

Östbo (tidigare ofta skrivet Ösbo) härad var i äldre tid något större än senare. Sålunda räknades dit även delar av Åsenhöga, Bondstorps och Stengårdshults socknar, vilka områden sedermera kommo att höra till Mo härad.

Den äldsta kände häradshövdingen[2] i Östbo var *Ingemar lille* (Ingemarus parvus) omkr. 1236. Bland hans närmaste medeltida efterträdare[3] märkas *Björn Götesson* 1238, *Gjurd* [*?Nilsson* (oxpanna)] 1312, *Petrus Tang* 1333, *Ulf Kärling* 1342, *Bengt Brudsson* (Lejonansikte) 1357—65, som åtminstone tidigare bott inom häradet på sätesgården Herrestad, *Knut Lindormsson* (Gera) 1369—76[4] samt väpnaren *Lars Larsson* (spets nedifrån) 1380—84.

År 1389 omtalas som häradshövding i Östbo *Trotte Attesson* (Hindsekinds-ätten), som tvivelsutan var en son till den i senaste noten omnämnde prosten Atte i Värnamo. Men då han 1392 på nytt nämnes i källorna, säges han sitta i häradshövdings ställe. Härenstam (a. a., s. 368), som observerat förhållandet, har därvid antagit, att detta skulle bero på att Finnveden samma år förlänats åt riddaren

[1] *Litteratur:* J. Allvin, Beskrifning öfwer Östbo härad i Jönköpings län (1854); C. Härenstam, Finnveden under medeltiden (1946).

[2] I likhet med Härenstam översätter jag här och annorstädes den latinska termen *prolocutor provinciæ* med häradshövding.

[3] Då urkunden i detta fall är odaterad, kan Ingemar lille eventuellt hava efterträtt Björn Götesson. Jfr Härenstam, a. a., s. 232.

[4] Knut Lindormsson anlitade som vikarier prosten i Östbo Atte i Värnamo (Hindsekinds-ätten) 1369—70 och väpnaren Karl Tjälvesson 1371. Den sistnämndes vapenbild är ej med säkerhet känd. K. H. Karlsson uppger »spets uppifrån», medan Utter och Jonas Bure anse, att han fört det Oxenstiernska vapnet. Jfr Gillingstam, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden (1952), s. 37, där likväl Västbo bör rättas till Östbo.

Abraham Brodersson (tjurhuvud). Denne skulle nämligen med utnyttjande av sin nya maktställning hava avsatt Trotte Attesson från häradshövdingämbetet och i dennes ställe utnämnt sin fogde på Trollaborg *Peder Nilsson* (spets från sidan). Som stöd härför åberopades den omständigheten, att sistnämnde person i en urkund från 1395 kallas häradshövding i Östbo. Enligt min mening har HÄRENSTAM fäst alltför stort avseende vid titulaturen i källorna. Trotte Attesson behöver icke med nödvändighet hava varit häradshövding 1389, trots att han av andra personer tituleras så nämnda år. Hade han blivit avsatt 1392, är det f. ö. föga troligt, att han stått kvar som efterträdarens vikarie. Däremot är det otvivelaktigt, att han sedermera blivit häradshövding i häradet, under vilken titel han konstant förekommer i urkunderna otaliga gånger åren 1397—1428, helst som någon annan person av källorna att döma under denna långa tid ej synes hava gjort honom rangen stridig. Härför talar ock, att han som häradshövding efterträddes av sin son *Atte Trottesson* (Hindsekindsätten) 1432—46. Den medeltida häradshövdingelängden i Östbo avslutas med väpnaren *Hans Kruse* 1454—62, väpnaren *Håkan Bengtsson* (bölja) 1469—1507,[1] som var bosatt på Hindsekind, och *Anders Andersson* (Hindsekinds-ätten) 1508—18. Den sistnämnde var sonson till nyss omtalade Atte Trottesson.

I september 1529 fullföljde Gustaf Vasa den lokala traditionen genom att till häradshövding i Östbo förordna *Torkel Andersson* (Hindsekinds-ätten), som innehade ämbetet ännu 1549. Som hans vikarier omtalas Mats Henriksson (skrivare) i Gemla 1536 och Per skrivare 1548. År 1552 hade Torkel Andersson till efterträdare fått fogden *Måns Pedersson* (Stierna), vilken som substitut anlitade lagläsarna Nils Nilsson 1552 och Christiern Corneliison i Vashult 1572—73. Måns Pedersson efterföljdes vid sin död 1574 eller 1575 av sonen *Jöran Månsson* (Stierna). Denne kvarstod ännu 1579, men 1583 hade han undanträngts av ryttmästaren *Arvid Drake*. Den 29 oktober s. å. erhöll emellertid *Jöran Månsson* för andra gången fullmakt på ämbetet.[2] Han förekommer som häradshövding i häradet ännu i 1592 års förläningsregister (KA). I därpå följande års register har förutvarande ståthållaren på Kalmar slott *Arvid* (Jöransson) *Svan* trätt i hans ställe. Den 26 mars 1594 fick *Jöran Månsson* av konung Sigismund för tredje gången fullmakt på ämbetet, denna gång i form av

[1] Denne synes hava fungerat som tingsförrättare i häradet redan 1461. Han var häradshövding till sin död.

[2] Under båda perioderna och t. o. m. 1589 tjänstgjorde förutvarande lagläsaren Christiern Corneliison i Vashult som hans ställföreträdare på tingen.

livstidsförläning.[1] Detta hindrade likväl icke hertig Carl att den 29 februari 1598 utnämna hovjunkaren *Peder Stolpe* till häradshövding i Östbo. Efter dennes död 1601 efterträddes han av kusinen *Magnus Stolpe*, och sedan även den sistnämnde avlidit 1608, övergick ämbetet till ståthållaren *Bo Gustafsson* (Bååt) 1609—13. Men påföljande år erhöll *Jöran Månsson* (Stierna) för fjärde gången häradshövdingeräntan från häradet, vilken han behöll till sitt frånfälle 1617.

Senare häradshövdingar i häradet hava varit hovstallmästaren *Bastian Bonnat* 1618—20, dåvarande assessorn i Svea hovrätt *Bo Gustafsson* (Bååt) ånyo 1620—25, K. antikvarien *Johan Bure* 1625 (fullm. $^{4}/_{4}$) och till 1646 samt dennes svärson *Johan Henriksson* (1651 adlad *Axehielm*) 1646 (fullm. $^{31}/_{10}$) och till 1653. Den 29 april sistnämnda år beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Östbo och Tveta härad skulle tilldelas assessorn i Göta hovrätt *Jakob Lithman* såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Östbo och Tveta fortforo att utgöra en domsaga även under efterträdaren *Carl Anders Pommerenning* 1655 (fullm. $^{7}/_{7}$) och till 1664, då översten, sedermera generalen *Carl Siöblad* blev häradshövding i Östbo och Västbo, vilka härad härigenom kommo att bilda gemensam jurisdiktion till periodens slut.

Tingsförrättare i Östbo härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Knut Andersson i Åsen	1596—1603
Jöns Jöransson (Lilliesparre)	1604—1614
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1614—1626
Nils Eskilsson i Hult	1627—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^{6}/_{12}$ 1634	1635—1655
Johan Lindelius	1656—1663
Tyres Larsson Tåkenström	1664—1666
Laurentius Krabbe	1667—1680

5. *Västbo härad.*[2]

Tingsplats: Ölmestad.

Västbo (tidigare skrivet Vessbo eller Väsbo) härad var i äldre tid något större än i våra dagar, i det att Källeryds och en del av Åsenhöga socken, som från 1866 räknas till Mo härad, då hörde dit. Häradet synes av ålder hava varit indelat i fjärdingar, som ännu i de äldsta bevarade domböckerna från 1600-talets början fått ett uttryck

[1] Som vikarie tjänstgjorde åtminstone under åren 1590—91 lagläsaren Isak Olsson i Hånger (inom häradet).

[2] *Litteratur:* J. Allvin, Beskrifning öfver Wästbo härad i Jönköpings län (1846); Härenstam, a. a. (1946).

i de s. k. fjärdingstingen. Dessa höllos då omväxlande med de lagliga häradstingen av samme tingsförrättare ehuru å olika platser. Häradstingen höllos »å rättan tingsstad». Fjärdingsting förekommo ännu mot slutet av 1620-talet.

Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var *Petrus Petersson* 1338, som i ett på »Västbo ting» den 20 juni s. å. utfärdat intyg åberopar Tiohäradslagen (»leges decem provinciarum»), som ju gällde på hans tid. Bland hans närmaste medeltida efterträdare märkas väpnaren *Tubbe Eriksson* (fyrdelad sköld) 1381,[1] *Bergulf* 1392—96 och väpnaren *Tord Jönsson* (Bagge) 1400—26 eller möjligen till sin död i början av 1440-talet. För sådant fall har han som substitut anlitat både Magnus Nilsson (sparre) 1414 och Lars Eskilsson (stjärna) 1435—42,[2] vilken åtminstone förstnämnda år omtalas sitta i häradshövdings ställe. Tord Jönsson efterföljdes i sin tur av *Abjörn Gisesson* (sparre över blad) 1447—65, *Jöns Birgersson* (stråle) 1475—89, som bodde inom häradet på sin sätesgård Håkentorp, och *Olof Drake* 1506—18, som var bosatt inom häradet på sätesgården Sundsholm. Under åren 1454—90 omtalas i en rad urkunder även väpnaren Bengt Kämpe som häradshövding i Västbo. Denne får under sådana omständigheter antagas hava varit blott vikarie.

Den 22 oktober 1523 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i häradet *Jöns Larsson* (Bölja)[3] till Eskilstorp och Vallsnäs (båda inom häradet), som innehade ämbetet ännu 1537. Då han 1529 fick motsvarande befattning i Mo, kommo dessa båda härad att för några år utgöra gemensam domsaga. Jöns Larsson efterföljdes i Västbo av fogden *Lars Pedersson* (Hård af Segerstad) 1541, fogden *Jöran Olofsson* (Lilliesparre) 1543—54, *Lars Jönsson* (Bölja) till Vallsnäs 1554 (fullm. $^{4}/_{4}$) och 1555, K. stallmästaren *Jöran Matsson* (Hästesköld) 1561, sedermera ståthållaren på Kalmar *Knut Bengtsson* (Hård af Torestorp) 1562—63, *Jöran Olofsson* (Lilliesparre) ånyo 1567 och till sin död 1569/70, kammarjunkaren *Måns Eriksson* (Ulfsparre) 1570—80, vilken som substitut anlitade lagläsaren Nils Nilsson 1570—75, ryttmästaren *Carl Gustafsson* (Stenbock) 1580 (fullm. $^{27}/_{6}$) och till 1597,[4] vilken som vikarie begagnade lagläsaren Isak Olsson i Hånger

[1] Uppgiften hos C. Stenberg, Om de svenska under-rätternas uppkomst, utveckling och omgestaltning (1878), s. 44, att riksrådet Bengt Filipsson den 2 februari 1361 utnämndes till häradshövding i Västbo, är felaktig. Jfr F. Ödberg, Om den svenske konungens domsrätt II (1875), s. 89, vilken källa missförståtts av Stenberg.

[2] Enligt Berch redan 1427.

[3] Denne hade redan 1512 tjänstgjort som underhäradshövding i häradet.

[4] Den i litteraturen förekommande uppgiften, att Jöran Månsson (Stierna) den 6 november 1583 skulle hava blivit häradshövding i Västbo, beror uppenbarligen på ett misstag.

(Östbo hd)[1] samt kammarjunkaren *Olof Hård* 1598—1622. Sedan *Per Sparre* den 7 mars 1623 förlänats häradshövdingeräntan från Västbo härad, bestämdes med stöd av kungliga brevet den 29 april 1628, att bl. a. samma ränta skulle tillfalla Sparre, som s. å. utnämnts till assessor i Svea hovrätt, i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Efter dennes avsked från hovrätten 1631 övergick förläningen på enahanda villkor i tur och ordning till hans kolleger *Ture Sparre* 1632—33, *Christer Posse* 1634—37, *Erik Eriksson Geete* 1640, *Svante Horn* 1641—45[2] och *Jakob von der Linde* 1647—51. Sedan häradshövdingeräntan under 1652 varit indragen till kronan, överflyttades denna till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 till Göta hovrätts lönestat. Assessorn *Johan Nilsson Hultenius* blev då häradshövding i Västbo men avled samma år, varvid i hans ställe 1654 insattes hans kollega assessorn *Petrus Hansson Dober*, som behöll räntan till sin död 1662. Denne efterträddes av sin son förutvarande lagläsaren i häradet *Jakob Dober*, som erhöll kunglig fullmakt på ämbetet den 23 september sistnämnda år. Som tidigare omtalats beslöt Kungl. Maj:t 1664, att Västbo skulle förenas med Östbo härad till en gemensam domsaga. Häradshövding därstädes blev då översten, sedermera generalen *Carl Siöblad*, som innehade ämbetet till periodens slut.

Tingsförrättare i Västbo härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Christiern Corneliison i Vashult	1598
Jöns Jöransson (Lilliesparre)	1600—1607
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1608—1618
Nils Eskilsson i Hult	1619—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^{6}/_{12}$ 1634	1635—1653
Petrus Dober, häradshövding i häradet	1654—1659
Jakob Dober	1660
Daniel Jöransson Wessman	1661
Petrus Dober, häradshövding i häradet ånyo	1662
Jakob Dober, häradshövding i häradet ånyo	1662—1663
Tyres Larsson Tåkenström	1664—1666
Laurentius Krabbe	1667—1680

6. *Sunnerbo härad.*[3]

Tingsplats: Hamneda, där ting hållits av ålder.

Sunnerbo (tidigare Sunderbo eller Sönderbo) härad hade i äldre tid ungefär samma omfattning som senare. Socknarna voro från bör-

[1] Isak Olsson var gift med en dotter till den förutvarande häradshövdingen Jöran Olofsson (Lilliesparre).

[2] Jfr kungl. brev till Svea hovrätt den 13 augusti 1641. — Horn avled 1645, och påföljande år disponerades räntan av hans sterbhus.

[3] *Litteratur:* Granskog-Ljung-Ödeskog, Boken om Sunnerbo (1926); N. Aschan, Ur Sunnerbo härads domböcker I—III (1935); Härenstam, a. a. (1946).

jan fördelade på åttingar. Av dessa bör Berga åtting, som omfattade fem socknar,[1] särskilt nämnas, enär inom detta område ännu vid början av 1600-talet hållits s. k. åttingsting.[2]

Den äldsta kände häradshövdingen i Sunnerbo var *Karl Knutsson* (sparre) 1372, som åtminstone var bördig från häradet. Han efterträddes av *Erland Algotsson* (sparre) 1379 och denne i sin tur av *Peder Ingolfsson* 1389—1405. Som vikarie tjänstgjorde under åren 1372—94 Sten (Johansson) Foglare i Hå (Hamneda sn). Senare medeltida häradshövdingar i häradet hava varit fogden på Piksborg, väpnaren *Peder Nilsson* (snedbjälke) 1407—08, väpnaren, sedermera riksrådet *Olof Jönsson* (Stenbock, äldre ätten) 1426—45, som bodde inom häradet på sin sätesgård Erikstad, *Sven Erlandsson* 1460, vilken dock möjligen varit blott vikarie, väpnaren *Nils Stolpe* 1475—77, väpnaren *Bonde Olofsson* (Två bjälkar) 1479—92, som bodde inom häradet, där han ägde ett flertal sätesgårdar, *Olof Galle*[3] 1504—07 och väpnaren *Knut Arvidsson* (Drake af Intorp) 1507—16, som var bosatt inom häradet på sätesgården Tofta, även kallad Toftaholm. Under samma tid hava som underhäradshövdingar tjänstgjort Mats Skytte 1408—33 och väpnaren Nils Jönsson 1463—67. Den sistnämnde kallas 1463 efter vanligheten häradshövding, men 1467 upplyses om att han var blott vikarie.

Från början av nya tiden äro att anteckna följande häradshövdingar i Sunnerbo, nämligen *Isak Birgersson* (Halvhjort av Älmtaryd) 1537—47 samt fogden *Lars Pedersson* (Hård af Segerstad) 1547 och till sitt frånfälle 1563. Som vikarie tjänstgjorde 1558 kusinen Knut Bengtsson (Hård af Torestorp). Lars Pedersson efterträddes av *Per Isaksson* (Halvhjort av Älmtaryd) till Äpplaholm 1564, som innehade ämbetet till sin död 1567. Tjänsten sköttes vid denna tid av lagläsaren Christiern Corneliison i Vashult 1564—69. Senare häradshövdingar i Sunnerbo hava varit ryttmästaren *Peder Månsson* (Stierna) 1573—74, ståthållaren på Kronoberg *Claes Bielke* 1574—95, som lät rättskipningen omhänderhavas av lagläsarna Lars Rasmusson i Sjöaryd (Markaryds sn) 1582—92 och Christiern Corneliison i Vashult 1595; hövitsmannen *Peder Christersson* (Siöblad) 1598 och till sitt frånfälle 1603, hovmarskalken *Otto Helmer von Mörner* 1603 och till sin död 1612, kammarjunkaren *Anders Grip* 1612—20, vice

[1] Se härom närmare J. A. Almquist, Lokalförvaltningen II, s. 60.
[2] Jfr J. E. Almquist, Häradstingsprotokollen före 1614 (1945), s. 35 not 17.
[3] Denne, som var ägare till gården Marsholm inom häradet, blev 1507 avsatt av riksföreståndaren Svante Nilsson, emedan han ej åtlytt dennes upprepade befallningar att inställa sig hos honom. Se härom Styffe, Bidrag V, s. 166 och 195; Härenstam, a. a., s. 130.

presidenten i Svea hovrätt *Jakob Jakobsson* (Snakenborg-Bååt) 1621 och till sitt frånfälle 1627 samt statssekreteraren *Johan Adler Salvius* 1627 (fullm. $^{27}/_{4}$) och till sin död 1652.

Salvius efterträddes 1652 (fullm $^{3}/_{9}$) av assessorn i amiralitetskollegium, sedermera i Göta hovrätt *Nils Lindegren*, som den 25 september 1663 erhöll konfirmation på häradshövdingämbetet i form av livstidsförläning. Icke desto mindre ingick Lindegren 1674 till Kungl. Maj:t med ansökan om att få överlåta ämbetet på sin son Anders Lindegren, som i anledning härav erhöll fullmakt häråa den 2 december s. å. Förmodligen hade faderns ansökan berott på att han kände sina dagar räknade och därför ville säkerställa familjen i ekonomiskt avseende. I varje fall har den nya fullmakten sedermera tolkats, som om den icke skulle träda i kraft förrän efter faderns död. I såväl landsböcker som domböcker omnämnes sålunda Nils Lindegren som häradshövding i Sunnerbo ännu 1680, då sonen Anders avled. Fadern ingick då med en ny underdånig ansökan, att svärsonen Hans Håkansson Berghman skulle utses till häradshövding i hans eget ställe, vilket Kungl. Maj:t beviljade genom resolution den 13 april 1680. Eftersom Nils Lindegren levde ytterligare ett år, hann emellertid 1680 års brev icke träda i kraft före periodens utgång.

Tingsförrättare i Sunnerbo härad under tiden 1595—1680 hava varit:

Christiern Corneliison i Vashult	ånyo	1595—1598
Nils Siöblad		1601—1606
Jöns Jöransson (Lilliesparre)		1606—1614
Nils Eskilsson i Hult		1615—1622
Nils Siöblad	ånyo	1623—1630
Nils Eskilsson i Hult	ånyo	1631—1647
Jöns Håkansson i Hult		1648—1658
Nils Lindegren, häradshövding i häradet		1659
Anders Andersson Zoterus		1660—1671
Johan(nes) Torstensson Bergqvist		1672—1676[1]
Nils Lindegren, häradshövding i häradet	ånyo	1677—1680

7. *Uppvidinge härad.*

Tingsplats: Lenhovda, där ting hållits av ålder.

Uppvidinge (tidigare Upvidhinga) härad hade i äldre tid ungefär samma omfattning som i våra dagar. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var efter allt att döma riddaren *Peter Jonsson* (Båt)

[1] Denne tjänstgjorde som protokollförare i häradet ännu 1680.

1287 [?: 1337?], som bodde inom häradet på sätesgården Hovgården.[1] Bland hans medeltida efterträdare märkas väpnaren *Jöns Brudsson* (Lejonansikte) 1358—62, väpnaren *Arvid Bengtsson* (Lejonansikte) 1379, väpnaren *Sune Sunesson* (Sjögle-ätten) 1405—08, som var bosatt inom häradet på sin sätesgård Sjögle, *Sten Sunesson* (Sjögle-ätten) 1448, *Peder Sunesson* (Sjögle-ätten) 1451, som ägde Stubbetorp inom häradet, samt *Sune Jönsson* (Sjögle-ätten) 1474—84, som i likhet med farfadern[2] bodde på sätesgården Sjögle.

Den 28 december 1527 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Uppvidinge fogden *Gabriel småsven*. Samma befattning fingo senare riksrådet *Ture Trolle* till 1537, väpnaren *Erik Månsson* (Ulfsparre) 1537 (fullm. $^{19}/_{9}$) och ännu 1554, fogden *Ulf Persson* (Halvhjort av Flishult) 1556—58 samt ryttmästaren *Nils Persson* (Silfversparre) 1558 (fullm. av hertig Erik $^{13}/_{12}$) och till 1569.[3] Den sistnämnde blev samtidigt häradshövding i Aspelands härad, som emellertid bortföll redan 1560. Senare häradshövdingar i Uppvidinge hava varit sedermera riksrådet *Bengt Ribbing* 1570 och ännu 1592,[4] hovjunkaren *Nils Stake* 1594 (fullm. $^{17}/_{7}$) och ännu 1595,[5] befallningsmannen på Kalmar slott *Olof Stråle* 1597—1614, hovjunkaren *Erik Drake* 1615 och till sin död nästföljande år, löjtnanten *Erik Hand* 1616 (fullm. $^{4}/_{12}$) och till 1620 samt assessorn i Svea hovrätt *Anders Grip* 1620—32. Den sistnämnde, som tidigare varit häradshövding i Sunnerbo, fick till följd av kungliga brevet den 29 april 1628 behålla häradshövdingeräntan från bl. a. Uppvidinge i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Räntan uppbars sedermera på enahanda villkor i tur och ordning av följande assessorer i Svea hovrätt, nämligen *Schering Rosenhane* 1632—34, *Svante Horn* 1635—41, *Carl Henrik Wrede* 1641—42, *Björn Månesköld* 1643 och till sin död 1644, *Gustaf Ribbing* 1646—47 samt

[1] Uppgiften härom har första gången påvisats av P. G. V e j d e, Kronobergs läns herrgårdar (1929), s. 172, vilken har hämtat den ur Uppvidinge härads dombok 1662. Årtalet 1287 utgör förmodligen en felläsning (MCCLXXXVII i st. f. MCCCXXXVII) av vederbörande domhavande. I varje fall torde 1337 vara en rimligare tidsfixering, med hänsyn till att Peter Jonsson synes hava avlidit under 1340-talet. Det uppgives, att han varit gift med Kristina Hemmingsdotter, som senast 1351 gifte om sig med hans efterträdare i ämbetet väpnaren Jöns Brudsson.

[2] Mellanledet representeras förmodligen av den Jöns Sunesson, som finnes omtalad i SMR 127 (1434).

[3] Nils Persson har avfattat Uppvidinge äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{4}/_{5}$ 1560 —$^{15}/_{11}$ 1561).

[4] Enligt P. W i e s e l g r e n, Ny Smålands beskrifning, D. 2, s. 848 uppehölls tjänsten 1570 av Tyke skrivare. År 1573 finna vi i dennes ställe lagläsaren Michel Sigfridsson i Fagerhult, som ännu 1597 förestått rättskipningen inom häradet. Av hans hithörande tingsprotokoll äro dock i behåll endast de från 1573.

[5] Han omtalas i denna egenskap ännu i Smålands handl. (KA) 1598: 11, men i 1597: 13 säges efterträdaren Olof Andersson (Stråle) vara häradshövding, varför den förstnämnda anteckningen får anses bero på felskrivning.

Erik Ribbing 1648—51. Den 20 augusti 1653 förordnade Kungl. Maj:t registratorn i K. kansliet *Johan Håkansson Hult* (sedermera adlad Lillienstrahl) till häradshövding i Uppvidinge. Denne borde hava avgått i och med att landssekreteraren Johan Klint den 13 november 1677 utnämndes till samma befattning. Men Hult fortsatte icke desto mindre att liksom tidigare själv föreslå rättskipningen inom häradet ända till periodens slut. Förklaringen ligger däri, att Klint var svärson till Hult, och den sistnämnde har förmodligen i likhet med sin samtida kollega i Sunnerbo betraktat den nya fullmakten endast som ett medel att även efter sin död tillförsäkra familjen ett årligt underhåll.[1] 1680 års domstolsreform omöjliggjorde dock i sinom tid ett fullföljande av denna plan.

Tingsförrättare i Uppvidinge härad under tiden 1598—1680 hava varit:

Ramund Gunnarsson i Kettilstorp	1598
Olof Stråle, häradshövding i häradet	1599—1600
Hans Eriksson i Rostorp	1601
Anders Svensson (Stråle)	1602
Ubbe Michelsson	1603—1609
Lindorm Stråle	1609—1610
Nils Eskilsson i Hult	1610—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^{6}/_{12}$ 1634	1635—1641
Gudmund (Nilsson) Krook	1642—1656
Johan Håkansson Hult, häradshövding i häradet	1657—1680

8. Konga härad.

Tingsplats: Ryd.

Konga (tidigare Kurunga, Korunga eller Konungz) härad hade i äldre tid ungefär samma omfattning som senare. Den äldsta kände häradshövdingen därstädes omtalas hos STYFFE (s. 206) och hette *Björn Blek[ings]far* 1379. Bland hans medeltida efterträdare märkas *Ture Aslesson* (Snedbjälke av Billa) 1421—24 och dennes son väpnaren *Nils Turesson* 1451—61, som var bosatt inom häradet på sätesgården Billa, väpnaren *Greger Svensson* (sparre) 1474—90, som bodde inom häradet på sätesgården Högnalöv, samt dennes son, väpnaren *Axel Gregersson* (sparre) 1490 (fullm. $^{25}/_{1}$)[2] och ännu 1500, som likaledes hade sin hemvist i Högnalöv.

Den 29 juni 1527 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Konga dåvarande biskopsfogden *Isak Birgersson* (Halvhjort av

[1] I domboken under den 11 mars 1679 omtalas fullmakten innebära, att Klint skulle »succedera» dåvarande häradshövdingen Hult.

[2] Jfr SvJT 1945, s. 277.

Älmtaryd). Han efterföljdes i tur och ordning av *Mats* (Henriksson) *skrivare* i Gemla, fullmakt den 13 augusti 1534,[1] *Olof Håkansson* (Båt av Billa), fullmakt den 19 september 1537, fogden *Jöran Jönsson* (Svan) ännu 1545, då han avled, riksrådet *Ture Trolle* 1545—55[2] samt *Måns Olsson* (två duvor) 1555 (fullm. $^{29}/_{12}$) och till sin död 155(7). Senare häradshövdingar i Konga hava varit fogden *Nils Birgersson* (Rosenquist) 1558, underamiralen *Arvid Trolle* 1558 (fullm. av hertig Erik $^{8}/_{9}$) och till 1563[3] eller snarare till 1564, då han tillfångatogs av danskarna; fogden *Jöns Arvidsson* (Rosenbielke) 1568—73, hövitsmannen på Kalmar slott, sedermera riksrådet *Christiern Gabrielsson* (Oxenstierna) 1576[4] och till sin död 1592, *Åke Åkesson* (Soop) 1593 (fullm. $^{25}/_{1}$) och till 1594, *Erik Gyllenstierna* 1594 (fullm. $^{12}/_{6}$) och till 1597, då han förmodligen lämnade riket, kammarjunkaren *Carl Carlsson* (Gyllenhielm) 1598—99, *Sven* (Abrahamsson) *Somme* 1599 (fullm. $^{22}/_{5}$) och till 1606, ryttmästaren *Otto von Scheiding* 1607—10,[5] översten *Arvid Persson* (Stierna) 1612—16, dåvarande ståthållaren på Kalmar slott *Herman Wrangel* 1617 och till sitt frånfälle 1643 samt kammarherren *Axel Sparre* 1644 (fullm. $^{30}/_{5}$) och ännu 1652.

Den 29 april 1653 bestämde Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Konga skulle för framtiden disponeras av sekreteraren i Göta hovrätt *David Fougman* i form av tillägg i lönestaten. Denne fick behålla räntan, även sedan han 1657 blivit assessor i samma hovrätt. Efter hans död 1665 överläts räntan på hans kollega assessorn *Paul(us) Rudbeck(ius)* (1675 adlad *Rudebeck*), som innehade densamma vid periodens slut.

Tingsförrättare i Konga härad under tiden 1591—1680 hava varit:

Michel Sigfridsson i Fagerhult	1591—1597
Ramund Gunnarsson i Kettilstorp	1598—1607
Peder Andersson i Kalmar	1608—1609
Ubbe Michelsson	1609—1610
Nils Eskilsson i Hult	1610—1647
Gudmund (Nilsson) Krook	1648—1663
Peder Schatelöf	1664—1666
Paul(us) Rudbeck(ius) (adlad Rudebeck), häradshövding i häradet	1667—1680[6]

[1] Enligt SRPerg. 1534 $^{13}/_{1}$ uppehöll han redan då ämbetet.
[2] Jfr kungl. brev den 13 juni 1545.
[3] År 1563 fungerade Mats Henriksson i Gemla som tingsförrättare å hans vägnar.
[4] För honom vikarierade vid nämnda tid förutvarande K. sekreteraren, dåmera lagläsaren Måns Persson Ålänning.
[5] Uppgiften i Smålands handl. (KA) 1608: 11, att häradshövdingeräntan nämnda år uppburits av Hans Åkesson (Soop), torde bero på något missförstånd. Jfr Smålands handl. 1607: 14, 1609: 11 och 1610: 17.
[6] Under åren 1668—74 tjänstgjorde lagläsaren Schatelöf eller Schatelovius (som han stundom kallar sig) omväxlande med häradshövdingen.

9. *Östra härad.*

Tingsplats: Vetlanda, där ting hållits av ålder.

Östra härad, d. v. s. östra delen av Njudung, var i äldsta tid indelat i fyra fjärdingar, vilka torde hava haft betydelse även i judiciellt avseende. Ännu i början av 1600-talet höllos av den ordinarie domhavanden särskilda s. k. fjärdingsting i de olika fjärdingarna. Den äldsta kände häradshövdingen i Östra var *Nils Bengtsson* (Lejonansikte) 1355, som bodde inom häradet troligen på sätesgården Karsnäs.[1] Bland hans medeltida efterträdare märkas *Peter Bonde* 1376, *Petrus Brynolfsson* (båt) 1396, fogden *Brynolf Magnusson* (kluven sköld med trappskurna rutor) 1401—25,[2] *Erik Stensson* 14[46—]48, som lät tjänsten skötas av Störia Olofsson (hammare) 1446—48, *Påvel Jönsson* 1451—55, *Ragvald Matsson* 1477[3] och *Jöns Persson* på Flishult (inom häradet) 1485—1511.[4]

I början av september 1529 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Östra *Bengt Kåre*. Denne efterföljdes i tur och ordning av fogden *Germund Svensson* (Somme) 1537 (fullm. $^{19}/_{9}$) och till sin död 1560,[5] fogden *Johan Siggesson* (Svartingstorps-ätten) 1562, *Lars Lukasson* (halv hjort) 1563—64, f. d. fogden i häradet *Ulf Persson* (Halvhjort av Flishult) 1565—68, ståthållaren *Anders Sigfridsson* (Rålamb) 1573—80, ståthållaren *Arvid Gustafsson* (Stenbock) 1582—88, »herr» *Erik Bielke* »till Rävelsta» 1589—90, kammarrådet *Gustaf Gabrielsson* (Oxenstierna) 1593 (ny fullm. 1594 $^{14}/_{7}$) och till sin död 1597, *Axel Johansson* (Natt och Dag), fullmakt den 21 april 1597 samt *Peder Stolpe* 1598. Som lagläsare i häradet äro under samma tid kända Michel Sigfridsson i Fagerhult 1571,[6] Lars Andersson i Vadstena 1585, Henrik Matsson (Silfverhielm) omkr. 1587, Lars Rasmusson i Sjöaryd 1589—94, Måns Persson Ålänning 1594—95[6] och Lars Heliesson 1597.

[1] År 1357 förekommer i källorna en underhäradshövding i Östra vid namn Lars i Eckerda (Vetlanda sn).

[2] Under hans tid uppträder 1405 en person vid namn Sven Lax, som kallar sig häradshövding i Östra härad. Tvivelsutan var han blott underhäradshövding. Brynolf Magnusson anlitade även andra vikarier, såsom Nils djäkn 1404 och Torkel Johansson djäkn (hjärtformigt blad) 1419—20.

[3] Den sistnämnde hade en sätesgård benämnd Upplanda inom häradet. Jfr De la Gardiska archivet, utg. av P. Wieselgren, D. 3 (1832), s. 149, där namnet »Maton Rafualdi sonn» förekommer i ett tryckt vittnesbrev, hämtat ur Sturarnas kopiebok å Löberöd. Icke desto mindre har W i e s e l g r e n i Ny Smålands beskrifning, D. 3 (1846), s. 176 med åberopande av samma källa fullt riktigt kallat häradshövdingen »Rafwels Mattsson».

[4] Denne har i litteraturen förväxlats med Jöns Persson (Halvhjort) på Rönnäs, som omtalas i källorna 1528—50.

[5] Från hans tid härstamma Östra härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{29}/_{9}$ 1545—$^{24}/_{3}$ 1547).

[6] Dennes tingsprotokoll äro bevarade.

Senare häradshövdingar i Östra hava varit *Nils* (Pedersson) *Siöblad* 1600—05, hovjunkaren *Claes Claesson* (Uggla) 1605—22 samt ståthållaren *Anders Eriksson* (Hästehufvud) 1623 och ännu 1652. Till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 kom Östra att förenas med Norrvidinge till en gemensam domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes har tidigare (ovan s. 331) redogjorts.

Tingsförrättare i Östra härad under tiden 1599—1680 hava varit:

Hans Eriksson i Rostorp	1599—1600
Michel Sigfridsson i Fagerhult	1603—1605
Peder Andersson i Kalmar	1605
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1608—1610
Michel Sigfridsson i Fagerhult ånyo	1610—1614
Lindorm Stråle	1614—1622
Ambjörn Jakobsson (Västgöte) ånyo	1623—1624
Nils Albrektsson i Eksjö	1624—1630
Nils Eskilsson i Hult	1630—1641
Gudmund (Nilsson) Krook, GHKonst. $^{7}/_{6}$ 1641	1642—1653
Erik Drysenius, häradshövding i häradet[1]	1653—1660
Nils Zachrisson	1661—1672
Samuel Lothigius	1673—1675
Israel Collin	1676—1678
Samuel Fougman, häradshövding i häradet	1678—1680

10. *Västra härad.*

Tingsplats: Eksjöhovgård (av ålder), sedermera Sävsjö.

Västra härad, d. v. s. västra delen av Njudung, befinnes under 1500-talet vara indelat i ej mindre än sex fjärdingar, vilka haft en viss betydelse även i judiciellt avseende. Ännu i början av 1600-talet höllos sålunda stundom ting med en eller två fjärdingar som tingslag. Benämningen fjärdingsting förekommer dock icke längre i de bevarade domböckerna, som börja först 1610 (jfr Östra härad). Under åren 1570—1618 ingingo några av häradets socknar i grevskapet Västervik och Stegeholm.

Den äldsta kände häradshövdingen i Västra var *Karl Magnusson* (halv lilja) 1353—66. Bland hans närmaste efterträdare märkas väpnaren *Peder Virske* 1368—80, väpnaren *Magnus Pedersson* 1386, vilken som substitut anlitade en f. d. kyrkoherde i Hylletofta socken

[1] Som protokollförare och kontrasignant tjänstgjorde under åren 1654—58 lagläsaren Jöns Håkansson i Hult.

vid namn Sigmund,[1] *Sigmund Sigvidsson* (lilja) 1393—1408, som bodde inom häradet på sätesgården Böllingetorp,[2] väpnaren *Johan Helgesson* (behornat djur) 1416—17, som var bosatt inom häradet på sin sätesgård Björnskog, sedermera riddaren *Broder Svensson* (halv måne och halv lilja) 1419—20 samt *Nils Gregersson* (Stierna) 1429—31.[3] Huruvida *Magnus Vilkinsson*, som under åren 1437—38 omtalas som häradshövding i Västra, verkligen innehaft ämbetet eller om han blott tjänstgjort som vikarie är ej så lätt att avgöra. Vad som talar emot, att denna tämligen okända person efterträtt Nils Gregersson, är förhållandet, att dennes son väpnaren *Måns* (Magnus) *Nilsson* (Stierna) åtminstone under åren 1451—82 förekom som häradshövding i häradet, och att denne åter efterföljdes av sin son väpnaren *Peder Månsson* (Stierna) 1492—1518.[4] Den sistnämnde bodde inom häradet på sin sätesgård Säby.[5]

Den 18 maj 1530 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Västra väpnaren *Joen* (Jöns) *Olofsson* (Lilliesparre), som innehade ämbetet ännu 1537. Han efterträddes i tur och ordning av ryttmästaren *Nils Persson* (Silfversparre) 1545—56, riksrådet *Svante Sture* 1560, som lät sig företrädas av lagläsaren Nils Nilsson, Erik XIV:s hovmästare *Christer Persson* (Halvhjort av Flishult) 1564—68, *Sven Ribbing* 1573 och till sin död 1577, hovjunkaren *Christer Claesson* (Horn) 1578—79, hovjunkaren *Seved* (Svensson) *Ribbing* 1582 och till sitt frånfälle 1613,[6] dåvarande kammarjunkaren, sedermera riksrådet *Lars Sparre* 1614 och till sin död 1644 samt sekreteraren i riksarkivet *Israel Israelsson* (1646 adlad *Lagerfelt*) 1644 (fullm. $^{24}/_{12}$) och ännu 1652.

Den 29 april 1653 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingerän-

[1] Att denne icke är identisk med den följande häradshövdingen framgår av SRP 2271, där prästen Sigmund omtalas utfärda ett fastebrev den 13 oktober 1386, varvid bland fastarna uppräknas förutom den föregående häradshövdingen Peder Virske bland andra även Sigmund i Böllingetorp. Prästen kallar sig vid detta tillfälle häradshövding i Njudung, vilket föranlett S t y f f e till antagandet, att Västra och Östra härad då varit förenade till en domsaga. Detta är dock föga sannolikt. Jfr SRP 2655, där samma uttryck förekommer.

[2] Då väpnaren Lars Haraldsson (båt) under åren 1406—10 omtalas som häradshövding i Västra, får detta, med hänsyn till att Sigmund Sigvidsson ännu 1408 i två diplom gives samma titel, anses betyda, att den förstnämnde varit blott underhäradshövding.

[3] Enligt B e r c h skulle Broder Svensson varit häradshövding ännu 1424, följd av Nils Gregersson 1425.

[4] Under mellantiden (1485) vikarierade häradshövdingen i Östra Jöns Persson på Flishult.

[5] Huruvida hans ovan omtalade förfäder ävenledes haft Säby till sätesgård, vilket i litteraturen utan vidare påstås, är en fråga, som i följd av bristen på säkra källor tills vidare ej kan besvaras.

[6] Att döma av uppgifter i senare domböcker har brodern Peder Ribbing upphållit tjänsten dels 1577 och dels 1587.

torna från Västra och Mo härad skulle tilldelas assessorn i Göta hovrätt *Arvid Lilliesparre* såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Efter dennes död 1656 erhöll assessorn *Hans Kyle* påföljande år samma räntor, vilka han lyckades behålla till sin död vid årsskiftet 1672/73, trots att han 1668 avstått assessoratet till sin måg Johan Stierna. Den 16 februari 1673 utfärdade Kungl. Maj:t fullmakt åt aktuarien i Göta hovrätt *Daniel Jöransson Wessman* att vara häradshövding i Västra och Mo härad, vilket ämbete denne innehade vid periodens slut.

Tingsförrättare i Västra härad under tiden 1600—60 hava varit:

Knut Andersson i Åsen	1601—1602
Michel Sigfridsson i Fagerhult	1603—1604
Lars Michelsson (Hälsing) i Finnekumla	1605—1613
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1614—1616
Joen Larsson i Herrtorp	1617—1618
Ambjörn Jakobsson (Västgöte) ånyo	1619
Lindorm Stråle	1620—1623
Nils Albrektsson i Eksjö	1624—1630
Nils Eskilsson i Hult	1631—1640
Anders Andersson Zoterus	1641—1651
Johan Lindelius	1652—1656
Anders Andersson Zoterus ånyo	1657—1673
Daniel Jöransson Wessman, häradshövding i häradet	1674—1680

II. *Tveta härad.*

Tingsplats: Rogberga, sedermera vid Jönköping.

Tveta härad har under tidernas lopp icke undergått någon nämnvärd förändring med hänsyn till omfattningen. De äldsta kända häradshövdingarna i häradet voro riddaren *Trotte Petersson* (Ekaätten) 1353, vilken som substitut anlitade en person vid namn Finvid, och *Karl Lange* 1380—1416, vilken förde en femuddig stjärna i vapnet. Som den sistnämndes vikarier tjänstgjorde Håkan Kalfvor 1389 och Toste Bovastesson (fisk) 1406—12. Under åren 1432—34 var häradet förenat med Vista till en domsaga med *Nils Matsson* (tre bjälkar) som gemensam häradshövding. År 1442 nämnes visserligen väpnaren *Esbjörn Eskilsson* som häradshövding endast i Tveta, men 1482—94 var häradet ånyo förenat med Vista, under vilken tid *Magnus Sunesson* var häradshövding därstädes.[1] Den 15 september 1515 omtalas

[1] Häradshövdingen i Östbo Håkan Bengtsson (bölja) vikarierade 1486 i hithörande domsaga, enligt vad som framgår av SRPerg. s. å. $^{28}/_{11}$. År 1492 omtalas Bengt Abjörnsson (Liljesparre av Händelö) såsom tjänstgörande tingsförrättare i Vista. — Magnus Sunesson var förmodligen häradshövding i Tveta (men ej i Vista) redan 1480 att döma av SRPapp. 1480 $^{3}/_{1}$, om det får antagas, att »Magnus Nielson» där är felskrivning för Magnus Sunesson. En dylik felskrivning kan lätt förklaras av förhållandet, att den dåtida häradshövdingen i Västra härad hette Magnus Nilsson.

borgmästaren i Jönköping *Germund Svensson* som fungerande häradshövding i Tveta. Vid tillfället i fråga hölls häradstinget i Jönköping.

Den 26 juni 1529 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Tveta fogden *Nils Bagge*. Sedan denne avlidit 1530, sattes i hans ställe den 14 september s. å. fogden *Esbjörn skrivare* (adlad Bock af Näs), som tidigare erhållit motsvarande befattning i Södra Vedbo, med vilket härad Tveta härigenom kom att bilda gemensam domsaga. Till denna kom under åren 1534—47 att räknas även Norra Vedbo. När sambandet mellan häradena upplöstes är icke bekant. Förmodligen bör det hava skett någon gång mellan 1547 och 1553. Påföljande år omtalas i varje fall som häradshövding blott i Tveta en viss *Peder Nilsson*, som möjligen är identisk med den förutvarande fogden i Jönköpings län med samma namn. Åren 1557—63 förekommer å andra sidan *Erik Månsson* (Ulfsparre) såsom häradshövding i såväl Tveta som Vista, och enligt ett häradshövdingeregister från 1568 (i KA) skulle han nämnda år hava efterträtts i båda häradena av *Erik Gustafsson* (Stjärnbjälke).

Senare häradshövdingar enbart i Tveta hava varit den nyssnämnde *Erik Gustafsson* 1569 (ny fullm. $^{12}/_{1}$) och till sin död senast 1578, sedermera ståthållaren *Peder Ribbing* 1578 och till sitt frånfälle 1604, hovmästaren *Christoffer von Scheiding* 1605 och till sin död 1617 samt hovjunkaren *Stellan von Mörner* 1618—20. Sedan assessorn i Svea hovrätt *Olof Nilsson* 1620 efterträtt den sistnämnde, förlänades honom genom kungl. brevet den 29 april 1628 häradshövdingeräntan från bl. a. Tveta på nytt men denna gång i form av lönetillägg i hovrättsstaten. År 1642 tog han avsked från hovrätten, och räntan övergick då i tur och ordning till hans kolleger *Carl Olofsson Rosing* 1643—47 och dennes son *Carl Rosinger* (adlad *Rosenstielke*) 1648 och ännu 1652. Den 29 april påföljande år beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från Tveta och Östbo skulle tilldelas assessorn i Göta hovrätt *Jakob Lithman* såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Tveta och Östbo fortforo att utgöra en domsaga även under efterträdaren *Carl Anders Pommerenning* 1655 (fullm. $^{7}/_{7}$) och till 1664, då det sistnämnda häradet bortföll. Pommerenning efterföljdes 1666 i Tveta av ryttmästaren *Erik Hård* (af Segerstad). Denne erhöll genom kungliga brevet den 2 november 1671 tillstånd att byta domsaga med häradshövdingen i Gäsene härad *Olof Gammal* (sedermera adlad Ehrencrona), men 1675 gick bytet åter, och *Erik Hård* inträdde då på nytt som häradshövding i Tveta, vilket ämbete han sedermera behöll till periodens slut.

Tingsförrättare i Tveta härad under tiden 1600—80 hava varit:

Knut Andersson i Åsen	—1605†
Daniel Tomasson	1605—
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1607—1626
Erik Larsson i Getteryd	1630—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^{6}/_{12}$ 1634	1635—1655
Johan Lindelius	1656—1666
Tyres Larsson Tåkenström	1667—1668
Johan Lindelius ånyo	1669—1671
Olof Gammal, häradshövding i häradet	1672—1673
Nicolaus Sparrman	1676—1677
Olof Sandberg	1678—1680

12. Mo härad.[1]

Tingsplats: Unnaryd, senare Mulseryd eller Ry.

Mo härad hade under medeltiden tolv socknar, som på 1560-talet reducerats till åtta. Först 1866 (jfr kungl. brev 1865 $^{29}/_{12}$) återställdes häradet ungefär i sitt ursprungliga skick, i det att då Bondstorps, Åsenhöga och Källeryds socknar överfördes dit från Östbo och Västbo härad. Från medeltiden är endast en häradshövding i häradet känd, nämligen väpnaren *Nils skrivare* 1488—91.

Den 22 juni 1529 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Mo *Jöns Larsson* (Bölja). Enär denne tidigare erhållit en motsvarande befattning i det närbelägna Västbo, kommo dessa härad att härigenom bilda en gemensam domsaga åtminstone till 1537. Vid sistnämnda tidpunkt var han dessutom även lagman i Tiohärads lagsaga. Senare häradshövdingar i Mo hava varit *Henrik Tysk* 1540—42, ståthållaren *Sten Eriksson* (Leijonhufvud) 1559—67, som lät tjänsten uppehållas av Sven Jönsson skrivare, fogden *Måns Persson* 1568 (fullm. $^{30}/_{8}$) och ännu 1573,[2] fogden *Olof Arvidsson* (Rosenbielke) 1577—95,[3] fogden *Knut Knutsson* (?Hand) 1601 samt fogden vid Tabergs bruk *Niklas Nilsson* 1604 (fullm. $^{7}/_{1}$) och till 1608. Sedan häradshövdingeräntan från Mo under åren 1609—20 varit anslagen till Jönköpings slott och sålunda kronan behållen, förlänades den från och med 1621 åt vice fiskalen, sedermera advokatfiskalen i Svea hovrätt *Andreas Bergius*. Då denne 1638 lämnade hovrätten, övergick räntan till hans efterträdare därstädes advokatfiskalen *Samuel Kylander*, som likväl inom kort fick avstå den åt vice fiskalen *Nils Nilsson Lindegren* 1643 (fullm. $^{22}/_{7}$) och till 1652. Från 1653 och till periodens slut

[1] *Litteratur:* J. Allvin, Beskrifning öfver Mo samt N:a och S:a Wedbo härader (1857).

[2] År 1575 tjänstgjorde som lagläsare i häradet Nils Nilsson.

[3] Sistnämnda år omtalas lagläsaren Lars Heliesson hava hållit ting i häradet.

hade Mo samma häradshövdingar som Västra härad. För dessa har tidigare (ovan s. 345 f.) redogjorts.

Tingsförrättare i Mo härad under tiden 1600—80 hava varit:

Knut Knutsson, häradshövding i häradet	1601
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1607—1623
Erik Larsson i Getteryd	1624—1634
Anders Andersson Zoterus, SHKonst. $^{6}/_{12}$ 1634	1635—1653
Arvid Lilliesparre, häradshövding i häradet	1654
Johan Lindelius	1655—1656
Anders Andersson Zoterus ånyo	1657—1672
Daniel Jöransson Wessman, häradshövding i häradet	1673—1679
Laurentius Krabbe	1680

13. Vista härad.[1]

Fast tingsplats saknas.

Vista (tidigare Vists) härad omfattade i äldre tid liksom senare de tre socknarna Gränna, Skärstad och Ölmstad utmed sydöstra stranden av Vättern jämte Visingsö. Från 1562 och till periodens slut undergick häradet en successiv förminskning genom tillkomsten av grevskapet Visingsborg. Detta omfattade till en början Visingsö, ökades 1569 med Gränna socken och utsträcktes sedermera till att omfatta även Skärstads och Ölmstads socknar. Häradets äldsta kände häradshövding var fogden *Esbjörn Kristiernsson djäkn* (två hjorthorn) 1411, som lät tjänsten uppehållas av Bengt Perzing. Bland häradshövdingens medeltida efterträdare märkas *Nils Matsson* (tre bjälkar) 1432—34, som samtidigt innehade motsvarande befattning i Tveta, *Lars Nilsson* 1462, väpnaren *Birger Körning* 1470—74, som bodde inom häradet på sätesgården Hövik, samt väpnaren *Lars Svensson* (Bölja) 1480. Under åren 1482—94 var Vista ånyo förenat med Tveta till en domsaga under *Magnus Sunesson* som gemensam häradshövding.[2]

Den 14 oktober 1532[3] förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Vista fogden *Påvel Birgersson* (Halvhjort av Älmtaryd). Denne efterträddes 1537 (fullm. $^{23}/_{7}$) av väpnaren *Erik Månsson* (Ulfsparre), som 1557—63 kallas häradshövding i Tveta och Vista.[4] Som tidigare om-

[1] *Litteratur:* J. Allvin, Beskrifning öfver Wista härad uti Jönköpings län (1859); E. Sandgren och C. Wikmar, Vistabygden. Blad ur Vista härads historia (1941).

[2] Ang. dennes vikarie se ovan s. 346.

[3] Fullmakten är i det tryckta registraturet infört även under datumbeteckningen »omkring den 29 juli».

[4] Från 1551 var samme person en kortare tid häradshövding även i det närbelägna Norra Vedbo härad. Som hans vikarie i Vista fungerade 1546 dåvarande häradshövdingen i Norra och Södra Vedbo samt Tveta Esbjörn Torkelsson skrivare (Bock af Näs).

nämnts synes även efterträdaren *Erik Gustafsson* (Stjärnbjälke) haft motsvarande befattning i båda häradena. Men från 1569 bilda dessa ånyo särskilda jurisdiktioner.[5] Sannolikt har då *Olof Bengtsson* förordnats till häradshövding i Vista, ehuru belägg härför saknas före 1573. Han innehade ämbetet ännu 1587[1] men hade 1589 ersatts av *Seved Ribbing*. Därefter följde *Arvid Pedersson* (Kåse) 1595—1609, *Sten Claesson* (Böllja) 1612 och *Lars Sparre* 1614. Under åren 1616—27 var häradshövdingeräntan från Vista, vilket då omfattade endast Ölmstads socken, anslagen åt Jönköpings slott och sålunda kronan behållen. Men den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från de behållna delarna av häradet skulle disponeras av Svea hovrätt i form av lönetillägg åt assessorn *Jonas Pedersson*, som emellertid påföljande år fick utbyta denna mot motsvarande ränta från Lyhundra härad (Uppl.). Han efterföljdes i Vista av arrendatorn *Jöran Sylvestersson* 1631—35 och fogden *Måns Jönsson* 1636. År 1645 synes Ölmstads socken i form av särskilt tingslag hava varit förenad med Tveta härad under häradshövdingen *Carl Olofsson Rosing*. Men kort därefter (1646) införlivades socknen i judiciellt avseende med Visingsborgs grevskap. Härigenom hade hela Vista härad kommit att räknas dit, och detta förhållande ägde bestånd ända till periodens slut, då häradet i samband med indragningen av grevskapet ånyo lades under kronan.

Tingsförrättare i Vista härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Lars Jonsson d. ä. i Herrtorp[2]	1596—1599
Arvid Pedersson (Kåse), häradshövding i häradet	1601
Jöran Jönsson	1602
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1619—1625
Erik Larsson i Getteryd	1626—1636
Anders Andersson Zoterus	1637—1645
Lars Jonsson d. y.[3]	1646—1660
Tyres Gunnarsson	1660—1680

14. Norra Vedbo härad.[4]

Tingsplats: Åby, sedermera (från 1662) Säthälla.

Norra och Södra Vedbo härad bildade intill mitten av 1400-talet ett enda häradshövdingedöme under benämningen Vedbo (Vidhbo)

[1] Under åren 1586—88 tjänstgjorde fogden Knut Andersson i Åsen som tingsförrättare i häradet.

[2] Denne var samtidigt domhavande i Visingsborgs grevskap.

[3] Denne, som sedermera adlades med namnet Lagerberg, hade alltsedan februari 1640 varit domhavande i Visingsborgs grevskap.

[4] *Litteratur:* S. Pira, Tingsställena i Norra Vedbo härad (1948).

[5] År 1570 tjänstgjorde som lagläsare i Vista härad Nils Nilsson.

härad med tingsställe i Bredestad. Häradshövdingar därstädes hava varit riddaren *Johan Knutsson* (Lejonörn) 1352, som bodde på sätesgården Aspenäs i Ydre härad, *Peder Ragvaldsson* 1354—56, som ägde gården Sjöryd i Flisby socken (Södra Vedbo hd),[1] riddaren *Mats Gustafsson* (Sparre) 1398—1406 eller förmodligen till sin död 1419. Om detta är riktigt, hava Magnus Trottesson 1406, Birger i Gummarp 1409 och Johan Håkansson 1411 varit hans vikarier. Som hans närmaste efterträdare kan då antecknas sedermera riksrådet *Filip Bonde* 1421—39, som var bosatt inom häradet på sin gård Bordsjö.[2]

Den exakta tidpunkten då Vedbo sönderföll i två domsagor är icke bekant. Man vet blott, att den måste hava inträffat någon gång mellan 1439 och 1451.[3] Vissa tecken tyda på att Norra och Södra Vedbo åtminstone från århundradets början kommit att utgöra särskilda tingslag, varigenom den slutliga separationen underlättats. Tingen höllos sålunda från början som nämnt i Bredestad, men 1411 även i Eksjö, vilket senare blev tingsplats för Södra Vedbo härad.

Den äldsta kände häradshövdingen i Norra Vedbo härad var väpnaren *Magnus Bonde* 1461—74, som i likhet med fadern bodde inom häradet på sätesgården Bordsjö. Enär han levde ännu vid början av 1490-talet, är det intet som hindrar, att han ända till dess innehaft ämbetet. År 1474 omtalas som hans vikarie väpnaren Abraham (Svensson) Somme.[4]

Den 22 oktober 1523 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Norra Vedbo en viss Jöns Påvelsson. Förmodligen är Jöns här felskrivning för Måns, och i så fall är personen i fråga identisk med väpnaren *Måns Påvelsson* (Ulfsparre), som f. ö. redan 1520 bevisligen innehaft ämbetet. År 1534 (fullm. $^{13}/_{8}$) och ännu 1547 omtalas fogden *Esbjörn skrivare* (adlad Bock af Näs) som häradshövding i häradet. Detta betyder, att Norra Vedbo under nämnda tid i judiciellt avseende var förenat med Södra Vedbo och Tveta härad (jfr ovan s. 347). Den 20 eller 21 februari 1551 erhöll väpnaren *Erik Månsson* (Ulfsparre) kunglig fullmakt som häradshövding i Norra Vedbo. Enär han då innehade motsvarande befattning i Vista, kommo dessa härad därigenom att under en kortare tid bilda gemensam domsaga. Han efterträddes förmodligen redan före 1553 i Norra Vedbo av fogden *Germund Svensson* (Somme), som i varje fall innehade ämbetet 1557 och till

[1] Under åren 1381—86 fungerade Håkan djäkn som underhäradshövding i Vedbo.

[2] Sistnämnda år tillsatte marsken Karl Knutsson en särskild domhavande vid namn Önder Larsson (sparre) i Störestorp (Tveta hd) för att döma i ett mål, där den ordinarie häradshövdingen var kärande och sålunda jävig som tingsförrättare.

[3] Se J. Silfving, Eksjö, D. 2: 1 (1949), s. 13. Jfr Dens., Från norra Smålands medeltid (1952), s. 16.

[4] Enligt Berch redan 1470.

sin död i januari 1560, och denne i sin tur av fogden *Joen Carlsson* (blå falk), som erhöll kunglig fullmakt härå den 27 februari s. å. och sedermera kvarstod till sitt frånfälle 1568. Tjänsten uppehölls 1557 och ännu 1565 av f. d. fogden Christer Persson (Halvhjort av Flishult), som avfattat häradets äldsta bevarade tingsprotokoll (från 1565).

Under åren 1570—1618 voro såväl Norra som Södra Vedbo berövade vissa områden, vilka istället tillförts Västerviks och Stegeholms grevskap.[1] Till följd härav kommo under nämnda tid vad som fanns kvar av de båda häradena att förenas till en domsaga. Häradshövdingar därstädes hava varit fogden *Lars* (Jönsson) *Toprider* 1570—83,[2] som åtminstone under åren 1579—82 lät tjänsten skötas av lagläsaren Sven Esbjörnsson (Bock af Näs), *Håkan Knutsson* (Hand) 1585 (fullm. $^{14}/_{5}$) och ännu 1592,[3] befallningsmannen på Stockholms slott *Tönne Jöransson* (Gyllenmåne) 1595 (fullm. $^{30}/_{7}$) och ännu 1609 samt ryttmästaren *Otto von Scheiding* 1614—20.

Sedan Norra Vedbo från sistnämnda år ånyo blivit särskild domsaga, tillsattes som dess häradshövding assessorn i Svea hovrätt *Lars Skytte* 1620—27. Den 29 april 1628 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Norra Vedbo skulle för framtiden tilldelas vice presidenten i samma hovrätt såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Till följd härav hava följande i tur och ordning innehaft räntan, nämligen *Bror Andersson* (Rålamb) 1628—30, *Åke Axelsson* (Natt och Dag) 1630—33, *Carl Horn* 1633 och till sin död 1638[4] samt *Lars Sparre* 1640—41. År 1642 gavs samma ränta åt revisorn i kammarrevisionen *Peder Andersson Törnsköld*, och, sedan denne i slutet av samma år avlidit, åt kamreraren i krigskollegium *Simon Simonsson Snare* (1645 adlad *Rosenberg*). Denne erhöll fullmakt som häradshövding i häradet den 7 januari 1643 och innehade ämbetet ännu 1652.

Till följd av kungliga brevet den 29 april 1653 kommo Norra och Södra Vedbo att ånyo förenas till en domsaga, som denna gång ägde bestånd ända till periodens slut. Häradshövding därstädes blev till

[1] Grevskapet hade till en början sin särskilda tingsförrättare. Som sådan uppträdde 1573 *Sven* (Abrahamsson) *Somme* till Näs, då han ($^{31}/_{8}$) å grevinnan Märta Leijonhufvuds vägnar höll ting med allmogen i Södra Vedbo. Senare kom lagläsaren att bliva gemensam, såsom t. ex. 1614—15, då Ambjörn Jakobsson skötte rättskipningen i såväl grevskapet som Norra och Södra Vedbo.

[2] Från åren 1571—72 äro bevarade tingsprotokollen för Södra Vedbo, vilka äro avfattade av lagläsaren Michel Sigfridsson i Fagerhult. Denne tjänstgjorde förmodligen samtidigt i Norra Vedbo, ehuru protokollen för detta härad gått förlorade.

[3] År 1591 tjänstgjorde som hans vikarie lagläsaren Hans Eriksson i Rostorp och 1592 lagläsaren Lars Heliesson.

[4] År 1639 uppbars häradshövdingeräntan från Norra Vedbo av Horns sterbhus.

en början assessorn i Göta hovrätt *Petrus Hansson Dober*, som erhöll häradshövdingeräntan i form av lönetillägg i hovrättsstaten. Redan påföljande år (1654) befinnes emellertid räntan på enahanda villkor hava överflyttats på hans kollega, assessorn *Mathias Brunsberg*, som behöll densamma till sin död 1665. Senare häradshövdingar i domsagan hava varit generalmajoren *Erik Drake* 1666 och till sitt frånfälle 1673[1] samt statssekreteraren *Johan Olivecrantz* 1673 med fullmakt $^{29}/_{3}$ (ej $^{29}/_{5}$) och till periodens slut.

Tingsförrättare i Norra Vedbo härad under tiden 1596—1680 hava varit:

Jöns Bosson i Syreda	1596—1597
Hans Eriksson i Rostorp ånyo	1600—1601
Michel Sigfridsson i Fagerhult ånyo	1603—1604
Ambjörn Jakobsson (Västgöte)	1607—1618
Lindorm Stråle	1619—1623
Nils Albrektsson i Eksjö	1624—1630
Hans Matsson i Ljungby	1630—1632
Erik Larsson i Getteryd	1632—1636
Anders Larsson, GHKonst. $^{10}/_{11}$ 1636[2]	1637—1653
Mathias Brunsberg, häradshövding i häradet	1654—1664
Johan Danielsson Liljetinus	1665—1666†
Johan Lindelius	1666—1672
Samuel Lothigius	1673—1680

15. Södra Vedbo härad.[3]

Tingsplats: Eksjö.

Det har tidigare (ovan s. 350) omtalats, hur Södra Vedbo i äldsta tid tillsammans med Norra Vedbo bildat ett enda häradshövdingedöme, och att småningom detta fördelats på två tingslag, som slutligen vid mitten av 1400-talet helt separerat från varandra. Häradshövding i Södra Vedbo blev förmodligen då *Sven Håkansson*, vilken i varje fall 1462 omtalas som sådan. Av hans medeltida efterträdare är endast en känd, nämligen *Peder Eriksson* 1470—92.

Den 29 juli 1527 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i häradet fogden *Esbjörn skrivare* (adlad Bock af Näs), som innehade

[1] Ang. hans pantsättning av häradshövdingeräntan se närmare J. A. Almquist, Sommesläktens Göberga (i »Från Sommebygd till Vätterstrand»), 3 saml., 1948), s. 79.

[2] Häradshövdingen i Södra Vedbo Claes Horn (jfr nedan) avsatte Anders Larsson 1647, men till följd av Göta hovrätts skrivelse den 30 juni s. å. tvangs han att återtaga honom. Detta motiverades med, att hovrätten tillsatt honom genom sitt konstitutorial, varför häradshövdingen ej ansågs kunna ensidigt uppsäga lagläsaren. Jfr S. Petrén, i Rättshistoriska studier I, s. 29.

[3] *Litteratur:* Se ovan under 12. Mo härad.

ämbetet ännu 1553. Med tiden erhöll denne som förut nämnts motsvarande befattningar i Tveta och Norra Vedbo, med vilka härad Södra Vedbo alltså under några år kom att bilda gemensam domsaga. Han efterträddes i Södra Vedbo av fogden *Erik Andersson* 1556, och sedan denne avlidit två år senare, sattes i hans ställe fogden *Christoffer Olsson* 1558 (fullm. $^{2}/_{4}$) och ännu 1568.

Ovan (s. 352) har omtalats, hurusom delar av Södra och Norra Vedbo under tiden 1570—1620 varit förenade till en domsaga, medan övriga delar varit införlivade med Västerviks och Stegeholms grevskap, som likväl upphörde redan 1618. För häradshövdingarna i denna domsaga har också där redogjorts. Efter domsagans upplösning blev ryttmästaren *Claes Christersson* (Horn af Åminne) häradshövding i Södra Vedbo 1620—23, då han emellertid fick vika för översten *Fritz Rosladin* 1623 (fullm. $^{4}/_{5}$) och ännu 1624. År 1625 finna vi likväl *Claes Christersson* på nytt som häradshövding i häradet, vilket ämbete han denna gång innehade till sin död 1651, varefter hans sterbhus fick rätt till ett nådår. Den 29 april 1653 förenades Södra och Norra Vedbo ånyo till en domsaga, som ägde bestånd till periodens slut. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 352 f. redovisat.

Tingsförrättare i Södra Vedbo under tiden 1596—1680 hava varit desamma som i Norra Vedbo (jfr ovan s. 353).

B. Tiden efter 1680.

1. Allbo m. fl. härad.

Vid periodens början voro Allbo, Norrvidinge och Kinnevalds härad förenade till en domsaga,[1] som från mitten av 1800-talet kom att benämnas Västra Värends domsaga. Den bestod då av tre tingslag, nämligen Allbo härad med tingsställe i Alvesta, Norrvidinge härad med tingsställe i Tjureda och Kinnevalds härad med tingsställe i Jät. Den 29 maj 1891 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att Norrvidinge och Kinnevald från och med 1892 skulle bilda särskild jurisdiktion under benämningen Mellersta Värends domsaga. Med stöd av kungliga brevet den 25 oktober 1918 förenades från påföljande års ingång Kinnevald och Norrvidinge till ett tingslag med tingsställe i Växjö.

Häradshövdingar i Allbo m. fl. härad (sedermera Västra Värends domsaga) hava hittills varit:

Johan Michelsson, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1687	**D. 62.**
Jonas Nyman[2]	1688—1718	
Lars Bex, fullm. $^{13}/_{8}$ 1719	1719—1745†	
Carl Christoffer Dahlström, fullm. $^{19}/_{2}$ 1746	1746—1758†	
Johan Fredrik Wesslo, fullm. $^{4}/_{5}$ 1759	1759—1772†	
Jakob Henrik Kugelberg, fullm. $^{6}/_{5}$ 1772	1772—1804†	
Vilhelm Klinteberg (adlad af Klinteberg), fullm. $^{29}/_{3}$ 1805	1805—1812	
Andreas Magnus af Klinteberg, fullm. $^{17}/_{12}$ 1812	1812—1860†	
Fredrik Magnus Wahlbom, fullm. $^{29}/_{12}$ 1860	1860—1871†	
Carl Hasselrot, fullm. $^{16}/_{2}$ 1872	1872—1890†	
Carl Fredrik Miles Fleetwood, fullm. $^{18}/_{12}$ 1891	1892—1903	
Carl Thorsten Blix, fullm. $^{27}/_{5}$ 1904	1904—1924	
Gustaf Alfred Casimir Lindwall, fullm. $^{25}/_{7}$ 1924	1924—1946	
Johan Wilhelm Arnold Herrlin, fullm. $^{25}/_{10}$ 1946	1947—	

Häradshövdingar i Mellersta Värends domsaga hava hittills varit:

Reinhold Mathias Hasselrot, fullm. $^{18}/_{12}$ 1891	1892—1922	**D. 63.**
Sven Bellinder, fullm. $^{28}/_{1}$ 1923	1923—1933	
Göran Jakob Theodor Tersmeden, fullm. $^{12}/_{10}$ 1933	1933—	

[1] Under tiden 1692—1815 begagnades som häradshövdingeboställe i domsagan i mtl *Karsahult* n:o 1 i Almundsryds socken (Kinnevalds hd).

[2] Fullmakten, vars datum är okänt, upplästes vid tinget i Allbo härad den 22 februari 1687 och innehöll förbehåll för Johan Michelsson att fortfarande uppehålla tjänsten, så länge krafterna stodo bi. Nyman tillträdde därför icke ämbetet förrän påföljande år.

2. *Östbo m. fl. härad.*

Östbo och Västbo bildade vid periodens början en domsaga tillsammans med Sunnerbo härad.[1] Med stöd av kungliga brevet den 23 april 1779 utbröts s. å. det sistnämnda häradet för att bilda särskild jurisdiktion. Östbo och Västbo domsaga bildade då tvenne tingslag, Östbo med sitt urgamla tingsställe i Värnamo och Västbo med sitt gamla tingsställe i Ölmestad, efter 1918 flyttat till Reftele. Dessa tingsställen begagnas alltjämt alternerande, ehuru domsagan från och med 1948 kommit att utgöra ett tingslag.[2] Sunnerbo domsaga har tingsplatsen förlagd till Ljungby, som varit häradets tingsställe alltsedan slutet av 1600-talet.[3]

Häradshövdingar i Östbo m. fl. härad (sedermera Östbo och Västbo domsaga) hava hittills varit:

D. 64.

Nils Lindegren, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1681
Samuel Fougman, fullm. $^{8}/_{4}$ 1681	1681—1684†
Hans Berghman (jfr ovan s. 339)	1684—1702
Daniel Dreffling (adlad Lillienberg), fullm. $^{24}/_{12}$ 1702	1702—1723†
Carl Gustaf Beckman, fullm. $^{28}/_{8}$ 1723	1723—1726
Bengt Bergius, fullm. $^{5}/_{3}$ 1726	1726—1730†
Lars Barck, fullm. $^{14}/_{12}$ 1730	1730—1753†[4]
Carl Gustaf Carlberg, fullm. $^{9}/_{5}$ 1755	1755—1763
Joachim Wetterberg, fullm. $^{23}/_{11}$ 1763	1763—1775†
David Lillienberg, fullm. $^{13}/_{12}$ 1775	1775—1787
Adam Wallquist, fullm. $^{23}/_{1}$ 1787	1787—1789
Adam Jordan Kröger, fullm. $^{17}/_{3}$ 1789	1789—1805
Carl Hadders, fullm. $^{26}/_{9}$ 1805	1805—1812
Johan Christoffer Lemchen, fullm. $^{14}/_{8}$ 1812	1812—1853†
Johan Fredrik Ekenman, fullm. $^{21}/_{2}$ 1855	1855—1883†
Per Gustaf Runbäck, fullm. $^{28}/_{9}$ 1883	1883—1896†
Johan Arvid Lilliesköld, fullm. $^{9}/_{7}$ 1896	1896—1919
Gustaf Kinnander, fullm. $^{31}/_{8}$ 1920	1920—1945
Frithiof Adalbert Johannes Folkard von Scherling, fullm. $^{29}/_{6}$ 1945	1945—

Häradshövdingar i Sunnerbo domsaga hava hittills varit:

D. 65.

Johan Hagman, fullm. $^{23}/_{4}$ 1779	1779—1807†
Eberhard August Widegren, fullm. $^{25}/_{8}$ 1807	1807—1839†

[1] Från år 1692 till början av 1800-talet användes två sammanslagna gårdar i *Mellby*, om tillsammans 1 mtl, i Reftele socken (Västbo hd) såsom häradshövdingeboställe i domsagan.

[2] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[3] Inom denna domsaga begagnades som häradshövdingeboställe $^{2}/_{3}$ mtl (senare förhöjt till 1 mtl) *Kalv* n:o 1 i Pjätteryds socken.

[4] Tjänsten uppehölls under åren 1753—54 av en brorson till Lars Barck med samma namn, vilket medfört att man i litteraturen förväxlat personerna och antagit, att farbrodern levt ännu 1754.

Lars Peter Eneqvist, fullm. $^{14}/_{8}$ 1841 ..... 1841—1846
Johan Abraham Tornérhielm, fullm. $^{29}/_{12}$ 1846 ..... 1846—1877†
Johan Fredrik Mayer, fullm. $^{29}/_{3}$ 1878 ..... 1878—1894†
Johan Oskar Carlqvist, fullm. $^{20}/_{12}$ 1894 ..... 1894—1909†
Nils Adolf Eberhard Munck af Rosenschöld, fullm. $^{3}/_{12}$ 1909 1909—1935†
Carl Harald Victor Schneider, fullm. $^{6}/_{3}$ 1936 ..... 1936—

3. Uppvidinge m. fl. härad.

Vid periodens början voro Uppvidinge, Konga och Östra härad förenade till en domsaga.[1] Den 14 juli 1796 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att det sistnämnda häradet skulle utbrytas för att bilda särskild jurisdiktion, som kom att äga bestånd till och med år 1933.[2] De återstående häradena erhöllo vid mitten av 1800-talet benämningen Östra Värends domsaga. Den bestod då av två tingslag, Uppvidinge härad med sitt urgamla tingsställe i Lenhovda och Konga härad med tingsställe i Ingelstad, efter 1926 flyttat till Växjö. Med bibehållande av nyssnämnda båda tingsplatser har domsagan genom 1947 års kungörelse förklarats från och med påföljande år skola utgöra ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Uppvidinge m. fl. härad (sedermera Östra Värends domsaga) hava hittills varit:

Paul Rudebeck d. ä., fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1682 **D. 66.**
Paul Rudebeck d. y., fullm. $^{22}/_{6}$ 1682 ..... 1682—1706
Gustaf Berghman, fullm. $^{7}/_{12}$ 1706 ..... 1706—1735†
Anders Unge, fullm. $^{15}/_{10}$ 1735 ..... 1735—1747
Per Unge, fullm. $^{15}/_{5}$ 1747 ..... 1747—1776
Johan Rogberg (adlad Bergencreutz), fullm. $^{4}/_{12}$ 1776 .... 1776—1829†
Anders Elfving, fullm. $^{24}/_{7}$ 1830 ..... 1830—1862†
Adolf Peter Westman, fullm. $^{27}/_{1}$ 1863 ..... 1863—1885†
Lars Henning August Montelius, fullm. $^{18}/_{12}$ 1885 ..... 1885—1909†
Tor Astley Junius Ahlström, fullm. $^{3}/_{12}$ 1909 ..... 1909—1937
Bertil Zacharias Öhlin, fullm. $^{28}/_{5}$ 1937 ..... 1937—

Häradshövdingar i Östra härad under tiden 1796—1933 hava varit:

Carl Fredrik Hummelhielm, fullm. $^{14}/_{7}$ 1796 ..... 1796—1817 **D. 67.**
Bernt Malte von Liewen, fullm. $^{24}/_{7}$ 1818 ..... 1818—1867†
Nils Ludvig Ramberg, fullm. $^{5}/_{7}$ 1867 ..... 1867—1872†

---

[1] Under tiden 1684—1871 användes som häradshövdingeboställe i domsagan två sammanslagna gårdar om tillsammans 1 mtl i *Kårestad*, Furuby socken (Konga hd).

[2] Se vidare nedan under 4. — Östra härad tilldelades 1831 som häradshövdingeboställe 1 mtl *Repperda* n:o 2 (Drakegården) i Alseda socken. Detta utbyttes emellertid 1854 mot $^{3}/_{4}$ mtl *Vetlanda* n:o 4 (Tomasgården) och $^{1}/_{4}$ mtl *Vetlanda* n:o 6 (Kullagården) i Vetlanda socken. År 1876 indrogs bostället till kronan.

Aron Lindgren, fullm. $^{21}/_{3}$ 1873 ..... 1873—1891†
Fritz Werner August von Schwerin, fullm. $^{18}/_{12}$ 1891 ..... 1891—1908†
Karl Gustaf Westholm, fullm. $^{13}/_{12}$ 1908 ..... 1908—1931[1]

4. *Tveta m. fl. härad.*

Tveta, Mo och Västra härad bildade vid periodens början en gemensam domsaga.[2] Denna ägde bestånd jämnt ett sekel med bortseende från tiden 1763—68, då Mo kom att bilda särskild domsaga. Anledningen härtill var, att dåvarande häradshövdingen, när han genom ackord avstod från den ursprungliga domsagan, förbehållit sig bl. a. att till och med 1768 års slut »få förvalta Mo härad med de därtill hörande sysslor och förmåner».[3] År 1780 bortföll Västra härad,[4] men nitton år senare tillkom istället Vista genom Kungl. Maj:ts beslut den 2 april 1799. Vid mitten av 1800-talet erhöll domsagan benämningen Tveta, Vista och Mo domsaga. Den bestod då av tre tingslag, nämligen Tveta härad med tingsställe i Ingaryd, Vista härad med tingsställe i Gränna[5] och Mo härad med sitt gamla tingsställe i Unnaryd. Med stöd av kungliga brevet den 2 december 1887 och den 12 juli 1889 sammanslogos från 1891 års ingång samtliga tingslag till ett med tingsställe i Jönköping. Numera hållas vissa ting även i Nässjö..

Västra härad bildade under tiden 1780—1933 en egen jurisdiktion.[6] Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 28 april och den 20 oktober 1933 införlivades emellertid från och med 1934 Östra härad med domsagan, som därvid erhöll benämningen Njudungs domsaga. Den var då indelad i två tingslag, Västra Njudungs tingslag med tingsställe i Sävsjö och Östra Njudungs tingslag med sitt urgamla tingsställe i Vetlanda. Dessa båda tingsställen begagnas alltjämt alternerande, ehuru domsagan från och med 1948 utgör ett enda tingslag.[7]

Häradshövdingar i Tveta m. fl. härad (sedermera Tveta, Vista och Mo domsaga) hava hittills varit:

D. 68 a. Daniel Jöransson Wessman, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1690
Anders Daniel Wessman (adlad Stiernklo), fullm. $^{6}/_{3}$ 1690 1690—1698

[1] Under åren 1932—33 stod ämbetet obesatt.
[2] Under tiden 1684—1866 nyttjades som häradshövdingeboställe i domsagan kronohemmanet *Klevarp* (Södergården), 1688 förstärkt med *Stora Västansjö*, båda förmedlade från 1 till $^{1}/_{2}$ mtl och belägna i Rogberga socken (Tveta hd) på ett avstånd av $^{1}/_{4}$ mil från varandra.
[3] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 15 november 1763.
[4] Jfr Inrikes civilexpeditionens registratur (RA) 1780 $^{15}/_{3}$.
[5] Detta tingsställe hade använts sedan slutet av 1600-talet.
[6] Domsagan saknade under denna tid häradshövdingeboställe.
[7] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

Gustaf Edman, fullm. $^{29}/_{3}$ 1698 ..... 1698—1714†
Anders Wennberg, fullm. $^{1}/_{4}$ 1714, K. konf. $^{2}/_{10}$ 1716 .... 1714—1732
Peter Schaeij , fullm. $^{28}/_{2}$ 1732 ..... 1732—1746
Anders Lundeberg, fullm. $^{28}/_{5}$ 1747 ..... 1747—1759
Salomon von Otter, fullm. $^{29}/_{12}$ 1760 ..... 1760—1761
Carl Carsell, fullm. $^{17}/_{3}$ 1761 ..... 1761—1763
Christian Gabrielsson, fullm. $^{15}/_{11}$ 1763 1763
Gustaf Mobeck, fullm. $^{15}/_{11}$ 1763 (på grund av byte)..... 1763—1769
Magnus Abraham Falk, fullm. $^{21}/_{2}$ 1769 ..... 1769—1780
Gabriel Adlerbrant, fullm. $^{15}/_{3}$ 1780 ..... 1780—1786
Gustaf Gabriel Silfverhielm, fullm. $^{17}/_{1}$ 1787 ..... 1787—1791
Fredrik Schlyter, fullm. $^{17}/_{5}$ 1791 ..... 1791—1821†
Carl Gustaf Hallengren, fullm. $^{30}/_{1}$ 1822 ..... 1822—1827†
Per Arvid Ribbing, fullm. $^{16}/_{1}$ 1828 ..... 1828—1865†
Johan Adalrik Hellberg, fullm. $^{2}/_{1}$ 1866 ..... 1866—1910
Axel Hjalmar Roos, fullm. $^{19}/_{5}$ 1911 ..... 1911—1928†
Erik Michaël Carl Ehrenborg, fullm. $^{16}/_{9}$ 1928 ..... 1928—[1951]

Under den tid Mo härad bildade särskild domsaga, tjänstgjorde därstädes som häradshövding:

Carl Carsell (jfr ovan under D. 68 a)..... 1763—1768[1] **D. 68 b.**

Häradshövdingar från 1780 i Västra härad (sedermera Njudungs domsaga) hava hittills varit:

Magnus Abraham Falk (jfr ovan under D. 68 a)..... 1780—1795† **D. 69.**
Johan Ullberg, fullm. $^{15}/_{1}$ 1795 ..... 1795—1838†
David Vilhelm Lothigius, fullm. $^{18}/_{4}$ 1839 ..... 1839—1851†
Knut Axel Johan Gyllenkrok, fullm. $^{21}/_{10}$ 1851 ..... 1851—1882
Carl Brunsson, fullm. $^{27}/_{10}$ 1882 ..... 1882—1883†
Axel Herman Georg Ljunggren, fullm. $^{9}/_{5}$ 1884 ..... 1884—1906†
Sten Sture Fredrik Landergren, fullm. $^{31}/_{4}$ 1906 ..... 1906—1936
Carl Oscar Robert Nordenadler, fullm. $^{24}/_{4}$ 1936 ..... 1936—[1954]

5. *Norra Vedbo m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Norra och Södra Vedbo jämte Vista härad förenade till en domsaga.[2] Sedan det sistnämnda häradet 1799 utbrutits (jfr ovan under 4), kommo de återstående häradena vid mitten av 1800-talet att benämnas Norra och Södra Vedbo domsaga. Den bestod då av två tingslag, Norra Vedbo härad med tingsställe tidigare i Hullaryd men från 1910 i Tranås[3] och Södra Vedbo härad med sitt gamla tingsställe i Eksjö. Med bibehållande av

[1] Enligt statskalendern ännu 1780, vilket strider mot kända fakta.

[2] Under tiden 1700—1870 användes som häradshövdingeboställe i domsagan $^{1}/_{2}$ mtl *Dumstorp* n:o 1 i Säby socken (Norra Vedbo hd), ytterligare förstärkt med $^{1}/_{2}$ mtl *Dagstorp* n:o 1 (Norrgården) i Frinnaryds socken (samma hd).

[3] Jfr S. Pira, Tingsställena i Norra Vedbo härad (1948), s. 20 ff. Hullaryd hade 1757 kommit att ersätta Säthälla som tingsplats för häradsrätten.

Tab. 10. Kronobergs och Jönköpings län 1680—1950.

Härad eller tingslag	1680—1778	1779	1780—1795	1796—1798	1799—1891	1892—1933	1934—1950	Domsagor 1950
Allbo	62	62	62	62	62	62	62	Västra Värends domsaga
Norrvidinge . . .	62	62	62	62	62	63	63	Mellersta Värends domsaga
Kinnevald	62	62	62	62	62	63	63	
Östbo o. Västbo .	64	64	64	64	64	64	64	Östbo och Västbo domsaga
Sunnerbo	64	65	65	65	65	65	65	Sunnerbo domsaga
Uppvidinge o. Konga	66	66	66	66	66	66	66	Östra Värends domsaga
Östra	66	66	66	67	67	67	69	Njudungs domsaga
Västra	68	68	69	69	69	69	69	
Tveta o. Mo . . .	68	68	68	68	68	68	68	Tveta, Vista och Mo domsaga
Vista	70	70	70	70	68	68	68	
N. och S. Vedbo . .	70	70	70	70	70	70	70	Norra och Södra Vedbo domsaga

de två tingsplatserna, som fortfarande omväxlande begagnas, har domsagan genom 1947 års kungl. kungörelse förklarats från ingången av påföljande år skola utgöra ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Norra Vedbo m. fl. härad (sedermera Norra och Södra Vedbo domsaga) hava hittills varit:

D. 70.

Johan Hult, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1688
Jonas Hult (adlad Lillienstrahl), fullm. $^{14}/_{8}$ 1688 ..... 1688—1696
Arvid Bergman (adlad Bergenadler), fullm. $^{5}/_{2}$ 1696 ..... 1696—1720
Harald Wiesel, fullm. $^{25}/_{11}$ 1720 ..... 1720—1747
Johan Key, fullm. $^{19}/_{5}$ 1747 ..... 1747—1789
Martin Lorentz Munthe, fullm. $^{13}/_{2}$ 1789 ..... 1789—1819†
Erik Gustaf Holm, fullm. $^{25}/_{1}$ 1820 ..... 1820—1839†
Lars Löwenadler, fullm. $^{20}/_{8}$ 1840 ..... 1840—1863†
Bror Wilhelm Hernblom, fullm. $^{11}/_{8}$ 1863 ..... 1863—1874
Claes Wilhelm Carlsson, fullm. $^{22}/_{1}$ 1875 ..... 1875—1881†
Gustaf Johan Georg Axel Berg, fullm. $^{3}/_{2}$ 1882 ..... 1882—1908†
Ludvig Kristian Walfrid Sandberg, fullm. $^{31}/_{12}$ 1908 ..... 1908—1924†
Axel Herman Georg Rogberg, fullm. $^{10}/_{10}$ 1924 ..... 1924—1926†
Pehr Staffan Robert Rudolf Cederschiöld, fullm. $^{13}/_{10}$ 1927 1927—1949
Fritz Harry Ivrell, fullm. $^{2}/_{12}$ 1949 ..... 1950—

ÖSTRA SMÅLAND MED ÖLAND.

I. Kalmar läns och Ölands lagsaga.

I 1634 års regeringsform uppräknas Kalmar läns och Ölands lagsaga bland de övriga. Vid denna tidpunkt hade lagsagan ägt bestånd blott ett fåtal år. Den bildades någon gång omkring 1630 genom att Smålands och Ölands båda lagsagor sammanslogos.

Av dessa lagsagor är Öland den äldsta.[1] Den omtalas första gången 1281, men dess lagman Guttorm antydes då stå i subordinationsförhållande till lagmannen i Östergötland. Det har på grund härav antagits, att Öland saknat egen lag och istället tillämpat östgötarnas lag. Åtminstone från 1330-talet har emellertid Öland utgjort en självständig lagsaga.[2]

Smålands lagsaga tillkom 1559, då Svante Sture förordnades till lagman över vissa småländska härad, som tidigare lytt under östgöta lagman eller närmare bestämt Tveta, Vista, Norra och Södra Vedbo,[3] Tjust, Sevede, Tunalän, Aspeland, Handbörd, Stranda samt Norra och Södra Möre. Lagsagan utökades ovisst när men sannolikt först 1568 med Mo härad, som förut i judiciellt avseende hört till Västergötland.[4]

Den förste lagman, som omtalas hava varit gemensam för båda lagsagorna, var friherre Nils Bielke. Denne blev lagman i Småland redan 1610 och nämnes tillfälligtvis i Ölands handlingar (KA) 1618: 13 som lagman även på Öland. Denna anteckning beror dock säkerligen på felskrivning.[5] I denna riktning pekar i viss mån även förhållandet, att Per Banér vid mitten av 1620-talet (jfr Ölands handl. 1623: 6) befinnes hava varit lagman enbart på Öland. Då denne 1627 blev lagman i Östergötland, kan han på Öland hava efterträtts av Nils Bielke. Något belägg för sammanslagningen finnes dock icke förrän i

[1] *Litteratur:* Det medeltida Öland. Provtryck ur en historisk-topografisk översikt av »Det medeltida Sverige» utg. av den av K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien tillsatta kommittén (1953), s. 7 ff.

[2] Detta framgår bl. a. av Magnus Erikssons stadga om konungaval, utfärdad omkring 1335.

[3] Nu uppräknade härad, som tillhöra Jönköpings län, redovisas ovan s. 346 ff.

[4] Jfr ovan s. 207.

[5] Ännu 1619 $^{22}/_{7}$ kallar sig Nils Bielke fortfarande blott »lagman i Småland» (Svea hovrätts arkiv, RA, lib. caus. 91: 1).

1631 års landsbok (KA). Men efter denna tid hava Småland och Öland varit under samme lagman med undantag av åren 1665—69 och 1674—81, då lagmansräntan från Öland disponerades av drottning Christina, till vars underhållsländer det hörde, åren 1681—82, då Öland hade särskild lagman, och åren 1690—99, då Öland tillhörde Gotlands lagsaga. Under tiden 1646—64 och 1669—73 räknades till hithörande lagsaga även Gotland, som likaledes ingick i drottning Christinas underhållsländer.

Under 1500- och 1600-talen minskades i någon mån lagmansräntan från hithörande delar av Småland genom olika förläningar, av vilka grevskapen Tjust[1] och Södermöre[2] samt delar av Visingsborg äro de mest kända.[3]

Genom Carl XII:s domstolsreform 1718 uppdelades lagsagan mellan Kalmar läns lagsaga, Västerviks läns lagsaga, Eksjö läns lagsaga och Jönköpings läns lagsaga.[4] Sedan den gamla ordningen återställts 1719, återfick den förre lagmannen Erland Broman sitt ämbete på nytt. Efter denna tid har lagsagan icke undergått någon förändring före ingången av 1850, då den i likhet med de övriga upphörde.

Lagmän i Ölands lagsaga hava varit:

Nils Turesson (Bielke)	1339—1346
Anund Jonsson (Lejonansikte)	1382—1391
Sten Bengtsson (Bielke)[5]	1406[—1408]
Ture Stensson (Bielke)	[1408—]1423
Bengt Dansson (Båt)	1423—1429
Erengisle Nilsson (Hammersta-ätten)	1441—1466
Ture Turesson (Bielke)	1473—1488
Påvel Kyle	1495—1499
Peder Turesson (Bielke)	—1520 †
Peder Erlandsson (Bååt)	1523[—1526]
Johan Kyle, fullm. $^{4}/_{2}$ 1526	1526—1529
Måns Svensson (Somme), fullm. $^{26}/_{2}$ 1537	1537—1571 †
Jöran Eriksson (Ulfsparre), fullm. $^{4}/_{9}$ 1571	1571—1600
Henrik Horn	1604—1617

[1] I detta grevskap, vilket även kallas Västervik och Stegeholm, hava följande personer tjänstgjort som underlagmän: Erik Drysenius 1651—56, Mathias Brunsberg 1660—62 samt Erik Drysenius ånyo 1666—74.

[2] I Södermöre grevskap tjänstgjorde som underlagmän Zacharias Roth 1646—63† och Erik Nentzel (adlad Ehrenklo) 1663—80.

[3] Se härom närmare R. Swedlund, Grev- och friherreskapen i Sverige och Finland (1936) samt beträffande Visingsborg även W. Berg, Visingsö (1885), s. 77. Som underlagman i greve Per Brahes ställe tjänstgjorde i Visingsborgs grevskap 1637 Carl Lundius och 1646—76 Johan Gustafsson (adlad Örnevinge).

[4] Ang. Jönköpings läns lagsaga se ovan s. 325. Den 18 juli 1718 förordnades till lagman i Kalmar läns lagsaga *Otto Reinhold Strömfelt*, i Västerviks läns lagsaga *Nils Stedt* och efter honom den 1 september 1718 *Jakob Wadst* samt i Eksjö läns lagsaga *Peter Hederhielm*.

[5] För honom vikarierade Jakob Johansson djäkn, som förde en lilja i sitt vapen.

Per Banér	1623—1627
Nils Gripenhielm, fullm. $^{27}/_{1}$ 1681	1681—1682
Sven Ribbing, fullm. $^{6}/_{3}$ 1682	1682

Lagmän i Smålands lagsaga hava varit:

Svante Sture, fullm. $^{22}/_{11}$ 1559	1559—1567†
Erik Carlsson (Gyllenstierna)	1568—1586†
Knut Posse	1587—1592
Ture Bielke, fullm. $^{12}/_{4}$ 1593	1593—1598
Svante Bielke	1600—1609†
Nils Bielke[1]	1610—1630

Lagmän i Kalmar läns (och Ölands) lagsaga[2] hava varit:

Nils Bielke (jfr ovan)	1631—1639†
Axel Banér, fullm. $^{29}/_{4}$ 1640	1640—1642†
Peder Sparre, fullm. $^{1}/_{9}$ 1643	1643—1647†
Ture Sparre, fullm. $^{26}/_{1}$ 1648	1648—1664†
Erik Sparre, fullm. $^{7}/_{6}$ (ej $^{17}/_{6}$) 1665 och $^{15}/_{2}$ 1669[3]	1665—1673†
Gustaf Kurck, fullm. $^{15}/_{1}$ 1674	1674—1682
Sven Ribbing, fullm. $^{26}/_{4}$ 1682	1682—1686
Lennart Ribbing, fullm. $^{10}/_{11}$ 1686	1686—1697†
Arent Silfversparre, fullm. $^{23}/_{8}$ 1697	1697—1717
Erland Broman, fullm. $^{22}/_{1}$ 1717	1717—1735[4]
Johan Stenholm, fullm. $^{7}/_{7}$ 1735	1735—1743†
Nils Lilliecreutz, fullm. $^{20}/_{12}$ (ej $^{2}/_{12}$) 1743	1743—1745
Carl Gustaf Silfversparre, fullm. $^{17}/_{5}$ 1745	1745—1747
Carl Carleson, fullm. $^{16}/_{9}$ 1747	1747—1750
Jakob Johan Gyllenborg, fullm. $^{21}/_{11}$ 1750	1750—1760
Germund Carl Cederhielm, fullm. $^{4}/_{2}$ 1761	1761—1780
Georg Henrik Falkenberg, fullm. $^{13}/_{8}$ 1781	1781—1787
Johan Odencrantz, fullm. $^{16}/_{2}$ 1787	1787—1804†
Johan Adam Wesslo (adlad Mannerstam), fullm. $^{26}/_{2}$ 1805	1805—1812
Johan Mannerstam, fullm. $^{13}/_{2}$ 1812	1812—1819
Carl Gustaf Danckwardt, fullm. $^{25}/_{1}$ 1820	1820—1849

[1] För honom vikarierade 1620 Nils Eskilsson i Hult.

[2] Såsom underlagmän i lagsagan hava fungerat Håkan Bengtsson Höök 1634—37, Lars Nilsson Gringius 1638—39, Peder Larsson i Solberga (Vifolka hd, Ög.) 1642—48, Johan Eriksson Rosenlund 1648—60, Johan Klint 1661—65, Johan Eriksson Rosenlund ånyo 1665—66, Nicolaus Sparrman 1667 (fullm. $^{6}/_{4}$) och till 1675 samt Paul Rudebeck 1677 (fullm. $^{24}/_{5}$) och till 1679.

[3] Genom 1669 års fullmakt erhöll Sparre även Öland och Gotland, vars lagmansräntor efter 1665 disponerats av drottning Christina. Sparre förordnade förutvarande underlagmannen Johan Klint att även i fortsättningen sköta tjänsten på öarna. År 1673 efterträddes Klint av Johan Malmén (1678 adlad Cedercrantz).

[4] Ämbetet uppehölls med ett avbrott under åren 1718—19, då Broman var förordnad till lagman i Jönköpings läns lagsaga (jfr ovan s. 325 not 7).

II. Domsagor i Kalmar län.

A. Tiden före 1680.

1. Tjusts härad.

Tingsplats:[1] Gamla Västervik eller Gamleby, där ting av ålder hållits.

Tjust (tidigare även Tyust) bestod under medeltiden av 15 socknar, av vilka sedermera genom uppdelning bildats flera nya. Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var riddaren *Magnus Gislesson* (Sparre av Aspnäs) 1361—69, vilken som vikarier anlitade Sigge Vapne 1361—65 och Lars Vilhelmsson (en sparre i sköld utan hjälm) 1368—69. Senare häradshövdingar hava varit väpnaren *Magnus Porse* 1378 och till sitt frånfälle 1380[2] samt drotsen *Bo Jonsson* (Grip) 1381 (fullm. $^{2}/_{4}$) och till sin död 1386, vilka båda läto tjänsten skötas av väpnaren Björn Sop. Denne kvarstod ännu till sin död 1390, då han efterträddes av Lars Eskilsson (ett kors i sköld utan hjälm).[3] År 1411 omtalas riddaren *Bengt Nilsson* (Lejonansikte) som häradshövding i Tjust. Som hans vikarie nämnes samtidigt Knut Simonsson (två korslagda pilar), vilken emellertid redan 1395 och ännu 1413 förekommer som tingsförrättare i häradet. Om detta betyder, att Bengt Nilsson under hela denna tid varit hans uppdragsgivare må lämnas därhän. Den medeltida häradshövdingelängden avslutas med följande personer, nämligen *Peder djäkn* 1429—31, väpnaren *Karl Markusson* (spets från sidan) 1438, *Hans Gudmundsson* (sparre) 1442, väpnaren *Jöns Nilsson* 1445—58, som bodde inom häradet på sin sätesgård Mem (nuv. Kasimirsborg), riddaren och riksrådet *Bo Nilsson* (Grip) 1459 (fullm. $^{16}/_{8}$) och förmodligen till sin död 1463 eller 1464,[4] *Magnus Länk* 1473—99 samt dennes broder *Palne Nilsson* (Länk) 1504—06, som bodde inom häradet på sätesgården Ottinge.

---

[1] Ang. tingsplatserna i Kalmar län se utförligare M. H o f r é n, På rättan tingstad (i Kalmar län, årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård 1949), s. 7 ff.

[2] SRP 1840, vilken källa omnämner Magnus Porse som häradshövding redan 1368, måste vara feldaterad.

[3] Då Lars Eskilsson i källan (SRP 2486) omtalas år 1390 hava efterträtt Björn Sop, är ett annat alternativ ej uteslutet ehuru i detta fall erfarenhetsmässigt sett mindre sannolikt, nämligen att Sop äntligen blivit ordinarie häradshövding efter Bo Jonssons död och i denna egenskap efterföljts av Lars Eskilsson. Förhållandet att denne uttryckligen kallas häradshövding äger som bekant i och för sig intet bevisvärde.

[4] Denne, som var bosatt inom häradet på sätesgården Vinäs, hade till vikarie Folke (Jespersson) Raam (Raffn) 1460 och Magnus Vallemar senast 1463.

Den 24 augusti 1525 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Tjust riksrådet *Birger Nilsson* (Grip) till Vinäs (Eds sn). Hans närmaste föregångare är ej känd till namnet. Enligt ett delvis förstört fastebrev, som därför bl. a. saknar datum, och som utfärdats av lagläsaren Peder Karlsson i Lofta (likanämnda sn),[1] skulle han emellertid hava varit riddare. Enligt en annan källa (Biskop Brasks kopiebok) var nämligen samme Peder Karlsson underhäradshövding i Tjust 1523.[2] Birger Nilssons ämbetstid varade till en början jämnt ett decennium. År 1535 efterträddes han av *Nils Arvidsson* (Bååt) till Lidhem (Locknevi sn). Men tio år senare hade *Birger Nilsson* återfått ämbetet, som han innehade ännu 1553[3] och sannolikt till 1559, då han i så fall genom hertig Eriks fullmakt den 12 augusti s. å. efterföljdes av *Ivar Larsson* (Hjortö-släkten). Senare häradshövdingar i häradet hava varit fogden *Christoffer Olsson* 1565—68,[4] fogden *Michel Sigfridsson* i Fagerhult 1572—79, som avfattat Tjusts äldsta bevarade tingsprotokoll från nämnda tid, ryttmästaren *Jöran Posse* 1579—80, *Axel Åkesson* (Soop) 1582—84[5] samt fogden *Hans Bröms* 1586—98. Sedan häradshövdingeräntan från häradet under åren 1599—1603 varit indragen till kronan, förlänades den 1604 åt riksrådet *Johan Skytte*, som samtidigt blev häradshövding i det närbelägna Tunalän. Även efter dennes död 1645 fortsatte de båda häradena att bilda domsaga med kammarrådet *Gustaf Bonde* som gemensam häradshövding 1646—51. Den 26 mars sistnämnda år upphörde sambandet, så till vida som Tjust då till större delen kom att ingå i det nybildade grevskapet Västervik och Stegeholm. Detta fick till följd, att grevarna von Königsmarck under de närmaste decennierna tillsatte tingsförrättare inom häradet.[6] Först vid slutet av år 1674 kom detta ånyo under kronan, och myndigheternas mening var tydligen, att det då på nytt skulle förenas med Tunalän. Enligt riksregistraturet utnämndes också den 10 december s. å. till häradshövding

[1] Hos Diplomatariekommittén (RA) i form av fotostat.

[2] Intet hindrar dock, att det odaterade fastebrevet härstammar från tiden efter 1528. Detta skulle betyda, att Peder Karlsson tjänstgjort som substitut även för Birger Nilsson, som nämnda år erhöll riddarvärdighet.

[3] I olikhet med Nils Arvidsson, som själv uppehöll tjänsten, lät Birger Nilsson sig företrädas av lagläsaren Jöns Olofsson i Västervik 1535 och 1547.

[4] Genom fullmakt den 30 juli 1568 blev denne häradshövding även i Tunalän, som härigenom för en kort tid förenades med Tjust till en domsaga. År 1569 omtalas Sven Larsson som häradsdomhavande i Tjust, vilket i detta fall får anses betyda lagläsare.

[5] Sistnämnda år fungerade i hans ställe Tomas Jespersson i Västervik.

[6] En del av dessa voro häradshövdingar och andra dessas vikarier. Som exempel kan anföras, att *Eusebius Bollius* var häradshövding 1660—67, ehuru han från 1663 lät borgmästaren i Västervik *Lars Lindebohm* uppehålla tjänsten. Först den 12 februari 1667 förordnades denne av greven till Bollius' efterträdare såsom häradshövding i grevskapet.

i denna domsaga överstelöjtnanten, sedermera översten *Zacharias Ribbing*. Tunalän hade emellertid 1669 bortgivits till syndicus i Kalmar Erik Nentzel (1675 adlad Ehrenklo), som då ej befanns villig att avstå från denna förmån. Ribbing fick därför nöja sig med Tjust, som han behöll till sin död 1676. Myndigheterna gjorde därefter ett nytt försök att förena de båda häradena, och denna gång lyckades man förmå Nentzel-Ehrenklo att »godvilligt» avstå från Tunalän. Häradshövdingar i den domsaga, som härigenom kom till stånd, blevo hovstallmästaren *Mårten Reutercrantz* 1677 (fullm. $^{4}/_{1}$)[1] och till sitt frånfälle den 13 november 1680 samt länsbokhållaren i Östergötlands län *Johan Svensson Heller* (sedermera adlad Hellenstierna) från den 23 i samma månad och till den 18 december s. å.

Tingsförrättare i Tjusts härad under tiden 1585—1680 hava varit:

Olof Esbjörnsson i Havet	1585—1603
Tomas Jespersson i Västervik	ånyo 1604—1606
Magnus Månsson	1606—1621†
Per Larsson i Västervik	1621—1638
Johan(nes) Westhius, GHKonst. $^{30}/_{6}$ 1638	1638—1643
Johan Eriksson Rosenlund, GHKonst. $^{12}/_{5}$ 1643	1643—1649
Johan Danielsson Liljetinus	1650—1658
Johan Staffander	1659
Eusebius Bollius, häradshövding i grevskapet	1660—1662
Lars Lindebohm, från 1667 häradshövding i grevskapet	1663—1674
Israel Gottfridsson	1675
Petter Dahl, fullm. $^{14}/_{11}$ 1675	1676
Knut Månsson i Västervik	1676—1680

2. *Sevede härad.*

Tingsplats: Vimmerby (av ålder).

Sevede (tidigare Sigvidhe) härad var under medeltiden betydligt vidsträcktare än i våra dagar, enär dit räknades även större delen av det område, som senare kom att kallas Tunaläns härad. Den äldsta kände domhavanden i Sevede var Johan djäkn 1358.[2] Häradshövding var däremot med visshet riksrådet och jarlen *Erengisle Sunesson* (Båt) 1361—68.[3] Denne, som synes hava varit bosatt på Hultaby ö (Östra hd), lät tjänsten uppehållas av Botolf i Vinketomta (Vim-

[1] Enligt domboken $^{5}/_{1}$.

[2] Han kallar sig 1358 $^{14}/_{7}$ skilaman i Siahärad och s. å. $^{11}/_{8}$ häradshövding i Sevede. Jfr Styffe, s. 229.

[3] Enligt Styffe (s. 229) pantsatte Erengisle Sunesson 1368 häradshövdingedömet i Sevede till Klaus Ruska för 240 mark penningar och 30 löd. mark. Orig. i danska RA, dat. 1368 $^{10}/_{6}$.

merby sn). Mot seklets slut omtalas Peder Tang som tingsförrättare i häradet å *Johan Peterssons* vägnar (1398).

Vid mitten av 1400-talet befinnes, att Sevede var förenat med Aspeland till en domsaga under häradshövdingen *Magnus* (Birgersson) *Drake*, som var bosatt på sätesgården Kalvenäs i Handbörds härad. Från medeltiden äro kända namnen på ytterligare två tingsförrättare i Sevede, nämligen *Sune Pedersson* 1465—76 och *Gudmund Sunesson* 1514. Huruvida de varit häradshövdingar eller blott vikarier låter sig icke med bestämdhet avgöra.

Den 21 februari 1539 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i Sevede fogden *Ernst Joensson*. Han efterföljdes i tur och ordning av fogden *Tord Olofsson* 1545, fogden *Anders Jönsson* 1546 och förmodligen till sin död 1547, fogden *Germund Svensson* (Somme) 1547—53, fogden *Sigfrid Jönsson* 1554—58, fogden *Bengt Bagge* 1558 (fullm. av hertig Erik $^{7}/_{9}$) och ännu 1559, fogden *Nils Persson* (Silfversparre) 1560—63, som avfattat Sevede härads äldsta bevarade tingsprotokoll ($^{13}/_{5}$ 1560—$^{14}/_{4}$ 1561), fogden *Lars* (Jönsson) *Toprider* 1563—65,[1] *Nils Persson* (Silfversparre) ånyo 1566,[2] f. d. fogden *Olof Eskilsson* 1568—75, hovjunkaren *Tord Bonde* 1576—95, fogden och förutvarande lagläsaren i häradet *Hans Eriksson* i Rostorp 1596—1600, löjtnanten, sedermera kammarjunkaren *Erik Ribbing* 1600 och till sin död 1623 samt kaptenen *Nils Kagg* 1625—28. Den 29 april s. å. beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Sevede skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Anders Grip* såsom lönetillägg i hovrättsstaten, vilken ränta han innehade ännu 1632. Han fick då avstå den åt sin kollega assessorn *Schering Rosenhane*, som lämnade hovrätten i slutet av år 1634.[3] Påföljande år övergick denna till assessorn *Svante Horn*, som behöll den ännu 1641. Jämlikt kungliga brevet den 31 mars 1642 skulle häradshövdingeräntan från Sevede nämnda år ställas till Göta hovrätts disposition såsom lönetillägg åt en av dess assessorer. På grund härav blevo följande assessorer därstädes innehavare av räntan och därmed häradshövdingar i häradet, nämligen *Erik Larsson* 1642 och till sin död 1645, *Måns Andersson Ekegren* 1646—50 samt *Erik Drysenius* 1651—52. Med stöd av kungliga brevet den 17 juni 1653 förenades Sevede med Aspeland och Handbörd till en domsaga under häradshövdingen *Johan Klint*, som behöll ämbetet till sitt frånfälle 1675. Den 13 oktober s. å. utbröts Sevede ur domsagan

[1] Så enligt Smålands handl. (KA). Enligt 1564 års förläningsregister (KA) skulle däremot Nils Persson då fortfarande hava varit häradshövding i Sevede.

[2] Denne blev samtidigt häradshövding i det närbelägna Aspelands härad.

[3] Lagläsaren Hans Matsson uppger felaktigt i ett fastebrev den 28 maj 1636 (kopia i VL) att han då varit vikarie åt Schering Rosenhane.

och fick då till häradshövding hovrådet *Gabriel Lillieflycht*. Tydligen av förbiseende utfärdade Kungl. Maj:t den 8 november s. å. en gemensam fullmakt för landshövdingen Conrad Gyllenstierna och dennes broder översten Christoffer Gyllenstierna att vara häradshövdingar över Sevede, Aspeland och Handbörd och därvid »dela sinsemellan, som de bäst kunna bliva ense om». Detta föranledde en tvist mellan Lillieflycht å ena sidan och bröderna Gyllenstierna å den andra, som dock slutade med att den förre fick behålla ämbetet[1] till periodens slut.

Tingsförrättare i Sevede härad under tiden 1574—1680 hava varit:

Michel Sigfridsson i Fagerhult	1574—1590
Hans Eriksson i Rostorp	1591—1592
Michel Sigfridsson i Fagerhult ånyo	1592—1595
Hans Eriksson i Rostorp, häradshövding i häradet.. ånyo	1596—1600
Michel Sigfridsson i Fagerhult ånyo	1600—1605
Peder Andersson i Kalmar[2]	1605—1628
Hans Matsson i Ljungby[3]	1628—1639
Mathias Hansson i Rostorp, GHKonst. $^{9}/_{11}$ 1639	1640—1652
Johan Klint, häradshövding i häradet	1653—1675
Israel Gottfridsson	1675—1680[4]

3. *Tunaläns härad.*

Tingsplats: Krogstorp.

Tunalän eller Tuna län, som det från början hette, utgjorde under medeltiden intet härad. Först genom kungliga brevet den 16 december 1544 skapades förutsättningar härför, genom att Kristdala socken då överflyttades till området från Sevede och förenades med Misterhults och större delen av Tuna socken, som tidigare utbrutits från samma härad. Någon särskild häradshövding i Tunalän är dock icke känd före den 29 september 1546, då Gustaf Vasa därtill förordnade f. d. fogden *Enevald Hansson*. Hur länge denne innehaft ämbetet är icke bekant. Den 26 januari 1561 förordnades i varje fall en ny häradshövding därstädes, nämligen sedermera hövitsmannen *Verner Slatte*, som avfattat Tunaläns härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1562 och som innehade ämbetet ännu 1566. Två år senare förenades Tunalän med Tjust till en domsaga. Häradshövding därstädes blev

[1] Bröderna Gyllenstierna fingo icke tillträda ens Aspeland och Handbörd, eftersom även dessa härad erhållit ny häradshövding den 13 oktober 1675. Jfr nedan.

[2] Denne flyttade 1613 till Kåtorp på Öland och 1624 till Hult.

[3] Denne flyttade 1638 till Rostorp i Stranda härad, varom se Riksregistraturet (RA) 1638 $^{18}/_{9}$ fol. 826.

[4] Till följd av den ovan berörda tvisten rörande häradshövdingämbetet kunde Israel Gottfridsson, som den 1 januari 1676 erhållit fullmakt av Gabriel Lillieflycht, ej hålla vintertinget samma år. Detta hölls istället av Knut Månsson i Västervik. Efter tvistens biläggande inträdde Israel Gottfridsson ånyo som tingsförrättare vid sommartinget 1676.

fogden *Christoffer Olsson*, som erhöll fullmakt den 30 juli 1568. Från mitten av 1570-talet befinnes Tunalän vara skilt från Tjust men istället sammanfört med Aspeland under f. d. fogden *Arvid Svan* som gemensam häradshövding. Denna kombination ägde bestånd blott till början av nästa decennium, då Tunalän ånyo kom att utgöra en särskild jurisdiktion. Häradshövding därstädes blev då *Nils Bröms* 1581 (fullm. $^{30}/_{8}$) och ännu 1593.[1] Denne efterträddes av *Arvid Månsson* (Stierna) 1594 (fullm. $^{26}/_{3}$) och till 1599. Sedan häradshövdingeräntan från häradet därefter under några år varit indragen till kronan, förenades 1604 som tidigare omtalats Tunalän med Tjust till en ny domsaga, där först riksrådet *Johan Skytte* och efter dennes död 1645 riksrådet *Gustaf Bonde* utnämndes till häradshövdingar. När 1651 Tjust uppgick i grevskapet Västervik och Stegeholm, kvarstod Bonde som häradshövding i Tunalän, tills Kungl. Maj:t den 29 april 1653 beslöt, att häradshövdingeräntorna från Tunalän, Stranda och Norra Möre skulle tilldelas advokatfiskalen i Göta hovrätt *Zacharias Roth* som lönetillägg i hovrättsstaten. Denne innehade räntorna till sitt frånfälle 1663, då hans sterbhus fick rätt till ett nådår. Tunalän, Stranda och Norra Möre kommo även i fortsättningen att utgöra en domsaga, och detta ehuru sambandet med Göta hovrätts lönestat avbröts genom att Kungl. Maj:t den 8 juni 1665 till häradshövding i samtliga tre härad utnämnde förutvarande landshövdingen *Erik Andersson Oxe*. Denne gjorde den 21 oktober 1668 ett privat avtal med syndicus i Kalmar *Erik Nentzel* (1675 adlad *Ehrenklo*), att denne skulle övertaga häradshövdingämbetet mot en ärlig »rekognition» av 300 daler s.m. under Oxes livstid, och detta avtal konfirmerades den 19 mars 1669 av Kungl. Maj:t i den formen, att Nentzel omedelbart inträdde i Oxes ställe som häradshövding på ovannämnda villkor, varjämte han tillförsäkrades rätten att även efter företrädarens död få behålla ämbetet. Sedan Oxe avlidit 1672, behöll Nentzel-Ehrenklo ämbetet till 1677, då som tidigare omtalats Tunalän utbröts för att istället förenas med Tjust. För häradshövdingarna i denna domsaga, som ägde bestånd till periodens slut, har ovan s. 366 redogjorts.

Tingsförrättare i Tunaläns härad under tiden 1592—1680 hava varit:

Michel Sigfridsson i Fagerhult	1592—1596
Olof Esbjörnsson i Havet	1598—1599
Tomas Jespersson i Västervik	1599—1606
Magnus Månsson	1606—1621

[1] Enligt några källor (Förlänings- och häradshövdingeregister, KA) skulle dock en viss Erik Knutsson hava uppburit häradshövdingeräntan från Tunalän åren 1582—83. Annorlunda Smålands handl. (KA) 1582: 20 och 1584: 14.

Per Larsson i Västervik	1621—1638
Johan(nes) Westhius	1638—1643
Johan Eriksson Rosenlund, GHKonst. $^{12}/_{5}$ 1643	1643—1649
Johan Danielsson Liljetinus	1650—1653
Håkan Jönsson Humble	1654—1656
Mathias Hansson i Rostorp	1657—1663
Jonas Roth	1664—1665
Peder Schatelöf	1666—1667
Erik Nentzel (adlad Ehrenklo), häradshövding i häradet	1668—1676
Knut Månsson i Västervik	1677—1680

4. *Aspelands härad.*

Tingsplats: Målilla.

Aspelands (tidigare Asbolands) härad omfattade under medeltiden åtta socknar, av vilka Kristdala under 1500-talet överflyttades till Sevede och därefter till Tunalän. De övriga sju motsvarade till omfattningen det senare häradet. Den äldsta kände häradshövdingen i Aspeland var riddaren och riksrådet *Erengisle Sunesson* (Båt) 1358, vilken som vikarie anlitade Bonde Eriksson.[1] Bland häradshövdingens medeltida efterträdare märkas *Peder djäkn* 1416—22 samt fogden *Magnus* (Birgersson) *Drake* 1448—58, som bodde på sätesgården Kalvenäs (Handbörds hd), och som åtminstone förstnämnda år hade motsvarande befattning i Sevede härad, med vilket Aspeland alltså då var förenat till en domsaga.

Häradshövdingelängden företer därefter en lucka till 1545,[2] då *Gustaf Larsson* (Slang, äldre ätten) till Strömsnäs (Handbörds hd) befinnes vara häradshövding i häradet, vilket ämbete han innehade ännu 1556.[3] Han efterträddes i tur och ordning av fogden *Nils Hunneberg* 1557—58, fogden *Nils Persson* (Silfversparre) 1558 (fullm. av hertig Erik $^{13}/_{12}$) till 1559, som samtidigt var häradshövding i Uppvidinge, fogden *Nils Eskilsson* 1560—65, vilken åtminstone förstnämnda år anlitade Nils Eriksson som vikarie, *Nils Persson* (Silfversparre) ånyo 1566,[4] f. d. fogden *Lars Rääf* (i Småland) 1568—73, ståthållaren *Arvid Svan* 1573—80, som åtminstone en del av tiden hade motsvarande befattning i Tunalän, konungens kammartjänare

[1] Denne kallar sig 1358 $^{14}/_{7}$ skilaman i Aspeland och s. å. $^{10}/_{11}$ häradshövding därstädes på herr Erengisle Sunessons vägnar. Jfr Styffe, s. 229.

[2] G. Carlsson omtalar i sin avhandling om Hemming Gadh (1915), s. 199, att denne brukade vid uppkomna ledigheter sörja för häradshövdingämbetenas besättande. »Sålunda överlämnade han häradsboken (d. v. s. häradets lagbok) i Aspeland åt frälsemannen Lasse Olsson, för vilken han också hos herr Svante anhöll om fullmakt såsom häradshövding.» Skrivelsen är odaterad men tycks ha tillkommit omkring 1507. Resultatet av hänvändelsen är okänt.

[3] Denne har avfattat Aspelands härads äldsta bevarade tingsprotokoll (1547—48).

[4] Denne blev samtidigt häradshövding i det närbelägna Sevede härad.

Jöran Stake 1581 och till sin död 1593,[1] ryttmästaren *Hans Strang* 1594 och till sin död 1609[2] samt fältproviantmästaren *Ivar Christersson* (Hjortö-släkten) 1611—20. Sedan häradshövdingeräntan omkring 1623 varit indragen till kronan, finna vi referendarien i K. kammaren *Grels Gustafsson* som häradshövding i häradet 1625 och ännu 1627. Den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Aspeland skulle disponeras av Svea hovrätt såsom lönetillägg åt en av dess assessorer. Till följd härav gavs räntan åt *Erik Månsson* (Ulfsparre), som behöll den till sin död 1633, då i hans ställe insattes assessorn därsammastädes *Isak Henriksson Silfverhielm*. Denne uppbar räntan ännu 1638, då han lämnade hovrätten och som häradshövding efterträddes av *Jakob Skytte* 1639—40. Jämlikt kungliga brevet den 13 augusti 1641 överflyttades häradshövdingeräntan från häradet till andre handlingsskrivaren i Svea hovrätt, som vid denna tid hette *Johan Larsson* (1647 adlad *Ridderhusen*). Under åren 1648—51 disponerades räntan i strid mot kungliga brevets ordalydelse av advokatfiskalen i Svea hovrätt *Samuel Kylander*, men 1652 fick dåvarande handlingsskrivaren *Henrik Johansson* rätt att uppbära densamma. Som tidigare redan omtalats (ovan s. 367) förenades 1653 Aspeland med Sevede och Handbörd till en domsaga under häradshövdingen *Johan Klint*. Efter dennes död (1675) utbröts Sevede, men de båda övriga häradena fortsatte att vara förenade till periodens slut med sekreteraren *Johan Svanehielm* som gemensam häradshövding 1675 (fullm. $^{13}/_{10}$) och till 1680.[3]

Tingsförrättare i Aspelands härad under tiden 1567—1680 hava varit:

Michel Sigfridsson i Fagerhult		1567—1597
Hans Eriksson i Rostorp		1599
Michel Sigfridsson i Fagerhult	ånyo	1600
Peder Andersson i Kalmar[4]		1605—1609
Michel Sigfridsson i Fagerhult	ånyo	1614—1616
Peder Andersson i Kåtorp och senare i Hult	ånyo	1617—1628
Hans Matsson i Ljungby[5]		1628—1639
Mathias Hansson i Rostorp, GHKonst. $^{9}/_{11}$ 1639		1640—1652
Johan Klint, häradshövding i häradet		1653—1675†
Israel Gottfridsson[6]		1675—1680

[1] Genom kungl. brev den 14 juni 1593 (Hertig Carls registratur, RA) erhöll änkan rätt till nådår.

[2] Under år 1610 uppbars häradshövdingeräntan av hans sterbhus.

[3] Ang. tvisten med bröderna Gyllenstierna om domsagan, se ovan s. 368.

[4] Denne flyttade 1613 till Kåtorp på Öland och 1624 till Hult.

[5] Denne flyttade 1638 till Rostorp. Jfr ovan s. 368.

[6] Till följd av tvisten om domsagan fick lagläsaren Knut Månsson i Västervik hålla vintertinget 1676. Jfr ovan s. 368.

5. *Handbörds härad.*

Tingsplats: Högsby (av ålder), senare kallat Staby.

Handbörd (tidigare Ambyrdh eller Anbyrdh) omfattade under medeltiden ej blott det senare häradet med samma namn utan även Stranda härad, som då benämndes Norrabygd och utgjorde ett särskilt tingslag. Den kända medeltida häradshövdingelängden i Handbörd är synnerligen bristfällig. STYFFE omtalar med stöd av originaldombrev i danska riksarkivet såsom domhavande i häradet Karl Haraldsson 1360 och Væmund Johansson 1376 samt riddaren och riksrådet *Peder Turesson* (Bielke) 1505—07. Endast den sistnämnde, som bodde inom häradet på sin sätesgård Kråkerum, var med säkerhet häradshövding.[1] Om honom heter det i ett brev[2] från Hemming Gadh till riksföreståndaren, daterat Högsby den 17 maj 1507: »Här är icke ting hållet i två år i Högsby, förty här är ingen häradshövding. Herr Per Turesson håller boken och kommer aldrig hit.»

År 1545 finna vi *Joen Elofsson* (Barkestorps-ätten) som häradshövding i Handbörds och Stranda härad, som tidigare varit åtskilda men nu förenats på nytt.[3] Sambandet upphörde 1555,[4] då Joen Elofsson i Handbörd efterträddes av fogden *Olof Nilsson* (Plåt), som innehade ämbetet till 1558. Senare häradshövdingar i häradet hava varit *Nils Eskilsson*, fullmakt av hertig Erik den 19 december 1558, *Bengt Bagge*(?) 1559,[5] f. d. fogden *Sigfrid Jönsson* 1562—73, väpnaren *Jöran Bonde* 1575—77 med lagläsaren Måns Persson Ålänning som vikarie, riksrådet *Nils Gyllenstierna* 1578—98 eller möjligen till sin död 1601, enär han efterträddes av sin son, riksrådet *Jöran Gyllenstierna* 1604—13, ståthållaren, sedermera assessorn i Svea hovrätt *Bo Gustafsson* (Bååt) 1614—20, överstelöjtnanten *Bengt Bagge* 1621 (fullm. $^3/_9$) och ännu 1628, assessorn i Svea hovrätt *Erik Månsson* (Ulfsparre) 1631 och till sin död 1633 samt *Bengt Bagge* ånyo 1634—52. Som tidigare

[1] Även häradshövdingen i Aspeland och Sevede Magnus (Birgersson) Drake, som den 29 januari 1448 höll ting i Högsby, måste anses som tillfälligt fungerande i Handbörd.

[2] Tryckt i Styffe, Bidrag V, s. 182 ff. Jfr G. Carlsson, Hemming Gadh (1915), s. 199.

[3] Joen Elofsson har avfattat Handbörds härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1548.

[4] I Konung Gustaf I:s tryckta registratur omtalas under den 6 oktober 1555, att Verner Slatte nämnda dag förordnats till häradshövding i Handbörd. Utg. meddelar emellertid samtidigt, att denna uppgift i källan blivit överstruken. Detta innebär, att i föreliggande fall fullmakten aldrig blivit utfärdad. Jfr Smålands handl. (KA) 1555: 13 och 1558: 11, där Olof Nilsson omtalas som häradshövding i häradet.

[5] Källan härför är Smålands handl. (KA) 1559: 14, men då företrädaren kort förut erhållit fullmakt å ämbetet, kan anteckningen hava berott på något misstag, särskilt som Bengt Bagge samtidigt var häradshövding i Sevede härad.

omtalats (ovan s. 367) kom Handbörd att 1653 förenas med Sevede och Aspeland till en domsaga under häradshövdingen *Johan Klint*. Och sedan Sevede efter Klints frånfälle 1675 bortfallit, fortsatte de båda övriga häradena att vara förenade till periodens slut med *Johan Svanehielm* som gemensam häradshövding (jfr ovan s. 371).

Tingsförrättare i Handbörds härad under tiden 1570—1680 hava varit:

Michel Sigfridsson i Fagerhult	1570—1598
Lars Persson i Välsnäs	1600—1604
Peder Andersson i Kalmar[1]	1605—1628
Hans Matsson i Ljungby[2]	1629—1639
Mathias Hansson i Rostorp, GHKonst. $^{9}/_{11}$ 1639	1640—1652
Johan Klint, häradshövding i häradet	1653—1675†
Israel Gottfridsson[3]	1675—1680

6. *Stranda härad.*

Tingsplats: Mönsterås.

Som redan tidigare omnämnts (ovan s. 372) var Stranda härad ursprungligen en del av Handbörd, vilken gick under benämningen Norrabygd. Under förra hälften av 1500-talet ändrades namnet successivt till Norra strand och Stranda härad. Dess äldsta kände häradshövding var fogden *Nils Joensson*, som därtill förordnades av Gustaf Vasa i oktober 1535. Bland Nils Joenssons närmaste efterträdare märkas fogden *Jöran* (Claesson) *skrivare* 1537 (fullm. $^{23}/_{7}$) och ännu 1539, fogden *Joen Elofsson* (Barkestorps-ätten) 1545—58,[4] fogden *Lyder Persson* 1560—69,[5] samt riksrådet *Ture Bielke* 1573 och till sin död 1577. Häradshövdingeräntan gavs därefter åt den sistnämndes efterlämnade änka, grevinnan *Sigrid Sture*, som under icke mindre än 36 år eller till sitt frånfälle 1613 förestod ämbetet med den enda inskränkningen, att hon icke personligen fick sköta tjänsten. Som vikarier anlitade hon bland andra Sven Arvidsson 1578 och Michel Sigfridsson 1592—98. Ang. de följande se vidare nedan. Grevinnan Sigrid Sture efterföljdes som häradshövding i tur och ordning av ryttmästaren *Sven Pedersson* (Bagge) 1613—20, kaptenen *Johan*

[1] Denne flyttade 1613 till Kåtorp på Öland och 1624 till Hult.

[2] Denne flyttade 1638 till Rostorp. Jfr ovan s. 368.

[3] Till följd av tvister om domsagan, varom se ovan s. 368, förrättade lagläsaren Knut Månsson i Västervik vintertinget 1676.

[4] Denne har avfattat Stranda härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1548. Han var samtidigt häradshövding i Handbörd (1545—55).

[5] Dennes dombok 1560—62 är tryckt av I. M o d é e r i Stranda härads hembygdsförenings årsskrift 1929. I »Häradstingsprotokollen före 1614», s. 34 har jag tidigare felaktigt identifierat Lyder Persson såsom tillhörande ätten Slatte.

Hand 1621 (fullm. $^{4}/_{9}$) och till sin död 1622,[1] kornetten *Harald Stake* 1625—27 samt sekreteraren på Kalmar slott *Christoffer Larsson* (sedermera adlad Grubbe) 1627. Den 29 april 1628 beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntan från bl. a. Stranda skulle ställas till Svea hovrätts disposition såsom lönetillägg åt en av dess assessorer. Härigenom kom häradet att under tiden 1629—41 få samma häradshövdingar som Sevede, varom se ovan s. 367. Till följd av kungliga brevet den 13 augusti 1641 skedde emellertid en ny fördelning, varigenom assessorn i Svea hovrätt *Carl Olofsson Rosing* erhöll samma häradshövdingeränta som lönetillägg. Han behöll densamma till 1643, då räntan överflyttades på hans kollega, assessorn *Johan Graan*, som innehade den ännu 1652. Påföljande år förenades Stranda med Tunalän och Norra Möre till en domsaga. Denna ägde bestånd till 1677, då Tunalän utbröts. Häradshövdingar i nämnda tre härad hava varit advokatfiskalen i Göta hovrätt *Zacharias Roth* 1653 och till sin död 1663, landshövdingen *Erik Andersson Oxe* 1665 (fullm. $^{8}/_{6}$) och till 1669 samt syndicus i Kalmar *Erik Nentzel* (1675 adlad *Ehrenklo*) 1669 (fullm. $^{19}/_{3}$). Den sistnämnde fortsatte emellertid att efter 1677 uppehålla ämbetet i såväl Stranda som Norra Möre, vilka härad under honom utgjorde en domsaga till periodens slut.

Tingsförrättare i Stranda härad under tiden 1600—80 hava varit:

Lars Persson i Välsnäs	1600—1604
Peder Andersson i Kalmar[2]	1605—1628
Hans Matsson i Ljungby[3]	1629—1644
Mathias Hansson i Rostorp	1645
Håkan Jönsson Humble, GHKonst. $^{20}/_{9}$ 1645	1646—1664
Jonas Roth	1665
Peder Schatelöf	1666—1667
Erik Nentzel-Ehrenklo, från 1669 häradshövding i häradet.	1667—1680

7. *Norra Möre härad.*

Tingsplats: Gösbäck (av ålder), från 1677 Rockneby.

Norra Möre härad eller, som det tidigare hette, Norra härad i Möre omfattade under 1400- och 1500-talen fem socknar, som senare genom utbrytningar ökat till sju, dock utan att häradets omfattning ändrats. Från medeltiden är ingen häradshövding i Norra Möre med visshet känd.[4]

[1] År 1623 uppbars häradshövdingeräntan från Stranda av Johan Hands änka. Se Smålands handl. (KA) 1623: 6.

[2] Denne flyttade 1613 till Kåtorp på Öland och 1624 till Hult.

[3] Denne flyttade 1638 till Rostorp.

[4] Då Truls Bagge 1422 omtalas såsom häradshövding i »Möre», kan detta möjligen betyda, att han varit domhavande i såväl Norra som Södra Möre. Jfr nedan, s. 376.

Den 8 september 1532 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i såväl Norra som Södra Möre f. d. fogden *Lars skrivare* i Kalmar. Denne efterträddes den 13 augusti 1534 i Norra Möre av fogden *Esbjörn skrivare* (Bock af Näs). Den 23 juli 1537 förenades de båda häradena på nytt med f. d. fogden *Olof Törne* som gemensam häradshövding, vilket ämbete han synes hava innehaft ännu 1540.[1] Men redan 1543 befinnes Norra Möre ånyo utgöra särskild jurisdiktion med fogden *Nils Joensson* som häradshövding. Sedan denne avlidit 1544, efterträddes han i tur och ordning av följande personer, nämligen slottsskrivaren på Kalmar *Per Olsson* 1545—59,[2] fogden *Joen skrivare* (Barkestorps-ätten) 1559 (fullm. $^{2}/_{2}$) och ännu 1562, dåvarande översten *Bengt Bagge* 1568, fogden *Anders Svensson* (1574 adlad *Stråle*) 1573—88[3] samt slottsfogden på Kalmar *Christoffer Andersson* (Gyllengrip) 1589—99. Den 20 (ej 30) maj sistnämnda år förenades Norra och Södra Möre för tredje gången, då ryttmästaren *Sven Pedersson* (Bagge af Söderby) blev gemensam häradshövding. Men redan 1601 hade Norra Möre ånyo utbrutits. Häradshövdingar därstädes hava sedermera varit ståthållaren *Anders Stuart* 1601—03, friherre *Carl Oxenstierna* 1603 (fullm. $^{24}/_{9}$) och ännu 1614, assessorn i Svea hovrätt *Jakob Jakobsson* (Snakenborg-Bååt) 1615—20, ryttmästaren *Claes Fleming* 1620 (fullm. $^{13}/_{8}$) och till 1624 samt skrivaren i räntekammaren *Hans Jöransson* 1625—27. Den 29 april 1628 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att assessorn i Svea hovrätt *Isak Henriksson Silfverhielm* skulle tilldelas häradshövdingeräntan från bl. a. Norra Möre som lönetillägg i hovrättsstaten. I hans ställe hade 1636 kommit hans kollega, assessorn *Ivar Nilsson* (Natt och Dag), som 1639 lämnade hovrätten. Jämlikt kungliga brevet den 13 augusti 1641 skulle samma ränta i fortsättningen användas till understöd åt Svea hovrätts aktuarie. Till följd härav gavs densamma i tur och ordning åt följande personer, nämligen *Johan Gubbertz* (sedermera adlad Qvickelberg) 1641—42, *Erik Dryselius* (sedermera adlad Lagerqvist) 1642—44, *Mathias Johansson* (sedermera adlad Lillieholm) 1644—48, *Erik Bring* (sedermera adlad Gyldenbring) 1648—51 och *Johan Gotthard Wallrave* 1652. Påföljande år förenades som tidigare (ovan s. 369) omtalats Norra Möre med Tunalän och Stranda till en domsaga, för vars häradshövdingar 1653—77 därstädes redogjorts. Efter 1677, då Tunalän utbröts, fortsatte dåvarande häradshövdingen *Erik*

[1] Förmodligen ägde föreningen bestånd ännu 1541, enär lagläsarna Nils Munck 1539—41 och Birger skräddare 1541 voro tingsförrättare i båda häradena.

[2] Denne har avfattat Norra Möre härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1547.

[3] Denne anlitade som vikarie häradshövdingen i Södra Möre Claes Joensson (Barkestorps-ätten) 1579—80.

Ehrenklo att uppehålla ämbetet i såväl Norra Möre som Stranda till periodens slut (jfr ovan s. 374).

Tingsförrättarna i Norra Möre härad hava under tiden 1600—80 varit desamma som i Stranda (jfr ovan s. 374).

8. Södra Möre härad.

Tingsplats: Vassmolösa.

Södra Möre härad eller, som det tidigare hette, Södra härad i Möre har sedan slutet av 1300-talet och 1400-talet ej nämnvärt förändrat sin omfattning. Från nyssnämnda tid äro fyra häradshövdingar i Södra Möre kända, av vilka tre sinsemellan voro besläktade, nämligen *Peter Bagge* 1391, dennes dotterson *Truls Bagge* 1422 och dottersonson *Nils Bagge* 1449—55, vilken sistnämnde bodde inom häradet på sätesgården Botorp, samt slutligen *Jon Håkansson* 1462.

Under 1530-talet var som ovan (s. 375) nämnts Södra Möre tidvis förenat med Norra Möre till en domsaga, varvid som gemensamma häradshövdingar fungerade f. d. fogden *Lars skrivare* i Kalmar 1532—34 och f. d. fogden *Olof Törne* 1537—40. Under mellantiden synes ämbetet i Södra Möre hava innehafts av *Sten Bengtsson* (Ulv) till Stävlö, som erhöll fullmakt därpå den 13 augusti 1534. Sedan de båda häradena vid början av 1540-talet ånyo skilts åt, fungerade *Sten Bengtsson* ånyo som häradshövding i Södra Möre i varje fall under åren 1545—53. Bland hans närmaste efterträdare märkas fogden *Germund Svensson* (Somme) 1554—59, *Sigvard* (Sivert) *Kruse* 1559 (fullm. $^{25}/_{4}$) och ännu 1569 men troligen till sin död 1571 samt *Claes Joensson* (Barkestorps-ätten) 1573—98. Som tingsförrättare fungerade under åren 1575—77 Måns Persson Ålänning. Den 20 maj 1599 förenades Södra och Norra Möre för tredje gången till en domsaga under häradshövdingen *Sven Pedersson* (Bagge), som likväl redan 1601 fick avstå norra häradet, under det att han kvarstod i det södra till 1603. Han efterföljdes därstädes i tur och ordning av kammarjunkaren *Peder Jöransson* (Ulfsparre) 1604—12, hovstallmästaren *Bastian Bonnat* 1613—14, kammarrådet *Bror Andersson* (Rålamb) 1615—20 samt ståthållaren på Kalmar *Ivar Christersson* (Hjortö-släkten) 1621—27.

Den 29 april 1628 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att dåvarande vice presidenten i Svea hovrätt *Bror Andersson* (Rålamb) skulle för framtiden uppbära häradshövdingeräntan från bl. a. Södra Möre som lönetillägg i hovrättsstaten, varigenom denne för andra gången blev häradshövding i häradet. Och sedan han lämnat hovrätten

1630, kommo även de närmast följande vice presidenterna i åtnjutande av samma förmån, nämligen *Åke Axelsson* (Natt och Dag) 1630—33, *Carl Horn* 1633 och till sin död 1638 samt *Lars Sparre* 1640—41. Med stöd av kungliga brevet den 13 augusti sistnämnda år överflyttades häradshövdingeräntan till assessorn i Svea hovrätt *Ericus Olai Balingstadius*, som innehade densamma till 1645. Häradet kom därefter att ingå i Södermöre grevskap, som den 20 november s. å. förlänades åt rikskanslern Axel Oxenstierna och efter dennes död 1654 övergick först till sonen Johan och sedan till sonsöner. Grevskapet ägde bestånd till periodens slut.[1]

Tingsförrättare i Södra Möre härad under tiden 1600—80 hava varit:

Lars Persson i Välsnäs	1600—1604
Peder Andersson i Kalmar[2]	1605—1625
Hans Matsson i Ljungby	1626—1627
Peder Andersson i Hult	ånyo 1628
Hans Matsson i Ljungby[3]	ånyo 1629—1644
Mathias Hansson i Rostorp	1645
Håkan Jönsson Humble, GHKonst. $^{20}/_{9}$ 1645	1646—1666
Jonas Roth	1667
Johan Håkansson Hult	1668—1670
Lars Eriksson Rosenlund	1671—1680

9. *Öland.*[4]

Öland var redan under medeltiden indelat i två s. k. mot, vilka edermera utvecklade sig till tingslag men ursprungligen hade en rent ecklesiastik innebörd. Det norra motet bestod av fyra härad och det södra ursprungligen av fem men senare ävenledes av fyra härad.

A. Norra motet.

a) Slättbo härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Slättbo (tidigare Slætbo) härad omfattade under 1300- och 1400-talen socknarna Borg, Egby, Höksrum och Räpplinge samt delar av Köping och Gärdslösa. Vid mitten av 1500-talet hade dock Borg

[1] Som »grevlig häradshövding» omtalas *Joakim Henrik Transehe von Roseneck* som närvarande vid höstetinget 1673.

[2] Denne flyttade 1613 till Kåtorp på Öland och 1624 till Hult.

[3] Denne flyttade 1638 till Rostorp.

[4] *Litteratur:* A. Ahlqvist, Ölands historia och beskrifning 1—2 (1822—27); det förut anförda provtrycket »Det medeltida Öland» (1953); H. Wullt, Tingsställen på Öland (1948).

uppgått i angränsande socknar. Från medeltiden äro kända namnen på endast två domhavande i Slättbo, nämligen Sven Nilsson i Karum (Högsrums sn) 1480 och Per Elofsson 1501. Huruvida de varit ordinarie häradshövdingar eller blott vikarier låter sig numera ej med bestämdhet avgöra.

Den 27 juli 1525 förordnade Gustaf Vasa till häradshövding i såväl Slättbo som Runsten fogden *Lars skrivare* i Kalmar. Sambandet mellan de båda häradena bröts emellertid 1532, då *Erik skrivare* utnämndes till häradshövding endast i Slättbo (fullmakt $^{6}/_{5}$ s. å.). Detta innebar förmodligen, att häradet istället förenades med Förbo, där Erik skrivare sedan 1527 innehaft en motsvarande befattning. Även i det följande hade Slättbo och Förbo gemensamma häradshövdingar, nämligen fogden *Joen skrivare* 1537—41, skrivaren på Öland *Nils Söffrinsson* 1545—52[1] och fogden *Nils Persson* (Silfversparre) 1553—58. Föreningen upplöstes först nästföljande år (1559), då fogden *Per Andersson* blev häradshövding i Slättbo, vilket ämbete han innehade till sin död 1566. Året därpå hade häradet ingått i en domsaga, som förutom detta bestod av Åkerbo härad samt det i Södra motet belägna Algutsrum, varjämte 1569 tillkom Runstens härad. Häradshövding därstädes blev fogden *Sigfrid Jönsson.*[2] Kombinationen ägde bestånd åtminstone till 1574 eller 1575, då såväl Algutsrum som Åkerbo utbrötos. Sigfrid Jönsson uppehöll emellertid fortfarande ämbetet i Slättbo och Runsten ännu 1582. Påföljande år indrogs häradshövdingeräntan från hela Öland till kronan och användes under en tidsrymd av 23 år till understöd åt de pågående byggningsarbetena på Kalmar slott. Som tingsförrättare på Öland å Kungl. Maj:ts vägnar äro kända »fogden» Måns Persson, som erhöll fullmakt den 6 augusti 1584 med kungl. konfirmation den 27 juli 1594, samt lagläsarna Lars Persson i Välsnäs 1600—04 och Peder Andersson i Kalmar 1605.

b. Runstens härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Runstens (tidigare Runostens) härad omfattade under 1300- och 1400-talen socknarna Bredsätra och Långlöt samt delar av Gärdslösa och Runsten. Vid mitten av 1500-talet hade häradet icke undergått annan förändring, än att Runsten då i dess helhet räknades dit.

[1] Denne har avfattat Slättbo och Förbo härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1547—50.

[2] Rörande honom se numera C. Ekman, Siffred Jönsson, Vekelaxknapen, som blev amiral och landsherre på Öland (1950).

Den äldsta kände häradshövdingen i häradet var fogden *Lars skrivare* i Kalmar, som erhöll fullmakt den 27 juli 1525 och samtidigt fick motsvarande befattning i Slättbo. Som tidigare (ovan s. 378) omtalats, bröts sambandet med sistnämnda härad redan 1532, men någon ny häradshövding i Runsten är icke bekant förrän den 10 september 1537, då *Anders Olsson* (Frände) utnämndes därtill,[1] vilket ämbete han innehade ännu vid sin död 1549.[2] Påföljande år förenades Runsten med de i Södra motet belägna häradena Möckleby, Algutsrum och Hulterstad till en domsaga, vars häradshövding var fogden *Germund Svensson* (Somme) 1550 och till sitt frånfälle i januari 1560.[3] Domsagan upplöstes samma år i sina beståndsdelar, varvid Germund Svensson i Runsten efterträddes av *Per Turesson* och denne i sin tur av f. d. fogden *Anders Bagge* 1562—68. Under tiden 1569—1605 hade häradet gemensamma öden med Slättbo (jfr ovan s. 378).

c. Förbo härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Förbo (tidigare Fyrabo) härad, vars område numera fördelats mellan Slättbo, Runsten och Åkerbo, omfattade under medeltiden liksom under 1500-talet socknarna Alböke, Föra och Löt samt delar av Köping. Den äldsta kände domhavanden i Förbo hette Olof Elofsson i Kärlinge (? = Källingemöre i Köpings sn) 1504. Den förste, vilken med säkerhet erhållit förordnande som häradshövding därstädes, var emellertid *Erik skrivare*. Han fick fullmakt av Gustaf Vasa den 29 juni 1527. Under åren 1532—58 var häradet efter allt att döma förenat med Slättbo till en domsaga, för vars häradshövdingar tidigare (ovan s. 378) redogjorts. Senare häradshövdingar i Förbo hava varit fogden *Nils Hunneberg* 1559, f. d. fogden *Lars Jönsson* 1560, fogden *Håkan Månsson* 1562—68, skrivaren på Öland *Bertil Olofsson* 1569—71, fogden *Birger Larsson* 1573, fogden *Lars Lukasson* (halv hjort) 1576—78 och fogden *Christoffer Andersson* (Gyllengrip) 1579—83. I likhet med vad som gällde för övriga härad på Öland lade Kungl. Maj:t därefter beslag på häradshövdingeräntan från Förbo under åren 1584—1605 (jfr ovan s. 378).

[1] I Gustaf I:s tryckta registratur omnämnes fullmakten även under den 23 juli s. å.

[2] Då under år 1548 ting hållits med Förbo och Åkerbo tillhopa och med Slättbo och Runsten tillhopa torde detta betyda, att dåvarande häradshövdingen i Förbo och Slättbo Nils Söffrinsson samtidigt tjänstgjort som tingsförrättare jämväl i Åkerbo och Runsten. Protokollet från den 20 februari 1548, som rör Runsten och Slättbo, är bevarat.

[3] Hultersta utbröts dock redan 1558.

d. Åkerbo härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Åkerbo (tidigare Akerbo) härad omfattade under perioden socknarna Böda, Högby, Källa och Persnäs. Böda låg dock tidvis utanför häradsindelningen. Den äldsta kände domhavanden i häradet hette Helge i Legenäs (Persnäs sn) 1504. Den förste, vilken med visshet fått förordnande som häradshövding i Åkerbo, var däremot fogden *Jöns Nilsson* (Slatte) 1532 (fullm. $^{21}/_{9}$). Denne innehade ämbetet till sin död 1542. Bland hans närmaste efterträdare märkas slottsskrivaren på Kalmar *Per Olsson* 1545—59,[1] f. d. fogden *Lars Jönsson* 1560, *Lars Lukasson* (halv hjort) 1561—62, fogden *Johan Siggesson* (Svartingstorps-ätten) 1563—65. Som tidigare omtalats (ovan s. 378) befinnes Åkerbo åtminstone under åren 1567—73 hava varit förenat med Runsten och Algutsrum samt från och med 1569 även med Förbo under fogden *Sigfrid Jönsson* som gemensam häradshövding. Efter domsagans upplösning i olika härad, som ägde rum någon gång under åren 1574—75, utnämndes *Seved Ribbing* till häradshövding i Åkerbo, vilket ämbete han innehade ännu 1579. Han efterträddes av hertig Sigismunds preceptor *Alf Eriksson* (adlad *Ikorn*) 1582. Häradshövdingeräntan från Åkerbo indrogs därefter till kronan för en tid av 23 år (jfr ovan s. 378).

År 1606 hade samtliga härad, som ingingo i Norra motet, kommit att bilda en domsaga. Häradshövdingar därstädes blevo i tur och ordning kamreraren *Peder Buller* 1606—09, f. d. fogden *Udde Svensson* 1610, ståthållaren på Kalmar *Hans Eriksson* (Ulfsparre) 1613 och till sin död 1616, hovjunkaren *Axel Banér* 1616—20, översten *Peder Michelsson* (Hammarskjöld) 1623—25 samt guvernören i Elbingen *Bengt Oxenstierna* 1627.

Den 29 april 1628 förlänades Ölands såväl norra som södra mot till vice presidenten i Svea hovrätt *Bror Andersson* (Rålamb) såsom lönetillägg i hovrättsstaten. Sedan denne lämnat hovrätten 1630, hava hithörande räntor uppburits av vice presidenterna *Åke Axelsson* (Natt och Dag) 1630—33, *Carl Horn* 1633 och till sin död 1638 samt *Lars Sparre* 1640—41.

Den 13 augusti sistnämnda år beslöt Kungl. Maj:t, att häradshövdingeräntorna från Norra motet skulle tilldelas assessorn i Svea hovrätt *Erik Bröms* (1645 adlad *Rosenhielm*) såsom lönetillägg i

[1] År 1548 tjänstgjorde efter allt att döma (jfr ovan s. 379 not 2) Nils Söffrinsson som tingsförrättare i Åkerbo. Protokollet från den 18 februari 1548 är bevarat.

hovrättsstaten. Dessa räntor uppbar han ännu 1650. Under Rosenhielms ämbetstid infördes en ny tingslagsindelning, så till vida att varje mot, som förut vanligen varit fördelat på två tingslag, omfattande vartdera två härad, 1649 kom att utgöra ett enda tingslag. Fasta tingsplatser saknades fortfarande, och några sådana kommo icke till stånd före periodens slut.

Öland förlänades den 7 februari 1651 till hertig Carl Gustaf, och sedan denne blivit konung, kom ön att tillhöra drottning Christinas underhållsländer från 1654 och till 1681. Som en följd härav sammanslogos på nytt Norra och Södra motet till en domsaga. Huruvida hertig Carl Gustaf tillsatt några häradshövdingar är icke känt, men förmodligen uppbar han själv häradshövdingeräntorna från domsagan och nöjde sig med att tillsätta lagläsare. Drottning Christina däremot utnämnde häradshövdingar på Öland, nämligen f. d. borgmästaren i Gävle *Simon Depken* 1655—60, borgmästaren i Kalmar *Johan Eriksson Rosenlund* 1661 och till sin död i januari 1667 samt hovjunkaren *Nils Oljeqvist* 1667 (fullmakt av drottningen,[1] daterad Hamburg $^{20}/_{2}$ s. å.). Denne innehade ämbetet ännu vid periodens slut.

Tingsförrättare i Norra motet på Öland under tiden 1606—80 hava varit:

Peder Andersson i Kalmar[2]		1606—1607
Bengt Håkansson i Kåtorp		1608—1611
Peder Andersson i Kåtorp	ånyo	1613—1624
Per Larsson i Västervik		1624—1627
Peder Andersson i Hult	ånyo	1628
Hans Matsson i Ljungby		1629—1639
Johan(nes) Westhius, GHKonst. $^{29}/_{5}$ 1639		1639—1643
Johan Eriksson (Rosenlund),[3] GHKonst. $^{12}/_{5}$ 1643		1643—1649
Lars Jöransson Swebilius		1649—1652
Magnus Larsson		1653—1654
Simon Depken, häradshövding på Öland		1655
Håkan Jönsson Humble[4]		1656—1657
Simon Depken, häradshövding på Öland	ånyo	1658—1660
Johan Eriksson Rosenlund, häradshövding på Öland.	ånyo	1661—1665
Lars Eriksson Rosenlund		1666
Nils Oljeqvist, häradshövding på Öland[5]		1667—1675
Mathias Morin		1676—1680

[1] Omnämnd i domboken.

[2] Denne flyttade 1613 till Kåtorp på Öland och 1624 till Hult.

[3] Denne nödgades lämna tjänsten 1649, emedan han mottagit uppdraget att vara underlagman i lagsagan och det icke ansågs lämpligt att förena dessa båda sysslor. Jfr Göta hovrätts registratur 1649 $^{28}/_{6}$.

[4] Denne höll även vintertinget 1660.

[5] Lagläsaren Lars Rosenlund vikarierade 1671 och 1673.

B. Södra motet.

a) Algutsrums härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Algutsrums (tidigare Asgutsrums eller Algudhzrums) härad omfattade under senare medeltiden socknarna Algutsrum och Glömminge samt delar av Resmo, Vickleby och Torslunda. Vid mitten av 1500-talet räknades emellertid dit förutom Algutsrum och Glömminge hela Vickleby och Torslunda, varemot Resmo-delen överflyttats till Hulterstads härad. Den äldsta kände häradshövdingen i Algutsrums härad var väpnaren *Ödgisle Pedersson* (fågel) 1463, som var bosatt på sin sätesgård Rälla i Norra motet. Vid nya tidens början var Algutsrum förenat med Gräsgård och Hulterstad till en domsaga under åtminstone åren 1530—41, då fogden *Joen skrivare* 1530 (fullm. $^{9}/_{6}$) och ännu 1537 samt rådmannen i Kalmar *Nils Söffrinsson skrivare* 1541 i tur och ordning omtalas som häradshövdingar därstädes. År 1545 hade i varje fall Gräsgård utbrutits och ersatts med Möckleby. Fem år senare utökades domsagan med Runstens härad i Norra motet. Häradshövding sedan 1545 var fogden på Kalmar *Germund Svensson* (Somme),[1] som 1558 fick avstå från Hulterstad, men som behöll de tre övriga häradena till sin död i januari 1560. Påföljande år bildade Algutsrum ånyo särskild jurisdiktion under häradshövdingen *Verner Slatte* 1560—63. År 1567 hade emellertid häradet ingått i en ny kombination, som förutom detta bestod av Åkerbo och Slättbo i Norra motet, varjämte två år senare tillkom Runsten i sistnämnda mot. Häradshövding i denna domsaga var fogden *Sigfrid Jönsson*. Algutsrum utbröts 1574 eller 1575, varefter det de närmast följande åren fick samma häradshövdingar som Förbo i Norra motet, nämligen fogden *Lars Lukasson* (halv hjort) 1576—78 samt fogden *Christoffer Andersson* (Gyllengrip) 1579—83, och detta trots att de båda häradena geografiskt sett ej bildade någon enhet. Beträffande tiden 1584—1605 se ovan s. 378.

b) Möckleby härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Möckleby (tidigare Mycklabo eller Möklaby) härad omfattade under 1400-talet Norra Möckleby socken och delar av Runstens samt mot slutet av perioden socknarna Norra Möckleby, Gårdby och

[1] Denne har avfattat Algutsrums härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1545—52.

Sandby. Under medeltiden omtalas två häradshövdingar därstädes, nämligen *Gunnar Gaze* 1413[1] och *Olof Skupe* 1437. Häradshövdingelängden för häradet företer därefter en lucka till 1545, då Möckleby befinnes vara förenat med Algutsrum och Hulterstad till en domsaga under häradshövdingen *Germund Svensson* (Somme)[2]. Jfr ovan s. 382. Sedan domsagan efter sistnämnde häradshövdingens frånfälle upplösts i sina beståndsdelar, omtalas som efterträdare i Möckleby *Olof Arvidsson* 1560—63. Några år senare hade häradet kommit att bilda domsaga med Hulterstad under häradshövdingen *Anund Stensson* (Ulv) 1567—80, varefter häradshövdingeräntan indrogs till kronan för en tid av 24 år. Härom se närmare ovan s. 378.

c) Hulterstads härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Hulterstads (tidigare Hulterstadha) härad, vars område numera fördelats mellan Algutsrum, Möckleby och Gräsgård, omfattade från början socknarna Hulterstad och Stenåsa men utökades sedermera med Kastlösa, Mörbylånga, Resmo och Smedby. Den äldsta kände domhavanden i Hulterstad hette Per Henriksson 1501. Om han varit häradshövding eller blott vikarie må lämnas osagt. Vid nya tidens början var häradet förenat med Algutsrum och Gräsgård åtminstone till 1541 samt åren 1545—58 med Algutsrum och Möckleby. För häradshövdingarna i dessa domsagor har ovan s. 382 redovisats.[3] År 1559 erhöll häradet en särskild häradshövding i fogden *Lars Jönsson*, som innehade ämbetet ännu 1563. Under tiden 1567—80 var häradet förenat med Möckleby under häradshövdingen *Anund Stensson* (Ulv). För tiden 1581—1605 se närmare ovan s. 378.

d) Borbo härad.

Tingsplats: Lunda.

Borbo härad omtalas endast under året 1393 och bestod då av socknarna Kastlösa, Mörbylånga, Resmo och Smedby. Häradet torde redan under medeltiden hava uppgått i Hulterstads härad. Som häradshövding i Borbo är känd *Nils Duva*, vilken som vikarie

[1] Denne var då häradshövding även i Gorbo härad, som senare uppgått i Möckleby, och som bestod av socknarna Gårdby och Sandby jämte obetydliga delar av Torslunda och Fröslunda.

[2] Denne har avfattat Möckleby härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1546—50.

[3] Tilläggas må, att häradshövdingen Germund Svensson (Somme) avfattat Hulterstads härads äldsta bevarade tingsprotokoll från 1547—52.

anlitade Ivan Smidh. Den sistnämnde har den 10 oktober 1393 utfärdat tvenne bevarade fastebrev å Lunda ting, som samtidigt förklaras vara rätt tingsställe.

e) Gräsgårds härad (före 1606).

Fast tingsplats saknas.

Gräsgårds (tidigare Græsgardha) härad omfattade under perioden socknarna Ås, Gräsgård, Segerstad, Södra Möckleby och Ventlinge. Den äldsta kände häradshövdingen i Gräsgård var väpnaren *Mats Pedersson* (dubbel ring) 1463, som var bosatt inom häradet på sin sätesgård Västerstad. Vid nya tidens början var Gräsgård förenat med Algutsrum och Hulterstad under häradshövdingarna *Joen skrivare* 1530 och *Nils Söffrinsson skrivare* 1541 (jfr ovan s. 382). Fyra år senare hade emellertid Gräsgård utbrutits för att bilda särskild jurisdiktion under häradshövdingen *Sten Bengtsson* (Ulv) 1545—53. Bland dennes efterträdare märkas fogden *Joen Elofsson* (Barkestorps-ätten) 1556—59, *Tönne Olsson* 1560—61, fogden *Eskil Persson* 1562—63, fogden *Anders Svensson* (Stråle) 1567—78,[1] samt *Erland Björnsson* (Bååt) 1580—82. Under tiden 1583—1605 var häradshövdingeräntan från Gräsgård indragen till kronan (jfr ovan s. 378).

År 1606 hade samtliga härad, som då ingingo i Södra motet, kommit att förenas till en domsaga. Häradshövdingar därstädes blevo i tur och ordning kamreraren i räkningekammaren *Bo Vernersson* 1606—20 och assessorn i Svea hovrätt *Hans Hansson Dober* 1620 och till sin död 1627. Till följd av kungliga breven den 29 april 1628 och den 12 april 1629 förenades därefter Södra och Norra motet till en domsaga, som ägde bestånd till 1641. För häradshövdingarna därstädes är ovan s. 380 redogjort. Den 14 oktober sistnämnda år förordnades presidenten i Kalmar *Christoffer Larsson* (1645 adlad *Grubbe*) till häradshövding i Södra motet, vilket ämbete han innehade ännu 1650. Under åren 1651—80 bildade Södra och Norra motet ånyo en domsaga, för vars häradshövdingar tidigare (ovan s. 381) redovisats.

Tingsförrättare i Södra motet under tiden 1606—80 hava varit desamma som i Norra motet, med det undantaget att Peder Andersson i Södra motet tjänstgjorde under åren 1613—28, medan han i Norra motet under åren 1624—27 fick avstå sin plats åt Per Larsson.

---

[1] Uppgiften i 1573 års häradshövdingeregister i Sandbergska saml. (KA), Ä 7170 (jfr PHT 1953, s. 64), att Anund Stensson skulle hava varit häradshövding i Gräsgård nämnda år, beror efter allt att döma på en förväxling.

B. Tiden efter 1680.

1. *Tjusts härad.*

Tjusts härad har under hela perioden 1680—1950 bildat egen jurisdiktion.[1] Åren 1864—72 var domsagan indelad i tvenne tingslag, Norra och Södra Tjusts härad, vilka emellertid båda hade sin tingsplats förlagd till Gamleby.[2] Oberoende härav benämndes domsagan sedan gammalt[3] Norra och Södra Tjusts härads domsaga. Denna benämning ändrades först från och med 1936 till Tjusts domsaga. Tingsplatsen är fortfarande densamma, som den av ålder varit.

Häradshövdingar i Tjusts härad, resp. domsaga hava hittills varit:

D. 71.

Bengt Bagge (af Berga), fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1685
Carl Knutsson (adlad Lagerblad), fullm. $^{6}/_{1}$ 1686 ..... 1686—1692
Olof Linman, fullm. $^{28}/_{11}$ 1692 ..... 1692—1694†
Gabriel Welt, fullm. $^{26}/_{9}$ 1694 ..... 1694—1696
Erik Lovisin, fullm. $^{18}/_{4}$ 1696 ..... 1696—1704
Gustaf Samuel Du Rietz, fullm. $^{22}/_{4}$ 1704 ..... 1704—1733†
Brynolf Echman, fullm. $^{27}/_{11}$ 1733 ..... 1733—1747†
Germund Carl Cederhielm, fullm. $^{5}/_{11}$ 1747 ..... 1747—1754
Jonas Linnerhielm, fullm. $^{22}/_{2}$ 1755 ..... 1755—1761
Carl Ulrik Silfversparre, fullm. $^{11}/_{8}$ 1761 ..... 1761—1775
Lars Axel Lindblom (adlad Liljenstolpe), fullm. $^{20}/_{12}$ 1775. 1775—1806†
Birger Centerwall, fullm. $^{7}/_{11}$ 1807 ..... 1807—1811†
Adam Abraham Falk, fullm. $^{21}/_{2}$ 1812 ..... 1812—1852†
Carl Peter Carlson, fullm. $^{19}/_{4}$ 1853 ..... 1853—1859†
Anders Isbrand Theodor Nyman, fullm. $^{3}/_{4}$ 1860 ..... 1860—1880
Carl Gustaf Östlund, fullm. $^{4}/_{2}$ 1881 ..... 1881—1900†
Bror Anders Albert Nordström, fullm. $^{7}/_{12}$ 1900 ..... 1900—1930
Torsten Robert Alexander Brandt, fullm. $^{29}/_{5}$ 1931 ..... 1931—[1953]

2. *Sevede m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Sevede, Tunaläns och Aspelands härad förenade till en domsaga.[4] År 1858 bortföll Aspeland (se vidare under

[1] Under tiden 1719—1815 begagnades såsom häradshövdingeboställe $1^{1}/_{4}$ mtl *Södra* och *Mellan Malmö*, Loftahammars socken.

[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 22 november 1864 och den 20 december 1872.

[3] I statskalendern från och med 1791 års årgång.

[4] Från år 1694 och till början av 1800-talet användes $1^{1}/_{4}$ mtl *Österarp* n:is 1—2 i Virserums socken (Aspelands hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

3), varefter de övriga häradena bildade Sevede och Tunaläns (härads) domsaga.[1] Den bestod då av två tingslag, Sevede härad med sitt gamla tingsställe i Vimmerby[2] och Tunaläns härad med tingsställe i Ishult.[3] Enligt kungligt beslut den 18 oktober 1935 sammanslogos de från påföljande års ingång till ett tingslag med tingsställe i Vimmerby.

Häradshövdingar i Sevede m. fl. härad (sedermera Sevede och Tunaläns domsaga) hava hittills varit:

D. 72.

Johan Heller[4] (adlad Hellenstierna), fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1704†
Erik Magnus Dreffling (adlad Lillienberg), fullm. $^{25}/_{2}$ 1704	1704—1712
Axel Scharin (adlad von Scharin), fullm. $^{15}/_{7}$ 1712	1712—1724†
Isak Cock, fullm. $^{31}/_{10}$ 1724	1724—1736†
Magnus Hellenstierna, fullm. $^{27}/_{5}$ 1736	1736—1762
Per Lennart Rosenbielke, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1777†
Jonas Stockenberg, fullm. $^{14}/_{1}$ 1778	1778—1795
Johannes Petrus Bursie, fullm. $^{12}/_{1}$ 1795	1795—1820†
Johan Gabriel Richert, fullm. $^{20}/_{2}$ 1821	1821—1822
Sven Erland Heurlin, fullm. $^{21}/_{8}$ 1822[5]	1822—1827†
Per Hernblom, fullm. $^{19}/_{3}$ 1828	1828—1857†
Carl Georg Sparre (af Söfdeborg), fullm. $^{27}/_{4}$ 1858	1858—1892
Carl Oscar Björkman, fullm. $^{10}/_{12}$ 1892	1892—1912†
Otto Carl Johan Hanson, fullm. $^{31}/_{12}$ 1912	1912—1930†
Emil Bernhard Victor Severin, fullm. $^{17}/_{6}$ 1932	1932—

3. Handbörd m. fl. härad.

Handbörd bildade vid periodens början tillsammans med Stranda samt Norra och Södra Möre härad en gemensam domsaga.[6] Södra Möre bortföll 1773 för att bilda egen jurisdiktion,[7] som ännu består under benämningen Södra Möre domsaga, med tingsplats i Vassmolösa. Numera hållas dock vissa tingssammanträden även i Nybro.

Av de återstående häradena utbrötos Norra Möre och Stranda 1858 till en särskild jurisdiktion under benämningen Norra Möre och Stranda härads domsaga. Den bestod då av två tingslag, Stranda härad med sitt gamla tingsställe i Mönsterås[8] och

[1] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 27 april 1858.

[2] Under 1700-talet hade dock tingen i Sevede växlat mellan Vimmerby och Skillingarum.

[3] Ishult hade 1730 efterträtt Tunaläns gamla tingsställe i Krogstorp.

[4] Kallas i riksregistraturet (RA) 1680 $^{18}/_{12}$ felaktigt *Per* Svensson Heller.

[5] Enligt domboken $^{14}/_{8}$ s. å.

[6] Under åren 1684—1773 begagnades 1 mtl *Vassmolösa* n:o 5 i Ljungby socken (Södra Möre hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[7] Jfr kungl. brev den 17 mars 1770 och den 31 mars 1773.

[8] Under så gott som hela 1700-talet hade dock tingen hållits växelvis i Mönsterås och Ålem.

Norra Möre härad med sitt gamla tingsställe i Rockneby, först på 1930-talet flyttat till Kalmar.[1] Genom kungl. kungörelse den 10 juli 1947 har domsagan från och med påföljande år kommit att utgöra ett tingslag, ehuru de nyssnämnda tingsplatserna i Mönsterås och Kalmar alltjämt alternerande begagnas.

Handbörds härad förenades 1858 med Aspeland (jfr ovan under 2) till Aspelands och Handbörds härads domsaga. Den omfattade då två tingslag, Aspelands härad med sitt gamla tingsställe i Målilla och Handbörds härad med sitt gamla tingsställe i Staby.[2] Med stöd av kungliga brevet den 13 juli 1917 sammanslogos de båda tingslagen från påföljande års ingång till ett med tingsplats i Högsby.

Häradshövdingar i Handbörd m. fl. härad (sedermera Aspelands och Handbörds domsaga) hava hittills varit:

Erik Ehrenklo, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1687†	**D. 73.**
Nils Ströman (adlad Ehrenström), fullm. $^{5}/_{7}$ 1687	1687—1705†	
Johan von Strokirch, fullm. $^{16}/_{2}$ 1705	1705—1724†	
Esaias Klint, fullm. $^{7}/_{11}$ 1724	1724—1740†	
Johan Lagerman, fullm. $^{3}/_{12}$ 1740	1740—1743†	
Georg (Göran) Swebilius, fullm. $^{2}/_{12}$ 1743	1743—1763†	
Jonas Papke, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 och $^{3}/_{5}$ 1763[3]	1763—1773	
Bengt Carl Ekerman, fullm. $^{31}/_{3}$ 1773	1773—1774	
Jonas Papke, fullm. $^{21}/_{6}$ (ej $^{11}/_{8}$) 1774 ånyo	1774—1785†	
Petter Johan Fischerström, fullm. $^{19}/_{11}$ 1787	1787—1788	
Gustaf Harmens, fullm. $^{11}/_{11}$ 1788	1788—1796	
Carl Vilhelm Weidenhielm, fullm. $^{25}/_{10}$ 1796	1796—1809†	
Samuel Trägårdh, fullm. $^{18}/_{6}$ 1810	1810—1842†	
Johan Petter Berg, fullm. $^{29}/_{12}$ 1842	1842—1858	
Olof Lemchen, fullm. $^{27}/_{4}$ 1858	1858—1885†	
Peter Bengtsson Normark, fullm. $^{12}/_{6}$ 1885	1885—1886†	
Philip Robert Wester, fullm. $^{11}/_{2}$ 1887	1887—1910	
Robert Emanuel Olson, fullm. $^{24}/_{2}$ 1911	1911—1922†	
Carl Cervin, fullm. $^{27}/_{4}$ 1923	1923—1940†	
Torsten Wilhelm Dufva, fullm. $^{26}/_{9}$ 1941	1941—	

Häradshövdingar i Södra Möre domsaga hava hittills varit:

Jonas Papke (jfr ovan under D. 73)	1773—1774	**D. 74.**
Bengt Carl Ekerman, fullm. $^{21}/_{6}$ 1774	1774—1776	
Hans Christian Lunell, fullm. $^{1}/_{5}$ 1776	1776—1792	
Gustaf Anton von Brinckman, fullm. $^{29}/_{1}$ 1793	1793—1813	

[1] Dessförinnan hade dock tingssammanträden med tremansnämnd hållits därstädes.

[2] Från 1680-talet och ända fram till omkring 1800 hade dock tingen i Handbörd hållits tidvis i Bötterum.

[3] Genom 1762 års fullmakt erhöll Papke Stranda, Handbörd och Södra Möre samt genom 1763 års fullmakt Norra Möre.

Tab. 11. Kalmar län 1680—1950.

Härad eller domsagor	1680—1772	1773—1857	1858—1950	Domsagor 1950
Tjust[1]	71	71	71	Tjust domsaga
Sevede o. Tunalän	72	72	72	Sevede och Tunaläns domsaga
Aspeland	72	72	73	Aspelands och Handbörds domsaga
Handbörd	73	73	73	
Norra Möre o. Stranda	73	73	75	Norra Möre och Stranda domsaga
Södra Möre	73	74	74	Södra Möre domsaga
Öland	76	76	76	Ölands domsaga

Johan Jakob Bergström,[2] fullm. $^{7}/_{12}$ 1813 ..... 1813—1841†
Axel Larsson, fullm. $^{11}/_{7}$ 1842 ..... 1842—1845†
Sven Lorentz Theorell, fullm. $^{23}/_{1}$ 1846 ..... 1846—1858
Johan Magnus Lindgren, fullm. $^{7}/_{12}$ 1858 ..... 1858—1890†
Alfred Waldenström, fullm. $^{10}/_{4}$ 1891 ..... 1891—1914
Nils Joël Mauritz Helling, fullm. $^{20}/_{3}$ 1914 ..... 1914—1938†
Torsten Emanuel Fredriksson, fullm. $^{21}/_{7}$ 1938 ..... 1938—

Häradshövdingar i Norra Möre och Stranda domsaga hava hittills varit:

D. 75. Johan Petter Berg (jfr ovan under D. 73)..... 1858—1884
Samuel Arfwidsson, fullm. $^{10}/_{4}$ 1885 ..... 1885—1908†
John Emanuel Zetterstedt, fullm. $^{31}/_{12}$ 1908 ..... 1908—1939†
David Gunnar Davidsson Lundström, fullm. $^{19}/_{12}$ 1941 ... 1942—[1952]

4. Ölands domsaga.

Öland har under hela perioden bildat en enda domsaga,[3] som dock före 1943 var indelad i två tingslag, Norra Motet med tingsställe i Lundegård, år 1917 flyttat till Rosenfors, och Södra Motet med tingsställe i Färjestaden.[4] Med stöd av kungliga breven den 8 septem-

[1] Kallades från 1790-talets början Norra och Södra Tjust, vilka dock först sedermera under en relativt kort period, nämligen under åren 1864—72, kommo att motsvaras av verkliga tingslag.

[2] Kallas i statskalendern ännu i 1823 års årgång felaktigt för *P.* Bergström.

[3] Under tiden 1685—1882 användes 1 mtl *Lundegård* n:o 1 i Köpings socken (Slättbo hd) som häradshövdingeboställe i domsagan. Det inköptes 1893 av häradshövding C. B. Hasselrot, som dessförinnan arrenderat gården.

[4] Se härom utförligare H. W u l l t, Tingsställen på Öland (1948). De ovan anförda tingsställena Lundegård och Färjestaden hava småningom framträtt som de olika tingens sedvanliga mötesplatser. Men ännu under 1700-talet höllos tingen tidvis på andra orter, i Norra Motet även i Kolstad och i Södra Motet även i Fröbygårda.

ber 1939 och den 23 oktober 1942 förenades de båda tingslagen från och med 1943 till ett med tingsställe i Borgholm.

Häradshövdingar i Ölands domsaga hava hittills varit:

Nils Oljeqvist, K. konf. $^{24}/_{1}$ 1681 (jfr ovan s. 389)	1681—1690	**D. 76.**
Johan Bergqvist (adlad Ädelberg), fullm. $^{22}/_{2}$ 1690	1690—1710†	
Abraham Bauman, fullm. $^{4}/_{11}$ 1710, K. konf. $^{6}/_{6}$ 1711	1710—1731	
Georg Swebilius (Svebelius), fullm. $^{1}/_{7}$ 1731	1731—1743	
Petrus (Peter) Nobelius, fullm. $^{11}/_{6}$ 1744	1744—1761	
Johan Grahn, fullm. $^{14}/_{7}$ 1761	1761—1776	
Johan Henrik Åderman, fullm. $^{25}/_{6}$ 1776	1776—1791	
Josef Dahlgren, fullm. $^{21}/_{2}$ 1791	1791—1808†	
Johan Peter Blidberg, fullm. $^{22}/_{12}$ 1808	1808—1809	
Fredrik Adolf De Berg, fullm. $^{16}/_{4}$ 1809	1809—1829†	
Anders Vilhelm Rydström, fullm. $^{30}/_{9}$ 1830	1830—1856†	
Johan Fredrik Caspersson, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857	1857—1880†	
Carl Birger Hasselrot, fullm. $^{6}/_{8}$ 1880	1880—1911†	
Johan Gustaf Henning Söderbaum, fullm. $^{31}/_{8}$ 1911	1911—1938	
Harald Wullt, fullm. $^{17}/_{6}$ 1938	1938—1950	
Jon Gudmund Haldan Lindencrona, fullm. $^{13}/_{1}$ 1950	1950—	

DE FÖRUTVARANDE DANSK-NORSKA PROVINSERNA I GÖTALAND.

A. GOTLAND.

I. Gotlands lagsaga.

Efter fredsslutet 1645 införlivades Gotland med Kalmar läns och Ölands lagsaga. Detta skedde i den formen, att lagmannen därstädes Peder Sparre erhöll särskild fullmakt den 15 juni 1646 att vara lagman jämväl på Gotland, med den motiveringen att hans lagmansdöme i och med grevskapet Södra Möres inrättande 1645 minskat till omfattningen.[1] Anmärkningsvärt nog skulle Gotland enligt regeringens beslut den 10 oktober 1646 lyda under Svea hovrätt,[2] ehuru den övriga delen av lagsagan av naturliga skäl hörde under hovrätten i Jönköping. Åren 1665—69 disponerades lagmansräntan från såväl Gotland som Öland av den förutvarande drottningen Christina, till vars underhållsländer båda öarna hörde.[3] Men den 15 februari 1669 återställdes den gamla ordningen på nytt genom en kunglig fullmakt för lagmannen i Kalmar läns lagsaga Erik Sparre att uppbära lagmansräntan även från Gotland och Öland. Efter Sparres död 1673 disponerades lagmansräntan från de båda öarna ånyo av drottning Christina.

Den 24 januari 1682 tillsatte Christina en särskild lagman på Gotland, nämligen Johan Olivecrantz, som behöll ämbetet till 1689. Sedan Gotland s. å. återfallit under kronan, utökades lagsagan för en kortare tid (1690—99) med Öland. Men från sekelskiftet omfattade lagsagan ånyo endast Gotland. Carl XII:s kortvariga domstolsreform 1718 medförde ej heller beträffande sistnämnda ö någon förändring i lagsagoindelningen. En dylik inträffade först 1827, då Gotland kom att tillhöra Södermanlands lagsaga och därefter (1832) uppgick i Stockholms läns, Södermanlands och Gotlands lagsaga.

[1] Lagmanstingen på Gotland höllos under tiden 1646—65 av samma underlagmän, som tjänstgjorde i övriga delar av lagsagan. Jfr ovan s. 363.

[2] Jfr det tryckta riksrådsprotokollet, bd XI, s. 471.

[3] Under denna tid tjänstgjorde Johan Klint som underlagman i Gotlands och Ölands lagsaga och fortsatte därmed en tid även efter sedan öarna ånyo kommit att tillhöra Kalmar läns lagsaga. I denna egenskap efterträddes han 1673 av Johan Malmén (1678 adlad Cedercrantz).

Lagmän i Gotlands lagsaga från 1682 hava varit:

Johan Olivecrantz, fullm. $^{24}/_{1}$ 1682	1682—1689
Johan Cedercrantz, fullm. $^{16}/_{1}$ (ej $^{26}/_{1}$) 1690	1690—1699†
Anders Wästfelt, fullm. $^{8}/_{1}$ 1700	1700—1705†
Erik Bosin, fullm. $^{10}/_{3}$ 1708	1708—1711
Claes Henrik Grönhagen, fullm. $^{30}/_{10}$ 1711	1711—1712†
Otto Reinhold Strömfelt, fullm. $^{13}/_{9}$ 1712	1712—1718
Birger Rosensparre, fullm. $^{1}/_{9}$ 1718	1718—1719
Carl Lietzen (adlad von Lietzen), fullm. $^{26}/_{3}$ 1719	1719—1721
Melchior Friedenreich, fullm. $^{5}/_{4}$ (ej $^{15}/_{4}$) 1721	1721—1730
Carl Adolf Gyllenstierna, fullm. $^{22}/_{12}$ 1730	1730—1733
Fredrik Gyllenborg, fullm. $^{30}/_{3}$ 1733	1733—1737
Gustaf Fredrik Rothlieb, fullm. $^{11}/_{5}$ 1737	1737—1744
Johan von Scheffer, fullm. $^{4}/_{6}$ 1745	1745—1746
Johan Georg Lillienberg, fullm. $^{22}/_{7}$ (ej $^{22}/_{6}$) 1746	1746—1749
Erik Wrangel, fullm. $^{14}/_{11}$ 1749	1749—1756
Gustaf Plaan, fullm. $^{15}/_{12}$ 1756	1756—1772
Carl Gustaf Wrangel, fullm. $^{5}/_{1}$ 1773	1773—1777
Georg Henrik Falkenberg, fullm. $^{30}/_{4}$ 1777	1777—1781
Christian af Stenhoff, fullm. $^{13}/_{8}$ 1781	1781—1788
Johan Palmgren, fullm. $^{23}/_{2}$ 1789	1789—1794
Casper Christoffer Hanell, fullm. $^{9}/_{1}$ 1794	1794—1808†
Georg Adolf Koskull,[1] fullm. $^{16}/_{4}$ 1809	1809—1810
Carl Emanuel Eneroth, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1811
Conrad Johan Barlund, fullm. $^{31}/_{7}$ 1811	1811—1820†
Carl Mörner, fullm. $^{14}/_{6}$ 1820	1820—1827

[1] Kallas i statskalendern felaktigt för *Gustaf* Adolf Koskull.

II. Domsagor i Gotlands län.[1]

Gotland har som bekant under tiden 1361—1645 hört under Danmark. Under sådana förhållanden förefaller det lämpligt att här börja med årtalet 1646, då svensk rätt infördes på ön och då den förste häradshövdingen tillsattes.

Efter fredsslutet i Brömsebro befanns det, att Gotland var indelat i tredingar och dessa åter i sättingar. De svenska myndigheterna sökte smidigt anpassa den blivande judiciella indelningen efter den gamla ordningen. Hela ön ansågs visserligen böra utgöra ett enda häradshövdingedöme, men de gamla tredingarna skulle bibehållas i form av särskilda tingslag. Den norra tredingen var sammansatt av Bro och Rute sättingar; den mellersta tredingen av Kräklinge och Hejde sättingar och den södra tredingen av Hoburgs och Burs sättingar.[2] Under den danska tiden hade varje sätting utgjort en domkrets, varför tredingen ofta i de svenska domböckerna kom att uttryckas i sättingar. Så omtalas t. ex. den norra tredingen därstädes vanligen i form av Bro och Rute sättingar o. s. v. Tingsplatserna varierade till en början åtminstone i norra och mellersta tredingen. I den södra däremot synas tingen tämligen konstant hava hållits i Havdhems prästgård.[3]

Den 8 april 1646 förordnade regeringen sekreteraren i K. kansliet *Nils Ruuth* till häradshövding på Gotland, och den 13 juli s. å. hölls det första svenska häradstinget därstädes i norra tredingen av lagläsaren Johan Evertsson Rehn. Ruuth efterträddes redan den 15 januari 1647 som häradshövding av riksrådet *Åke Axelsson* (Natt och Dag), som samtidigt var lagman i Närke. Tjänsten på Gotland sköttes alltjämt av lagläsaren Rehn, som först 1654 efterföljdes av lagläsaren Olof Birgersson Calmarius. Då Åke Axelsson avled 1655 och därmed lämnade häradshövdingämbetet, hade Gotland införlivats med drottning Christinas underhållsländer. Detta innebar bl. a., att även häradshövdingen därstädes för framtiden skulle tillsättas av förutvarande drottningen. Då hon så gott som hela tiden vistades utom-

[1] *Litteratur:* L. Dannert, Gotland 1645—1654 (i Skrifter utgivna av Humanistiska föreningen vid Stockholms högskola I, 1939), s. 63, där också något redogöres för de rättsliga förhållandena under den danska tiden. K. F. Pfeiffer, Ur ett tingsställes historia [Allekvia] (SvJT 1938).

[2] Av de tolv nämndemännen togos två från varje sätting.

[3] Jfr Pfeiffer, a. a., s. 397, där det dock uppgives, att norra tredingen haft en fast tingsplats i Tingstäde. Tingen i nämnda treding höllos emellertid före 1681 även annorstädes t. ex. i Medebys i Ekeby socken.

lands, kom dock detta prerogativ till en början att utövas av hennes generalguvernör Herman Fleming. Vid det ting, som hölls den 7 november 1655 med södra tredingen, upplästes dennes fullmakt för *Johan Eriksson Schening* att vara häradshövding på Gotland. Tjänsten sköttes under de närmaste fem åren av häradshövdingen själv, ehuru han i fråga om protokollföringen hade hjälp av notarien Lars Swebilius, som fungerade även under efterträdaren. Den 22 december 1660 utsågos härtill borgmästaren i Visby *Jakob Chronander*. Fullmakten, som underskrivits av generalguvernören, bekräftades av Kungl. Maj:t den 2 december 1665 genom utfärdandet av ny fullmakt. Under Chronanders ämbetstid eller närmare bestämt 1681 utbröts norra tredingen jämte östra sättingen av mellersta tredingen för att bilda särskild domsaga under benämningen Gotlands norra härad. Den återstående delen kallades samtidigt av naturliga skäl Gotlands södra härad. Till häradshövdingeboställe i det förra häradet anslog Kungl. Maj:t 1710 hemmanet Allekvia (1 mtl krono, senare förmedlat till $^{7}/_{8}$ mtl) i Endre socken. Å hemmanet uppfördes under åren 1710—21 ett tingshus, som inrymde även boställsvåning åt häradshövdingen och hans familj. Bostället indrogs till kronan 1876. I Gotlands södra härad synes häradshövdingen icke hava erhållit något boställe förrän 1740, då hemmanet Ejmunds (1 mtl krono, senare förmedlat till $^{3}/_{4}$ mtl) i Mästerby socken blev anslaget därtill. Detta utbyttes 1770 mot hemmanet Skogs ($^{3}/_{4}$ mtl krono) i Levide socken. Tingen i södra häradet höllos till en början i Ejmunds (även kallat Söderting) samt därefter i Klintehamn och 1739 i Burge. Slutligen flyttades tingsstället 1772 till Skogs, vilket tidigare som nämnts blivit häradshövdingeboställe.

Till följd av kungliga brevet den 25 september 1942 förenades från påföljande års ingång de båda domsagorna på nytt under benämningen Gotlands domsaga, varvid de förutvarande häradena blevo tingslag med samma tingsplatser som förut. Dessa tingsplatser begagnas alltjämt alternerande, ehuru domsagan från och med 1948 kommit att utgöra ett enda tingslag.[1]

Häradshövdingar i Gotlands södra härad, från 1943 Gotlands domsaga, hava hittills varit:

Jakob Chronander (jfr ovan)	1681—1689	**D. 77.**
Daniel Lindelius, fullm. $^{2}/_{8}$ 1689	1689—1692	
Jakob Chronander, fullm. $^{9}/_{5}$ 1692 ånyo	1692—1694†	
Johan Huus, fullm. $^{10}/_{5}$ 1694	1694—1709[2]	

[1] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[2] Han avsattes från sitt ämbete på grund av tjänstefel genom dom av Svea hovrätt den 10 juli 1709. Sedan 1696 bodde han som åbo på Ejmunds.

Tab. 12. Gotlands län 1681—1950.

Härad eller tingslag	1681—1942	1943—1950	Domsaga 1950
Gotlands södra härad	77	77	Gotlands domsaga
Gotlands norra härad	78	77	

Åke Soop, fullm. $^{23}/_{12}$ (ej $^{13}/_{12}$) 1709, K. konf. $^{3}/_{10}$ 1710 ... 1709—1718
Olof Brodén, fullm. $^{11}/_{10}$ 1718 och $^{17}/_{10}$ 1719 ..... 1718—1737†
Johan Laurin, fullm. $^{18}/_{6}$ 1737 ..... 1737—1758†
Erik Brandberg, fullm. $^{4}/_{5}$ 1759 ..... 1759—1761
Magnus Johan Lundh, fullm. $^{17}/_{3}$ 1761 ..... 1761—1762
Axel Alexander Lagerhjelm, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1763
Erik Gustaf Laurin, fullm. $^{27}/_{6}$ 1763 ..... 1763—1778
Johan Brygger, fullm. $^{13}/_{5}$ 1778 ..... 1778—1781
Lars Fredrik Lind, fullm. $^{28}/_{11}$ 1781 ..... 1781—1795
Bartold Runeberg, fullm. $^{15}/_{9}$ 1795 ..... 1795—1801[1]
Carl Gustaf Reinhold von Hauswolff, fullm. $^{6}/_{4}$ 1802 .... 1802—1828†
Bengt Wolter Hessle, fullm. $^{22}/_{5}$ 1829 1829
Samuel von Stahl, fullm. $^{12}/_{12}$ 1829 ..... 1829—1833†
Carl Reinhold Kökeritz, fullm. $^{5}/_{10}$ 1833 ..... 1833—1874†
Karl Pontus Lagerberg, fullm. $^{14}/_{5}$ 1875 ..... 1875—1884
Per Adolf Carl Bernhard Lindroth, fullm. $^{12}/_{12}$ 1884 ..... 1884—1896†
Carl Theodor af Ekenstam, fullm. $^{4}/_{6}$ 1896 ..... 1896—1913
Carl-Wilhelm af Ekenstam, fullm. $^{29}/_{8}$ 1913 ..... 1913—1920†
Hugo Krok, fullm. $^{31}/_{8}$ 1920 ..... 1920—1942
Karl-Fredrik Pfeiffer (jfr nedan under D. 78)..... 1943—1948
Gustaf Olof Rosenqvist, fullm. $^{8}/_{5}$ 1948 ..... 1948—

Häradshövdingar i Gotlands norra härad hava varit:

D. 78. Lars Malmén (adlad Söderhielm), fullm. $^{17}/_{1}$ 1681[2] ..... 1681—1703
Jakob Clerck, fullm. $^{27}/_{6}$ 1703 ..... 1703—1721
Mårten Fries, fullm. $^{3}/_{11}$ 1721 ..... 1721—1748†
Albrecht Grevesmühl, fullm. $^{5}/_{12}$ 1748 ..... 1748—1784†
Carl Gustaf Silfversparre, fullm. $^{13}/_{12}$ 1784 ..... 1784—1796
Bengt Georg Brygger, fullm. $^{20}/_{7}$ 1796 ..... 1796—1821†
Carl Ulrik Stagnelius, fullm. $^{5}/_{2}$ 1822 ..... 1822—1831†
Per Jakob Ödman, fullm. $^{24}/_{3}$ 1832 ..... 1832—1841†
Adolf Ludvig von Strussenfelt, fullm. $^{11}/_{7}$ 1842 ..... 1842—1877
Alfred Waldenström, fullm. $^{25}/_{1}$ 1878 ..... 1878—1891
Karl Johan Gustaf Andersson Dömle, fullm. $^{11}/_{9}$ 1891 .... 1891—1897†
Carl Nordenström, fullm. $^{10}/_{12}$ 1897 ..... 1897—1913
Johan August Toll, fullm. $^{29}/_{5}$ 1914 ..... 1914—1931†
Karl-Fredrik Pfeiffer, fullm. $^{20}/_{11}$ 1931 ..... 1931—1942

[1] Avsatt genom Högsta domstolens utslag den 11 december 1801.
[2] Enligt uppgift i landsboken utfärdad av f. d. drottning Christina i Rom.

B. BLEKINGE.

I. Blekingska lagsagan.

Svensk rättegångsordning infördes i Blekinge 1682—83 och först från denna tid kan man alltså tala om en lagsaga därstädes. Den danska motsvarigheten till de svenska lagmännen kallades landsdomare, och från 1658 hade Kungl. Maj:t utsett sådana jämväl i Blekinge, eftersom dansk lag och rätt enligt fredsfördraget tills vidare skulle gälla i de nämnda år förvärvade provinserna.[1] År 1683 blev den dåvarande landsdomaren Peter Crusebjörn automatiskt lagman utan att någon ny fullmakt för honom ansågs behöva utfärdas. Efterträdaren Germund Palm, samma dag adlad Cederhielm, blev alltså den förste, som erhöll formellt förordnande att vara lagman i Blekinge (1686). Under tiden 1690—1718 var Blekinge förenat med Skåne till en gemensam lagsaga.[2] Sistnämnda år skildes de till följd av Carl XII:s domstolsreform, i det att då Blekinge under benämningen Blekinge läns lagsaga erhöll egen lagman.[3] Men redan 1719 var Blekinge i judiciellt avseende ånyo förenat med Skåne, och detta förhållande varade till 1777, då det förstnämnda landskapet på nytt utbröts.[4] Sedan Blekinge därefter bildat egen lagsaga till slutet av 1827, införlivades det påföljande år definitivt med den skånska lagsagan.[5]

Lagmän i Blekingska lagsagan hava varit:

Peter Crusebjörn, fullm. som landsdomare $^{8}/_{11}$ 1680 ..... 1683—1686†
Germund Cederhielm, fullm. $^{10}/_{4}$ (ej $^{12}/_{4}$) 1686 ..... 1686—1690[6]

Arvid Erik Posse, fullm. $^{5}/_{3}$ 1777 ..... 1777—1783
Johan Henning Gyllenborg, fullm. $^{19}/_{3}$ 1783 ..... 1783—1794
Olof Magnus Sanderskiöld, fullm. $^{15}/_{5}$ 1794..... 1794—1827†

---

[1] Se härom närmare J. E. Almquist, Svensk rätts införande i de under 1600-talet med Sverige inkorporerade danska och norska provinserna (SvJT 1937), s. 3 ff.
[2] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 4 juli 1690.
[3] Härtill utnämndes den 18 juli 1718 *Johan Enanderhielm.*
[4] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 5 mars 1777.
[5] Jfr kungl. brev till Kristianstads hovrätt den 2 april 1828.
[6] För tiden 1690—1777 se lagmännen i Skånska lagsagan, nedan s. 399.

II. Domsagor i Blekinge län.[1]

1. *Lister m. fl. härad.*

År 1683, då de första svenska häradshövdingarna tillsattes inom länet,[2] förenades Listers och Bräkne härad till en domsaga, som 1695 utökades med Östra och Medelstads härad.[3] Denna kombination, som innebar, att hela Blekinge bildade ett häradshövdingedöme,[4] varade till 1771 med undantag för åren 1756—62, då Medelstad bildade egen domsaga.[5] År 1771 utbrötos såväl Östra som Medelstad med stöd av kungliga brevet den 27 mars 1770.[6] Under 1830-talet befanns, att målen ökat i sådan omfattning, att en ytterligare uppdelning av Listers och Bräkne domsaga ansågs vara av behovet påkallad. Kungl. Maj:t beslöt med anledning härav den 8 februari 1834, att de båda häradena, sedan dåvarande häradshövdingen avgått, skulle utgöra särskilda domsagor. Efter dennes frånfälle, som inträffade 1848, genomfördes reformen från och med påföljande år. Listers härads domsaga hade då sin tingsplats i Norje,[7] 1920 flyttad till Sölvesborg, och Bräkne härads domsaga sitt tingsställe i Hoby. Till följd av kungliga breven den 28 april och den 20 oktober 1933 förenades de båda häradena ånyo från 1934 års ingång under benämningen Bräkne och Listers domsaga. Häradena skulle dock fortfarande utgöra olika tingslag med samma tingsställen som tidigare. Slutligen har genom kungliga breven den 13 juni 1947 och den 13 maj 1949 bestämts, att den dittillsvarande domsagan från och med 1950 skulle uppdelas på tvenne, nämligen Bräkne och Karlshamns

[1] *Litteratur:* A. Hallenberg, Blekings allmoge efter Roskilde fred, kap. 4, Förvaltning och rättskipning (Blekingeboken 1932), s. 85 ff.

[2] Jag bortser här från borgmästaren i Malmö Sigmund Aschenborn, som den 26 januari 1678 förordnades till häradshövding i Blekinge. Denne tillträdde nämligen aldrig ämbetet.

[3] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 30 april 1695.

[4] Under tiden 1696—1860 begagnades kronohemmanet *Sonekulla* i Hoby socken (Bräkne hd) som häradshövdingeboställe i domsagan.

[5] Jfr kungl. brev till Göta hovrätt den 23 januari 1756. Enligt avtal mellan häradshövdingarna Timell och Hoffmeister skulle den förre likväl fortfarande åtnjuta häradshövdingerântan från hela sin gamla domsaga, medan den sistnämnde under Timells livstid fick nöja sig med bostället Sonekulla, som ju låg i Bräkne, tingsgästningspenningar samt sportler.

[6] Häradshövding Hoffmeister, som dittills innehaft hela Blekinge som domsaga, fick samtidigt tillåtelse att bestämma villkoren för efterträdaren i halva domsagan på sådant sätt, att han ej ekonomiskt förlorade på utbrytningen.

[7] Jfr W. Penser, Listers härads avrättsplats i Norje och den sista exekutionen därstädes (Blekingeboken 1944).

domsaga med tingsställe i Karlshamn, och Listers och Sölvesborgs domsaga med tingsplats i Sölvesborg. Åtgärden var närmast föranledd av att de båda städerna Karlshamn och Sölvesborg ansetts böra läggas under landsrätt.

Häradshövdingar i Lister m. fl. härad (sedermera Listers och Sölvesborgs domsaga) hava hittills varit:

Samuel Arfwidsson, fullm. $^{30}/_{1}$ 1683	1683—1686	D. 79.
Sven Carlheim (adlad Gyllensköld), fullm. $^{28}/_{9}$ 1686	1686—1695	
Sven Adlerstierna[1]	1695—1700	
Mathias Grubb, fullm. $^{18}/_{1}$ 1700	1700—1715†	
Johan Schaeij, fullm. $^{10}/_{1}$ 1716	1716—1738†	
Johan Timell, fullm. $^{6}/_{12}$ 1738	1738—1756	
Anton Hoffmeister, fullm. $^{14}/_{9}$ 1756	1756—1788	
Gustaf Harmens, fullm. $^{2}/_{5}$ 1788	1788	
Petter Johan Fischerström, fullm. $^{11}/_{11}$ 1788	1788—1815	
Sven Emanuel Trägårdh, fullm. $^{23}/_{5}$ 1809, K. konf. $^{5}/_{7}$ (ej $^{15}/_{7}$) 1815[2]	1815—1848†	
Carl Markus Wester, fullm. $^{11}/_{4}$ 1849	1849—1861†	
Martin Johan Swenander, fullm. $^{28}/_{1}$ 1862	1862—1887†	
Robert Swenander, fullm. $^{23}/_{9}$ 1887	1887—1924	
Karl Johan Lorentz Fagerlin, fullm. $^{20}/_{2}$ 1925	1925—1949	
Torsten Sigvald Myrland, fullm. $^{21}/_{10}$ 1949	1950—	

Häradshövdingar i Bräkne härads domsaga (sedermera Bräkne och Karlshamns domsaga) hava varit:

Johan Christian Thorn, fullm. $^{11}/_{4}$ 1849	1849—1877†	D. 80.
Rutger Fredrik Bennet, fullm. $^{12}/_{4}$ 1878	1878—1886	
Victor Nils Ekenman, fullm. $^{4}/_{6}$ 1886	1886—1912	
Frans Gustaf Timelin, fullm. $^{27}/_{8}$ 1912	1912—1919†	
Axel Gabriel Adam Reuterskiöld, fullm. $^{19}/_{6}$ 1919	1919—1932[3]	
Sven Sigurd Norrsell, fullm. $^{14}/_{10}$ 1949	1950—	

2. *Medelstad m. fl. härad.*

Medelstad bildade tillsammans med Östra härad en domsaga från början av 1683. Under tiden 1695—1771 voro häradena såsom ovan omtalats förenade med Listers och Bräkne härad med undantag för åren 1756—62, då Medelstad utgjorde särskild domsaga. Det ursprungliga förhållandet blev ånyo rådande 1771—1848. Men sistnämnda år fingo häradena till följd av kungliga brevet den 8 februari

[1] Jfr nedan under D. 81.

[2] Fullmakten av 1809 var en s. k. exspektansfullmakt, som trädde i kraft samma dag dåvarande innehavaren av ämbetet erhöll sitt avsked.

[3] Under 1933 stod ämbetet obesatt. För tiden 1934—49 se ovan under D. 79.

Tab. 13. Blekinge län 1683—1950.

Härad eller tingslag	1683—1694	1695—1755	1756—1761	1762—1770	1771—1847	1848	1849—1933	1934—1936	1937—1949	1950—	Domsagor 1950
Lister . . .	79	79	79	79	79	79	79	79	79	79	Listers och Sölvesborgs domsaga
Bräkne . .	79	79	79	79	79	79	80	79	79	80	Bräkne och Karlshamns domsaga
Östra . . .	81	79	79	79	81	82	82	82	81	81	Östra och Medelsta domsaga
Medelstad .	81	79	81	79	81	81	81	81	81	81	

1834 olika häradshövdingar.[1] Medelstads härads domsaga hade då sin tingsplats i Ronneby och Östra härads domsaga sin i Lyckeby. Separationen varade till 1937 års ingång, då enligt Kungl. Maj:ts beslut den 23 oktober 1936 de bägge häradena ånyo förenades under benämningen Östra och Medelsta domsaga. De båda tingsplatserna Lyckeby och Ronneby begagnas alltjämt alternerande, ehuru domsagan till följd av kungl. kungörelsen den 10 juli 1947 från och med påföljande år kommit att utgöra ett enda tingslag.

Häradshövdingar i Medelstad m. fl. härad (sedermera Östra och Medelsta domsaga) hava hittills varit:

D. 81. Sven Löfman (adlad Adlerstierna), fullm. $^{30}/_{1}$ 1683 ..... 1683—1695 [2]

Johan Timell (jfr ovan under D. 79)..... 1756—1762† [2]

Anders Håkansson, fullm. $^{5}/_{6}$ 1771 ..... 1771—1788
Ambrosius Westring, fullm. $^{2}/_{4}$ 1789 ..... 1789—1797†
Johan Christer Lindblom, fullm. $^{27}/_{3}$ (ej $^{6}/_{3}$) 1798 ..... 1798—1848†
Mathias Gadd, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848 ..... 1848—1873†
Albert Alexander Lilienberg, fullm. $^{8}/_{5}$ 1874 ..... 1874—1921†
Carl Fredrik Söderström, fullm. $^{2}/_{12}$ 1921 ..... 1921—1947
Gunnar Isak August Carlesjö, fullm. $^{16}/_{5}$ 1947 ..... 1947—

Häradshövdingar i Östra härads domsaga hava varit:

D. 82. Otto Bernhard Kindgren, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848 ..... 1848—1858†
Johan Christer Emil Richert, fullm. $^{21}/_{9}$ 1858 ..... 1858—1868
Carl Otto Leonard Crafoord, fullm. $^{16}/_{3}$ 1869 ..... 1869—1896†
Johan Alarik Schartau, fullm. $^{9}/_{7}$ 1896 ..... 1896—1914
John Bladh, fullm. $^{19}/_{11}$ 1914 ..... 1914—1935† [3]

[1] Att reformen kom att genomföras under olika år för de båda domsagorna (1848 resp. 1849), trots att bägge häradshövdingarna avledo under loppet av 1848, berodde på att den ena dog under förra, den andra under senare hälften av året.

[2] För tiden 1695—1775 och 1762—71 se ovan under D. 79.

[3] Under 1936 stod ämbetet obesatt.

C. SKÅNE.

I. Skånska lagsagan.

Liksom i Blekinge infördes svensk rättegångsordning i Skåne först 1682—83. Den lagsaga, som då inrättades, bestod till en början av landskapet Skåne men utökades den 4 juli 1690 med Blekinge.[1] Föreningen mellan landskapen i judiciellt hänseende ägde bestånd till 1777[2] med undantag blott för tiden 1718—19, då Blekinge utgjorde särskild lagsaga. Samtidigt var Skåne uppdelat på ej mindre än fyra lagmansdömen, nämligen Landskrona läns lagsaga, Ystads läns lagsaga, Malmöhus läns lagsaga och Kristianstads läns lagsaga.[3] År 1828 kom Skåne på nytt att bilda gemensam lagsaga med Blekinge[4] ända till ingången av 1850. Efter 1846 tillsattes dock ej någon ny lagman därstädes, utan ämbetet uppehölls på förordnande.

Lagmän i Skånska lagsagan hava varit:

Herman Fleming, fullm. $^{6}/_{3}$ 1683	1683—1684
Vilhelm Julius Coyet, fullm. $^{10}/_{9}$ 1684	1684—1692
Carl Ehrenstéen, fullm. $^{9}/_{11}$ 1692	1692—1702
Sven Adlerstierna, fullm. $^{8}/_{1}$ 1702	1702—1707
Magnus Palmstierna, fullm. $^{6}/_{2}$ 1707	1707—1716†
Samuel Hyltéen, fullm. $^{19}/_{7}$ 1716	1716—1718
Birger Rosensparre, fullm. $^{9}/_{5}$ 1719	1719—1732
Åke Soop, fullm. $^{19}/_{5}$ 1732	1732—1747
David Göthenstierna, fullm. $^{15}/_{6}$ (ej $^{13}/_{6}$) 1747	1747—1752
Carl Hallenborg, fullm. $^{5}/_{11}$ 1752	1752—1764
David Fredrik Hummelhielm, fullm. $^{15}/_{8}$ 1764	1764—1770
Lars Stierneld, fullm. $^{24}/_{1}$ (ej $^{9}/_{1}$) 1770	1770
Johan Olivecreutz, fullm. $^{4}/_{12}$ 1770	1770—1777
Peter Johan Montan, fullm. $^{5}/_{3}$ 1777	1777—1792
Johan Adam Wesslo (adlad Mannerstam), fullm. $^{9}/_{5}$ 1792	1792—1805
Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister, fullm. $^{1}/_{3}$ 1805	1805—1809
Magnus Flinck, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1814†
Samuel Abraham Leijonhufvud, fullm. $^{14}/_{6}$ 1814	1814—1821
Arvid Mauritz Posse, fullm. $^{15}/_{5}$ 1821	1821—1824
Ulrik Gustaf Lindencrona, fullm. $^{18}/_{5}$ 1824	1824—1846†

[1] Anledningen härtill angavs vara, att Blekinge, som tidigare utgjort egen lagsaga, var för litet för att ensamt kunna åstadkomma skälig lön åt lagmannen.

[2] Jfr ovan s. 395.

[3] Genom fullmakt den 18 juli 1718 utnämndes följande personer till lagmän i respektive lagsagor, nämligen *Johan Palmfelt*, *Carl Lietzen*, *Bengt Baas* och *Samuel Hyltéen*.

[4] Jfr kungl. brev till Kristianstads hovrätt den 2 april 1828.

II. Domsagor i Malmöhus och Kristianstads län.

Medan ännu det danska kriget pågick under 1670-talets senare hälft, hyste Carl XI planer på att ersätta de dåvarande skånska häradsdomarna med svenska häradshövdingar. Av riksregistraturet 1677—78 framgår också, att enstaka utnämningar av sådana häradshövdingar ägt rum. Men i verkligheten kommo dessa aldrig att tillträda sina ämbeten. Det var först den 7 november 1682 som definitivt beslut fattades att indela Skåne i nio häradshövdingedömen, varvid de gamla skånska häradena kommo att läggas till grund för indelningen.

1. *Frosta*[1] *och Färs härad.*

Frosta och Färs härad bildade gemensam domsaga till ingången av år 1877,[2] då Färs härad utbröts för att bilda egen jurisdiktion. Dessförinnan utgjorde de skilda tingslag, av vilka Frosta hade tingsplats i Hörby[3] och Färs i Åsum,[4] senare under århundradet flyttat till Sjöbo. Häradshövdingebostället var från 1713 och till indragningen 1876 beläget i byn Hänninge i Munkarps socken. Frosta härad kom till följd av kungliga brevet den 30 juli 1915 att från och med påföljande år förenas med staden Eslöv som särskilt tingslag under benämningen Frosta och Eslövs domsaga. Med bibehållande av de två tingsplatserna Hörby och Eslöv har domsagan från och med 1948 kommit att utgöra ett enda tingslag.[5]

Häradshövdingar i Frosta m. fl. tingslag (sedermera Frosta och Eslövs domsaga) hava hittills varit:

D. 83.

Johan Printz, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682[6]	1682—1684†
Anders Persson Holm, fullm. $^{18}/_{2}$ 1685	1685—1694
Birger Baaz (adlad Rosensparre), fullm. $^{25}/_{4}$ 1694	1694—1699
Peter Silnecker, fullm. $^{13}/_{5}$ 1699	1699—1710†
Axel Scharin, fullm. $^{6}/_{6}$ 1711	1711—1712

[1] *Litteratur:* G. Björklund, Frosta härads historia (1944).

[2] Jfr kungl. brev den 19 maj 1876.

[3] Denna tingsplats hade begagnats sedan 1697. Dessförinnan växlade platserna. Se härom närmare Björklund, a. a., s. 203 ff.

[4] Även denna tingsplats hade använts sedan 1600-talet.

[5] Se kungl. kungörelse den 10 juli 1947.

[6] Denne uppehöll aldrig ämbetet, som istället utövades av häradshövdingen i de närbelägna häradena Järrestad, Ingelstad och Herrestad Carl Paulin. Att Printz emellertid ända till sin död betraktats som häradshövding i Frosta och Färs framgår bl. a. av generalguvernörens memorial till Kungl. Maj:t den 17 februari 1685 (RA).

Erik Magnus Lillienberg, fullm. $^{15}/_{7}$ 1712	1712—1731
Anders Lillienberg, fullm. $^{13}/_{1}$ (ej $^{30}/_{1}$) 1731	1731—1743†
Anders Daniel (Stiernclou-)Lillienberg, fullm. $^{17}/_{8}$ 1743	1743—1764
Jonas Ingman, fullm. $^{8}/_{2}$ 1764	1764—1808†
Fredrik von Bonnecreutz, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1843†
Johan August Hygrell, fullm. $^{29}/_{9}$ 1843	1843—1853†
Jöns Carl August Durling, fullm. $^{21}/_{2}$ 1855	1855—1875†
Jakob Ludvig von Sydow, fullm. $^{15}/_{12}$ 1876	1877—1893†
Otto Johan Christer Kuylenstierna, fullm. $^{13}/_{4}$ 1894	1894—1896†
Carl Victor Matias Ursell, fullm. $^{10}/_{7}$ 1896	1896—1924†
Gustaf Ferdinand Lindstedt, fullm. $^{9}/_{5}$ 1924	1924—1947
Per Elis Melander, fullm. $^{19}/_{9}$ 1947	1947—

Häradshövdingar i Färs härads domsaga (numera Färs domsaga) hava hittills varit:

Jakob Victor Anderberg, fullm. $^{15}/_{12}$ 1876	1877—1901†
Fredrik Ahlgren, fullm. $^{31}/_{1}$ 1902	1902—1935
Knut Siggesson Ulfsparre, fullm. $^{18}/_{7}$ 1935	1935—

D. 84.

2. *Ingelstad, Järrestad m. fl. härad.*

Ingelstad och Järrestad förenades 1682 med Herrestads härad till en domsaga, som 1691 utökades med Ljunits härad.[1] Denna domsaga ägde bestånd till 1848,[2] då såväl Herrestad som Ljunits bortföllo. Under tiden 1711—1876 var häradshövdingebostället beläget i byn Hammenhög i likanämnda socken (Ingelstads hd). Till följd av kungliga brevet den 27 september 1872 sammanslogos Ingelstad och Järrestad från påföljande års ingång till ett tingslag under benämningen Ingelstads och Järrestads domsaga med gemensamt tingsställe i Hammenhög, som emellertid långt dessförinnan utgjort tingsplats för båda häradena. Numera hållas dock vissa ting i även Simrishamn.

Herrestad och Ljunits, som avsöndrats 1848, kommo först 1865 att bilda särskild domsaga i och med föreningen med Vemmenhögs härad. Denna förening hade beslutats redan genom kungliga brevet den 25 november 1851, men tidpunkten för verkställigheten hade måst uppskjutas, tills dåvarande häradshövdingen i Oxie, Skytts och Vemmenhögs härad avgått. Emedan inkomsterna från enbart Herrestad och Ljunits ej ansågos vara tillräckliga för underhåll av en häradshövding, kom ämbetet under mellantiden (1848—65) att bliva vakant. Hithörande domsaga bestod alltså från 1865 av tre tingslag, av vilka Herrestad och Ljunits sedan gammalt hade gemensamt

[1] Jfr Generalguvernörens skr. den 4 april 1691.
[2] Jfr kungl. brev den 21 november 1848.

tingsställe i Stora Herrestad, medan Vemmenhög hade sitt i Anderslöv. Till följd av kungliga brevet den 18 maj 1877 kommo de tre häradena att från ingången av 1878 förenas till ett tingslag under benämningen Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads härads domsaga med gemensam tingsplats i Ystad.

Häradshövdingar i Ingelstad, Järrestad m. fl. härad (sedermera Ingelstads och Järrestads domsaga) hava hittills varit:

D. 85.

Carl Paulin (adlad Lilliengrip), fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1698†
Bengt Seth, fullm. $^{9}/_{3}$ 1699	1699—1708†
Mårten Bulich, fullm. $^{23}/_{5}$ 1708	1708—1732†
Jonas Bergenstråhle, fullm. $^{21}/_{6}$ 1732	1732—1736
Georg Montan, fullm. $^{20}/_{4}$ 1736	1736†
Per Gudmund Lindencrona, fullm. $^{13}/_{12}$ 1736	1736—1753
Fredrik Bennet, fullm. $^{11}/_{7}$ 1754	1754
Ture Ollonberg, fullm. $^{9}/_{11}$ 1754	1754—1758
Erik Georg Höijer, fullm. $^{31}/_{1}$ (ej $^{21}/_{1}$) 1760	1760—1762
Elias Wettring (adlad Wettercrona), fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1781†
Enok Georg Wettercrona, fullm. $^{22}/_{10}$ 1781	1781—1811†
Gustaf Billberg, fullm. $^{12}/_{12}$ 1811	1811—1835†
Per August Falck, fullm. $^{8}/_{4}$ 1836	1836—1847†
Anders Gustaf Lundström, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848	1848—1865†
Johan Fredrik von Sydow, fullm. $^{28}/_{11}$ 1865	1865—1885†
Rutger Fredrik Bennet, fullm. $^{22}/_{1}$ 1886	1886—1906
Bror Carl Cederström, fullm. $^{9}/_{11}$ 1906	1906—1931
Sture Fredrik Benjamin Petersson, fullm. $^{9}/_{10}$ 1931	1931—

Häradshövdingar i Herrestad m. fl. härad (sedermera Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads domsaga) hava hittills varit:

D. 86.

Per August Wengberg, fullm. $^{7}/_{3}$ 1865	1865—1885†
Bror Christian Axel Geijer, fullm. $^{24}/_{10}$ 1885	1885—1914
Bror August Petrén, fullm. $^{1}/_{5}$ 1915	1915—1937
Karl Erik Sigfrid (Sigge) Lindby, fullm. $^{3}/_{12}$ 1937	1937—1943†
Helge Einar Anderberg, fullm. $^{30}/_{8}$ 1943	1943—

3. Skytt m. fl. härad.

Vid periodens början var Skytt förenat med Ljunits och Vemmenhögs härad till en domsaga. Under åren 1684—1865 användes kronohemmanet Grönby i likanämnda socken (Vemmenhögs hd) som häradshövdingeboställe därstädes. År 1691 utbyttes emellertid Ljunits mot Oxie härad,[1] och 1865 bortföll som redan nämnts (jfr ovan under 2) Vemmenhög för att istället förenas med Ljunits och Herrestad. Skytts och Oxie härads domsaga bestod då av två tingslag, ehuru tingsstället i Klörup alltsedan 1600-talet var gemensamt

[1] Jfr kungl. brev den 23 december 1690.

för dem bägge. På grund av kungliga brevet den 18 oktober 1872 sammanslogos emellertid de båda häradena från och med påföljande år till ett tingslag. Tingsstället flyttades i början av 1900-talet till Malmö. Numera kallas domsagan Oxie och Skytts domsaga.

Häradshövdingar i Skytt m. fl. härad (sedermera Oxie och Skytts domsaga) hava hittills varit:

Joachim Ehrenbusch, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1685	D. 87.
Wickman Hornbein (adlad Tigerschiöld), fullm. $^{18}/_{2}$ 1685	1685—1687	
Joachim Ehrenbusch	ånyo 1687—1699†	
Birger Rosensparre, fullm. $^{13}/_{5}$ (ej $^{18}/_{5}$) 1699	1699—1708	
Sven Hallenberg (adlad Hallenborg), fullm. $^{8}/_{3}$ 1708	1708—1734 [1]	
Carl Hallenborg, fullm. $^{25}/_{4}$ (ej $^{20}/_{4}$) 1734 och $^{25}/_{10}$ 1736	1734—1750	
Samuel Brandt, fullm. $^{9}/_{3}$ 1750	1750—1793	
Martin Rudolf Rydeberg, fullm. $^{13}/_{12}$ 1793	1793—1829†	
Carl Gustaf Svedenborg, fullm. $^{28}/_{5}$ 1830	1830—1864†	
Lars Fredrik Holmqvist, fullm. $^{7}/_{3}$ 1865	1865—1876†	
Peter Olof Glimstedt, fullm. $^{7}/_{4}$ 1877	1877—1880	
Per Gustaf Emil Poignant, fullm. $^{4}/_{2}$ 1881	1881—1883	
Frits Theodor Aurell, fullm. $^{3}/_{3}$ 1884	1884—1910	
Ivar Erik Öhman, fullm. $^{19}/_{5}$ 1911	1911—1937†	
Per Henrik von Ehrenheim, fullm. $^{11}/_{9}$ 1937	1937—[1954]	

4. Torna, Bara m. fl. härad.

År 1682 förenades Torna och Bara med Oxie härad till en domsaga, som förblev oförändrad till 1691, då Oxie utbyttes mot Harjagers härad. Under tiden 1709—1811 användes Stora Råby i Råby socken (Torna hd) som häradshövdingeboställe. Till följd av kungliga brevet den 25 november 1851 utbröts från och med påföljande år Harjager, och domsagan bestod därefter av blott Torna och Bara, som utgjorde skilda tingslag, ehuru tingsplatsen i Dalby alltsedan 1600-talet var gemensam. Den 26 maj 1899 bestämde emellertid Kungl. Maj:t, att de båda häradena från och med 1900 skulle sammanslås till ett tingslag med samma tingsplats som förut. Numera kallas domsagan Torna och Bara domsaga.

Häradshövdingar i Torna, Bara m. fl. härad (sedermera Torna och Bara domsaga) hava hittills varit:

Lars Svanhals, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1687	D. 88.
Wickman Tigerschiöld, fullm. $^{8}/_{10}$ 1687	1687—1713	
Nils Langelius (adlad Bildensköld), fullm. $^{12}/_{1}$ (ej $^{15}/_{1}$) 1714, K. konf. $^{2}/_{10}$ 1716	1714—1736	
Carl Magnus Appelberg, fullm. $^{18}/_{6}$ 1737	1737—1748	

[1] Sven Hallenborg behöll Oxie härad till 1736, då han dog.

Svante Johan Möllerheim, fullm. $^{25}/_{4}$ 1749 ..... 1749—1768
Peter Johan Montan, fullm. $^{21}/_{6}$ 1768 ..... 1768—1777
Carl Hadders, fullm. $^{5}/_{3}$ 1777 ..... 1777—1805
Adam Jordan Kröger, fullm. $^{26}/_{9}$ 1805 ..... 1805—1818†
Anders Gabriel Kiellander, fullm. $^{24}/_{7}$ 1818 ..... 1818—1845†
Nils Liljenberg, fullm. $^{23}/_{1}$ 1846 ..... 1846—1880†
Bernt Gustaf Lagergren, fullm. $^{20}/_{8}$ 1880 ..... 1880—1900†
Gustaf Georg Hakon Adolf de Maré, fullm. $^{10}/_{12}$ 1900 .... 1900—1916†
Per Christian Ahlgren, fullm. $^{28}/_{11}$ 1916 ..... 1916—1939
Pehr Gustaf Lindström, fullm. $^{14}/_{10}$ 1939 ..... 1939—

5. *Onsjö, Rönneberg m. fl. härad.*

Vid periodens början voro Onsjö och Rönneberg förenade med Harjagers härad, som emellertid redan 1691 utbyttes mot Luggude härad.[1] Under tiden 1706—1860 begagnades 1 mtl Välluv n:o 1 i likanämnda socken (Luggude hd) som häradshövdingeboställe. År 1851 återställdes domsagan i dess ursprungliga skick.[2] Den bestod då av tre tingslag, av vilka Onsjö hade tingsplats i Åkarp, Rönneberg i Glumslöv och Harjager i Kävlinge. Till följd av kungliga brevet den 9 september 1873 sammanslogos de tre tingslagen från och med påföljande år till ett med tingsplats i Åkarp. Denna har sedermera efter 1945 flyttats till Marieholm. Från och med 1948 hållas ting alternerande även i Landskrona. Numera kallas domsagan R ö n n e b e r g s, O n s j ö o c h H a r j a g e r s d o m s a g a.

Luggude härad, som 1851 utbröts från domsagan och därvid fick häradshövdingebostället på sin lott, har alltsedan dess utgjort egen jurisdiktion med tingsställe i Mörarp, några årtionden senare flyttat till Hälsingborg. Den officiella beteckningen är numera L u g g u d e d o m s a g a.

Häradshövdingar i Onsjö, Rönneberg m. fl. härad (sedermera Rönnebergs, Onsjö och Harjagers domsaga) hava hittills varit:

D. 89. Bartolomeus Ment, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682 ..... 1682—1691
Magnus Paulin (jfr nedan under D. 91) ..... 1691—1700
Peter Tollsten, fullm. $^{25}/_{9}$ 1700 ..... 1700—1712†
Erik Chytræus, fullm. $^{29}/_{12}$ 1712 ..... 1712—1717†
Henrik Hammarberg, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719 ..... 1719—1737
Ture Ollonberg, fullm. $^{12}/_{4}$ 1738 ..... 1738—1754
Fredrik Bennet, fullm. $^{9}/_{11}$ 1754 ..... 1754—1762
Nils Gustaf Zimmerberg, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1783[3]
Esaias Immanuel Mannerhierta, fullm. $^{13}/_{12}$ 1784 ..... 1784—1798†
Johan Jakob Bergman, fullm. $^{14}/_{8}$ 1798 ..... 1798—1821†

[1] Jfr kungl. brev den 23 december 1690.
[2] Jfr kungl. brev den 25 november 1851.
[3] Avsattes från sitt ämbete och dog kort därefter.

Johan Jakob Pamp, fullm. $^{24}/_{10}$ 1821 ..... 1821—1825
Samuel[1] Tiburtius Cassel, fullm. $^{18}/_{1}$ 1826 ..... 1826—1850†
Gustaf Efraim Engzell, fullm. $^{25}/_{11}$ 1851 ..... 1851—1864†
Carl August Anderberg, fullm. $^{27}/_{7}$ 1864 ..... 1864—1883†
Sebastian Oscar Gustaf Bergius, fullm. $^{28}/_{9}$ 1883 ..... 1883—1902†
Carl Anders Emanuel Moberg, fullm. $^{13}/_{3}$ 1903 ..... 1903—1909†
Hugo Warmark, fullm. $^{21}/_{5}$ 1910 ..... 1910—1930
Nils Wihlborg, fullm. $^{4}/_{12}$ 1930 ..... 1931—1944
Carl Eric Grundén, fullm. $^{22}/_{6}$ 1944 ..... 1944—

Häradshövdingar i Luggude (härads) domsaga hava hittills varit:

Henrik Gerhard Lagerstråle, fullm. $^{25}/_{11}$ 1851 ..... 1851—1868 **D. 90.**
Johan Christer Emil Richert, fullm. $^{23}/_{10}$ 1868 ..... 1868—1888
Ernst Axel Westman, fullm. $^{14}/_{6}$ 1888 ..... 1888—1889
Paul Gustaf Waldemar Isberg, fullm. $^{30}/_{8}$ 1889 ..... 1889—1891
Johan Gustaf Samuel Horney, fullm. $^{22}/_{1}$ 1892 ..... 1892—1900†
Abbe Johan Emil Sjöstrand, fullm. $^{5}/_{8}$ 1900 ..... 1900—1918
Axel Reinhold Östergren, fullm. $^{31}/_{12}$ 1918 ..... 1918—1921
Johan Hansson, fullm. $^{2}/_{12}$ 1921 ..... 1921—1945
Sven Axel Rönnquist, fullm. $^{19}/_{10}$ 1945 ..... 1945—

6. Bjäre m. fl. härad.

Bjäre bildade 1682 tillsammans med Luggude härad en domsaga, som ägde bestånd till 1691, då Luggude ersattes med Södra och Norra Åsbo härad.[2] Dessa härad hade från 1682 utgjort en särskild domsaga för sig. Till häradshövdingeboställe anslogs bl. a. en gård i byn Skörpinge, Höja socken (Södra Åsbo hd). Tingsställen voro i Bjäre härad Ängelholm, i Södra Åsbo härad Åstorp och i Norra Åsbo härad Åby. Vid mitten av 1800-talet hade dock Södra och Norra Åsbo fått gemensamt tingsställe i Åby. Till följd av kungliga brevet den 1 juni 1877 utbröts Norra Åsbo härad från påföljande års ingång för att bilda egen jurisdiktion under benämningen N o r r a Å s b o h ä r a d s d o m s a g a med tingsplats liksom förut i Åby. Denna flyttades 1914 till Klippan.

Den 1 juni 1877 bestämde Kungl. Maj:t vidare, att Bjäre och Södra Åsbo från och med 1878 skulle sammanslås till ett tingslag med tingsställe i Ängelholm. Domsagan kallas numera officiellt S ö d r a Å s b o o c h B j ä r e d o m s a g a.

Häradshövdingar i Bjäre m. fl. härad (sedermera Södra Åsbo och Bjäre domsaga) hava hittills varit:

Christoffer Möller, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682 ..... 1682—1689† **D. 91.**
Magnus Paulin, fullm. $^{4}/_{5}$ 1689 ..... 1689—1691

[1] Kallas i fullmakten (Kammarexp. registr., RA) felaktigt för *Sven.*
[2] Jfr Generalguvernörens skr. den 4 april 1691.

Bartolomeus Ment (jfr ovan under D. 89) ..... 1691—1693
Anders Klein, fullm. $^{22}/_{9}$ 1693 ..... 1693—1715†
Daniel Ekvall, fullm. $^{2}/_{10}$ 1716 ..... 1716—1722†
Olof Linnerhielm, fullm. $^{15}/_{8}$ 1722 ..... 1722—1733
Carl Gustaf Danckwardt, fullm. $^{5}/_{5}$ 1733 ..... 1733—1745
Ernst Fredrik von Döbeln, fullm. $^{21}/_{5}$ 1745 ..... 1745—1752
Carl Johan Gyllenpalm, fullm. $^{14}/_{1}$ 1753 ..... 1753—1776
Fredrik Gram, fullm. $^{16}/_{8}$ 1776 ..... 1776—1790†
Daniel Ahlberg, fullm. $^{16}/_{7}$ 1790 ..... 1790—1799
Magnus Flinck, fullm. $^{15}/_{10}$ 1799 ..... 1799—1810
Magnus Anton von Celse, fullm. $^{19}/_{11}$ 1810 ..... 1810—1820
Carl Fredrik Aspelin, fullm. $^{9}/_{5}$ 1820 ..... 1820—1825†
Martin Friis, fullm. $^{18}/_{1}$ 1826 ..... 1826—1843†
Fredrik Hjort, fullm. $^{18}/_{12}$ 1843 ..... 1843—1877
Wilhelm Reinhold Wester, fullm. $^{14}/_{12}$ 1877 ..... 1878—1900†
Erik Teodor Marcks von Würtemberg, fullm. $^{5}/_{12}$ 1900 ... 1900—1903
Herman Edvard Louis Améen, fullm. $^{15}/_{4}$ 1904 ..... 1904—1909
Jacob Linders, fullm. $^{13}/_{7}$ 1909 ..... 1909—1938
Gustaf Axel Vilhelm Eriksson, fullm. $^{17}/_{6}$ 1938 ..... 1938—

Häradshövdingar i Norra Åsbo m. fl. härad (sedermera Norra Åsbo domsaga[1] hava hittills varit:

D. 92. Anders Klein, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682 ..... 1682—1691 [2]

Fredrik Hjort (jfr ovan under D. 91) 1878
Johan Gustaf Samuel Horney, fullm. $^{24}/_{1}$ 1879 ..... 1879—1892
Ossian Berger, fullm. $^{3}/_{6}$ 1892 ..... 1892—1914†
Axel Oskar Brunnberg, fullm. $^{30}/_{4}$ 1915 ..... 1915—1941
Arthur Lorentz Ramfors, fullm. $^{19}/_{7}$ 1941 ..... 1941—

7. *Gärd m. fl. härad.*[3]

Vid periodens början var Gärd förenat med Albo och Villands härad till en domsaga, som ägde bestånd till 1861, då Villand utbröts för att förenas med Östra Göinge. Detta hade beslutats redan genom kungliga brevet den 7 juli 1853, men åtgärden hade gjorts beroende av den tidpunkt, när dåvarande häradshövdingen i Östra och Västra Göinge härad avgick från sitt ämbete, vilket inträffade först sju år därefter. Under mellantiden var ämbetet i Villand vakant. Gärd och Albo utgjorde i fortsättningen två tingslag, av vilka det förstnämnda häradet hade sin tingsplats förlagd i Brösarp och det sistnämnda i Nöbbelöv. Domsagans häradshövdingeboställe var beläget i byn Åsum, likanämnda socken (Gärds hd) och nyttjades därtill under

[1] Häradsbeteckningen i namnet borttogs från och med 1936.
[2] För tiden 1691—1877 se ovan under D. 91.
[3] *Litteratur:* P. Johnsson, Villands domsaga och dess häradshövdingar (i Handl. ang. Villands härad V, 1945) s. 29 ff.

tiden 1684—1876. Till följd av kungliga breven den 12 juli 1889 och den 18 september 1891 sammanslogos Gärd och Albo från och med 1892 till ett tingslag med tingsställe i Degeberga. Domsagan kallas numera Gärds och Albo domsaga.

Häradshövdingar i Gärds m. fl. härad (sedermera Gärds och Albo domsaga) hava hittills varit:

Jakob Ulf, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1693
Peter Twist (adlad Rosentwist),[1] fullm. $^{22}/_{8}$ 1693	1693—1710†
Gabriel Löfgren, fullm. $^{26}/_{4}$ 1710, K. konf. $^{3}/_{10}$ 1710	1710—1744†
Ernst Fredrik von Döbeln, fullm. $^{19}/_{12}$ 1744	1744—1745
Carl Gustaf Danckwardt, fullm. $^{21}/_{5}$ 1745	1745—1758
Casper Ludvig von Böhnen, fullm. $^{25}/_{4}$ 1758	1758—1762
Jöns Witte, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1791†
Abraham Malmborg, fullm. $^{1}/_{2}$ 1791	1791—1813
Elias Christoffer Ljunggren, fullm. $^{14}/_{1}$ 1813	1813—1853†
Per Gustaf Lilliecrona, fullm. $^{7}/_{7}$ 1853	1853—1889
Axel Wilhelm Anderson Hagander, fullm. $^{18}/_{4}$ 1890	1890—1918
Ivar Arthur Koch, fullm. $^{18}/_{9}$ 1918	1918—1919
Holdo Mauritz Edling, fullm. $^{12}/_{12}$ 1919	1919—1943
Arne Nils Gustaf Schedin, fullm. $^{26}/_{11}$ 1943	1944—

8. Östra Göinge m. fl. härad.[2]

Östra och Västra Göinge härad bildade 1682 en domsaga fram till 1861, då Västra Göinge utbyttes mot Villand (jfr ovan under 7). Häradshövdingebostället var under nämnda tid beläget i Hemlinge, Glimåkra socken (Ö. Göinge hd). Tingsplatser voro sedan gammalt i Villands härad Fjälkinge,[3] i Östra Göinge Broby och i Västra Göinge, som från 1861 kom att utgöra särskild domsaga, Röinge, senare under 1800-talet flyttat till Hässleholm. Till följd av kungliga brevet den 25 juni 1917 utbröts Villands härad från och med påföljande år för att bilda egen jurisdiktion. De tre häradena benämnas numera Östra Göinge domsaga, Villands domsaga och Västra Göinge domsaga.

Häradshövdingar i Östra Göinge m. fl. härad (sedermera Östra Göinge domsaga) hava hittills varit:

Johan Ancker (adlad Anckarstråle), fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1704	**D. 94.**
Gustaf Gammal Ehrencrona, fullm. $^{26}/_{11}$ 1704	1704—1741	
Germund Abraham Falkengréen, fullm. $^{25}/_{8}$ 1741	1741—1747	

[1] Johnsson, a. a., s. 31, påstår, att denne 1704 efterträddes av Gustaf Gammal Ehrencrona. En förväxling synes hava ägt rum mellan ifrågavarande domsaga samt Östra och Västra Göinge. Jfr nedan.

[2] *Litteratur:* P. Johnsson, Östra Göinge domsaga (1949).

[3] Jfr Å. Braunstein, Fjälkinge som tingsställe (i Handlingar ang. Villands härad, X, 1953).

Tab. 14. Malmöhus och Kristianstads län 1682—1950.

Härad eller tingslag	1682—1690	1691—1847	1848—1850	1851	1852	1853—1860	1861—1864	1865—1876	1877	1878—1917	1918—1950	Domsagor 1950
Frosta	83	83	83	83	83	83	83	83	83	83	83	a)
Färs	83	83	83	83	83	83	83	83	84	48	84	b)
Ingelstad o. Järrestad	85	85	85	85	85	85	85	85	85	85	85	c)
Herrestad	85	85	Vakant					86	86	86	86	d)
Ljunits	87	85						86	86	86	86	
Vemmenhög	87	87	87	87	87	87	87	86	86	86	86	
Skytt	87	87	87	87	87	87	87	87	87	87	87	e)
Oxie	88	87	87	87	87	87	87	87	87	87	87	
Torna o. Bara	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88	88	f)
Harjager	89	88	88	88	89	89	89	89	89	89	89	g)
Onsjö o. Rönneberg	89	89	89	89	89	89	89	89	89	89	89	
Luggude	91	89	89	90	90	90	90	90	90	90	90	h)
Bjäre	91	91	91	91	91	91	91	91	91	91	91	i)
Södra Åsbo	92	91	91	91	91	91	91	91	91	91	91	
Norra Åsbo	92	91	91	91	91	99	91	91	91	92	92	j)
Gärd o. Albo	93	93	93	93	93	93	93	93	93	93	93	k)
Villand	93	93	93	93	93		94	94	94	94	96	l)
Östra Göinge	94	94	94	94	94	94	94	94	94	94	94	m)
Västra Göinge	94	94	94	94	94	94	95	95	95	95	95	n)

a) = Frosta och Eslövs domsaga.
b) = Färs domsaga.
c) = Ingelstads och Järrestads domsaga.
d) = Vemmenhögs, Ljunits och Herrestads domsaga.
e) = Oxie och Skytts domsaga.
f) = Torna och Bara domsaga.
g) = Rönnebergs, Onsjö och Harjagers domsaga.
h) = Luggude domsaga.
i) = Södra Åsbo och Bjäre domsaga.
j) = Norra Åsbo domsaga.
k) = Gärds och Albo domsaga.
l) = Villands domsaga.
m) = Östra Göinge domsaga.
n) = Västra Göinge domsaga.

Carl Carsell, fullm. $^{20}/_{8}$ 1747 ..... 1747—1761
Salomon von Otter, fullm. $^{17}/_{3}$ 1761 ..... 1761—1773
Bengt Johan Edberger, fullm. $^{15}/_{9}$ 1773 ..... 1773—1781
Carl Testrup, fullm. $^{27}/_{8}$ 1781 ..... 1781—1793
Lars Henrik Battram, fullm. $^{30}/_{7}$ 1793 ..... 1793—1829†
August Landegren, fullm. $^{29}/_{4}$ 1830 ..... 1830—1860†
Magnus Theodor Strömberg, fullm. $^{15}/_{1}$ 1861 ..... 1861—1886
Carl Fredrik Wahlbom, fullm. $^{22}/_{4}$ 1887 ..... 1887—1916†
Viktor Hydén, fullm. $^{16}/_{11}$ 1917 ..... 1918—1942
Carl August Davidsson, fullm. $^{5}/_{9}$ 1942 ..... 1942—

Häradshövdingar i Västra Göinge (härads) domsaga hava hittills varit:

Carl Johan Hultqvist, fullm. $^{15}/_{1}$ 1861 ..... 1861—1872† **D. 95.**
Johan Anders Areskoug, fullm. $^{30}/_{1}$ 1873 ..... 1873—1901†
Ernst Mauritz Håkanson, fullm. $^{10}/_{7}$ 1901 ..... 1901—1929
Ivan Anders Olof Björklund, fullm. $^{4}/_{9}$ 1929 ..... 1929—1936†
Erik Gabriel Eriksson Leijonhufvud, fullm. $^{24}/_{4}$ 1936 ..... 1936—

Häradshövdingar i Villands (härads) domsaga hava hittills varit:

Berndt Erik Viktor Lilienberg, fullm. $^{16}/_{11}$ 1917 ..... 1918—1942 **D. 96.**
Åke Gustaf Viggo Braunstein, fullm. $^{29}/_{5}$ 1942..... 1942—

D. HALLAND.

I. Hallands lagsaga.[1]

Svensk rättegångsordning infördes i Halland samtidigt som i Blekinge och Skåne eller 1682—83. Den dåvarande landsdomaren i Halland Olof Silnecker blev då automatiskt lagman, utan att någon ny fullmakt ansågs behöva utfärdas, enär det var fråga blott om en titelförändring. Om man bortser från Carl XII:s kortvariga domstolsreform 1718—19,[2] har Hallands lagsaga icke undergått någon förändring förrän under förra hälften av 1800-talet. Kungl. Maj:t beslöt nämligen den 21 juni 1826, att lagsagan skulle utökas med vissa delar av Älvsborgs län,[3] men att åtgärden skulle verkställas, först sedan dåvarande lagmannen i Västgöta-Dals lagsaga Johan Herman von Strokirch avgått från sitt ämbete. I avvaktan härpå förenades Halland med Bohusläns och Vikarnes lagsaga den 1 september 1837. Efter von Strokirchs död, som inträffade 1841, genomfördes den 1826 beslutade reformen från och med 1842 på grundval av ett nytt kungligt brev i ämnet den 22 december 1841. Lagsagan, som därefter kallades Hallands och Älvsborgs läns lagsaga, upphörde med utgången av år 1849.

Lagmän i hithörande lagsaga hava varit:

Olof Silnecker, fullm. som landsdomare $^{8}/_{11}$ 1680	1683—1692†
Jakob Reenstierna, fullm. $^{24}/_{5}$ 1692	1692—1710
Per Ribbing, fullm. $^{7}/_{4}$ 1710	1710—1712
Conrad Ribbing, fullm. $^{14}/_{9}$ 1712	1712—1718
Jakob Clerck, fullm. $^{18}/_{7}$ 1718	1718—1719
Conrad Ribbing, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719 ..... ånyo	1719
Ernst Johan Creutz, fullm. $^{11}/_{5}$ 1719	1719—1721
Carl von Lietzen, fullm. $^{5}/_{4}$ 1721	1721†
Nils Stedt, fullm. $^{29}/_{7}$ 1721	1721—1729
Carl Gustaf Silfversparre, fullm. $^{27}/_{3}$ 1729	1729—1745
Nils Lilliecreutz, fullm. $^{17}/_{5}$ 1745	1745—1762
Fredrik Bennet, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1777
Axel Erik Gyllenstierna, fullm. $^{29}/_{1}$ 1777	1777—1793
Per von Seth, fullm. $^{11}/_{1}$ 1793	1793—1810†
Johan Adolf Olivecreutz, fullm. $^{4}/_{2}$ 1811	1811—1835
Sven Fredrik Lindeqvist, fullm. $^{1}/_{9}$ 1837	1837—1849

[1] *Litteratur:* S. P. Bexell, Hallands historia och beskrivning, D. 1 (2 uppl. 1925), s. 185 ff.

[2] Denna medförde dock ur lagsagosynpunkt blott, att namnet tillfälligt förändrades till Hallands läns lagsaga.

[3] Det gällde här Askims, Sävedals, Marks, Vedens, Bollebygds, Kinds, Redvägs, Ås, Gäsene och Kullings härad.

II. Domsagor i Hallands län.

Hallands läns åtta härad voro 1682 indelade i tre domsagor, av vilka den södra omfattade Höks, Tönnersjö och Halmstads härad, den mellersta Årstads, Fauräs och Himle härad och den norra Viske och Fjäre härad. Denna indelning har ovanligt nog bibehållits utan någon förändring till våra dagar. Ännu vid mitten av 1800-talet bildade samtliga härad olika tingslag. I den södra domsagan höllos tingen då i Stora Tjärby, Halmstad och Kvibille; i den mellersta i Heberg, Köinge och Varberg; i den norra slutligen i Nyebro och Skansen. Till följd av kungliga breven den 29 oktober 1886 och den 5 oktober 1888 sammanslogos till en början Tönnersjö och Halmstads härad från 1890 års ingång till ett tingslag med tingsställe i Halmstad. Från och med 1907 genomgingo Faurås och Årstad samma procedur på grund av kungliga breven den 7 mars 1902 och den 17 augusti 1906. Tingsplatsen flyttades i detta fall till Falkenberg. År 1915 erhöll Höks härad nytt tingsställe i Laholm. Genom kungl. kungörelsen den 10 juli 1947 hava slutligen från och med påföljande år Hallands samtliga tre domsagor kommit att utgöra var sitt tingslag, trots att ting i den södra och mellersta domsagan fortfarande hållas omväxlande i Halmstad och Laholm, resp. i Falkenberg och Varberg. Den norra domsagan har däremot fått ett gemensamt tingsställe i Skansen.

Häradshövdingar i Höks, Tönnersjö och Halmstads härad (sedermera Hallands läns[1] södra domsaga) hava hittills varit:

Petrus Mylonius, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1683
Petter Hall, fullm. $^{25}/_{5}$ 1683	1683—1686†
Carl Svanhals, fullm. $^{27}/_{7}$ 1686	1686—1709†
Hugo Weilman (adlad Weili), fullm. $^{23}/_{12}$ 1709	1709—1730†
Johannes Beckman, fullm. $^{6}/_{11}$ 1730	1730—1738†
Jakob Fredrik Hummel, fullm. $^{6}/_{12}$ 1738	1738—1759†
Gustaf Mobeck, fullm. $^{11}/_{8}$ 1760	1760—1763
Christian Gabrielsson, fullm. $^{15}/_{11}$ 1763	1763—1775†
Arvid Niklas Boman, fullm. $^{13}/_{12}$ 1775	1775—1794†
Arvid von Nolcken, fullm. $^{3}/_{10}$ 1794	1794—1799
Johan August Lundvall, fullm. $^{16}/_{4}$ 1799	1799—1805†
Gustaf Billberg, fullm. $^{29}/_{4}$ 1806	1806—1811
Carl Fredrik Aspelin, fullm. $^{10}/_{9}$ 1812	1812—1820
Magnus Anton von Celse, fullm. $^{9}/_{5}$ 1820	1820—1833†

[1] Länsbeteckningen bortföll från och med 1936.

Tab. 15. Hallands län 1682—1950.

Härad eller tingslag	1682—1950	Domsagor 1950
Hök, Tönnersjö och Halmstad	97	Hallands södra domsaga
Årstad, Fauås och Himle	98	Hallands mellersta domsaga
Viske och Fjäre	99	Hallands norra domsaga

Daniel Fehrman, fullm. $^{18}/_{1}$ 1834 ..... 1834—1884†
Otto Fredrik Kiellman, fullm. $^{12}/_{12}$ 1884 ..... 1884—1912
Assar Emanuel Åkerman, fullm. $^{31}/_{12}$ 1912 ..... 1912—1930
Anton Wilhelm Rundqvist, fullm. $^{4}/_{12}$ 1930 ..... 1931—1950

Häradshövdingar i Årstads, Fauås och Himle härad (sedermera Hallands läns[1] mellersta domsaga) hava hittills varit:

D. 98. Georg Gerlind, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682 ..... 1682—1690 [2]
Carl Lietzen, fullm. $^{13}/_{1}$ 1690 ..... 1690—1704
Timoteus Polus, fullm. $^{5}/_{5}$ 1704 ..... 1704—1713†
Anders Dubb, fullm. $^{12}/_{1}$ 1714,[3] K. konf. $^{2}/_{10}$ 1716 ..... 1714—1722†
Axel Palmfelt, fullm. $^{12}/_{3}$ 1722 ..... 1722—1748†
Carl Gustaf Rosentwist, fullm. $^{24}/_{1}$ 1749 ..... 1749—1750†
Per Bornander, fullm. $^{21}/_{3}$ 1751 ..... 1751—1767†
Erik Unæus, fullm. $^{15}/_{3}$ 1768 ..... 1768—1771†
David Lillienberg, fullm. $^{5}/_{3}$ (ej $^{15}/_{3}$) 1772 ..... 1772—1775
Hans Unger, fullm. $^{13}/_{3}$ (ej $^{15}/_{3}$) 1776 ..... 1776—1788†
Johan Torbjörnsson, fullm. $^{20}/_{1}$ 1789 ..... 1789—1831†
Anders Peter Lindblad, fullm. $^{28}/_{9}$ 1833 ..... 1833—1871†
Nils Albrecht von Sydow, fullm. $^{18}/_{8}$ 1871 ..... 1871—1881†
Lars Wilhelm Samuel Lothigius, fullm. $^{3}/_{2}$ 1882 ..... 1882—1886
Frans Johan Erland Berglöf, fullm. $^{22}/_{4}$ 1887 ..... 1887—1903†
Gustav Emil Sundberg, fullm. $^{13}/_{11}$ 1903 ..... 1903—1906
Carl Axel Rudolf Pehrsson Ancker, fullm. $^{9}/_{11}$ 1906 ..... 1906—1922†
Fredrik William Linder, fullm. $^{28}/_{8}$ 1922 ..... 1922—1925
John Arthur Samuelson, fullm. $^{21}/_{11}$ 1925 ..... 1925—1949
Lars Olof Tillner, fullm. $^{21}/_{10}$ 1949 ..... 1950—

[1] Länsbeteckningen bortföll från och med 1936.

[2] Enligt riksregistraturet (RA) erhöll Johan (Svensson) Boderus den 20 augusti 1686 fullmakt såsom häradshövding i den »avlidne» Georg Gerlinds ställe. Sedan det visat sig, att Gerlind trots allt levde, väntade Boderus tills Gerlind 1690 avgått och lyckades den 28 maj s. å. erhålla konfirmation å sin tidigare fullmakt. Under mellantiden hade emellertid Carl Lietzen den 13 januari s. å. erhållit fullmakt å samma ämbete. Då tvist mellan dessa härigenom uppkom, resolverade Kungl. Maj:t den 1 juli 1690, att konfirmationen för Boderus skulle upphävas, enär Lietzen tidigare erhållit fullmakt å samma ämbete.

[3] Enligt domboken skulle fullmakten hava utfärdats av riksrådet den 5 januari 1714.

Häradshövdingar i Viske och Fjäre härad (sedermera Hallands läns[1] norra domsaga) hava hittills varit:

Erik Stiernman, fullm. $^{7}/_{11}$ 1682	1682—1718	D. 99.
Jakob Poppelman, fullm. $^{22}/_{4}$ 1719	1719—1733	
Nils Otto Eksköld, fullm. $^{27}/_{11}$ 1733	1733—1753†	
Bleckert Göthe, fullm. $^{17}/_{1}$ 1754	1754—1772	
Hans Ludvig Munthe, fullm. $^{20}/_{5}$ 1772	1772—1780	
Samuel Brag, fullm. $^{13}/_{11}$ 1780	1780—1795	
Lars Scherman, fullm. $^{3}/_{9}$ 1795	1795—1806	
Johan Christoffer Lemchen, fullm. $^{10}/_{11}$ 1807	1807—1812	
Carl Hadders, fullm. $^{14}/_{8}$ 1812	1812	
Ludvig Ulrik Stiernstam, fullm. $^{17}/_{12}$ 1812	1812—1847†	
Johannes Hegardt, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848	1848—1868†	
Viktor Mauritz Palm, fullm. $^{16}/_{3}$ 1869	1869—1886†	
Erik Torslow, fullm. $^{22}/_{4}$ 1887	1887—1907†	
Carl Rutger Åberg, fullm. $^{31}/_{8}$ 1907	1907—1930	
Ture Johan Molt, fullm. $^{29}/_{5}$ 1931	1931—	

[1] Länsbeteckningen bortföll från och med 1936.

E. BOHUSLÄN.

I. Bohusläns lagsaga.

I jämförelse med de skånska provinserna infördes svensk rättegångsordning i Bohuslän något tidigare eller 1681—82. Lagsagan utgjorde en helhet till 1718, då den genom Carl XII:s domstolsreform uppdelades på tvenne, nämligen Bohus läns södra lagsaga och Bohus läns norra lagsaga.[1] Redan påföljande år återställdes dock enheten på nytt. Lagsagan förekommer därefter allt oftare under benämningen Bohus läns och Vikarnes lagsaga.[2] Den utökades från och med 1824 med Östra Hising som en naturlig följd av förhållandet, att Östra och Västra Hising nämnda år förenats till ett tingslag.[3]

Genom kungliga brevet den 21 juni 1826 bestämdes, att lagsagan, sedan dåvarande lagmannen i Västergötlands och Dals lagsaga J. H. von Strokirch avgått från sitt ämbete, skulle förenas med delar av sistnämnda lagsaga.[4] Med anledning härav tillsattes tills vidare icke någon ny lagman i Bohuslän. Då genomförandet av reformen syntes draga ut på tiden, förenades den 1 september 1837 i avvaktan härpå Bohuslän med Hallands lagsaga. Och efter von Strokirchs 1841 inträffade frånfälle genomfördes från och med 1842 äntligen den 1826 beslutade sammanslagningen (jfr ovan s. 208).

Lagmän i Bohusläns (sedermera kallad Bohus läns och Vikarnes) lagsaga hava varit:

Alexander Cock, fullm. $^{8}/_{1}$ 1681	1681—1710
Gustaf Funck, fullm. $^{3}/_{9}$ 1710, K. konf. $^{6}/_{6}$ 1711	1710—1714
Anders Daniel Stiernklo, fullm. $^{7}/_{4}$ 1714	1714—1730
Melchior Friedenreich, fullm. $^{6}/_{11}$ 1730	1730—1743
Carl Axel Lilliecreutz, fullm. $^{20}/_{12}$ 1743	1743—1760†
Sten Cederfelt, fullm. $^{7}/_{6}$ 1760	1760—1772
Johan Christian Thomée (adlad Adelsköld), fullm. $^{19}/_{2}$ 1772	1772—1798†
Jonne L'Orange, fullm. $^{21}/_{8}$ 1798	1798—1804†
Johan Henrik Boheman, fullm. $^{26}/_{2}$ (ej $^{19}/_{2}$) 1805	1805—1824†

[1] Till lagmän därstädes förordnades den 18 juli 1718 *Anders Daniel Stiernklo*, som tidigare varit lagman i den gamla lagsagan, och generalauditören *Ulrik Christoffer Frölich*.

[2] Benämningen infördes dock i statskalendern först från och med 1775 års årgång.

[3] Jfr kungl. brev den 16 juli 1823.

[4] Förutom Dalsland gällde det här Åse, Viste, Kållands, Barne, Kinnefjärdings, Kinne, Skånings, Laske, Vilske, Gudhems, Valle, Kåkinds, Vartofta, Frökinds, Vadsbo, Flundre, Väne, Bjärke, Vättle och Ale härad.

II. Domsagor i Göteborgs och Bohus län.[1]

1. Askim m. fl. härad.

Som i annat sammanhang omtalats (ovan s. 226) hade Nils Gyldenstolpe från 1670 varit häradshövding i Vättle och Askim med Östra Hising. Ehuru fullmakten konfirmerats den 16 juni 1680, utbröts Vättle den 18 december s. å. för att införlivas med annan jurisdiktion, men Askim och Östra Hising, som kort förut överflyttats från Älvsborgs till Göteborgs och Bohus län, fortsatte att utgöra särskild domsaga. Denna utökades 1686 med Västra Hising jämte Inlands Södre och Torpe, vilka tre härad från 1683 bildat egen jurisdiktion.[2] De båda sistnämnda häradena bortföllo 1857 men i ersättning tillkom 1870 Sävedals härad, som tidigare tillhört Göteborgs stad.[3] Vid denna tidpunkt bestod domsagan av tre tingslag, nämligen Askims härad med tingsplats i Kärra,[4] Östra och Västra Hisings härads tingslag med tingsplats i Bärby[5] samt Sävedals härad med tingsplats i Göteborg. Till följd av kungliga breven den 29 oktober 1886 och den 22 juli 1887 sammanslogos de tre tingslagen från och med 1888 till ett med tingsställe i Göteborg. Domsagan kallas numera Askims, Hisings och Sävedals domsaga.

Häradshövdingar i Askim m. fl. härad (sedermera Askims, Hisings och Sävedals domsaga) hava hittills varit:

Nils Gyldenstolpe, K. konf. $^{16}/_{6}$ 1680 (jfr ovan)	1680—1685	**D. 100.**
Lars Brommius, fullm. $^{8}/_{4}$ 1685	1685	
Johan Morin (adlad Cedercrona), jfr nedan under D. 101	1686—1725†	

[1] *Litteratur:* A. E. Holmberg, Bohusläns historia och beskrifning, D. 1—3 (2 uppl. 1867); C. Arcadius, Om Bohusläns införlifvande med Sverige. Bidrag till Bohusläns historia under senare delen af sjuttonde århundradet (1883).

[2] Som häradshövdingeboställe i domsagan användes 1 mtl *Bärby* i Säve sn (Västra Hisings hd).

[3] Detta hade beslutats redan genom kungliga brevet den 7 mars 1856, som reglerar den nya domsagoindelningen, men verkställigheten kunde i detta avseende ej genomföras, så länge den dåvarande domhavanden i Sävedal Patrik Ekman, som samtidigt var justitieborgmästare i Göteborg, innehade ämbetet. Denne hade redan den 20 juli 1840 förordnats till justitiarie i Sävedal och erhöll avsked 30 år senare. Jfr kungl. brev den 27 juli 1870.

[4] Kärra gästgivargård hade varit tingsplats i Askims härad alltifrån 1690.

[5] Detta tingsställe hade begagnats redan 1824, då Hisings östra härad erhöll gemensam tingsplats med Hisings västra härad.

Johan Hedenqvist, fullm. $^{14}/_{5}$ 1725 ..... 1725—1747[1]
Niklas Brunjeansson, fullm. $^{15}/_{6}$ 1747 ..... 1747—1773
Zacharias Kniberg (adlad Stiernecreutz), fullm. $^{31}/_{3}$ (ej $^{31}/_{5}$) 1773 ..... 1773—1814†
Johan Palm, fullm. $^{14}/_{6}$ 1814 ..... 1814—1834†
Daniel Asplund, fullm. $^{19}/_{12}$ 1835 ..... 1835—1855†
Christian August Swalander, fullm. $^{7}/_{3}$ 1856 ..... 1856—1885†
Christian Ludvig Hessle, fullm. $^{31}/_{7}$ 1885 ..... 1885—1905
Ivar Peterson Ernberg, fullm. $^{6}/_{3}$ 1905 ..... 1905—1923†
Karl Johan Daniel Schlyter, fullm. $^{27}/_{7}$ 1923 ..... 1923—1929
Nils Ragnar von Koch, fullm. $^{31}/_{5}$ 1929 ..... 1929—1949
Karl Emanuel (Manne) Zuhr, fullm. $^{1}/_{4}$ 1949 ..... 1949—

Häradshövding i Västra Hising m. fl. härad har varit:

D. 101. Johan Morin (adlad Cedercrona)[2] ..... 1681—1685

2. *Inlands Nordre och Fräkne m. fl. härad.*[3]

Inlands Nordre och Fräkne voro 1681 förenade med Inlands Södre och Torpe härad, vilka emellertid bortföllo redan 1683. Som ersättning tillkommo samtidigt Lane och Stångenäs härad, vilka 1698 utbyttes mot Orust och Tjörn. Till följd av kungliga brevet den 7 mars 1856, som trädde i kraft påföljande år, återvände man sent omsider till den ursprungliga ordningen, varigenom den s. k. Inlands domsaga kom till stånd. Denna bestod tills vidare av fyra tingslag, av vilka Inlands Nordre hade sin tingsplats i Smedseröd, Inlands Fräkne sin i Grohed, Inlands Torpe sin i Holmen och Inlands Södre sin i Kungälv. Den 22 april 1927 beslöt emellertid Kungl. Maj:t, att domsagan från och med påföljande år skulle vara indelad i två tingslag sålunda, att Inlands Södre härad, däri inbegripet jämväl Kungälvs stad jämte Västerlanda socken av Inlands Torpe härad bildade ett tingslag, benämnt Inlands södra tingslag, med tingsställe i eller invid Kungälv, samt Inlands Nordre och Inlands Fräkne härad jämte Hjärtrums socken av Inlands Torpe härad bildade ett tingslag, benämnt Inlands norra tingslag, med tingsställen tills vidare i Smedseröd och Grohed. Norra tingslaget har sedermera haft tingsplatsen förlagd än här och än där, senast i Stenungsund. Genom

[1] Under åren 1733—38 avstod Hedenqvist Inlands Södre och Torpe härad åt vice häradshövdingen Ture Ollonberg, som besynnerligt nog därpå erhöll kunglig fullmakt den 15 (ej 12) oktober 1733. Som skäl för sin åtgärd angav Hedenqvist tilltagande ålder och svag hälsa, vilka skäl ansågos böra medföra lättnader i arbetsbördan. Samtidigt förbehöll han sig dock för egen del allt fortfarande hela lönen och tingsgästningspenningarna.

[2] Fullmakten, vars datum är okänt, upplästes enligt domboken på tinget i Västra Hising den 20 juni 1681.

[3] *Litteratur:* J. F. Hallenborg, Inlands Fräkne och Torpe härader genom tiderna (1923).

kungl. kungörelsen den 19 juli 1947 har slutligen Inlands domsaga från och med påföljande år kommit att utgöra ett tingslag, ehuru ting fortfarande omväxlande hållas såväl i Stenungsund som i Kungälv.

Häradshövdingar i Inlands Nordre och Fräkne m. fl. härad (sedermera Inlands domsaga) hava hittills varit:

Erik Sparrman (adlad Sparrsköld)[1]	1681—1698†	D. 102.
Erik Simmingsköld (jfr nedan under D. 103)	1698—1729	
Sven Wahlborg, fullm. $^{8}/_{5}$ 1729[2]	1729—1738†	
Jonas Ekman, fullm. $^{17}/_{11}$ 1739	1739—1744	
Johan Broström, fullm. $^{29}/_{2}$ 1744	1744—1774	
Johan Palmborg, fullm. $^{1}/_{2}$ 1775	1775—1791†	
Peter Ekström, fullm. $^{4}/_{4}$ 1791	1791—1825†	
Tomas Engelhart, fullm. $^{21}/_{9}$ 1826	1826—1840†	
Martin Bagge, fullm. $^{11}/_{9}$ 1841	1841—1856†	
Olof Fredrik Ursell, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857	1857—1893†	
Georg Mauritz Bäärnhielm, fullm. $^{11}/_{8}$ 1893	1893—1923	
Carl Erik Gustaf Lagergren, fullm. $^{1}/_{2}$ 1924	1924—1944	
Karl Hilmer Kollberg, fullm. $^{31}/_{3}$ 1944	1944—	

3. *Orusts och Tjörns härad.*

Dessa härad hava från 1681 till våra dagar bildat en domsaga med undantag för tiden 1698—1856, då de som nämnt varit förenade med Inlands Nordre och Fräkne härad.[3] Orust och Tjörn utgjorde sedan gammalt ett tingslag[4] med tingsställe i Svanesund, sedermera 1912 flyttat till Varekil. Domsagan kallas numera Orusts och Tjörns domsaga.

Häradshövdingar i Orusts och Tjörns (härads) domsaga hava hittills varit:

Petter Dragman, fullm. som häradsdomare $^{7}/_{6}$ 1662	1681—1683	D. 103.
Erik Simming (adlad Simmingsköld)[5]	1684—1697[6]	
Ernst Henrik Vilhelm Rahmn, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857	1857—1863†	
Fredrik Wilhelm Åberg, fullm. $^{11}/_{8}$ 1863	1863—1879	
Per Guldbrand Pettersson, fullm. $^{9}/_{7}$ 1880	1880—1905	
August Henrik Reinhold Blomstedt, fullm. $^{30}/_{12}$ 1905	1905—1928†	
Gustaf Adolf Ottosson, fullm. $^{7}/_{12}$ 1928	1928—1943	
Carl Axel Bertil Koch, fullm. $^{5}/_{5}$ 1944	1944—	

[1] Fullmakten, vars datum är okänt, upplästes på tinget den 16 maj 1681.

[2] Denne var måg till företrädaren.

[3] Häradshövdingebostället i domsagan var 1 mtl *Näs* i Myckleby socken (Orusts östra hd).

[4] Detta hindrar icke, att Orust ännu i våra dagar varit uppdelat på två härad, Orusts östra och västra härad.

[5] Enligt riksregistraturet (RA) utnämndes Carl Paqualin den 15 december 1683 till häradshövding i Orust och Tjörn, men av domböckerna att döma synes han aldrig hava tillträtt ämbetet.

[6] För tiden 1698—1856 se ovan under D. 102.

Tab. 16. Göteborgs och Bohus län 1681—1950.

Härad eller tingslag	1681—1682	1683—1685	1686—1697	1698—1856	1857—1869	1870—1950	Domsagor 1950
Sävedal	Göteborgs stad[1])					100	Askims, Hisings och Sävedals domsaga
Askim o. Östra Hising .	100	100	100	100	100	100	
Västra Hising	101	101	100	100	100	100	
Inlands Södre o. Torpe .	102	101	100	100	102	102	Inlands domsaga
Inlands Nordre o. Fräkne	102	102	102	102	102	102	
Orust o. Tjörn	103	103	103	102	103	103	Orust o. Tjörns domsaga
Lane o. Stångenäs . . .	104	102	102	104	104	104	Sunnervikens domsaga
Sotenäs o. Tunge . . .	104	104	104	104	104	104	
Sörbygden	104	104	104	104	104	104	
Bullaren o. Kville . . .	104	104	104	105	105	105	Norrvikens domsaga
Tanum o. Vette	104	104	104	105	105	105	

4. Sörbygden, Sotenäs, Tunge m. fl. härad.

År 1681 voro Sörbygden, Sotenäs och Tunge förenade med Lane, Stångenäs, Tanums, Vette, Kville och Bullarens härad till en domsaga. Två år senare bortföllo Lane och Stångenäs, men de återfördes 1698 på nytt, samtidigt som Tanum, Vette, Kville och Bullaren utbrötos för att bilda egen jurisdiktion. Vid mitten av 1800-talet bestod domsagan, som då började benämnas Sunnervikens domsaga, av två tingslag, av vilka Lane härad hade sin tingsplats i Uddevalla och de övriga fyra häradena sin gemensamma i Kviström.[2] Till följd av kungliga brevet den 22 mars 1912 och kungliga kungörelsen den 24 november 1916 sammanslogos de båda tingslagen från den 25 augusti 1917 till ett enda med tingsställe i Kviström.

Vad beträffar Tanums, Vette, Kville och Bullarens härad, förekomma dessa vid mitten av 1800-talet under den gemensamma benämningen Norrvikens domsaga.[3] Varje härad utgjorde

[1] Domhavande i Sävedal var under den tid häradet lydde under Göteborgs stad justitieborgmästaren därstädes. Han kallades i förstnämnda egenskap ej häradshövding utan istället justitiarie.

[2] Som häradshövdingeboställe i domsagan nyttjades 1½ mtl *Medby* i Bro socken (Stångenäs hd).

[3] Som häradshövdingeboställe i domsagan användes 1 mtl *Kragenäs* i Tanums socken och härad.

då ännu ett tingslag, varvid Tanum hade sitt tingsställe i Hede, Vette sitt i Strömstad, Kville sitt i Rabbalshede och Bullaren sitt i Östad. Till följd av kungliga brevet den 4 oktober 1901 hava emellertid Tanum, Kville och Bullaren från och med 1904 sammanslagits till ett tingslag med tingsplats i Hede, 1918 flyttad till Strömstad. Därifrån var steget icke långt till att sammanföra de båda tingslagen till ett, och detta skedde från och med 1927 på grundval av ett kungligt brev i ämnet den 15 oktober 1926.

Häradshövdingar i Sörbygden, Sotenäs, Tunge m. fl. härad (sedermera Sunnervikens domsaga) hava hittills varit:

Johan Wetterman, fullm. $^{7}/_{5}$ 1676	1681—1687	**D. 104.**
Anders Börjesson, fullm. $^{27}/_{8}$ 1687	1687—1698	
Petter Kall, fullm. $^{25}/_{8}$ 1698	1698—1720†	
Herman Ratt(e)rey, fullm. $^{25}/_{11}$ 1720	1720—1724†	
Sten Cederfelt, fullm. $^{7}/_{11}$ 1724	1724—1746	
Carl Rahmn, fullm. $^{1}/_{9}$ 1747	1747—1789†	
Adolf Fredrik Rahmn, fullm. $^{2}/_{1}$ 1784[1]	1789—1797†	
Vilhelm Klinteberg, fullm. $^{27}/_{3}$ 1798	1798—1805	
Olof Werlin, fullm. $^{28}/_{6}$ 1805	1805—1826†	
Abraham Magnus Westerdahl, fullm. $^{16}/_{1}$ 1828	1828—1855†	
Axel Mauritz Rosenquist af Åkershult, fullm. $^{7}/_{3}$ 1856	1856—1907†	
Axel Reinhold Östergren, fullm. $^{15}/_{5}$ 1908	1908—1918	
Ivar Arthur Koch, fullm. $^{19}/_{6}$ 1919	1919—1940†	
Nils Johan Carl Thorsten Gislander, fullm. $^{15}/_{3}$ 1940	1940—[1954†]	

Häradshövdingar i Bullarens, Kville, Tanums och Vette härad (sedermera Norrvikens domsaga) hava hittills varit:

Anders Börjesson (jfr ovan under D. 104)	1698—1701†	**D. 105.**
Gudmund Nordberg, fullm. $^{2}/_{1}$ 1702	1702—1716	
Torger Bruhn (Brun), fullm. $^{13}/_{8}$ 1716	1716—1729†	
Petrus Östling, fullm. $^{19}/_{6}$ 1729	1729—1752†	
Birger (Börje) Hvasser, fullm. $^{12}/_{11}$ 1752	1752—1770	
Magnus Gustaf Danckwardt, fullm. $^{20}/_{5}$ 1772	1772—1793	
Arvid Jakob Unger, fullm. $^{2}/_{7}$ 1793	1793—1834†	
Johan Olof Bååth,[2] fullm. $^{13}/_{2}$ 1836	1836—1857†	
Bror Lars Norin, fullm. $^{30}/_{12}$ 1857	1857—1878	
Fredrik Daniel Carlborg, fullm. $^{15}/_{11}$ 1878	1878—1900†	
Assar Emanuel Åkerman, fullm. $^{6}/_{7}$ 1900	1900—1912	
Bernt Hellborn, fullm. $^{29}/_{8}$ 1913	1913—1929†	
Jan Wilhelm Smith, fullm. $^{20}/_{12}$ 1929	1930—[1954]	

[1] Denna fullmakt var formulerad på sådant sätt, att den omedelbart trädde i kraft beträffande Lane härad men i övrigt först i och med fadern Carl Rahmns avgång, som inträffade genom dennes död 1789. Domsagan var därför under åren 1784—89i verkligheten fördelad på två häradshövdingar.

[2] Kallas i statskalendern felaktigt för *Adam* i stället för Olof.

NORRLAND.

I. Norrlands lagsaga.[1]

Bortsett från förhållandena på 1560-talet, för vilka ovan s. 13 redogjorts, tillkom Norrlands lagsaga först 1611,[2] sedan landskapen Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland och Västerbotten utbrutits från Upplands lagsaga för att bilda egen jurisdiktion. Efter freden i Brömsebro lades både Jämtland och Härjedalen under Norrlands lagman enligt kungliga brevet den 10 oktober 1645.[3] Inom lagsagan tillämpades allt fortfarande det från medeltiden nedärvda systemet att överlåta rättskipningen i första instans åt underlagmän, som utsågos och kontrollerades av Norrlands lagman. Dessa underlagmän voro efter 1645 sex till antalet och motsvarade de olika landskapen, varvid dock Jämtland och Härjedalen räknades som en enhet. Landskapen voro uppdelade i tingslag, som vanligen omfattade ett flertal socknar.

Först till följd av kungliga brevet den 16 december 1670 genomfördes en reform, som gick ut på att uppdela det norrländska lagmansdömet i härad. Snarast möjligt därefter (1671—73) tillsattes häradshövdingar och häradsrätter. Detta innebar i verkligheten, att de sex underlagmännen utbyttes mot häradshövdingar eller rättare sagt deras vikarier, medan jurisdiktionsområdena förblevo desamma som tidigare. Bortsett från namnförändringen medförde sålunda reformen

[1] *Litteratur:* N. Ahnlund, Landskap och län i Norrland (i Norrland, natur, befolkning och näringar, utg. av Geografiska förbundet i Stockholm och Industriens utredningsinstitut 1942), s. 233 ff.

[2] Under Hälsingelagens tid utgjorde Norrland icke någon lagsaga i teknisk mening, och även om landskapen eller delar därav redan då skulle kunna betecknas som lagmansdömen, är detta endast en lek med ord, eftersom begreppet lagman i Norrland hade en helt annan innebörd än i det övriga Sverige. Namnen på några »lagmän» från Hälsingelagens tid äro kända, nämligen i Alir *Olof* i Bollnäs 1312—14 och *Tomas* i Växsjö 1363—77, i Sunded *Lars* i Viklingstad 1314—20 och *Peter Skulobjörnsson* 1363; i Medelpad *Brynolf* och *Nils* 1314 samt *Fartegn unge* 1342; i Ångermanland *Nils* i Gudmundrå och *Uno* 1314 samt *Höko Petersson* 1345—47. Jfr N. Ahnlund, Jämtlands och Härjedalens historia I (1948), s. 506; I. Jonzon, Sundede gamla folkland och Forsa, dess huvudort (Bocken 1951).

[3] Under Kalmarkriget hade Jämtland till följd av kungliga brevet den 22 augusti 1612 för några månader lagts under Norrlands lagsaga. Och redan före Brömsebrofreden hade enligt kungliga breven den 20 april och den 20 maj 1644 Jämtland förts till samma lagsaga, medan Härjedalen tilldelats Västmanlands och Dala lagsaga. Se härom närmare R. Swedlund, Domsago- och häradsrättsarkiven i länsarkivet i Östersund (Heimbygdas tidskrift Fornvårdaren 1941), s. 68. Huruvida dessa åtgöranden under olika krigstider medfört någon praktisk effekt i form av rättskipning är dock icke utrett.

den huvudsakliga fördelen, att Norrland i likhet med övriga delar av riket erhöll två underinstanser istället för en. Ty även lagmannen blev nu skyldig att hålla ting i Norrland, vilket han dock före 1680 överlät åt en särskild av honom för hela Norrland utsedd underlagman.[1] Denne höll lagmansting i varje härad, varvid dock är att märka, att i Hälsingland och Ångermanland ting höllos såväl i södra som norra kontraktet.

Genom Carl XII:s rättegångsreform delades Norrland 1718 i åtta lagmansdömen, nämligen Gästrike läns lagsaga, Hälsinge läns lagsaga, Medelpads läns lagsaga, Jämtlands läns lagsaga, Härjedalens läns lagsaga, Ångermanlands läns lagsaga, Umeå läns lagsaga och Torneå läns lagsaga.[2] Redan påföljande år återställdes emellertid den gamla ordningen. Den 3 augusti 1720 uppdelades Norrlands lagsaga, som tidigare även benämnts Västernorrlands och Västerbottens lagsaga, i två lagsagor. Av dessa omfattade Västernorrlands lagsaga Gästrikland, Hälsingland, Medelpad, Jämtland och Härjedalen. Ångermanlands och Västerbottens lagsaga åter inbegrep återstående norrländska landskap. Dessa båda lagsagor undergingo sedermera före 1850 ingen annan förändring, än att Lappmarken en kortare tid, nämligen 1762—80, bildade egen lagsaga.[3]

Lagmän i Norrlands lagsaga (även kallad Västernorrlands och Västerbottens lagsaga) hava varit:

Axel Oxenstierna, fullm. $^{19}/_{1}$ 1611	1611—1654†
Erik Oxenstierna, fullm. $^{20}/_{11}$ 1654	1654—1656†
Erik Stenbock, fullm. $^{31}/_{1}$ 1657	1657—1659†
Gustaf Otto Stenbock	1660—1680
Carl Sparre, fullm. $^{29}/_{1}$ 1681	1681—1691
Jakob Bure, fullm. $^{30}/_{1}$ 1691	1691—1698
Johannes Gustaf Adlerström, fullm. $^{9}/_{2}$ 1698	1698—1718
ånyo	1719—1720

Lagmän i Västernorrlands lagsaga hava varit:

Johannes Gustaf Adlerström (jfr ovan)	1720—1721†
Carl Broman, fullm. $^{22}/_{12}$ 1721	1721—1722†
Johan Didrik Grönhagen, fullm. $^{30}/_{3}$ 1722	1722—1728
Carl Gustaf Wennerstedt, fullm. $^{4}/_{11}$ (ej $^{4}/_{4}$) 1728	1728—1741
Vilhelm Mauritz von Post, fullm. $^{2}/_{4}$ 1741	1741—1750

[1] Under tiden 1678—80 tjänstgjorde som sådan Carl Falck. För tiden 1671—77 saknas lagmansdomböckerna i RA.

[2] Till lagmän i dessa lagsagor utsågos 1718 *Johannes Gustaf Adlerström, Joakim Riddercrantz, Vilhelm Johan Quensel, Anders Björkegren, Johan Retzius* (1719 adlad *Rosenstolpe*), *Carl Broman, Carl Lagerflycht* och *Lars Carpelan.*

[3] I verkligheten synes likväl den utnämnde lagmannen Lars Qvist aldrig hava tillträtt ämbetet. Och hans fullmakt är därför närmast att betrakta som en karaktärsfullmakt. Jfr G. Thuland i Norrbotten 1950—51, s. 113.

Martin Ehrenswahn, fullm. $^{26}/_{6}$ 1750 ..... 1750—1762
Erik Jakob Lovisin, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1767
Johan Casper von Böhnen, fullm. $^{9}/_{5}$ 1768 ..... 1768—1777
Johan Magnus Nordin (adlad af Nordin), fullm. $^{19}/_{2}$ 1777 1777—1790
Olof af Malmsten, fullm. $^{11}/_{11}$ 1790 ..... 1790—1795
Johan Gustaf Norlin, fullm. $^{15}/_{9}$ 1795 ..... 1795—1827
Lars Herman Gyllenhaal, fullm. $^{16}/_{1}$ 1828 ..... 1828—1836
Johan Wretman, fullm. $^{18}/_{10}$ 1836 ..... 1836—1849

Lagmän i Ångermanlands och Västerbottens lagsaga hava varit:

Carl Broman, fullm. $^{3}/_{8}$ 1720 ..... 1720—1721
Sven Dimborg, fullm. $^{7}/_{3}$ 1722 ..... 1722—1730
Gustaf Samuel Gyllenborg, fullm. $^{27}/_{11}$ 1730 ..... 1730—1733
Lars Cronhielm, fullm. $^{17}/_{12}$ 1733 ..... 1733—1739
Olof Malmer (adlad Malmerfelt), fullm. $^{18}/_{2}$ 1740 ..... 1740—1758
Melcher Falkenberg, fullm. $^{9}/_{11}$ 1758 ..... 1758—1765
Jakob Ludvig von Schantz, fullm. $^{29}/_{10}$ 1766 ..... 1766—1767
Claes Jakob Gyllenadler, fullm. $^{17}/_{3}$ 1767 ..... 1767—1784
Mathias Körning, fullm. $^{7}/_{9}$ 1784 ..... 1784—1787†
Olof Ramén, fullm. $^{19}/_{2}$ 1788 ..... 1788—1793†
Johan Gustaf Norlin, fullm. $^{6}/_{12}$ 1793 ..... 1793—1795
Lars Fredrik Lind, fullm. $^{15}/_{9}$ 1795 ..... 1795—1805†
Erik Samuel Sparre, fullm. $^{21}/_{12}$ 1805 ..... 1805—1813
Samuel Abraham Leijonhufvud, fullm. $^{7}/_{9}$ 1813 ..... 1813—1814
Per Henrik Strömbom, fullm. $^{14}/_{6}$ 1814 ..... 1814—1823†
Lars Peter Jürgen Kallenberg, fullm. $^{10}/_{2}$ 1824 ..... 1824—1849

Lagman i Lappmarkens lagsaga har varit:

Lars Qvist, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1780

II: 1. Domsagor i Gävleborgs län 1671—1950.

1. Gästrikland.[1]

Under den tid Gästrikland i judiciellt avseende räknades som ett härad tillhörande Uppland eller m. a. o. tiden före mitten av 1500-talet (jfr ovan s. 13) funnos där särskilda häradshövdingar, av vilka följande äro kända: Riddaren och riksrådet *Magnus Gislesson* (Sparre av Aspnäs) 1370, som bodde på sätesgården Aspnäs (Våla hd, Vm.) och lät tjänsten skötas av Olof Nilsson i Bro;[2] riddaren och riksrådet *Knut Karlsson* (Sparre av Tofta) 1379 med Johan Röde som vikarie,[3] riddaren och riksrådet *Ulf Bengtsson* (Sparre av Ängsö och Hjulsta) 1391—1403, vilken som substitut anlitade Lars i Koversta (Österfärnebo sn) 1391 och Joen i Vida (Årsunda sn) 1403, *Johan Knutsson* 1432—49, *Hans Svan* 1461, *Per Olsson* 1480, *Olof Pedersson* 1495, *Peder* (Andersson) *Rålamb* 1508—18 och *Knut Persson* 1536, vilken sistnämnde tidigare varit underlagman i Medelpad.

Från senare hälften av 1500-talet och till 1670 hade tingsförrättaren i Gästrikland i likhet med övriga landskap i Norrland titel av underlagman.[4] Som sådana hava tjänstgjort Lars Clemetsson i Gävle 1559—66, stadsskrivaren i Gävle Joen Stensson 1573—77, rådmannen i Gävle Lars Persson 1578 och till sin död 1580, Jöns Claesson i Gävle 1581 och till sitt frånfälle 1604, Hans Larsson Rizanesander 1604—46 samt dennes son Lars Hansson Flerangus 1646—70.

Under tiden 1671—1920 utgjorde Gästrikland en domsaga, som var indelad i olika tingslag. Häradshövding blev *Carl Isaksson Bröms*, som erhöll kunglig fullmakt den 10 december 1670, och som från 1671 och till sin död 1674 själv uppehöll tjänsten. Han efterträddes s. å. av riksrådet *Knut Kurck* (fullm. $^{5}/_{10}$), som innehade ämbetet till 1680 men som lät tjänsten skötas av sedermera justitieborgmästaren i Gävle Petrus Eliasson Salin.[5] Före 1693 höllos ting i samtliga dåvarande nio socknar, eller Hille, Valbo, Hedesunda, Österfärnebo, Hamrånge, Ockelbo, Ovansjö, Torsåker och Årsunda. Men från och med

[1] *Litteratur:* Meddelanden af Gestriklands fornminnesförening 1896, s. 1 ff.

[2] Flera byar med detta namn finnas inom domsagan.

[3] Förmodligen densamme som 1380 kallas Johan domare.

[4] I Konung Erik XIV:s nämnds dombok (ed. C. Silfverstolpe, 1884), s. 125 omtalas under den 2 februari 1564 Lasse Clemetsson såsom Ture Bielkes underlagman i Gästrikland.

[5] Rörande de följande häradshövdingarna se nedan.

nämnda år voro tingslagen blott fyra till antalet, nämligen 1. Hille och Valbo, 2. Hedesunda, Årsunda och Österfärnebo, 3. Hamrånge och Ockelbo samt 4. Ovansjö och Torsåker med tingsplatser i resp. Gävle, Rångsta, Sundsbro och Ovansjö. Från och med höstinget 1725 vidtogs den förändringen, att Årsunda socken överflyttades till det tingslag, som tidigare omfattat Ovansjö och Torsåkers socknar. Till följd av kungliga breven den 28 februari och den 16 maj 1879 sammanfördes från och med 1880 års ingång Hille och Valbo, Hedesunda och Österfärnebo samt Hamrånge socken till det s. k. Östra tingslaget med tingsplats i Gävle, medan de övriga områdena bildade det s. k. Västra tingslaget med tingsplats i Storvik. Detta ändrades dock från påföljande år jämlikt kungliga brevet den 6 februari 1880 så till vida, att Österfärnebo socken överflyttades från östra till västra tingslaget, varemot det förra istället tillfördes Årsunda och Högby socknar. Från och med 1921 togs steget fullt ut genom att de båda tingslagen då på grund av kungliga breven den 22 juni och den 29 september 1920 gjordes till självständiga domsagor under benämningarna Gästriklands östra domsaga och Gästriklands västra domsaga, dock med den förändringen att Österfärnebo socken samtidigt återställdes till det östra jurisdiktionsområdet. Tingsplatserna bibehöllos som förut.

Häradshövdingar efter 1680 i Gästrikland (sedermera Gästriklands östra domsaga) hava hittills varit:

D. 106.

Samuel Forsell, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1709†
Carl Arosell, fullm. $^{23}/_{12}$ 1709, K. konf. $^{3}/_{10}$ 1710	1709—1717†
Lars Axel Stiernmarck, fullm. $^{19}/_{8}$ 1717	1717—1732†
Johan Anders Wefverstedt, fullm. $^{1}/_{7}$ 1732	1732—1735
Herman Malmin, fullm. $^{16}/_{12}$ 1735	1735—1747
Carl Dahl, fullm. $^{16}/_{5}$ 1747	1747—1766
Gustaf Gabriel Franc, fullm. $^{7}/_{7}$ 1766	1766—1774
Johan Magnus Nordin, fullm. $^{31}/_{12}$ 1774	1774—1777
Magnus Johan Karp, fullm. $^{8}/_{6}$ 1777	1777—1833
Robert Lönnerberg, fullm. $^{14}/_{9}$ 1833	1833—1862†
Carl Wilhelm Hedenström, fullm. $^{27}/_{1}$ 1863	1863—1900
David Conrad Fredrik von Schulzenheim, fullm. $^{7}/_{12}$ 1900	1900—1919†
Otto Daniel Krook, fullm. $^{17}/_{12}$ 1920	1921—1940
Folke Emanuel Drangel, fullm. $^{12}/_{1}$ 1940	1940—

Häradshövdingar i Gästriklands västra domsaga hava hittills varit:

D. 107.

Karl Gustaf Ragnar Grönhagen, fullm. $^{17}/_{12}$ 1920	1921—1947
Gustaf Ragnar Gunæus, fullm. $^{6}/_{12}$ 1946	1947—

2. Hälsingland.[1]

Under den tid Hälsingelagen tillämpades, var landskapet Hälsingland uppdelat i flera lagmansdömen, vart och ett med sin lagman (jfr ovan s. 420). Sedan landskapet införlivats med Upplands lagsaga någon gång under senare hälften av 1300-talet, förmodligen i samband med landslagens antagande, kom Hälsingland att utgöra en jurisdiktion under en enda s. k. underlagman, som vanligen tillsattes av lagmannen i Uppsala och som höll ting å dennes vägnar vid de förnämsta sockenkyrkorna. Den förste med säkerhet kände underlagmannen i Hälsingland hette Lars Karlsson 1398—1428, som tillfälligt tjänstgjorde även i Medelpad och Ångermanland (jfr nedan). Bland hans efterträdare märkas Elof djäkn 1436, som tjänstgjorde å »riksens råds vägnar», sannolikt beroende på att någon lagman i Uppland vid tillfället ej var utsedd, Bengt Larsson (Björnlår) 1442, Peder Rålamb 1443, Erik Pedersson 1446, Olof Pedersson i Landa (Segerstads sn) 1459—94, Sten Nilsson 1499 samt Olof Eriksson 1502, vilken sistnämnde tidigare varit underlagman i Ångermanland och samtidigt hade enahanda funktion i Medelpad. Därefter följde Peder (Andersson) Rålamb 1503—29, Måns Gadh 1533—41, Lars Nilsson i Finnflo (Tuna sn) 1543—69, dennes måg Gulich Michelsson 1575—76 och son Peder Larsson i Holm 1577—82,[2] Anders Eriksson i Vålsta (Forsa sn) 1583—98, Olof Andersson 1598 (fullm. $^{4}/_{11}$)[3] och ännu 1602, Hans Larsson Rizanesander 1605—06, som samtidigt var underlagman i Gästrikland, Anders Eriksson i Vålsta ånyo 1606, Lars Kjellbjörnsson i Närby (Norrala sn) 1609—47, dennes son Lars Nerbelius 1648 och till sin död 1667, dennes son Johan Nerbelius 1667—68 samt slutligen dennes broder Erik Nerbelius 1668—70.

Under tiden 1671—1771 utgjorde Hälsingland en domsaga, bestående av två delar (det norra och södra kontraktet). Som förste häradshövding i domsagan utnämndes den 10 december 1670 riksrådet *Johan Gyllenstierna*, vilken som vikarie begagnade den förutvarande underlagmannen Erik Nerbelius. Denne skötte tjänsten även under den följande tiden. Gyllenstierna efterträddes den 17 juni 1680 av kanslirådet *Henrik Hoghusen*, som innehade ämbetet ännu vid

[1] *Litteratur:* P. H. Widmark, Beskrifning öfwer provinsen Helsingland, D. 1 (1860), s. 103 ff.

[2] Dennes exemplar av konung Magnus Erikssons landslag är bevarat. Se C. J. Schlyter, Westmannalagen (1841), s. XXX. Även efterträdaren Anders Eriksson synes hava begagnat samma handskrift.

[3] Fullmakten utfärdades av hertig Carl. Se Widmark, a. a., s. 201. Anledningen var, att vid tillfället någon lagman i Uppland ej blivit utsedd.

slutet av samma år.[1] Domsagans båda delar innehöllo före 1693 tillsammans 19 tingslag (10 + 9).[2] Från och med hösttinget nämnda år ägde emellertid en hopslagning rum, så att tingslagens antal reducerades i norra kontraktet till fem och i södra till sex.[3] År 1771 delades domsagan i tvenne jurisdiktioner, nämligen Norra Hälsinglands domsaga omfattande Enångers, Ljusdals, Delsbo, Bergsjö och Forsa tingslag samt Södra Hälsinglands domsaga, omfattande Alfta, Bollnäs, Hanebo, Norrala, Arbrå och Järvsö tingslag. Till följd av kungliga brevet den 3 augusti 1819 utbrötos nästpåföljande år Ljusdals tingslag ur norra domsagan samt Arbrå och Järvsö ur södra domsagan för att tillsammans bilda särskild jurisdiktion under benämningen Västra Hälsinglands domsaga.[4]

Inom södra domsagan vidtogs på grund av kungliga brevet den 10 mars 1876 från och med påföljande år den förändringen, att tingslagen sammanslogos till två. Av dessa omfattade Västra tingslaget med tingsställe i Bollnäs Alfta och Bollnäs gamla tingslag jämte Hanebo och Segersta socknar av Hanebo gamla tingslag. Östra tingslaget åter med tingsställe i Söderala inbegrep Skogs socken jämte Lingbo kapell av sistnämnda tingslag förutom Norrala gamla tingslag.

Inom västra domsagan förenades till följd av kungliga brevet den 7 mars 1879 från och med 1880 Järvsö och Arbrå tingslag till ett med tingsplats i Järvsö.

Enligt kungliga brevet den 16 juni 1906 blevo från början av år 1907 de förutvarande Södra Hälsingland domsaga och Norra Hälsinglands domsaga delade i tre domsagor sålunda, att Södra domsagans västra tingslag kom att utgöra en domsaga under namn av Bollnäs domsaga med tingsplats i Bollnäs, medan östra tingslaget tillsammans med Enångers tingslag av Norra domsagan kommo att bilda en annan jurisdiktion, benämnd Sydöstra Hälsinglands domsaga, samt att återstående tre tingslag av Norra domsagan, nämligen Delsbo, Bergsjö och Forsa förenades till en tredje domsaga under namn av Norra

[1] Rörande de följande häradshövdingarna se nedan.

[2] I norra kontraktet voro tingslagen följande: 1. Delsbo, 2. Norrbo och Bjuråker, 3. Bergsjö, Gnarp och Hassela, 4. Jättendal och Harmånger, 5. Forsa och Hög, 6. Rogsta och Ilsbo, 7. Hälsingtuna och Idenor, 8. Ljusdal, 9. Färila och Ytterhogdal samt 10. Enånger och Njutånger. — I södra kontraktet voro tingslagen följande: 1. Arbrå och Undersvik, 2. Järvsö, 3. Norrala och Trönö, 4. Mo och Rengsjö, 5. Söderala, 6. Skog, 7. Hanebo och Segersta, 8. Alfta och Ovanåker samt 9. Bollnäs.

[3] I norra kontraktet voro från 1693 tingslagen följande: 1. Delsbo, Norrbo och Bjuråker, 2. Bergsjö, Gnarp, Hassela, Jättendal och Harmånger, 3. Forsa, Hög, Rogsta, Ilsbo, Hälsingtuna och Idenor, 4. Ljusdal, Färila och Ytterhogdal samt 5. Enånger och Njutånger. — I södra kontraktet voro från 1693 tingslagen följande: 1. Arbrå och Undersvik, 2. Järvsö, 3. Norrala, Söderala, Trönö, Mo och Rengsjö, 4. Hanebo, Skog och Segersta, 5. Alfta och Ovanåker samt 6. Bollnäs.

[4] Tingsplatserna inom tingslagen varierade ännu under 1800-talets senare hälft.

Hälsinglands domsaga. Samtidigt skulle enligt kungliga brevet den 7 september 1906 Sydöstra domsagan utgöras av två tingslag, nämligen Ala tingslag med tingsplats i Söderala, omfattande förutvarande Södra domsagans östra tingslag, och Enångers tingslag med tingsplats i Enånger. Något senare bestämdes genom kungliga brevet den 22 februari 1907, att Norra domsagan från och med 1908 likaledes skulle utgöra två tingslag, nämligen Delsbo tingslag med tingsställe i Ede samt Bergsjö och Forsa tingslag med tingsställe i Hudiksvall. Sedan staden Hudiksvall 1945 lagts under landsrätt, kallas sistnämnda tingslag enligt kungligt beslut den 13 juni 1944 för Hudiksvalls, Bergsjö och Forsa tingslag.

Vidare är att anteckna, att de båda tingslagen i Västra domsagan till följd av kungliga brevet den 14 april 1927 från och med 1928 sammanslagits till ett med tingsställe i Ljusdal. Genom 1947 års kungörelse har slutligen bestämts, att såväl Sydöstra som Norra domsagan från och med 1948 års ingång skulle utgöra ett tingslag, varvid dock de dubbla tingsplatserna i båda fallen tills vidare omväxlande skulle begagnas.

Häradshövdingar efter 1680 i Hälsingland (sedermera Norra Hälsinglands domsaga) hava hittills varit:

Erik Nerbelius, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1690	D. 108.
Anders Sundberg, fullm. $^{29}/_{3}$ 1690	1690—1695	
Sven Gyllensköld, fullm. $^{1}/_{4}$ 1695	1695—1703†	
Petrus Jansonius, fullm. $^{13}/_{7}$ 1703	1703—1712	
Johan Engelbrekt Grevesmöhlen, fullm. $^{2}/_{5}$ 1712	1712—1739	
Sven Stillman, fullm. $^{17}/_{11}$ 1739	1739—1756	
Svante Myrin, fullm. $^{8}/_{2}$ 1758	1758—1781	
Johan Paul Norin, fullm. $^{18}/_{5}$ 1781	1781—1801†	
Henrik Gerhard Ronander, fullm. $^{20}/_{10}$ 1801	1801—1819†	
Paul Gustaf Norin, fullm. $^{25}/_{1}$ 1820	1820—1840	
Carl Georg Levin,[1] fullm. $^{15}/_{7}$ 1841	1841—1861	
Per Staaff, fullm. $^{28}/_{1}$ 1862	1862—1883†	
Carl Oskar Schlyter, fullm. $^{5}/_{7}$ 1884	1884—1906	
Carl Gustaf Grahl-Flodin, fullm. $^{14}/_{12}$ 1906	1906—1912†	
Nils Wihlborg, fullm. $^{31}/_{12}$ 1912	1912—1930	
Gösta Gustafsson Holmberg, fullm. $^{12}/_{6}$ 1931	1931—[1951]	

Häradshövdingar i Södra Hälsinglands domsaga (sedermera Sydöstra Hälsinglands domsaga) hava hittills varit:

Johannes Omnberg, fullm. $^{17}/_{7}$ 1771	1771—1782†	D. 109.
Samuel Dahlman, fullm. $^{19}/_{6}$ 1782	1782—1810†	
Gabriel Ödmann, fullm. $^{7}/_{5}$ 1810	1810—1829†	
Carl Jakob Björck, fullm. $^{28}/_{5}$ 1830	1830—1872†	
Gustaf Leonard Holm, fullm. $^{18}/_{1}$ 1873	1873—1904	
Erik Wilhelm Reinhold Moberg, fullm. $^{14}/_{12}$ 1906	1907—1923†	

[1] Kallas i statskalendern felaktigt Carl *Gustaf* Levin.

Tab. 17. Gävleborgs län 1680—1950.

Tingslag[1])	1680—1770	1771—1819	1820—1906	1907—1920	1921—1950	Domsagor 1950
Hille o. Valbo	106	106	106	106	106	Gästriklands östra domsaga
Hedesunda o. Österfärnebo	106	106	106	106	106	
Hamrånge	106	106	106	106	106	
Ockelbo (Ugglebo)	106	106	106	106	107	Gästriklands västra domsaga
Ovansjö, Torsåker [o. Årsunda][2]	106	106	106	106	107	
Alfta o. Bollnäs	108	109	109	111	111	Bollnäs domsaga
Hanebo: Hanebo o. Segersta	108	109	109	111	111	
Hanebo: Skog	108	109	109	109	109	Sydöstra Hälsinglands domsaga
Norrala	108	109	109	109	109	
Enånger	108	108	108	109	109	
Arbro o. Järvsö	108	109	110	110	110	Västra Hälsinglands domsaga
Ljusdal	108	108	110	110	110	
Delsbo, Bergsjö o. Forsa	108	108	108	108	108	Norra Hälsinglands domsaga

August Herman Wickström, fullm. $^{1}/_{2}$ 1924 ..... 1924—1949
Karl Allan Brusén, fullm. $^{13}/_{1}$ 1950 ..... 1950—

Häradshövdingar i Västra Hälsinglands domsaga hava hittills varit:

D. 110.
Nils Gustaf Örbom, fullm. $^{25}/_{1}$ 1820 ..... 1820—1838†
Nils Olof Alner, fullm. $^{18}/_{4}$ (ej $^{30}/_{2}$) 1839 ..... 1839—1856†
Carl Erik Miles Gustaf Axel Reutercrona, fullm. $^{8}/_{9}$ 1856 . 1856—1864
Carl Olof Granbom, fullm. $^{24}/_{4}$ 1865 ..... 1865—1884
Johan Theodor Anderson Hagander, fullm. $^{19}/_{6}$ 1885 ..... 1885—1912†
Ivar Tillander, fullm. $^{27}/_{8}$ 1912 ..... 1912—1915†
Hjalmar Victor Himmelstrand, fullm. $^{11}/_{6}$ 1915 ..... 1915—1921
Lars Anders Olof de Verdier, fullm. $^{28}/_{8}$ 1922 ..... 1922—1950
Gunnar Georg Rådström, fullm. $^{5}/_{5}$ 1950 ..... 1950—

Häradshövdingar i Bollnäs domsaga hava hittills varit:

D. 111.
Per Gustaf Gröning, fullm. $^{13}/_{12}$ 1906 ..... 1907—1931
John Magnus Larson, fullm. $^{11}/_{12}$ 1931 ..... 1932—1950
Nils Otto Adolf Dam Baumgardt, fullm. $^{5}/_{5}$ 1950 ..... 1950—

[1] Beträffande vissa detaljer i fråga om tingslagsindelningen, vilka här av utrymmesskäl icke kunnat tillräckligt tydligt utformas, hänvisas till utredningen i texten.

[2] Årsunda socken tillhörde före 1725 Hedesunda och Österfärnebo socknars tingslag. Den överfördes 1881 till östra tingslaget och kom därför icke att tillhöra Gästriklands västra domsaga.

II: 2. Domsagor i Västernorrlands län 1671—1950.

1. Medelpad.[1]

Medelpad utgjorde under tiden 1673—1878[2] en domsaga, som från början omfattade tolv tingslag, vilka under loppet av 1710-talet definitivt nedgått till sju, nämligen Skön, Ljustorp, Indal, Njurunda, Torp, Tuna och Selånger.[3] Den förste häradshövdingen i domsagan var *Erik Teet*, som från 1673 själv skötte rättskipningen och därför utan ny fullmakt kunde bibehålla ämbetet även efter 1680.[4] Till följd av kungliga brevet den 18 maj 1878 utbrötos från och med 1879 års ingång Torp, Tuna och Selånger för att bilda särskild jurisdiktion under benämningen Medelpads västra domsaga. De återstående tingslagen begynte samtidigt kallas Medelpads östra domsaga.

Inom västra domsagan skedde från och med 1914 den förändringen, att de tre dåvarande tingslagen Torp, Tuna och Selånger med tingsplatser i resp. Hammar, Vattjom och Silje till följd av kungliga breven den 22 juli 1910 och den 31 januari 1913 sammanslogos till ett med tingsplats i Sundsvall.

Inom östra domsagan förenades från och med 1925 på grund av kungliga beslut den 25 oktober 1918 och den 2 maj 1924 tre av därvarande fyra tingslag nämligen Njurunda, Skön och Ljustorp med tidigare tingsställen i resp. Kyrkmon, Ljusta och Krigsbyn till ett tingslag med tingsplats i Sundsvall. Och från och med 1936 har på grund av kungliga brevet den 18 oktober 1935 Indals tingslag, som

[1] *Litteratur:* C. Genberg, De Medelpadia antiqua et hodierna I—II (1734—37); I. Kramer, Häradshövdingar i Medelpad (Medelpad 1938), s. 86 ff.

[2] Under den tid jurisdiktionen i Medelpad sköttes av s. k. underlagmän hava följande personer tjänstgjort därstädes i denna egenskap, nämligen: Henrik djäkn i Sund (Sköns sn) 1374—80, Lars Karlsson 1409—22, som samtidigt hade motsvarande befattning i Hälsingland, Anders Jönsson djäkn 1439—55, Peder Gyntesson 1466—72, Olof Eriksson 1480, Magnus Andersson 1484, Olof Eriksson ånyo 1490 och 1500—19, Erik Larsson i Fröstland (Bjärtrå sn) 1519—20, som tidigare tjänstgjort i Ångermanland, Knut Persson 1520—35, Erik Jonsson 1543—52, Michel Eriksson i Karläng (Attmars sn, Tuna tg) 1553—81, Per Andersson 1586—1606, Peder Månsson 1606—46 samt dennes son Lars Pedersson 1648—73.

[3] Tingsplatserna varierade i stor utsträckning ännu under 1800-talets senare hälft. — De fem försvunna tingslagen, som uppgått i de övriga genom sammanslagningar, voro Liden, Hässjö, Borgsjö, Stöde och Attmar. Det sistnämnda upphörde redan från och med 1688.

[4] I riksregistraturet (RA) står visserligen, att Anders Plantin den 18 december 1680 förordnats till häradshövding i Medelpad, men detta är helt enkelt skrivfel för Jämtland och Härjedalen.

dittills haft tingsställe i Byn, sammanförts med Njurunda, Sköns och Ljustorps tingslag. Östra domsagan består alltså numera liksom den västra av ett tingslag med tingsplats i Sundsvall.

Häradshövdingar i Medelpad (sedermera Medelpads östra domsaga) hava hittills varit:

D. 112.

Erik Teet d. ä. (jfr ovan)	1680—1691
Mauritz Björner,[1] fullm. $^{18}/_{9}$ 1691	1691—1730
Carl Mauritz Björner,[2] fullm. $^{22}/_{1}$ 1730	1730—1763
Abraham Enagrius, fullm. $^{3}/_{2}$ 1763	1763—1783
Erik Tryggdahl, fullm. $^{19}/_{3}$ 1783	1783—1792†
Augustin Lidström, fullm. $^{4}/_{12}$ 1792	1792—1815†
Johan Petter Lund, fullm. $^{7}/_{11}$ 1815	1815—1832†
Fredrik Johan Forssius, fullm. $^{23}/_{3}$ 1833	1833—1865†
Gustaf Ulrik Bergmanson, fullm. $^{10}/_{4}$ 1866	1866—1878
Axel Herman Ölander, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878	1879—1900†
Carl Emanuel Bengtsson,[3] fullm. $^{26}/_{4}$ 1901	1901—1931
Ragnar Fridolf Petré, fullm. $^{13}/_{5}$ 1932	1932—1938
Folke Rudewall, fullm. $^{2}/_{12}$ 1938	1939—1944
Knut Elis Elliot, fullm. $^{28}/_{4}$ 1944	1944—1947
Nils Gustaf Olof Fröding, fullm. $^{7}/_{11}$ 1947	1948—

Häradshövdingar i Medelpads västra domsaga hava hittills varit:

D. 113.

Gustaf Ulrik Bergmanson (jfr ovan under D. 112)	1879—1882†
Arvid Leonard Sjöberg, fullm. $^{20}/_{4}$ 1883	1883—1901†
Ivar Peterson Ernberg, fullm. $^{16}/_{12}$ 1901	1901—1905
Herman Fredrik Swedborg, fullm. $^{25}/_{8}$ 1905	1905—1926†
Hans Gustav Forsberg, fullm. $^{30}/_{12}$ 1926	1927—1929
Ingemar Kramer, fullm. $^{24}/_{1}$ 1930	1930—1950
Erik Wilhelm Zacharias Göransson, fullm. $^{27}/_{1}$ 1950	1950—

2. Ångermanland.[4]

Under tiden 1671—1756 utgjorde Ångermanland en enda domsaga, ursprungligen bestående av två delar (det norra och södra kontraktet), vilka tillsammans innehöllo från början sjutton men från

[1] Svärson till företrädaren.

[2] Son till företrädaren.

[3] Han har 1947 i bokform utgivit sina »Minnesanteckningar från tjänstgöring som tingsbiträde och t. f. domhavande åren 1890—1901».

[4] Under den tid jurisdiktionen i Ångermanland sköttes av s. k. underlagmän, hava följande personer tjänstgjort i denna egenskap, nämligen: Lars Karlsson 1413, Hans djäkn 1443—69, Markus i Rossvik (Nora sn) 1479, Olof Eriksson 1482—1500, Erik Larsson i Fröstland 1517—19, Erik Olofsson 1521, Cort Persson 1533, Erik Jonsson 1540—52†, Erik Svensson i Mädan (Nordingrå sn) 1552—71, Evert Henriksson 1573—98 och dennes son Samson Evertsson 1598—1606, Nils Bengtsson 1606—26 och dennes son Claes Nilsson 1628—42†, Carl Carlsson Burman 1643—68 samt Johan Andersson Hambræus 1668—70. Den sistnämnde var substitut för Burman, som levde till 1671.

1697 blott tio tingslag.[1] Den förste häradshövdingen i domsagan var presidenten *Sten Bielke*, som innehade ämbetet ännu vid slutet av år 1680 och som lät tjänsten skötas av Johan Andersson Hambræus.[2] År 1756 utbrötos de fyra tingslagen i norra delen av landskapet eller Nordingrå, Nätra, Själevad och Arnäs för att bilda särskild jurisdiktion under benämningen Ångermanlands norra domsaga.[3] De återstående tingslagen, som påföljande år utökades till sju, genom att Nora och Gudmundrå förklarades skola utgöra skilda tingslag, begynte samtidigt kallas Ångermanlands södra domsaga. Redan 1788 återställdes emellertid den gamla ordningen med stöd av en kunglig resolution den 16 juli 1787[4] genom att Johan Henning Tideman blev häradshövding i båda domsagorna. Ungefär samtidigt ökade domsagans tingslag från 11 till 12, i det att Nordmaling från 1788 blev självständigt tingslag.[5] Efter Tidemans död, som inträffade 1809, väcktes förslag att ånyo fördela jurisdiktionen mellan två häradshövdingar, och den 5 mars 1810 beslöt Kungl. Maj:t, att så skulle ske från 1811 års ingång, varvid dock tingslagsindelningen blev något annorlunda än under den tidigare perioden, i det att Nordingrå och Åsele bytte plats. (Jfr tab. 18 här nedan.) Dessutom tillkommo i den norra domsagan tre nya tingslag Anundsjö och Sidensjö genom utbrytningen från Nätra tingslag och Grundsunda genom utbrytning från Nordmalings tingslag, vilket sistnämnda även räknades dit.

Från den södra domsagan utbrötos jämlikt kungl. brev den 30 april 1881 från och med påföljande år ej mindre än två nya domsagor, dels den s. k. Ångermanlands mellersta domsaga, som bestod av tingslagen Boteå och Sollefteå med tingsplatser i Hola resp. Hullsta, sedermera flyttade till Nyland resp. Sollefteå,[6] och dels den s. k. Ångermanlands västra domsaga, som innefattade tingslagen Ramsele och Resele[7] med tingsplatser i Nyland[8] resp. Näsåker. En ny uppdelning av de två sistnämnda tingslagen ägde rum från och med 1913 med stöd av tvenne kungliga brev den 14 oktober 1910 och den 14 juli 1911, varigenom tillskapades ett

[1] Dessa voro Boteå, Sollefteå, Ramsele, Nora och Gudmundrå, Säbro, Nordingrå, Nätra, Själevad, Arnäs samt Åsele.

[2] Rörande senare häradshövdingar se nedan.

[3] Jfr kungl. brev den 27 oktober 1756.

[4] Jfr kungl. brev den 5 januari 1781.

[5] Jfr J. A. Flintberg, Lagfarenhets-Bibliothek, D. 4 (1801), s. 50.

[6] Dessa båda tingsplatser begagnas allt fortfarande, ehuru domsagan jämlikt kungl. kungörelse den 10 juli 1947 från och med 1948 utgör ett tingslag.

[7] Resele hade samtidigt utbrutits från Sollefteå tingslag med stöd av kungl. brev den 25 november 1881.

[8] Sedermera flyttat till Backe.

övre tingslag, kallat Fjällsjö tingslag med tingsställe i Backe, och ett nedre, benämnt Ramsele och Resele tingslag med tingsställe i Ramsele. Enligt kungliga beslut den 12 februari och den 2 juli 1937 hava från 1939 års ingång de båda tingslagen förenats till ett med tingsplats i Ramsele.

De tingslag, som 1882 återstodo av den ursprungliga södra domsagan och som fortfarande kallades Ångermanlands södra domsaga, voro Nora med tingsställe i Fantskog, Gudmundrå med tingsplats i Frånö och Säbrå med tingsställe i Säbrå kommunalhus. Dessa tre tingslag sammanslogos från och med den 1 september 1905[1] till ett med tingsplats i Härnösand.

Ångermanlands norra domsaga, som 1811 för andra gången kommit att utgöra särskild jurisdiktion, minskade i omfång 1820,[2] då Nordmaling och Åsele överfördes till domsagor, belägna inom Västerbottens län. Å andra sidan erhöll domsagan som ersättning till följd av kungliga brevet den 15 februari 1840 Nordingrå tingslag. Samtidigt upphörde de tre 1811 nytillkomna tingslagen Anundsjö, Sidensjö och Grundsunda att finnas till såsom självständiga jurisdiktionsområden. Under senare hälften av 1800-talet bestod domsagan alltjämt av de fyra tingslagen Nordingrå, Nätra, Själevad och Arnäs med tingsplatser i resp. Äskja, Hämre,[3] Billa[4] och Må.[5] På grund av kungl. brev den 25 maj 1900 utbrötos emellertid från och med påföljande år de båda sistnämnda tingslagen för att bilda särskild jurisdiktion under benämningen Själevads och Arnäs domsaga. Dessa tingslag sammanslogos jämlikt kungliga brevet den 30 juni 1905 från 1906 års ingång till ett med tingsplats i Örnsköldsvik. De återstående tingslagen i norra domsagan kommo samtidigt som utbrytningen ägde rum att kallas Nätra och Nordingrå domsaga.[6] Från och med 1930 uppdelades sistnämnda domsaga på grund av kungliga brevet den 10 maj 1929 på sådant sätt, att Nätra förenades med Själevads och Arnäs domsaga, vars namn samtidigt ändrades till Ångermanlands norra domsaga, medan Nordingrå överfördes till Ångermanlands södra domsaga. Enligt kungliga brevet den 11 oktober 1929 skall vardera domsagan utgöra ett tingslag med tingsställe i Örnsköldsvik resp. Härnösand.

[1] Jfr kungl. brev den 28 januari 1901 och den 20 januari 1905.
[2] Jfr kungl. brev till Svea hovrätt den 21 maj 1819.
[3] Sedermera flyttat till Anundsjö järnvägsstation.
[4] Sedermera flyttat till Mo.
[5] Sedermera flyttat till Norrgidsjö.
[6] Tingsplatsen i Nordingrå tingslag flyttades 1908 från Äskja till Ullånger och 1909 till Skidsta.

Häradshövdingar efter 1680 i Ångermanland (sedermera Ångermanlands södra domsaga) hava hittills varit:

Lars Stridsberg, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680		1680—1681	D. 114.
Johan Hambræus, fullm. $^{17}/_{3}$ 1681		1681†	
Lars Stridsberg, fullm. $^{2}/_{6}$ 1681	ånyo[1]	1681—1708†	
Erik Teet, d. y., fullm. $^{2}/_{5}$ 1708		1708—1733†	
Christian Wallensteen, fullm. $^{3}/_{10}$ 1733		1733—1756†	
Martin Lundeberg, fullm. $^{27}/_{10}$ 1756		1756—1778	
Johan Henning Tideman, fullm. $^{8}/_{4}$ 1778		1778—1809†	
Carl Gustaf Wallgren, fullm. $^{19}/_{11}$ 1810		1811—1839†	
Carl Martin Schönmeyr, fullm. $^{16}/_{11}$ 1841		1841—1878[2]	
Carl-David Theodor Uppström, fullm. $^{31}/_{3}$ 1882		1882—1912†	
Knut Frans Oskar Ekbom, fullm. $^{27}/_{8}$ 1912		1912—1929†	
Sigurd Odéen, fullm. $^{16}/_{11}$ 1929		1929—1941†	
Hans Fredrik Knagenhielm Karlsson, fullm. $^{30}/_{10}$ 1941		1941—	

Häradshövdingar i Ångermanlands norra domsaga (under åren 1900—28 kallad Nätra och Nordingrå domsaga) hava hittills varit:

Johan Fredrik Biberg, fullm. $^{27}/_{10}$ 1756		1756—1787†[3]	D. 115.
Johan Christian Lunell, fullm. $^{19}/_{11}$ 1810		1811—1818	
Johan Munck af Rosenschöld, fullm. $^{27}/_{5}$ 1819 (ej 1818)		1819—1843†	
Anders Emanuel Ros, fullm. $^{18}/_{12}$ 1843		1843—1856	
Viktor Alexander Sandström, fullm. $^{27}/_{10}$ 1857		1857—1866	
Johan Åkerblom, fullm. $^{25}/_{5}$ 1866		1866—1899	
Gustaf Adolf Skotte, fullm. $^{7}/_{12}$ 1900		1901—1928†	
Anders Daniel Hult, fullm. $^{22}/_{11}$ 1929		1929—1936	
Erik Gustaf Beling, fullm. $^{11}/_{9}$ 1937		1937—1947	
Nils Joachimsson, fullm. $^{19}/_{3}$ 1948		1948—	

Häradshövdingar i Ångermanlands mellersta domsaga hava hittills varit:

Axel Ferdinand Unæus, fullm. $^{31}/_{3}$ 1882		1882—1893	D. 116.
Ernst August Robert Bergwall, fullm. $^{11}/_{5}$ 1894		1894—1901†	
Walter Bergström, fullm. $^{28}/_{2}$ 1902		1902—1924†	
Per Hansson, fullm. $^{23}/_{5}$ 1924		1924—1937	
Bo Erik Christer Turén, fullm. $^{30}/_{4}$ 1937		1937—	

Häradshövdingar i Ångermanlands västra domsaga hava hittills varit:

Johan Alarik Schartau, fullm. $^{31}/_{3}$ 1882		1882—1896	D. 117.
Johan Albert Teodor Ringenson, fullm. $^{29}/_{12}$ 1896		1896—1911	

[1] Anledningen till att Hambræus 1681 lyckades undantränga Stridsberg från ämbetet var den, att de lokala myndigheterna protesterat mot Stridsbergs utnämning och istället begärt att få den förutvarande lagläsaren till häradshövding i Ångermanland. Kungl. Maj:t tillmötesgick då detta krav, varvid Stridsberg utan vidare avsattes. Efter Hambræus' död, som inträffade samma år, fick han dock ämbetet åter.

[2] Under åren 1879—82 stod ämbetet obesatt.

[3] För tiden 1788—1809 se ovan under D. 114.

Tab. 18. Västernorrlands län 1680—1950.

Tingslag[1]	1680 1755	1756—1787	1788—1810	1811—1819	1820—1839	1840—1878	1879—1881	1882—1900	1901—1929	1930—1950	Domsagor 1950
Skön o. Ljustorp . . .	112	112	112	112	112	112	112	112	112	112	a)
Indal o. Njurunda . . .	112	112	112	112	112	112	112	112	112	112	
Torp o. Tuna	112	112	112	112	112	112	113	113	113	113	b)
Selånger	112	112	112	112	112	112	113	113	113	113	
Boteå o. Sollefteå . . .	114	114	114	114	114	114	114	116	116	116	c)
Ramsele (inkl. Fjällsjö) .	114	114	114	114	114	114	114	117	117	117	d)
Resele[2]								117	117	117	
Nora o. Gudmundrå[3] . .	114	114	114	114	114	114	114	114	114	114	e)
Säbro	114	114	114	114	114	114	114	114	114	114	
Nordingrå	114	115	114	114	114	115	115	115	115	114	
Nätra[4]	114	115	114	115	115	115	115	115	115	115	f)
Själevad o. Arnäs[5] . . .	114	115	114	115	115	115	115	115	118	115	
Nordmaling[6]			114	115	Tab. 19						
Åsele	114	114	114	115							

a) Medelpads östra domsaga
b) Medelpads västra domsaga
c) Ångermanlands mellersta domsaga
d) Ångermanlands västra domsaga
e) Ångermanlands södra domsaga
f) Ångermanlands norra domsaga

Axel Robert Gotthard Nyrén, fullm. $^{24}/_{11}$ 1911 ..... 1911—1924
Vilhelm Carl Lundmarker, fullm. $^{15}/_{5}$ 1925 ..... 1925—1936
Herbert Ottocar Beckman, fullm. $^{30}/_{4}$ 1937 ..... 1937—

Häradshövdingar i Själevads och Arnäs domsaga hava varit:

D. 118.
Axel Hjalmar Roos, fullm. $^{7}/_{12}$ 1900 ..... 1901—1911
Einar Sundström, fullm. $^{24}/_{11}$ 1911 ..... 1911—1913
Anders Daniel Hult, fullm. $^{29}/_{8}$ 1913 ..... 1913—1929

[1] Beträffande detaljerna i fråga om tingslagsindelningen för äldre tid, vilka här av utrymmesskäl icke kunnat tillräckligt tydligt utformas, hänvisas till utredningen i texten.
[2] Resele tingslag tillkom först 1882 genom utbrytning från Sollefteå tingslag och förenades 1913 med Ramsele tingslag, från vilket samtidigt Fjällsjö tingslag utbröts.
[3] Nora och Gudmundrå bildade under förra hälften av 1700-talet och fram till 1757 gemensamt tingslag.
[4] Under perioden 1811—40 funnos vid sidan av Nätra ytterligare två tingslag, nämligen Anundsjö och Sidensjö. Dessa hade uppkommit genom utbrytningar från Nätra och återförenades därefter ånyo med detta.
[5] Från och med 1811 utbröts Grundsunda ur Nordmaling för att bilda särskilt tingslag. År 1840 uppgick Grundsunda i Arnäs tingslag, som det tillhört före 1788.
[6] Nordmaling blev självständigt tingslag först 1788. Dessförinnan ingick det i Arnäs tingslag.

II: 3. Domsagor i Västerbottens och Norrbottens län 1672—1950.[1]

Västerbotten med Lappland.

Hela det dåvarande landskapet Västerbotten[2] kom 1670 att utgöra en enda domsaga,[3] då den förste häradshövdingen, assessorn i bergskollegium *Lorentz Creutz*, förordnades därstädes den 10 december s. å. Själv hade han ej tillfälle att sköta tjänsten utan utsåg påföljande år till sin vikarie Henrik Larsson Winblad, som till ting i de olika tingslagen.[4] Denne efterträdde dock först i april 1672 den förutvarande underlagmannen Jakob Jakobsson Grubb, varför domstolsreformen i Västerbotten först då kan sägas hava genomförts. Grubb fortsatte f. ö. sin verksamhet såsom domhavande men numera i egenskap av häradshövdingens specielle vikarie i den till domsagan hörande lappmarken. Sedan häradshövding Creutz avlidit 1676, efterträddes han den 15 juni s. å. som sådan av riksrådet *Knut Kurck*, vilken innehade ämbetet till slutet av år 1680 och därunder lät det förutvarande vikariesystemet bestå oförändrat. Några andra personförändringar inträffade ej heller under nämnda tid.

Den 18 december 1680 bestämde Kungl. Maj:t, att Västerbottens domsaga för framtiden skulle uppdelas i det norra och södra kontraktet med var sin häradshövding. Dessutom tillsattes en extra ordinarie domhavande för Västerbottens lappmarker under titeln justitiarie. Inom södra kontraktet lågo Lycksele, Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk och Gällivare eller m. a. o. Ume, Pite och Lule lappmarker; inom norra kontraktet funnos Torne och Kemi lappmarker. Som justitiarier i samtliga nämnda lappmarker tjänstgjorde till en början Lars Jakobsson Grubb 1680—97, Markus Bostadius 1698 (fullm. $^{3}/_{2}$)

---

[1] *Litteratur:* G. Thuland, Lappmarken som särskilt jurisdiktionsområde (i Norrbotten 1950—51).

[2] Genom 1809 års fredslut med Ryssland blev landskapet som bekant något förminskat genom att Torne och Kemi lappmarker bortföllo.

[3] Under den tid jurisdiktionen i Västerbotten sköttes av s. k. underlagmän, hava följande personer tjänstgjort i denna egenskap, nämligen: Peder djäkn 1386—1409, Nils Hansson djäkn i Lugnvik (Bjärtrå sn) 1479—98, Olof Nilsson 1500—05, Erik Olsson 1514, Lars Olofsson (Björnram) 1543—50 och dennes son Mårten Larsson i Svartvik (Norrala sn) 1567—69, Sven Persson i Piteå 1569—98, Jakob Andersson Grubb 1598 och till sin död 1638 samt dennes son Jakob Jakobsson Grubb 1639 (fullm. $^{31}/_{10}$) och till 1672. Bland tillfälliga vikarier märkas Anders Jakobsson i Grubbe 1568 och Mats Sigfridsson 1578—79.

[4] Ang. dessa se närmare nedan.

och till 1714 samt Carl Sadelin 1714 (fullm. $^{22}/_{6}$) och till 1720. Därefter utbrötos södra delarna av lappmarken, som överlätos till häradshövdingen i södra kontraktet, och då Sadelin 1742 förflyttades till Västmanland, fick häradshövdingen i norra kontraktet övertaga jämväl förvaltningen av norra delarna av lappmarken.

Bortsett från de nu nämnda lappmarkerna bestod Västerbottens södra kontrakt såsom domsaga 1680—1820 av följande tingslag: Umeå, Skellefteå, Lövånger, Burträsk och Bygdeå. Sistnämnda år[1] tillfördes domsagan Nordmalings tingslag, medan å andra sidan Arjeplog, Arvidsjaur och Lycksele utbrötos för att tillsammans med Åsele lappmark bilda särskild jurisdiktion. En annan dylik, som samtidigt kom till stånd, bestod av Skellefteå, Lövånger, Burträsk och Bygdeå. Den erhöll benämningen Västerbottens norra domsaga under det att de återstående tingslagen av södra kontraktet[2] kommo att kallas Västerbottens södra domsaga. Den speciella lappmarksjurisdiktionen upphörde 1831,[3] varvid dess tingslag fördelades på det sättet, att norra domsagan utökades med Arvidsjaur och Arjeplog och den södra domsagan med Åsele och Lycksele.

Vad först Västerbottens södra domsaga angår, bestod denna efter 1831 av fem tingslag, nämligen Umeå med tingsplats nära Umeå landskyrka, Degerfors med tingsplats i Degerfors by, Nordmaling (eller Nordmaling och Bjurholm, som det sedermera begynte kallas) med tingsplats i Nordmalings kyrkby, Åsele lappmark med tingsplats i Åsele kyrkby samt Lycksele lappmark med tingsplats i Lycksele kyrkby. Åsele och Lycksele utbrötos emellertid på nytt med stöd av kungliga brevet den 29 juni 1883 för att med ingången av påföljande år utgöra särskild jurisdiktion under benämningen Västerbottens västra domsaga. Genom kungliga breven den 2 mars 1917 och den 7 oktober 1921 förordnades vidare, att domsagan skulle från 1922 års början indelas i tre tingslag sålunda, att Lycksele lappmarks tingslag bibehölls såsom särskilt tingslag under benämningen Lycksele tingslag och Åsele lappmarks tingslag delades i två tingslag, nämligen Vilhelmina tingslag, bestående av Vilhelmina och Dorotea socknar, samt Åsele tingslag bestående av Åsele och Fredrika socknar. Tingsplatserna buro samma namn som tingslagen, nämligen Lycksele, Vilhelmina och Åsele. Inom Lycksele tingslag tillkom mot slutet av 1940-talet ännu en tingsplats, nämligen Storuman, där vissa

[1] Jfr kungl. breven till Svea hovrätt den 21 maj och den 31 december 1819.

[2] Under mellantiden hade ett nytt tingslag tillkommit, nämligen Degerfors, som utbrutits ur Umeå tingslag med stöd av kungl. brev den 4 oktober 1814.

[3] Jfr kungl. brev den 29 oktober 1831.

av tingen skulle hållas. Genom Kungl. Maj:ts kungörelse den 10 juli 1947 sammanslogos från och med påföljande år Åsele och Vilhelmina tingslag. Allt fortfarande skulle dock tingen omväxlande hållas å de två förutvarande tingsplatserna.

En ny utbrytning ur Västerbottens södra domsaga skedde från och med 1921 med stöd av kungliga breven den 22 juni och den 29 september 1920, i det att då Umeå tingslag övergick till att bliva särskild jurisdiktion under benämningen Umeå domsaga med tingsplats i staden Umeå. Efter 1921 återstod alltså av Västerbottens södra domsaga blott två tingslag: Degerfors med tingsställe i Degerfors kyrkby, under senare hälften av 1930-talet förflyttat till Vindeln, samt Nordmaling och Bjurholm med tingsställe i Nyåker. Genom 1947 års kungl. kungörelse sammanslogos från och med påföljande år de båda tingslagen till ett, ehuru de förutvarande tingsplatserna fortfarande omväxlande skulle begagnas. Ett ting med tremansnämnd hålles årligen i Umeå, där domsagans kansli är beläget.

Västerbottens norra domsaga omfattade efter 1831 sex tingslag, nämligen Skellefteå med tingsplats i Sunnanå by, Lövånger med tingsplats vid Lövångers kyrka, Burträsk med tingsplats i Gammelbyn, Bygdeå med tingsplats vid Bygdeå kyrka samt Arvidsjaur och Arjeplogs lappmarker med tingsplatsen i resp. kyrkbyar. År 1834 tillkom genom utbrytning från Bygdeå ytterligare ett tingslag, nämligen Nysätra med tingsplats i Nybyn.[1] Med stöd av kungliga brevet den 21 oktober 1851 utbrötos emellertid Lövånger, Burträsk, Bygdeå och Nysätra för att bilda särskild jurisdiktion under benämningen Västerbottens mellersta domsaga. Enligt kungliga breven den 24 maj 1895 och den 4 juni 1897 äro från och med 1902 Lövånger, Bygdeå och Nysätra förenade till ett tingslag, benämnt Nysätra tingslag, med tingsställe vid Nysätra kyrka, under senare hälften av 1930-talet flyttat till Ånäset. Tingsplatsen i Burträsks tingslag hade redan vid 1900-talets början flyttats till Burträsk. Genom 1947 års kungörelse förordnade Kungl. Maj:t, att domsagan från och med 1948 skulle bestå av ett gemensamt tingslag, men att de förutvarande tingsplatserna alltjämt skulle omväxlande begagnas.

En ny utbrytning från Västerbottens norra domsaga ägde rum från och med 1877, då med stöd av kungliga brevet den 26 maj 1876 Arvidsjaur och Arjeplog överfördes till annan domsaga. Samtidigt tillkom Malå och Norsjö tingslag, som bildats genom hopslagning av Norsjö socken från Skellefteå tingslag och Malå socken från Arvids-

[1] Jfr kungl. brev den 12 juli 1834. Förhållandet kom till uttryck i statskalendern först elva år senare.

jaurs lappmarks tingslag. Västerbottens norra domsaga består alltså sedan 1877 av två tingslag, nämligen Malå och Norsjö med tingsplats i Norsjö samt Skellefteå med tingsplats i staden Skellefteå.

Häradshövdingar i Västerbottens södra kontrakt (sedermera Västerbottens södra domsaga) hava hittills varit:

D. 119.

Vilhelm Clerck, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680	1680—1697†
Lars Grubb, fullm. $^{16}/_{9}$ 1697	1697—1698†
Andreas Plantin, fullm. $^{2}/_{1}$ 1699	1699—1709†
Markus Bostadius, fullm. $^{23}/_{12}$ 1709, K. konf. $^{3}/_{10}$ 1710	1709—1728†
Olof Anzenius, fullm. $^{6}/_{7}$ 1728	1728—1762
Carl Göran Furtenbach, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762	1762—1792†
Carl Fredrik Furtenbach, fullm. $^{23}/_{2}$ 1792	1792—1820
Johan Sundelin, fullm. $^{6}/_{6}$ 1820	1820—1826†
Lars Carl Marin, fullm. $^{19}/_{10}$ 1826	1826—1838†
Johan David Helleday, fullm. $^{21}/_{9}$ 1838	1838—1857
Carl Erik Lindberg, fullm. $^{27}/_{4}$ 1858	1858—1882
Johan Erik Alfred Ährling, fullm. $^{14}/_{12}$ 1883	1884—1902†
Axel Gabriel Adam Reuterskiöld, fullm. $^{13}/_{3}$ 1903	1903—1919
Erik Jakob Rönquist, fullm. $^{17}/_{12}$ 1920	1921—1930
Carl Ebbe Hugoson Hernlund, fullm. $^{24}/_{10}$ 1930	1930—

Häradshövdingar i Åsele och Lycksele m. fl. tingslag (sedermera Västerbottens västra domsaga) hava hittills varit:

D. 120.

Carl Fredrik Furtenbach (jfr ovan under D. 119)	1820—1831[1]
August Wilhelm Hygrell, fullm. $^{14}/_{12}$ 1883	1884—1894
Frans Gustaf Timelin, fullm. $^{18}/_{1}$ 1895	1895—1912
Carl Halvar Alexander Lilienberg, fullm. $^{31}/_{12}$ 1912	1912—1927
Arvid Natanael Arbman, fullm. $^{27}/_{4}$ 1928	1928—1944†
Erik Åke Lars Victor Thomasson, fullm. $^{8}/_{12}$ 1944	1945—

Häradshövdingar i Västerbottens norra domsaga hava hittills varit:

D. 121.

Adam Magnus Kjellerstedt,[2] fullm. $^{6}/_{6}$ 1820	1820—1851†
Anders Magnus Stenberg, fullm. $^{21}/_{10}$ 1851	1851—1868†
Anders Fredrik Ekewall, fullm. $^{22}/_{1}$ 1869	1869—1899
Sven Axel Adrian Hedborg, fullm. $^{8}/_{12}$ 1899	1899—1929†
Folke Wiberg, fullm. $^{20}/_{12}$ 1929	1930—1936†
Sven Martin Nyström, fullm. $^{24}/_{4}$ 1936	1936—1948
Hans Georg Rigas von Euler-Chelpin, fullm. $^{11}/_{2}$ 1949	1949—

Häradshövdingar i Västerbottens mellersta domsaga hava hittills varit:

D. 122.

Sten Alarik von Oelreich, fullm. $^{21}/_{10}$ 1851	1851—1867†
Carl Ludvig Löthner, fullm. $^{10}/_{1}$ 1868	1868—1894
Johan Herman Åkerstedt, fullm. $^{18}/_{1}$ 1895	1895—1901†

[1] För tiden 1831—83 se ovan under D. 119.

[2] Kallas i statskalendern felaktigt *Axel* Magnus.

Axel Herman Georg Rogberg, fullm. $^{31}/_{1}$ 1902 ..... 1902—1924
Ragnar Wilhelm Seldén, fullm. $^{9}/_{4}$ 1926 ..... 1926—1938
Nils Gudmund Welinder, fullm. $^{9}/_{9}$ 1938 ..... 1938—1947
Gösta Bergström, fullm. $^{19}/_{9}$ 1947 ..... 1947—

Häradshövdingar i Umeå domsaga hava hittills varit:
Ingemar Kramer, fullm. $^{17}/_{12}$ 1920 ..... 1921—1930 **D. 123.**
Johan Wandén, fullm. $^{20}/_{6}$ 1930 ..... 1930—

Då Västerbottens norra kontrakt år 1680 blev domsaga, bestod det av följande tingslag, nämligen Piteå, Luleå, Råneå, Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Neder- och Övertorneå samt Torne och Kemi lappmarker, vilka sistnämnda till 1742 som nämnt förvaltades av en särskild justitiarie och år 1809 till största delen avträddes till Ryssland.[1] Under åren 1796—98 fanns det t. o. m. en särskild häradshövding i nämnda lappmarker, men åtgärden var föranledd blott av personliga skäl, i det att Per Adolf Ekorn fick successivt övertaga sin företrädare Olof Ekmans arbetsbörda. Detta skedde i flera etapper. 1796 övertog han Torne och Kemi lappmarker, 1798 Piteå, Luleå, Råneå samt Neder- och Överkalix och slutligen 1807 i och med företrädarens död Neder- och Övertorneå eller det övriga av den ursprungliga domsagan. År 1820 överfördes Jokkmokks och Gällivare lappmarker från Västerbottens södra kontrakt till det norra kontraktet. Då samtidigt, som ovan redan omtalats, en ny domsaga uppstått genom utbrytning ur södra kontraktet under benämningen Västerbottens norra domsaga, blev det nödvändigt att döpa om Västerbottens norra kontrakt för att undvika förväxlingar och missförstånd. Flera förslag sågo dagen,[2] men man enades slutligen om Norrbottens domsaga, som förändrades till Norrbottens södra domsaga, sedan till följd av kungliga breven den 19 januari och den 21 september 1838 Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Neder- och Övertorneå samt Pajala[3] utbrutits för att bilda särskild jurisdiktion under benämningen Norrbottens norra domsaga. Den södra domsagan erhöll från och med 1877[4] namnet Luleå domsaga, sedan Piteå och

[1] Enligt H. J. Boström, Wasa hofrätts presidenter, ledamöter och tjänstemän samt hofrätten underlydande lagmän och häradshöfdingar 1776—1914 (1915), s. 325, skulle på den finländska sidan om gränsen till följd av kejserliga brevet den 17 september 1811 bildas en ny domsaga »av den del av Västerbotten och Lappmarken, vilken genom fredstraktaten den 17 september 1809 frångått Sverige». Denna erhöll namnet Torneå domsaga.

[2] I den officiella statskalendern kallades domsagan länge för Norra Västerbottens domsaga, vilken benämning dock ej lär hava begagnats å ort och ställe.

[3] Pajala hade uppstått som nytt tingslag genom utbrytning 1830.

[4] Jfr kungl. brev den 23 juni 1876.

Råneå tingslag bortfallit. Det förstnämnda tingslaget förenades samtidigt med Arvidsjaur och Arjeplog till en särskild jurisdiktion under benämningen P i t e å d o m s a g a. Den norra domsagan åter gavs från 1877 års ingång namnet T o r n e å d o m s a g a, sedan Neder- och Överkalix frånskilts för att istället förenas med Råneå och Gällivare under benämningen K a l i x d o m s a g a. Jämlikt kungliga brevet den 26 juni 1903 bildades slutligen från och med påföljande år G ä l l i v a r e d o m s a g a, varvid Kalix domsaga fick bidraga med Gällivare lappmarks tingslag och Torneå domsaga med Jukkasjärvi samt Enontekis lappmärkers tingslag.

Luleå domsaga bestod från och med 1877 av tingslagen Jokkmokk med tingsplats vid kyrkan, Nederluleå med tingsplats i Luleå gamla stad, sedermera flyttat till Gammelstad, och Överluleå med tingsplats i Boden. Genom 1947 års kungl. kungörelse har från och med 1948 Nederluleå och Överluleå förenats till ett tingslag, ehuru de förutvarande tingsplatserna fortfarande omväxlande begagnas.

Torneå domsaga omfattade från början följande tingslag, nämligen Jukkasjärvi lappmark med tingsställe i Vittangi, Enontekis lappmark med tingsställe i Karesuando, Nedertorneå[1] med tingsställe i Haparanda, Övertorneå med tingsställe i Matarengi, Pajala med tingsställe i Pajala by och Korpilombolo[2] med tingsställe i Korpilombolo by. De två förstnämnda tingslagen bortföllo som nämnt 1904. Enligt kungl. brev den 25 oktober 1918 bestämdes, att Neder- och Övertorneå från och med nästföljande år skulle sammanslås till ett tingslag, benämnt Torneå tingslag, med tingsställe i Haparanda. Och den 18 mars 1927 förordnades, att Pajala och Korpilombolo från och med 1928 skulle förenas till ett tingslag, ehuru de förutvarande tingsplatserna fortfarande omväxlande skulle begagnas. Detta ändrades från 1941 års ingång så till vida att tingslaget förklarades skola hava tingsplats allenast i Pajala.[3]

Piteå domsaga bestod 1877 av följande tingslag: Arvidsjaurs lappmark med tingsställe å dess kyrkplats, Arjeplogs lappmark med tingsställe å dess kyrkplats samt Piteå med tingsställe i Piteå gamla stad. Ett nytt tingslag uppstod från och med 1892,[4] då Älvsby socken utbröts ur Piteå tingslag. Som tingsställe tjänstgjorde Älvsby kyrkby. Till följd av kungliga brevet den 1 april 1927 förenades de från på-

[1] Före 1907 kallades detta tingslag Nedertorneå och Karl Gustavs tingslag. Jfr kungl. brev den 8 mars 1907.

[2] Detta tingslag hade tillkommit först från och med 1873 på grund av kungl. brev den 15 mars 1872.

[3] Jfr kungl. brev den 21 mars 1940.

[4] Jfr kungl. brev den 28 november 1890.

följande års ingång till ett tingslag, benämnt Piteå och Älvsby tingslag med tingsplats till en början omväxlande i Öjebyn och Älvsby kyrkby men sedermera flyttad till Piteå. Slutligen har Kungl. Maj:t den 24 oktober 1941 förordnat, att Arvidsjaur[1] och Arjeplog[1] från 1942 års början skulle förenas till ett tingslag, benämnt Arvidsjaurs och Arjeplogs tingslag, med tingsställe omväxlande i Arvidsjaur och Arjeplog.

Kalix domsaga omfattade 1877 fyra tingslag, nämligen Råneå med tingsplats i Rånbyn, Nederkalix med tingsplats i Kalix, Överkalix med tingsplats i Bränna och Gällivare lappmark med tingsplats i dess kyrkby. Det sistnämnda tingslaget bortföll som redan nämnts från och med 1904. Enligt 1947 års kungl. kungörelse skulle domsagan från påföljande års ingång utgöra ett tingslag, ehuru de tre förutvarande tingsplatserna fortfarande skulle omväxlande begagnas.

Gällivare domsaga, vilken som redan omtalats uppstått först vid 1904 års början, omfattade då de tre tingslagen Gällivare med tingsställe i dess kyrkby, Jukkasjärvi lappmark med tingsställen omväxlande i Vittangi och Kiruna samt Enontekis lappmark med tingsställe i Karesuando. Jämlikt kungl. brev den 25 oktober 1907 bestämdes, att det sistnämnda tingslaget skulle för framtiden benämnas Karesuando lappmark.[1] I övrigt har domsagan med hänsyn till indelningen icke undergått någon annan förändring, än att Jukkasjärvi och Karesuando tingslag genom 1947 års kungl. kungörelse från och med påföljande år sammanslagits till ett. De förutvarande tingsplatserna skola dock fortfarande omväxlande begagnas.

Häradshövdingar i Västerbottens norra kontrakt (sedermera i tur och ordning Norrbottens domsaga, Norrbottens södra domsaga och Luleå domsaga) hava hittills varit:

Henrik Winblad (1688 adlad Winblad von Walter), fullm. $^{18}/_{12}$ 1680 ..... 1680—1695† **D. 124.**
Olof Burman, fullm. $^{15}/_{1}$ 1696 ..... 1696—1722
Mikael Eurenius Höijer, fullm. $^{27}/_{9}$ 1722 ..... 1722—1756†
Petter Folcker, fullm. $^{6}/_{12}$ 1757 ..... 1757—1775†
Olof Ekman, fullm. $^{17}/_{4}$ 1776 ..... 1776—1807†
Per Adolf Ekorn, fullm. $^{15}/_{1}$ 1796 och $^{9}/_{1}$ 1798[2] ..... 1807—1811
Zacharias Dahl, fullm. $^{21}/_{2}$ 1812 ..... 1812—1838
Lars Olof Boström, fullm. $^{21}/_{9}$ 1838 ..... 1838—1875†
Adolf Jakob Robert Krook, fullm. $^{26}/_{1}$ 1877 ..... 1877—1887
Adolf Mathias von Proschwitz, fullm. $^{22}/_{12}$ 1887 ..... 1887—1899
Nils Johansson, fullm. $^{8}/_{12}$ 1899 ..... 1899—1930

[1] Lappmarksbeteckningen har upphört att begagnas från och med 1936.
[2] Ekorn övertog domsagan etappvis, såsom i texten närmare utredes.

Tab. 19. Västerbottens och Norrbottens län 1680—1950.

Tingslag	1680—1808	1809—1819	1820—1830	1831—1837	1838—1850	1851—1872	1873—1876	1877—1883	1884—1903	1904—1920	1921—1950	Domsagor 1950
Umeå, 1814 { Umeå	119	119	119	119	119	119	119	119	119	119	123	a)
Umeå, 1814 { Degerfors	119	119	119	119	119	119	119	119	119	119	119	b)
Nordmaling [o. Bjurholm][1]	Tab. 18		119	119	119	119	119	119	119	119	119	
Åsele [o. Vilhelmina][2]			120	119	119	119	119	119	120	120	120	c)
Lycksele*	119	119	120	119	119	119	119	119	120	120	120	
Malå o. Norsjö[3]								121	121	121	121	d)
Skellefteå	119	119	121	121	121	121	121	121	121	121	121	
Lövånger	119	119	121	121	121	122	122	122	122	122	122	
Burträsk	119	119	121	121	121	122	122	122	122	122	122	e)
Bygdeå [o. Nysätra][4]	119	119	121	121	121	122	122	122	122	122	122	
Arvidsjaur*	119	119	120	121	121	121	121	126	126	126	126	
Arjeplog*	119	119	120	121	121	121	121	126	126	126	126	f)
Piteå [o. Älvsby][5]	124	124	124	124	124	124	124	126	126	126	126	
Jokkmokk*	119	119	124	124	124	124	124	124	124	124	124	
Luleå, 1860 { Nederluleå	124	124	124	124	124	124	124	124	124	124	124	g)
Luleå, 1860 { Överluleå	124	124	124	124	124	124	124	124	124	124	124	
Råneå	124	124	124	124	124	124	124	127	127	122	127	
Kalix, 1751 { Nederkalix	124	124	124	124	125	125	125	127	127	127	127	h)
Kalix, 1751 { Överkalix	124	124	124	124	125	125	125	127	127	127	127	
Gällivare*	119	119	124	124	124	124	124	127	127	128	128	
Jukkasjärvi	124	124	124	124	125	125	125	125	125	128	128	i)
Enontekis el. Karesuando[6]	124	124	124	124	125	125	125	125	125	128	128	
Nedertorneå	124	124	124	124	125	125	125	125	125	125	125	
Övertorneå	124	124	124	124	125	125	125	125	125	125	125	j)
Pajala[7]				124	125	125	125	125	125	125	125	
Korpilombolo[8]							125	125	125	125	125	
Torne o. Kemi lappmarker*	124	F i n l a n d										

a) Umeå domsaga
b) Västerbottens södra domsaga
c) Västerbottens västra domsaga
d) Västerbottens norra domsaga
e) Västerbottens mellersta domsaga
f) Piteå domsaga
g) Luleå domsaga
h) Kalix domsaga
i) Gällivare domsaga
j) Torneå domsaga

* De med detta tecken försedda tingslagen utgjordes av lappmarker, vilka under perioden 1680—1720 och delvis ännu 1742 förvaltades av särskild domhavande, s. k. justitiarie, varom texten närmare förmäler.

Lennart Axel Ludvig Almqvist, fullm. $^{20}/_{6}$ 1930	1930—1934†
Herbert Fagerström, fullm. $^{15}/_{2}$ 1935	1935—1947
Sven Olof Östberg, fullm. $^{19}/_{9}$ 1947	1947—

Häradshövdingar i Norrbottens norra domsaga (sedermera Torneå domsaga) hava hittills varit:

Zacharias Dahl (jfr ovan under D. 124)	1838—1843†	D. 125.
Carl Erik Stenberg, fullm. $^{6}/_{5}$ 1843	1843—1878	
Gustaf Sundberg, fullm. $^{2}/_{5}$ 1879	1879—1893†	
Georg Adolf Edvin Kronlund, fullm. $^{15}/_{12}$ 1893	1893—1905	
Malcolm Björkman, fullm. $^{30}/_{12}$ 1905	1905—1908†	
Henning Wilhelm Widén, fullm. $^{31}/_{12}$ 1908	1908—1923†	
Anders Harald Körlof, fullm. $^{24}/_{11}$ 1923	1923—1936	
Erik Fristedt, fullm. $^{5}/_{9}$ 1936	1936—1948	
Jerker Oscar Utterström, fullm. $^{10}/_{12}$ 1948	1949—	

Häradshövdingar i Piteå domsaga hava hittills varit:

Herman Julius Kramer, fullm. $^{26}/_{1}$ 1877	1877—1899†	D. 126.
Knut Frans Oskar Ekbom, fullm. $^{20}/_{3}$ 1900	1900—1912	
Otto Daniel Krook, fullm. $^{31}/_{12}$ 1912	1912—1920	
Harry Oscar Eugène Åberg, fullm. $^{20}/_{5}$ 1921	1921—1936†	
Lars Olof Tillner, fullm. $^{23}/_{7}$ 1936	1936—1949	
Erik Vilhelm Spens, fullm. $^{13}/_{1}$ 1950	1950—	

Häradshövdingar i Kalix domsaga hava hittills varit:

Oskar Fredrik Appelberg, fullm. $^{26}/_{1}$ 1877	1877—1915	D. 127.
Nils Hjalmar Quennerstedt, fullm. $^{18}/_{2}$ 1916	1916—1932	
Karl Arvid Swartling, fullm. $^{3}/_{1}$ 1933	1933—1940	
Adolf Yngve Samuel Kristensson, fullm. $^{11}/_{10}$ 1940	1940—1947	
Lars Gösta Munck af Rosenschöld, fullm. $^{19}/_{12}$ 1947	1948—	

Häradshövdingar i Gällivare domsaga hava hittills varit:

Bernt Hellborn, fullm. $^{13}/_{12}$ 1903	1904—1913	D. 128.
Albert Birger Malmström, fullm. $^{31}/_{12}$ 1913	1913—1922	
John Magnus Larson, fullm. $^{26}/_{1}$ 1923	1923—1931	
Tord Carl Johan Sandström, fullm. $^{4}/_{3}$ 1932	1932—1942	
Einar Mauritz Holm, fullm. $^{17}/_{6}$ 1943	1943—	

(Noter till tab. 19.)

[1] Bjurholm är icke något särskilt tingslag. Omkring 1860 började Nordmalings tingslag istället kallas Nordmalings och Bjurholms tingslag.

[2] Vilhelmina tillkom som särskilt tingslag först från och med 1922 genom utbrytning från Åsele tingslag.

[3] Malå och Norsjö kommo att utgöra ett särskilt tingslag från och med 1877.

[4] Nysätra tillkom såsom särskilt tingslag 1834.

[5] Älvsby tillkom såsom särskilt tingslag från och med 1892 genom utbrytning från Piteå tingslag.

[6] Enontekis bytte 1907 namn och kallades istället Karesuando.

[7] Pajala tillkom såsom särskilt tingslag 1830.

[8] Korpilombolo tillkom såsom särskilt tingslag från och med år 1873.

II: 4. Domsagor i Jämtlands län 1670—1950.[1]

De förutvarande norska provinserna i Norrland, Jämtland och Härjedalen.

I slutet av år 1670 resolverade Kungl. Maj:t, att Jämtland och Härjedalen för framtiden skulle tillsammans bilda ett härad.[2] Till häradshövding därstädes förordnades den 11 december s. å. riksrådet *Nils Brahe*, som innehade ämbetet till 1680 men lät tjänsten skötas av Knut Ingelsson Biörneklo.[3] Häradet var från början indelat i 17 tingslag, som dock redan 1679 reducerades till 15 och 1729 till 14. Till häradshövdingeboställe anslog Kungl. Maj:t den 27 oktober 1681 det »gamla domsätet» Södergård i Brunflo socken.[4] Ännu vid mitten av 1700-talet bibehölls häradet som domsaga, ehuru till följd av dess storlek biträdande domare tid efter annan måste anlitas. Som en sådan kan hovsekreteraren Jonas Bodin betraktas, som den 9 mars 1768 närmast till följd av dåvarande häradshövdingen Jonas von Engeströms sjukledighet erhöll förordnande av Svea hovrätt att förestå jurisdiktionen i södra delen av domsagan, närmare bestämt Härjedalen jämte Bergs, Hallens, Ovikens, Revsunds och Sunne tingslag i Jämtland. Sedan denna uppdelning praktiserats under tre år, fick Bodin till efterträdare Johan Wasell d. y., som likväl till skillnad mot honom erhöll kunglig fullmakt den 5 juni 1771.[5] Den övriga delen av domsagan sköttes liksom förut av Jonas von Engeström, och sedan denne 1774 erhållit förflyttning till Vadsbo härad i Västergötland, nöjde sig Kungl. Maj:t med att i en resolution den 7 mars 1775 medgiva Wasell att för framtiden förestå jämväl den norra delen av domsagan. Klyvningen blev alltså av kort varaktighet och hade sin förnämsta grund i rent personliga förhållanden. En helt annan karaktär hade den uppdelning, som 1812 genomfördes med stöd av kungliga

[1] *Litteratur:* R. Swedlund, Domsago- och häradsrättsarkiven i länsarkivet i Östersund (Heimbygdas tidskrift Fornvårdaren 1941), s. 65 ff.

[2] Under den tid jurisdiktionen i Jämtland och Härjedalen sköttes av s. k. underlagmän, hava följande personer tjänstgjort därstädes i denna egenskap, nämligen: Erik Olofsson 1646, Per Claesson Broman 1647—68 och Johan Larsson Nerbelius 1669—70.

[3] Trots namnet och det i domboken förekommande typiskt adliga sigillet tillhörde han icke någon känd adlig ätt.

[4] Det omtalas i domböckerna från 1620-talet såsom »lagmansgården» i Brunflo. Jfr H. Petrini, Landskista och häradskista (i Donum Boëthianum 1950), s. 358. — Södergård är det enda häradshövdingebostället av officiell karaktär, som funnits i hela Norrland.

[5] Jfr kungl. brev till Svea hovrätt den 27 mars 1770.

brevet den 21 januari 1811. Härigenom delades de båda landskapen i två domsagor under benämningen Norra Jämtlands domsaga och Södra Jämtlands domsaga, av vilka den förra omfattade Hammerdals, Lits, Rödöns, Offerdals, Ragunda, Revsunds och Brunflo tingslag, och den sistnämnda, förutom Härjedalens två tingslag Sveg och Hede, Bergs, Sunne, Ovikens, Hallens och Undersåkers tingslag i Jämtland. Från och med 1876 tillkom genom utbrytningen av Ovikens och Brunflo tingslag till följd av kungliga breven den 4 september 1863 och den 22 juli 1875 ytterligare ett tingslag, benämnt Hackås och Näs tingslag, vilket tilldelades södra domsagan.

Tre år senare verkställdes en ny domsagoreglering, som skulle bliva bestående till våra dagar. På grundval av kungliga brevet den 7 juni 1878 indelades sålunda från och med påföljande års ingång dåvarande två domsagor i fyra, av vilka Jämtlands norra domsaga omfattade Hammerdals, Lits och Rödöns tingslag med tingsplatser i resp. Mo (1910 flyttad till Strömsund), Husås och Nyland, Jämtlands västra domsaga Offerdals, Undersåkers, Hallens, Ovikens och Sunne tingslag med tingsställen i resp. Änge, Hjärpen, Ytterhallen, Borgen och Digernäs,[1] Jämtlands östra domsaga Ragunda, Revsunds, Brunflo, ävensom Hackås och Näs tingslag med tingsplatser i resp. Ragunda, Ubyn, Odinslund och Hov samt slutligen Härjedalens domsaga Bergs, Svegs och Hede tingslag med tingsställen i resp. Österåsen, Sveg (från 1914 Svegsmon) och Hede kyrkby.[2]

Inom Jämtlands östra domsaga vidtogs från och med 1906 till följd av kungliga breven den 14 oktober 1904 och den 17 februari 1905 den förändringen, att Revsund, Brunflo samt Hackås och Näs sammanslogos till ett tingslag under benämningen Revsunds, Brunflo och Näs tingslag med tingsställe i Ubyn, 1917 flyttat till Östersund. Genom kungl. kungörelsen den 10 juli 1947 har slutligen från och med påföljande år östra domsagan blivit ett enda tingslag, ehuru ting fortfarande alternerande hållas såväl i Ragunda som i Östersund.

Inom Jämtlands norra domsaga sammanslogos från den 1 september 1912 på grundval av kungliga breven den 31 juli 1908 och den 12 april 1912 Lits och Rödöns tingslag med tingsplats i Östersund. Från och med 1948 bildar även norra domsagan ett enda tingslag.[3] Ting hållas dock fortfarande omväxlande i såväl Strömsund som Östersund.

[1] Tingen i Sunne tingslag hava efter 1907 hållits än här, än där.

[2] Tingsplatserna i länet hava växlat högst väsentligt ännu under senare hälften av 1800-talet.

[3] Se härom kungl. kungörelsen den 10 juli 1947.

Tab. 20. Jämtlands län 1680—1950.

Tingslag	1680—1811	1812—1875	1876—1878	1879—1950	Domsagor 1950
Hammerdal	129	129	129	129	Jämtlands norra domsaga
Lit o. Rödön	129	129	129	129	
Offerdal	129	129	129	131	Jämtlands västra domsaga
Undersåker o. Hallen	129	130	130	131	
Oviken o. Sunne	129	130	130	131	
Ragunda	129	129	129	130	Jämtlands östra domsaga
Revsund o. Brunflo	129	129	129	130	
Hackås o. Näs[1]			130	130	
Berg	129	130	130	132	Härjedalens domsaga
Sveg[2] o. Hede	129	130	130	132	

Inom Jämtlands västra domsaga förenades från den 25 augusti 1916 med stöd av kungl. breven den 10 april 1915 och den 28 januari 1916 dels Sunne, Ovikens och Hallens tingslag och dels Undersåkers och Offerdals tingslag till vartdera ett tingslag med tingsställen i Östersund, resp. Mörsil. Från och med 1940 äro dessa båda tingslag till följd av kungliga brevet den 15 september 1939 sammanslagna till ett med tingsplats i Östersund.

Häradshövdingar efter 1680 i Jämtland och Härjedalen (sedermera Jämtlands norra domsaga) hava hittills varit:

D. 129.

Andreas Plantin, fullm. $^{18}/_{12}$ 1680[3] ..... 1680—1696
Erik Sparrman, fullm. $^{3}/_{4}$ 1696 ..... 1696—1709†
Håkan Stridsberg, fullm. $^{23}/_{12}$ 1709 ..... 1709—1740
Johan Wasell d. ä., fullm. $^{5}/_{3}$ 1741 ..... 1741—1761†
Jonas von Engeström, fullm. $^{29}/_{6}$ 1762 ..... 1762—1774
Johan Wasell d. y., fullm. $^{5}/_{6}$ 1771[4] ..... 1775—1787
Anders Wasell, fullm. $^{30}/_{5}$ 1787 ..... 1787—1811
Johan Montelius, fullm. $^{21}/_{2}$ 1812 ..... 1812—1848†

[1] Blev självständigt tingslag först från och med 1876.
[2] Hette i äldre tid Svegs och Lillhärdals tingslag. Före 1730 bildade Lillhärdal eget tingslag.
[3] I riksregistraturet (RA) göres han felaktigt till häradshövding i *Medelpad.*
[4] Som av texten ovan närmare framgår, avstod von Engeström redan 1771 en del av domsagan åt efterträdaren, som genom kunglig resolution den 7 mars 1775 erhöll jämväl den övriga delen.

Johan Gunno Hasselberg, fullm. $^{6}/_{3}$ 1849 ..... 1849—1878
Johan Julius Rosén, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878 ..... 1879—1889†
Carl Thorsten Blix, fullm. $^{18}/_{4}$ 1890 ..... 1890—1904
Erik Oskar Karlsson Leijonhufvud, fullm. $^{8}/_{12}$ 1904 ..... 1904—1933
Birger Jacobsson, fullm. $^{20}/_{10}$ 1933 ..... 1933—

Häradshövdingar i Södra Jämtlands domsaga (sedermera Jämtlands östra domsaga) hava hittills varit:

Johan Magnus Behm, fullm. $^{21}/_{2}$ 1812 ..... 1812—1847† **D. 130.**
Carl Gustaf Lilliesköld, fullm. $^{21}/_{11}$ 1848 ..... 1848—1863
Carl Fredrik Hessling, fullm. $^{5}/_{1}$ 1864 ..... 1864—1876†
Johan Gunno Hasselberg, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878 ..... 1879—1885
Johan August Thomson, fullm. $^{4}/_{6}$ 1886 ..... 1886—1914
August Teodor Larsson, fullm. $^{11}/_{6}$ 1915 ..... 1915—1938
Johan Birger Björklöf, fullm. $^{17}/_{6}$ 1938 ..... 1938—

Häradshövdingar i Jämtlands västra domsaga hava hittills varit:

Sten Julius Geete, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878 ..... 1879—1912 **D. 131.**
Carl Soldan Ridderstad, fullm. $^{28}/_{8}$ 1912 ..... 1912—1922
Johan Otto Schough, fullm. $^{26}/_{1}$ 1923 ..... 1923—1930
Carl von Essen, fullm. $^{20}/_{11}$ 1931 ..... 1931—1935†
Eskil Gustaf Young, fullm. $^{8}/_{11}$ 1935 ..... 1936—

Häradshövdingar i Härjedalens domsaga hava hittills varit:

Anders Julius Roman, fullm. $^{30}/_{12}$ 1878 ..... 1879—1912 **D. 132.**
Johan Otto Schough, fullm. $^{31}/_{12}$ 1912 ..... 1913—1923
Torsten Knutsson Hummerhielm, fullm. $^{4}/_{5}$ 1923 ..... 1923—1928†
Harald Wullt, fullm. $^{15}/_{11}$ 1928 ..... 1928—1938
Ernst Aderlund, fullm. $^{22}/_{9}$ 1938 ..... 1938—1949
Ivar Henningsson Mankell, fullm. $^{9}/_{12}$ 1949 ..... 1950—

INNEHÅLLSÖVERSIKT.

	Sid.
Förord	I
Förkortningar	IV
Inledning	1
Upplands lagsaga	12
Domsagor i Stockholms och Uppsala län	17
Södermanlands lagsaga	95
Domsagor i Södermanlands län	99
Västmanlands och Dala lagsaga	126
Domsagor i Västmanlands län	132
Domsagor i Kopparbergs län	160
Närkes lagsaga	170
Domsagor i Örebro län	172
Värmlands lagsaga	196
Domsagor i Värmlands län	198
Västergötlands lagsaga	206
Domsagor i Älvsborgs län	211
Domsagor i Skaraborgs län	243
Östergötlands lagsaga	273
Domsagor i Östergötlands län	276
Tiohärads lagsaga	325
Domsagor i Kronobergs och Jönköpings län	328
Kalmar läns och Ölands lagsaga	361
Domsagor i Kalmar län	364
Gotlands lagsaga	390
Domsagor i Gotlands län (från 1646)	392
Blekingska lagsagan	395
Domsagor i Blekinge län (från 1683)	396
Skånska lagsagan	399
Domsagor i Malmöhus och Kristianstads län (från 1682)	400
Hallands lagsaga	410
Domsagor i Hallands län (från 1682)	411
Bohusläns lagsaga	414
Domsagor i Göteborgs och Bohus län (från 1681)	415
Norrlands lagsaga	420
Domsagor i Gävleborgs län	423
Domsagor i Västernorrlands län	429
Domsagor i Västerbottens och Norrbottens län	435
Domsagor i Jämtlands län	444